

Urząd Marszałkowski
Województwa Podkarpackiego

Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego

Raport końcowy

ewaluacja / evaluation

Wykonawcy projektu:

zespół badawczy

Centrum Studiów Regionalnych UniRegio w składzie:

dr Wojciech Biernacki

dr Magdalena Dej

prof. dr hab. Bolesław Domański (kierownik zespołu badawczego)

dr Jarosław Działek

dr Krzysztof Gwosdz

dr Robert Guzik

mgr Maciej Huculak

mgr Karol Janas

dr Wojciech Jarczewski

dr Agnieszka Sobala-Gwosdz

Współpraca:

mgr Ewa Kubejko-Polańska

mgr Łukasz Sykała

Maciej Janas

Maciej Kaliński

Manuel Cubillo Lechuga

Kraków, 19 listopada 2012

*Projekt finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013*

Streszczenie

Głównym celem badania była ocena potencjalnego wpływu projektów realizowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na rozwój ośrodków miejskich województwa podkarpackiego w kontekście ich potencjału rozwojowego w perspektywie 2014+. Badanie składało się z czterech części:

- I. Diagnoza stanu rozwoju miast województwa podkarpackiego.
- II. Potencjalne efekty realizowanych w ramach RPO WP projektów w kontekście rozwoju i wzmocnienia funkcji miejskich oraz dyfuzji procesów rozwojowych.
- III. Wpływ projektów z zakresu rewitalizacji na wzmocnienie wewnętrznej spójności ośrodków miejskich.
- IV. Znaczenie miast w kontekście wyzwań nowego okresu programowania 2014+.

Przeprowadzona diagnoza sytuacji miast województwa podkarpackiego miała za zadanie określić ich sytuację społeczno-gospodarczą, w tym zidentyfikować bariery i potrzeby rozwojowe. Zestawienie oceny podkarpackich miast z perspektywy ich potencjału gospodarczego oraz poziomu życia umożliwiło wyróżnienia z jednej strony grupy miast dobrze i harmonijnie rozwiniętych, a z drugiej ośrodków, które powinny być przedmiotem potencjalnego wsparcia ze strony władz samorządowych szczebla regionalnego. Widoczne są tym samym dwa wymiary zróżnicowania pozycji miast – pierwszym jest ranga miasta w hierarchii osadniczej regionu, w tym pełniona ranga administracyjna oraz położenie w bliskości Rzeszowa. To co łączy zbiór miast relatywnie słabo rozwiniętych i dodatkowo utrudnia ich rozwój jest położenie w obszarze peryferii zewnętrznych i wewnętrznych województwa. Akcentuje to konieczność działań na rzecz poprawy dostępności tych miast.

Niepokojący jest kierunek zmian funkcjonalnych miast w regionie. W badanej dekadzie najczęściej miał miejsce wzrost znaczenia usług nierynkowych, a zmniejszenie się roli usług rynkowych. Jest to problem zwłaszcza w przypadku miast powiatowych, gdyż oznacza ona słabą ich pozycję jako miejsc skupienia dynamicznych działalności gospodarczych. Dominacja usług nierynkowych w bazie ekonomicznej charakteryzowała w 2009 r. 15 miast, wśród nich miasta powiatowe Przemyśl, Nisko, Lubaczów, Ustrzyki Dolne, Strzyżów i Brzozów. Usługi publiczne były ponadto wiodącą działalnością m.in. w Tarnobrzegu i Przeworsku. Zmiany strukturalne są wyraźnie zróżnicowane przestrzennie – pozytywne procesy zachodzą w otoczeniu Rzeszowa, zaś niekorzystne przede wszystkim w miastach byłego województwa przemyskiego. Z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju gospodarczego w przestrzeni województwa doszło w ostatniej dekadzie do pewnego regresu w stosunku do sytuacji zdiagnozowanej w latach 1990. Regres ten wynika z niskiej dynamiki rozwoju miast mogącej pełnić rolę subregionalnych ośrodków wzrostu, szczególnie na północy i wschodzie województwa (Stalowa Wola, Tarnobrzeg, Przemyśl).

Porównując poziom życia w 2010 r. z sytuacją sprzed 10 lat zauważamy w zbiorze miast województwa podkarpackiego pozytywny proces rosnącej konwergencji między poziomem życia przy bezwzględnym wzroście poziomu życia. Ocena poziomu życia i usług publicznych na podstawie badań ankietowych samorządów i beneficjentów wskazuje na zróżnicowaną skalę problemów miast województwa w poszczególnych domenach. Relatywnie dobrze postrzegany jest poziom bezpieczeństwa publicznego a następnie jakość środowiska przyrodniczego oraz estetyka miast i stan przestrzeni publicznych. Sferą problemową jest możliwość załatwienia spraw za pośrednictwem Internetu oraz infrastruktura komunikacyjna. Najniższe oceny respondentów pojawiają się w obszarach kluczowych dla rozwoju gospodarczego. Powszechną bolączką, wskazywaną przez blisko 80% ośrodków są problemy lokalnego rynku pracy. Wśród najpoważniejszych barier rozwojowych w sferze gospodarczej miast województwa podkarpackiego, najczęściej podkreślano niedorozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw, niskie zainteresowanie ze strony inwestorów zewnętrznych oraz brak silnych pracodawców. Wskazano ponadto na niezadowalającą ofertę inwestycyjną w zakresie podaży kompleksowo uzbrojonych terenów. W sferze ludnościowej za zdecydowanie najpoważniejszą barierę (tak obecną, jak i przyszłą), uznano emigrację zarobkową ludności i związany z nią proces tzw. drenażu mózgów (wymywania kapitału ludzkiego).

Analizę potencjalnych efektów realizowanych projektów rozpoczyna ich charakterystyka, która uwzględniała następujące kryteria: wielkość ośrodka miejskiego, rozkład przestrzenny projektów, ich tematyka (rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna, infrastruktura techniczna i transport publiczny, bezpieczeństwo publiczne, ochrona środowiska naturalnego, infrastruktura społeczna, usługi czasu wolnego, mieszkalnictwo, rewitalizacja oraz jakość życia, integracja i aktywność społeczna), wartość projektów oraz typ beneficjentów.

Przeanalizowano 818 projektów realizowanych w ramach osi I-VII RPO WP w miastach województwa podkarpackiego. Ich łączna wartość to ponad 3 mld zł, a kwota dofinansowania to blisko 1,9 mld zł. Najwięcej projektów i najwięcej środków trafiło do kategorii „rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna”. Znaczące środki trafiły na inwestycje z zakresu infrastruktury społecznej, usług czasu wolnego oraz infrastruktury technicznej i transportu publicznego. Najwięcej projektów realizowanych jest przez przedsiębiorstwa oraz jednostki samorządu terytorialnego różnego szczebla.

Badanie zgodności projektów ze zdiagnozowanymi potencjałami miast wskazuje na przeciętną korelację tych sfer. Lepsze jest dopasowanie projektów do potencjałów rozwojowych miast, które wiążą się z ich funkcją jako miejsc koncentracji usług publicznych. Niewiele było natomiast projektów, które istotnie wzmacniają potencjał gospodarczy miast. Analiza dokumentów strategicznych wskazuje na niski poziom zgodności projektów z celami strategicznymi miast oraz na niski stopień przeciwdziałania wskazanym tam barierom rozwojowym (słabym stronom). W przeprowadzonych analizach odnotowano związek pomiędzy wielkością miast a poziomem zgodności. Projekty pozostają natomiast w zgodności z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020.

W ramach analizowanych projektów oczekiwane jest stworzenie 2297 etatów, co stanowi około 0,6% istniejących miejsc pracy. Wpływ ten należy uznać za niewielki, choć taką liczbę należy uznać za wartościową w sytuacji, gdy miasta i ich otoczenie borykają się z bezrobociem. W przypadku infrastruktury technicznej widoczny jest wpływ na poziomie kilku procent w stosunku do istniejącej infrastruktury. Większe oddziaływanie widoczne jest w przypadku wskaźników rezultatu, określających liczbę osób korzystających z powstałej infrastruktury.

Projekty mają wpływ na funkcje miast różnego szczebla: wyższego rzędu – naukowe oraz wyspecjalizowanych usług dla biznesu, średniego rzędu – edukacyjne i ochrony zdrowia, niższego rzędu – funkcje gospodarcze i usługi czasu wolnego. Skala oddziaływania projektów jest zróżnicowana i zależy od pozycji miasta w hierarchii osadniczej oraz rangi działalności wspieranej w ramach projektu. Ważnym rodzajem przedsięwzięć wpływających na otoczenie miast są projekty rozwoju transportu publicznego.

W ramach RPO WP realizowanych jest w Rzeszowie i jego okolicach kilkadziesiąt projektów, które przyczyniają się do wzmocnienia jego funkcji miejskich o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym (funkcji metropolitalnych). Wpływ projektów RPO WP na wzmocnienie integracji przestrzenno-funkcjonalnej Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego jest ograniczony.

Większość ankietowanych samorządów wskazuje, że wpływ realizowanych projektów na przyciąganie mieszkańców i inwestorów z zewnątrz jest umiarkowany. Według respondentów interwencja publiczna przyczynia się do podniesienia konkurencyjności gospodarczej miast, rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności oraz tworzenia nowych miejsc pracy.

Realizowane w obszarach miejskich projekty w niewielkim stopniu poprawiają dostępność czasową, ale podnoszą poziom bezpieczeństwa i zwiększają komfort podróży. Poprawa dostępności terytorialnej regionu wzrosła dzięki projektom z zakresu transportu drogowego, kolejowego i lotniczego, realizowanym w regionie (głównie poza obszarami miejskimi) w ramach RPO WP oraz innych programów operacyjnych. Koncentracja inwestycji w obszarze metropolitalnym Rzeszowa (lotnisko, fragmenty drogi S7) i korytarza autostrady A4 (autostrada, linia kolejowa do Krakowa) spowodują zwiększenie względnych różnic dostępności między obszarem rdzeniowym a peryferiami województwa. Dla zachowania spójności terytorialnej kluczowa będzie w przyszłości realizacja połączeń na osiach północ-południe (m.in. trasa S19), a także dalsze prace na trasach łączących miasta z autostradą A4 i drogą S19.

Działania podjęte w województwie podkarpackim w ramach VII osi priorytetowej RPO WP należy uznać za pożądane. Stanowiły one próbę stworzenia zrębów regionalnej polityki miejskiej. Za narzędzie, które miało służyć takiemu celowi wybrano rewitalizację. Znalazła się ona w nazwach Działania 7.1 *Rewitalizacja miast*, oraz Działania 7.2 *Rewitalizacja obszarów zdegradowanych*, które obejmowały 96,5% wartości wszystkich działań w tym priorytecie. Całość działań wartych blisko 300 mln zł uzyskała dofinansowanie na poziomie ponad 74% tj. 222 mln zł.

Wszystkie dofinansowane projekty odpowiadały istotnym potrzebom poszczególnych ośrodków miejskich województwa.

Ewaluacja projektów rewitalizacyjnych wykazała jednak, że kompleksowe narzędzie polityki miejskiej, jakim jest rewitalizacja zintegrowana, nie zostało w praktyce zastosowane przez beneficjentów w porównaniu z proponowanym modelem rewitalizacji. Wszystkie projekty były inwestycjami o charakterze twardym, infrastrukturalnym. Brak uzupełniającego komponentu społecznego był, z punktu widzenia procesów rewitalizacyjnych, jedną z najbardziej zauważalnych słabych stron przeprowadzonych działań. Wyraźnie lepiej przedstawiała się m.in. kwestia budowania lokalnych partnerstw. Konsekwencją inwestycyjnego charakteru działań był średni poziom oceny, jaki projekty otrzymały za stopień ich dopasowania do modelowego procesu rewitalizacyjnego. Wyniósł on niespełna 1/3 możliwych do zdobycia punktów. Wyraźnie wyższy był przeciętny poziom ocen projektów pod kątem z ich wpływu na spójność miast, która kształtowała się na poziomie 50%.

Inwestycyjny charakter realizowanych projektów jest wypadkową potrzeb miast województwa oraz systemu przyznawania środków w ramach RPO WP. Luka inwestycyjna miast podkarpackich ukształtowała się, podobnie jak w innych miastach polskich, w wyniku nadmiernej i nie zrównoważonej eksploatacji tkanki miejskiej w okresie po II wojnie światowej. W szczególności luka ta widoczna jest w zakresie mieszkalnictwa.

W wyniku działań podjętych w ramach RPO WP pewna część potrzeb inwestycyjnych miast została zaspokojona. Sam program przyczynił się do poprawy poziomu życia mieszkańców miast regionu poprzez inwestycje w remonty obiektów zabytkowych, ulic i placów, termomodernizacji budynków, tworzenie nowej przestrzeni publicznej itd. Znacząca część środków trafiła do miast małych, przeżywających problemy gospodarcze i w konsekwencji niezdolnych do samodzielnej realizacji tego rodzaju projektów.

Zauważalna część środków została wykorzystana na cele związane z mieszkalnictwem, co przy bardzo ograniczonych możliwościach pozyskania na tego rodzaju cele środków z innych źródeł, jest w kontekście polityki miejskiej regionu pozytywnym. W tym zakresie warto podkreślić, że podnoszenie jakości istniejącej, wielorodzinnej, intensywnej zabudowy mieszkaniowej, ze względu na skalę oddziaływania zarówno z punktu widzenia liczby mieszkańców i lokali nią objętych, oraz wymierne korzyści środowiskowe wynikające ze zmniejszenia energochłonności budynków wpisuje się w ideę zrównoważonego rozwoju.

Pomimo pozytywnego wymiaru podjętych inwestycji, należy podkreślić, że działania te w niewielkiej części miały charakter działań rewitalizacyjnych, a więc takich, które wskutek precyzyjnej, silnej, ograniczonej terytorialnie, wielopłaszczyznowej interwencji w organizm miejski przy zaangażowaniu możliwie szerokiego spektrum lokalnych partnerstw, generują synergiczne efekty, których konsekwencją jest przełamanie niekorzystnych uwarunkowań rozwoju danego obszaru, a w konsekwencji również poprawa poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego całej miejscowości.

Aby tak rozumianą rewitalizację zastosować jako narzędzie polityki miejskiej w nowym okresie programowania konieczne będzie podjęcie działań mających na celu zasadniczą przebudowę całego systemu przyznawania środków w takim priorytecie w ramach RPO WP. Zmiany muszą objąć zarówno odejście od trybu konkursowego na poziomie regionalnym jako głównego i jedyne mechanizmu przyznawania środków na działania z zakresu rewitalizacji, jak i cały szereg szczegółowych rozwiązań, jak choćby ograniczenie poziomu dofinansowania tego rodzaju działań, w celu realizacji większej liczby projektów o mniejszej wartości i wyższym udziale środków prywatnych. Całość zaproponowanych rozwiązań powinna doprowadzić do efektywnego wykorzystania środków przeznaczonych w nowym okresie programowania na rewitalizację przy jednoczesnym ich precyzyjnym skoncentrowaniu na najbardziej palących i realnie możliwych do rozwiązania w dającej się przewidzieć perspektywie czasowej obszarach problemowych miast regionu.

W przyszłym okresie programowania dla rozwoju gospodarczego najważniejsze jest wsparcie samorządów w przygotowaniu terenów inwestycyjnych oraz dalsza rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej w regionie i mieście. Jako ważne kierunki wskazano projekty wsparcia przedsiębiorczości i innowacyjności oraz inwestycje w infrastrukturę energetyczną. Wśród projektów, które powinny być priorytetowe z punktu widzenia poprawy usług publicznych i jakości życia na pierwsze miejsce wysuwają się inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska. Przedstawiciele miast wskazują również na dalsze potrzeby inwestycji w infrastrukturę sportową i rekreacyjną, szkolnictwo oraz w rewitalizację zaniedbanych obszarów miejskich.

Analiza zdolności finansowych samorządów oraz wyniki badania ankietowego wskazują na rosnące ograniczenia samorządów w sferze samofinansowania działań inwestycyjnych, potęgowane przez zwiększający się poziom długu publicznego. W tym kontekście przedstawiono propozycje zmian obecnego finansowania samorządów oraz implementacji nowych instrumentów i narzędzi, które mogą zapewnić samorządom przeprowadzanie dalszych inwestycji, pomimo ograniczonych zdolności finansowych.

Summary

The main aim of the research was to assess the potential impact of projects realized within The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship on the development of urban areas in Podkarpackie Voivodeship in the context of their developmental potential in the financial perspective 2014+.

The research consisted of four elements:

- I. The assessment of development condition of the Podkarpackie urban areas.
- II. Potential effects of projects realized within The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship.
- III. The impact of projects realized within the scope of revitalization on the reinforcement of internal cohesion of urban areas.
- IV. The significance of urban areas in the context of the new programming period challenges.

The main purpose of the analysis was to estimate the social and economic situation and identify the barriers and needs in urban areas. Juxtaposition of assessments of the Podkarpackie urban areas in perspective of their economic potential and quality of life allowed for distinctions between the well-developed towns and these areas, which should be supported by regional authorities. Thus, there are two basic dimensions of diversification between the urban areas, meaning the rank of the town in the settlement hierarchy of the region, the administrative position and closeness of Rzeszów (the capital of Podkarpackie Voivodeship). Location within the external and internal peripheries of the voivodeship is the linking aspect of less-developed towns, what may indicate the necessity of improvement of their accessibility.

The direction of functional changes of urban areas seems to be alarming. In examined decade, the increase of non-market services and decrease of market services could have been observed. The problem is significant especially in county (powiat) towns and reflects their low rank as places with dynamic business activity. In 2009, fifteen towns of the Podkarpackie Voivodeship was characterized by the domination of non-market sector, where Przemyśl, Nisko, Lubaczów, Ustrzyki Dolne, Strzyżów and Brzozów were county towns. The sector of public services was also leading in Tarnobrzeg and Przeworsk. The structural changes are spatially diversified – positive changes occur in and around Rzeszów and disadvantageous processes in urban areas of the former Przemyskie Voivodeship.

From the point of view of the balanced economic development in the voivodeship, in the recent decade, some level of regression could have been noticed in comparison with the situation of 1990s. That is the result of low dynamics in development of towns, which could serve as sub-regional centres of growth, especially in the north and east of the voivodeship (Stalowa Wola, Tarnobrzeg, Przemyśl).

It might be stated, that the process of growing convergence in the quality of life took place, when comparing between the years 2010 and 2000. The general improvement of quality of life in this period was observed as well. The assessment of quality of life and the quality of public services, on the basis of conducted survey, indicates on the diversified scale of problems in Podkarpackie towns in particular domains. The level of public security is considered to be satisfactory, as well as the quality of environment and aesthetics of public space. Problematic sphere is however, the e-government and transportation infrastructure. Lowest ranks are given to the most crucial aspects of economic development. Almost eighty per cent of towns asked, indicated the problems of local labour markets as being the most serious. Among the other developmental barriers, which prevent stable economic growth, underdevelopment of small and medium enterprises, slight interest of external investors and lack of stable employers were mentioned as the most common. It was pointed as well, that the offer of land to invest is in scarcity. In terms of demographic structure, the economic migration and, linked with that, the process of loosing of human capital ('brain drain') were indicated as the most decisive.

The analysis of potential effects of projects starts with their characteristics. It included the following criteria: the size of the urban area, spatial layout of the projects and their subject (economic development and investment attractiveness, technical infrastructure and public transport, public safety, environmental protection, social infrastructure, spare time services, the housing, revitalization and quality of life, social activity and integration), together with the projects' value and types of their beneficiaries.

Eight hundred eighteen projects realized within the Priority axes I-VII of The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship served as the subject for analysis. Their total value is over three billion PLN and the sum of co-financing is almost 1,9 billion PLN. Most of the projects and most of the expenditure applied to category 'economic development and investment attractiveness. Money were spared on investments within the social infrastructure, spare time services, technical infrastructure and public transport. Significant amount of projects were realized by enterprises and local authorities of various levels.

Conducted research of the projects' conformity with the diagnosed potential of urban areas indicated on the average correlation between these spheres. However, the projects' conformity with the diagnosed potential is more satisfactory, if they link with the function of towns as places, where public services concentrate. It might be noticed as well, that the projects, which main aim was to strengthen the economic potential of the urban areas, were in minority. The analysis of strategic documents indicates on the low level of coherence between the realized projects and strategic aims and on the low level of prevention against the developmental barriers. The relation between the size of the urban areas and the level of coherence was pointed out in conducted analysis. Projects mentioned are however, in conformity with The Developmental Strategy for the Podkarpackie Voivodeship for 2007-2020.

Within the analyzed projects it is expected that 2297 new workplaces will be created, what stands for about 0,6 per cent of existing workplaces. That is not

significant increase, however, needs to be treated as valuable when the rate of unemployment is taken into consideration. In technical infrastructure, one may notice a few per cent increase in comparison with existing infrastructure. In case of results indicators, which estimate the number of users of the resultant infrastructure, the level of impact is more significant.

Projects realized influence the functions of urban areas of various levels: upper level – science and specialized business services, middle level – education and health care, and lower level – economic and spare time services. The scale of projects' influence is diversified and depends on the settlement hierarchy and importance of activity supported within the project. Projects focused on development of public transport services are significant part of undertakings, which affect urban surroundings.

Within The Regional Operational Programme of the Podkarpackie Voivodeship, there are several dozen of projects currently realized in Rzeszów and its surroundings, which strengthen the urban functions of the city in the region and over it (metropolitan functions). However, the influence of the projects realized within The Regional Operational Programme of the Podkarpackie Voivodeship on the spatial-functional integration of Rzeszów Metropolitan Area is limited.

Most of local authorities asked point out, that the influence of the realized projects on the number of residents and external investors is moderate. According to respondents, the public intervention contributes to increase of the economic competitiveness of the urban areas, enterprise development and innovation, as well as creation of the new work places.

Projects realized within the urban areas do not influence significantly the temporal accessibility, but increase the level of public safety and comfort of travelling. By reason of current realization of projects within the road transport, rail transport and air transport, the territorial accessibility of the region will increase as well. Concentration of investments within the metropolitan area of Rzeszów (like the airport and S7 express road) and along A4 motorway (motorway, railroad to Kraków) may have an impact on differences between the level of accessibility of the core area and the periphery of the voivodeship. The future assurance of direct communication between the north and south of the voivodeship (S19 express road) and further works on the access routes to A4 motorway and S19 express road will be crucial for preserving the territorial cohesion.

Action undertaken within the Priority axis VII of the Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship, should be accepted as positive, as these create foundations for the stable regional urban policy. Revitalization was the tool chosen to have that aim achieved. It was included in Action 7.1: Revitalization of urban areas and Action 7.2: Revitalization of degraded areas, which concentrated 96,5 per cent of all undertaken actions within the axis. Whole number of actions worth 300 million PLN was gained with co-financing of seventy-four per cent, which is almost 222 million PLN. All co-financed projects reflected the needs of particular towns within the voivodeship.

Evaluation of revitalization projects showed however, that integrated revitalization as the comprehensive tool in urban policy was not used in practice by the beneficiaries, in comparison with the proposed model of revitalization. All realized projects were investment in infrastructure. Lack of additional social component was one of the weakest points of undertaken actions, whereas building of local partnerships was on a higher level. The main consequence of the investment character of the projects was the average appraisal for coherence with the model of revitalization process (less than one-third of all points). An average level of appraisal for integrity with urban cohesion was definitely higher and amounted to fifty per cent.

The investment character of realized projects is the result of needs of urban areas in the voivodeship and the system of granting financial assistance within The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship. Investment gap in Podkarpackie urban areas develop, as in other Polish urban areas, as a result of excessive and unstable exploitation of urban tissue after the World War II. It might be noticed especially in the housing.

In result of actions undertaken within The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship, some of investment needs of the urban areas was fulfilled. The quality of life improved through investments in renovation of historic objects, streets and squares, thermomodernization works, creation of new public spaces, etc. Significant amount of financial means was granted to small towns with economic issues and incapable of realizing independent projects.

Noticeable part of financial means was allotted for housing, what should be considered as positive aspect in the context of the urban policy, as the accessibility of co-financing for similar purposes from other programmes is limited. It needs to be emphasized as well, that increase of quality of existing, multi-occupied residential buildings is in coherence with sustainable development idea.

Nevertheless, despite the positive aspects of undertaken actions, most of them did not have any revitalizing character, which is result of precise, strong, territorially restricted and multilevel intervention into the urban organism, generating synergic effects, which main aim is to overcome unfavourable factors of the given area and improve the economic and social development.

Thus, in the following programming period it would be necessary to undertake actions, which main aim would be to restructure the system of co-financing within The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship. The changes must include resigning from the competition mode of granting financial assistance for revitalization actions as the primary method of co-financing. Additionally, attention should be paid to restriction of the level of co-financing to similar actions in order to increase the number of projects of less value with higher involvement of private financing. All proposed solutions should result in effective use of financial means assigned to revitalization of urban areas within planned time-frame.

In the following programming period, it is important to support the local governments in preparations of investment grounds and continuation of expansion and modernization of the regional road infrastructure. The projects of support for enterprise and innovation, as well as investment in energetic infrastructure, were also

pointed as being crucial. At the same time, investment in environmental protection should be treated as a priority for improvement of public services and the quality of life. Further investments in the sport facilities, education and restoration of degraded urban areas were pointed as being significant as well.

The analysis of financial ratings of local governments and results of conducted survey indicate on growing limitations of local authorities in the area of self-financing of investment actions. This situation is enhanced by the growing public debt. Thus, the proposal of changes of the current financing of local governments was introduced. The proposal mentioned includes implementation of new instruments and tools, which may provide the local governments with the ability to process further investments in spite of limited financial ratings.

Spis treści

Streszczenie	3
Summary	8
Spis treści	13
Wykaz skrótów	14
Wprowadzenie	16
Cele badania	16
Przedmiot i zakres badania	23
Metody i techniki badawcze	24
I. Diagnoza stanu rozwoju miast województwa podkarpackiego	25
I.1. Uwarunkowania rozwoju miast podkarpackich	29
I.2. Rola miast w regionie	71
I.3. Potencjał rozwojowy miast	88
I.4. Typologia rozwojowa miast województwa podkarpackiego oraz identyfikacja aktualnych i potencjalnych biegunów wzrostu	101
I.5. Wnioski	109
II. Potencjalne efekty realizowanych w ramach RPO WP projektów w kontekście rozwoju i wzmocnienia funkcji miejskich oraz dyfuzji procesów rozwojowych	114
II.1. Charakterystyka projektów realizowanych w ramach RPO WP w ośrodkach miejskich województwa podkarpackiego	114
II.2. Analiza priorytetów rozwojowych w dokumentach strategicznych	155
II.3. Ocena potencjalnego wpływu realizowanych projektów	166
III. Wpływ projektów z zakresu rewitalizacji na wzmocnienie wewnętrznej spójności ośrodków miejskich	212
III.1. Rewitalizacja w RPO WP	214
III.2. Analiza projektów rewitalizacji na podstawie dokumentacji projektowej i LPR-ów	218
III.3. Projekty rewitalizacyjne w opinii mieszkańców i inwestorów	234
III.4. Studia przypadków	239
III.5. Podsumowanie	289
IV. Znaczenie miast w kontekście wyzwań nowego okresu programowania 2014+	294
Wnioski i rekomendacje	311
Analiza SWOT	311
Wnioski i rekomendacje	315
Spis tabel	327
Spis rysunków	330
Załączniki	333

Wykaz skrótów

- B+R** – badania i rozwój
- BDL GUS** – Bank Danych Lokalnych GUS
- CATI** – ang. *Computer Assisted Telephone Interview*, wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny
- CAWI** – ang. *Computer Assisted Web Interview*, wspomagany komputerowo wywiad internetowy
- EFRR** – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- ESPON** – ang. *European Observation Network for Territorial Development and Cohesion*, Europejska sieć obserwatoriów rozwoju regionalnego i spójności
- FOM** – funkcjonalny obszar miejski
- GDDKiA** – Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad
- GIS** – ang. *Geographic information system*, geograficzne systemy informatyczne
- GUS** – Główny Urząd Statystyczny
- IDI** – ang. *In-depth interview*, indywidualny wywiad pogłębiony
- IZ PO RPW** – Instytucja Zarządzająca Programem Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej
- IZ RPO WP** – Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013
- JST** – jednostka samorządu terytorialnego
- KPOŚK** – Krajowy Program Oczyszczania Ścieków Komunalnych
- KSI SIMIK 07-13** – Krajowy System Informatyczny
- LPR** – Lokalny Program Rewitalizacji
- MPK** – Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji
- MPGK** – Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej
- MPWiK** – Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji
- MŚP** – Małe i Średnie Przedsiębiorstwa
- NSP** – Narodowy Spis Powszechny
- NSRO** – Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia
- NUTS** – ang. *Nomenclature of Units for Territorial Statistics*, Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych
- PSeAP** – Podkarpacki System e-Administracji Publicznej
- PKB** – Produkt Krajowy Brutto
- PKD** – Polska Klasyfikacja Działalności
- PO IG** – Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
- PO IŚ** – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
- PO RPW** – Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej
- POLTAX** – system ewidencjonowania i przetwarzania danych o podatnikach
- PPP** – partnerstwo publiczno-prywatne
- PSIM** – Podkarpacki System Informacji Medycznej
- RDOŚ** – Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
- REGON** – krajowy rejestr urzędowy podmiotów gospodarki narodowej

RPO WP – Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013

RzOM – Rzeszowski Obszar Metropolitalny

SDR – średni dobowy ruch

SSE – Specjalna Strefa Ekonomiczna

TEN-T – ang. *the trans-European transport network*, Ogóлноeuropejska Sieć Transportowa

UE – Unia Europejska

UMWP – Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

WIOŚ – Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska

WSK-PZL Mielec – Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego Polskie Zakłady Lotnicze w Mielcu

WSSE – Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna

ZG PKS – Związek Gmin Podkarpacka Komunikacja Samochodowa

ZIT – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

Wprowadzenie

Cele badania

Głównym celem badania, którego wyniki przedstawione są w niniejszym raporcie, była ocena potencjalnego wpływu projektów realizowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na rozwój ośrodków miejskich województwa podkarpackiego w kontekście ich potencjału rozwojowego w perspektywie 2014+.

Potrzeba takich badań wynika z roli, jaką obszary miejskie pełnią w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym kraju. Miasta są miejscem koncentracji aktywności gospodarczych i węzłami usług publicznych dla mieszkańców samych miast oraz dla ciężającej do nich ludności z ich zaplecza. Korzyści z rozwoju miast mogą rozprzestrzeniać się na otaczające je obszary, przenosząc impulsy rozwojowe z biegunów wzrostu na obszary peryferyjne.

Miasta stanowią ważny element polityki rozwoju na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim. W porównaniu z obecnym okresem programowania w kolejnym okresie stawiany jest jeszcze większy, bezpośredni nacisk na uwzględnienie polityki miejskiej w działaniach prorozwojowych. W perspektywie finansowej 2007-2013 w regionalnych programach operacyjnych nie było jednolitego podejścia do realizacji polityki miejskiej przy wykorzystaniu środków unijnych. W niektórych województwach wydzielono osie priorytetowe poświęcone problemom rozwoju miast (np. w województwie mazowieckim, pomorskim, śląskim i świętokrzyskim), w innych tworzone priorytety, które koncentrowały się na rozwoju obszarów i funkcji metropolitalnych głównych miast województwa (np. w małopolskim, zachodniopomorskim). Kwestie dotyczące rewitalizacji raz stanowiło wydzieloną oś priorytetową, w innych przypadkach wchodziły w skład priorytetów z zakresu polityki miejskiej lub innych powiązanych zagadnień (np. turystyki, atrakcyjność inwestycyjnej)¹.

W RPO WP² nie zdecydowano się na wydzielenie wyodrębnionej osi priorytetowej czy też działań poświęconych szeroko rozumianej polityce miejskiej. Zagadnienia rewitalizacji stanowią natomiast główną część składową Osi priorytetowej VII *Spójność wewnątrzregionalna*. Wskazywane są jednak potrzeby rozwoju stosownej infrastruktury w obszarach miejskich, m.in. infrastruktury drogowej, kolejowej, komunalnej, społeczeństwa informacyjnego, transportu publicznego, itp. Podnoszone są również kwestie interwencji w obszarach problemowych miast oraz wyrównywania dysproporcji rozwojowych pomiędzy

¹ por. Grad N., 2010, *Rola Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego i Regionalnych Programów Operacyjnych w realizacji procesów rewitalizacji*, [w:] Ziolo Z., Rachwał T. (red.), *Przedsiębiorczość w warunkach integracji europejskiej*, Przedsiębiorczość-Edukacja, Nr 6, Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

² *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013*, 2007, Rzeszów: Zarząd Województwa Podkarpackiego.

większymi miastami a ośrodkami mniejszymi i obszarami wiejskimi. Program regionalny nawiązuje w dużej mierze do celów strategicznych, priorytetów i kierunków działań wyznaczonych w *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020*³. Kwestie miejskie podnoszone są tutaj przy okazji rozbudowy układu drogowego, rozwoju transportu publicznego oraz wspierania ważnych funkcji miejskich w głównych miastach regionu, a także w kontekście wykluczenia cyfrowego czy dostępu do kultury w miastach mniejszych. W strategii regionalnej szczególne miejsce przyznano rzeszowskiemu obszarowi metropolitalnemu, którego rozwój stanowić ma jeden z priorytetów działań na rzecz wzmocnienia gospodarki regionu. Na szczególną rolę aglomeracji rzeszowskiej wskazuje również *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa*. Obszary intensywnych procesów urbanizacyjnych, tj. aglomeracji rzeszowskiej, regionalnych i subregionalnych ośrodków wzrostu (Przemyśla, Krosna, Tarnobrzega, Stalowej Woli, Mielca, Dębicy, Jarosławia, Jasła i Sanoka) oraz korytarzy osadnictwa, wskazano w tym dokumencie jako jeden z obszarów funkcjonalnych regionu, które mają stanowić motor rozwoju województwa i przyczyniać się do likwidacji dysproporcji pomiędzy Podkarpaciem a resztą kraju. Podkreślono również, że czytelny, pasmowo-węzłowy układ sieci miejskiej z centralnie położonym ośrodkiem regionalnym stanowi mocną stronę układu funkcjonalno-przestrzennego województwa.

Również w *Narodowych Strategicznych Ramach Odniesienia*⁴ dla perspektywy 2007-2013 obszary miejskie nie są bezpośrednio wymienione w żadnym z sześciu głównych celów polityki spójności w Polsce. Wskazano jednak, że cel 5. NSRO – Wzrost konkurencyjności polskich regionów i przeciwdziałanie ich marginalizacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej – ma wypełniać Strategiczne Wytoczne Wspólnoty nr 2.1 – Wkład miast we wzrost i zatrudnienie. Obszary miejskie wskazywane są jako jeden z istotnych wymiarów realizacji polityki spójności w ramach tego celu, poprzez następujące działania (s. 69):

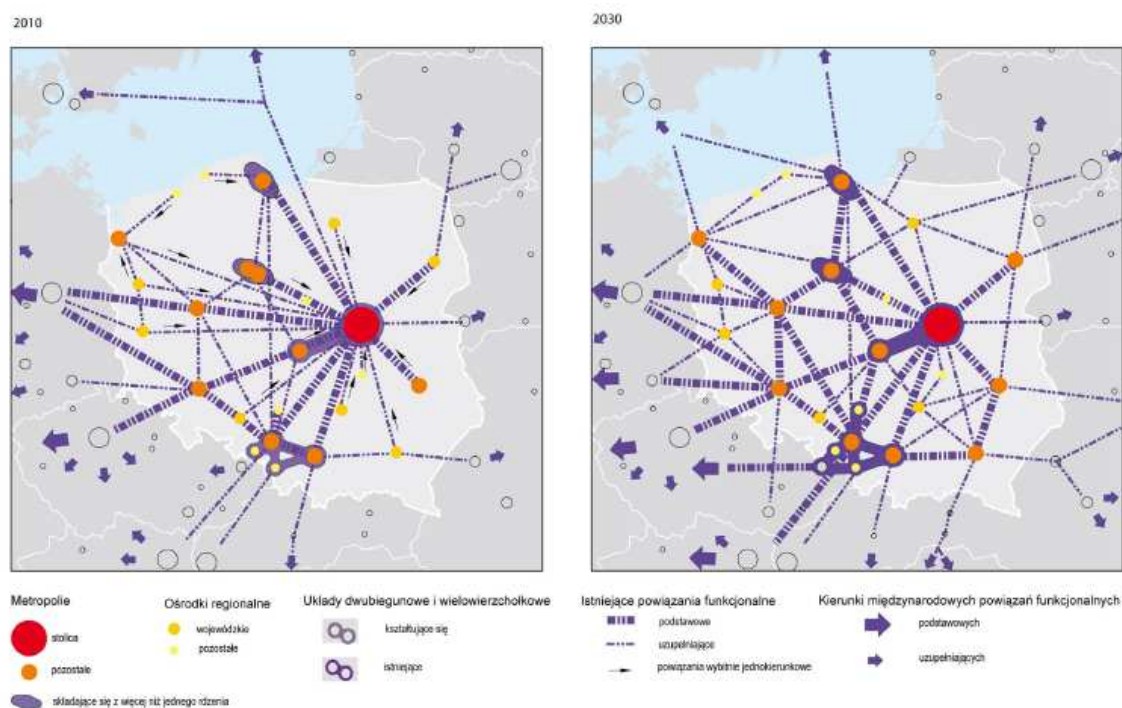
- wykorzystanie potencjału największych ośrodków miejskich jako siły napędowej rozwoju regionalnego,
- wzmocnienie związków między metropoliami i terenami zurbanizowanymi a otaczającymi je obszarami w tym małymi i średnimi miastami, jak i obszarami wiejskimi,
- promowanie wewnętrznej spójności w obszarach miejskich, zmierzające do ograniczenia wysokiej koncentracji problemów gospodarczych, ekologicznych oraz społecznych wewnątrz dużych ośrodków miejskich, jak i wzmocnianie procesu odbudowy gospodarczego potencjału małych miast i miasteczek.

Kluczowymi wyzwaniem wskazywanymi w NSRO jest zatem rozwój powiązań komunikacyjnych pomiędzy miastami oraz pomiędzy miastami a ich otoczeniem, a tym samym zwiększenie dostępu mieszkańcom obszarów wiejskich oraz mniejszych

³ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa*, 2002, Rzeszów: Zarząd Województwa Podkarpackiego.

⁴ *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie*, 2007, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

miast do usług różnego rzędu zlokalizowanych w ośrodkach miejskich. W tym kontekście zwrócono również uwagę na potrzebę kompleksowego wsparcia transportu publicznego, który oprócz wymiaru funkcjonalnego, ma również efekt środowiskowy. W analizowanym dokumencie podkreślano w szczególności potrzebę wzmacniania sieci miejskiej we wschodniej części kraju.

Rys. 1. Główne ośrodki miejskie Polski w 2010 i 2030 roku oraz powiązania funkcjonalne między nimi

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2011, s. 34.

Natomiast w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020*⁵ rola miast wysuwa się już na pierwszoplanową pozycję. Jako pierwsze z proponowanych rozwiązań, które mogą wspierać konkurencyjność regionów oraz zapewniać spójność terytorialną kraju wymieniono „Lepsze wykorzystanie potencjałów najważniejszych obszarów miejskich do kreowania wzrostu i zatrudnienia oraz stymulowania rozwoju pozostałych obszarów.” W wizji przedstawionej w *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*⁶ ośrodki miejskie, w szczególności te o charakterze metropolitalnym, mają odgrywać kluczową rolę. Do 2030 roku w granicach administracyjnych miast oraz w strefach położonych wokół dużych ośrodków mieszkać ma 75-80% ludności Polski. Mieszkańców zyskać ma również Rzeszów, do którego napływać będzie ludność z bardziej peryferyjnych obszarów wiejskich. W przedstawionej wizji do 2030 roku Rzeszów ma przekształcić się z ośrodka

⁵ *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, 2010, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

⁶ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2011, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

regionalnego w ośrodek metropolitalny, wchodzący w skład ogólnopolskiej policentrycznej metropolii sieciowej (rys. 1).

Na konieczność działań wzmacniających ośrodki miejskie wskazuje również *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*⁷. Podkreśla się w niej m.in. na konieczność rozwijania sieci metropolitalnej, wykorzystanie potencjału miejskiego (ośrodków metropolitalnych i regionalnych) do budowania spójności międzyregionalnej i wewnątrzregionalnej oraz na potrzebę lepszego wyposażenia małych miast w infrastrukturę cywilizacyjną, która pozwalałaby na wyrównanie szans zawodowych i społecznych ich mieszkańców.

Wzmacnianie roli ośrodków miejskich stanowi przedmiot dyskusji w toczącej się obecnie debacie na temat kształtu polityki spójności 2014+. Na poziomie europejskim wyrazem tej debaty jest komunikat Komisji Europejskiej *Polityka spójności i miasta: rola miast i aglomeracji w odniesieniu do wzrostu i zatrudnienia w regionach*⁸. W dokumencie tym stwierdzono, że „Na ich [tj. miast] terenie znajduje się większość miejsc pracy, a także przedsiębiorstw i placówek szkolnictwa wyższego, a ich [miast] działanie jest decydujące dla osiągnięcia spójności społecznej. Miasta są ośrodkami zmiany, opartej na innowacjach, duchu przedsiębiorczości i wzroście gospodarczym” (s. 4). Komunikat ten zwraca uwagę na nierówności przestrzenne i społeczne występujące w miastach. Polityka wspierania rozwoju obszarów miejskich powinna uwzględniać takie negatywne zjawiska jak bezrobocie, wykluczenie społeczne, ubóstwo, przestępczość czy degradacja środowiska. Problemem w relacjach miast z bezpośrednim otoczeniem jest niekontrolowana suburbanizacja. W omawianym dokumencie Komisji Europejskiej wskazano cztery fundamentalne obszary, które powinny być przedmiotem interwencji publicznej:

- transport, dostępność i mobilność,
- dostęp do usług i infrastruktury,
- środowisko naturalne,
- sektor kultury.

Na poziomie krajowym również zostały opracowane założenia⁹, które mają wskazać kierunki interwencji na obszarach miejskich. W dotychczasowych strategiach rozwoju terytorialnego wskazywano na rolę ośrodków miejskich, ale polityka miejska nie była zasadniczo wydzielona. Opracowany w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego dokument podkreśla, że krajowa polityka miejska powinna wpisywać się w realizację obecnej strategii rozwoju Unii Europejskiej Europa 2020¹⁰, która jako trzy najważniejsze cele rozwoju Europy wskazuje inteligentny, zrównoważony oraz sprzyjający włączeniu społecznemu wzrost. Rozwój miast oraz

⁷ Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Projekt, 2011, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.

⁸ Polityka spójności i miasta: rola miast i aglomeracji w odniesieniu do wzrostu i zatrudnienia w regionach. Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, 2006, Bruksela: Komisja Wspólnot Europejskich.

⁹ Założenia krajowej polityki miejskiej do roku 2020. Projekt, 2012, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

¹⁰ Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

zintegrowane podejście do polityki miejskiej odgrywa dużą rolę w osiąganiu tych celów.

Cytowany dokument ministerialny podkreśla jednocześnie, że na obszary miejskie należy patrzeć pod względem funkcjonalnym, a nie administracyjnym. Tym samym podmiotami krajowej polityki miejskiej, oprócz rządu i samorządu wojewódzkiego, powinny być: samorządy gmin miejskich, samorządy gmin miejsko-wiejskich na obszarach zurbanizowanych, wchodzących w skład obszarów funkcjonalnych miast oraz samorządy gmin wiejskich na obszarach zurbanizowanych, wchodzących w skład obszarów funkcjonalnych miast. Wyzwaniem przyszłej polityki miejskiej i regionalnej będzie zatem rozwój realnej współpracy i partnerstw jednostek samorządu terytorialnego w obszarach funkcjonalnych miast. Przy tym istotne jest zróżnicowanie celów rozwojowych w ośrodkach różnego rzędu: ośrodkach metropolitalnych, regionalnych, subregionalnych i lokalnych.

Najważniejsze wyzwania krajowej polityki miejskiej, które powinny zostać uwzględnione w polityce miejskiej województwa podkarpackiego, to:

1. Wykorzystanie potencjału głównych ośrodków miejskich i ich obszarów funkcjonalnych do kreowania wzrostu i zatrudnienia oraz zdynamizowania rozwoju kraju.
2. Wykorzystanie potencjału miast w procesach rozwoju regionalnego na obszarach problemowych o znaczeniu krajowym.
3. Przeciwdziałanie degradacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej obszarów zurbanizowanych wynikającej m.in. z upadku społeczno-gospodarczego.
4. Poprawa ładu przestrzennego na obszarach miejskich i powstrzymanie żywiołowej suburbanizacji.
5. Poprawa jakości zarządzania i współpracy na obszarach miejskich, w tym na obszarach funkcjonalnych miast.
6. Wyzwania horyzontalne, które w specyficzny sposób ujawniają się w miastach.
7. Infrastruktura transportowa, w tym transport publiczny na obszarach miejskich.
8. Stały monitoring zjawisk społeczno-przestrzennych w obszarach miejskich.

Strategicznym celem krajowej polityki miejskiej ma być wzmocnienie zdolności miast do kreowania wzrostu gospodarczego i tworzenia wartościowych miejsc pracy oraz poprawa jakości życia ich mieszkańców. Ma on być realizowany przez 5 celów szczegółowych.

1. Podwyższenie zdolności miast do kreowania rozwoju, wzrostu i zatrudnienia;
2. Wspomaganie rozwoju obszarów problemowych (w tym niektórych obszarów wiejskich) polityki regionalnej poprzez wzmacnianie funkcji miast małych i średnich oraz przeciwdziałanie upadkowi ekonomicznemu miast;
3. Odbudowa zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich;

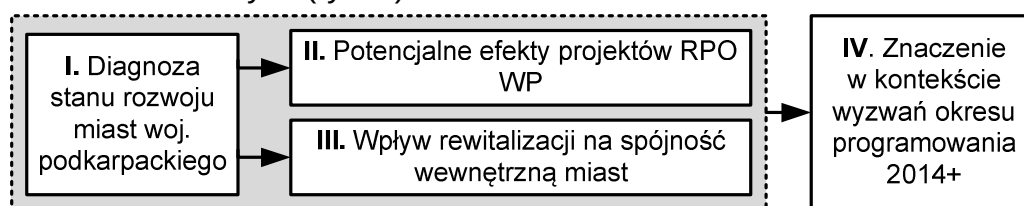
4. Wspieranie zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałanie zjawiskom suburbanizacji;
5. Stworzenie warunków dla skutecznego, efektywnego i partnerskiego zarządzania rozwojem na obszarach miejskich, w tym w szczególności na obszarach metropolitalnych.

W kolejnym okresie programowania obszary miejskie stanowić będą szczególnie terytorialny wymiar interwencji. Do miast trafić ma 5% środków EFRR¹¹. W kolejnej perspektywie finansowej przesunięty zostanie również środek ciężkości z działań skierowanych na likwidowanie barier rozwojowych i zaległości infrastrukturalnych, na działania wspierające rozwój oparty na innowacyjności, edukacji i impecie cyfrowym. Kluczowym obszarem wdrażania tego rodzaju projektów będą również obszary miejskie. Wśród obszarów strategicznej interwencji w perspektywie 2014-2020 wskazano następujące typy obszarów miejskich:

- miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne,
- miasta średniej wielkości wymagające rewitalizacji,
- obszary wiejskie łącznie z małymi miastami o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe.

W kontekście programowania rozwoju regionalnego w kolejnych latach zagadnieniem szczególnie istotnym są możliwości finansowania dalszych inwestycji w miastach w sytuacji zmniejszającego się strumienia funduszy unijnych oraz wzrostu zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego. Przedmiotem szerokiej dyskusji jest możliwość zastosowania nowych instrumentów inżynierii finansowej do finansowania niezbędnych inwestycji. Kwestie te również zostały poruszone w niniejszym raporcie.

Osiągnięcie wspomnianego na wstępie celu głównego badań w ramach niniejszego raportu możliwe było dzięki czterem celom szczegółowym, które stanowiły jednocześnie cztery moduły badania, tworzące warunkujący się wzajemnie system celów badawczych (rys. 2).

Rys. 2. System celów badawczych

Źródło: opracowanie własne

Wyzaczyły one również strukturę rozdziałów raportu końcowego, która przedstawia się następująco:

I. Diagnoza stanu rozwoju miast województwa podkarpackiego – obejmuje charakterystykę miast województwa podkarpackiego z

¹¹ Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Uwarunkowania strategiczne, Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej.

uwzględnieniem zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju, w tym położenia i struktury, roli w regionie, potencjału rozwojowego, w tym problemów i potrzeb oraz orientacji prorozwojowych i zdolności finansowych.

II. Potencjalne efekty realizowanych w ramach RPO WP projektów w kontekście rozwoju i wzmocnienia funkcji miejskich oraz dyfuzji procesów rozwojowych – w tej części przeprowadzono charakterystykę projektów (wg miejsca realizacji – w podziale na wielkość miasta, rodzaj beneficjenta, celów projektu, wielkości udzielonego wsparcia), przeanalizowano specyfikę podejmowanych interwencji oraz jej rozkład przestrzenny projektów. Działania podejmowane w ramach RPO WP oceniano następnie w odniesieniu do założeń dokumentów strategicznych regionu i poszczególnych miast. Kolejnym elementem tej części było określenie potencjalnego wpływu realizowanych projektów na poszczególne sfery rozwoju społeczno-gospodarczego miast (gospodarczą, infrastrukturalną, społeczną, środowiskową i przestrzenną), a w konsekwencji na zwiększenie atrakcyjności i konkurencyjności regionu oraz zmniejszenie wewnątrzregionalnych zróżnicowań rozwojowych. Określono również potencjalny wpływ realizowanych projektów na poprawę dostępności w skali kraju i UE.

III. Wpływ projektów z zakresu rewitalizacji na wzmocnienie wewnętrznej spójności ośrodków miejskich – ten moduł obejmuje pogłębioną analizę potencjalnych efektów projektów podejmowanych w ramach VII osi priorytetowej RPO WP oraz ich wpływ na ożywienie społeczno-gospodarcze miast Podkarpacia, w tym na rozwój mieszkalnictwa.

IV. Znaczenie miast w kontekście wyzwań nowego okresu programowania 2014+ – zawiera wnioski i rekomendacje, odnośnie ukierunkowania środków finansowanych przyszłej perspektywy finansowej 2014+ na wsparcie potencjałów rozwojowych obszarów miejskich dostosowanych do ich specyfiki oraz możliwości finansowych, z uwzględnieniem wyzwań i założeń nowego okresu programowania.

Przedmiot i zakres badania

Przedmiotem badania były projekty realizowane w ramach osi priorytetowych I-VII RPO WP na obszarze 50 miast województwa podkarpackiego (załącznik 3.). Analizie poddano dotychczasowe produkty i rezultaty tych przedsięwzięć oraz spodziewane efekty działań podejmowanych w ramach tych projektów. Badaniem objęto beneficjentów projektów RPO WP, decydentów samorządów gminnych, mieszkańców i przedsiębiorców/inwestorów w obszarach rewitalizowanych, ekspertów w zakresie problematyki miejskiej, przedstawicieli IZ RPO WP, UMWP oraz WIOŚ i RDOŚ. Zakres czasowy prac badawczych obejmował okres od 2007 do I połowy 2012 roku dla projektów realizowanych w ramach RPO WP oraz rekomendacje dla przyszłego okresu programowania.

W badaniu uwzględniono następujące kryteria ewaluacyjne:

- skuteczność projektów realizowanych w ramach RPO WP w kontekście rozwoju funkcji miejskich,
- efektywność ekonomiczna inwestycji w kontekście osiągania celów priorytetowych przyczyniających się do zwiększenia atrakcyjności i konkurencyjności ośrodków miejskich,
- użyteczność inwestycji w kontekście zidentyfikowanych problemów miast oraz zaspokojenia potrzeb grup docelowych,
- trwałość (przewidywana) projektów w perspektywie długookresowej,
- komplementarność interwencji w kontekście uzupełniania się działań podejmowanych z różnych źródeł celem zwiększenia atrakcyjności obszarów miejskich.

Metody i techniki badawcze

W niniejszym badaniu zastosowano następujące metody i techniki gromadzenia oraz analizy danych:

- analiza danych zastanych,
- analizy przestrzenne,
- badanie ankietowe przedstawicieli urzędów miast (CAWI),
- badania ankietowe beneficjentów projektów (CAWI),
- indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami IZ RPO WP oraz z przedstawicielem Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego,
- indywidualne wywiady pogłębione z ekspertami z zakresu polityki miejskiej,
- indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami WIOŚ i RDOŚ,
- wywiady telefoniczne z mieszkańcami, przedsiębiorcami/inwestorami w obszarach realizacji projektów rewitalizacyjnych,
- metody badania bazy ekonomicznej i dywersyfikacji funkcjonalnej,
- metody badania rangi miast,
- metoda wyznaczania biegunów wzrostu,
- metody określania poziomu rozwoju gospodarczego i poziomu życia oraz ich dynamiki z zastosowaniem metody Perkala,
- metody analizy struktur i trendów demograficznych,
- indeks dostępności w układzie drogowym,
- analiza porównawcza metodą matrycy znaków,
- analiza porównawcza z użyciem współczynnika korelacji rang Spearmana,
- studia przypadków wybranych miast,
- analiza SWOT.

Szczegółowy opis zastosowanych metod znajduje się w raporcie metodologicznym. Ze względu na bardzo szeroki zakres przeprowadzonych badań i konieczność ograniczenia objętości niniejszego raportu przedstawiono jedynie charakterystykę przebiegu badania z zastosowaniem analizy danych zastanych, badań ankietowych oraz wywiadów, również tych przeprowadzonych w ramach studiów przypadków. Opis ten został umieszczony w załączniku. W załączniku przedstawiono również wzory narzędzi badawczych.

I. Diagnoza stanu rozwoju miast województwa podkarpackiego

Wstęp

Podstawowym celem badań w ramach niniejszego komponentu jest poznanie aktualnego stanu rozwoju miast województwa podkarpackiego, zidentyfikowanie zmieniających się funkcji miast, pełnionej przez nie roli w regionie, rozpoznanie ich potencjału oraz barier ich dalszego rozwoju, w tym m.in. zdolności finansowych w perspektywie okresu programowania 2014+.

Realizacji tych celów służyło przeprowadzenie badań uwarunkowań i czynników rozwoju miast, na które składają się:

- struktury i trendy demograficzne oraz kapitał ludzki i aktywność społeczna,
- ekonomiczne podstawy funkcjonowania i rozwoju miast,
- warunki życia w miastach oraz jakość usług publicznych,
- zewnętrzne uwarunkowania rozwoju miast województwa podkarpackiego.

Określono ponadto rolę miast w regionie, poprzez zbadanie ich:

- pozycji w hierarchii osadniczej w oparciu o wyposażenie w instytucje i usługi dla firm,
- wielkość i kierunki ciążenia do miasta (dojazdy do pracy)
- dostępność drogową (indeks połączeń).

Na podstawie analizy dokumentów strategicznych oraz ankiet kierowanych do urzędów miast wskazano bariery rozwojowe oraz postrzegane przewagi konkurencyjne miast. Następnie zbadano ogólny potencjał rozwojowy i konkurencyjność miast w oparciu o ich poziom rozwoju gospodarczego oraz zdolności finansowe budżetów gminnych. Efektem przeprowadzonej analizy jest typologia rozwojowa miast województwa podkarpackiego oraz identyfikacja aktualnych i potencjalnych biegunów wzrostu. W oparciu o diagnozę sformułowano wnioski i rekomendacje dotyczących szans rozwojowych, głównych czynników i barier przyszłego rozwoju miast, a ponadto dokonano identyfikacji głównych przewag konkurencyjnych oraz możliwych i pożądanych interwencji ze strony władz lokalnych i regionalnych.

Diagnoza zmierza do odpowiedzi na dwie grupy **pytań badawczych**:

Jak kształtuje się sytuacja społeczno-gospodarcza miast Podkarpacia w skali regionu, kraju oraz UE? Jakie występują bariery, a jakie potrzeby rozwojowe? Co może świadczyć o konkurencyjności miast Podkarpacia? Na jakich przewagach konkurencyjnych należy skoncentrować działania? Czy potencjał rozwojowy miast jest tematycznie oraz terytorialnie zróżnicowany?

Główne cechy sieci miejskiej województwa podkarpackiego

Sieć miejska województwa podkarpackiego liczy obecnie 50 miast. Do najbardziej charakterystycznych cech związanych z umiastowieniem regionu należy zaliczyć przede wszystkim niski poziom urbanizacji (41,4%), który jest najniższy w kraju i jednym z najniższych w Unii Europejskiej a ponadto brak dużych, typowo wielkomiejskich ośrodków. Największe miasto – Rzeszów – liczyło w 2011 r. 180 tys. mieszkańców, będąc pod względem ich liczby na 20 miejscu w Polsce. W porównaniu do kraju, województwo podkarpackie cechuje się większym znaczeniem miast średnich (między 20 a 100 tys. mieszkańców) i małych (poniżej 20 tys. mieszkańców). Dziesięć miast województwa podkarpackiego (czyli 1/5 wszystkich ośrodków) należy do grupy 10% najmniejszych miast w Polsce. Gęstość sieci miejskiej w województwie podkarpackim jest natomiast tylko nieznacznie mniejsza od średniej dla Polski (tab. 1).

Tab. 1. Charakterystyka sieci miejskiej województwa podkarpackiego

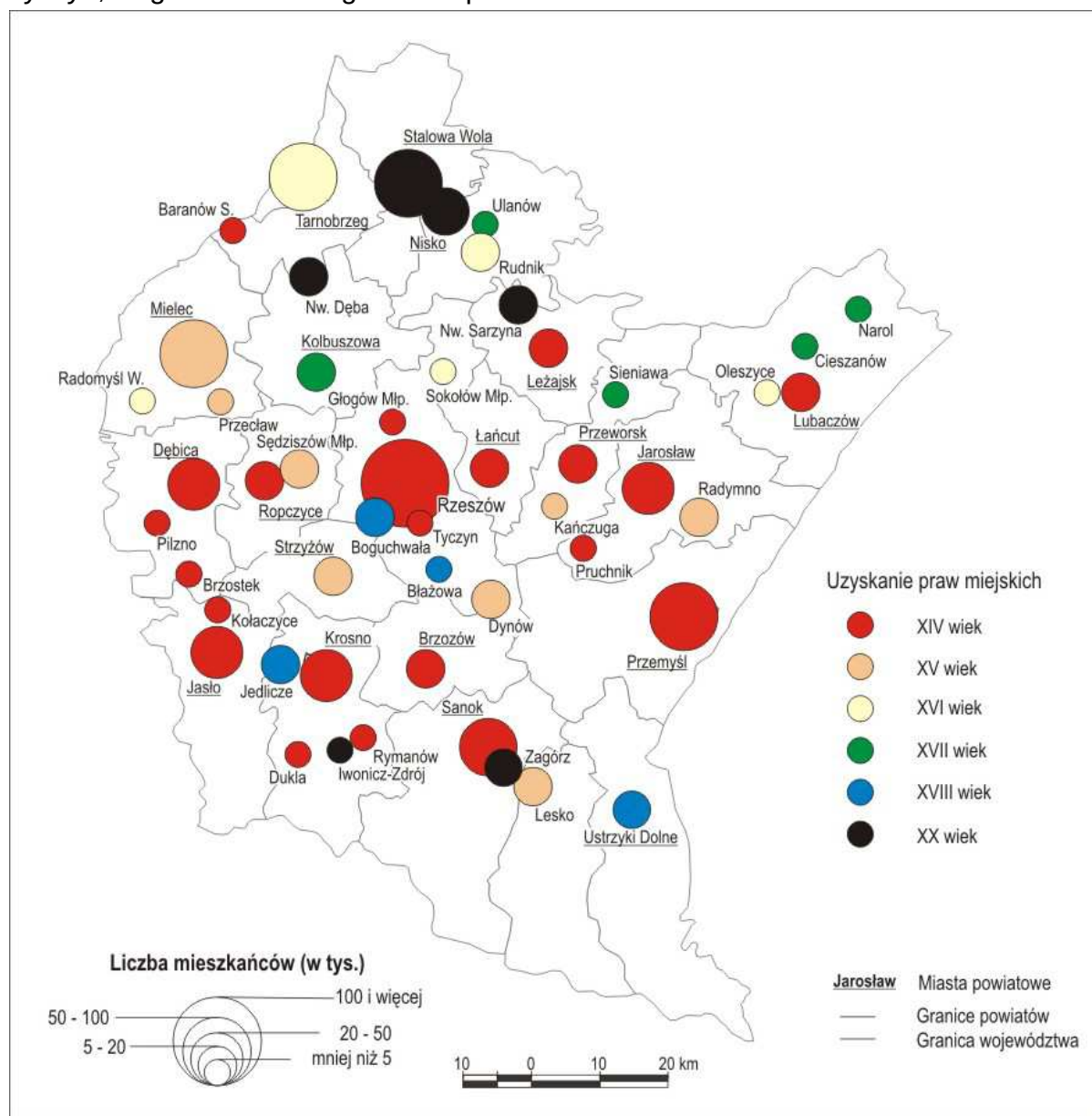
Jednostka terytorialna	Liczba miast	Powierzchnia miast (km ²)	Udział w powierzchni ogółem (%)	Liczba ludności miast (tys.)	Udział największego miasta w liczbie ludności miast (%)	Współczynnik urbanizacji	Liczba miast na 1000 km ²
POLSKA	908	21 578	6,9	23 385,8	7,3	60,7	2,9
województwo podkarpackie	50	1 186	6,6	880,7	20,4	41,4	2,8
podregion rzeszowski	12	291	8,2	267,2	67,4	42,9	3,4
podregion krośnieński	12	225	4,1	166,7	28,4	34,2	2,2
podregion tarnobrzeski	15	461	9,6	292,0	22,2	47,0	3,4
podregion przemyski	11	209	4,9	154,8	41,8	38,9	2,6

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie danych GUS.

Przestrzenny układ sieci miejskiej jest bardzo charakterystyczny. Ośrodek regionalny, w promieniu 50-80 km, otaczają średniej wielkości miasta liczące między 35 a 65 tys. mieszkańców. Ośrodki te występują dość regularnie na obwodzie o kształcie elipsy w odległościach wzajemnych 20-40 km (rys. 3). Wyjątkiem od tej prawidłowości jest północny-wschód województwa (od powiatu niżańskiego po powiat lubaczowski) gdzie nie wykształcił się żaden ośrodek średniej wielkości. Pomiędzy miastem centralnym (Rzeszowem) a wyróżnionym pierścieniem miast rozpościera się strefa na terenie której wykształciły się miasta mniejsze. Najludniejszy z nich Łańcut – liczy 18 tys. mieszkańców.

Stare miasta lokowane w fazie średniowiecznej urbanizacji występują głównie w środkowej i południowej części województwa i nawiązują do historycznych szlaków komunikacyjnych (rys. 3). Trzy większe ośrodki na północy regionu – Stalowa Wola, Tarnobrzeg i Mielec większe znaczenie zaczęły zyskiwać dopiero od okresu międzywojennego.

Najslabiej zurbanizowanym podregionem w województwie jest podregion krośnieński, a następnie przemyski. Najsilniej umiastowionym obszarem jest natomiast subregion tarnobrzесki, przy czym wysoka jego pozycja w województwie wynika przede wszystkim z XX-wiecznych procesów urbanizacji zapoczątkowanych inwestycjami w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego. Jako zespół ośrodków wyspecjalizowanych, powstałych w oparciu o funkcję przemysłową podregion tarnobrzесki charakteryzuje wyraźna policentryczność strukturalna, wyrażana m.in. najmniejszym udziałem głównego miasta w liczbie ludności miast danego podregionu (tab. 1). Zupełnie inna sytuacja ma miejsce w podregionie rzeszowskim, z wyraźną dominacją największego miasta. Rzeszów stanowi zarazem główny ośrodek małej aglomeracji o charakterze monocentrycznym, w skład której wchodzi ponadto Tyczyn, Boguchwała i Głogów Małopolski.

Rys. 3. Sieć miejska województwa podkarpackiego w 2012 roku

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie *Atlasu Rzeczypospolitej Polskiej* (2000) oraz K. Krzysztofik (2007)

Niski stopień urbanizacji województwa stwarza specyficzne uwarunkowania rozwoju dla miast. Harmonijny ich rozwój powinien przebiegać – jak to określa M. Boni¹² – w komplementarnym wiejsko-miejskim modelu. Oznacza to dużą współzależność i wzajemne warunkowanie rozwoju miast w kontekście ich wiejskiego zaplecza. Ma to znaczenie m.in. w zakresie pełnionej przez miasta roli węzłowej w zakresie usług publicznych i rynku pracy. Warunkuje ponadto także zapotrzebowanie na określone funkcje, w tym usługi rynkowe.

¹² Boni M., 2007, *Kapitał ludzki, kapitał społeczny a wyzwania rynku pracy na obszarach polski wschodniej*, Warunki rozwoju Polski Wschodniej w perspektywie 2020.

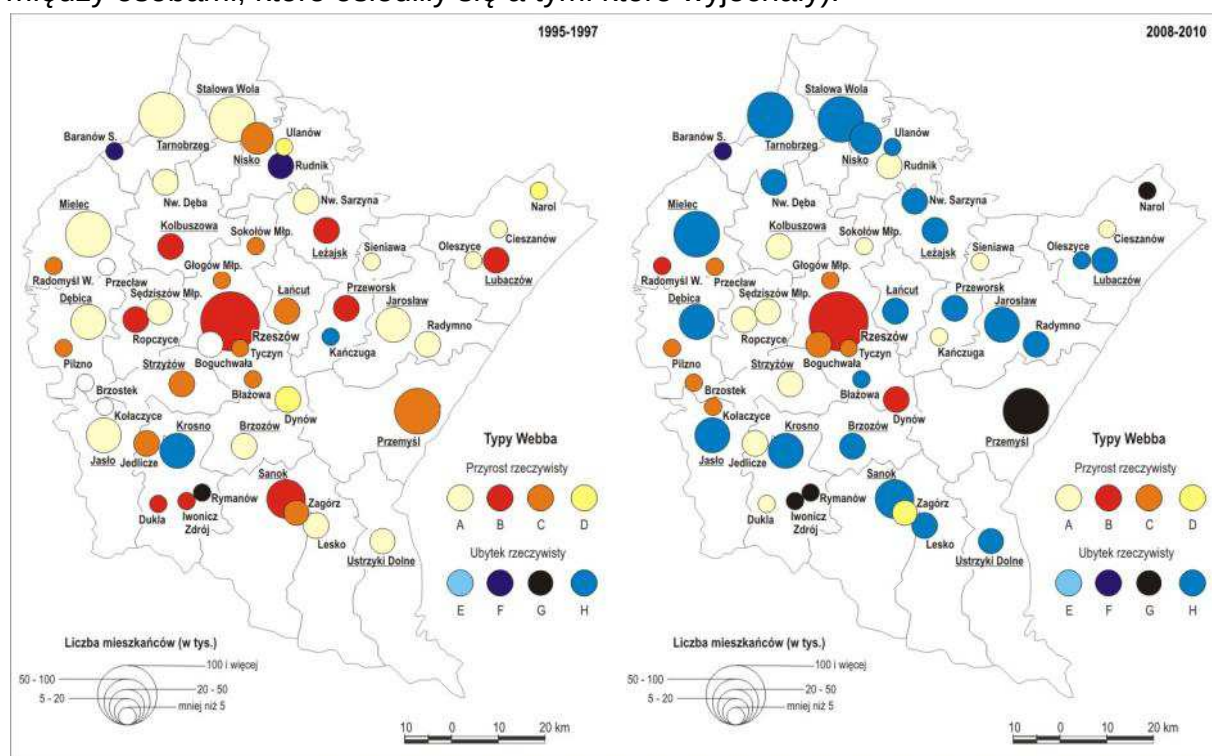
I.1. Uwarunkowania rozwoju miast podkarpackich

I.1.1. Struktury i trendy demograficzne oraz kapitał ludzki i aktywność społeczna

Cechy demograficzne nabierają coraz większego znaczenia dla oceny szans rozwojowych miast. Szczególnie istotne w tym względzie są trzy procesy: spadek dzietności, starzenie się oraz rosnąca mobilność ludności. W niniejszej części diagnozy dokonano oceny podstawowych procesów demograficznych wpływających na kształtowanie się liczby ludności w miastach podkarpackich i ich strukturę wieku. Omówiono przyrost albo ubytek rzeczywisty liczby ludności, stopień starzenia się społeczeństwa oraz trendy migracyjne. Ponieważ procesów demograficznych, a zwłaszcza procesów migracyjnych nie powinno się rozpatrywać tylko dla samych miastach uwzględniono rozkład tychże procesów również w otaczających je obszarach wiejskich.

Przyrost i ubytek rzeczywisty ludności

Zmiana liczby ludności na danym terytorium – czyli przyrost albo ubytek rzeczywisty – jest wynikiem współwystępowania dwóch procesów: przyrostu naturalnego (różnica między liczbą urodzeń a zgonów) oraz salda migracji (różnica między osobami, które osiedliły się a tymi które wyjechały).

Rys. 4. Typologia demograficzna Webba miast województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

Powiązanie przyrostu naturalnego i salda migracji przedstawia w sposób syntetyczny typologia ruchu ludności Webba. Klasyfikacja ta wyróżnia 8 typów

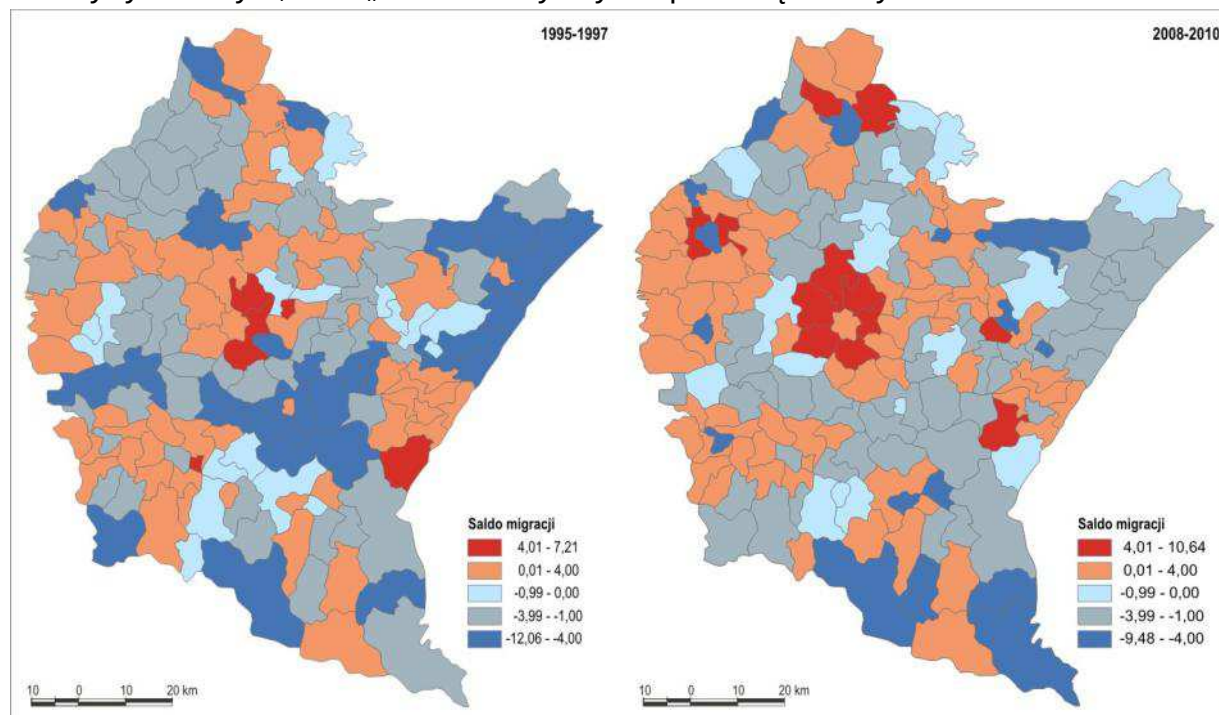
jednostek w zależności od relacji między przyrostem/ubytkiem naturalnym, a dodatnim (ujemnym) saldem migracji. Klasy A, B, C, D obejmują jednostki o wzroście liczby ludności, natomiast E, F, G, H te ze spadkiem ludności. Jednostki, które znalazły się w klasie B i C cechują się najkorzystniejszą sytuacją demograficzną, gdyż posiadają zarówno dodatnie saldo migracji, jak i dodatni przyrost naturalny. Natomiast te z grupy F i G odznaczają się podwójnie negatywnym trendem – ujemne są tu bowiem wartości obydwu procesów składających się na przyrost rzeczywisty. Badano zmiany w latach 1995-2010, przy czym za każdym razem, aby uniezależnić się od przypadkowych wahań rocznych, na które bardzo podatne są dane demograficzne w mniej ludnych jednostkach terytorialnych, wykorzystano średnią trzyletnią: odpowiednio za lata 1995-1997 i 2008-2010.

W ciągu ostatnich piętnastu lat doszło do znacznych przekształceń w zakresie przyrostu rzeczywistego miast województwa. O ile jeszcze w połowie lat 1990. zdecydowana większość miast należała do typu progresywnego (wzrastała ich liczba mieszkańców), to współcześnie ponad połowa ośrodków miejskich województwa reprezentuje typ regresyjny (rys. 4). Z wyjątkiem Rzeszowa, tracą ludność wszystkie średnie i duże miasta województwa. W kategoriach bezwzględnych, w okresie 1995-2010 największy spadek liczby ludności nastąpił w Stalowej Woli (o ponad 8 tys.) i Mielcu (3,5 tys.). Ponad 2 tys. mieszkańców ubyło w Przemyślu, Sanoku, Dębicy i Jarosławiu. Jeśli przyrzeć się temu procesowi w kategoriach względnych, tzn. ubytek odnieść do liczby mieszkańców miasta, to najwięcej mieszkańców ubyło w Iwoniczu-Zdroju a następnie w Oleszycach, Nowej Sarzynie, Lesku i Stalowej Woli (między 10 a 15%). Warto podkreślić, że wyjątkiem od obserwowanej prawidłowości przechodzenia wielu miast z typu progresywnego do regresywnego są Rudnik nad Sanem i Kańczuga, w których doszło do odwrócenia tej sytuacji w porównaniu z wcześniejszym badanym okresem.

Spadek liczby ludności w podkarpackich miastach następuje przede wszystkim poprzez ujemne saldo migracji. Zdecydowana część miast tracących ludność należy do typu H wg klasyfikacji Webba, tzn. cechują się one dodatnim przyrostem naturalnym, który nie kompensuje emigrującej liczby mieszkańców. Zdecydowana większość (blisko 80%) miast województwa należy współcześnie do typu emigracyjnego, tj. cechuje się większym odpływem niż napływem mieszkańców. Z dużych i średnich miast odpowiednią siłą przyciągania nowych mieszkańców posiada jedynie Rzeszów, a pozostałe miasta imigracyjne, to małe miasta położone w strefach podmiejskich w szczególności w powiecie rzeszowskim, dębickim i mieleckim. Są one miejscem napływu mieszkańców przenoszących się z pobliskich większych miast.

Z procesu suburbanizacji korzystają jednak przede wszystkim gminy wiejskie. Najwyraźniej zaznaczoną strefę suburbanizacji posiada Rzeszów. Wyraźnie zarysowany „pierścień suburbanizacyjny” posiadają – Przemyśl, Stalowa Wola, Mielec, Krosno i Dębica. Słabsze procesy suburbanizacji cechują Tarnobrzeg, Jarosław i Sanok. Porównanie sytuacji z połowy lat 1990. i współczesnej (rys. 5) ilustruje wzrost natężenia procesu suburbanizacji, jakiej podlegają średnie i duże miasta województwa. Warto zaznaczyć, że ubytek ludności w danym mieście,

któremu towarzyszy wzrost w jego strefie podmiejskiej, nie powoduje zmniejszenia się potencjału demograficznego w obszarze funkcjonalnym miasta (jego strefie najsilniejszych oddziaływań). Suburbanizacja obejmuje jednak przede wszystkim zamożniejszych mieszkańców, co skutkuje zmniejszeniem się bazy podatkowej w mieście, przy utrzymujących się kosztach utrzymania infrastruktury, z której korzystają mieszkańcy okolicznych gmin wiejskich. Dużo gorsza sytuacja występuje w tych miastach, gdzie ubytek ludności wiąże się z przemieszczeniami dalszymi – zazwyczaj do większych ośrodków lub ich stref podmiejskich lub też z migracjami zagranicznymi. Proces ten pociąga za sobą negatywne skutki takie jak kurczący się lokalny rynek zbytu, oraz „drenaż” aktywnych i przedsiębiorczych osób.

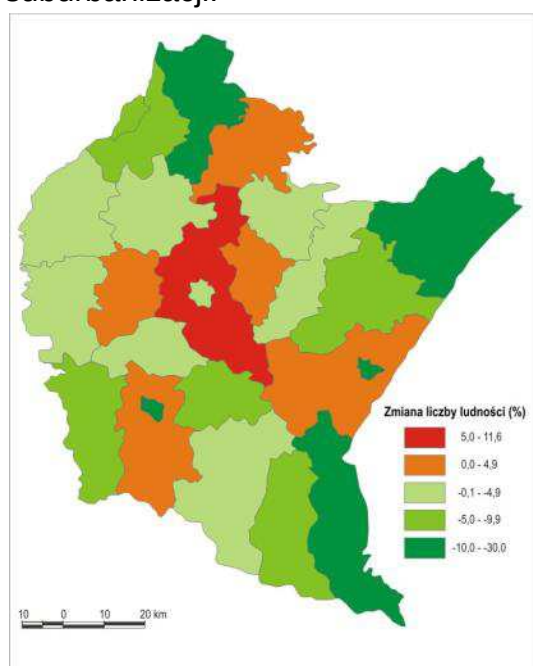
Rys. 5. Saldo migracji w województwie podkarpackim według gmin

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

W granicach administracyjnych, wśród większych miast województwa podkarpackiego najmniej korzystnymi trendami demograficznymi cechuje się współcześnie Przemyśl. Jako jedyny spośród dużych ośrodków miejskich województwa reprezentuje on regresywny typ G, tzn. posiada zarówno ujemny przyrost naturalny jak i saldo migracji, przy czym to ostatnie ma większe znaczenie w utracie mieszkańców. Ten sam typ demograficzny reprezentują trzy małe miasta regionu – Narol, Iwonicz-Zdrój oraz Rymanów. Podwójnie niekorzystną sytuacją cechuje się ponadto Baranów Sandomierski (typ H). Należy przy tym zauważyć, że Baranów Sandomierski i Rymanów były miastami o typie regresywnym już w połowie lat 1990. Najkorzystniejszą sytuacją demograficzną cechuje się współcześnie dziesięć miast województwa podkarpackiego (typ B i C), poza Rzeszowem są to wyłącznie małe ośrodki, zwykle położone w pobliżu większych miast województwa, m.in. miasta powiatu rzeszowskiego – Boguchwała, Tyczyn, Głogów Małopolski Dynów, dębickiego – Brzostek, Pilzno, a ponadto Radomyśl Wielki w powiecie

mieleckim i Kołaczyce w jasielskim. Wymienione małe miasta korzystają z procesów suburbanizacji, stając się atrakcyjnym miejscem zamieszkania mieszkańców migrujących z pobliskich większych ośrodków.

Dosyć liczna jest ciągle grupa miast reprezentująca typ A Webba, tzn. wzrasta ich liczba ludności, co jest zasługą przyrostu naturalnego kompensującego ubytek migracyjny. Był to najliczniejszy typ demograficzny miast jeszcze w połowie lat 1990, należało do niej m.in. większość średnich i dużych miast województwa. Obecnie do grupy tej należy kilka średniej wielkości miast powiatowych – Strzyżów, Kolbuszowa, Ropczyce i Sędziszów Małopolski oraz kilka małych miast województwa. Wiąże się to z dwoma przyczynami. Po pierwsze w małych miastach ciągle panuje model większej rodziny niż w miastach dużych, po drugie wiele z tych małych miast korzysta również – choć na mniejszą skalę, niż wymienione ośrodki typu B i C – z procesów suburbanizacji.

Rys. 6. Zmiany liczby ludności do 2030 roku według prognozy demograficznej GUS

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie prognozy demograficznej GUS.

Aktualna prognoza ludności GUS przewiduje niewielkie zmniejszenie się liczby ludności województwa podkarpackiego w 2030 r. względem 2007 r. (o 2,9%), natomiast spadek ludności w miastach ma wynieść 8%. Wśród większych miast największy spadek liczby ludności przewidywany jest dla Stalowej Woli (aż o blisko 1/4) a następnie Krosna i Przemyśla (około 13-14%). Spadek liczby ludności tych miast nie zostanie niestety zrekomensowany adekwatnym wzrostem liczby ludności na obszarze zaplecza tych miast, mimo że prognoza zakłada tylko niewielki wzrost dla powiatów krośnieńskiego i przemyskiego. Znaczący ubytek będzie miał miejsce także w przypadku Tarnobrzega, a zwłaszcza powiatu tarnobrzeckiego (rys. 6). Spośród innych obszarów największy – o 1/5 i więcej spadek ludności miejskiej prognozowany jest na terenach powiatu bieszczadzkiego i leżajskiego. Ubytek liczby ludności w wymienionych obszarach może być barierą dla rozwoju niektórych funkcji

usługowych. Zdecydowanie w lepszym położeniu w świetle prognozy będzie Rzeszów. Stolica województwa ma utrzymać obecną liczbę ludności, a na dodatek prognozowane jest dość duże (ok. 11%) zwiększenie się liczby ludności w powiecie rzeszowskim oraz łańcuckim i ropczycko-sędziszowskim. Potencjał demograficzny wzmocnią także w świetle prognozy miasta powiatu niżańskiego.

Struktura wieku ludności

Zmniejszaniu się liczby ludności większości miast województwa podkarpackiego, w szczególności większych ośrodków miejskich, towarzyszą przekształcenia struktury wieku ich ludności. Głównym procesem jest w tym wypadku starzenie się, przy czym w porównaniu z innymi województwami Polski południowej i wschodniej region podkarpacki nadal charakteryzuje się korzystniejszymi strukturami wieku ludności. Działania na rzecz osłabienia negatywnych trendów demograficznych będą jednym z wyzwań strategicznych w polityce rozwoju województwa w nadchodzących dekadach.

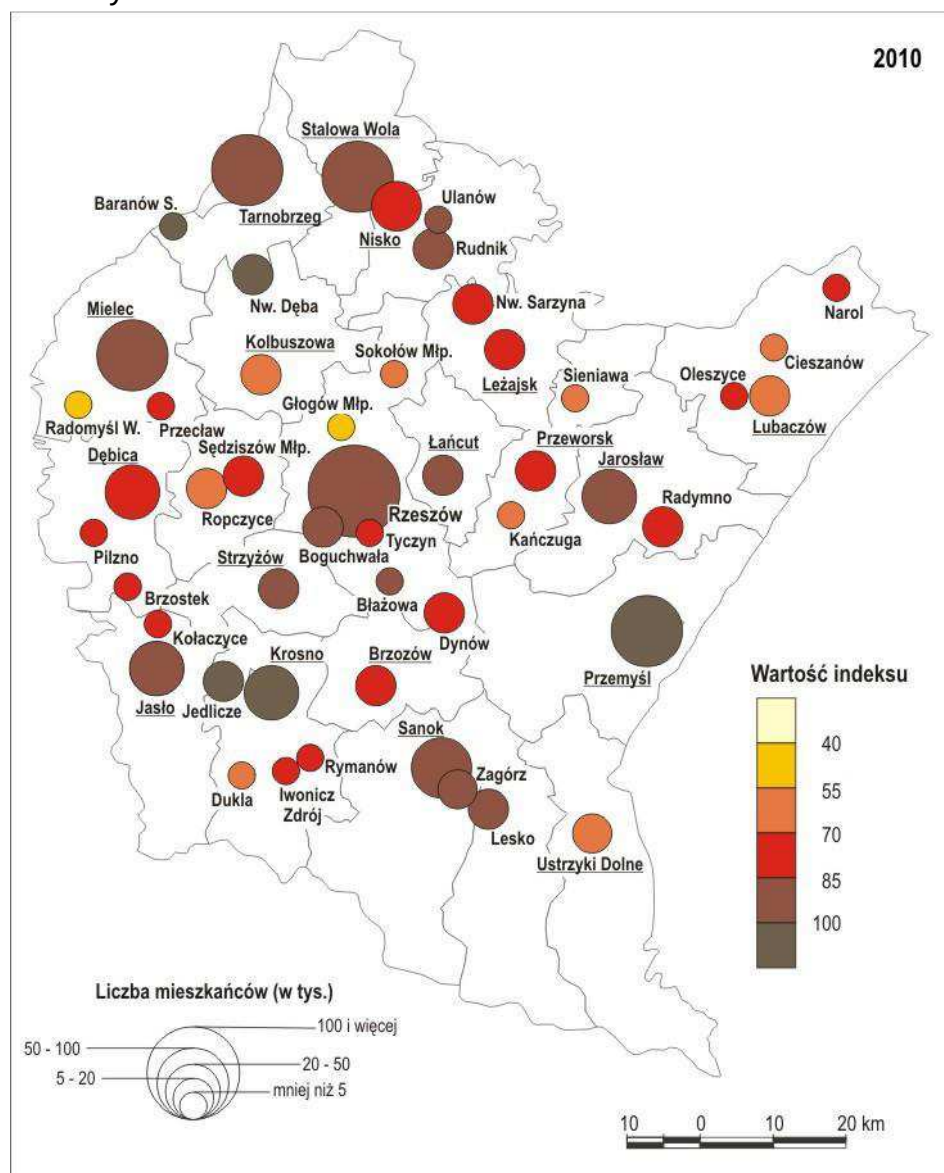
Dobłą ilustracją przejścia od młodych do starych struktur wieku ludności w miastach województwa podkarpackiego są zmiany wartości indeksu starości demograficznej. Wskaźnik ten opisuje relację między udziałem dzieci i młodzieży do lat 14, a udziałem osób w 28 wieku 65 lat i więcej. Wartości indeksu przekraczające 100 świadczą o przewadze liczebnej osób starszych nad rocznikami dzieci i młodzieży.

O dużych przekształceniach struktury wieku ludności jakie dokonały się w ostatnich 15 latach świadczy fakt, że o ile jeszcze w połowie lat 1990. jedynie w sześciu miastach województwa indeks starości przekraczał wartość 50 (tzn. ludność starsza stanowiła 50% i więcej liczby dzieci i młodzieży), to współcześnie jedynie w dwóch miastach, przybiera on wartości niższe od 50.

Procesy starzenia się społeczeństwa najczęściej zaznaczyły się w niektórych małych miastach, w których miała miejsce silna migracja do większych, silniejszych gospodarczo ośrodków tak w województwie jak i poza nim. W połowie lat 1990 najstarszą strukturę wieku oznaczał się Baranów Sandomierski, wyraźnie odstając w tym względzie od reszty miast województwa. Pozostałymi miastami o najwyższej wówczas wartości indeksu starzenia się były Rymanów, Tyczyn, Ulanów, Dynów i Zagórz.

Współcześnie najbardziej zaawansowane procesy starzenia zaznaczają się zarówno w miastach większych, wśród nich najbardziej w Przemyśle i Krośnie, a także niektórych miastach małych: Baranowie Sandomierskim, Jedliczach i Nowej Dębie. We wszystkich z tych pięciu miast indeks starości przekroczył wartość 100, tzn. więcej mieszka w nich osób w wieku 65 lat i starszym, niż dzieci i młodzieży przed 15 rokiem życia (rys. 7). Generalnie w szybkim tempie starzeją się mieszkańcy największych miast województwa, w których poza Dębicą indeks starości wynosi 85 i więcej. W miastach średnich i małych sytuacja jest bardziej zróżnicowana, poza kilkoma ośrodkami charakteryzującą się one młodszą strukturą wieku od najludniejszych miast regionu. Najmłodszą strukturą wieku odznaczają się niektóre

małe miasta położone w strefach podmiejskich, a szczególnie Głogów Małopolski i Radomyśl Wielki.

Rys. 7. Indeks starości demograficznej dla miast województwa podkarpackiego w 2010 roku
Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

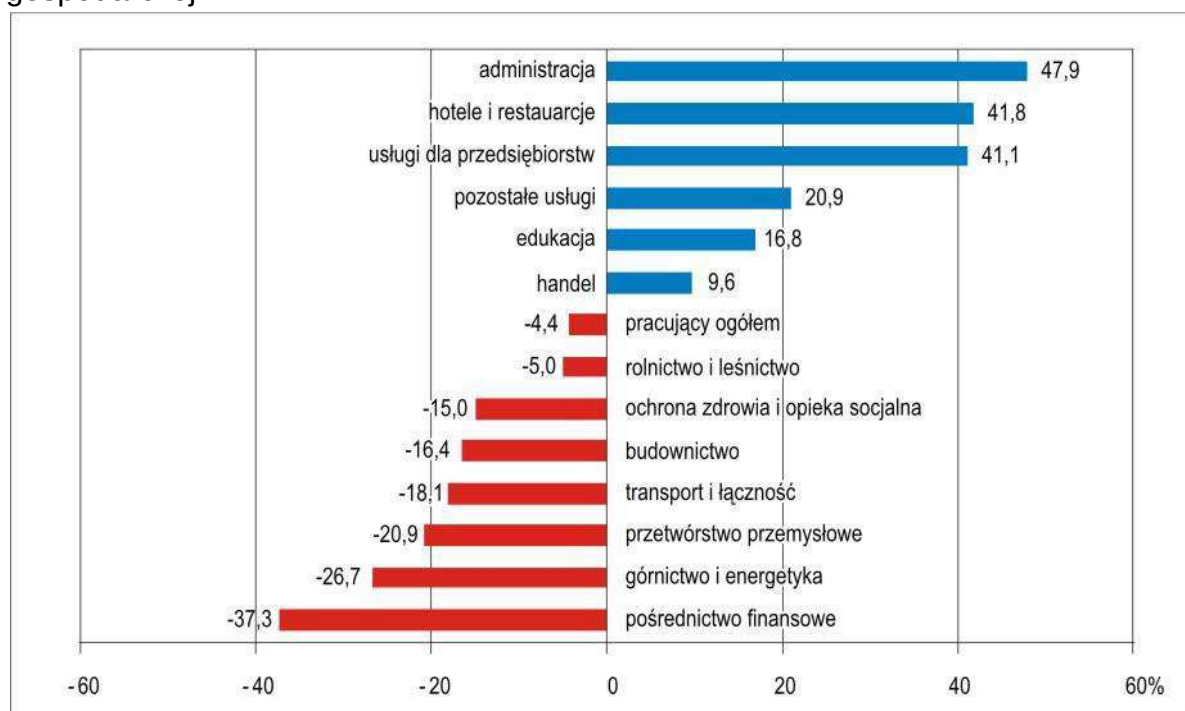
Wielkość i struktura lokalnych rynków pracy

Miasto można traktować jako skupienie (aglomeracja) działalności gospodarczych. Stąd ośrodki miejskie pełnią węzłową rolę dla lokalnych rynków pracy. Wielkość i struktura lokalnego rynku pracy stanowi istotny czynnik wpływający na rozwój gospodarczy, m.in. kształtując poziom przedsiębiorczości. Cechy rynku pracy, takie jak dostępność i różnorodność miejsc pracy oraz poziom bezrobocia mają także podstawowe znaczenie dla poziomu życia mieszkańców.

W 2009 roku na obszarze miast województwa podkarpackiego pracowało 384,8 tys. osób. Rzeszów, który jest największym ośrodkiem koncentracji zatrudnienia w regionie skupia 1/4 wszystkich pracujących w miastach województwa.

Dużymi rdzeniami lokalnych rynków pracy są ponadto Stalowa Wola, Mielec i Krosno (między 29 a 27 tys. pracujących), a w dalszej kolejności Przemyśl, Dębica, Jasło, Sanok, Jarosław i Tarnobrzeg. Na wymienione dziesięć miast przypada ponad 3/4 wszystkich pracujących w podkarpackich miastach. Znaczącymi ośrodkami zatrudnienia z liczbą pracujących pomiędzy 5 a 10 tys. jest kolejnych 5 miast, wśród których wyróżniają się Łańcut i Leżajsk, a w dziesięciu dalszych miastach pracuje między 2 a 5 tys. osób. Pozostałe 22 miasta skupiają łącznie 6% liczby miejsc pracy, przy czym połowa to ośrodki z liczbą pracujących między 1-2 tys., a w pozostałych pracuje mniej niż 1 tys. osób.

Oprócz bezwzględnej wielkości miejscowych rynków pracy warto spojrzeć na poziom „nasyceń” poszczególnych miast miejscami pracy. Można go zmierzyć odnosząc liczbę pracujących w mieście w stosunku do zamieszkujących go osób w wieku produkcyjnym. W zakresie tego wskaźnika szczególnie wyróżnia się osiem miast województwa. W każdym z nich liczba pracujących osiąga 70% i więcej liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym są to: Brzozów, Sędziszów Małopolski, Krosno, Iwonicz-Zdrój, Rzeszów, Jasło i Kolbuszowa. Grupę tę tworzą tym samym miasta o różnej charakterystyce – są to zarówno polifunkcyjne miasta powiatowe jak i miasta wyspecjalizowane w jednej działalności gospodarczej. Na przeciwnym biegunie znajduje się jedenaście małych miast, gdzie odsetek miejsc pracy jest niższy od 40% ludności w wieku produkcyjnym. Tak niski wskaźnik świadczy o tym, że miasta te pełnią współcześnie głównie rolę miejsca zamieszkania, niż węzła aktywności gospodarczej.

Rys. 8. Dynamika miejsc pracy w miastach województwa podkarpackiego według sekcji PKD 2004 w latach 1999-2009 (w %)

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie danych GUS i szacunków własnych.

W dekadzie 1999-2009 liczba pracujących w miastach regionu zmniejszyła się łącznie o 17,7 tys. osób. W przekroju branżowym, bezwzględnie najwięcej miejsc pracy ubyło w przemyśle – 26 tys., a następnie w ochronie zdrowia – 6,2 tys. O około 5 tys. zmniejszyło się w miastach województwa zatrudnienie w transporcie i łączności, działalności finansowej i budownictwie. Najwięcej miejsc pracy przybyło natomiast w usługach dla przedsiębiorstw – 9,3 tys. a następnie w administracji – 8,5 tys., i edukacji 4,8 tys. W kategoriach względnych – największy przyrost miał miejsce w administracji, a następnie w gastronomii i hotelarstwie (rys. 8).

W wartościach bezwzględnych najwięcej zarejestrowanych miejsc pracy ubyło w Przemyśle (-5,0 tys.), Krośnie (-3,8 tys.) i Tarnobrzegu (-3,3 tys.) a następnie w Stalowej Woli (-2,6 tys.) i Dębicy (-2,0) tys. W sumie zauważalny ubytek (5% i więcej pracujących) miał miejsce w dwudziestu jeden miastach województwa. Relatywnie (w stosunku do ogółu pracujących) najbardziej skurczył się rynek pracy w Iwoniczu-Zdroju, Sieniawie, Nowej Sarzynie, Dukli, Jedliczach i Strzyżowie. W każdym z tych miast ubyło co najmniej 20% zarejestrowanych miejsc pracy w stosunku do 1999 r. Najwięcej miejsc pracy przybyło w Rzeszowie (4,4 tys.), oraz w Mielcu (1,9 tys.). Relatywnie największy wzrost nastąpił w małych miastach, przede wszystkim położonych w strefach podmiejskich – Głogów Małopolski, Tyczyn, Zagórz, Błażowa, ale także w niektórych ośrodkach położonych bardziej peryferyjnie jak Cieszanów, Narol czy Ulanów.

Struktura pracujących według płci jest w miastach województwa silnie zróżnicowana. Zawierają się w przedziale od 29% w Jedliczach do 70% w Iwoniczu-Zdroju, przy średniej dla wszystkich miast wynoszącej 46%, a więc o 3 punkty procentowe mniej niż we wszystkich polskich miastach. Generalnie poza najsilniej sfeminizowanym uzdrowiskowym Iwoniczem-Zdrojem, relatywnie przewaga miejsc pracy dla kobiet jest cechą małych miast o dominacji pracujących w usługach: Kołaczyc, Sieniawy, Radomyśla Wielkiego, Błażowej i Brzostka. Wśród miast powiatowych najwięcej miejsc pracy dla kobiet w porównaniu ze stanowiskami dla mężczyzn oferuje Brzozów (ośrodek przemysłu włókienniczego i usług publicznych), a następnie Nisko, Lubaczów i Jarosław, najmniej zaś Stalowa Wola, Dębica i Mielec. Najmniejsze wskaźniki feminizacji rynku pracy typowe są dla wyspecjalizowanych ośrodków przemysłowych – Jedlicza, Zagórze, Rymanowa, Kańczugi, Nowej Sarzyny, a ponadto dla Pilzna i Tyczyna. Wśród miast na prawach powiatu największy stopień feminizacji rynku pracy wykazuje Tarnobrzeg (52%), najmniejszy natomiast Krosno (44%). W Przemyśle relacja ta jest najbardziej zrównoważona, natomiast w Rzeszowie zbliżona do średniej dla wszystkich miast województwa.

Województwo podkarpackie w dekadzie 2001-2011 należało do obszarów o wyższym poziomie bezrobocia w Polsce. Stopa bezrobocia w ostatnich 5 latach była wyższa o 2-3 punkty procentowe w stosunku do przeciętnej w kraju.

Poziom bezrobocia, mierzony udziałem bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym zawierał się w 2010 r. między 6,9% w Rzeszowie i Boguchwale do ponad 15% w Kołaczycach i Brzozowie.

We wszystkich miastach – z wyjątkiem Przeworska – poziom bezrobocia w 2010 r. był niższy niż w 2003 r. Tempo spadku bezrobocia było jednak różne, co obrazuje porównanie pozycji miast w 2003 i w 2010 roku w odniesieniu do średniego natężenia bezrobocia w gminach miejskich i miejsko-wiejskich województwa (tab. 2). Zdecydowanie najbardziej poprawiła się sytuacja w Brzostku, który jako jedyny przeszedł z kategorii gmin o wysokim bezrobociu w 2003 do tych o relatywnie niskim bezrobociu w 2010 r. Swą pozycję na tle całej grupy miast poprawiły ponadto: Dębica, Sanok, Iwonicz-Zdrój, Nowa Dęba i Tarnobrzeg.

Tab. 2. Poziom bezrobocia w miastach województwa podkarpackiego w 2003 i 2010 roku

		Poziom bezrobocia w 2010 r.		
		relatywnie niski (<85% średniej)	przeciętny (85-115% średniej)	relatywnie wysoki (powyżej 115% średniej)
Poziom bezrobocia w 2003 r.	relatywnie niski (<85% średniej)	Rzeszów, Boguchwała, Pilzno, Krosno, Tyczyn, Błażowa, Rymanów	Stalowa Wola, Mielec, Leżajsk	Przeworsk
	przeciętny (85-115% średniej)	Dębica, Sanok, Iwonicz- Zdrój, Nowa Dęba, Tarnobrzeg	Sokołów Małopolski, Jedlicze Radomyśl, Wielki, Łańcut, Kolbuszowa, Baranów Sandomierski, Dukla, Lubaczów, Jarosław, Sieniawa, Jasło, Dynów, Nisko	Przemyśl, Ulanów Kańczuga, Lesko,
	relatywnie wysoki (powyżej 115% średniej)	Brzostek	Zagórz, Ropczyce, Sędziszów Małopolski, Narol	Radymno, Nowa Sarzyna, Przeclaw, Cieszanów, Ustrzyki Dolne, Rudnik nad Sanem, Strzyżów, Oleszyce, Brzozów, Kołaczyce

Uwaga: słowo „relatywny” oznacza poziom bezrobocia odniesiony do średniej dla gmin miejskich i miejsko-wiejskich w województwie podkarpackim

Źródło: zestawienie K. Gwosdz na podstawie danych GUS.

Przedmiotem uwagi władz regionalnych powinny być miasta, które w obydwu okresach czasowych charakteryzowały się ponadprzeciętnie wysokim poziomem bezrobocia. W grupie tej znajdują się: Radymno, Nowa Sarzyna, Przeclaw, Cieszanów, Ustrzyki Dolne, Rudnik nad Sanem, Strzyżów, Oleszyce, Brzozów i Kołaczyce. Trzeba także zwrócić uwagę na te ośrodki, które charakteryzowały się wolniejszym tempem spadku bezrobocia w badanym okresie, w efekcie czego znalazły się w grupie miast o relatywnie wysokim bezrobociu. Były to miasta położone na wschodzie województwa: Przeworsk, Przemyśl, Ulanów, Kańczuga i Lesko.

Ocena jakości kapitału ludzkiego i społecznego

Kapitał ludzki i kapitał społeczny stanowią coraz to bardziej istotny motor napędowy rozwoju gospodarczego. Kapitał ludzki, czyli szeroko rozumiane zasoby wiedzy, umiejętności, doświadczenia i zdrowia ludzkiego, stanowi o możliwości jak najlepszego wykorzystania innych dostępnych zasobów, np. fizycznych i ekonomicznych. Umożliwia tym samym rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy. Kapitał społeczny, czyli sieci powiązań społecznych i poziom zaufania społecznego, sprzyja szybszej wymianie wiedzy, idei, kapitału finansowego, przyspieszając tym samym rozwój lokalny i regionalny.

Za podstawowy wskaźnik kapitału społecznego uznaje się poziom formalnego wykształcenia ludności. Brak jest niestety aktualnych szczegółowych danych na temat zróżnicowania poziomu wykształcenia mieszkańców miast województwa podkarpackiego. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego 2011 w podziale na poszczególne miasta nie są bowiem jeszcze dostępne. Natomiast wyniki poprzedniego spisu powszechnego przeprowadzonego z 2002 roku należy uznać za mało wartościowe ze względu na duże zmiany w poziomie wykształcenia ludności, jakie zaszły w ostatniej dekadzie. Wpływ na to miało dalsze rosnące masowe zainteresowanie edukacją na poziomie wyższym. W skali lokalnej duże znaczenie w kształtowaniu się zróżnicowania poziomu wykształcenia mieszkańców mają również ruchy migracyjne – odpływ i napływ ludności.

Tab. 3. Struktura wykształcenia w miastach województwa podkarpackiego

Rok spisu powszechnego	Wykształcenie							
	wyższe	policealne	średnie razem	średnie ogólnokształcące	średnie zawodowe	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne, podstawowe lub niższe	nieustalone
2002	14,5	4,5	36,8	11,3	25,5	18,6	25,7	-
2011	21,7	3,4	32,8	13,4	19,4	16,3	16,7	9,1

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie danych GUS.

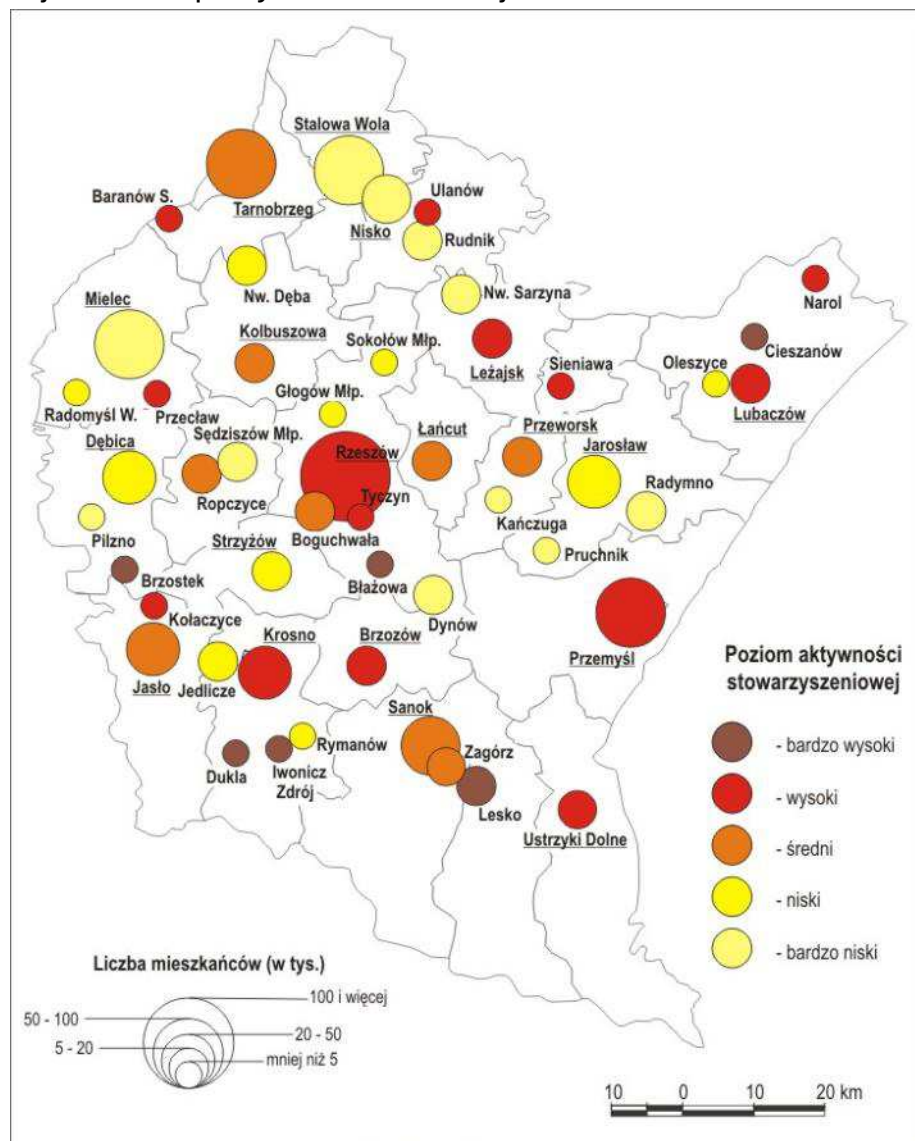
Możemy jedynie przyjrzeć się generalnej zmianie struktury wykształcenia mieszkańców miast województwa podkarpackiego w latach 2002-2011. Warto na początek dodać, że struktura wykształcenia w miastach podkarpackich w 2002 roku była zbliżona do struktury wykształcenia ogółu populacji miejskiej w Polsce w tym roku (13,7% z wykształceniem wyższym, 38,6% ze średnim i policealnym, 21,1% z zasadniczym zawodowym, 23,7% z wykształceniem podstawowym lub niższym¹³).

W okresie 2002-2011 w województwie podkarpackim wzrosła znacząco liczba ludności miejskiej z wykształceniem wyższym z 14,5% do 21,7% (tab. 3). Nieznacznie spadł odsetek osób z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym, znacząco natomiast – osób o najniższym poziomie wykształcenia.

¹³ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, 2003, Warszawa: GUS
http://www.stat.gov.pl/gus/8195_PLK_HTML.html

Niestety na wyniki spisu powszechnego z 2011 roku rzutuje brak, dla znaczącej części populacji, ustalenia ich poziomu wykształcenia – dotyczyło to blisko co dziesiątego mieszkańca miast. W znaczącej części osoby o nieustalonym poziomie wykształcenia to mieszkańcy regionu nieobecni w czasie spisu, przebywający za granicą co najmniej 12 miesięcy. Potwierdza to rolę emigracji w kształtowaniu struktury kapitału ludzkiego w miastach regionu.

Warto w tym kontekście nadmienić o charakterystycznej dla województwa podkarpackiego wysokiej mobilności ludzi, co związane jest m.in. z tradycją dojazdów do pracy z obszarów wiejskich.

Rys. 9. Poziom aktywności stowarzyszeniowej w miastach województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie danych GUS.

Kapitał społeczny, czyli sieci powiązań społecznych i zaufania społecznego, jest uznawany za szczególny rodzaj zasobu jednostek, grup lub całych zbiorowości, mogący przyczyniać się do rozwoju gospodarczego. Wyróżnia się dwa jego typy: kapitał społeczny wiążący, który dotyczy silnych więzi rodzinnych, sąsiedzkich i

przyjacielskich, oraz kapitał społeczny pomostowy, który obejmuje relacje o luźniejszym charakterze, w tym w ramach rozmaitych form aktywności stowarzyszeniowej. Kapitał wiążący uznawany jest za ważny dla spójności społecznej, ale w nadmiernie rozwinięty może ograniczać przedsiębiorczość i innowacyjność jednostek. Kapitał pomostowy uznawany jest natomiast za bardzo istotny dla rozwoju gospodarczego, gdyż ułatwia przepływ innych zasobów¹⁴.

Województwa podkarpackie, podobnie jak sąsiednie lubelskie cechują się wysokim poziomem kapitału wiążącego. Pod względem kapitału społecznego pomostowego sytuacja jest bardziej zróżnicowana¹⁵. W analizie kapitału społecznego najczęściej wykorzystuje się informacje o aktywności stowarzyszeniowej mieszkańców jako ważnej części ich aktywności społecznej ludności. Analiza wskaźnika liczby organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji) zarejestrowanych w systemie REGON przypadających na 10 tys. mieszkańców wskazuje na duże zróżnicowanie kapitału społecznego miast województwa podkarpackiego. Z reguły powinna być ona wyższa w większych miastach, gdyż wraz z wyższą pozycją w sieci hierarchii osadniczej ośrodki te skupiają aktywność nie tylko mieszkańców samych miast, ale i ich otoczenia. Stąd też nie dziwi wysoki poziom aktywności w Rzeszowie oraz w dwóch ośrodkach subregionalnych – Krośnie i Przemyśle (rys. 9). Średnim poziomem kapitału społecznego cechują się inne średniej wielkości miasta jak Tarnobrzeg, Sanok i Jasło. Warto zwrócić uwagę na niskie i bardzo niskie zaangażowanie w kilku większych ośrodkach miejskich regionu: Mielcu, Stalowej Woli, Dębicy i Jarosławiu. Wskazuje to na niską aktywność społeczną w miastach o dużych tradycjach przemysłowych, co może stanowić problem w przypadku prób wzmacniania partycypacji społecznej w projektach unijnych. W większości pozostałych miast powiatowych obserwować można zasoby kapitału społecznego na średnim lub wysokim poziomie.

Środowisko lokalne lub regionalne zasobne w kapitał ludzki i społeczny oraz różnorodne instytucje stanowi podstawę kształtowania się w danym miejscu zlokalizowanych zdolności, które sprzyjają rozwojowi obecnych w nich firm oraz rodzeniu się nowych, przyciągają inwestorów spoza regionu i przyczyniają się do trwałości prowadzonej na danym obszarze działalności. Na zdolności te składają się umiejętności oraz postawy pracowników i przedsiębiorców (m.in. motywacja, adaptacyjność), jakość, niezawodność i wiarygodność dostawców oraz różnorodnych instytucji i organizacji, w tym władz publicznych, organizacji biznesowych i pozarządowych. Zdolności te znajdują wyraz w relacjach firm z ich dostawcami, pracownikami i różnymi instytucjami. Mają one charakter zlokalizowany, gdyż

¹⁴ Działek J., 2011, *Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza*, Studia Regionalne i Lokalne, 3 (45), s. 100-118.

¹⁵ Działek J., 2011, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

związane są z konkretnymi miejscami w przestrzeni geograficznej: regionami lub miastami¹⁶.

W województwie podkarpackim można zidentyfikować kilka obszarów, których rozwój, w szczególności przemysłu, ale także niektórych usług (np. IT, usługi zdrowotne) wiąże się ze skupieniem zasobów wysokokwalifikowanej kadry i występowaniem zlokalizowanych zdolności. Istotne znaczenie odgrywa tu zaliczany do branż wysokiej techniki przemysł lotniczy, którego głównymi ośrodkami są Rzeszów, Mielec, Krosno oraz Sędziszów Małopolski. Zaawansowana technologicznie produkcja i wysokie wymagania jakościowe w zakładach lotniczych wiążą się z rosnącymi kompetencjami ich pracowników – zarówno kadry inżynierskiej, jak i robotników produkcyjnych. Wyraźnie widoczne jest oddziaływanie dużych zakładów na otoczenie regionalne, czego wyrazem jest rozwój małych i średnich firm, tworzących łącznie tzw. Dolinę Lotniczą, w skład której wchodzi ponad 80 firm¹⁷. Specjalistycznymi kompetencjami wyróżnia się tzw. klaster aluminiowy w Stalowej Woli oraz niedalekich Gorzycach i Nisku, związany z obróbką i spawaniem aluminium. Wyraźne skupienie, ukształtowane w poprzednich dekadach na bazie kwalifikacji i doświadczenia miejscowej kadry, stanowi niewątpliwie grupa producentów wyrobów ze szkła w Krośnie i okolicach. Lokalnie zlokalizowane zdolności charakteryzują ośrodki przemysłu meblarskiego (Krosno, Jasło) oraz wikliniarskiego w powiecie niżańskim, leżajskim i kolbuszowskim. Kilka skupień w skali lokalnej można wyróżnić w działalnościach usługowych. Jest to przede wszystkim skupienie firm informatycznych w Rzeszowie (tworzące rdzeń tzw. Klastra IT) a także usługi zdrowotne w miastach uzdrowiskowych. W większych miastach regionu mamy ponadto do czynienia z obecnością zlokalizowanych zdolności o charakterze ogólnym, związanych z wyższymi zasobami kapitału ludzkiego, obecności usług dla przedsiębiorstw i różnorodnych instytucji otoczenia biznesu.

I.1.2. Ekonomiczne podstawy funkcjonowania i rozwoju gospodarki miast

Miasto w ujęciu ekonomicznym można traktować jako skupienie (aglomeracja) działalności gospodarczych. Koncentracja ta powstaje i utrzymuje się dzięki istnieniu korzyści, jakie daje lokalizacja w bliskości innych podmiotów. W świetle teorii bazy ekonomicznej¹⁸ miasto jest systemem gospodarczym składającym się z dwóch wzajemnie na siebie oddziałujących elementów. Pierwszy z nich tworzą te działalności gospodarcze, które zaspokajają potrzeby odbiorców zewnętrznych w

¹⁶ Dej M., Domański B., Dziątek J., Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., 2011, *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*, Ekspertyza przygotowana na zlecenie Departamentu Programów Ponadregionalnych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

¹⁷ *Klasy w województwie podkarpackim*, 2012, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.

¹⁸ zob. Jerczyński M., 1971, *Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej miast*, Prace Geograficzne, IG PAN, 87, 111–141. oraz Sokołowski D., 2008, *Baza ekonomiczna większych miast w Polsce w okresie transformacji systemowej*, Przegląd Geograficzny, 80, 2, 245-264.

stosunku do miasta. Określa się je jako egzogeniczne, eksportowe lub bazowe. Druga grupa to aktywności obsługujące rynek lokalny – mieszkańców i firmy – i stąd nazywana jest ona endogeniczną. Uważa się, że o powstaniu i wzroście gospodarczym miasta decyduje przede wszystkim sektor egzogeniczny (oparty o popyt zewnętrzny), stąd czasami nazywany jest on podstawowym lub miastotwórczym. Impulsy, które generuje rozwój sektora egzogenicznego wpływają z kolei na wzrost sektora endogenicznego poprzez mechanizm efektów mnożnikowych. Zatem w świetle teorii bazy ekonomicznej odpowiedzi na podstawowe pytanie co decyduje o wzroście gospodarczym lub recesji miast można udzielić poprzez analizę wielkości i struktury bazy ekonomicznej oraz jej zmiany. Ogólnie rzecz biorąc, w myśl tej teorii sukces odnoszą przede wszystkim te miasta, które są zdolne do stworzenia silnej bazy ekonomicznej o wysokich lokalnych efektach mnożnikowych.

Celem poznania aktualnego stanu bazy ekonomicznej i kierunków jej przekształceń, należy określić następujące podstawowe jej charakterystyki, najlepiej w ujęciu dynamicznym tj. dla co najmniej dwóch momentów czasowych: wielkość, strukturę (specjalizację) oraz stopień zróżnicowania (monofunkcyjności). Działania te pozwalają na wyróżnienie podstawowych typów funkcjonalnych miast i określenie tendencji w tym względzie.

Pomiar wskaźników bazy ekonomicznej miast województwa podkarpackiego przeprowadzono za pomocą tzw. wskaźnika nadwyżki pracowników. Metoda ta należy do grupy tzw. pośrednich metod pomiaru bazy ekonomicznej, które mają na celu dostarczenie podstawy do analizy zróżnicowań funkcjonalnych między miastami. Istota wskaźnika nadwyżki pracowników polega na porównaniu struktury zatrudnienia w danym mieście ze strukturą zatrudnienia, która przyjęta jest jako obszar odniesienia (wzorzec). Podstawą obliczeń jest liczba pracujących w danej działalności gospodarczej i w danym mieście oraz w obszarze odniesienia (tu: Polski), względem całkowitej liczby mieszkańców w danym mieście oraz na terytorium odniesienia (tu: Polski).

Badanie przeprowadzono dla dwóch okresów czasowych: 1999 i 2009 r. Liczba pracujących osób obejmuje także mikrofirmy (poniżej 9 pracujących). Struktura gałęziowa gospodarki przedstawiona jest według klasyfikacji PKD2004 na poziomie sekcji.

Wielkość bazy ekonomicznej miast województwa podkarpackiego

Określenie liczby pracowników tworzących sektor egzogeniczny miasta jest ważne dlatego, że pozwala ilościowo uchwycić rolę, jaką spełnia ono na rzecz świata zewnętrznego. W ten sposób można także ocenić potencjał gospodarczy miasta.

Łączna wielkość sektora bazowego dla podkarpackich miast w 2009 r. wyniosła 140 tys. osób, z czego 30% przypada na Rzeszów. Gospodarcza rola stolicy województwa jest tym samym wyraźnie wyższa niż jej udział w liczbie ludności miast województwa (21%). Stolica województwa, z sektorem egzogenicznym liczącym 41,6 tys. pracujących wyraźnie góruje nad kolejnymi miastami: Krosnem,

Mielcem i Stalową Wolą (wielkość bazy między 12,7 a 10,5 tys. pracujących). Potencjał gospodarczy Mielca i Stalowej Woli jest zbliżony do ich potencjału demograficznego, rola gospodarcza Krosna jest w tym względzie znacznie wyższa.

Pięć miast województwa posiada wielkość sektora egzogenicznego między 8 a 5 tys. pracujących (tab. 4). Są to miasta, będące siedzibami powiatu: Jasło, Dębica, Sanok, Przemyśl i Jarosław. Poza Jasłem, baza ekonomiczna tej grupy miast jest jednak słabsza niż wynikałoby to z ich udziału w liczbie ludności i liczbie pracujących w miastach województwa. Dotyczy to szczególnie Przemyśla, którego baza ekonomiczna (5,0 tys.) jest ponad dwukrotnie słabsza niż jego potencjał ludnościowy. Na tle wszystkich wymienionych dotąd miast Przemyśl charakteryzuje także „płytkość” bazy – sektor egzogeniczny stanowi tam 22% pracujących – dla porównania w Rzeszowie 44% a w Krośnie 47%.

Tab. 4. Charakterystyka bazy ekonomicznej miast województwa podkarpackiego

Miasto	Baza ekonomiczna (nadwyżka pracujących) 2009 r.	Udział sektora bazowego 2009 r.	Wskaźnik zróżnicowania 2009 r.	Przyrost/ubytok bazy w % (1999-2009)
Rzeszów	41 636	44,0	6	-1,7
Krosno	12 735	46,6	11	-24,1
Mielec	10 819	38,3	68	29,8
Stalowa Wola	10 558	35,8	39	-13,9
Jasło	7 965	41,4	16	-18,0
Dębica	6 977	33,0	29	-24,4
Sanok	5 712	32,9	28	-10,5
Przemyśl	4 956	21,9	14	-34,0
Jarosław	4 925	29,1	23	-26,4
Leżajsk	3 115	42,0	20	-20,5
Brzozów	2 725	55,1	16	-2,3
Łańcut	2 453	31,6	16	-40,2
Przeworsk	2 419	33,6	12	-33,5
Kolbuszowa	2 203	45,4	12	17,5
Sędziszów Małopolski	2 158	50,9	45	-22,7
Tarnobrzeg	2 149	13,6	18	-63,4
Ropczyce	1 608	27,8	46	9,2
Lubaczów	1 408	30,9	30	16,8
Nowa Dęba	1 226	32,8	51	29,0
Nowa Sarzyna	1 081	41,2	56	-32,2
Lesko	1 038	38,7	14	11,2
Strzyżów	924	27,9	24	-47,1
Zagórz	843	45,5	51	69,0
Jedlicze	830	34,7	58	-44,7
Pilzno	827	41,6	60	8,9
Rymanów	677	41,5	36	59,4
Iwonicz-Zdrój	658	64,0	25	-31,7
Kańczuga	577	43,8	64	11,1
Boguchwała	516	28,1	75	-
Nisko	416	10,6	56	-64,7
Ustrzyki Dolne	371	12,8	28	-40,0
Radymno	320	22,3	67	1 468,2
Dukla	310	33,9	14	-38,6
Głogów Małopolski	274	16,9	75	176,2
Tyczyn	268	21,9	27	479,9
Rudnik nad Sanem	262	16,8	83	103,5

Baranów Sandomierski	202	36,9	14	-0,3
Błażowa	153	21,5	24	48,2
Narol	115	22,1	30	32,3
Brzostek	105	16,8	58	...
Sieniawa	98	18,9	27	-11,1
Radomyśl Wielki	84	11,8	60	6,0
Ulanów	74	17,1	22	-17,5
Oleszyce	60	10,1	100	-14,4
Sokolów Małopolski	59	6,1	42	-59,7
Dynów	49	3,5	100	-50,5
Cieszanów	13	2,9	63	-45,1
Razem	138 953	x	x	x

Źródło: obliczenia K. Gwosdz na podstawie danych GUS i szacunków własnych.

Wśród ośrodków, których baza ekonomiczna liczy co najmniej 1% całego potencjału miast województwa (czyli co najmniej 1,4 tys. pracujących w sektorze bazowym), znajdują się pozostałe miasta powiatowe, z wyjątkiem Leska, Strzyżowa i Ustrzyk Dolnych i Niska. Najsilniejszy gospodarczo w grupie tej jest Leżajsk, Brzozów i Łańcut. Wyróżniają się także Kolbuszowa i Sędziszów Małopolski, których potencjał ekonomiczny góruje nad znaczeniem ludnościowym. Zwraca uwagę obecność w tym zbiorze Tarnobrzega, który jest kilkakrotnie ludniejszym miastem niż pozostałe środki. O słabości gospodarczej tego byłego miasta wojewódzkiego świadczy też płytkość jego bazy ekonomicznej – udział sektora egzogenicznego jest na niewspółmiernie niskim jak na średnie i duże miasta województwa poziomie – zaledwie 13,6%.

Wymienione 18 miast koncentruje ponad 91% bazy ekonomicznej miast województwa, czyli o kilka punktów procentowych więcej niż ich udział w ogólnej liczbie pracujących i liczbie ludności (odpowiednio 88% i 89%). Z pozostałych miast wielkością sektora bazowego wyróżnia się przemysłowa Nowa Dęba.

Interesująca jest grupa dziesięciu miast z wielkością bazy ekonomicznej między 0,5 a 1,1 tys. osób, gdyż prawie wszystkie z nich (z wyjątkiem Strzyżowa i Boguchwały) posiada większy udział w sektorze bazowym w miastach województwa niż wynosi ich potencjał demograficzny. Wśród miast tych znajdują się zarówno ośrodki przemysłowe, jak Nowa Sarzyna, Jedlicze, Kańczuga, Zagórz, uzdrowiskowe Iwonicz-Zdrój, miasta powiatowe – Lesko i Strzyżów a ponadto Rymanów i Pilzno.

Wielkość bazy ekonomicznej na poziomie 0,5 tys. pracowników nadwyżkowych jest dosyć wyraźną granicą w zbiorze podkarpackich miast. Potencjał gospodarczy miast o mniejszej wielkości bazy ekonomicznej jest najczęściej wyraźnie mniejszy niż wynikałoby to z ich liczby mieszkańców lub co najwyżej zbliżony do niego (Dukla, Baranów Sandomierski). W zbiorze tym znajdują się dwa najsłabsze gospodarczo miasta powiatowe województwa – Nisko i Ustrzyki Dolne, których baza ekonomiczna wynosi po około 0,4 tys. pracowników.

W dekadzie 1999-2009 baza ekonomiczna miast podkarpackich zmniejszyła się o około 21 tys. pracowników nadwyżkowych. Odpowiadało to w przybliżeniu ubytkowi miejsc pracy w analogicznym okresie, który wyniósł 17 tys. Na ogólną liczbę 47 miast poddanych analizie w 17 ośrodkach miał miejsce wzrost potencjału gospodarczego, liczonego wielkością sektora bazowego, w trzech był on bardzo

zbliżony w obydwu okresach czasowych (w tym w Rzeszowie), natomiast w pozostałych 25 miał miejsce większy lub mniejszy spadek¹⁹. Interpretując te zamiany trzeba wskazać na dwa procesy prowadzące do zmniejszenia wielkości sektora egzogenicznego²⁰. Pierwszym jest wzrost znaczenia sektora endogenicznego wraz ze wzrostem zamożności mieszkańców miasta – rośnie wówczas rola lokalnego rynku zbytu. Natomiast drugim, który jest negatywny, jest bezwzględny spadek liczby pracujących w mieście, czego efektem może być wzrost bezrobocia. Dlatego też w szczególności na uwagę zasługują te miasta, gdzie nastąpił znaczący (10% i więcej) spadek miejsc pracy ogółem i towarzyszący mu spadek potencjału bazy ekonomicznej. Na terenie województwa było 14 takich miast. W zbiorze tym znalazły się wszystkie były stolice województw, przy czym znacznie wyższy był on w Przemyślu i Tarnobrzegu niż w Krośnie (odpowiednio o około 18% dla dwóch pierwszych miast i 10% dla ostatniego). Wśród pozostałych miast powiatowych liczba miejsc pracy najbardziej zmniejszyła się w Nisku, Strzyżowie, Łańcucie i Przeworsku, a wśród miast mniejszych w: Iwoniczu-Zdroju, Sieniawie, Nowej Sarzynie, Dukli, Jedliczach, Oleszycach i Sędziszowie Małopolskim.

Tab. 5. Zmiany wielkości bazy ekonomicznej na tle zmian całkowitej liczby pracujących w miastach w latach 1999-2008

		Dynamika całkowitej liczby pracujących w mieście w latach 1999-2009		
		spadek (-5 % i więcej)	bez większych zmian (+/-4,9%)	wzrost (5% i więcej)
Dynamika sektora egzogenicznego w mieście w latach 1999-2009	wzrost (5% i więcej)		Nowa Dęba, <u>Lubaczów</u> , <u>Lesko</u> , Kańczuga, <u>Ropczyce</u> , Radomyśl Wielki	Radymno, Tyczyn, Głogów Małopolski, Rudnik nad Sanem, Zagórz, Rymanów, Błażowa, Narol, <u>Mielec</u> , <u>Kolbuszowa</u> , Piłzno
	bez większych zmian (+/-4,9%)		Baranów Sandomierski, <u>Rzeszów</u> , <u>Brzozów</u>	
	spadek (-5 % i więcej)	Sieniawa, Stalowa Wola, Oleszyce, <u>Jasło</u> , <u>Leżajsk</u> , Sędziszów Małopolski, <u>Krosno</u> , <u>Dębica</u> , <u>Jarosław</u> , Iwonicz-Zdrój, Nowa Sarzyna, <u>Przeworsk</u> , <u>Przemyśl</u> , Dukla, <u>Ustrzyki</u> <u>Dolne</u> , <u>Łańcut</u> , Jedlicze, <u>Strzyżów</u> , Sokołów Małopolski, <u>Tarnobrzeg</u> , <u>Nisko</u>	<u>Sanok</u> , Dynów	Ulanów, Cieszanów

Źródło: opracowanie K. Gwosdz i E. Kurejko-Polańska na podstawie danych GUS i szacunków własnych.

Z kolei znaczący wzrost miejsc pracy ogółem i równocześnie sektora bazowego miał miejsce przede wszystkim w małych miastach w strefie silnego oddziaływania Rzeszowa – Tyczyna, Głogowa Młp. i Błażowej. Spośród większych

¹⁹ W analizie z uwagi na brak danych nie uwzględniono miast, które w 1999 r. nie posiadały praw miejskich.

²⁰ Sokołowski D., 2008, *Baza ekonomiczna większych miast w Polsce w okresie transformacji systemowej*, Przegląd Geograficzny, 80, 2, 245-264.

miast województwa wyróżniał się Mielec, który dzięki reindustrializacji związanej z sukcesem tamtejszej specjalnej strefy ekonomicznej wzmocnił swój potencjał o blisko 30%. Podobny proces, o niemal identycznej skali wzrostu miał miejsce w Nowej Dębie. Spośród miast powiatowych umocnienie bazy ekonomicznej dotyczyło Ropczyc, Kolbuszowej, Leska oraz Lubaczowa (tab. 5). Pozytywne procesy miały miejsce także w niektórych małych miastach, w tym ośrodkach dość peryferyjnych, co było wynikiem wzrostu miejscowych firm, np. w Pilźnie, Radomyślu Wielkim, Rudniku nad Sanem i Narolu. Relatywnie największy wzrost potencjału nastąpił w Radymnie, które uzyskało przewagę lokalizacyjną po otwarciu przejścia granicznego w Korczowej (Centrum Handlu Korczowa Dolina).

Zróżnicowanie bazy ekonomicznej

Ważną cechą dobrze rozwiniętego miasta jest różnorodność (polifunkcyjność) jego gospodarki. Dominacja pojedynczych gałęzi gospodarki wiąże się z uzależnieniem ośrodka miejskiego od ich funkcjonowania, a ich kryzys jest równocześnie kryzysem miasta. Stąd też ważne jest poznanie stopnia zróżnicowania miast podkarpackich od poszczególnych aktywności gospodarczych, które tworzą ich bazę ekonomiczną.

Na poziomie poszczególnych sekcji PKD niespełna 1/4 miast województwa charakteryzuje bardzo niska dywersyfikacja, tyle samo miast wykazuje niski stopień zróżnicowania gospodarki. Z większych ośrodków miejskich w pierwszej grupie znajduje się Mielec, w drugiej zaś Stalowa Wola. Trzeba przy tym zauważyć, że o ile przed 1989 r. miasta te były uzależnione od pojedynczych firm przemysłowych, to obecnie posiadają znacznie bardziej zróżnicowaną strukturę gałęziową dominującą w nich działalności produkcyjnej. Największa liczba miast podkarpackich posiada średnio zróżnicowaną bazę ekonomiczną. W zbiorze tym znajdują się Dębica, Sanok, Jarosław, Leżajsk, Tarnobrzeg, Jasło i Brzozów. Najkorzystniejsza sytuacja w zakresie zróżnicowania sektora egzogenicznego ma miejsce w przypadku ośmiu miast województwa. Wśród nich znajduje się Rzeszów – który posiada najbardziej zróżnicowaną strukturę gospodarki wśród wszystkich miast województwa – a ponadto m.in. Krosno, Przemyśl, Kolbuszowa, Przeworsk i Lesko.

Dekada 1999-2009 charakteryzowała się zmniejszeniem stopnia zróżnicowania bazy ekonomicznej w 16 miastach, wzrost dywersyfikacji miał miejsce w 14 ośrodkach, w pozostałych pozostała ona na podobnym poziomie. Interpretując te zmiany należy brać pod uwagę fakt, że nie każda dywersyfikacja – przynajmniej w krótko i średnioterminowej perspektywie jest procesem pozytywnym, gdyż może ona być pochodną regresu dominującej branży w mieście, która może nie być rekompensowana poprzez rozwój innych gałęzi gospodarki.

Specjalizacja ośrodków miejskich i funkcje dominujące

Warto przyrzeć się bliżej funkcjom dominującym czyli takim działalnościami które mają największe znaczenie w bazie ekonomicznej danego miasta. Tradycyjne podejście w klasyfikacji funkcjonalnej miast wychodzi od podziału bazy ekonomicznej

na dwa podstawowe sektory, tj. usługowy i przemysłowy, a w ich ramach wyróżnia bardziej szczegółowe klasy:

- Wśród miast usługowych (ponad 50% bazy ekonomicznej w usługach) ośrodki usług rynkowych (przewaga sekcji G-K oraz O, P i Q wg PKD 2004) oraz nierynkowych (przewaga sekcji L, M i N).
- Wśród ośrodków przemysłowych (ponad 50% nadwyżki pracujących w przemyśle) ośrodki przemysłu przetwórczego (przewaga sekcji D) oraz ośrodki górnicze i sektora energetycznego, gdzie ponad 50% bazy ekonomicznej skupiają sekcje C i E wg podziału PKD2004.

Większość miast województwa podkarpackiego (30 na 47 badanych ośrodków) w 2009 r. reprezentowała typ usługowy, głównie były to ośrodki usług nierynkowych. Duża liczba ośrodków usług nierynkowych świadczy raczej o słabości ekonomicznej gospodarek lokalnych, zwłaszcza jeśli zestawić to z „głębokością” sektora egzogenicznego, czyli wielkością nadwyżki pracujących do wszystkich pracujących w mieście. Dominacja usług nierynkowych w bazie ekonomicznej charakteryzowała w 2009 r. 15 miast, wśród nich m.in. Przemyśl, Nisko, Lubaczów, Ustrzyki Dolne, Strzyżów i Brzozów, usługi publiczne były ponadto wiodącą działalnością m.in. w Tarnobrzegu i Przeworsku. Skupienie miast z wiodącą specjalizacją w zakresie usług nierynkowych występuje w pasie powiatów na wschodzie województwa, jest także charakterystyczne dla miast położonych w pasie Pogórzy (rys. 10).

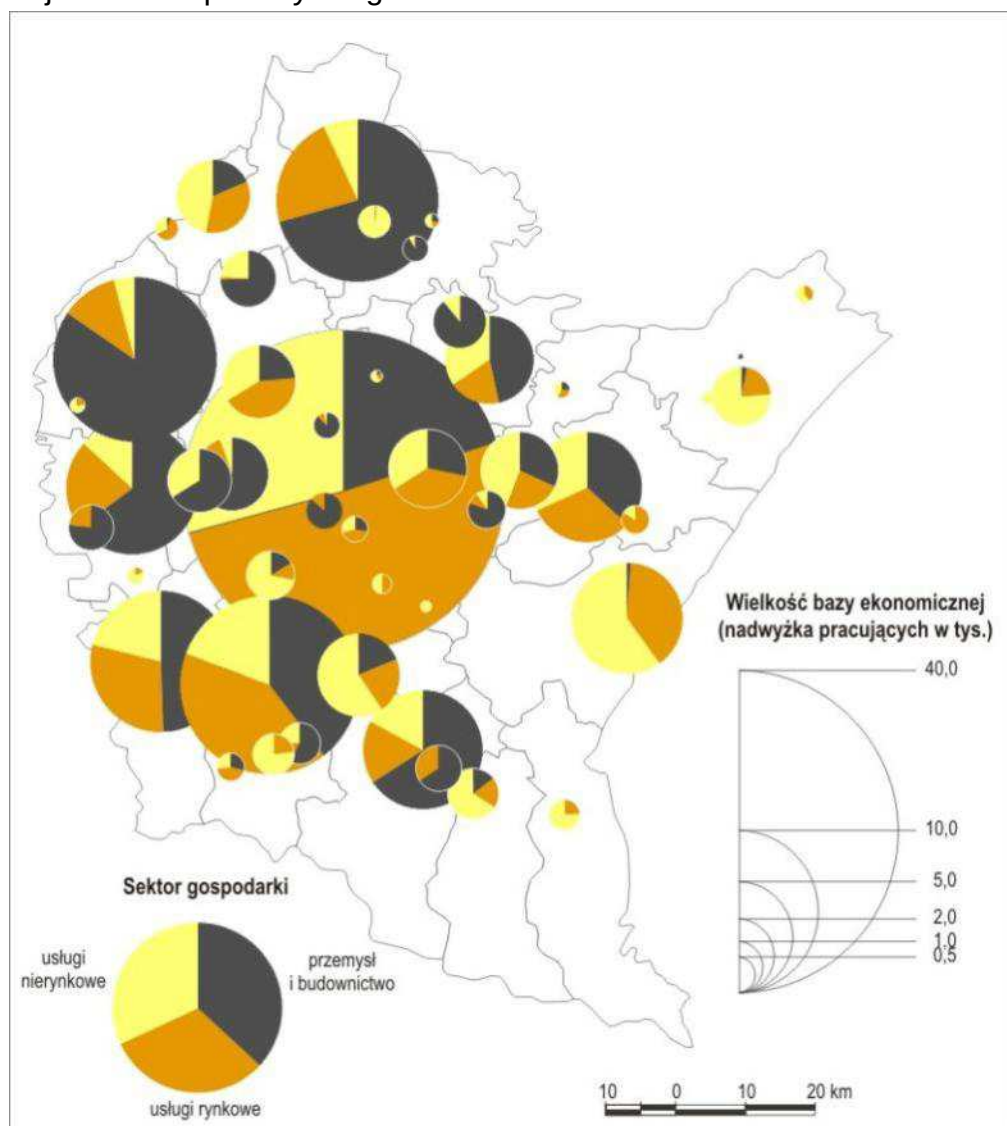
Prężne ośrodki gospodarki charakteryzowała przewaga usług rynkowych przy dużej „głębokości” bazy ekonomicznej. Do tego typu funkcjonalnego należy przede wszystkim Rzeszów a także Krosno, Łańcut i Kolbuszowa.

Funkcja przemysłowa jest wiodąca w 16 miastach województwa, przy czym w dziewięciu przypada na nią co najmniej 3/4 bazy ekonomicznej miasta. Są to: Rudnik nad Sanem, Nowa Sarzyna, Głogów Małopolski, Boguchwała, Jedlicze, Mielec, Kańczuga, Pilzno i Nowa Dęba. Niewiele mniejsza (około 70% nadwyżki pracujących) jest rola działalności produkcyjnej w Stalowej Woli i Sędziszowie Małopolskim. Pozostałe miasta o wiodącej funkcji przemysłowej to: Ropczyce, Zagórz, Sanok, Dębica i Rymanów.

W okresie 1999-2009 doszło do 13 przejść typów funkcjonalnych. Zmniejszyła się przede wszystkim liczba miast o funkcji przemysłowej, przy czym miasta takie częściej stały się ośrodkami usług nierynkowych (Leżajsk, Strzyżów, Tarnobrzeg) niż rynkowych (Krosno, Dukla). Cztery miasta przeszły z grupy ośrodków usług rynkowych do usług nierynkowych (Jarosław, Przeworsk, Sieniawa, Sokołów Małopolski), w odwrotnym kierunku zmieniły natomiast specjalizację Tyczyn, Kolbuszowa i Białowa. Jedno miasto – Głogów Małopolski jako jedyny przeszedł z grupy ośrodków usługowych do grupy miast o specjalizacji przemysłowej.

Ocena kierunków zmian funkcjonalnych w miastach województwa jest raczej negatywna, gdyż mamy do czynienia z pogorszeniem się struktury sektorowej – czyli wzrostu znaczenia usług nierynkowych, a zmniejszeniem się roli usług rynkowych. Niepokojące jest to zwłaszcza w przypadku miast powiatowych, gdyż oznacza ona

słabą pozycję dynamicznych działalności gospodarczych²¹. Co więcej widać, że zmiany strukturalne są przestrzennie zróżnicowane – pozytywne procesy zachodzą w otoczeniu Rzeszowa, zaś niekorzystne przede wszystkim w miastach byłego województwa przemyskiego.

Rys. 10. Wielkość i struktura sektorowa bazy ekonomicznej miast województwa podkarpackiego

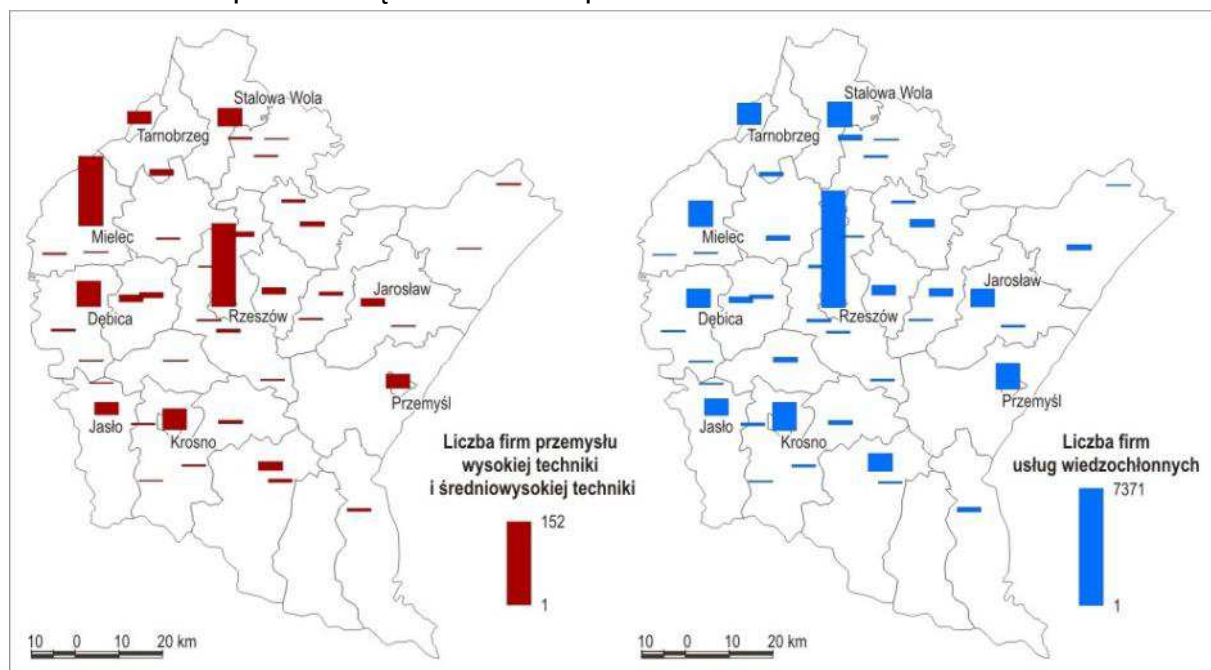
Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie danych GUS i szacunków własnych.

²¹ Zaobserwowany trend wzrostu znaczenia usług nierynkowych w województwie podkarpackim potwierdzają inne miary rozwoju gospodarczego, np. struktura sektorowa wartości dodanej brutto. Region cechuje się wyraźnie większym na tle kraju odsetkiem wartości dodanej wygenerowanej w sektorze usług nierynkowych w stosunku do sektora usług rynkowych (odpowiednio 21,5% i 7,8% w 2010 r.), co więcej o ile w latach 2006-2010 w Polsce udział ten malał, to w województwie podkarpackim znacznie się zwiększył (o 6,2 punktu procentowego) – zob. *Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej*. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012.

Innowacyjność miast województwa podkarpackiego

Innowacyjność gospodarek miast można rozpatrywać na kilku płaszczyznach. Po pierwsze można patrzeć na miasta jako miejsca koncentracji innowacyjnych podmiotów gospodarczych, po drugie można analizować wyposażenie w instytucje, które wspierają komercjalizację wynalazków, wreszcie po trzecie przeanalizować poziom nakładów na innowacje. Z uwagi na dostępność danych, poziom innowacyjności miast województwa określono na dwóch pierwszych płaszczyznach, przy czym przez innowacyjne podmioty gospodarcze przyjęto przedsiębiorstwa zaliczane do przemysłów wysokich i średnio-wysokich technologii oraz firmy sektora usług wiedzochłonnych w oparciu o klasyfikację Europejskiego Biura Statystyki.

Zdecydowanymi liderami w województwie podkarpackim pod względem koncentracji firm zaliczanych do przemysłu wysokiej i średnio-wysokiej technologii są Rzeszów i Mielec (odpowiednio 152 i 126 podmiotów w 2011). Wymienione dwa miasta skupiają aż 45% wszystkich takich podmiotów zlokalizowanych w ośrodkach miejskich województwa. Znaczącymi w skali regionu ośrodkami koncentracji firm wysokich technologii (między 50 a 30 podmiotów) są Krosno, Dębica i Stalowa Wola, nieco mniejszymi zaś Przemyśl, Tarnobrzeg i Jasło (rys. 11). Wśród miast liczących między 10 a 20 tys. mieszkańców wyróżniają się Ropczyce, Łańcut i Nowa Dęba, a wśród miast małych wysoką pozycję – w szczególności w odniesieniu do liczby mieszkańców – posiada Sędziszów Małopolski.

Rys. 11. Firmy przemysłu wysokiej techniki i usług wiedzochłonnych w miastach województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

Trzeba podkreślić bardzo wysoką pozycję miast województwa podkarpackiego na tle kraju w zakresie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw przemysłowych. W 2009 r. pod względem odsetka innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych woj.

podkarpackie zajmowało 1. miejsce w kraju ze wskaźnikiem równym 20,7%²². Wysoki – na tle Polski – jest poziom współpracy przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej²³.

Rozmieszczenie placówek usług opartych na wiedzy nawiązuje silnie do potencjału ludnościowego miasta, akcentując przy tym wiodącą pozycję Rzeszowa, gdzie znajduje się aż 29% wszystkich takich firm. Kolejne ośrodki skupienia usług wiedzochłonnych – Krosno, Mielec, Przemyśl, Stalowa Wola, i Tarnobrzeg gromadzą między 7 a 5% podmiotów. Pozycja Krosna jest przy tym wyraźnie wyższa niż jego potencjał ludnościowy. Kolejne miejsca w tym rankingu zajmują Dębica, Jarosław, Sanok i Jasło. W grupie ośrodków mniejszych wyróżniają się Łańcut, Lesko, Brzozów, a wśród miast małych najsilniejszą pozycję posiada Iwonicz-Zdrój (rys. 12).

W świetle danych *Stowarzyszenia Organizatorów Ośrodków Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce* w województwie podkarpackim znajduje się 46 instytucji wspierających komercjalizację technologii. Tworzą je następujące typy:

- ośrodki szkoleniowo-doradcze (24 instytucji na terenie województwa podkarpackiego)
- inkubatory przedsiębiorczości (łącznie 9), w tym akademickie (3) i technologiczne (4)
- regionalne i lokalne fundusze pożyczkowe (6)
- centra transferu technologii (4)
- fundusze poręczeń kredytowych (2)
- parki technologiczne (1).

Co najmniej jedną instytucję tego typu posiada 13 miast województwa. Głównym ośrodkiem skupienia instytucji transferu technologii jest Rzeszów (16), który jako jedyne miasto posiada wszystkie typy instytucji. Pięć takich instytucji znajduje się w Mielcu i Stalowej Woli, cztery w Krośnie, a trzy w Tarnobrzegu i Sanoku. W Przemyślu, Leżajsku i Ustrzykach Dolnych znajdują się dwie instytucje komercjalizacji technologii, a pozostałe miasta posiadające takie placówki to: Jarosław, Jasło, Przeworsk i Sędziszów Małopolski.

²² Regulski A., 2012 (red.), *Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej*, Instytut Badań Strukturalnych, Reytech, Warszawa.

²³ Gaczek W.M., Matusiak M., 2011, *Innowacyjność gospodarek województw Polski Wschodniej – ocena, znaczenie, perspektywy*, ekspertyza dla MRR, Poznań.

I.1.3. Poziom życia w miastach oraz jakość usług publicznych

Ochrona i jakość środowiska

Jednym z podstawowych czynników kształtujących poziom życia w miastach, oddziałującym także na poziom ich konkurencyjności, jest jakość środowiska przyrodniczego. Ogólnie rzecz biorąc, województwo podkarpackie należy do regionów o najmniejszym nasileniu procesów antropopresji w Polsce. Pod względem emisji zanieczyszczeń do powietrza ze źródeł przemysłowych region znajduje się w ostatnich latach na 14. pozycji (przed województwem podlaskim i warmińsko-mazurskim) ze względu na całkowitą emisję zanieczyszczeń gazowych oraz 13. miejscu w kraju (przed województwem podlaskim, warmińsko-mazurskim i lubuskim) ze względu na emisję zanieczyszczeń pyłowych. Z terenu województwa podkarpackiego pochodzi mniej niż 2% emitowanych do powietrza zanieczyszczeń w Polsce²⁴. Zarówno w wartościach bezwzględnych, jak i względnych (udział w emisji łącznej z terenu miast w Polsce) emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych wykazuje w miastach województwa podkarpackiego tendencję spadkową.

Najnowsze dane GUS na poziomie miast, pokazujące wielkość emisji gazów i pyłów z zakładów szczególnie uciążliwych dostępne są dla 2005 r., czyli mają one znaczenie głównie historyczne. W świetle tych blisko 90% wielkości emisji gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych z terenu województwa podkarpackiego pochodziło z obiektów zlokalizowanych w dziesięciu miastach województwa (Stalowa Wola, Mielec, Rzeszów, Krosno, Tarnobrzeg, Sanok, Przemyśl, Jarosław, Dębica i Ropczyce). Niemal identyczny poziom koncentracji charakteryzował emisję pyłów, przy czym największa była ona na terenie: Mielca i Stalowej Woli, a następnie Sanoka, Rzeszowa, Przemyśla, Tarnobrzegu, Dębicy, Krosna, Ropczyc i Jasła.

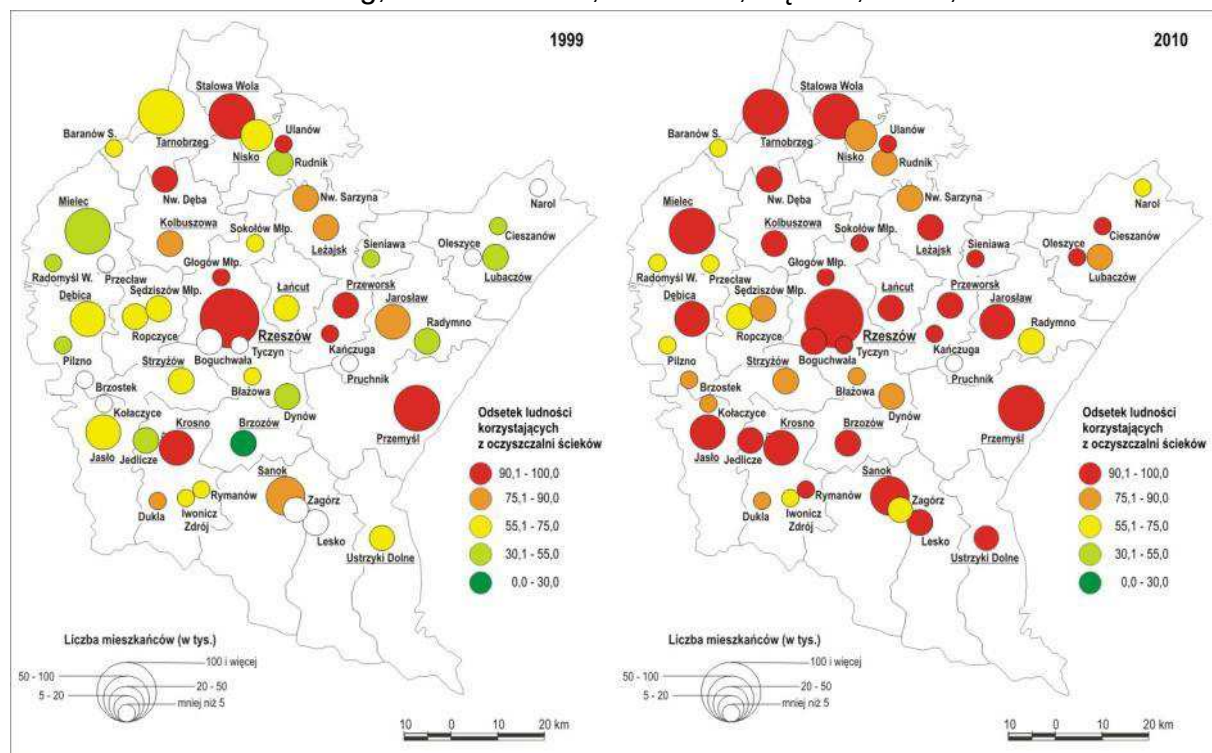
Jak wynika z danych systemu monitorowania jakości powietrza, gazowe zanieczyszczenie atmosfery, w tym dwutlenkiem siarki, dwutlenkiem azotu i tlenkiem węgla utrzymuje się na niskim poziomie. Zdecydowanie gorzej wygląda sytuacja w zakresie zanieczyszczeń pyłowych. Dla 7 monitorowanych miast województwa, w 2010 r. przekroczenie dopuszczalnego stężenia średniorocznego stwierdzone zostało w czterech (Jarosław, Jasło, Mielec i Przemyśl), a w trzech (Rzeszów, Krosno i Nisko) stężenie stanowiło 95-100% normy. Wysokie stężenia pyłu występują przede wszystkim w sezonie zimowym (grzewczym). W okresie tym notuje się także znacznie przekroczenia benzo(a)pirenu²⁵.

Jednym z głównych problemów relacji człowiek-środowisko na terenie województwa podkarpackiego jest zanieczyszczenie wód powierzchniowych związane z emisją ścieków komunalnych. Największa presja w tym względzie występuje w zlewniach Wisłoka, Wisłoki i Sanu. Dobry stan ekologiczny

²⁴ Lipińska E., (red.), 2012, *Raport o stanie środowiska w województwie podkarpackim w 2011 roku*, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Rzeszów.

²⁵ Lipińska E., (red.), 2012, *Raport o stanie środowiska...*, op. cit.

charakteryzuje 15% objętych przez WIOŚ w Rzeszowie oceną wód powierzchniowych, dominuje stan umiarkowany (74,1%)²⁶. Znaczna część wód powierzchniowych regionu (67,6%) zagrożona jest eutrofizacją. Największy udział w emisji ścieków przemysłowych (ponad 80% objętości ścieków przemysłowych wymagających oczyszczania) mają zakłady zlokalizowane w powiecie tarnobrzeskim oraz miastach Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Rzeszów, Dębica, Jasło, Mielec i Jedlicze.

Rys. 12. Odsetek ludności obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

Miasta województwa podkarpackiego – ujęte łącznie – cechują się lepszymi wskaźnikami w porównaniu do ogółu miast w Polsce w zakresie odsetka liczby ludności obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków. Wskaźnik ten wynosił w 2011 r. odpowiednio 93,4% i 88,4%. Udział ludności obsługiwanej przez komunalne oczyszczalnie ścieków wzrósł wyraźnie – o 13,3% w porównaniu z sytuacją w 1999 r. Wzrost ten był również szybszy w miastach podkarpackich niż w grupie wszystkich polskich miast. Warto podkreślić, że wysoki odsetek osób obsługiwanych przez oczyszczalnie cechuje niemal wszystkie średnie i duże miasta w regionie, a poprawę sytuacji wyraźnie obrazuje porównanie ze stanem w 1999 r. (rys. 12).

Według T. Rybaka²⁷ decydujący wpływ na poprawę stanu gospodarki ściekowej w województwie miała realizacja Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK). W wyniku realizacji tego programu znacząco

²⁶ Lipińska E., (red.), 2012, *Raport o stanie środowiska...*, op. cit.

²⁷ T. Rybak, 2012, *Wody powierzchniowe i podziemne*, [w:] Lipińska E. (red.), 2012, *Raport o stanie środowiska...*, op. cit., s. 32-75.

wzrosła długość sieci kanalizacyjnej oraz liczba nowoczesnych oczyszczalni ścieków. W latach 2006-2010 w województwie oddano do eksploatacji 23 biologiczne oczyszczalnie ścieków. Wśród najważniejszych inwestycji podjętych w celu poprawy stanu wód powierzchniowych w województwie podkarpackim cytowany autor wymienia inwestycje w zakresie gospodarki wodno-ściekowej w Mielcu, Stalowej Woli, Tarnobrzegu oraz program poprawy czystości zlewni rzeki Wisłoki. Wszystkie te inwestycje były współfinansowane z środków Unii Europejskiej.

Województwo podkarpackie charakteryzuje się niską wielkością wytwarzanych odpadów przemysłowych (0,93% w skali Polski w 2010 r.). Największa ilość odpadów przemysłowych (blisko 57%) została wytworzona w powiecie mieleckim, stalowowolskim i mieście Rzeszowie. Największa powierzchnia gruntów wymagających rekultywacji występuje w podregionie tarnobrzescim – 1 283,5 ha (czyli 3/4 takich obszarów w regionie), z czego w samym powiecie tarnobrzescim 853,22 ha.

Blisko połowa powierzchni województwa podkarpackiego objęta jest różnymi formami ochrony. W Polsce wyższy odsetek charakteryzuje tylko dwa województwa: świętokrzyskie 62% i małopolskie 58%. Z punktu widzenia problematyki rozwoju lokalnego, obszary chronione znajdujące się na terenie miast lub w ich sąsiedztwie z jednej strony podnoszą ich atrakcyjność osiedleńczą i jakość życia mieszkańców z drugiej wpływają na ograniczenie możliwości lokalizacji niektórych działalności gospodarczych i innych inwestycji.

Największy udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni gmin miejskich występuje w Dynowie i Sanoku (ponad 30%), a następnie – na wiele niższym poziomie - w Przemyślu (5,3%) i Leżajsku (1,9%), zaś w pozostałych gminach miejskich ich udział był znikomy.

Inaczej przedstawia się sytuacja w miastach, leżących na terenie gmin miejsko-wiejskich²⁸. Aż w 7 z nich obszary chronione stanowiły powyżej 80% powierzchni, a w przypadku gmin Ustrzyki Dolne i Sieniawa obejmują całą jej powierzchnię. Gminy miejsko-wiejskie gdzie udział obszarów chronionych osiąga 2/3 powierzchni zlokalizowane są w północno-wschodniej części województwa na terenie lub w sąsiedztwie Roztocza (np. Narol 97,3%, Cieszanów 68,7%) oraz na obszarach górskich na południu województwa (Lesko, Zagórz, Iwonicz-Zdrój i Dukla – wszystkie powyżej 80% terenów gminy) oraz terenach Pogórza (np. Pruchnik 65%). Trzeci obszar o mniejszym udziale obszarów chronionych związany jest z gminami miejsko-wiejskimi na Płaskowyżu Kolbuszowskim (Sędziszów Małopolski 53%, Przecław 37%, Sokołów Małopolski 32%, Kolbuszowa 32%), co związane jest głównie z ochroną Puszczy Sandomierskiej.

Szczególnym uwarunkowaniom poddane są miasta sąsiadujące bezpośrednio z obszarami Natury 2000 o dużym zasięgu przestrzennym, są to: Lesko, Zagórz, Ustrzyki Dolne, Dynów, Przemyśl, Narol, Oleszyce, Dukla, Iwonicz-Zdrój, Rymanów, Kolbuszowa, Sędziszów Małopolski oraz Sokołów Małopolski.

²⁸ Najniższym poziomem terytorialnym w statystyce publicznej w Polsce dla którego zbierane są dane o obszarach chronionych jest od 1999 r. gmina, brak danych dla samych miast.

Warunki mieszkaniowe

Łączna liczba mieszkań w miastach województwa podkarpackiego wyniosła na koniec 2010 roku 294 tys., a ich powierzchnia użytkowa 17,7 mln m². W stosunku do 2003 roku²⁹, zasoby mieszkaniowe w województwie powiększyły się o 8,3% pod względem liczby mieszkań i 12,7% w zakresie powierzchni użytkowej. Dynamika wzrostu liczby i powierzchni mieszkań była wyższa niż średnio w miastach Polski³⁰.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę w miastach województwa podkarpackiego wyniosła 23 m², a więc nieco mniej niż średnia dla miast Polski (24,4%). Na 1 tys. mieszkańców miast przypadało w 2010 r. 338 mieszkań a więc zauważalnie mniej niż w Polsce (389 mieszkań).

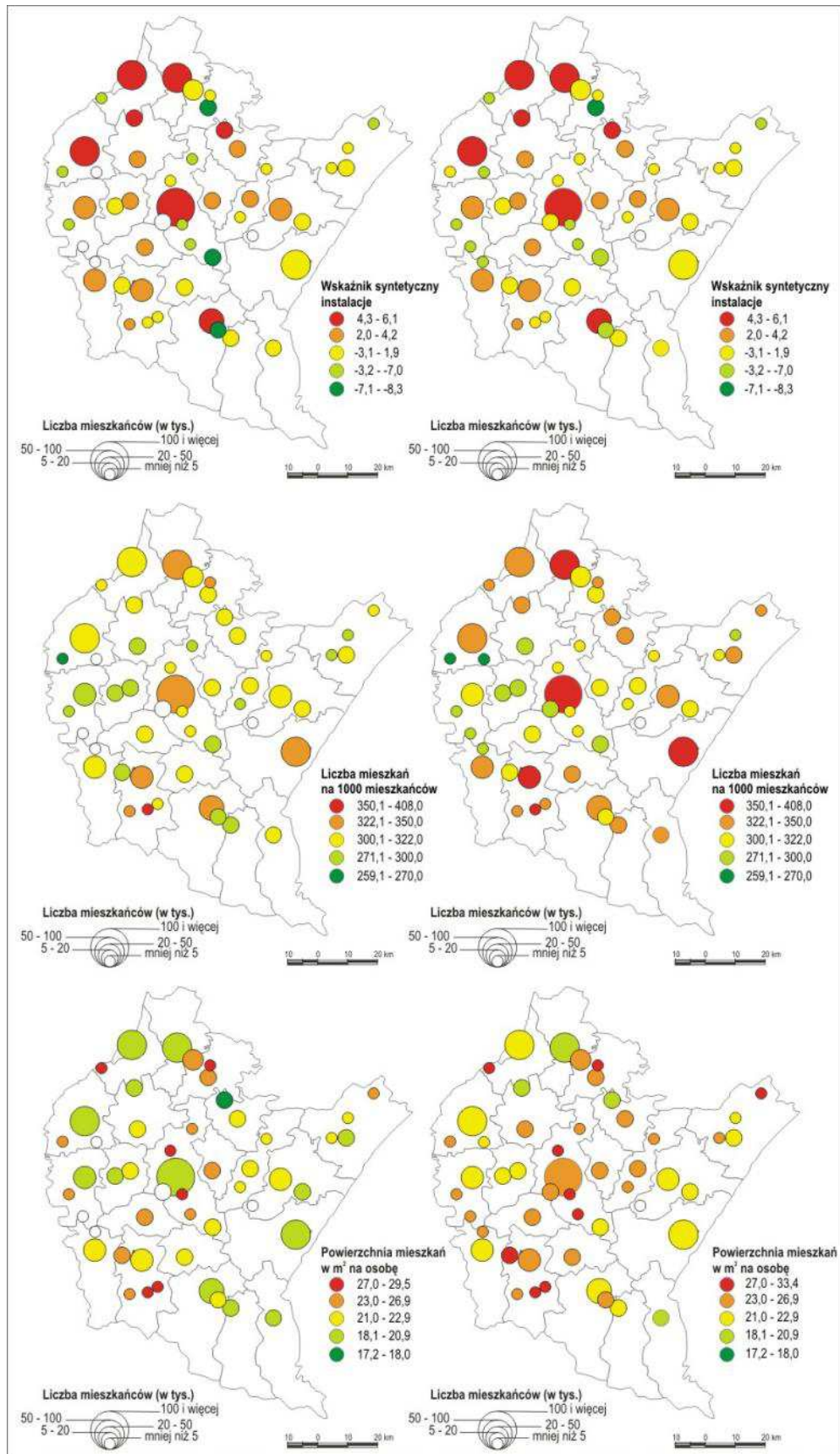
Liczba mieszkań i powierzchnia mieszkaniowa zwiększyły się w okresie 2003-2010 we wszystkich miastach regionu. Dostępność mieszkań i ich wielkość jest przy tym dość zróżnicowana (rys. 13). Poza uzdrowskim Iwoniczem ponadprzeciętnymi wskaźnikami liczby mieszkań na 1000 mieszkańców i średniej powierzchni mieszkania cechują się Rzeszów i Krosno. Jako miasto o wyraźnym deficycie mieszkań jawią się natomiast Ropczyce, które posiadały w 2010 r. wyraźnie niższe wskaźniki od przeciętnej dla miast województwa tak, jeśli chodzi o liczbę mieszkań, jak i ich średnią wielkość. Pod względem liczby mieszkań najniższe wartości osiągały miasta małe (Przeclaw, Radomyśl, Kołaczyce, Brzostek, Cieszanów), natomiast w zakresie powierzchni zwraca uwagę relatywnie niska pozycja miast przemysłowych (Nowa Sarzyna, Nowa Dęba, Mielec, Stalowa Wola) a ponadto Ustrzyk Dolnych, Leska i wspomnianych Ropczyc.

Największy przyrost zasobu budowlanego w okresie 2003-2010 miał miejsce w Rzeszowie oraz w dwóch miastach jego strefy podmiejskiej – Tyczynie i Głogowie Małopolskim. O ile w przypadku Rzeszowa wpływ miał na to m.in. czynnik administracyjny (powiększenie obszaru miasta), to wysoka skala wzrostu w miastach strefy podmiejskiej Rzeszowa potwierdza omówione wyżej duże nasilenie procesów suburbanizacji. Relatywnie najslabsza aktywność budowlana miała natomiast miejsce w kilku małych miastach położonych peryferyjnie (Oleszyce, Sieniawa, Baranów Sandomierski), po drugie w niektórych wyspecjalizowanych miastach przemysłowych (Nowa Sarzyna, Stalowa Wola), a po trzecie w miastach położonych na wschodzie województwa (Radymno, Jarosław, Przemyśl).

W zakresie wyposażenia mieszkań w podstawowe instalacje techniczno-sanitarne, miasta województwa podkarpackiego odznaczają się wyższym od średniej dla miast w Polsce odsetkiem mieszkań posiadających łazienkę, centralne ogrzewanie i instalację gazową, natomiast ustępują ogółowi miast w Polsce w zakresie kanalizacji i wodociągów.

²⁹ Dane GUS dotyczące liczby i powierzchni mieszkań sprzed 2003 r. nie są porównywalne z obecnymi. Do 2003 r. GUS podawał bowiem wyłącznie dane dotyczące mieszkań zamieszkałych, a po 2003 r. wszystkich mieszkań.

³⁰ Pewien wpływ na wyższą dynamikę w miastach województwa w stosunku do Polski miało powiększenie obszaru Rzeszowa.

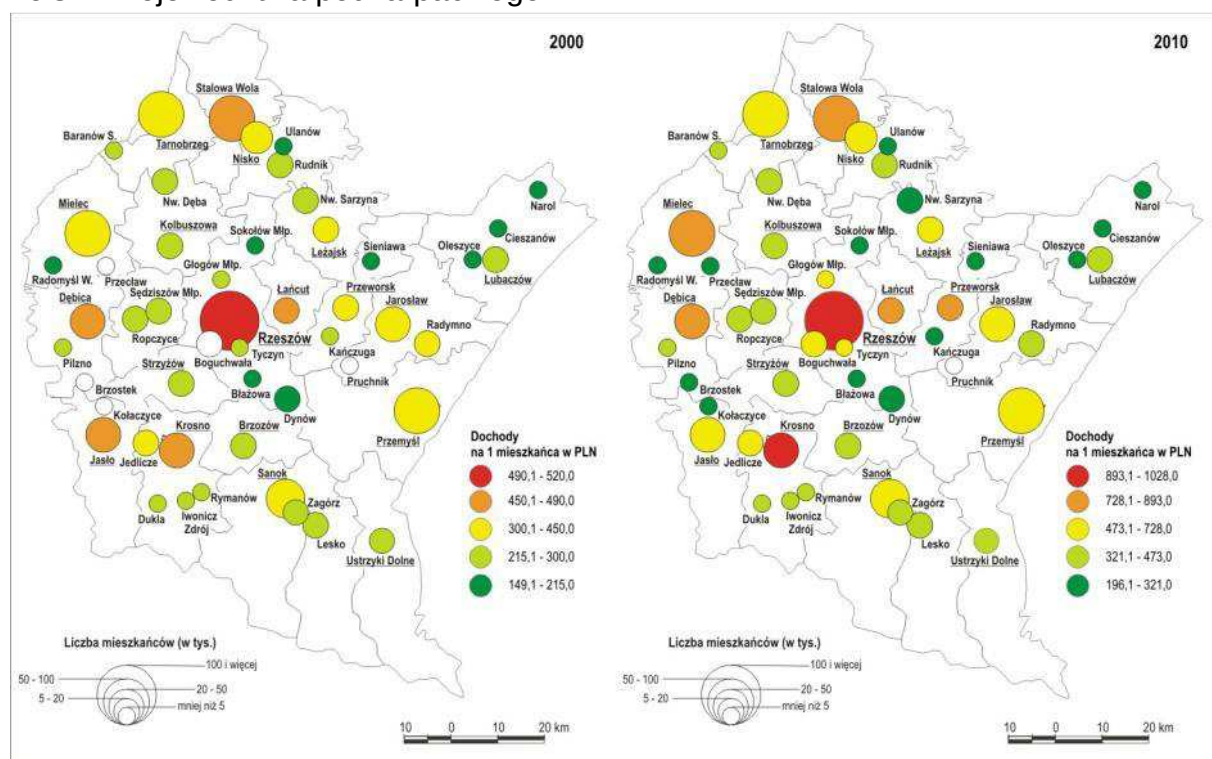
Rys. 13. Zróżnicowanie warunków mieszkaniowych w miastach województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

Dochody i zasobność materialna

Zamożność mieszkańców to jeden z podstawowych wyznaczników potencjału miasta i poziomu życia. Jako przybliżenie poziomu zamożności mieszkańców przyjęto miesięczny dochód na 1 mieszkańca przed opodatkowaniem, zaś jako wskaźnik ubóstwa liczbę osób w gospodarstwach domowych, które były beneficjentami pomocy społecznej.

Województwo podkarpackie należy do regionów w Polsce cechujących się wyraźnie niższą od średniej zamożnością mieszkańców³¹. Średnie dochody mieszkańców w gminach miejskich stanowiły 65% średniej dla tego typu gmin w Polsce, natomiast ten sam udział dla gmin miejsko-wiejskich był nieznacznie mniejszy – 64%. Porównanie sytuacji w 2010 r. do 2000 r. wskazuje, że nierówności dochodowe uległy zwiększeniu, przy ogólnym wzroście zamożności mieszkańców Polski i województwa podkarpackiego.

Rys. 14. Średni dochód mieszkańców miast województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

Zdecydowanie najwyższym średnim poziomem dochodów mieszkańców wśród miast województwa charakteryzuje się Rzeszów, który z dochodem

³¹ Dochód miesięczny przypadający na 1 mieszkańca oszacowano na podstawie wpływów z podatku dochodowego PIT wg metody zaczerpniętej z pracy E. Wojnickiej (2008) *Dochody osób i podmiotów prawnych na poziomie lokalnym w województwie podkarpackim i lubelskim, Barometr Regionalny*, 2 (12), s. 11-23. Wielkość dochodu uzyskano poprzez podzielenie wpływów z podatku PIT budżetów gmin i miast na prawach powiatu przez iloczyn udziału gmin w PIT i efektywną stopę opodatkowania. Dochód miesięczny na 1 mieszkańca obliczono dzieląc uzyskany dochód przed opodatkowaniem przez liczbę mieszkańców zameldowanych na pobyt stały na terenie gminy oraz przez 12.

mieszkańców na poziomie 1000 zł/miesiąc wyprzedza drugie w tym rankingu Krosno (925 zł). Dochód na poziomie 700-800 zł charakteryzuje osiem kolejnych miast, są to: Dębica, Przeworsk, Mielec, Stalowa Wola, Łańcut, Jasło, Tarnobrzeg i Leżajsk. Zwraca uwagę dość odległa pozycja Przemyśla – wyprzedzają go Sanok, a ponadto dwa małe miasta podmiejskie Rzeszowa – Boguchwała i Tyczyn. Wysoka pozycja tych dwóch ostatnich miast, zwłaszcza, jeśli odnieść ją do ogółu miast małych (rys. 14), po raz kolejny pokazuje zaawansowanie procesów suburbanizacji w otoczeniu Rzeszowa. Najniższy poziom dochodów mieszkańców cechuje małe miasta, szczególnie te położone peryferyjnie (rys. 15). Poziom dochodów w najmniej zamożnych miastach województwa jest około 5 razy niższy niż w Rzeszowie. Trzeba jednak zaznaczyć, że faktyczna rozpiętość dochodów jest niższa – relatywnie słaba pozycja małych miast, wynika bowiem z faktu, że analizowane dane prezentowane są dla całych gmin, co zaniża ich pozycję, jako że nieuwzględnione są w tym przypadku dochody rolników nie objętych opodatkowaniem PIT. Po drugie, rzeczywisty poziom dochodów jest wyższy, z racji transferów zagranicznych od pracujących emigrantów oraz dochodów uzyskiwanych z pracy nierejestrowanej.

W świetle badań GUS, cechą charakterystyczną Podkarpacia jest stosunkowo wysoka intensywność ubóstwa, tzn. znaczny powyżej średniej dla kraju udział gospodarstw domowych dysponujących dochodem poniżej przyjętej granicy przy relatywnie niskiej jego głębokości, czyli wielkości dochodów gospodarstw domowych ubogich w relacji do przyjętej granicy ubóstwa³².

Rozpiętość odsetka beneficjentów pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców pomiędzy miastami województwa jest przy tym wysoka, zawiera się bowiem między 3% w Mielcu i 5% w Rzeszowie i Ropczycach aż po ponad 20% w Radomyślu Wielkim, Kołaczycach, Oleszycach, Sokołowie Małopolskim i Brzostku, gdzie wskaźnik ten przekracza 30%. Dosyć wysoka, ujemna korelacja dochodów na 1 mieszkańca i osób korzystających z pomocy społecznej ($x = -0,61$) wskazuje wyraźnie na fakt, że najmniej zamożnych mieszkańców posiadają miasta małe. Wyjątkiem są w tym wypadku jedynie niektóre miasteczka położone w strefach podmiejskich.

Bezpieczeństwo publiczne i warunki zdrowotne

Statystyka publiczna oferuje bardzo wąski zestaw wskaźników pozwalających na ocenę poziomu bezpieczeństwa publicznego i warunków zdrowotnych na poziomie miast. Diagnozując te problemy, konieczne było zatem oparcie się głównie na wynikach badań ankietowych skierowanych do beneficjentów projektów RPO WP oraz na danych statystycznych obejmujących poziom ponadlokalny.

Województwo podkarpackie, w świetle danych Komendy Głównej Policji, jest w Polsce regionem najmniej zagrożonym przestępstwami kryminalnymi. Skala tego problemu jest dwukrotnie mniejsza niż średnio w Polsce, a trzykrotnie w porównaniu

³² Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2010 r., 2012, GUS, Warszawa.

z województwami o najwyższym zagrożeniu przestępczością³³. Zdecydowanie najniższe w Polsce jest na Podkarpaciu zagrożenie najcięższą zbrodnią kryminalną – zabójstwami (0,7 morderstw na 100 tys. mieszkańców, ponad dwa razy mniej niż średnia dla Polski – 1,8 w 2010 r.). *Nota bene* wykrywalność zabójstw w tym roku wyniosła na Podkarpaciu 100%. Także jeśli chodzi o większość innych czynów karalnych, Podkarpacie znajduje się na czele województw o najniższym ich poziomie w kraju w przeliczeniu na mieszkańca.

Wyniki ankiety skierowanej do beneficjentów RPO WP potwierdzają cytowane wyżej fakty. Ze wszystkich sfer życia społeczno-gospodarczego w miastach województwa poziom bezpieczeństwa publicznego oceniany jest najwyżej. Jedynie w miastach od 50 do 100 tys. mieszkańców oraz w ośrodkach miejskich podregionu tarnobrzieskiego ocena poziomu bezpieczeństwa jest nieco niższa. W ocenie ankietowanych poziom bezpieczeństwa w ostatnich 5 latach nie ulega pogorszeniu. Znacznie gorzej respondenci oceniają poziom bezpieczeństwa na drogach. Ponad połowa ankietowanych (53%) określa je jako średnie, a 12,5% jako złe.

Jednym z najczęściej stosowanych wskaźników szacujących warunki zdrowotne i poziom służby zdrowia jest wskaźnik śmiertelności noworodków. Śmiertelność niemowląt w miastach w Polsce w okresie 1995-2011 zmniejszyła się dwukrotnie i analogiczna poprawa nastąpiła w województwie podkarpackim. Miasta województwa charakteryzują się mniejszą śmiertelnością niemowląt na tle miast polskich (odpowiednio 4,5 i 5,1 zgonów na 1000 urodzeń żywych dla okresu 2009-2011. Wartość wskaźnika wyższa o 50% i więcej od średniej dla polskich miast wystąpiła w 9 miastach regionu, z czego aż pięć miało mniej niż 5 tys. mieszkańców.

Stan, jakość i dostępność usług publicznych

Usługi publiczne zalicza się do sfery dóbr publicznych, tzn. takich, z których może korzystać każda osoba, bez względu na swój poziom dochodów czy miejsce w hierarchii społecznej. Zapewnienie dostępu do usług publicznych jest jednym z podstawowych zadań administracji samorządowej i państwowej, przy czym chodzi zarówno o odpowiednią dostępność przestrzenną – czyli możliwość ich osiągnięcia z miejsc zamieszkania usługobiorców, jak i społeczną, czyli niedyskryminowanie żadnych grup społecznych (zawodowych, wiekowych, dochodowych, itd.). Zwykle infrastrukturę usług publicznych klasyfikuje się na społeczną oraz techniczną. Do tych pierwszych zalicza się służbę zdrowia, oświatę i wychowanie, opiekę społeczną, mieszkalnictwo, bezpieczeństwo publiczne, kulturę, sport oraz administrację. Do infrastruktury technicznej zalicza się transport, zaopatrzenie w wodę i energię, gospodarkę odpadami oraz telefonizację i internet.

Ze względu na bardzo ubogi zasób danych w statystyce publicznej, które pozwalają na ocenę jakości i stanu usług publicznych, oparto się głównie na wynikach badań ankietowych beneficjentów i władz samorządowych. Dane ilościowe

³³ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2011.

dotyczące wyposażenia miast uwzględniono natomiast przy budowie syntetycznego wskaźnika poziomu życia.

Samorządy miast podkarpackich w swojej własnej ocenie uznają, że poziom oferowanych przez nich usług publicznych jest na dobrym poziomie (4 pkt. na skali od 1 do 5) – taka ocena przeważa w większości analizowanych kategorii miast, jedynie w miastach średniej wielkości ta ocena jest tylko nieco niższa (tab. 9). Dość dobrze oceniany jest poziom i jakość infrastruktury zarówno technicznej, jak i społecznej.

Bardziej szczegółowa analiza wskazuje na zróżnicowane opinie odnośnie różnych sfer poziomu życia i usług publicznych. Wysoko oceniana jest jakość środowiska przyrodniczego oraz stan przestrzeni publicznych. Najbardziej zadowoleni ze stanu przyrody są przedstawiciele miast z południowej i wschodniej części województwa, gdzie zlokalizowanych jest wiele obszarów chronionych. Dość dobrze oceniana jest również dostępność infrastruktury czasu wolnego, choć mniejsze miasta stawiały sobie niższe noty. Generalnie mniejsze miasta wskazują na nieco słabszy rozwój niektórych usług publicznych, np. z zakresu infrastruktury społecznej. Słabiej oceniają one poziom nauczania w szkołach oraz dostępność zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży niż przedstawiciele miast większych. Generalnie jednak poziom edukacji uznawany jest za utrzymany na dość dobrym poziomie. Gorzej oceniany jest dostęp do ochrony zdrowia i pomocy społecznej – mniejsze miasta są nieco niżej ocenione również w tym zakresie. Interesujący jest fakt percyptowanej niskiej dostępności do służby zdrowia w miastach podregionu rzeszowskiego, które powinny korzystać z rozbudowanej oferty usług zdrowotnych w stolicy województwa.

Raczej przeciętnie oceniany jest we wszystkich miastach poziom rozwoju infrastruktury drogowej i transportu publicznego. Z usług publicznych samorządy miast najgorzej oceniają możliwość załatwienia spraw za pośrednictwem Internetu. Co ciekawie, względnie zadowolone są miasta mniejsze, co najpewniej wynika z tego, że urzędy te, ze względu na wielkość miast, są bliżej swoich mieszkańców i załatwienie spraw osobiście nie stanowi w nich trudności. Więcej spraw za pośrednictwem e-administracji załatwianych powinno być w większych miastach – w szczególności miasta powiatowe wskazują na słaby rozwój tej kategorii usług.

Ze wszystkich sfer życia społeczno-gospodarczego najslabiej oceniany jest dostęp do miejsc pracy. Potwierdza to przedstawione wcześniej dane o poziomie bezrobocia, które jest przeciętnie wyższe niż w kraju. W ocenie rynku pracy wyraźna jest, jak w żadnym innym przypadku, silna zależność pomiędzy wielkością ośrodka miejskiego a opiniami o możliwości znalezienia w nim pracy – im mniejsze miasto tym gorsza opinia na temat lokalnego rynku pracy (wśród miast o ponadprzeciętnym bezrobociu znajdują się, poza Przemyślem, wyłącznie ośrodki poniżej 20 tys. mieszkańców). Trudności na rynku pracy w małych miastach są głównym powodem odpływu ludności szczególnie młodszej, najbardziej mobilnej części populacji.

Warto porównać samoocenę samorządów miast z opiniami wyrażonymi przez beneficjentów projektów RPO WP (w tym gronie nie znalazły się oczywiście urzędy miast), których potraktowano w tym badaniu jako liderów lokalnej opinii (tab. 6).

Poglądy tych respondentów są dość zbieżne z ocenami przedstawionymi przez przedstawicieli JST – te drugie były nieco mniej krytyczne, co wynika z tego, że samorządy oceniały w większości swoje własne poczynania.

Tab. 6. Ocena różnych sfer życia społeczno-gospodarczego miasta oraz ich zmian w ostatnich 5 latach w opinii beneficjentów projektów RPO WP

Kategorie tematyczne	Sfery życia społeczno-gospodarczego	Stan obecny	Zmiana w ostatnich 5 latach
rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna	lokalny rynek pracy	2,03	-0,70
	uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych dla przedsiębiorców	2,51	0,45
	promocja miasta	2,88	0,30
infrastruktura techniczna i transport publiczny	infrastruktura drogowa i parkingowa w mieście	2,61	0,64
	połączenia drogowe z miastem	3,10	0,43
	połączenia kolejowe z miastem	2,43	-0,25
	transport publiczny w mieście	2,62	0,12
ochrona środowiska naturalnego	infrastruktura energetyczna	3,21	0,33
	infrastruktura komunalna (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów)	3,38	0,59
bezpieczeństwo publiczne	ochrona przeciwpowodziowa	3,04	0,36
	poczucie bezpieczeństwa	3,48	0,33
infrastruktura społeczna	infrastruktura społeczeństwa informacyjnego (e-administracja)	2,75	0,48
	szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne	3,63	0,30
	poziom opieki zdrowotnej	2,89	-0,02
	pomoc społeczna	2,98	0,15
usługi czasu wolnego	infrastruktura turystyczna, sportowa i rekreacyjna	3,05	0,50
	placówki kultury	3,01	0,21
mieszkalnictwo	dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych	2,91	0,29
rewitalizacja	estetyka miasta i stan przestrzeni publicznych	3,48	0,88
	miejsca spotkań, wymiany myśli i poglądów	2,53	-0,05
pozostałe sfery	zarządzanie miastem przez władze publiczne	3,08	0,24
	pozytywne nastawienie mieszkańców względem siebie	2,99	0,08

Uwagi: beneficjenci (bez urzędów miast) oceniali stan poszczególnych sfer w swoich miastach w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało ocenę najniższą, a 5 – najwyższą; zmiany oceniali natomiast w skali od -2 do 2, gdzie -2 oznaczało duże pogorszenie, a 2 dużą poprawę.

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Najniższe oceny pojawiają się w obszarach kluczowych dla rozwoju gospodarczego. Podobnie jak samorządowcy, pozostali beneficjenci wskazują na poważne trudności na rynku pracy. Do tego uznają, że sytuacja w tym zakresie w ostatnich latach pogorszyła się i to znacząco. Jedynie w Rzeszowie sytuacja wygląda nieco lepiej, a respondenci uznali, że sytuacja tam nie uległa większym zmianom w ostatnich latach. Najgorzej tendencje na rynku pracy ocenili mieszkańcy miast podregionów krośnieńskiego i przemyskiego (tab. 7). Badani beneficjenci, wśród nich znacząca grupa przedsiębiorców, wskazuje na niewystarczające zasoby uzbrojonych terenów inwestycyjnych. W tym względzie jednak odnotowali pewną poprawę (tab. 8). Najlepiej sytuację oceniają respondenci z większych miast regionu (powyżej 50 tys.) oraz miast podregionu tarnobrzeskiego, co może być związane z dostępnością terenów poprzemysłowych. Przeciętnie oceniana jest również skala działań promocyjnych miast.

Sferą problemową jest w ocenie respondentów infrastruktura komunikacyjna. Najgorzej oceniana jest dostępność kolejowa miast, która dodatkowo w ostatnich latach uległa w ich opinii pogorszeniu. Szczególnie źle oceniają ją ankietowani z miast mniejszych oraz z podregionu krośnieńskiego. Stosunkowo dobrze zaopiniowano natomiast połączenia drogowe z miastem. Respondenci widzą w tym względzie poprawę, co wskazuje na widoczność efektów inwestycji finansowanych ze środków unijnych. Nieco gorzej oceniana jest infrastruktura drogowa w samych miastach, ale i tutaj wskazano na znaczące postępy w ostatnich latach (tab. 7).

Transport publiczny jest oceniany przeciętnie, ale są wyraźne różnice pomiędzy miastami małymi i średnimi. W ośrodkach małych jest on oceniany bardzo źle, w większych lepiej. Beneficjenci nie zauważyli większych zmian w dostępności i jakości transportu publicznego w ostatnich latach.

Respondenci dość dobrze oceniają stan rozwoju infrastruktury ochrony środowiska oraz poziom bezpieczeństwa. We wszystkich obszarach zaliczonych do tych dwóch sfer odnotowano zdaniem ankietowanych poprawę. W mniejszych miastach wskazywano jednak na stosunkowo słabiej rozwiniętą infrastrukturę komunalną.

Mieszane odczucia badani mają natomiast w stosunku do różnych sfer infrastruktury społecznej – choć ich opinie są bardzo zgodne z oceną wyrażoną przez przedstawicieli samorządów. Bardzo dobrze oceniany jest (najwyżej ze wszystkich sfer) poziom szkolnictwa, przeważają opinie podkreślające pozytywne zmiany zachodzące w tym obszarze. Raczej przeciętnie oceniany jest dostęp do służby zdrowia i pomocy społecznej – w obu przypadkach respondenci nie zaobserwowali ani większego pogorszenia sytuacji, ani znaczącej poprawy. Ponownie najgorzej oceniany jest poziom rozwoju e-administracji, choć zauważono w tym zakresie poprawę. Beneficjenci z mniejszych miast nie są tak zadowoleni z możliwości załatwienia spraw w urzędzie na odległość jak samorządowcy z tej kategorii wielkościowych miast.

Przebadani beneficjenci zdecydowanie mniej niż przedstawiciele urzędów są zadowoleni z dostępu do usług czasu wolnego – infrastruktury rekreacyjnej i kulturalnej w swoich miastach. Również dostępność zasobów mieszkaniowych oceniana jest przeciętnie, a najslabiej w miastach poniżej 10 tys. mieszkańców (tam też respondenci uznają, że sytuacja się pogorszyła).

Pozytywnie oceniana jest estetyka miast i stan przestrzeni publicznych. Zdaniem ankietowanych w tej domenie zaszła również największa zmiana w ostatnich latach. Poprawa przestrzeni miejskiej – w opinii respondentów – nie przekłada się jednak na powstawanie miejsc spotkań, wymiany myśli i poglądów. Możliwe, że taki efekt realizacji tych inwestycji nastąpi, przy czym będzie on jednak opóźniony w czasie.

Tab. 7. Ocena domen poziomu życia w miastach przez beneficjentów RPO WP

Sfery życia społeczno-gospodarczego	RAZEM	Kategorie wielkości miast (w tys. mieszk.)						Wielkość miasta		Status administracyjny miasta			Położenie w RzOM		Podregion statystyczny			
		poniżej 5	5-10	10-20	20-50	50-100	powyżej 100	małe	średnie	miasta na prawach powiatu	powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Lokalny rynek pracy	2,03	2,17	1,60	1,92	1,77	2,13	2,61	1,85	2,13	2,17	1,95	2,00	2,36	1,86	1,66	1,64	2,44	2,17
Uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych dla przedsiębiorców	2,51	1,50	1,87	2,24	2,37	3,10	2,91	2,02	2,78	2,80	2,40	1,88	2,41	2,56	2,21	2,20	2,46	3,03
Promocja miasta	2,88	2,33	2,73	2,64	3,10	2,73	3,26	2,63	3,01	3,13	2,77	2,38	2,88	2,87	3,21	2,48	2,97	2,77
Infrastruktura drogowa i parkingowa w mieście	2,61	2,33	2,00	2,60	2,60	3,13	2,43	2,37	2,75	2,61	2,61	2,63	2,41	2,72	2,28	2,68	2,33	3,14
Połączenia drogowe z miastem	3,10	3,17	2,87	3,38	3,07	3,33	2,70	3,18	3,06	3,00	3,14	3,38	2,86	3,23	2,76	3,54	2,74	3,47
Połączenia kolejowe z miastem	2,43	1,33	1,60	3,20	2,37	2,27	2,70	2,43	2,42	2,78	2,27	1,88	2,64	2,32	1,76	3,40	2,56	2,14
Transport publiczny w mieście	2,62	1,50	1,60	2,04	3,10	3,17	2,83	1,82	3,05	2,93	2,50	1,88	2,48	2,69	2,52	2,50	2,38	3,03
Infrastruktura energetyczna	3,21	2,67	2,87	3,08	3,33	3,37	3,35	2,96	3,35	3,30	3,19	2,88	3,05	3,29	3,28	3,24	3,03	3,33
Infrastruktura komunalna (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów)	3,38	2,67	2,93	3,46	3,60	3,40	3,48	3,18	3,49	3,35	3,46	2,88	3,25	3,45	3,41	3,42	3,21	3,53
Ochrona przeciwpowodziowa	3,04	3,14	2,80	3,17	2,84	3,20	3,09	3,04	3,04	3,00	3,04	3,22	2,74	3,18	2,93	3,40	2,76	3,15
Poczucie bezpieczeństwa	3,48	3,33	3,47	3,60	3,43	3,30	3,70	3,52	3,46	3,53	3,45	3,50	3,40	3,52	3,64	3,28	3,46	3,51
Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego (e-administracja)	2,75	2,33	2,47	2,76	2,67	2,83	3,04	2,61	2,83	2,89	2,69	2,50	2,80	2,73	2,69	2,68	2,85	2,75
Szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne	3,63	3,33	3,60	3,80	3,76	3,47	3,57	3,67	3,60	3,48	3,73	3,50	3,47	3,71	3,93	3,48	3,44	3,69
Poziom opieki zdrowotnej	2,89	2,83	3,00	2,92	2,83	2,80	3,00	2,93	2,87	2,74	2,97	3,00	2,81	2,93	3,10	2,48	2,85	3,06
Pomoc społeczna	2,98	2,83	3,14	3,21	2,93	2,93	2,83	3,14	2,90	2,84	3,07	3,00	2,88	3,04	3,07	2,92	2,87	3,09
Infrastruktura turystyczna, sportowa i rekreacyjna	3,05	2,83	3,00	2,84	3,17	3,00	3,27	2,89	3,14	3,18	3,00	2,75	3,17	2,99	3,14	2,72	3,13	3,11
Placówki kultury	3,01	3,00	2,60	2,92	3,11	2,90	3,39	2,83	3,11	3,13	2,95	2,88	3,05	2,99	3,21	2,72	3,10	2,94
Dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych	2,91	2,50	2,73	2,92	2,86	2,80	3,30	2,80	2,96	3,07	2,86	2,38	2,95	2,88	3,03	2,72	3,03	2,80
Estetyka miasta i stan przestrzeni publicznych	3,48	3,00	3,40	3,20	3,37	3,53	4,04	3,24	3,61	3,70	3,40	3,00	3,45	3,49	3,72	3,24	3,56	3,36
Miejsca spotkań, wymiany myśli i poglądów	2,53	2,33	1,93	2,35	2,55	2,50	3,17	2,20	2,71	2,89	2,30	2,63	2,72	2,43	2,50	2,21	2,82	2,47
Zarządzanie miastem przez władze publiczne	3,08	2,50	3,27	2,84	2,97	3,23	3,30	2,93	3,16	3,15	3,08	2,63	3,05	3,09	3,34	2,64	3,18	3,06
Pozytywne nastawienie mieszkańców względem siebie	2,99	2,67	2,73	3,04	3,00	2,90	3,30	2,89	3,05	3,20	2,89	2,75	2,98	3,00	3,04	2,88	3,03	3,00

Uwagi: beneficjenci (bez urzędów miast) oceniali stan poszczególnych sfer w swoich miastach w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało ocenę najniższą, a 5 – najwyższą.

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Tab. 8. Ocena zmian zachodzących w miastach województwa podkarpackiego w ostatnich 5 latach w opinii beneficjentów RPO WP

Sfery życia społeczno-gospodarczego	RAZEM	Kategorie wielkości miast (w tys. mieszk.)						Wielkość miasta		Status administracyjny miasta			Polożenie w RzOM		Podregion statystyczny			
		poniżej 5	5-10	10-20	20-50	50-100	powyżej 100	małe	średnie	miasta na prawach powiatu	powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Lokalny rynek pracy	-0,70	-0,50	-0,93	-0,76	-1,10	-0,70	0,00	-0,78	-0,65	-0,61	-0,76	-0,63	-0,40	-0,85	-1,17	-1,00	-0,26	-0,57
Uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych dla przedsiębiorców	0,45	-0,50	0,20	0,24	0,31	0,83	0,74	0,13	0,62	0,72	0,35	-0,25	0,42	0,46	0,24	0,24	0,51	0,69
Promocja miasta	0,30	0,00	0,47	0,16	0,31	-0,03	0,83	0,24	0,33	0,59	0,15	0,00	0,53	0,18	0,38	0,00	0,62	0,09
Infrastruktura drogowa i parkingowa w mieście	0,64	0,50	0,27	0,72	0,66	0,83	0,57	0,54	0,70	0,63	0,66	0,50	0,58	0,67	0,31	0,64	0,56	1,00
Połączenia drogowe z miastem	0,43	0,33	0,27	0,68	0,28	0,53	0,35	0,50	0,39	0,39	0,45	0,50	0,37	0,46	0,07	0,68	0,33	0,66
Połączenia kolejowe z miastem	-0,25	-0,60	0,07	0,20	-0,41	-0,83	0,09	0,07	-0,43	-0,15	-0,31	-0,29	0,07	-0,42	-0,41	0,17	0,10	-0,80
Transport publiczny w mieście	0,12	-0,17	0,00	0,08	0,38	0,03	0,09	0,02	0,17	0,02	0,19	0,00	0,05	0,15	0,31	-0,17	0,03	0,26
Infrastruktura energetyczna	0,33	0,50	0,07	0,24	0,57	0,23	0,39	0,22	0,40	0,39	0,27	0,50	0,30	0,35	0,43	0,20	0,31	0,37
Infrastruktura komunalna (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów)	0,59	-0,17	0,73	0,48	0,79	0,50	0,65	0,48	0,65	0,63	0,61	0,13	0,51	0,62	0,79	0,40	0,51	0,63
Ochrona przeciwpowodziowa	0,36	0,83	0,53	0,40	0,37	0,30	0,17	0,50	0,29	0,26	0,39	0,75	0,26	0,41	0,25	0,28	0,24	0,63
Poczucie bezpieczeństwa	0,33	0,50	0,47	0,24	0,31	0,10	0,61	0,35	0,32	0,37	0,28	0,50	0,42	0,28	0,50	0,04	0,49	0,22
Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego (e-administracja)	0,48	0,50	0,33	0,44	0,55	0,30	0,74	0,41	0,51	0,52	0,45	0,50	0,56	0,44	0,55	0,40	0,59	0,34
Szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne	0,30	0,50	0,47	0,40	0,34	-0,03	0,43	0,43	0,23	0,22	0,34	0,50	0,37	0,27	0,55	-0,20	0,41	0,34
Poziom opieki zdrowotnej	-0,02	0,33	0,07	0,24	-0,14	-0,43	0,22	0,20	-0,15	-0,18	0,03	0,38	0,09	-0,08	0,11	-0,40	0,21	-0,11
Pomoc społeczna	0,15	0,17	0,20	0,38	0,07	0,00	0,17	0,29	0,08	0,05	0,21	0,25	0,17	0,14	0,33	0,00	0,18	0,09
Infrastruktura turystyczna, sportowa i rekreacyjna	0,50	0,50	0,80	0,36	0,45	0,40	0,65	0,52	0,49	0,54	0,47	0,50	0,53	0,48	0,59	0,36	0,56	0,46
Placówki kultury	0,21	0,50	0,07	0,21	0,34	-0,07	0,39	0,20	0,21	0,22	0,18	0,38	0,33	0,14	0,52	-0,12	0,37	0,00
Dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych	0,29	-0,33	0,20	0,13	0,31	0,24	0,70	0,09	0,40	0,54	0,19	-0,38	0,45	0,20	0,41	0,16	0,53	0,00
Estetyka miasta i stan przestrzeni publicznych	0,88	0,17	1,33	0,72	0,68	0,83	1,26	0,85	0,90	1,07	0,84	0,25	1,00	0,82	1,00	0,64	1,10	0,71
Miejsca spotkań, wymiany myśli i poglądów	-0,05	-0,17	-0,07	-0,13	-0,11	-0,13	0,26	-0,11	-0,01	0,07	-0,11	-0,13	0,05	-0,10	0,04	-0,12	0,11	-0,23
Zarządzanie miastem przez władze publiczne	0,24	0,00	0,40	0,28	0,04	0,17	0,52	0,28	0,22	0,33	0,22	0,00	0,28	0,23	0,36	-0,04	0,44	0,14
Pozytywne nastawienie mieszkańców względem siebie	0,08	0,00	-0,07	0,13	0,04	-0,13	0,48	0,04	0,10	0,20	0,01	0,00	0,21	0,01	0,07	-0,12	0,26	0,03

Uwagi: beneficjenci (bez urzędów miast) oceniali zmiany w poszczególnych sferach w skali od -2 do 2, gdzie -2 oznaczało duże pogorszenie, a 2 dużą poprawę.

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Tab. 9. Jakość usług publicznych w ocenie przedstawicieli urzędów miast

Sfery życia społeczno-gospodarczego	RAZEM	Kategorie wielkości miast (w tys. mieszk.)						Wielkość miasta		Status administracyjny miasta			Polożenie w RzOM		Podregion statystyczny			
		poniżej 5	5-10	10-20	20-50	50-100	powyżej 100	małe	średnie	miasta na prawach powiatu	powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Liczba miast	40	12	12	6	6	3	1	30	10	4	16	20	13	27	10	8	10	12
Warunki życia	3,74	3,83	3,67	3,60	3,83	3,67	4,00	3,72	3,80	3,75	3,60	3,85	3,85	3,69	3,60	3,86	3,90	3,67
Poziom usług publicznych	4,00	4,25	4,00	4,00	3,50	3,67	5,00	4,10	3,70	4,00	3,81	4,15	3,92	4,04	4,00	4,13	4,00	3,92
Rynek pracy	2,15	1,68	2,17	2,33	2,42	2,67	3,00	2,02	2,55	3,00	2,09	2,03	2,15	2,15	1,94	1,88	2,30	2,38
Poziom i jakość infrastruktury technicznej	3,65	3,83	3,67	3,33	3,50	3,67	4,00	3,67	3,60	3,50	3,69	3,65	3,54	3,70	3,70	4,00	3,50	3,50
Infrastruktura komunikacyjna i transport publiczny	3,17	3,21	3,02	3,03	3,33	3,53	3,20	3,10	3,38	3,10	3,19	3,16	2,92	3,29	2,96	3,61	2,94	3,23
Poziom bezpieczeństwa publicznego	4,20	4,17	4,17	4,33	4,33	3,67	5,00	4,20	4,20	4,25	4,25	4,15	4,15	4,22	4,40	4,25	4,40	3,83
Jakość środowiska naturalnego	4,00	4,08	4,00	4,33	3,83	3,33	4,00	4,10	3,70	4,00	4,00	4,00	3,83	4,07	4,20	4,50	4,00	3,50
Poziom i jakość infrastruktury społecznej	3,70	3,75	3,75	3,50	3,83	3,33	4,00	3,70	3,70	3,50	3,69	3,75	3,54	3,78	3,70	4,13	3,60	3,50
Możliwość załatwienia spraw w urzędzie miasta przez Internet (e-government)	2,87	3,27	2,73	2,67	2,67	2,33	4,00	2,93	2,70	3,25	2,40	3,16	2,75	2,92	3,11	2,88	2,70	2,82
Edukacja i wychowanie	3,86	3,82	3,83	3,74	4,10	3,73	4,40	3,81	4,02	3,85	3,95	3,79	3,99	3,79	3,70	3,96	4,02	3,79
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	3,41	3,56	3,11	3,42	3,61	3,44	4,00	3,35	3,60	3,50	3,30	3,48	3,31	3,46	3,40	3,56	3,17	3,53
Usługi czasu wolnego	3,83	3,61	3,79	4,06	4,06	3,78	4,33	3,77	4,00	3,75	4,07	3,65	3,86	3,81	3,67	3,79	3,82	4,00
Jakość mieszkalnictwa	3,58	3,50	3,67	3,50	3,50	3,33	5,00	3,57	3,60	3,75	3,56	3,55	3,69	3,52	3,40	3,88	3,70	3,42
Estetyka przestrzeni publicznych	4,08	4,17	3,82	4,33	4,00	4,00	5,00	4,07	4,10	4,00	4,13	4,05	3,92	4,15	4,11	4,00	3,90	4,25

Uwagi: przedstawiciele urzędów miast oceniali stan poszczególnych sfer w swoich miastach w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało ocenę najniższą, a 5 – najwyższą.

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Ujęcie syntetyczne poziomu życia i jakości usług publicznych

Syntetyczną ocenę zaspokojenia potrzeb mieszkańców wyrażono poprzez wartość wskaźnika Perkala przy wykorzystaniu 17 zmiennych cząstkowych reprezentujących poszczególne domeny poziomu życia (tab. 10). Miary te dobrano tak, by odzwierciedlały poszczególne domeny potrzeb, a jednocześnie by były porównywalne dla dwóch momentów czasowych – około 1999 i 2011 r. (rys. 15). Przyjęto przy tym dwa założenia: poszczególne mierniki nie powinny być ze sobą silnie związane (współczynnik korelacji $< 0,8$) oraz że wskaźniki te nie dyskryminują poszczególnych typów wielkościowych miast. Taką dyskryminacją byłoby np. przyjęcie tych instytucji opisujących poziom życia, które z natury rzeczy występują głównie w miastach średnich i większych (np. placówki szkolnictwa wyższego, kultury wysokiej).

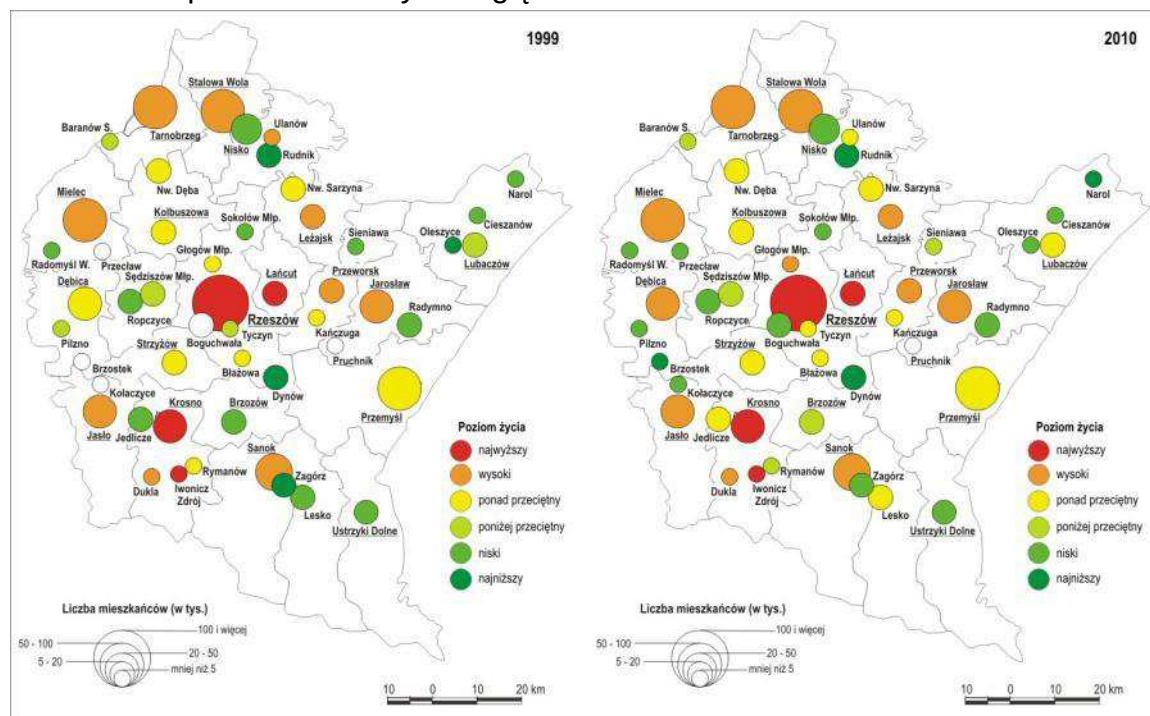
Tab. 10. Wskaźniki cząstkowe uwzględnione w obliczeniu wskaźnika syntetycznego poziomu życia

Lp.	Domena poziomu życia	Wskaźnik	Badane okresy
1	mieszkalnictwo	liczba mieszkań na 1000 mieszkańców	2003, 2010
2		powierzchnia mieszkań w m ² na mieszkańca	2003, 2010
3		indeks wyposażenia mieszkań w podstawowe instalacje: (średnia ze standaryzowanych wartości wskaźników korzystający z instalacji w % ogółu ludności: wodociąg, kanalizacja, gaz, łazienka, centralne ogrzewanie)	2002, 2010
4	ochrona środowiska	odsetek ludności obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków	1999, 2010
5	zdrowie	zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	1995-1997, 2009-2011
6		apteki – indeks dostępności (średnia ze standaryzowanych wartości wskaźników: liczba aptek na 1000 ludności oraz liczba aptek na 10 km ² obszaru miasta)	1999, 2011
7		miejsca w przedszkolach na 100 dzieci w wieku 3-6 lat	2003, 2010
8	oświata i wykształcenie ludności	uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w szkołach podstawowych i w gimnazjach	2003, 2010
9		wskaźnik scholaryzacji brutto (szkoła podstawowa)	2010
10		udział ludności z wykształceniem co najmniej średnim w stosunku do mieszkańców w wieku 15 lat i więcej	2002
11	warunki materialne	dochód osiągnięty w zł na 1 mieszkańca	2000, 2010
12		liczba zarejestrowanych bezrobotnych na 1000 osób w wieku produkcyjnym	2003, 2010
13		udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem	2010
14	atrakcyjność osiedleńcza	saldo migracji na 1000 mieszkańców	1995-1997, 2008-2010
15	kultura i sport	biblioteki – indeks (średnia ze standaryzowanych wartości wskaźników: czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności oraz wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach)	2002, 2010
16		wydatki budżetów gmin na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w zł na 1 mieszkańca	2001-2002, 2010-2011
17		ćwiczący w klubach sportowych (osoby) na 10 tys. mieszkańców	2010

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz.

Interpretując otrzymany wynik należy mieć świadomość, że wskaźnik syntetyczny nie uwzględnia zróżnicowania dostępności do różnych typów usług, które warunkowane są pozycją miasta w sieci osadniczej (zob. hierarchia miast) oraz położenia w stosunku do ośrodków dysponujących szeroką ofertą usług publicznych i

niepublicznych. Miasta duże oraz te położone blisko nich oferują *de facto* wyższy poziom życia niż wykazuje zastosowany wskaźnik Perkala, a obszary peryferyjne są dodatkowo upośledzone w tym względzie.

Rys. 15. Ocena poziomu życia w miastach województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych GUS.

Po drugie, zastosowany wskaźnik poziomu życia określa poziom życia w sposób relatywny, tzn. na tle innych gmin lub miast województwa podkarpackiego (średnia dla całej grupy miast jest równa 0). Zarówno poziom osiągnięty w danym roku, jak i trendy w badanym okresie 1999-2010 odzwierciedlają w tym świetle przesunięcia pozycji poszczególnych jednostek wobec siebie, natomiast nie informują one o bezwzględnej poprawie lub pogorszeniu się danych wskaźników. Trzeba przy tym zaznaczyć, że analiza bezwzględnych zmian wartości wybranych wskaźników pokazuje duży zmiany *in plus* w miastach województwa podkarpackiego w ostatnim dziesięcioleciu. Podobne wnioski można wysnuć na podstawie wyników ankiet skierowanych do urzędów gmin. Wzrost lub spadek pozycji danego miasta wynikały zatem głównie z faktu, że w danym przypadku zmiana ta była większa lub mniejsza w porównaniu z innymi miastami w województwie.

Ze wskazanych względów absolutnie nie należy traktować poniższej typologii jako bezwzględnego ujęcia poziomu życia – osi wyznaczającej miejsca o dobrych i złych warunkach życia. Wartość syntetycznego wskaźnika poziomu życia jest bowiem silnie zależna od przyjętej metody statystycznej i zastosowanych mierników poziomu życia i pokazuje głównie wewnętrzne zróżnicowania w zbiorze miast województwa podkarpackiego.

Na podstawie wartości syntetycznego wskaźnika poziomu rozwoju dla 2010 r. wyróżniono 6 grup miast:

Grupa 1: miasta o relatywnie najwyższym poziomie życia (wskaźnik o wartości między 14,5 a 9,4). Są to Rzeszów, Krosno, Iwonicz-Zdrój i Łańcut.

Grupa 2: miasta o relatywnie wysokim poziomie życia (wskaźnik w przedziale 4,5-8,3): Dukla, Sanok, Mielec, Leżajsk, Przeworsk, Stalowa Wola, Jasło, Dębica, Tarnobrzeg, Jarosław i Głogów Małopolski.

Grupa 3: miasta o ponadprzeciętnych warunkach życia (wskaźnik w przedziale od 0 do 2,6): Błażowa, Tyczyn, Nowa Dęba, Przemyśl, Lubaczów, Kańczuga, Jedlicze, Nowa Sarzyna, Kolbuszowa, Ulanów, Strzyżów, Lesko.

Grupa 4: miasta o poniżej przeciętnych warunkach życia (wartość wskaźnika (-1,1 do -3,9): Sieniawa, Rymanów, Baranów Sandomierski, Sędziszów Małopolski, Brzozów i Ropczyce.

Grupa 5: miasta o relatywnie niskim poziomie życia: (od -4,9 do -8,8): Pilzno, Ustrzyki Dolne, Cieszanów, Boguchwała, Nisko, Oleszyce, Sokołów Małopolski, Radomyśl Wielki, Zagórz i Radymno.

Grupa 6: miasta o relatywnie najniższym poziomie życia (wskaźnik syntetyczny poniżej -9,8): Kołaczyce, Przecław, Dynów, Narol, Rudnik nad Sanem, Brzostek.

Przedstawiona typologia wskazuje na wyraźną relację dodatnią między wielkością miasta a poziomem życia. Wszystkie średnie i duże miasta województwa cechują się relatywnie wysoka i ponadprzeciętną wartością wskaźnika syntetycznego. Natomiast relatywnie niskim poziomem życia charakteryzują się miasta małe, liczące poniżej 5 tys. mieszkańców³⁴.

Porównując poziom życia w 2010 r. z sytuacją sprzed 10 lat zauważamy pozytywny proces rosnącej konwergencji między poziomem życia w zbiorze miast województwa podkarpackiego przy bezwzględnym wzroście poziomu życia³⁵ (tab. 11). Z punktu widzenia rozwoju regionalnego jest to bardzo pozytywny proces. Największe zmiany *in plus* miały miejsce w Oleszycach, Lesku, Zagórz, Jedliczach, Sieniawie, Tyczynie i Głogowie Małopolskim.

Tab. 11. Średnia wartość wskaźnika syntetycznego poziomu życia w 1999 i 2010 roku

Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	1999	2010
20% miast o <u>najwyższym</u> poziomie życia (9 miast)	9,9	8,7
20% miast o <u>najniższym</u> poziomie życia (9 miast)	-9,9	-9,3

Źródło: obliczenia A. Sobala-Gwosdz na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wsparciem nakierowanym na poprawę poziomu życia powinny być objęte w województwie te miasta, które cechują się relatywnie niskim i najniższym poziomem życia (wyróżnione w grupie 6 i 7), oraz te miasta – które odznaczają się przeciętnym poziomem życia, ale gdzie w porównaniu z sytuacją 2000 r. miało miejsce istotne obniżenie ich pozycji.

³⁴ Pozycja małych miast jest *de facto* nieco lepsza – wynika to z faktu, że niektóre wskaźniki dostępne są tylko na poziomie całej gminy (np. dochody mieszkańców).

³⁵ Aby zapewnić porównywalność wskaźnika dynamiki w grupie miast, badano tylko te ośrodki, które posiadały prawa miejskie w 2000 i 2010 r. (45 miast), wykluczono ponadto dodatkowe wskaźniki dla 2010 r., dla których brak było porównywalnych danych w 2000 r.

I.1.4. Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju miast województwa podkarpackiego

Funkcjonowanie i rozwój każdego z miast jest warunkowane przez wiele czynników, wzajemnie na siebie wpływających. Jednym z elementarnych sposobów porządkowania tych czynników jest podział na czynniki wewnętrzne (endogeniczne), czyli te które wynikają z cech samych miast oraz zewnętrzne (egzogeniczne), czyli cechy ich otoczenia. Do głównych czynników zewnętrznych, które wpływają współcześnie w sposób istotny na rozwój miast województwa podkarpackiego należy wymienić:

- położenie województwa: geopolityczne oraz w relacji do głównych korytarzy transportowych,
- trendy gospodarcze, w tym globalizację i metropolizację oraz cykle koniunkturalne w gospodarce,
- polityka państwa i organizacji międzynarodowych, zwłaszcza UE,
- zmiany społeczne i kulturowe.

W 2004 roku województwo podkarpackie stało się jednym z obszarów stanowiących wschodnią rubież UE. To historyczne wydarzenie w sposób istotny zmieniło pozycję geopolityczną województwa, zwłaszcza że to przez granicę polsko-ukraińską przepływa najwięcej osób na kierunku Polska, a jej wschodni sąsiedzi. Wobec faktu, że obecnie brak perspektyw członkostwa w UE Ukrainy, Białorusi i Rosji, należy przyjąć, że przynajmniej w perspektywie kilkunastu lat wschodnia granica UE będzie miała charakter trwały a relacje z sąsiadującymi państwami będą jednym z głównych czynników kształtujących rozwój społeczny i gospodarczy polskich województw wschodnich, w tym województwa podkarpackiego³⁶. Zakładając scenariusz rosnącej współpracy z wschodnimi sąsiadami, kluczową kwestią dla rozwoju miast regionu jest – jak to ujmują P. Śleszyński i inni³⁷ – czy zdołają one przejąć rolę ośrodków węzłowych tej współpracy, czy też będą pełniły rolę tranzytową (przełącznikową). Wiąże się to m.in. wzajemnymi relacjami miast i regionów położonych po obu stronach granicy – czy będą one nastawione bardziej na konkurencję czy współpracę. Akcesja do UE w szczególności wpłynęła na stopień otwartości (przenikalności) granicy wschodniej i południowej województwa. Wraz z przystąpieniem Polski i Słowacji do układu z Schengen istotnie zwiększyła się przenikalność granicy południowej. Natomiast przynajmniej w perspektywie średnioterminowej doszło do zmniejszenia się przenikalności granicy wschodniej, przede wszystkim w związku z wprowadzeniem wymogów wizowych dla obywateli Ukrainy. T. Komornicki³⁸ wskazuje, że po roku 2003/2004 na wschodzie Polski

³⁶ Kawałko B., *Granica wschodnia jako czynnik ożywienia i rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów przygranicznych. Synteza*, [w:] A. Miszczuk, *Zewnętrzna granica unii europejskiej – Ukraina możliwości wykorzystania dla dynamizacji procesów rozwojowych*.

³⁷ Śleszyński P., Czapiewski K., 2011, *Znaczenie ośrodków miejskich oraz ich hierarchicznych Powiązań dla regionalnego i lokalnego rozwoju ekonomicznego i społecznego polski wschodniej*. Ekspertyza wykonana dla MRR na potrzeby aktualizacji Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020.

³⁸ Komornicki T., 2010, *Rola wymiany towarowej ze wschodnimi sąsiadami Polski w gospodarce lokalnej*, Prace Komisji Geografii Przemysłu, 15, Warszawa-Kraków, s. 105-116.

zmałało znaczenie położenia przygranicznego jako stymulatora intensywności interakcji z krajem sąsiednim. Stopień przenikalności granicy ma duże znaczenie dla rozwoju ośrodków przygranicznych, a w szczególności tych, które są miejscem koncentracji handlu detalicznego i hurtowego (np. Przemyśl, Krosno, Radymno).

Determinantą rozwoju województwa związaną z jego przygranicznym położeniem jest sytuacja gospodarcza na Ukrainie. Dla gospodarek lokalnych w województwie podkarpackim ma to znaczenie w kontekście eksportu produktów, obsługi ruchu tranzytowego oraz wielkości handlu przygranicznego, w tym także tego nierejestrowanego. Zagrożeniem w tym względzie jest nadmierna koncentracja lokalnej gospodarki na działalnościach eksportowych na rynek sąsiada, gdyż może powodować „import” sytuacji kryzysowych³⁹.

Równoleżnikowo, wzdłuż całego województwa przebiega jeden z ważniejszych szlaków tranzytowych z Europy Wschodniej do Zachodniej: III Paneuropejski Korytarz Transportowy. Do końca 2014 r. powinna zostać ukończona budowa autostrady A4, co w istotny sposób podniesie jego rolę. Korytarz ten ma obecnie szczególne znaczenie wobec sytuacji politycznej na Białorusi. Bliskość wschodniej granicy UE powoduje, że województwo jest brane pod uwagę jako miejsce lokalizacji operatorów centrów logistycznych oraz firm obsługujących handel z Ukrainą i innymi krajami Europy Wschodniej. Wraz z oddaniem do użytkowania A4 w sposób istotny zmieni się dostępność komunikacyjna wielu miast województwa podkarpackiego, a tym samym ograniczona zostanie jego peryferyjność w stosunku do innych regionów Polski, zwłaszcza w ciągu równoleżnikowym (wschód-zachód). Przybliżenie miast województwa do głównych ośrodków metropolitalnych Polski Południowej (zwłaszcza Krakowa), a także do krajów Europy Zachodniej będzie tworzyło zupełnie nową jakość w funkcjonowaniu wielu miast regionu. Jednym z bezpośrednich i szybkich efektów będzie duży wzrost atrakcyjności inwestycyjnej miast położonych w korytarzu autostrady A4, lub z nim sąsiadujących.

Rozwój gospodarczy miast województwa podkarpackiego – jak zresztą pozostałe ośrodki miejskie Polski – jest kształtowany mniej lub bardziej w zależności od struktury gospodarki miasta i jego położenia w hierarchii osadniczej przez procesy globalizacji. Jako że nośnikiem globalizacji są przede wszystkim korporacje ponadnarodowe to one poprzez swą aktywność w sposób bezpośredni wpływają na aktywność gospodarczą na danym terytorium. Stopień bezpośredniego włączenia miast podkarpackich w procesy globalizacji, poprzez sieci powiązań korporacji międzynarodowych – jest silnie zróżnicowany. Szczególnie widoczny on jest w dwóch typach ośrodków. Pierwszymi są te, gdzie główni pracodawcy (głównie firmy przemysłowe) zostali przejęci przez inwestorów zagranicznych (Dębica, Jarosław, Rzeszów), drugi zaś te ośrodki, które stały się miejscem koncentracji nowych inwestycji zagranicznych (Mielec, Stalowa Wola). Katalizatorem tych ostatnich były przede wszystkim specjalne strefy ekonomiczne – Mielecka i Tarnobrzeska⁴⁰.

³⁹ Gorzelak G. (red.), 2009, *Geografia polskiego kryzysu – kryzys peryferii, czy peryferia kryzysu*, Euroreg, Warszawa. Komornicki T., 2010, *Rola wymiany towarowej ze wschodnimi sąsiadami Polski...*, op. cit.

⁴⁰ Sobala-Gwosdz A., Działek J., Gwosdz K., Huculak M., Jarczewski W., Micek G., 2006, *Inwestycje zagraniczne w województwie podkarpackim do 2005 roku*, Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego, Rzeszów.

Procesem powiązaniem z globalizacją jest metropolizacja przestrzeni, a więc krystalizowanie się nowego typu struktury przestrzennej i ogniskowanie rozwoju wybranych fragmentach przestrzeni, przede wszystkim w wielkich miastach⁴¹ (s. 10). Pozycja miast województwa w aspekcie procesów metropolizacji jest niestety słaba. Wynika to przede wszystkim z braku wielkiego miasta na terenie regionu. Stolica województwa – Rzeszów nie jest na tyle silnym ośrodkiem miejskim, by stać się miejscem lokalizacji wyspecjalizowanych usług wyższego rzędu. Ponieważ we współczesnej Polsce metropolizacja przestrzeni jest głównym procesem warunkującym kształtowanie się zróżnicowań regionalnych będą narastać dysproporcje między wzrostem gospodarczym województwa podkarpackiego a obszarami rdzeniowymi polskiej gospodarki.

Kolejnym istotnym czynnikiem kształtującym rozwój miast województwa podkarpackiego jest polityka państwa i UE. Kwestią fundamentalną jest model realizowanej polityki – czy przeważa nastawienie na wspieranie „lokomotyw rozwoju” czyli obszarów rdzeniowych lub też wyrównywania rozwoju. Realizowana obecnie polityka spójności, a zwłaszcza program operacyjny Polski Wschodniej jest szansą na przezwyciężenie historycznie wykształconych różnic – przede wszystkim infrastrukturalnych – w poziomie rozwoju między województwami wschodnimi a resztą kraju. Bezpośrednie korzyści dla województwa podkarpackiego płynące z faktu członkostwa Polski w Unii Europejskiej, wyrażają się m.in. w wielkości strumienia środków pomocowych z budżetu UE. Jak wykazują szacunki M. Smętkowskiego⁴² środki UE w odniesieniu do PKB województwa podkarpackiego w okresie 2007-2013 sytuują to województwo na trzecim miejscu w kraju (po warmińsko-mazurskim i lubelskim). Kluczowe dla przyszłego rozwoju regionu i jego miast jest zagadnienie, w jakim stopniu środki te są wydatkowane na działalności prorozwojowe, wzmacniając potencjał gospodarczy i społeczny województwa.

Wreszcie trzeba wskazać na uwarunkowania społeczne i kulturowe, w tym zwłaszcza rosnące aspiracje i mobilność przestrzenną. Rosnąca mobilność widoczna jest w różnych skalach przestrzennych. Dla rozwoju miast województwa podkarpackiego szczególnie istotna jest mobilność ludzi związana z migracjami motywowanymi ekonomicznie, przede wszystkim zagranicznymi, miejscem wyboru edukacji na poziomie wyższym, decyzjami dotyczącymi miejsca zamieszkania (w tym głównie procesy suburbanizacji), a także miejscem korzystania z usług publicznych i komercyjnych.

Domański B., Gwosdz K., 2005, *Dziesięć lat doświadczeń pierwszej polskiej specjalnej strefy ekonomicznej. Mielec 1995-2005*, IGiGP UJ, Kraków-Mielec. Domański B., Noworól A. (red.), 2010, *Małopolskie miasta – funkcje, potencjał i trendy rozwojowe*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju, Kraków.

⁴¹ Markowski T., Marszał T., 2006, *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa.

⁴² Cytowane za Gorzelak G., 2007, *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej, Ekspertyza dla potrzeb opracowania Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

I.2. Rola miast w regionie

I.2.1. Pozycja w hierarchii miast w oparciu o wyposażenie w instytucje i usługi dla firm

Badanie rangi ośrodków miejskich pozwala na określenie pozycji poszczególnych miast jako ośrodków, gdzie świadczone są usługi materialne i niematerialne różnego rzędu dla mieszkańców i przedsiębiorstw z danego miasta oraz z obszaru jego zaplecza. W analizie uwzględniono zarówno usługi podstawowe i powszechnie występujące (usługi niskiego rzędu), jak i te rzadkie i tym samym posiadające rozległy zasięg przestrzenny (usługi wyższego rzędu). Ranga miasta świadczy o pozycji danego ośrodka w hierarchii osadniczej regionu, kształtuje w dużym stopniu bazę ekonomiczną tego miasta, wpływa także na poziom życia mieszkańców miasta i otaczających go terenów wiejskich.

W celu określenia rangi miast przygotowano listę instytucji i placówek oferujących dobra i usługi różnej rangi, od najniższych do najwyższych, tak by można było uchwycić różnice w ich dostępności w poszczególnych miastach. Miasta o wysokiej randze wyposażone są zarówno w usługi niższego, jak i wyższego rzędu, natomiast miasta o niskiej randze – tylko w usługi niższego rzędu. Celem pokazania pozycji poszczególnych miast zastosowano metody skalarne, które pozycjonują dane miasto na tle całej badanej grupy w zależności od jego wyposażenia w usługi. W obliczeniach wykorzystano zmodyfikowane klasyczne wskaźniki centralności, bonitacji punktowej i lokalizacji⁴³.

Dominującym ośrodkiem w sieci osadniczej województwa podkarpackiego jest Rzeszów (tab. 12), w którym zlokalizowanych jest szereg usług o zasięgu regionalnym. Kolejne dziesięć miast można zaklasyfikować jako ośrodki o randze subregionalnej (II rzędu) lub ponadlokalnej (III rzędu). Dwa silne ośrodki subregionalne to Krosno i Przemyśl, których zasięg oddziaływania obejmuje kilka powiatów części południowej i wschodniej województwa. Te dwa były ośrodki wojewódzkie utrzymują swoją pozycję w regionie, choć różnica w wyposażeniu w usługi w porównaniu z kolejnymi ośrodkami rangi ponadlokalnej nie jest aż taka znacząca. Warto jednak zwrócić uwagę na pozycję Krosna, które pod względem rangi miasta lokuje się znacznie wyżej niż wynikałoby to z liczby jego ludności.

W gronie ośrodków subregionalnych nie znalazło się za to trzecie z dawnych miast wojewódzkich – Tarnobrzeg. Posiada ono podobne wyposażenie w usługi jak pozostałe dwa średniej wielkości ośrodki miejskie północnej części regionu – Stalowa Wola i Mielec. Mają one rangę ponadlokalną, tj. ich zasięg oddziaływania wykracza w zakresie niektórych usług poza granice powiatu. Charakterystyczne jest przy tym to, że pozycja tych dwóch miast jest niższa niż wynikałoby to z ich liczby mieszkańców. Jest to typowa sytuacja dla miast o charakterze przemysłowym, które rozwijały się

⁴³ Runge J., 2006, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej. Elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Uniwersytet Śląski, Katowice.

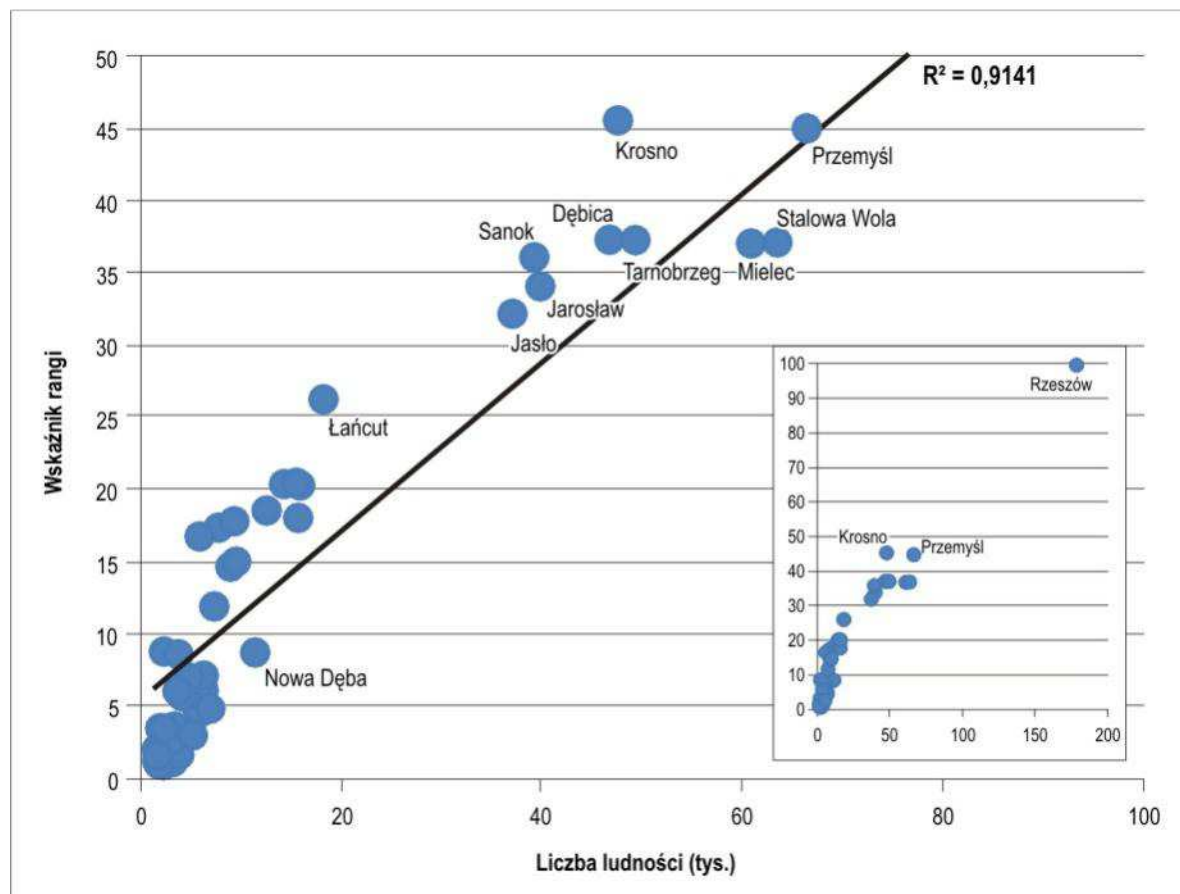
intensywnie po II wojnie światowej, a które w mniejszym stopniu wykształciły usługi dla swojego zaplecza niż ośrodki, które rozwijały się od wielu wieków. W części wschodniej sieć ośrodków usługowych ponadlokalnych uzupełnia Jarosław, w części południowej – Sanok i Jasło, a w części centralnej: Dębica i Łańcut (rys. 16).

Tab. 12. Ranga miast województwa podkarpackiego

Miasto	Wyposażenie w usługi				Klasy wielkości według liczby mieszkańców (tys.)
	ogółem		dla biznesu		
	ranga (pkt.)	rząd	ranga (pkt.)	rząd	
Rzeszów	100,00	I	100,00	I	powyżej 100
Krosno	45,70	II	47,25	II a	20-50
Przemyśl	45,14	II	45,89	II a	50-100
Dębica	37,43	III	42,97	II a	20-50
Tarnobrzeg	37,40	III	37,69	II b	20-50
Stalowa Wola	37,24	III	39,98	II a	50-100
Mielec	37,16	III	37,27	II b	50-100
Sanok	36,22	III	37,87	II b	20-50
Jarosław	34,19	III	34,27	II b	20-50
Jasło	32,29	III	35,70	II b	20-50
Łańcut	26,37	III b	27,31	III	10-20
Ropczyce	20,58	IV	23,19	III	10-20
Leżajsk	20,49	IV	20,01	III	10-20
Przeworsk	20,40	IV	18,38	III	10-20
Lubaczów	18,65	IV	14,99	IV	10-20
Nisko	18,14	IV	15,65	IV	10-20
Kolbuszowa	17,91	IV	18,50	III	5-10
Brzozów	17,46	IV	15,61	IV	5-10
Lesko	16,86	IV	14,80	IV	5-10
Ustrzyki Dolne	15,10	IV	13,94	IV	5-10
Strzyżów	14,75	IV	12,43	IV	5-10
Sędziszów Małopolski	12,00	IV	13,43	IV	5-10
Dukla	8,88	V	3,13	VI	poniżej 5
Nowa Dęba	8,81	V	10,72	IV	10-20
Rymanów	8,70	V	7,72	V	poniżej 5
Nowa Sarzyna	7,21	V	9,20	V	5-10
Pilzno	7,08	V	8,19	V	poniżej 5
Boguchwała	6,63	V	11,06	IV	5-10
Głogów Małopolski	6,44	V	8,84	V	5-10
Dynów	6,15	V	9,52	V	5-10
Tyczyn	6,12	V	8,99	V	poniżej 5
Sokołów Małopolski	5,75	V	7,35	V	poniżej 5
Radymno	4,99	V	5,80	VI	5-10
Rudnik nad Sanem	4,92	V	5,45	VI	5-10
Jedlicze	4,59	V	8,78	V	5-10
Kańczuga	3,67	VI	5,24	VI	poniżej 5
Iwonicz-Zdrój	3,55	VI	2,57	VI	poniżej 5
Sieniawa	3,55	VI	1,37	VI	poniżej 5
Brzostek	3,31	VI	6,08	VI	poniżej 5
Zagórz	3,07	VI	5,48	VI	5-10
Radomyśl Wielki	2,80	VI	4,72	VI	poniżej 5
Błażowa	2,40	VI	3,89	VI	poniżej 5
Baranów Sandomierski	2,11	VI	1,97	VI	poniżej 5
Cieszanów	1,88	VI	3,35	VI	poniżej 5
Pruchnik	1,71	VI	4,18	VI	poniżej 5
Ulanów	1,66	VI	3,30	VI	poniżej 5

Kołaczyce	1,28	VI	2,16	VI	poniżej 5
Oleszyce	1,22	VI	3,75	VI	poniżej 5
Przeclaw	1,06	VI	2,30	VI	poniżej 5
Narol	1,00	VI	1,00	VI	poniżej 5

Źródło: badania własne J. Działek.

Rys. 16. Ranga miast województwa podkarpackiego

Źródło: badania własne J. Działek.

Kolejnych 11 ośrodków IV rzędu to głównie pozostałe miasta powiatowe o nieco słabszym wyposażeniu w usługi. Do tego grona trafił również Sędziszów Małopolski, który jest drugim ośrodkiem miejskim powiatu ropczycko-sędziszowskiego. Wśród miast zaliczonych do tej kategorii *in plus* wyróżnia się Lesko, którego większe wyposażenie w usługi wynika z jego funkcji turystycznych.

Pozostałe 28 mniejszych miast zaliczono do dwóch najniższych rang (V i VI rzędu), które tworzą sieć niewielkich ośrodków o zasięgu lokalnym. Wszystkie miasta z tego grona, poza przemysłową Nową Dębą, to ośrodki miejskie o liczbie ludności poniżej 10 tys. mieszkańców. Wśród nich znajduje się kilka niewielkich miasteczek o słabo wykształconych funkcjach usługowych, które prawa miejskie odzyskały w ostatnich kilku bądź kilkunastu latach, m.in. Pruchnik, Kołaczyce, Przeclaw, Brzostek i Narol.

Analizę rangi miast województwa podkarpackiego przeprowadzono również pod kątem wyposażenia w usługi dla biznesu. Kolejność miast, w szczególności w pierwszej dwudziestce, jest podobna jak w przypadku tej wynikającej z ogólnego

wyposażenia w usługi (obejmującego również usługi nierynkowe oraz usługi rynkowe dla ludności). Miasta można jednak pogrupować nieco inaczej, jeżeli chodzi o podobieństwo w poziomie rozwoju tego rodzaju usług. Dominującą pozycję zajmuje ponownie stolica województwa. Kolejnych dziewięć miast uznać można za ośrodki dobrze rozwinięte pod względem usług dla przedsiębiorców o zasięgu ponadlokalnym. Na pierwszym miejscu należy wymienić cztery z nich – Krosno, Przemyśl, Dębicę i Stalową Wolę. Do drugiej podgrupy zaklasyfikowano pięć kolejnych miast: Sanok, Tarnobrzeg, Mielec, Jasło i Jarosław. We wszystkich częściach województwa znaleźć można jeden znaczący ośrodek miejski o dużym wyposażeniu w usługi dla biznesu oraz po jednym lub dwóch miastach uzupełniających tę sieć.

Kolejnych 14 miast III i IV rzędu oferują usługi dla biznesu o zasięgu lokalnym, głównie powiatowym lub nieco mniejszym. Poza miastami powiatowymi można znaleźć tutaj jeszcze trzy ośrodki: Sędziszów Małopolski, Boguchwałę i Nową Dębę. Te dwa ostatnie plasują się w wyższej kategorii niż w przypadku ogółu usług. Pozostałe małe miasta województwa oferują mniejszy zakres, głównie podstawowych usług skierowanych do lokalnych firm.

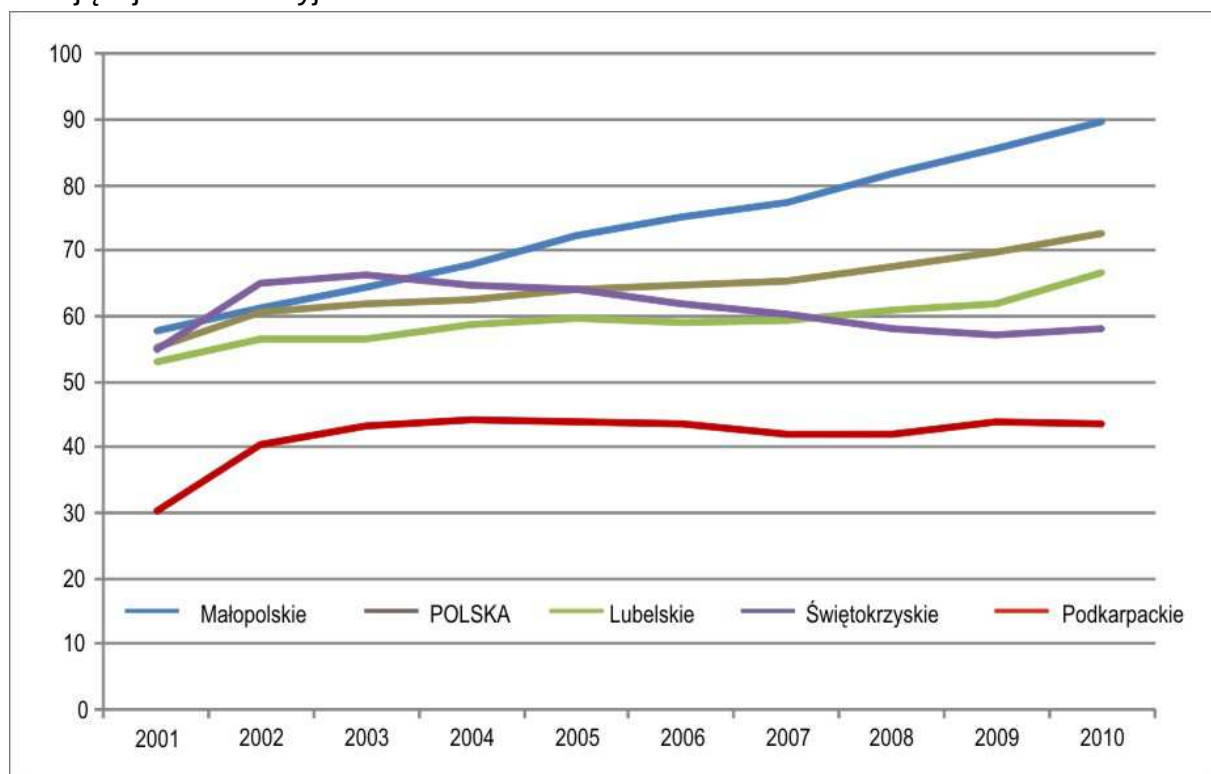
Ranga miast w zakresie szkolnictwa wyższego

W ostatnich dwudziestu latach jedną z dynamicznych funkcji wyższego rzędu w polskich miastach stało się szkolnictwo wyższe. Jego wpływ na rozwój ekonomiczno-społeczny danego ośrodka jest niekwestionowany i różnorodny, przekładając się m.in. na poprawę ekonomii (wzrost popytu na rynku lokalnym na dobra i usługi), poprawę wskaźników demograficznych i kapitału ludzkiego, zmiany stylu życia mieszkańców, powstanie nowych, atrakcyjnych realizacji architektonicznych lub też odnowę istniejącego zasobu. Na terenie województwa podkarpackiego znajduje się obecnie 15 miast będących ośrodkami szkolnictwa wyższego, tzn. takimi, na terenie których siedziby miały uczelnie wyższe, wydziały uczelni lub ośrodki kształcenia zamiejscowego. Łączna liczba studiujących wynosiła na koniec 2010 r. 73,3 tys. osób (4% wszystkich studiujących w Polsce).

Niepodważalna jest pozycja Rzeszowa, który jest skupieniem 7 szkół wyższych i wydziałów zamiejscowych, w tym siedzibą jedynej w województwie uniwersytetu i politechniki. W stolicy województwa kształci się ponad 70% wszystkich studentów. Kolejne ośrodki pod względem liczby studentów Krosno i Jarosław, są ośrodkami ponad dziesięciokrotnie mniejszymi, a ich pozycja wynika głównie z roli tamtejszych państwowych wyższych szkół zawodowych. Znaczącym w skali województwa skupieniem szkół wyższych jest Przemyśl, gdzie działa pięć szkół wyższych – przy czym, poza Wyższą Szkołą Prawa i Administracji, są to niewielkie instytucje. W rezultacie pod względem liczby studiujących Przemyśl wyprzedza jeszcze Stalowa Wola, w której funkcjonują głównie wydziały zamiejscowe lubelskich i rzeszowskich uczelni oraz jedna szkoła niepubliczna. W kolejnych ośrodkach szkolnictwa wyższego – Tarnobrzegu i Sanoku pobiera naukę odpowiednio ok. 2,2 i 1,5 tys. studentów, głównie w miejscowych Państwowych Wyższych Szkołach

Zawodowych. W Ropczycach liczba studentów przekracza nieznacznie tysiąc, ośrodkiem podobnej wielkości jest Jasło. Natomiast w 6 najmniejszych ośrodkach akademickich, które są najczęściej filiami lub zamiejscowymi ośrodkami uczelni zlokalizowanymi w innych miastach, liczba studentów nie przekracza 600 osób. Są to: Dębica, Mielec, Tyczyn, Kolbuszowa, Nisko, a od 2011 r. Przeworsk.

Pod względem liczby studentów odniesionej do osób w wieku 20-24 lat, województwo podkarpackie zajmuje bardzo niskie, przedostatnie miejsce w Polsce. Wyraźnie ustępuje w tym względzie wszystkim sąsiadującym regionom – najbardziej Małopolsce (rys. 17). Wskaźnik ten należy interpretować głównie nie jako chęć podejmowania przez młodzież studiów, ale siłę przyciągania poszczególnych ośrodków akademickich. W tym względzie potencjał uczelni województwa należy ocenić jako słaby. Co więcej w ostatnich 10 latach wskaźnik ten pozostaje na stałym poziomie, co oznacza stagnację w zakresie konkurencyjności miast województwa jako miejsca do studiowania. Na tle sąsiednich województw lubelskiego a szczególnie małopolskiego, gdzie wskaźnik ten dynamicznie rośnie można mówić o malejącej konkurencyjności.

Rys. 17. Liczba studentów do mieszkańców w wieku 20-24 lata

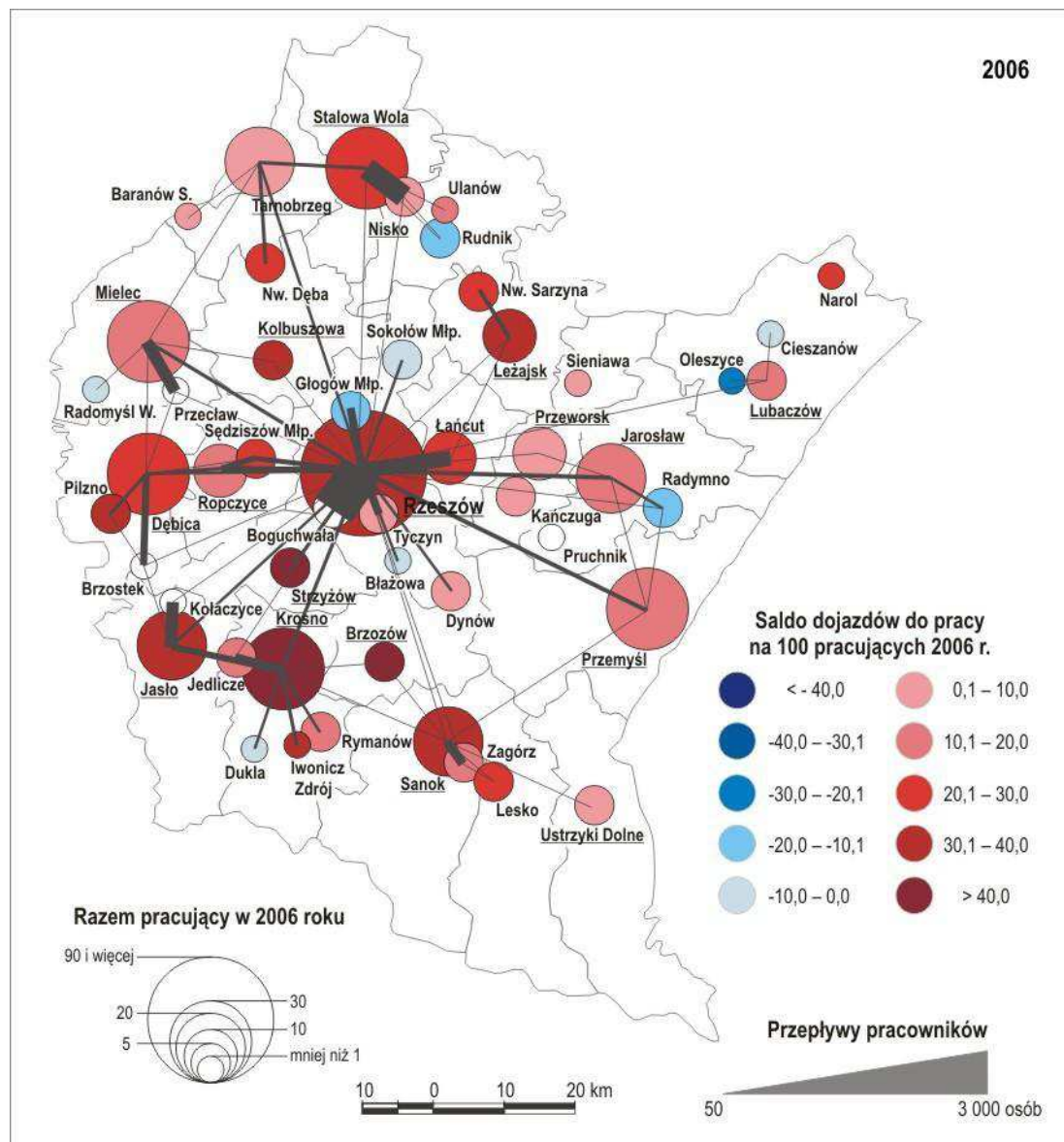
Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych Eurostat.

I.2.2. Wielkość i kierunek ciążen do miasta (dojazdy do pracy)

Siła i potencjał rozwojowy miast tkwi w nich samych, w ich bezpośrednim zapleczu a także w synergii, jaką tworzą z innymi miastami w sieci miast. Pełne zrozumienie uwarunkowań rozwoju i funkcjonowania miast nie jest możliwe bez uwzględnienia relacji przestrzennych wiążących poszczególne miasta w spójny

system miejski oraz spajających je ze swoim zapleczem. Istotą miast są bowiem pełnione przez nie funkcje egzogeniczne (zewnętrzne), będące wyrazem ich otwarcia.

Dobrym odzwierciedleniem powiązań w sieci miejskiej są przepływy osób związane z dojazdami do pracy. Analiza siły i kierunków przepływów pracowniczych, opracowana na podstawie badania GUS z 2006 r. pozwala na sformułowanie kilku prawidłowości. Pierwszą jest duże znaczenie Rzeszowa jako głównego ośrodka organizującego sieć powiązań w zakresie dojazdów do pracy w województwie (rys. 18).

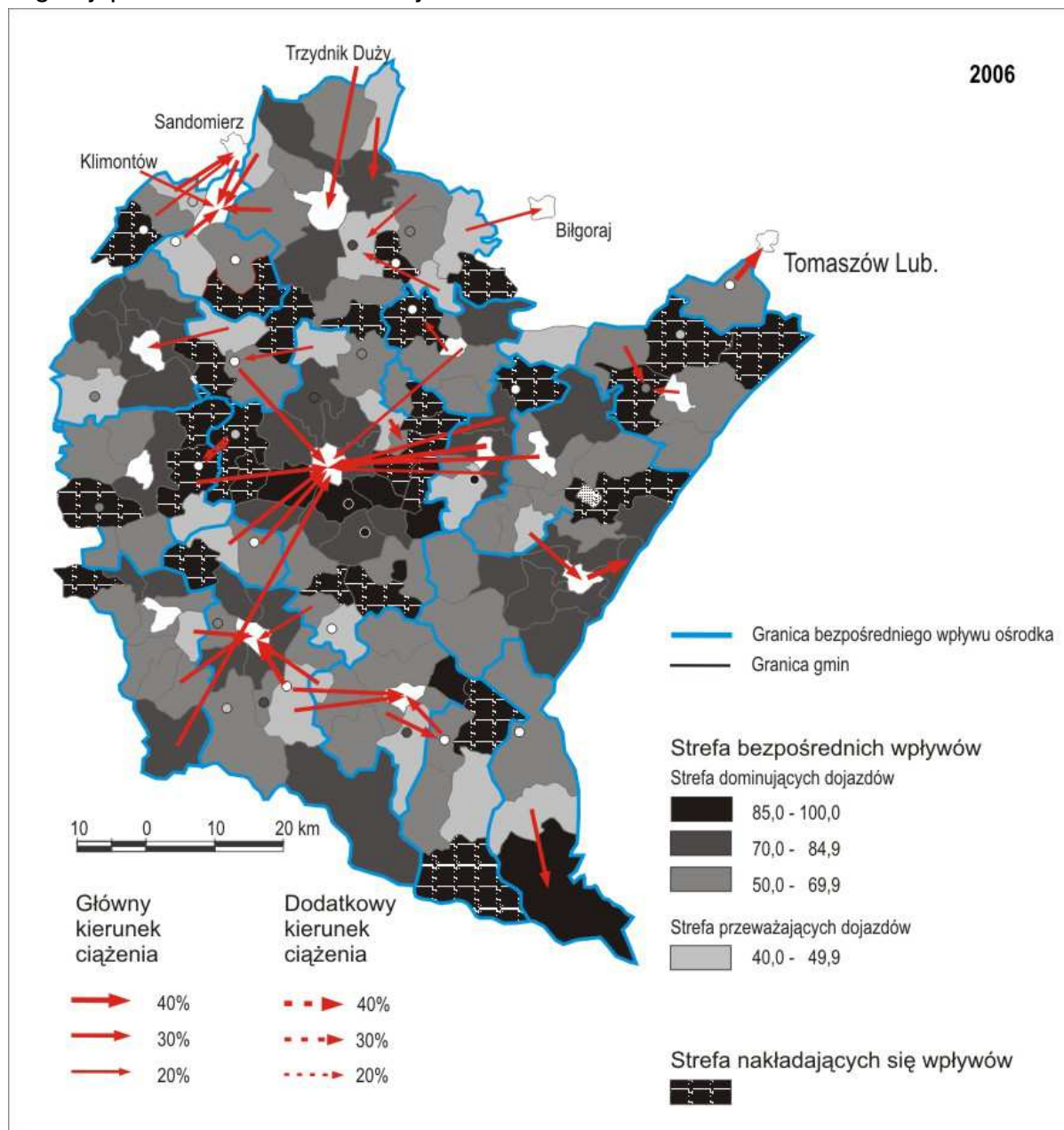

Rys. 18. Powiązania miast województwa podkarpackiego w świetle dojazdów do pracy
Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosz na podstawie badań BDL GUS.

Struktura powiązań ma tu charakter centryczno-radialny, określany czasem metaforą „osi i szprych”. Szczególnie silne powiązania występują w miastach Rzeszowskiego Okręgu Metropolitalnego. Relatywnie silne powiązania łączą ponadto Rzeszów z takimi głównymi miastami regionu jak Mielec, Tarnobrzeg, Dębica,

Jarosław, Przemyśl, Krosno i Jasło, słabsze natomiast z Sanokiem i Stalową Wolą. Zauważalna struktura radialno-koncentryczna występuje również w przypadku dojazdów do Krosna z okolicznych miast.

Ogólnie rzecz biorąc widoczna jest duża rola węzłowa miast województwa jako rynków pracy. Cztery piąte miast województwa posiada dodatnie saldo dojazdów do pracy, szczególnie silne jest ono w przypadku Krosna, a ponad to dwóch miast powiatowych – Strzyżowa i Brzozowa, co wynika z faktu, że są to jedyne ośrodki miejskie w powiecie. Poza tymi miastami największe dodatnie saldo migracji posiada Rzeszów i Leżajsk.

Rys. 19. Zasięg oddziaływania miast w świetle dojazdów do pracy

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz i E. Kubejko-Polańska na podstawie badań BDL GUS.

W skali subregionalnej wyróżniają się silne powiązania pomiędzy miastami powiatu tarnobrzckiego, stalowowolskiego i niżańskiego, przy czym miastem

organizującym te powiązania jest Stalowa Wola, a dopiero w drugim rzędzie Tarnobrzeg. Silne powiązania łączą także Krosno i Jasło.

Powszechną prawidłowością w skali lokalnej jest występowanie dwubiegunowych powiązań silniejszych gospodarczo miast z sąsiadującymi mniejszymi miastami. Szczególnie silne (poza aglomeracją rzeszowską) są tu relacje łączące Nisko ze Stalową Wolą, Zagórz z Sanokiem, Jedlicze z Krosnem, Kołaczyce z Jasłem, Brzostek z Dębicą i Przecław z Mielcem.

W przestrzeni województwa zauważalne są ponadto dość izolowane w sieci dojazdów do pracy obszary – jest to przede wszystkim powiat lubaczowski, a następnie powiaty południowo-wschodnie (bieszczadzki, leski i sanocki) oraz północno-wschodnie (leżajski i część przeworskiego). Zaskakująco słabe są ponadto powiązania Kolbuszowej i Brzozowa z sąsiednimi większymi rynkami pracy.

Miasta, w obszarze ich oddziaływania i ciążenia, wytwarzają wokół siebie regiony węzłowe, które można delimitować jako obszary funkcjonalne (rys. 19). Zasięg tych obszarów został wyznaczony w oparciu o rzeczywiste ciążenia do danego miasta określone na podstawie dojazdów do pracy. Badanie przeprowadzono na dwóch poziomach – lokalnym i ponadlokalnym. Na poziomie lokalnym analizowano zbiór wszystkich 50 miast województwa. Następnie wyselekcjonowano te miasta, które mają znaczenie ponadlokalne. Do grupy tej zaliczono 22 miasta, które łącznie spełniają trzy kryteria: wartość wskaźnika hierarchii wynosi 10 i więcej, obszar funkcjonalny miasta liczy co najmniej 20 tys. mieszkańców i cechuje się ono przewagą przyjeżdżających do pracy nad wyjeżdżającymi.

Liczba ludności ciążąca do danego miasta jest związana z jego wielkością, ale zależy też silnie od cech sieci osadniczej, w tym położenia wobec innych konkurencyjnych miast oraz gęstości zaludnienia na danym obszarze.

Największe zaplecze na poziomie lokalnym posiada Rzeszów – blisko 400 tys. nie licząc ludności miasta, co jest wskaźnikiem blisko czterokrotnie wyższym niż dla następnych miast: Krosna (116 tys.) i Stalowej Woli (107 tys.). Rzeszów i Krosno cechuje przy tym wysoki wskaźnik obsługi (2,4), czyli iloraz ciążących do miasta liczby mieszkańców zaplecza do liczby mieszkańców samego miasta (tab. 13).

Tab. 13. Obszary funkcjonalne miast w świetle dojazdów do pracy (2006) – poziom lokalny

Miasto	Liczba ludności 2006 r.	Liczba mieszkańców zaplecza ciążąca do ośrodka według dojazdów do pracy 2006 r.	Całkowita liczba ludności ciążąca do ośrodka według dojazdów do pracy (a+b) 2006 r.	Wskaźnik obsługi (b/a) 2006 r.
	a	b	c	d
Rzeszów	163 508	397 409	560 917	2,4
Stalowa Wola	65 498	106 917	172 415	1,6
Krosno	47 723	116 107	163 830	2,4
Przemyśl	67 127	71 024	138 151	1,1
Mielec	61 116	70 817	131 933	1,2
Dębica	46 854	67 968	114 822	1,5
Sanok	39 381	67 907	107 288	1,7
Jasło	37 562	64 481	102 043	1,7

Tarnobrzeg	50 047	50 032	100 079	1,0
Jarosław	40 518	53 742	94 260	1,3
Nisko	15 625	46 074	61 699	2,9
Łańcut	18 124	34 103	52 227	1,9
Przeworsk	15 688	35 375	51 063	2,3
Leżajsk	14 267	34 232	48 499	2,4
Kolbuszowa	9 171	27 542	36 713	3,0
Ropczyce	15 066	21 562	36 628	1,4
Lubaczów	12 441	21 313	33 754	1,7
Brzozów	7 705	23 718	31 423	3,1
Nowa Dęba	11 373	16 271	27 644	1,4
Strzyżów	8 653	17 122	25 775	2,0
Sędziszów Małopolski	7 112	18 220	25 332	2,6
Ustrzyki Dolne	9 467	11 546	21 013	1,2
Lesko	5 808	14 565	20 373	2,5
Zagórz	4 980	15 174	20 154	3,0
Nowa Sarzyna	6 268	13 728	19 996	2,2
Jedlicze	5 576	11 203	16 779	2,0
Pilzno	4 448	9 460	13 908	2,1
Tyczyn	3 315	9 989	13 304	3,0
Głogów Małopolski	5 149	7 382	12 531	1,4
Dynów	6 045	5 512	11 557	0,9
Radymno	5 561	4 674	10 235	0,8
Rymanów	3 562	6 344	9 906	1,8
Sokołów Małopolski	3 977	4 714	8 691	1,2
Iwonicz-Zdrój	1 868	6 691	8 559	3,6
Rudnik nad Sanem	6 745	1 105	7 850	0,2
Oleszyce	3 150	3 487	6 637	1,1
Przeclaw	1 621	4 975	6 596	3,1
Narol	2 095	4 085	6 180	2,0
Radomyśl Wielki	2 949	3 180	6 129	1,1
Kańczuga	3 181	2 456	5 637	0,8
Kołaczyce	1 453	4 143	5 596	2,9
Błazowa	2 134	2 927	5 061	1,4
Cieszanów	1 902	3 111	5 013	1,6
Dukla	2 126	2 766	4 892	1,3
Baranów Sandomierski	1 460	2 280	3 740	1,6
Ulanów	1 521	2 067	3 588	1,4
Sieniawa	2 091	130	2 221	0,1
Pruchnik		604	604	

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz i E. Kubejko-Polańska na podstawie danych BDL GUS.

Zbliżoną wielkość zaplecza (pomiędzy 69 a 71 tys.) posiadają cztery miasta: Przemyśl, Mielec, Dębica i Sanok, tylko nieco mniejsze (64 tys.) jest zaplecze Jasła. Relatywnie słaba jest pozycja Tarnobrzega, który z zapleczem rzędu 50 tys. mieszkańców ustępuje jeszcze Jarosławowi (53 tys.). Grupę kolejnych pięciu miast, które posiadają wielkość zaplecza od 23 do 46 tys. łączy wysoka wartość wskaźnika obsługi – od 1,9 (Łańcut) do 3,0 (Kolbuszowa) i 3,1 (Brzozów). Największe zaplecze z tej grupy posiada Nisko, które przewyższa w tym względzie posiadające bardzo podobną wartość wskaźnika Przeworsk, Leżajsk i Łańcut. Ponad 20 tys. mieszkańców zaplecza posiadają ponadto Ropczyce i Lubaczów.

Na poziomie ponadlokalnym liczbą mieszkańców zaplecza wyróżnia się Rzeszów – do którego ciąży blisko 0,5 miliona mieszkańców. Zaplecze Krosna – drugiego w województwie miasta pod tym względem – oszacowano na niespełna 150

tys. mieszkańców (tab. 14). Zbliżoną wielkość obszaru funkcjonalnego jak Krosno posiada Stalowa Wola, przy czym cechuje ją znacznie niższy poziom obsługi. Niemal identyczną wielkość zaplecza – oraz wskaźnik obsługi – cechuje Przemyśl i Mielec, niewiele ustępuje im Dębica. Na ich tle zwraca ponownie uwagę relatywnie niska siła ciężarów do Tarnobrzega, którego zaplecze jest mniejsze niż Sanoka i Jasła i tylko niewiele większe jak Jarosławia. Wymienione dziesięć miast wyraźnie góruje nad pozostałymi ośrodkami, którym również przypisano rolę ponadlokalną (tab. 14).

Tab. 14. Obszary funkcjonalne miast w świetle dojazdów do pracy (2006) – poziom ponadlokalny

Miasto	Liczba ludności 2006 r.	Liczba mieszkańców zaplecza ciężąca do ośrodka według dojazdów do pracy 2006 r.	Całkowita liczba ludności ciężąca do ośrodka według dojazdów do pracy (a+b) 2006 r.	Wskaźnik obsługi (b/a) 2006 r.
	a	b	c	d
Rzeszów	163 508	470 594	634 102	2,9
Krosno	47 723	146 374	194 097	3,1
Stalowa Wola	65 498	125 997	191 496	1,9
Przemyśl	67 127	85 997	153 124	1,3
Mielec	61 116	85 382	146 498	1,4
Dębica	46 854	91 479	138 333	2,0
Tarnobrzeg	50 047	69 540	119 587	1,4
Sanok	39 381	78 184	117 565	2,0
Jasło	37 562	72 307	109 868	1,9
Jarosław	40 518	65 439	105 957	1,6
Nisko	15 625	52 362	67 987	3,4
Leżajsk	14 267	51 174	65 441	3,6
Łańcut	18 124	44 287	62 410	2,4
Przeworsk	15 688	44 081	59 769	2,8
Ropczyce	15 066	31 410	46 476	2,1
Lubaczów	12 441	33 857	46 298	2,7
Kolbuszowa	9 171	36 660	45 831	4,0
Brzozów	7 705	26 296	34 000	3,4
Sędziszów Małopolski	7 112	21 056	28 168	3,0
Strzyżów	8 653	19 405	28 058	2,2
Lesko	5 808	19 077	24 885	3,3
Ustrzyki Dolne	9 467	13 743	23 209	1,5

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie danych BDL GUS.

1.2.3. Dostępność drogowa miast (indeks połączeń)

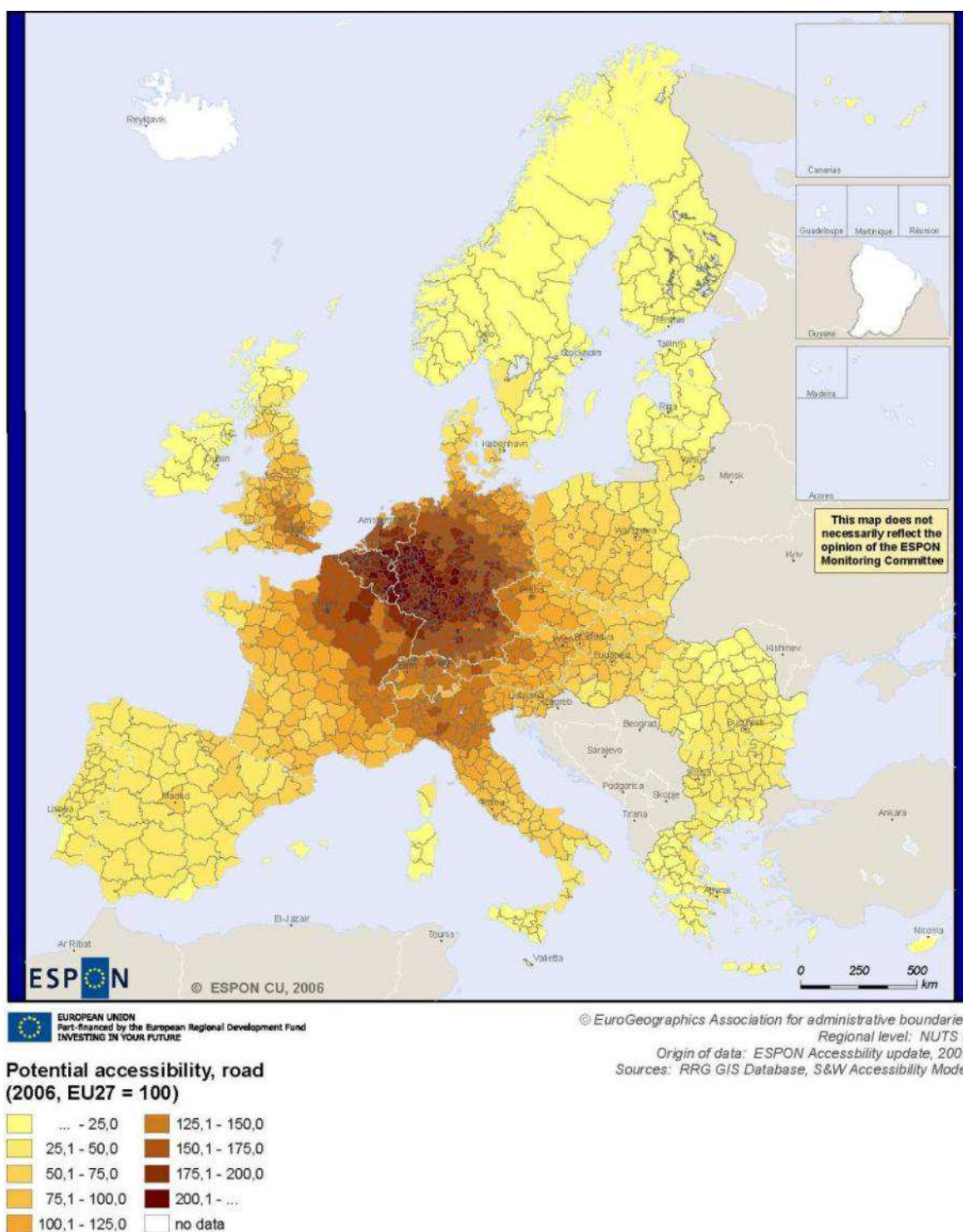
Dostępność komunikacyjna miast w układzie drogowym jest istotną cechą składającą się zarówno na poziom życia w danym mieście jak i jego atrakcyjność inwestycyjną. Celem tej części ekspertyzy jest przedstawienie dostępności drogowej miast województwa podkarpackiego zarówno w szerszym kontekście europejskim i ogólnopolskim – w oparciu o istniejące opracowania, jak i bardziej szczegółowe przedstawienie zróżnicowania tej dostępności w obrębie województwa podkarpackiego na podstawie wyników specjalnie w tym celu przeprowadzonego badania.

Dostępność drogowa na tle Europy i Polski

Najbardziej znane w skali europejskiej badania dostępności prowadzone są w ramach projektu ESPON (ang. *European Observation Network for Territorial Development and Cohesion*) finansowanego przez UE. Mimo częściowych zastrzeżeń co do metodologii tego badania warto przytoczyć jego wyniki, gdyż jest to badanie znane i najczęściej cytowane a więc mogące mieć istotny wpływ na programowanie środków pomocowych na poziomie UE a także na oceny dostępności transportowej wykonywane na zlecenie inwestorów/firm przez firmy konsultingowe. W badaniu tym obliczono dostępność drogową między centroidami wszystkich regionów NUTS 3 UE z uwzględnieniem czasu przejazdu między nimi i ich atrakcyjności mierzonej liczbą ludności i wielkością PKB każdego regionu (potencjał). Tak liczona dostępność zależy od położenia względem obszarów o wysokiej koncentracji ludnościowej i gospodarczej i jakości sieci drogowej, gdyż miernikiem odległości jest tutaj czas dojazdu. Dostępność jest przedstawiona za pomocą indeksu, który dodatkowo jest wyskalowany w stosunku do średniej dla UE (UE=100). W skali Unii Europejskiej rozpiętość indeksu sięga od 1,1 (północna Norwegia), 1,9 (północna Finlandia) do 235 w regionach Północnej Nadrenii Westfalii (Zagłębie Ruhry). W Polsce dostępność maleje od granicy z Niemcami w kierunku wschodnim i północno wschodnim z najlepszą dostępnością w okolicach Szczecina i Legnicy (indeks 90,1), a najgorszą w regionie łęckim (indeks 30,4) (rys. 20).

Dwa podregiony województwa podkarpackiego⁴⁴ odznaczały się dostępnością poniżej średniej dla Polski (ok. 60): podregion rzeszowsko-tarnobrzeski: indeks 52,5 i krośnieńsko-przemyski 44,0. Są to wartości porównywalne z charakteryzującymi centralną Hiszpanię, lub południowe Węgry, ale znacznie lepsze niż dostępność regionów Rumunii i Europy Południowej. Biorąc pod uwagę atrakcyjność inwestycyjną dla działalności produkcyjnej – to porównując województwo podkarpackie z popularnymi miejscami inwestycji zagranicznych (Hiszpania, Portugalia, Rumunia, Turcja) jego dostępność jest względnie korzystna. Wynika to z dużego potencjału ludnościowego i gospodarczego Polski Południowej. Dostępność ta będzie się poprawiać (autostrada A4) a względna przewaga regionów Europy Zachodniej pogarszać na skutek postępującego zatłoczenia dróg (spadek prędkości przejazdowej) oraz konwergencji poziomu rozwoju gospodarczego (potencjał wg PKB regionów Europy Centralnej rośnie szybciej).

⁴⁴ W trakcie badania posługiwano się tzw. nomenklaturą NUTS 2003 według której woj. podkarpackie obejmowało dwa regiony NUTS 3: rzeszowsko-tarnobrzeski (PL 321) i krośnieńsko-przemyski (PL 322). Dopiero w 2008 roku zaczął obowiązywać podział województwa na 4 podregiony NUTS 3.

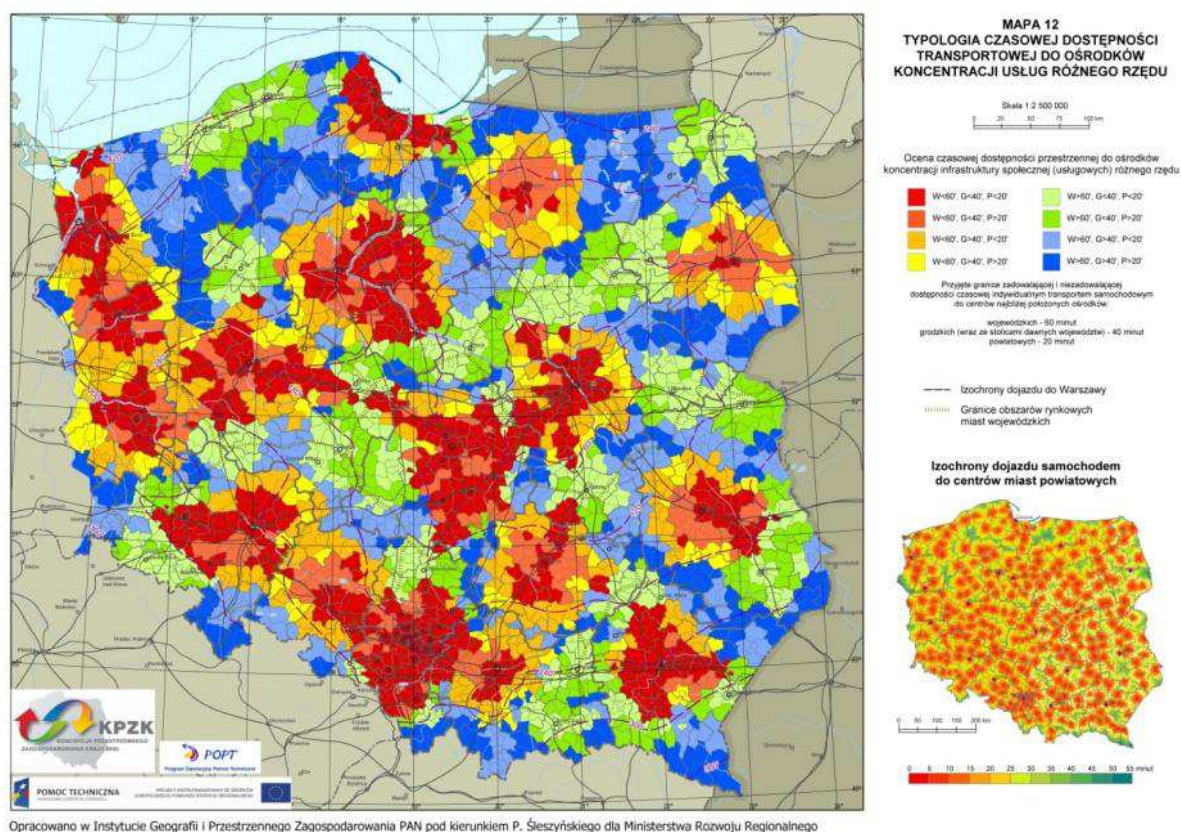
Rys. 20. Dostępność drogowa w UE (metoda potencjałowa)

Źródło: ESPON, 2007, *Update of Selected Potential Accessibility Indicators: Final Report*. Spiekermann & Wegener Urban and Regional Research (S&W), Dortmund. <http://www.espon.eu>.

Badania w skali Polski wykonywane metodą potencjałową⁴⁵ przedstawiają wyniki bardzo podobne do prezentowanego wyżej badania ESPON. Inne ujęcie to badania czasu dojazdu do ośrodków wojewódzkich, subregionalnych i powiatowych

⁴⁵ por. Siłka P., 2012, *Dostępność lądowa przestrzeni Polski w wymiarze europejskim*, Prace Geograficzne, 233.

(rys. 21) opracowywane w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN przez Przemysława Śleszyńskiego i wykorzystywane m.in. w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030⁴⁶. Według tego badania województwo podkarpackie cechuje się dobrą dostępnością w jego centrum – i warto zauważyć, że obszar najlepszej dostępności jest większy niż przeciętnie wokół innych miast wojewódzkich⁴⁷ w Polsce. Jest to wynikiem zarówno gęstej sieci drogowej jak i relatywnie dobrej dostępności centrum Rzeszowa od jego granic. Z drugiej strony skali typologii dostępności znajdują się północno-wschodnie i południowo-wschodnie rubieże województwa, które należą do obszarów o najsłabszej dostępności do ośrodków usługowych wyższego rzędu w Polsce.

Rys. 21. Typologia czasowej dostępności transportowej od ośrodków usługowych różnych rzędów

Uwaga: kolor czerwony oznacza typ o dobrej dostępności zarówno do miasta wojewódzkiego (<60 minut), subregionalnego (<40) i powiatowego (< 20 minut); a typ oznaczony kolorem ciemnoniebieskim – to klasa, o słabej dostępności do wszystkich 3 typów ośrodków.

Źródło: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 2012, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, KPZK PAN, Warszawa.

Ocena dostępności komunikacyjnej dokonywana jest także przy okazji badań atrakcyjności inwestycyjnej jako jeden z jej najważniejszych składników. W Polsce

⁴⁶ Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 2012, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, KPZK PAN, Warszawa.

⁴⁷ Dostępność w centrum województwa podkarpackiego w stosunku do innych województw jest jeszcze lepsza niż to wygląda na pierwszy rzut oka na załączonej mapie, gdzie w zarówno w województwie kujawsko-pomorskim, jak i lubuskim uwzględniano dostępność do obu stolic tych województw, co zaburza obraz.

najbardziej znanym badaniem jest coroczne (od 2005 roku) opracowanie atrakcyjności inwestycyjnej polskich województw i podregionów przygotowywane przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową⁴⁸. Dostępność komunikacyjna ma w tym opracowaniu 20% udział w ogólnym indeksie atrakcyjności i jest zarazem czynnikiem mocno różnicującym badane regiony. Województwo podkarpackie zajmuje pod względem dostępności komunikacyjnej trzecią lokatę od końca (przed województwami lubelskim i podlaskim) i pozycja tych 3 województw jest niezmienna w każdej edycji badania. Po otwarciu autostrady A4 zapewne uda się poprawić lokatę o jedną pozycję i wyprzedzić województwo warmińsko-mazurskie. Niestety dyskusyjna konstrukcja rankingu, który przypisuje dużą wagę dostępności do portów morskich i do przejść granicznych na zachodniej granicy powoduje, że peryferyjne względem tych miejsc położenie województwa podkarpackiego skutkować będzie określeniem dostępności komunikacyjnej tego regionu jako słabej. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że podregion rzeszowski jest wyjątkowym obszarem – gdyż jako jeden z nielicznych, mimo słabej dostępności komunikacyjnej, zaliczany jest do czołowych podregionów pod względem atrakcyjności inwestycyjnej i to zarówno dla działalności przemysłowej jak i usługowej oraz dla działalności zawansowanej technologicznie zajmując w obu przypadkach 11. lokatę wśród 66 podregionów Polski⁴⁹.

Dostępność drogowa miast – indeks syntetyczny dostępności

Badanie ma na celu obliczenie indeksu syntetycznego dostępności komunikacyjnej dla każdego miasta województwa podkarpackiego. Indeks jest ważoną sumą standaryzowanych odległości czasowych w minutach między badanym miastem a Rzeszowem, miastem subregionalnym, powiatowym, lotniskiem, węzłem autostrady A4 oraz przejściami granicznymi (Słowacja, Ukraina, Niemcy). Użycie odległości czasowej umożliwia uwzględnienie różnych prędkości transportowych wynikających z klasy dróg. Obliczono dwa wskaźniki syntetyczne – jeden z perspektywy poziomu życia (największą wagę miała dostępność do miast różnych poziomów hierarchii osadniczej) oraz drugi prezentujący dostępność drogową z perspektywy atrakcyjności inwestycyjnej (rys. 22) (większą wagę miała dostępność do przejść granicznych, lotniska i węzłów autostrady). Wartości składników wskaźników syntetycznych dla poszczególnych miast pokazano w tabeli 15.

Dostępność drogowa miast województwa podkarpackiego jest w dużej mierze pochodną odległości do Rzeszowa a także zależy od położenia względem głównych dróg. Dobrą dostępnością odznaczają się miasta powiatów rzeszowskiego, łańcuckiego, ropczycko-sędziszowskiego oraz dębickiego. Najsłabsza dostępność cechuje miasta powiatów lubaczowskiego, bieszczadzkiego oraz tarnobrzeskiego z Tarnobrzegiem (tab. 15, rys. 22).

⁴⁸ por. Nowicki M. (red.), 2011, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Konrad Adenauer Stiftung, Gdańsk.

⁴⁹ Nowicki M. (red.), 2011, *Atrakcyjność inwestycyjna województw ..., op. cit.*

Źródło: opracowanie R. Guzik.

Warto zwrócić uwagę, że pozycje miast dla obu wskaźników syntetycznych są bardzo podobne, z nieco korzystniejszą pozycją ośrodków wzdłuż DK4 (A4) dla dostępności rozpatrywanej z perspektywy atrakcyjności inwestycyjnej. Wynika to z większej wagi dostępności węzłów autostradowych⁵⁰ oraz korzystnemu dojazdowi do przejść granicznych (Ukraina, Niemcy).

Tab. 15. Dostępność drogowa miast województwa podkarpackiego

Miasto	Dostępność do (wskaźniki cząstkowe) [w minutach]									Wskaźnik syntetyczny perspektywa	
	ośrodków usługowych/miast				węzłów autostradowych	lotniska	przejsć granicznych				
	Rzeszowa	miast > 100 tys. mieszkańców	miast > 40 tys. mieszkańców	powiatowego			Ukrainą	Słowacją	Niemcami	poziomu życia	atrakcyjności inwestycyjnej
Średnia dla miast	67,1	62,7	23,2	12,6	39,8	68,6	93,9	103,4	374,6	50,0	76,2
Rzeszów	5	5	5	5	12	17	109	98	351	17,3	35,0
Łańcut	25	25	25	5	7	24	84	105	374	26,6	45,6
Sędziszów Małopolski	31	31	23	5	8	35	130	94	323	28,9	49,2
Tyczyn	19	19	19	19	21	24	90	79	360	28,9	43,7
Głogów Małopolski	23	23	23	18	6	14	118	103	354	29,1	44,2
Boguchwała	19	19	19	19	22	27	112	74	355	29,4	44,9
Ropczyce	38	38	17	5	11	42	136	89	317	31,5	53,3

⁵⁰ Uwzględniono dostępność do najbliższego węzła autostrady A4 mimo, że większość jest wciąż w trakcie budowy – dyskontując tym samym fakt jej powstania i pozytywny wpływ na atrakcyjność inwestycyjną.

Dębica	51	40	5	5	10	55	150	94	306	34,5	59,1
Przeworsk	47	47	17	5	6	50	60	110	395	35,1	58,9
Sokołów Małopolski	29	29	29	29	15	19	105	114	367	36,8	50,4
Kolbuszowa	42	42	33	5	25	33	135	121	350	37,1	59,8
Pilzno	59	30	14	14	18	63	150	84	298	39,9	62,4
Kańczuga	45	45	32	14	21	48	63	95	393	40,0	60,5
Strzyżów	45	45	37	5	48	53	102	62	356	40,7	63,5
Jarosław	64	64	5	5	9	67	42	128	423	42,0	70,4
Leżajsk	57	57	34	5	26	47	77	141	395	43,7	69,2
Nisko	60	60	15	5	46	50	114	145	380	46,0	74,4
Błażowa	38	38	38	38	40	43	80	65	379	46,7	59,6
Przedław	62	53	21	21	15	65	160	112	324	47,2	70,5
Mielec	76	54	5	5	32	67	171	129	332	47,3	77,9
Nowa Sarzyna	57	57	42	11	38	47	89	142	395	48,0	72,4
Pruchnik	61	61	24	24	14	64	47	104	409	48,3	69,6
Brzostek	70	43	25	23	30	73	134	68	311	49,6	71,0
Brzozów	64	64	26	5	67	72	78	48	382	49,6	76,6
Rudnik nad Sanem	61	61	27	12	47	61	101	146	391	50,3	77,5
Radomyśl Wielki	80	35	20	20	20	83	178	112	313	50,8	76,9
Krosno	71	71	5	5	74	78	98	35	358	50,9	79,8
Radymno	79	79	14	14	4	82	27	135	438	51,4	79,9
Sieniawa	69	69	27	21	15	72	66	132	417	52,2	77,3
Kołaczyce	80	53	35	13	40	84	124	58	321	52,8	78,1
Dynów	53	53	47	32	48	58	67	74	394	53,3	70,5
Stalowa Wola	76	76	5	5	62	66	130	161	370	54,1	87,0
Nowa Dęba	65	65	26	21	54	55	144	144	340	54,7	79,4
Jasło	85	67	30	5	54	93	118	49	335	55,0	84,5
Przemyśl	95	95	5	5	16	98	15	116	436	55,3	88,7
Ulanów	70	70	31	15	56	60	110	155	396	56,4	84,3
Rymanów	77	77	18	18	80	85	78	29	367	59,0	84,9
Sanok	91	91	5	5	77	99	51	56	394	59,9	92,9
Jedlicze	86	81	17	17	68	94	105	35	349	60,7	88,4
Dukla	79	79	21	21	82	87	98	13	369	61,4	87,0
Iwonicz-Zdrój	79	79	21	21	82	87	90	32	369	61,6	87,6
Baranów Sandomierski	82	82	19	19	62	73	163	159	333	62,1	91,8
Tarnobrzeg	92	86	5	5	81	83	166	171	337	62,7	99,3
Oleszyce	100	100	35	9	39	103	41	164	452	66,2	101,4
Zagórz	102	102	10	8	82	110	43	68	398	66,7	101,1
Lesko	108	108	16	5	77	116	33	72	404	68,3	104,1
Lubaczów	110	110	44	5	29	113	31	174	462	69,1	106,6
Cieszanów	114	114	49	13	43	117	45	178	459	75,6	112,5
Ustrzyki Dolne	126	126	39	5	87	134	11	96	427	79,8	118,8
Narol	136	117	56	17	62	139	25	200	472	87,1	127,0

Uwagi: dostępność miasta do siebie samego ustalono na 5 minut.

Źródło: opracowanie R. Guzik.

Centralne położenie Rzeszowa na skrzyżowaniu głównych osi transportowych (DK4, DK19) powoduje, że obserwowane rozpiętości w dostępności do stolicy województwa nie są tak duże jak w innych województwach np. małopolskim, dolnośląskim czy mazowieckim. Tylko dwa miasta (Narol, Ustrzyki Dolne) położone są poza zasięgiem dojazdu dwóch godzin do Rzeszowa.

Należy odnotować wysoką spójność i domknięcie systemu miast wyrażające się lepszą dostępnością do ośrodków usługowych wyższego rzędu w obrębie województwa niż poza nim. Wyjątkiem jest tutaj Narol, z którego bliżej jest do

Tomaszowa Lubelskiego niż do Lubaczowa jako miasta powiatowego a najbliższym miastem powyżej 40 tys. mieszkańców jest Zamość, zaś miastem powyżej 100 tys. mieszkańców – Lublin. Dla powiatów położonych przy zachodniej granicy województwa (mielecki, dębicki i jasielski) najbliższym miastem powyżej 100 tys. mieszkańców jest Tarnów a z Tarnobrzega jest nieco bliżej do Kielc niż do Rzeszowa jako miasta powyżej 100 tys. mieszkańców.

Opisywany obraz dostępności ulegnie w najbliższym czasie dość znacznej zmianie związanej z otwarciem podkarpackiego odcinka autostrady A4. Po pierwsze przybliży województwo podkarpackie do reszty województw Polski południowej a po drugie przybliży go do Europy Zachodniej. W skali wewnątrzregionalnej będzie to oznaczać postępującą polaryzację, gdyż poprawi jeszcze bardziej dostępność miast pozytywnie wyróżniających się pod tym względem. Dlatego dla zachowania spójności terytorialnej województwa bardzo istotna jest realizacja drogi ekspresowej S19 i S74, a także budowa obwodnic miast na pozostałych ciągach dróg krajowych (DK9, DK28, DK73, DK77). Inne wskazane działania to podniesienie standardu wybranych dróg wojewódzkich, zwłaszcza tych łączących miasta i powiaty z węzłami autostrady A4 lub drogi S19 – na przykład odcinek Mielec-Dębica (DW985). Dzisiaj Mielec jest największym miastem w Polsce, przez które nie przebiega żadna droga krajowa. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że w obrębie państw tzw. starej UE (UE10) jest bardzo niewiele miast wielkości Mielca z jego potencjałem przemysłowym, do których nie wiodłaby autostrada lub dwupasmowa droga ekspresowa.

I.3. Potencjał rozwojowy miast

I.3.1. Poziom rozwoju gospodarczego i konkurencyjności miast i jego zmiany w okresie 1999-2011

Rozwój gospodarczy to proces na który składają się trzy główne elementy: wzrost dochodu mieszkańców, samorządów i firm (czyli wzrost gospodarczy), zmiany strukturalne oraz poprawa poziomu życia mieszkańców na danym obszarze. W niniejszym badaniu celem uchwycenia tych trzech wymiarów poziomu rozwoju gospodarczego zdecydowano się na osiem wskaźników cząstkowych. Ich wybór jest kompromisem między ich adekwatnością a dostępnością na poziomie poszczególnych gmin i miast. Zastosowane zmienne (tab. 16) odzwierciedlają poziom przedsiębiorczości, potencjał miasta w zakresie firm średnich i dużych, potencjał miasta jako skupienia miejsc pracy, sytuację na rynku pracy, stopień zróżnicowania bazy ekonomicznej miasta, poziom aktywności budowlanej i atrakcyjność rezydencjonalna oraz wskaźniki oceny potencjalnych możliwości inwestycyjnych samorządu lokalnego i zamożności mieszkańców. Dla większości wskaźników przyjęte zostały wartości na koniec 1999 i 2011 r. Wyjątkiem są dane o pracujących, które odnoszą się do 1999 i 2009 r. oraz te dla dochodów własnych i aktywności budowlanej, gdyż ze względu na ich zmienność roczną przyjęte zostały średnie dwuletnie.

Tab. 16. Lista cech, które zostaną uwzględnione w konstrukcji syntetycznego wskaźnika poziomu rozwoju gospodarczego

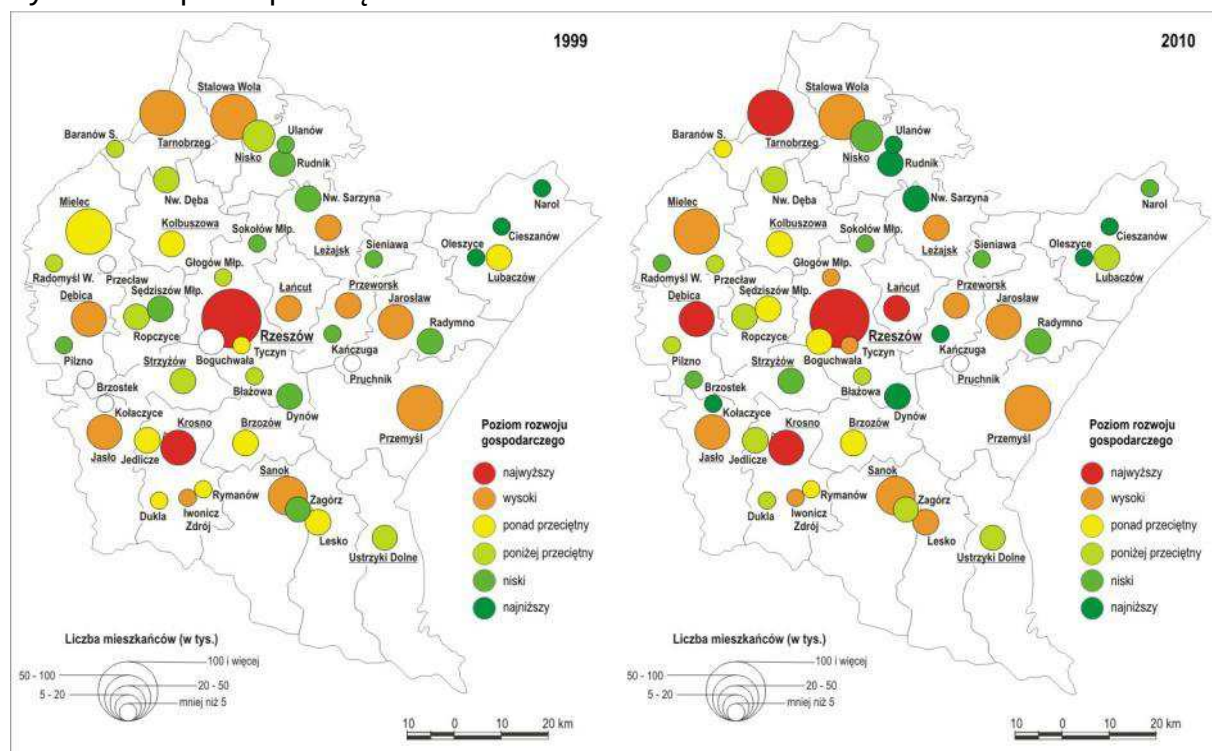
Cecha	Wskaźnik	Źródło danych
Bezrobocie	liczba bezrobotnych na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym	BDL GUS
Łączna liczba pracujących w mieście	na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym	GUS, szacunki w oparciu o dane GUS
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	BDL GUS
Stopień zróżnicowania bazy ekonomicznej	wartość wskaźnika Amemiya (0-100)	obliczenia własne na podstawie danych GUS
Spółki handlowe (prawa handlowego)	na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	BDL GUS
Powierzchnia mieszkań oddanych do użytku	na 100 mieszkańców	BDL GUS
Dochody własne budżetów gmin	w zł na 1 mieszkańca	BDL GUS
Podatek dochodowy od osób fizycznych	w zł na 1 mieszkańca	BDL GUS

Źródło: opracowanie K. Gwosdz.

Porównawczą klasyfikację badanych miast w oparciu o wskaźnik syntetyczny przeprowadzono metodą Perkala (standaryzowanych sum wskaźników cząstkowych). Różnica pomiędzy wartością tego wskaźnika w 1999 i 2011 r. posłużyła do określenia relatywnej tendencji rozwoju gospodarczego w grupie miast województwa podkarpackiego. Przy interpretacji wskaźnika syntetycznego należy mieć na uwadze fakt, że ma on charakter względny – tzn. pokazuje wewnętrzne zróżnicowania w grupie badanych miast a nie bezwzględne zmiany poziomu (rzeczywisty wzrost lub spadek poziomu rozwoju). W efekcie pozwala on na

wnioskowanie o bezwzględny rozwój, stagnacji czy regresie gospodarki miasta, lecz o zmianach jego pozycji na tle innych ośrodków miejskich województwa podkarpackiego.

W świetle wartości wskaźnika syntetycznego zdecydowanie najwyższym poziomem rozwoju gospodarczego charakteryzuje się Rzeszów, a następnie Krosno. Obydwa miasta wyraźnie wyprzedzają kolejne ośrodki miejskie regionu (rys. 23), obydwie też umocniły w ciągu ostatniej dekady swoją pozycję na tle pozostałych miast. Stolica województwa odznacza się przy tym wysokimi wskaźnikami we wszystkich z uwzględnionych cech częściowych, zaś Krosno charakteryzują wartości wysokie lub ponadprzeciętne.

Rys. 23. Poziom rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie danych GUS.

Kolejne miejsca w rankingu zajmują Łańcut i Tarnobrzeg. Wyprzedzają one zauważalnie trzynastę dalszych miast, których poziom rozwoju gospodarczego można określić również jako relatywnie wysoki. W grupie tej znajdziemy większe i średnie miasta województwa, głównie ośrodki powiatowe (Dębica, Leżajsk, Sanok, Mielec, Lesko, Stalowa Wola, Przeworsk, Jarosław, Przemyśl, Kolbuszowa). Zaliczono ponadto do tej grupy trzy małe miasta, z których dwa położone w strefie podmiejskiej Rzeszowa – Głogów Małopolski i Tyczyn a trzeci to uzdrowiskowy Iwonicz-Zdrój. Wymieniona grupa miast w okresie 1999-2011 w większości umocniła swą relatywną pozycję na tle wszystkich ośrodków miejskich województwa, poza Iwoniczem-Zdrojem, Jasłem, Przeworskiem, Jarosławem i Przemyślem, które osłabiły swą pozycję.

Poziom rozwoju gospodarczego jedenastu miast można określić jako przeciętny. W grupie tej znajdują się słabsze gospodarczo miasta powiatowe

(Brzozów, Lubaczów, Ropczyce, Ustrzyki Dolne), a ponadto wyspecjalizowane ośrodki przemysłowe (Sędziszów Małopolski, Jedlicze, Rymanów) oraz małe miasta położone w różnych obszarach województwa (Baranów Sandomierski, Dukla, Pilzno, Boguchwała). W ciągu ostatniej dekady swą pozycję wyraźnie poprawiły Pilzno i Sędziszów Małopolski, a ponadto Baranów Sandomierski.

Pozostałe dwadzieścia ośrodków miejskich charakteryzuje się wyraźnie niższym od średniego dla miast województwa poziomem rozwoju gospodarczego. Wśród miast tych znajdziemy dwie siedziby powiatów – Nisko i Strzyżów. Generalnie w grupie tej dominują miasta małe, w tym te, które odzyskały w ostatnich latach prawa miejskie. Trendy rozwojowe w tej grupie w porównaniu z całym zbiorem miast województwa podkarpackiego w latach 1999-2011 były zróżnicowane: 1/4 miast umocniła swą pozycję, natomiast w przypadku 1/3 doszło do dalszego osłabienia ich relatywnej pozycji.

I.3.2. Zdolności finansowe miast

Potencjał finansowy jednostek samorządu terytorialnego określa ich możliwości rozwojowe, inwestycyjne, ma istotny wpływ na zakres i poziom usług publicznych oraz na możliwości absorpcyjne środków z budżetu UE. Zdolność finansową budżetów miast podkarpackich określono na podstawie następujących wskaźników:

- wielkość dochodów własnych budżetów miast, liczoną na jednego mieszkańca. Wskaźnik ten jest przybliżeniem ogólnego potencjału budżetowego miast
- udział dochodów własnych w dochodach ogółem – wskaźnik ten określa stopień „swobody” finansowej poszczególnych JST.
- nadwyżka operacyjna (bieżąca) w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Wskazuje ona na potencjalne zdolności jednostki samorządu terytorialnego do spłaty zobowiązań lub do finansowania wydatków inwestycyjnych
- udział nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem. Wskaźnik ten określa stopień w jakim jednostka może zaciągnąć nowe zobowiązania w stosunku do osiągniętych dochodów.
- zadłużenie ogółem do dochodów ogółem.

Wskaźniki zdolności finansowych przeanalizowano w dwóch grupach – dla miast na prawach powiatu i pozostałych (gmin miejskich i miejsko-wiejskich). Ze względu na odrębność finansową i kompetencyjną miast na prawach powiatu ich proste porównanie z danymi budżetowymi dla innych jednostek samorządu terytorialnego może bowiem prowadzić do nieuprawnionych wniosków.

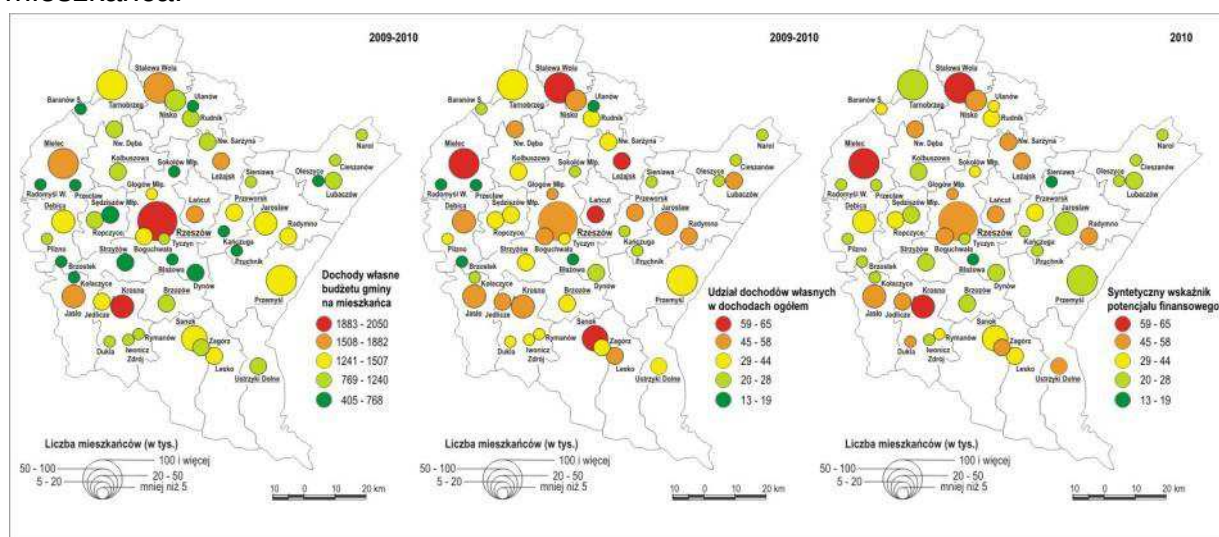
Uzupełnieniem analizy wskaźnikowej w zakresie potencjału finansowego jednostek samorządu terytorialnego są badania opinii przedstawicieli urzędów miast (ankieta CAWI) na temat możliwości finansowych w przyszłym okresie programowania (patrz rozdział IV niniejszego raportu).

Dochody własne samorządów województwa podkarpackiego w przeliczeniu na 1 mieszkańca sytuują się poniżej średniej dla Polski. Różnica ta kształtuje się jednak

odmiennie w poszczególnych typach jednostek samorządu terytorialnego. Relatywnie najlepsza jest pozycja gmin miejskich, których poziom dochodów *per capita* kształtował się w ostatnich latach na poziomie 93-95% średniej dla tego typu gmin w kraju. Znacznie gorzej sytuacja przedstawia się w grupie gmin miejsko-wiejskich – około 70% średniej krajowej, a zwłaszcza dla miast na prawach powiatu, które osiągają zaledwie 65% średniej dla Polski. Co więcej, o ile w latach 2002-2010 poziom dochodów własnych na mieszkańca dla gmin miejskich i miejsko-wiejskich pozostaje na podobnym poziomie, to w przypadku miast grodzkich występuje niewielki trend spadkowy, co oznacza, że główne miasta regionu zwiększają dystans w porównaniu do grupy kontrolnej – dużych miast w Polsce.

Skalę wewnętrznego zróżnicowania poziomu dochodów własnych na mieszkańca przedstawiono na rysunku 24.

Udział dochodów własnych w dochodach ogółem, poza tym, że jest wskaźnikiem określającym stopień „swobody” finansowej poszczególnych JST, jest także dobrym wskaźnikiem poziomu bazy dochodowej – a tym samym poziomu rozwoju gospodarki – na danym terytorium. Relacja wartości tego wskaźnika dla poszczególnych typów gmin miejskich w województwie podkarpackim w stosunku do średniej w Polsce kształtuje się na podobnym poziomie jak dochodów własnych na mieszkańca.

Rys. 24. Wskaźniki potencjału finansowego miast województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie Systemu Analiz Samorządowych i BDL GUS.

Rozpiętość wskaźnika w miastach województwa jest przy tym duża i zawiera się między 16% w Radomyślu Wielkim i Ulanowie do 65% w Łańcucie i Mielcu (dane uśrednione za 2009 i 2010 r.) (rys. 24). Udział dochodów własnych na poziomie co najmniej połowy dochodów ogółem cechuje 11 miast województwa. Poza Jedliczami i Głogowem Małopolskim są to miasta powiatowe: Jasło, Jarosław, Dębica, Przeworsk, Stalowa Wola, Sanok, Leżajsk oraz wspomniane wyżej Mielec i Łańcut. Niemal identyczny wskaźnik – około 48% – posiadają trzy inne miasta powiatowe – Lubaczów, Nisko i Lesko. Znacznie słabsza jest pozycja Ustrzyk Dolnych i Ropczyc (około 38%), a zwłaszcza Kolbuszowej i Brzozowa (34% i 33%). Miastem

powiatowym najbardziej uzależnionym od transferów z budżetu państwa jest Strzyżów, którego własna baza dochodowa wynosi zaledwie 31%.

Niski stopień swobody finansowej cechuje jednak głównie miasta małe, położone w gminach miejsko-wiejskich. W większości miast wskaźnik ten zawiera się między 20 a 30% (tab. 17).

Potencjał inwestycyjny, ewentualną możliwość zwiększenia wydatków bieżących oraz zdolność finansowania przyszłych inwestycji dobrze oddaje wskaźnik nadwyżki (albo deficytu) operacyjnego i jego pochodna – udział nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem. Wskaźniki te określają m.in. stopień w jakim jednostka może zaciągnąć nowe zobowiązania w stosunku do osiągniętych dochodów. Zdaniem P. Swianiewicza⁵¹ nadwyżka operacyjna jest najbardziej syntetyczną miarą sytuacji finansowej danej jednostki samorządu terytorialnego.

Tab. 17. Wskaźniki potencjału finansowego miast województwa podkarpackiego (dane uśrednione za 2009 i 2010 r.)

Miasto	Dochody własne w zł na mieszkańca gminy	Udział dochodów własnych do dochodów ogółem	Nadwyżka operacyjna	Zadłużenie do dochodów ogółem (%)
	wartości średnie z lat 2009-2010			2010
Baranów Sandomierski	612,3	22,3	249,3	11,8
Błażowa	468,6	16,9	96,4	27,8
Boguchwała	1307,2	50,7	133,7	36,8
Brzostek	488,9	16,4	155,2	26,5
Brzozów	888,1	33,4	82,0	40,8
Cieszanów	802,8	26,0	136,4	35,9
Dębica	1398,3	56,2	-25,4	50,5
Dukla	955,5	32,2	306,3	25,8
Dynów	620,5	22,7	190,4	23,1
Głogów Małopolski	1435,9	52,0	112,6	27,7
Iwonicz-Zdrój	835,6	32,4	144,0	51,7
Jarosław	1263,0	55,6	-128,7	42,7
Jasło	1621,2	53,6	88,6	24,5
Jedlicze	1284,0	55,3	18,8	31,0
Kańczuga	595,4	26,7	-16,5	17,6
Kolbuszowa	828,1	34,5	190,9	41,7
Kołaczyce	664,7	20,2	b.d.	b.d.
Krosno	2049,1	46,3	574,0	38,2
Lesko	1398,1	48,0	104,0	52,7
Leżajsk	1544,2	64,2	90,3	25,0
Lubaczów	1045,5	48,3	-5,5	52,6
Łańcut	1508,8	64,8	139,5	29,8
Mielec	1603,1	64,7	370,6	0,0
Narol	809,0	25,8	174,1	33,8
Nisko	1071,0	48,1	277,5	26,2
Nowa Dęba	1076,8	45,8	255,3	34,0
Nowa Sarzyna	937,8	37,2	256,7	17,0
Oleszyce	717,8	24,3	216,5	45,6
Pilzno	916,5	33,0	154,6	40,9
Pruchnik	515,2	22,2	b.d.	b.d.
Przecław	434,1	13,7	b.d.	b.d.
Przemyśl	1342,1	33,1	-120,0	29,1

⁵¹ Swianiewicz P., 2007, *Nadwyżka operacyjna*, Wspólnota, 15.

Przeworsk	1296,5	56,4	-41,6	41,2
Radomyśl Wielki	448,2	15,9	254,4	15,8
Radymno	1241,3	48,8	45,8	14,6
Ropczyce	981,5	38,1	163,2	30,4
Rudnik nad Sanem	779,1	34,4	b.d.	b.d.
Rymanów	769,4	29,6	234,4	39,0
Rzeszów	1883,3	50,0	202,6	38,4
Sanok	1342,9	61,3	-30,4	33,1
Sędziszów Małopolski	673,7	29,1	182,6	27,7
Sieniawa	903,3	24,2	1,6	42,2
Sokołów Małopolski	586,1	22,1	238,4	20,8
Stalowa Wola	1651,2	60,0	238,4	13,1
Strzyżów	726,1	31,0	90,5	34,0
Tarnobrzeg	1336,3	35,3	53,9	29,8
Tyczyn	790,8	34,8	141,9	30,6
Ulanów	405,6	15,9	362,8	9,5
Ustrzyki Dolne	1079,6	38,5	231,0	20,6
Zagórz	849,7	35,7	153,9	12,4

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie Systemu Analiz Samorządowych i BDL GUS.

Wartość nadwyżki operacyjnej na mieszkańca dla podkarpackich gmin miejskich i miejsko-wiejskich w 2010 r. była niższa o 1/5 w porównaniu z wartością średnią w kraju. Co więcej wartość ta od 2007 roku (kiedy to wynosiła 9/10 średniej krajowej) systematycznie spadała. Potencjalne zdolności jednostek samorządu terytorialnego do spłaty zobowiązań lub do finansowania wydatków inwestycyjnych mierzone tym wskaźnikiem są jednak w grupie miast województwa podkarpackiego bardzo zróżnicowane.

Analizując średnią wielkość nadwyżki operacyjnej na mieszkańca w latach 2009-2010, zdecydowanie najkorzystniej kształtuje się sytuacja w Mielcu i Ulanowie, gdzie wartość wskaźnika jest ponad dwukrotnie wyższa od średniej dla kraju. Trzynastą kolejnych miast charakteryzuje nadwyżka operacyjna przekraczająca średnią ogólnopolską – są to: Dukla, Nisko, Baranów Sandomierski, Radomyśl Wielki, Nowa Dęba, Rymanów, Stalowa Wola, Nowa Sarzyna, Sokołów Małopolski, Oleszyce, Ustrzyki Dolne, Dynów i Kolbuszowa. Wszystkie wymienione miasta posiadają też wyraźnie wyższą od średniej dla Polski wartość udziału nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem.

W siedmiu kolejnych ośrodkach miejskich różnica dochodów bieżących i wydatków bieżących na mieszkańca jest niższa od średniej krajowej, ale wyższa od średniej dla miast województwa podkarpackiego. Są to Sędziszów Małopolski, Ropczyce, Pilzno, Narol, Zagórz, Iwonicz-Zdrój. Nadwyżka finansowa *per capita* niewiele odbiegającą od średniej dla województwa charakteryzują się Tyczyn, Łańcut i Cieszanów.

Nieco niższą wartość nadwyżki operacyjnej na poziomie między ok. 50% a 60% średniej dla kraju charakteryzują się Głogów Małopolski, Lesko, Jasło, Błażowa, Strzyżów i Leżajsk, nieco słabsza jest pozycja Brzozowa. Wyraźnie niższe wartości nadwyżki operacyjnej (1/4 i mniej średniej dla Polski) posiadają natomiast Radymno, Jedlicze i Sieniawa.

Trudności w finansowaniu nowych projektów inwestycyjnych mogą mieć szczególnie te miasta, które charakteryzuje deficyt operacyjny, tzn. poziom wydatków bieżących jest wyższy niż poziom dochodów bieżących. W tej sytuacji w okresie 2009-2010 r. znajdowało się sześć miast województwa: Lubaczów, Kańczuga, Dębica, Sanok, Przeworsk i Jarosław. Najtrudniejszą sytuację budżetową w tej grupie miast – akcentowaną także przez wyraźnie ujemną wartość wskaźnika nadwyżki (deficytu) do dochodów ogółem cechują się Przeworsk, Sanok oraz Jarosław.

Wśród miast na prawach powiatu, wartość wskaźnika nadwyżki operacyjnej na mieszkańca wskazuje na bardzo dobrą sytuację w Krośnie – posiada ono 2,5 razy większą nadwyżkę niż średnia dla powiatów grodzkich w Polsce i relatywnie dobrą w Rzeszowie, gdzie wskaźnik nadwyżki zbliżony jest do średniej ogólnopolskiej. Słaby w świetle wskaźnika nadwyżki operacyjnej jest natomiast potencjał Tarnobrzega, a zwłaszcza Przemyśla, który w 2009 i 2010 r. cechował się deficytem operacyjnym.

Trzeba zauważyć, że niewielka wartość nadwyżki finansowej lub wystąpienie deficytu operacyjnego jest dość powszechne w miastach na wschodzie województwa, w szczególności w miastach powiatowych tego subregionu.

Wskaźnik zadłużenia ogółem do dochodów ogółem pokazuje relację łącznej kwoty zobowiązań do dochodów. Wskaźnik ten pomaga w określeniu zdolności samorządów do możliwości zaciągania zobowiązań. Poziom zadłużenia gmin miejskich i miejsko-wiejskich w województwie podkarpackim jest nieco niższy od średniej dla tych typów gmin w Polsce (w 2010 r. odpowiednio 29,9% i 32,6%). W 2010 r. żadna z gmin województwa podkarpackiego nie sięgnęła progu 60%. Wartość wskaźnika dla najbardziej zadłużonych gminy w relacji do dochodów – Dębicy, Iwonicza-Zdroju, Lubaczowa i Leska wynosiła między 52,5% a 50,5%. Relatywnie wysoki poziom zadłużenia do dochodów – między 40 a 50% miał miejsce w siedmiu gminach: Oleszycach, Jarosławiu, Sieniawie, Kolbuszowej, Przeworsku, Pilźnie i Brzozowie. Na drugim biegunie znajdowało się 9 gmin, gdzie poziom zadłużenia nie sięgał 20%: Kańczuga, Nowa Sarzyna, Radomyśl Wielki, Radymno, Stalowa Wola, Zagórz, Baranów Sandomierski, Ulanów i Mielec (tab. 17).

I.3.3. Bariery rozwoju miast i ich potencjał w świetle dokumentów strategicznych i wyników badań ankietowych

Bariery rozwoju

W dokumentach strategicznych miast województwa podkarpackiego, jak również w ankietach badawczych, wskazano na szereg różnego rodzaju problemów i potrzeb, stanowiących bariery dla zrównoważonego rozwoju tychże ośrodków. Pod pojęciem bariery rozwoju należy rozumieć wszelkie czynniki i uwarunkowania o charakterze endogenicznym (wewnętrznym) oraz egzogenicznym (zewnętrznym), które uniemożliwiają lub hamują rozwój poszczególnych jednostek terytorialnych.

Tab. 18. Główne bariery rozwoju miast województwa podkarpackiego według dokumentów strategicznych

Lp.	Bariera rozwoju	Liczba miast
1	Niezadowolający stan lokalnego układu komunikacyjnego	44
2	Emigracja zarobkowa / drenaż mózgów	42
3	Problemy finansowe	39
4	Problemy lokalnego rynku pracy	39
5	Niezadowolający stan zagospodarowania turystycznego	39
6	Niezadowolający stan infrastruktury ochrony środowiska	38
7	Niezadowolający stan infrastruktury usług czasu wolnego	37
8	Niedostateczna liczba przedsiębiorstw / niskie zainteresowanie inwestorów	34
9	Niezadowolający stan infrastruktury społecznej	31
10	Problemy społeczne	27
11	Niekorzystne trendy demograficzne	26
12	Niezadowolający stan mieszkalnictwa	25
13	Skomplikowany i niestabilny system prawno-administracyjny	25
14	Zanieczyszczenie i degradacja środowiska przyrodniczego	24
15	Niedostateczna oferta inwestycyjna	23
16	Niskie dochody ludności	22
17	Niska jakość kapitału ludzkiego	22
18	Niska jakość kapitału społecznego	20
19	Ryzyko wystąpienia katastrof naturalnych	16
20	Konkurencja ze strony innych ośrodków / regionów / krajów	16
21	Niewystarczająca promocja miasta	15
22	Ubożenie społeczeństwa	14
23	Niekorzystne położenie geograficzne / niska dostępność komunikacyjna	13
24	Kryzys gospodarczy / stagnacja gospodarcza	11

Źródło: opracowanie Ł. Sykała na podstawie dokumentów strategicznych miast województwa podkarpackiego oraz nadesłanych ankiet badawczych.

Do pierwszej grupy barier rozwojowych trzeba zaliczyć lokalne problemy w sferze przestrzennej, gospodarczej i społecznej. Z kolei bariery egzogeniczne to niekorzystne oraz niepożądane procesy i zjawiska, które mając miejsce w otoczeniu zewnętrznym, wpływają jednocześnie w sposób negatywny na charakter, kierunek i dynamikę rozwoju poszczególnych ośrodków. Niezależnie od kryterium źródła pochodzenia, bariery rozwojowe należy również podzielić na obecne, jak również przyszłe (potencjalne).

Na podstawie analizy ankiet badawczych, a także przeglądu zapisów dokumentów strategicznych (części diagnostycznych), wyszczególniono 24 główne bariery rozwoju miast województwa podkarpackiego (tab. 18), które najczęściej wskazywane były jako słabe strony bądź zagrożenia rozwojowe tychże ośrodków⁵².

Rozpatrując bariery rozwojowe miast województwa podkarpackiego, należy przede wszystkim uwypuklić znaczne potrzeby infrastrukturalne tychże ośrodków. Wśród najczęściej wskazywanych problemów, na pierwszym miejscu znalazł się niezadowalający stan lokalnego układu komunikacyjnego. W głównej mierze podkreślano niski standard techniczny miejscowych dróg. Równocześnie w przypadku znacznej części ośrodków miejskich zwracano uwagę na brak obwodnic, a co za tym idzie konieczność prowadzenia ruchu tranzytowego przez tereny zabudowane. Problem ten należy uznać za zjawisko szczególnie negatywne z punktu widzenia warunków życia i bezpieczeństwa mieszkańców. Warto jednocześnie odnotować, iż w przypadku ponad 30 miast, jako ich słabą stronę wymieniono niezadowalający stan zagospodarowania turystycznego, a także infrastruktury: ochrony środowiska, usług czasu wolnego i społecznej. Niedostateczny poziom rozwoju i niski standard infrastruktury turystycznej, jak również bazy noclegowej i gastronomicznej trzeba uznać za istotną barierę, zwłaszcza w zestawieniu z faktem, iż przeważająca większość ośrodków miejskich województwa podkarpackiego wiąże swój potencjał rozwojowy z atrakcyjnością turystyczną (przede wszystkim z walorami przyrodniczo-krajobrazowymi oraz występowaniem zabytkowych obiektów dziedzictwa kulturowego).

W przypadku infrastruktury ochrony środowiska, najczęściej zwracano uwagę na niepełne zaopatrzenie i niezadowalający stan techniczny sieci wodno-kanalizacyjnej oraz urządzeń do oczyszczania ścieków, a także brak kompleksowych rozwiązań w zakresie gospodarki odpadami. Z kolei wśród najpoważniejszych problemów związanych z infrastrukturą społeczną i usług czasu wolnego, wskazywano na niski standard techniczny budynków oraz niewystarczające wyposażenie placówek edukacyjnych, a także instytucji kultury. Jednocześnie uwypuklano niedostateczne zagospodarowanie terenów rekreacyjnych, niedorozwój przyszkolnych obiektów sportowych oraz niezadowalającą ofertę kulturalną dla mieszkańców. Ponadto zwracano uwagę na niewystarczające przystosowanie przestrzeni publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych (występowanie barier architektonicznych w obiektach użyteczności publicznej). Warto równocześnie odnotować, iż w przypadku znacznej części mniejszych ośrodków miejskich, podkreślano niską dostępność usług ochrony zdrowia, w szczególności zaś specjalistycznego poradnictwa medycznego.

W przypadku większości podkarpackich miast (blisko 80%) za jedną z głównych barier uniemożliwiających skuteczny rozwój, uznano różnego rodzaju problemy natury finansowej. W tym aspekcie najczęściej wskazywano na skromne środki budżetowe (niedostateczną ilość funduszy w stosunku do zdiagnozowanych

⁵² W ramach prezentacji wyników przeprowadzonego badania pominięte zostały czynniki oraz uwarunkowania, które określono jako barierę rozwojową w przypadku mniej niż 10 miast.

potrzeb), niskie dochody własne, wysokie zadłużenie, a także trudności związane z pozyskiwaniem środków pieniężnych z programów i funduszy zewnętrznych.

Pośród najpoważniejszych barier rozwojowych w sferze gospodarczej ośrodków miejskich województwa podkarpackiego, najczęściej zwracano uwagę na brak bądź niewielką liczbę istniejących zakładów przemysłowych, niedorozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw, jak również niskie zainteresowanie ze strony inwestorów zewnętrznych. Ponadto w przypadku blisko połowy rozpatrywanych miast, za istotny problem uznano niezadowalającą ofertę inwestycyjną. W tym zakresie wskazywano w szczególności na brak lub niedostateczną podaż w pełni przygotowanych (uzbrojonych) terenów pod lokalizację inwestycji. Brak kompleksowej oferty inwestycyjnej należy uznać za jedną z głównych przyczyn niskiego zainteresowania ze strony kapitału zewnętrznego.

Zarówno w ankietach badawczych, jak również w dokumentach strategicznych miast województwa podkarpackiego, odnotowano szereg różnorodnych słabości oraz zagrożeń rozwojowych, związanych z niekorzystnymi procesami i zjawiskami w sferze społeczno-demograficznej. W tym obszarze za najpoważniejszą barierę (tak obecną, jak i przyszłą), uznano emigrację zarobkową ludności, a także zjawisko tzw. drenażu mózgów (wymywania kapitału ludzkiego). Terminem tym określa się emigrację ludzi młodych, wykształconych, przedsiębiorczych do innych ośrodków (regionów, krajów), powodowaną w głównej mierze chęcią poprawy warunków życia. Zjawisko to należy uznać za szczególnie niekorzystne z punktu widzenia dalszego rozwoju podkarpackich miast, bowiem długotrwały i selektywny odpływ ludności może przyczynić się w konsekwencji do wyraźnej deformacji struktur demograficznych, a tym samym do pogłębienia istniejących problemów społecznych i ekonomicznych. Procesy emigracji zarobkowej oraz drenażu mózgów współwystępują z niezadowalającą sytuacją na lokalnym rynku pracy, którą jako barierę rozwoju wymieniono w przypadku 39 ośrodków miejskich. W tym zakresie najczęściej zwracano uwagę na wysokie bezrobocie, a także niedostateczną liczbę ofert pracy, w szczególności zaś tych skierowanych do ludzi młodych i wykształconych.

W przypadku ponad połowy miast województwa podkarpackiego, pośród słabych stron bądź zagrożeń rozwojowych wyszczególniono niekorzystne trendy demograficzne. Przede wszystkim wskazywano na spadek liczby urodzeń oraz systematycznie zachodzące procesy starzenia się społeczeństwa. W tym miejscu wypada zwrócić uwagę na potencjalne konsekwencje tych negatywnych zjawisk na możliwości rozwojowe podkarpackich miast. Stały wzrost liczby mieszkańców w wieku poprodukcyjnym kosztem spadku udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym przyczyni się do zmniejszenia wpływów budżetowych z tytułu dochodów generowanych przez osoby pracujące. Ponadto zwiększenie populacji osób w podeszłym wieku spowoduje konieczność spotęgowania wydatków na zadania z zakresu ochrony zdrowia bądź pomocy społecznej, co przy jednoczesnym spadku dochodów budżetowych, doprowadzi w efekcie do redukcji puli środków pieniężnych przeznaczanych na pozostałe zadania własne, w tym m.in. edukację czy utrzymanie oraz rozbudowę infrastruktury.

Pośród pozostałych barier rozwojowych o charakterze społecznym, wskazywano także na niską jakość kapitału ludzkiego oraz społecznego. W tym aspekcie wymieniano najczęściej niedostateczny poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców (niedopasowanie strukturalne zasobów siły roboczej do potrzeb rynku pracy), jak również niezadowalający stopień aktywności społecznej oraz partycypacji miejscowej ludności w działaniach podejmowanych przez władze samorządowe. Równocześnie zwracano uwagę na niskie dochody ludności (niskie płace), postępujące ubożenie mieszkańców, a także inne problemy społeczne m.in. niski standard (poziom i jakość) życia, występowanie różnego rodzaju patologii, wzrost rozwarstwienia majątkowego, zwiększanie się rozmiarów ubóstwa czy zjawiska marginalizacji i wykluczenia społecznego. W tym miejscu należy podkreślić, iż pogarszające się warunki materialne mieszkańców mogą w przyszłości niekorzystnie wpłynąć na rozwój podkarpackich miast. Systematyczne ubożenie społeczeństwa (spadek siły nabywczej) w konsekwencji prowadzi do ograniczenia rozmiarów popytu na dobra i usługi, generowanego przez miejscową ludność, a co za tym idzie do zmniejszenia chłonności lokalnego rynku zbytu. Zjawisko to może w efekcie negatywnie wpłynąć na decyzje podmiotów gospodarczych, odnośnie utrzymania dotychczasowej działalności bądź lokalizacji nowych inwestycji.

Część ośrodków miejskich województwa podkarpackiego wśród barier rozwojowych wskazała również na uwarunkowania o charakterze przyrodniczym. Najczęściej wskazywano na obecne zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego bądź jego potencjalną degradację w przyszłości. Ponadto w przypadku 16 miast zwrócono uwagę na zagrożenie wystąpieniem katastrof naturalnych (przede wszystkim powodzi). Jednocześnie warto odnotować, iż 9 ośrodków miejskich uznało środowisko przyrodnicze jako barierę rozwojową. W głównej mierze wskazywano na niekorzystne ukształtowanie terenu, jak również restrykcyjne uregulowania prawne odnośnie obszarów chronionych, które w efekcie utrudniają lub wręcz uniemożliwiają realizację różnego rodzaju inwestycji.

Najczęściej wymienianą barierą o charakterze egzogenicznym były uwarunkowania natury politycznej oraz prawno-administracyjnej. W tym zakresie w szczególności zwracano uwagę na skomplikowany i niestabilny system prawno-administracyjny, zwłaszcza w zakresie prawa gospodarczego i podatkowego. Ponadto w przypadku 11 podkarpackich miast za potencjalną zewnętrzną barierę rozwoju uznano ryzyko pogorszenia sytuacji ekonomicznej (wystąpienie kryzysu gospodarczego lub stagnacji gospodarczej). Równocześnie wskazywano na silną konkurencję ze strony innych ośrodków, regionów czy państw.

W przypadku 13 ośrodków miejskich, jako istotny problem rozwojowy wymieniono niekorzystną (peryferyjną) lokalizację oraz niską dostępność komunikacyjną. Warto w tym miejscu zauważyć, iż część miast (Rzeszów, Przemyśl, Krosno, Sanok, Jasło, Lubaczów, Boguchwała, Rymanów, Kańczuga, Narol, Iwonicz-Zdrój, Kołaczyce) wskazało położenie geograficzne zarówno jako czynnik, jak również barierę rozwoju. Wśród negatywnych aspektów lokalizacji najczęściej zwracano uwagę na peryferyjne położenie w skali kraju (na obszarze tzw. Ściany

Wschodniej), a także oddalenie od głównych (międzynarodowych i krajowych) szlaków transportowych i centrów gospodarczych kraju.

Potencjał rozwojowy

W dokumentach strategicznych miast województwa podkarpackiego, jak również w ankietach badawczych, zwrócono uwagę na wiele różnorodnych czynników, które kształtują potencjał rozwojowy tychże ośrodków. Na potrzeby niniejszego opracowania potencjał rozwojowy rozumiany będzie, jako zespół cech i uwarunkowań (mocnych stron), dzięki którym dany ośrodek jest w stanie uzyskać przewagę konkurencyjną w stosunku do innych podobnych jednostek terytorialnych.

Na podstawie analizy ankiet badawczych oraz przeglądu zapisów dokumentów strategicznych (części diagnostycznych), wyróżniono 13 głównych czynników rozwojowych podkarpackich miast (tab. 19), której najczęściej wymieniane były jako mocne strony tychże ośrodków⁵³.

Tab. 19. Potencjały rozwojowe miast województwa podkarpackiego

Lp.	Czynnik rozwoju	Liczba miast
1	Atrakcyjność turystyczna	48
2	Korzystne położenie geograficzne / dostępność komunikacyjna	46
3	Rozwinięta infrastruktura społeczna	41
4	Rozwinięta infrastruktura usług czasu wolnego	36
5	Rozwinięta infrastruktura ochrony środowiska	35
6	Rozwinięta infrastruktura transportowa	26
7	Potencjał ludnościowy / zasoby siły roboczej	25
8	Korzystna struktura demograficzna ludności	24
9	Oferta inwestycyjna	21
10	Aktywność społeczna mieszkańców	21
11	Atrakcyjność osadnicza / dobre warunki mieszkaniowe	21
12	Potencjał gospodarczy	19
13	Wysoka jakość kapitału ludzkiego	17

Źródło: opracowanie Ł. Sykała na podstawie dokumentów strategicznych miast województwa podkarpackiego oraz nadesłanych ankiet badawczych

Rozpatrując potencjał miast województwa podkarpackiego należy zwrócić uwagę, iż przeważająca większość tych ośrodków wiąże swój rozwój ze sferą turystyki. Warto w tym miejscu odnotować, iż czynniki kształtujące atrakcyjność turystyczną (w głównej mierze potencjał turystyczny) były najczęściej wymienianymi mocnymi stronami podkarpackich miast. W tym zakresie w szczególności wskazywano na walory przyrodniczo-krajobrazowe, niezanieczyszczone środowisko naturalne, występowanie obszarów chronionych, obecność obiektów zabytkowych, a także lokalną kulturę i tradycje.

W przypadku 46 ośrodków miejskich województwa podkarpackiego, za czynnik rozwoju uznano korzystne położenie w przestrzeni geograficznej oraz dobrą dostępność komunikacyjną. Przede wszystkim zwracano uwagę na umiejscowienie

⁵³ W ramach prezentacji wyników przeprowadzonego badania pominięte zostały czynniki rozwojowe, które określono jako mocną stronę w przypadku mniej niż 10 miast.

na przebiegu bądź w pobliżu istniejących lub planowanych międzynarodowych, krajowych i wojewódzkich szlaków komunikacyjnych, jak również korzystną lokalizację w sąsiedztwie obszarów atrakcyjnych turystycznie, granicy państwowej czy innych miast regionu. Niemniej jednak należy zaznaczyć, iż w większości przypadków koncentrowano się na pozytywnych aspektach położenia w granicach administracyjnych województwa podkarpackiego, a nie na szerszej skali geograficznej, częściej determinującej potencjał rozwojowy w tym względzie.

Wśród mocnych stron podkarpackich miast, jakie wymieniano w dokumentach strategicznych i ankietach badawczych, stosunkowo często wskazywano na rozwiniętą sieć infrastruktury społecznej (głównie szkolnictwa), usług czasu wolnego, ochrony środowiska, a także komunikacyjnej (przede wszystkim drogowej). Równocześnie podkreślano bardzo dobrą dostępność do usług edukacyjnych na poziomie podstawowym.

W przypadku połowy ośrodków miejskich za istotny czynnik rozwoju uznano potencjał ludnościowy (zasoby siły roboczej). Ponadto zwracano uwagę na korzystną strukturę demograficzną mieszkańców, w szczególności zaś na relatywnie duży odsetek ludzi młodych. Warto również zaznaczyć, iż 21 podkarpackich miast, jako mocną stroną wymieniło atrakcyjność osadniczą, w tym dostępność terenów pod budownictwo mieszkaniowe.

Część rozpatrywanych ośrodków miejskich wśród najważniejszych czynników rozwojowych wskazało na istniejący potencjał gospodarczy (obecność znanych zakładów przemysłowych), jak również kompleksowo przygotowaną ofertę inwestycyjną. W tym aspekcie najczęściej zwracano uwagę na funkcjonowanie stref przemysłowych oraz podstref specjalnych stref ekonomicznych (m.in. Stalowa Wola, Mielec, Tarnobrzeg, Dębica, Jasło, Nowa Dęba), a także dostępność wolnych terenów i obiektów z przeznaczeniem na działalność gospodarczą.

I.4. Typologia rozwojowa miast województwa podkarpackiego oraz identyfikacja aktualnych i potencjalnych biegunów wzrostu

Określając ogólny potencjał rozwojowy podkarpackich miast wzięto pod uwagę ich poziom rozwoju gospodarczego oraz jego dynamikę w okresie 1999-2010, poziom życia i jakość usług publicznych, siłę rynku pracy, jakość kapitału ludzkiego, innowacyjność gospodarek miast i potencjał finansowy samorządów. W oparciu o te cechy przyporządkowano miasta do sześciu kategorii – od miast o bardzo dużym potencjale rozwojowym do miast o relatywnie niskim potencjale rozwojowym. Przed dokonaniem typologii dokonano zwięzłego porównania relacji między cechami gospodarczymi a poziomem życia.

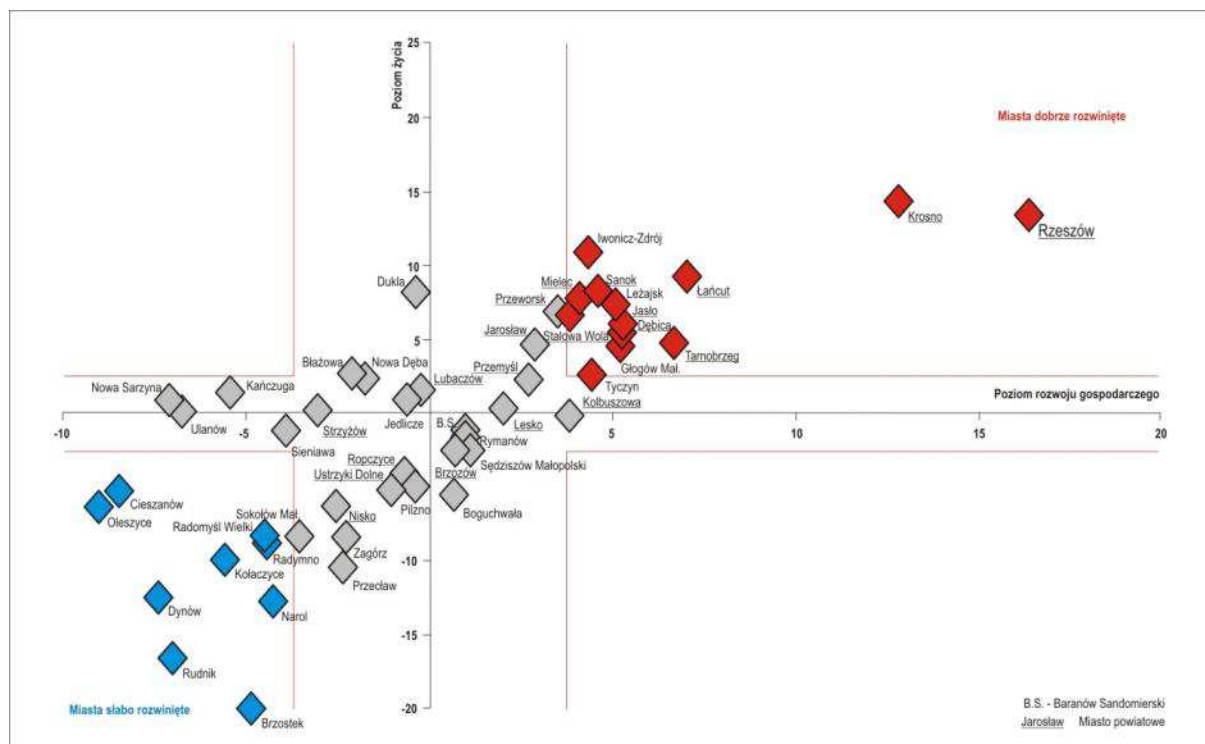
I.4.1. Porównanie poziomu życia i poziomu rozwoju gospodarczego

Na początku należy zaznaczyć, że związek między poziomem rozwoju gospodarczego a poziomem życia należy uznać za silny. Współczynnik korelacji między dwoma syntetycznymi wskaźnikami jest silnie dodatni (0,77). Trzeba jednak zauważyć, że zależność między tymi cechami nie ma charakteru symetrycznego. Wszystkie miasta, które cechują się wysokim poziomem rozwoju gospodarczego, odznaczają się równocześnie ponadprzeciętnym i wysokim wskaźnikiem poziomu życia (rys. 25). Równocześnie niektóre miasta o ponadprzeciętnym poziomie życia cechuje poziom rozwoju gospodarczego niższy od średniej dla całej grupy miast województwa. Oznacza to, że rozwój gospodarczy jest czynnikiem ważnym, ale nie niezbędnym wysokiego poziomu życia w danym mieście⁵⁴.

Zestawienie oceny podkarpackich miast z perspektywy ich potencjału gospodarczego oraz poziomu życia prowadzi do wyróżnienia kilku grup miast o odmiennych cechach. Przyjęto, że ośrodki z grupy 1. o wartości *in plus* 0,5 odchylenia standardowego od średniej każdego ze wskaźników statystycznych tworzą grupę miast dobrze i harmonijnie rozwiniętych, zaś te z grupy 4. o podobnej wartości odchylenia standardowego *in minus* są ośrodkami, które powinny być przedmiotem potencjalnego wsparcia ze strony władz samorządowych szczebla regionalnego. Miasta z grupy 2. i 3. mogą z kolei wymagać selektywnego wsparcia w zależności od przejawianych braków w odpowiednich domenach poziomu życia lub rozwoju gospodarczego.

Grupę miast dobrze rozwiniętych tworzy 13 miast: Rzeszów, Krosno, Łańcut, Tarnobrzeg, Dębica, Głogów Małopolski, Stalowa Wola, Jasło, Leżajsk, Sanok, Iwonicz-Zdrój, Mielec i Tyczyn. Trzy pierwsze miasta wyróżniają się w tej grupie tak pod względem poziomu życia, jak i poziomu rozwoju gospodarczego. W okresie 1999-2010 największą pozytywną dynamiką rozwoju tak poziomu życia jak i rozwoju gospodarczego cechowały się ośrodki podmiejskie Rzeszowa – Głogów Małopolski i Tyczyn. Swą pozycję w zakresie obydwu cech poprawiły ponadto: Tarnobrzeg, Mielec i Dębica.

⁵⁴ Domański B., Noworól A. (red.), 2010, *Małopolskie miasta ...*, op. cit.

Rys. 25. Relatywna pozycja miast województwa podkarpackiego pod względem poziomu życia i poziomu gospodarczego

Źródło: opracowanie A. Sobala-Gwosdz.

Patrząc na skład grupy miast dobrze i harmonijnie rozwiniętych zauważamy, że zawiera ona przede wszystkim większe ośrodki miejskie województwa podkarpackiego, a z miast mniejszych tylko ośrodki położone w sąsiedztwie Rzeszowa oraz uzdrowiskowy Iwonicz-Zdrój. Widoczne są tym samym dwa wymiary zróżnicowania pozycji miast – pierwszym jest ranga miasta w hierarchii osadniczej regionu, w tym pełniona ranga administracyjna (wszystkie średnie i duże dobrze rozwinięte miasta w województwie są siedzibą powiatu) oraz położenie w bliskości stolicy województwa.

Na szerszą analizę zasługuje sytuacja w pozostałych ośrodkach powiatowych. Pozycja ośrodka powiatowego stanowi bowiem istotny czynnik rozwoju gospodarczego i poziomu życia w całym obszarze funkcjonalnym tego ośrodka, tworzony przede wszystkim przez gminy wiejskie. Wyzwaniem dla polityki regionalnej jest „podwójna” słabość ośrodka powiatowego, tzn. taka sytuacja, kiedy miasto powiatowe cechuje zarówno relatywnie niski poziom rozwoju gospodarczego, jak i poziom życia. Poza miastami powiatowymi zaliczonymi do grupy miast o wysokim poziomie rozwoju, relatywnie dobra sytuacja cechuje Kolbuszową, gdzie poziom rozwoju gospodarczego, jak i poziom życia są wyższe od średniej dla całego zbioru miast województwa. Brzozów odznacza się nieco wyższym od średniej poziomem rozwoju gospodarczego, ale niższym od średniej poziomem życia. Odwrotnie jest w przypadku Lubaczowa. Ważne jednak, że obydwa ośrodki w ostatniej dekadzie utrzymały swój poziom rozwoju gospodarczego, a wzmocniły swą pozycję w zakresie poziomu życia. Poniżej przeciętnym poziomem rozwoju gospodarczego i relatywnie

niskim poziomem życia cechują się dwa miasta powiatowe – Ropczyce i Ustrzyki Dolne. Wymagają one selektywnego wsparcia w zakresie poprawy poziomu życia.

Niskim poziomem rozwoju gospodarczego oraz przeciętnym wskaźnikiem poziomu życia cechuje się Strzyżów. Na dodatek pozycja miasta spadła w ostatnim dziesięcioleciu w zakresie tych obydwu sfer. Miasto straciło pomiędzy 1999 a 2009 r. około 1000 miejsc pracy, czyli 1/5 całości. Jako że Strzyżów jest jedynym miastem w całym powiecie i węzłem rynku pracy wymaga on szczególnego wsparcia w zakresie działań nakierowanych na poprawę poziomu rozwoju gospodarczego.

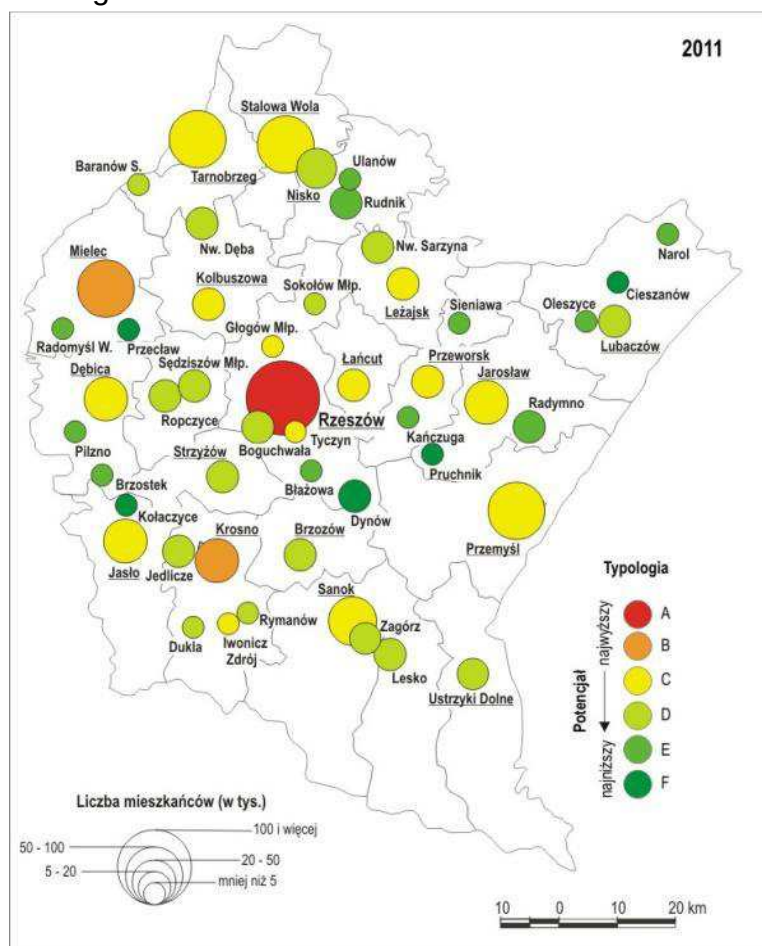
Nisko, jako jedyne z miast powiatowych odznacza się zarówno niskim poziomem życia, jak i niskim poziomem rozwoju gospodarczego. Wynika to z trzech specyficznych dla miasta uwarunkowań. Po pierwsze Nisko położone jest w bliskim sąsiedztwie znacznie silniejszego gospodarczo miasta – Stalowej Woli, co powoduje częściowo efekty wymywania lokalnych zasobów oraz spore uzależnienie lokalnego rynku pracy od sytuacji w sąsiednim mieście. Po drugie samo Nisko boryka się z cyklicznymi kryzysami na rynku pracy w ostatnich 15 latach, powodowanymi przez problemy głównych pracodawców⁵⁵. Po trzecie miasto posiada niewielkie i słabo gospodarczo rozwinięte zaplecze, co – wraz z konkurencją okolicznych silniejszych ośrodków miejskich – utrudnia mu rozwój funkcji usługowych.

Z punktu widzenia polityki regionalnej uwagi wymaga ponadto zbiór 11 miast, cechujących się relatywnie niską wartością wskaźnika poziomu rozwoju gospodarczego, jak i poziomu życia. Poza omówionym wyżej Niskiem są to: Sokołów Małopolski, Narol, Radymno, Radomyśl Wielki, Brzostek, Kołaczyce, Rudnik nad Sanem, Cieszanów i Oleszyce. Grupę tę tworzą więc głównie miasta małe – jedynie trzy posiadają więcej niż 5 tys. mieszkańców. To co łączy większość tych miast, i dodatkowo utrudnia ich rozwój jest położenie w obszarze peryferii zewnętrznych i wewnętrznych województwa. Pełniejsze uchwycenie uwarunkowań rozwoju tych miast, w tym ich endogenicznego potencjału rozwojowego wymaga przeprowadzenia pogłębionych badań społecznych w dłuższym okresie czasu. W tym miejscu można jedynie wskazać na fakt, że obecny relatywnie niski poziom rozwoju większości tych miast jest efektem m.in. ich długoletniej peryferyjnej pozycji i niedoinwestowania w okresie gospodarki centralnie sterowanej, co wiąże się z szerszym problemem tzw. kryzysu małych miast w okresie PRL. Z niskiego poziomu startują ponadto miasta, które uzyskały prawa miejskie w ostatnich 10 latach. Warto zauważyć, że relatywne tempo rozwoju tych miast w ostatniej dekadzie było zasadniczo odmienne. Małe miasta powiatu lubaczowskiego (Narol, Cieszanów i Oleszyce) wyraźnie poprawiły swoją pozycję, w przypadku miast powiatu niżańskiego (Nisko, Rudnik nad Sanem) oraz peryferyjnych miast powiatu rzeszowskiego (Dynów, Sokołów Małopolski) obserwowaliśmy relatywną stagnację lub nawet osłabienie ich pozycji na tle całej grupy miast podkarpackich.

⁵⁵ Upadłość dwóch największych firm – Zakładów Mięsnych i zakładów metalowych Nimet w pierwszej połowie lat 2000, szybki rozwój ale później upadek firmy Toora. Warto wskazać, że w ostatnim czasie (2011-2012) silnie zwiększyła się liczba miejsc pracy w Nisku (ponad 500 osób), co wynikało z decyzji firmy Armatura o relokacji produkcji z Krakowa do Niska.

I.4.2. Typologia rozwojowa miast

Nie ulega wątpliwości, że ośrodkiem o największym potencjale rozwojowym spośród miast województwa podkarpackiego jest Rzeszów (rys. 26). Właściwie w każdym z analizowanych elementów składowych potencjału ludzkiego stolica województwa dzierży prymat, zwykle dość wyraźnie górując nad kolejnymi w rankingu ośrodkami.

Rys. 26. Typologia miast województwa podkarpackiego ze względu na ich potencjał rozwojowy

Źródło: opracowanie K. Gwosdz i A. Sobala-Gwosdz.

Wysoki potencjał rozwojowy przypisano dwóm ośrodkom miejskim – Krosnu i Mielcowi. Krosno jest najlepiej i najwszechstronniej rozwiniętym byłym ośrodkiem wojewódzkim, w niektórych wskaźnikach nie ustępując Rzeszowowi. Pozycja Mielca wynika przede wszystkim z faktu, że jest on liderem innowacyjności wśród miast regionu oraz posiada najlepsze wskaźniki potencjału finansowego budżetu miasta, natomiast na tle Rzeszowa i Krosna cechuje go znacznie mniejszy poziom dywersyfikacji gospodarki.

Piętnastu miast województwa przypisano ponadprzeciętny potencjał rozwojowy. Grupa ta skupia większość miast powiatowych w regionie, w tym Przemyśl i Tarnobrzeg. Znajdują się tu ponadto najlepiej rozwinięte w świetle

przeprowadzonej diagnozy małe miasta regionu Iwonicz-Zdrój, Tyczyn oraz Głogów Małopolski.

Najlichniesza jest grupa o umiarkowanym potencjale rozwojowym. Do niej należą m.in. pozostałe miasta powiatowe regionu, średniej wielkości wyspecjalizowane miasta przemysłowe, oraz kilka małych miast – głównie te położone w powiatach rzeszowskim i krośnieńskim.

Zdecydowaną większość małych miast województwa sklasyfikowano w klasach o najniższym potencjale rozwojowym. Relatywnie wyższy potencjał spośród małych ośrodków charakteryzuje tylko część ośrodków leżących w strefie podmiejskiej Rzeszowa oraz te miasta, które posiadają niektóre wyspecjalizowane funkcje, np. uzdrowiskowe. Trzeba przy tym zauważyć, że aktualny poziom rozwoju wielu małych miast jest przede wszystkim wynikiem ich zapóźnienia wynikłego ze słabego rozwoju w okresie gospodarki sterowanej, kiedy to inwestycje były skoncentrowane przede wszystkim w średnich i dużych miastach oraz wyspecjalizowanych ośrodkach przemysłowych. W tym kontekście warto zauważyć, że słaby potencjał rozwojowy charakteryzuje wszystkie nowo restytuowane miasta, z wyjątkiem graniczącej z Rzeszowem Boguchwały.

W przestrzeni województwa można zaobserwować dwa obszary, gdzie skupiają się miasta o relatywnie niskim potencjale rozwojowym. Pierwszym jest obszar Pogórzy (Przemyskie, Dynowskie i Ciężkowickie), który w świetle wielu analiz⁵⁶ jest głównym obszarem problemowym w województwie podkarpackim. Na terenie tym, który ma charakter peryferii wewnętrznych województwa kumuluje się wiele barier rozwojowych, takich jak słaba dostępność obszaru, niska gęstość zaludnienia, niski poziom rozwoju gospodarczego, silny odpływ ludności, co w niektórych gminach wiejskich prowadzi do procesów depopulacji. Drugim obszarem są wschodnie i północno-wschodnie rubieże województwa a zwłaszcza powiaty lubaczowski i niżański. Mają one charakter peryferii zewnętrznych, przy czym w badanym 10-leciu trajektorie rozwojowe miast tych dwóch powiatów były odmienne. Małe miasta powiatu lubaczowskiego poprawiły swoją relatywną pozycję, natomiast pozycja miast powiatu niżańskiego – na tle całej grupy miast województwa uległa dalszemu osłabieniu.

I.4.3. Bieguny wzrostu w przestrzeni województwa podkarpackiego

Z perspektywy regionalnej polityki rozwoju istotne jest wskazanie biegunów (ośrodków) wzrostu, tj. miejsc w przestrzeni geograficznej odznaczających się szybszym w relacji do innych miejsc rozwojem gospodarczym, który jest indukowany na sąsiednie obszary co najmniej w skali ponadlokalnej.

Warunkiem uznania danego miasta za ośrodek wzrostu jest spełnienie czterech kryteriów⁵⁷:

⁵⁶ Sobala-Gwosdz A., 2005, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji...*, op. cit. *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020*, 2006, Zarząd Województwa Podkarpackiego, Rzeszów.

⁵⁷ Sobala-Gwosdz A., 2005, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji...*, op. cit.

- Ośrodek wzrostu musi wykazywać się odpowiednio dużym wewnętrznym potencjałem gospodarczym, który umożliwia generowanie odpowiednio silnych impulsów rozwojowych zdolnych do dynamizowania rozwoju otaczającego regionu lub subregionu.
- Ośrodek wzrostu charakteryzuje się ponadprzeciętną na tle innych ośrodków dynamiką rozwojową w dłuższym okresie. Właściwość ta wynika z obecności w ośrodku dynamicznych działalności gospodarczych.
- Ośrodek wzrostu wykazuje pozytywne oddziaływanie na rozwój obszarów otaczających przez efekty mnożnikowe, przepływ kapitału i innowacji.
- Dodatkowym aspektem, bardzo rzadko badanym ze względu na trudną mierzalność a zarazem brak danych porównawczych dla zbioru miast polskich, jest wymóg odpowiednio dużej innowacyjności ośrodka⁵⁸.

Przeprowadzona analiza prowadzi do jednoznacznego – i niezaskakującego – wniosku, że dynamicznym biegunem wzrostu w województwie podkarpackim jest Rzeszów. Ma on charakter regionalnego bieguna wzrostu, o zdecydowanie największym obszarze funkcjonalnym spośród wszystkich miast województwa. Warto zauważyć przy tym, że bezwzględny potencjał miasta nie jest na tyle duży by zaliczać Rzeszów do grona biegunów ponadregionalnych⁵⁹, nie jest on póki co wystarczający, by zdynamizować rozwój ośrodków peryferii wewnętrznych położonych na południowy-zachód od miasta. Warto natomiast wskazać na widoczny, silny, równoleżnikowy korytarz rozwoju rozpościerający się wzdłuż drogi krajowej nr 4 pomiędzy Rzeszowem a Łańcutem.

Cechy subregionalnego bieguna wzrostu najlepiej wypełnia Krosno. Jest miastem wielofunkcyjnym, posiada silne zaplecze ludnościowe oraz charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem rozwoju gospodarczego i poziomu życia. O występowaniu pozytywnych efektów oddziaływania na otoczenie świadczy m.in. fakt, że w obszarze funkcjonalnym miasta brak jest ośrodków, które zaliczono do klas o najniższym potencjale rozwojowym. Cieniem na tym pozytywnym obrazie kładzie się jednak słaba dynamika rozwoju gospodarczego w badanym okresie – w latach 1999-2009 liczba pracujących w mieście spadła o ponad 10%, co związane było z problemami firm produkcyjnych z sektorów tradycyjnych, głównie przemysłu szklarskiego, w zakresie którego Krosno jest jednym z wiodących ośrodków w kraju.

Cechy ośrodka wzrostu posiadają ponadto Mielec, Stalowa Wola, Przemyśl i Tarnobrzeg. Współcześnie w ich przypadku możemy mówić raczej jako potencjalnych ośrodkach wzrostu.

W przypadku Mielca główną przeszkodą niepozwalającą uznać go za subregionalny biegun wzrostu są wciąż słabo widoczne efekty dynamizowania

Grzeszczak J., 2007, *Teoria biegunów wzrostu w warunkach polskich: przyszłość i teraźniejszość*, [w:] J. Lach, M. Borowiec, T. Rachwał (red.), *Procesy transformacji społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych struktur przestrzennych*, Akademia Pedagogiczna w Krakowie, Kraków, 120-129.

Domański B., Noworól A. (red.), 2010, *Małopolskie miasta...*, op. cit.

⁵⁸ zob. Grzeszczak J., 2007, *Teoria biegunów wzrostu w warunkach polskich...*, op. cit.

⁵⁹ Makiela Z., Sobala-Gwosdz A., 2009, *The influence of metropolitan areas on regional Development. Rzeszów as compared to other Metropolitan areas in eastern Poland*, EUROPA XXI, 19, 57-70.

rozwoju w obszarze jego zaplecza funkcjonalnego. Poza tym w badanym okresie Mielec wypełniał wszystkie kryteria delimitacyjne subregionalnego ośrodka wzrostu: duży potencjał własny, wysoką innowacyjność gospodarki i dużą dynamikę rozwoju.

Trendy rozwojowe, jakie obserwujemy w ostatnich latach przyniosły wyraźne osłabienie znaczenia Przemyśla jako subregionalnego ośrodka wzrostu. Na tle podkarpackich miast Przemyśl ciągle cechuje się ponadprzeciętnymi wskaźnikami poziomu rozwoju życia i rozwoju gospodarczego, a miasto pełni jedną z wiodących ról w hierarchii osadniczej województwa. Relatywnie słaba dynamika rozwoju w okresie 1999-2011 nie pozwala jednak zaliczyć Przemyśla do roli subregionalnego ośrodka wzrostu, którą bez wątpienia spełniał w pierwszej dekadzie transformacji⁶⁰. Współczesne problemy Przemyśla biorą się przede wszystkim z jego unikatowej struktury funkcjonalnej. Przemyśl należy do typu miast-wróć⁶¹, którego gospodarka zależy silnie od pełnionej roli węzła aktywności związanych z ruchem granicznym. Słabe są natomiast funkcje miasta związane z obsługą zaplecza, co wynika z relatywnie niewielkiej wielkości tego zaplecza oraz asymetrycznego położenia Przemyśla – część historycznego zaplecza miasta zostało odcięte granicą państwową. Funkcje centralne wyższego rzędu – np. szkolnictwo wyższe nie są na tyle silne by same zdynamizować gospodarkę miasta. Podobnie jest z funkcjami wyspecjalizowanymi – funkcja przemysłowa jest słaba w relacji do wielkości miasta, a rozwijane funkcje turystyczne też nie mają takiego potencjału by silnie zdynamizować rozwój ponad 60 tys. ośrodka.

Również Tarnobrzeg nie pełni współcześnie roli subregionalnego ośrodka wzrostu. Miasto to wprawdzie cechuje relatywnie wysoki poziom rozwoju gospodarczego i poziomu życia, również dynamika rozwoju miasta – na tle innych podkarpackich ośrodków – w ostatniej dekadzie była również ponadprzeciętna. Kurczy się jednak oddziaływanie miasta na otoczenie, co wynika m.in. z dość dużego spadku liczby pracujących w mieście między 1999 a 2009 r. (o ponad 18%). Niewielka jest baza ekonomiczna miasta. Obszar funkcjonalny Tarnobrzega jest też najmniejszy spośród wszystkich większych miast województwa, co w zasadzie wyklucza uznanie Tarnobrzega za ośrodek o znaczeniu subregionalnym. Potwierdza to relatywnie słaba pozycja miasta w zakresie wyposażenia w usługi.

Stalowa Wola, posiadająca znacznie większe zaplecze funkcjonalne od Tarnobrzega ciągle znajduje się w fazie przebudowy z ośrodka monofunkcyjnego w miasto o bardziej zdywersyfikowanej strukturze branżowej. Relatywne tempo rozwoju miasta było zbyt słabe, by uznać go za dynamicznie rozwijający się ośrodek wzrostu. Hamujący wpływ na rozwój Stalowej Woli może mieć w świetle prognoz demograficznych duży regres ludnościowy.

Warto zauważyć, że sytuacja osadnicza na północy województwa, tj. funkcjonowanie zespołu miast Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Nisko oraz Sandomierz (świętokrzyskie) stwarza dość specyficzne uwarunkowania dla rozwoju lokalnego i regionalnego w tym regionie. Wzajemna pozycja tych miast utrudnia bowiem

⁶⁰ Sobala-Gwosdz A., 2005, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji...*, op. cit.

⁶¹ Sobala-Gwosdz A., 2008, *Przemyśl jako miasto-wrota*, Rocznik Przemyski, Przemyśl, 44, 5, 187-198.

wykształcenie się klasycznego „hierarchicznego” układu osadniczego, w którym jedno z tych miast przejęłoby funkcje ośrodka dominującego. Zespół ten mógłby potencjalnie pełnić rolę „sieciowego” bieguna wzrostu, przy założeniu wykształcenia i umacniania ich policentryczności funkcjonalnej. Taka integracja funkcjonalna wzmacniałaby potencjał całego układu miejskiego.

Ponadlokalne znacznie (oddziaływanie szersze niż powiat) mają w województwie jeszcze cztery miasta: Dębica, Sanok, Jasło i Jarosław. Każde z nich posiada obszar funkcjonalny przekraczający 100 tys. osób, są ponadto skupieniem instytucji o randze subregionalnej, np. dużych pracodawców lub placówek szkolnictwa wyższego. Miasta te posiadają zbliżony potencjał rozwojowy, przy czym największy wydaje się mieć obecnie Dębica. Wykształcenie się Dębicy jako samodzielnego subregionalnego ośrodka wzrostu utrudnia jednak jej położenie między dwoma silnymi centrami – Rzeszowem i Tarnowem oraz strukturalna słabość południowej części zaplecza miasta. Generalnie rzecz biorąc, żadne z tych czterech miast nie odznaczało się dynamicznym tempem poziomu rozwoju w ostatniej dekadzie, co więcej trzy z nich stoją przed dość dużym wyzwaniem związanym z obecnym potencjałem budżetowym.

Na koniec trzeba podkreślić, że z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju gospodarczego województwa doszło w ostatniej dekadzie do pewnego regresu w stosunku do sytuacji zdiagnozowanej w latach 1990⁶². Regres ten wynika z niskiej dynamiki rozwoju miast mogącej pełnić rolę subregionalnych ośrodków wzrostu, szczególnie na północy i wschodzie województwa. Województwo podkarpackie jest zarazem przykładem szerszej prawidłowości obserwowanej w regionach polski wschodniej, która wyraża się słabością ośrodków subregionalnych, a także wielu miast powiatowych⁶³.

⁶² Sobala-Gwosdz A., 2005, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji...*, op. cit.

⁶³ Śleszyński P., Czapiewski K., 2011, *Znaczenie ośrodków miejskich oraz ich hierarchicznych Powiązań dla regionalnego i lokalnego rozwoju ekonomicznego i społecznego polski wschodniej*. Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby aktualizacji Strategii rozwoju społeczno – gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020.

I.5. Wnioski

Przeprowadzona diagnoza sytuacji miast województwa podkarpackiego miała za zadanie określić ich sytuację społeczno-gospodarczą, w tym zidentyfikować bariery i potrzeby rozwojowe. Pokazała ona zróżnicowanie – tematyczne i geograficzne – potencjału rozwojowego miast województwa podkarpackiego oraz pozwala na określenie działań, na których należy się skoncentrować oraz pożądanych i możliwych kierunków interwencji. W niniejszym fragmencie zestawiono główne wnioski z diagnozy, natomiast zalecane działania zawarto w części rekomendacyjnej ekspertyzy.

W sferze demograficznej najbardziej charakterystyczną cechą miast województwa – jak i zresztą całego regionu – jest jego emigracyjny charakter. Blisko 80% miast cechuje się ujemnym saldem migracji. Relatywnie wysoki przyrost naturalny sprawia jednak, że do typu regresyjnego (miasta tracące ludność) należy połowa miast województwa. Prowadzone ostatnio analizy migracji⁶⁴ wskazują, że negatywne trendy w tym względzie będą się raczej pogłębiać, z wyjątkiem Rzeszowa i niektórych miast położonych w jego strefie podmiejskiej. Według prognozy GUS do 2030 r. w miastach podkarpackich ubędzie 8% mieszkańców. Wśród większych miast największy spadek liczby ludności przewidywany jest dla Stalowej Woli (aż o blisko 1/4) a następnie Krosna i Przemyśla (około 13-14%). Utrata kapitału ludzkiego na skutek emigracji jest jedną z kluczowych barier rozwojowych województwa.

Jakkolwiek w porównaniu z innymi województwami Polski Podkarpacie nadal charakteryzuje się korzystniejszymi strukturami wieku, to współcześnie zachodzą silne procesy starzenia się ludności miast. Najbardziej zaawansowane procesy starzenia zaznaczają się zarówno w miastach większych, wśród nich najbardziej w Przemyśle i Krośnie, jak i w niektórych miastach małych: Baranowie Sandomierskim, Jedliczach i Nowej Dębie. Procesy starzenia się ludności miast województwa powinny być przedmiotem uwagi władz lokalnych, przy czym na obecnym etapie skala problemu w zdecydowanej większości miast jest umiarkowana.

Dosyć silnej suburbanizacji podlegają średnie i duże miasta województwa. Wyraźnie zarysowany „pierścień suburbanizacyjny”, poza Rzeszowem, posiadają – Przemyśl, Stalowa Wola, Mielec, Krosno i Dębica. Suburbanizacja zwiększa potencjał demograficzny terenów podmiejskich, a poprzez powiązania z miastem rdzeniowym przyczynia się do wzrostu spójności terytorialnej w skali funkcjonalnego obszaru miasta. Procesy te prowadzą jednak do erozji bazy podatkowej miasta i pogorszenia się struktur społecznych na jego obszarze. W sytuacji braku koordynacji planowania przestrzennego w obszarach suburbanizacji oraz braku ograniczeń w zabudowywaniu terenów zielonych będą wzrastały konflikty oraz dysfunkcje przestrzenne. Z racji największego nasilenia procesów suburbanizacji, negatywne zjawisko rozlewania się miasta dotyczy szczególnie terenu Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego.

⁶⁴ Bieńkowska D., Ulański C., Szymańska J. (red.), 2010, *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego...*, op. cit.

Zdecydowana większość miast województwa podkarpackiego pełni rolę węzłów lokalnych rynków pracy, o czym świadczy wysoki udział pracujących odniesionych do liczby ludności oraz dodatnie saldo dojazdów do pracy. Niestety, w dekadzie 1999-2009 liczba pracujących w miastach regionu zmniejszyła się łącznie o 17,7 tys. osób. Zauważalny ubytek (5% i więcej pracujących) miał miejsce w dwudziestu jeden miastach województwa. Natomiast największy względny wzrost nastąpił w małych miastach, przede wszystkim położonych w strefach podmiejskich. Wśród miast dużych bezwzględnie najwięcej miejsc pracy przybyło w Rzeszowie oraz Mielcu.

Województwo podkarpackie w dekadzie 2001-2011 należało do obszarów o podwyższonym poziomie bezrobocia. Stopa bezrobocia w ostatnich pięciu latach była wyższa o 2-3 punkty procentowe w stosunku do średniej dla Polski. Przedmiotem uwagi polityki miejskiej powinny być dwie grupy miast. Po pierwsze te, w których w ostatniej dekadzie utrzymywał się ponadprzeciętny poziom bezrobocia (Radymno, Nowa Sarzyna, Przecław, Cieszanów, Ustrzyki Dolne, Rudnik nad Sanem, Strzyżów, Oleszyce, Brzozów i Kołaczyce) oraz te ośrodki, które charakteryzowały się wolniejszym tempem spadku bezrobocia w stosunku do całej grupy miast województwa, w efekcie czego znalazły się w grupie miast o relatywnie wysokim bezrobociu (Przeworsk, Przemyśl, Ulanów, Kańczuga i Lesko). Potwierdzeniem analizy statystycznej są opinie wyrażane przez badanych respondentów – przedstawicieli urzędu miast, beneficjentów środków UE oraz mieszkańców. Dostęp do miejsc pracy jest najslabiej ocenianą ze wszystkich sfer życia społeczno-gospodarczego w miastach województwa. Wyraźnie widoczna jest przy tym silna zależność pomiędzy wielkością ośrodka miejskiego a opiniami o możliwości znalezienia w nim pracy – im mniejsze miasto tym gorsza opinia na temat lokalnego rynku pracy. Najgorzej tendencje na rynku pracy ocenili mieszkańcy miast podregionów krośnieńskiego i przemyskiego.

Coraz większe znaczenie w rozwoju gospodarczym mają zasoby kapitału ludzkiego i społecznego. W okresie 2002-2011 wzrosła znacząco liczba ludności miejskiej z wykształceniem wyższym: z 14,5% do 21,7%. Nieznacznie spadł odsetek osób z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym, znacząco natomiast – osób o najniższym poziomie wykształcenia. W porównaniu z analogicznymi trendami dla Polski województwo podkarpackie ma pozycję regionu „doganiającego”: w okresie 2002-2010, miał na jego terenie miejsce największy przyrost osób z wykształceniem wyższym spośród wszystkich województw Polski Wschodniej. Poziom kapitału społecznego wykazuje w miastach województwa dość duże zróżnicowanie. Generalnie jest on relatywnie niski w miastach o dużych tradycjach przemysłowych, co może stanowić problem w przypadku prób wzmacniania partycypacji społecznej w projektach finansowanych ze środków unijnych. W większości miast powiatowych obserwować można zasoby kapitału społecznego na średnim lub wysokim poziomie. Generalnie cechą województwa podkarpackiego są wysokie zasoby wiążącego kapitału społecznego⁶⁵.

⁶⁵ Działek J., 2011, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego...*, op. cit.

Rolę, jaką miasto spełnia na rzecz świata zewnętrznego oraz jego potencjał gospodarczy dobrze można ocenić za pomocą analizy bazy ekonomicznej. Łączna wielkość sektora bazowego dla miast podkarpackich w 2009 r. wyniosła 140 tys. pracujących, z czego 30% przypada na Rzeszów. Gospodarcza rola stolicy województwa jest tym samym wyraźnie wyższa niż jej udział w liczbie ludności miast województwa. Największą bazą ekonomiczną po stolicy województwa dysponują Krosno, Mielec i Stalowa Wola, przy czym potencjał gospodarczy Mielca i Stalowej Woli odpowiada ich pozycji mierzonej liczbą mieszkańców, rola gospodarcza Krosna jest w tym względzie znacznie wyższa. Na tle wymienionych miast zwraca uwagę słaba pozycja byłych stolic województw - Tarnobrzega i Przemyśla. W dekadzie 1999-2009 baza ekonomiczna podkarpackich miast zmniejszyła się o około 21 tys. pracowników nadwyżkowych, co odpowiadało w przybliżeniu ubytkowi wszystkich miejsc pracy w tym okresie w miastach województwa.

Większość miast województwa podkarpackiego (30 na 47 badanych ośrodków) w 2009 r. reprezentowała typ usługowy, głównie były to ośrodki usług nierynkowych. Duża liczba ośrodków usług nierynkowych świadczy o słabości ekonomicznej gospodarek lokalnych. Dominacja usług nierynkowych w bazie ekonomicznej charakteryzowała w 2009 r. 15 miast, wśród nich m.in. Przemyśl, Nisko, Lubaczów, Ustrzyki Dolne, Strzyżów i Brzozów. Usługi publiczne były ponadto wiodącą działalnością m.in. w Tarnobrzegu i Przeworsku. Skupienie miast z wiodącą specjalizacją w zakresie usług nierynkowych występuje na wschodzie województwa, jest także charakterystyczne dla miast położonych w pasie Pogórzy. Niepokojący jest kierunek zmian funkcjonalnych miast w regionie. W badanej dekadzie najczęściej miał miejsce wzrost znaczenia usług nierynkowych, a zmniejszenie się roli usług rynkowych. Jest to problem zwłaszcza w przypadku miast powiatowych, gdyż oznacza ona słabą ich pozycję jako miejsc skupienia dynamicznych działalności gospodarczych. Zmiany strukturalne są wyraźnie zróżnicowane przestrzennie – pozytywne procesy zachodzą w otoczeniu Rzeszowa, zaś niekorzystne przede wszystkim w miastach byłego województwa przemyskiego.

Ocena poziomu życia i usług publicznych na podstawie badań ankietowych samorządów i beneficjentów wskazuje na zróżnicowaną skalę problemów miast województwa w poszczególnych domenach. Raczej przeciętnie oceniany jest we wszystkich miastach poziom rozwoju infrastruktury drogowej i transportu publicznego. Natomiast najlepiej postrzegany jest poziom bezpieczeństwa publicznego. Relatywnie wysoko oceniana jest jakość środowiska przyrodniczego, szczególnie w południowej i wschodniej części województwa, gdzie zlokalizowanych jest wiele obszarów chronionych. Pozytywnie oceniana jest estetyka miast i stan przestrzeni publicznych. Bardzo dobrze postrzegany jest poziom szkolnictwa, natomiast raczej przeciętnie oceniany jest dostęp do służby zdrowia i pomocy społecznej. Generalnie mniejsze miasta wskazują na nieco słabszy rozwój niektórych usług publicznych, np. z zakresu infrastruktury społecznej. Najgorzej oceniana jest możliwość załatwienia spraw za pośrednictwem Internetu. Sferą problemową jest w ocenie respondentów także infrastruktura komunikacyjna. Najniższe oceny respondentów pojawiają się w obszarach kluczowych dla rozwoju gospodarczego.

Porównując poziom życia w 2010 r. z sytuacją sprzed 10 lat zauważamy w zbiorze miast województwa podkarpackiego pozytywny proces rosnącej konwergencji między poziomem życia przy bezwzględnym wzroście poziomu życia. Z punktu widzenia rozwoju regionalnego jest to bardzo pozytywny proces. Przeprowadzone badania wskazują na wyraźną relację dodatnią między wielkością miasta a poziomem życia. Wszystkie średnie i duże miasta województwa cechują się relatywnie wysokim i ponadprzeciętną wartością wskaźnika syntetycznego. Natomiast relatywnie niskim poziomem życia charakteryzują się miasta małe, liczące poniżej 5 tys. mieszkańców. Wsparciem nakierowanym na poprawę poziomu życia powinna być objęta w województwie grupa 16 miast województwa, które cechują się relatywnie niskim i najniższym poziomem życia, oraz te miasta – które odznaczają się przeciętnym poziomem życia, ale gdzie w porównaniu z sytuacją 2000 r. miało miejsce istotne obniżenie ich pozycji.

Centralne położenie Rzeszowa i jego położenie na skrzyżowaniu głównych osi transportowych powoduje, że obserwowane rozpiętości w dostępności do stolicy województwa nie są tak duże jak na przykład w województwach małopolskim, dolnośląskim czy mazowieckim. Dobrą dostępnością odznaczają się miasta powiatów rzeszowskiego, łańcuckiego, ropczycko-sędziszowskiego oraz dębickiego. Najsłabsza dostępność cechuje miasta powiatów lubaczowskiego, bieszczadzkiego oraz tarnobrzckiego z Tarnobrzegiem. Tylko dwa miasta (Narol, Ustrzyki Dolne) położone są poza zasięgiem dojazdu w czasie dwóch godzin do Rzeszowa.

Należy odnotować wysoką spójność i domknięcie systemu miast województwa podkarpackiego. Wyraża się ona lepszą dostępnością do ośrodków usługowych wyższego rzędu w obrębie województwa niż poza nim. Wyjątkiem jest jedynie Narol, z którego bliżej jest do Tomaszowa Lubelskiego niż do Lubaczowa jako najbliższego miasta powiatowego. Dostępność miast regionu ulegnie w najbliższym czasie dość znacznej zmianie związanej z otwarciem podkarpackiego odcinka autostrady A4. W skali wewnątrzregionalnej będzie to oznaczać postępującą polaryzację, gdyż poprawi jeszcze bardziej dostępność miast pozytywnie wyróżniających się pod tym względem. Dlatego dla zachowania spójności terytorialnej województwa bardzo istotna jest realizacja drogi ekspresowej S19 i S74, a także budowa obwodnic miast na pozostałych ciągach dróg krajowych.

Zestawienie oceny podkarpackich miast z perspektywy ich potencjału gospodarczego oraz poziomu życia prowadzi do wyróżnienia z jednej strony grupy miast dobrze i harmonijnie rozwiniętych, a z drugiej ośrodków, które powinny być przedmiotem potencjalnego wsparcia ze strony władz samorządowych szczebla regionalnego. Patrząc na skład pierwszej grupy zauważamy, że zawiera ona przede wszystkim większe ośrodki miejskie, a z miast mniejszych tylko ośrodki położone w sąsiedztwie Rzeszowa oraz uzdrowiskowy Iwonicz-Zdrój. Widoczne są tym samym dwa wymiary zróżnicowania pozycji miast – pierwszym jest ranga miasta w hierarchii osadniczej regionu, w tym pełniona ranga administracyjna (wszystkie średnie i duże dobrze rozwinięte miasta w województwie są siedzibą powiatu) oraz położenie w bliskości stolicy województwa. To co łączy zbiór miast relatywnie słabo rozwiniętych i dodatkowo utrudnia ich rozwój jest położenie w obszarze peryferii zewnętrznych i

wewnętrznych województwa. Akcentuje to konieczność działań na rzecz poprawy dostępności tych miast.

W świetle dokumentów strategicznych i wyników ankiety skierowanej do urzędów miast największymi barierami rozwoju miast województwa jest niezadowalający stan lokalnego układu komunikacyjnego a ponadto infrastruktury ochrony środowiska oraz turystycznej, w tym bazy noclegowej i gastronomicznej. Wskazywano także na istotne braki w zakresie infrastruktury społecznej, w tym niski standard techniczny budynków oraz niewystarczające wyposażenie placówek edukacyjnych, a także instytucji kultury. W przypadku zdecydowanej większości podkarpackich miast (4/5 miast) za jedną z głównych barier uniemożliwiających rozwój, uznano różnego rodzaju problemy natury finansowej. Powszechną bolączką, wskazywaną przez blisko 80% ośrodków są problemy lokalnego rynku pracy. Wśród najpoważniejszych barier rozwojowych w sferze gospodarczej miast województwa podkarpackiego, najczęściej podkreślano niedorozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw, niskie zainteresowanie ze strony inwestorów zewnętrznych oraz brak silnych pracodawców. Wskazano ponadto na niezadowalającą ofertę inwestycyjną w zakresie podaży kompleksowo uzbrojonych terenów. W sferze ludnościowej za zdecydowanie najpoważniejszą barierę (tak obecną, jak i przyszłą), uznano emigrację zarobkową ludności i związany z nią proces tzw. drenażu mózgów (wymywania kapitału ludzkiego).

Najczęściej wymienianą barierą o charakterze egzogenicznym były uwarunkowania natury politycznej oraz prawno-administracyjnej, w tym głównie skomplikowany i niestabilny system prawno-administracyjny. Ponad 1/4 ośrodków miejskich, jako istotny problem rozwojowy postrzega niekorzystną, peryferyjną lokalizację oraz niską dostępność komunikacyjną.

Rozpatrując potencjał miast województwa podkarpackiego należy zwrócić uwagę, iż przeważająca większość z nich wiąże swój rozwój ze sferą turystyki, a czynniki kształtujące atrakcyjność turystyczną były najczęściej wymienianymi mocnymi stronami podkarpackich miast. Naszym zdaniem duże nadzieje związane z rozwojem funkcji turystycznej jako remedium na problemy gospodarcze miast regionu są jednak przesadzone i wymagają starannej ewaluacji co do ich rzeczywistego potencjału rozwoju i siły oddziaływania na gospodarkę miast. Potwierdzeniem tego rozumowania są obserwowane procesy dywergencji w skali subregionalnej mierzone np. PKB czy tendencjami na rynku pracy. Systematycznie wzrasta rola miast podregionu rzeszowskiego, stabilna jest pozycja ośrodków podregionu tarnobrzeskiego, słabnie natomiast pozycja miast podregionu krośnieńskiego, ale najbardziej przemyskiego. Co charakterystyczne właściwie wszystkie miasta tego podregionu jako swoją szansę rozwojową upatrują w rozwoju turystyki. Generalnie podregion przemyski stoi przed największymi barierami rozwojowymi, co związane jest z słabą pozycją gospodarczą sieci miast na tym terenie, potęgowaną przez bariery finansowe oraz słaby rozwój dynamicznych sektorów gospodarczych, w tym usług rynkowych i działalności produkcyjnej.

II. Potencjalne efekty realizowanych w ramach RPO WP projektów w kontekście rozwoju i wzmocnienia funkcji miejskich oraz dyfuzji procesów rozwojowych

II.1. Charakterystyka projektów realizowanych w ramach RPO WP w ośrodkach miejskich województwa podkarpackiego

Przeprowadzona kompleksowa charakterystyka projektów realizowanych w ramach RPO WP w ośrodkach miejskich województwa podkarpackiego miała za zadanie odpowiedzieć na następujące pytanie badawcze:

Pytanie badawcze:

Jak kształtuje się rozkład projektów miejskich realizowanych w ramach RPO WP w ujęciu tematycznym i przestrzennym?

W analizie tematycznej i przestrzennej projektów uwzględniono następujące kryteria:

- wielkość ośrodka miejskiego:
 - o w podziale na kategorie wielkości: poniżej 5 tys., 5-10 tys., 10-20 tys., 20-50 tys., 50-100 tys., powyżej 100 tys. mieszkańców;
 - o w podziale na miasta małe (poniżej 20 tys.) i średnie (powyżej 20 tys.);
- rozkład przestrzenny projektów w województwie podkarpackim:
 - o w podziale na podregiony statystyczne (NUTS 3): krośnieński, przemyski, rzeszowski i tarnobrzeski,
 - o w podziale na miasta położone w Rzeszowskim Obszarze Metropolitalnym oraz poza nim;
- cel i tematyka podejmowanych w projekcie działań, obejmująca następujące kategorie tematyczne⁶⁶:
 - o rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna – projekty z zakresu wsparcia przedsiębiorczości, innowacyjności, rozwoju instytucji otoczenia biznesu, przygotowania terenów inwestycyjnych oraz promocji gospodarczej miast,
 - o infrastruktura techniczna i transport publiczny – projekty rozbudowy i modernizacji infrastruktury drogowej, kolejowej i lotniczej w miastach i ich otoczeniu, projekty rozwoju transportu publicznego,
 - o bezpieczeństwo publiczne – działania służące poprawie bezpieczeństwa, zapobieganiu zagrożeniom, w tym klęskom żywiołowym,

⁶⁶ Kategorie tematyczne nie mają charakteru rozłącznego – niektóre projekty wpisywały się w więcej niż jedną kategorię tematyczną.

- o ochrona środowiska naturalnego – działania mające na celu ochronę przyrody w różnych wymiarach (m.in. inwestycje w kanalizację, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów, zachowanie oraz ochronę różnorodności biologicznej i krajobrazowej, termomodernizację, modernizację źródeł energii, energię odnawialną, itp.),
- o usługi publiczne (infrastruktura społeczna) – projekty wspierające rozwój i modernizację systemu administracji, edukacji, ochrony zdrowia i pomocy społecznej,
- o usługi czasu wolnego – działania z zakresu rozwoju turystyki, sportu, rekreacji i kultury,
- o mieszkalnictwo – remonty i termomodernizacja budynków mieszkalnych,
- o rewitalizacja – projekty z zakresu wspierania rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich,
- o jakość życia, integracja i aktywność społeczna – działania zmierzające do poprawy jakości życia oraz wzrostu integracji i aktywności społecznej mieszkańców; kategoria ta ma charakter nadrzędny w stosunku do pozostałych kategorii wymienionych powyżej za wyjątkiem „rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna”,
- wartość projektów, wartość wydatków kwalifikowalnych, wartość dofinansowania projektu oraz wartość wkładu finansowego UE,
- typ beneficjentów (w oparciu o ich formę prawną):
 - o jednostka samorządu terytorialnego:
 - gmina,
 - powiat,
 - województwo,
 - o samorządowa jednostka organizacyjna,
 - o państwowa jednostka organizacyjna,
 - o przedsiębiorstwo:
 - mikroprzedsiębiorstwo,
 - małe przedsiębiorstwo,
 - średnie przedsiębiorstwo,
 - duże przedsiębiorstwo,
 - o uczelnia wyższa lub jednostka badawczo-rozwojowa,
 - o organizacja pozarządowa (stowarzyszenia lub fundacja),
 - o kościół lub związek wyznaniowy,
 - o zakład opieki zdrowotnej działający w publicznym systemie ochrony zdrowia,
 - o szkoła lub placówka oświatowa,
 - o spółdzielnia lub wspólnota mieszkaniowa,
 - o instytucja otoczenia biznesu.

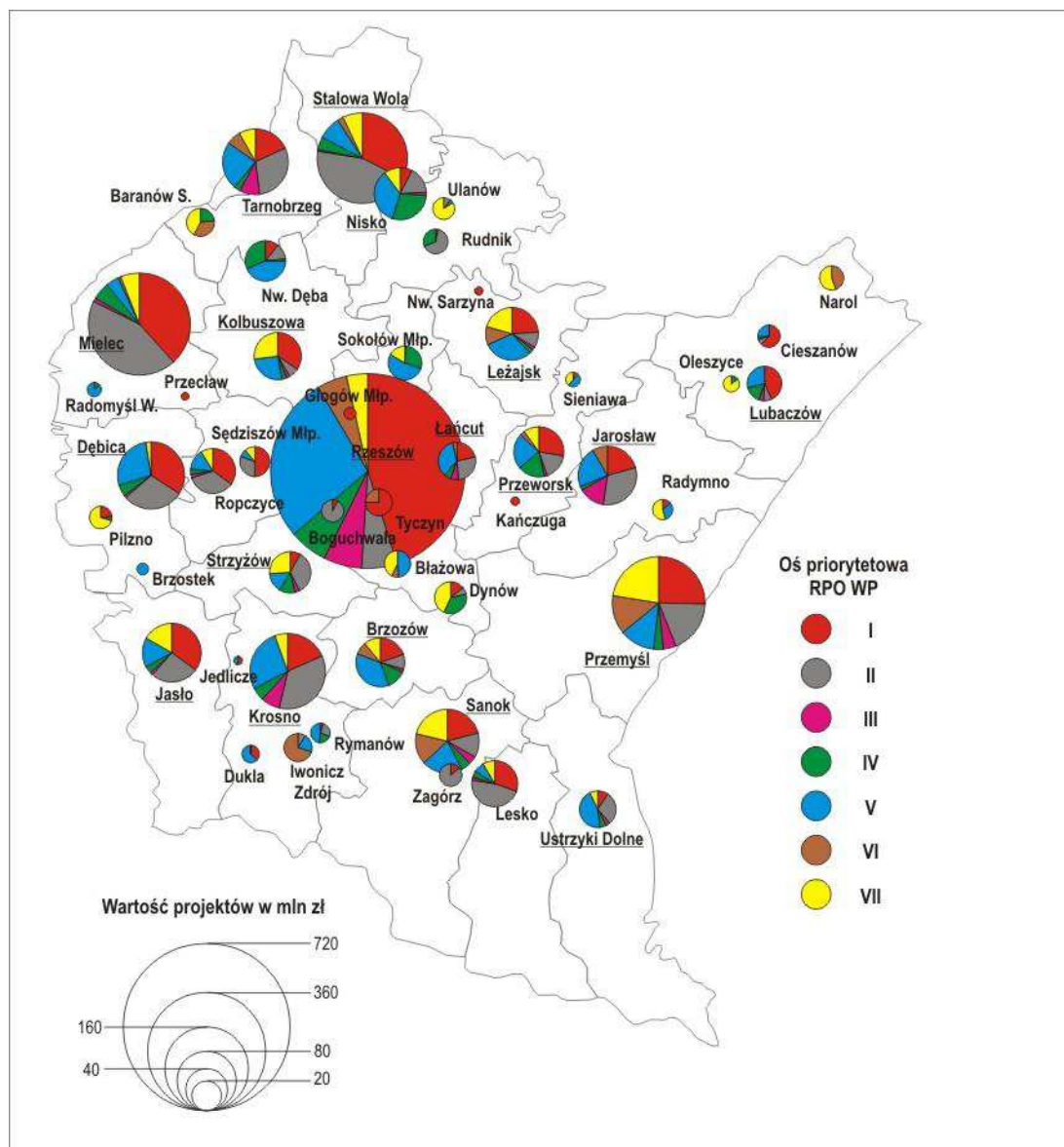
Tak skonstruowana typologia umożliwiła przeprowadzenie dalszych analiz, głównie w oparciu o wydzielone kategorie tematyczne. Opracowano również zestaw

map tematycznych, które obrazują przestrzenne zróżnicowanie nakładów poniesionych w poszczególnych obszarach interwencji. Wartość projektów w przeliczeniu na 1 mieszkańca umożliwiła zobrazowanie skali interwencji w różnej wielkości ośrodkach i w różnych częściach województwa.

Ogółem przeanalizowano 818 projektów realizowanych w ramach osi I-VII RPO WP w miastach województwa podkarpackiego, zgodnie z bazą przekazaną przez Zamawiającego (załącznik 3.). Łączna wartość realizowanych projektów wyniosła ponad 3 mld zł, a kwota dofinansowania osiągnęła wartość blisko 1,9 mld zł. Wśród analizowanych projektów 19 przedsięwzięć miało charakter projektów kluczowych, często realizowanych w wielu ośrodkach miejskich regionu. Ich łączna wartość wyniosła 799,4 mln zł, co stanowi 26,4% łącznej kwoty badanych projektów. W zbiorze analizowanych przedsięwzięć znalazły się 443 projekty zakończone (54,2% ogółu) o łącznej wartości 1286,3 mln zł (42,4% całkowitej wartości wszystkich projektów).

Zgodnie z zapisami Uszczegółowienia RPO WP (s. 3) „cele szczegółowe RPO WP zostały określone w oparciu o analizę poziomu społeczno-gospodarczego rozwoju województwa i obejmują najważniejsze obszary interwencji wymagające wsparcia w celu usunięcia głównych barier rozwojowych i podniesienia poziomu rozwoju gospodarczego województwa”. Realizowane projekty mają zatem w swoim zamierzeniu oddziaływać na różne płaszczyzny rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Projekty o największej wartości dofinansowane ze środków unijnych w ramach RPO WP realizowane są w stolicy województwa, co wynika z funkcji oraz pozycji tego miasta w regionie (rys. 27). W Rzeszowie realizowanych jest m.in. wiele projektów kluczowych.

Rys. 27. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na osie priorytetowe

Uwagi: mapa uwzględnia również projekty realizowane w więcej niż jednym mieście poza projektem PSeAP realizowanym we wszystkich gminach województwa podkarpackiego.

Źródło: opracowanie J. Działek na podstawie bazy projektów.

Co ciekawe, na drugim miejscu pod względem wartości realizowanych projektów uplasował się Mielec, do którego trafiają w ramach RPO WP znaczące środki w ramach osi I i II. Podobna jest struktura projektów realizowanych w ramach programu regionalnego w Stalowej Woli. Wskazuje to na silną pozycję tych miast jako ośrodków gospodarczych, co wykazano w diagnozie w analizie bazy ekonomicznej (rozdział 1.1. niniejszego raportu).

Spośród byłych miast wojewódzkich najwyższe miejsce zajmuje Przemyśl, gdzie pozyskane środki są bardziej rozproszone. W porównaniu z innymi większymi miastami regionu realizowanych jest tutaj stosunkowo dużo projektów z osi VI i VII. Pozycja pozostałych dwóch dawnych stolic województw, Krosna i Tarnobrzega, w

zakresie pozyskiwania środków w ramach RPO WP jest niższa niż ich pozycja pod względem liczby ludności. Dużej wartości projekty realizowane są ponadto w Dębicy, Sanoku, Jaśle i Jarosławiu.

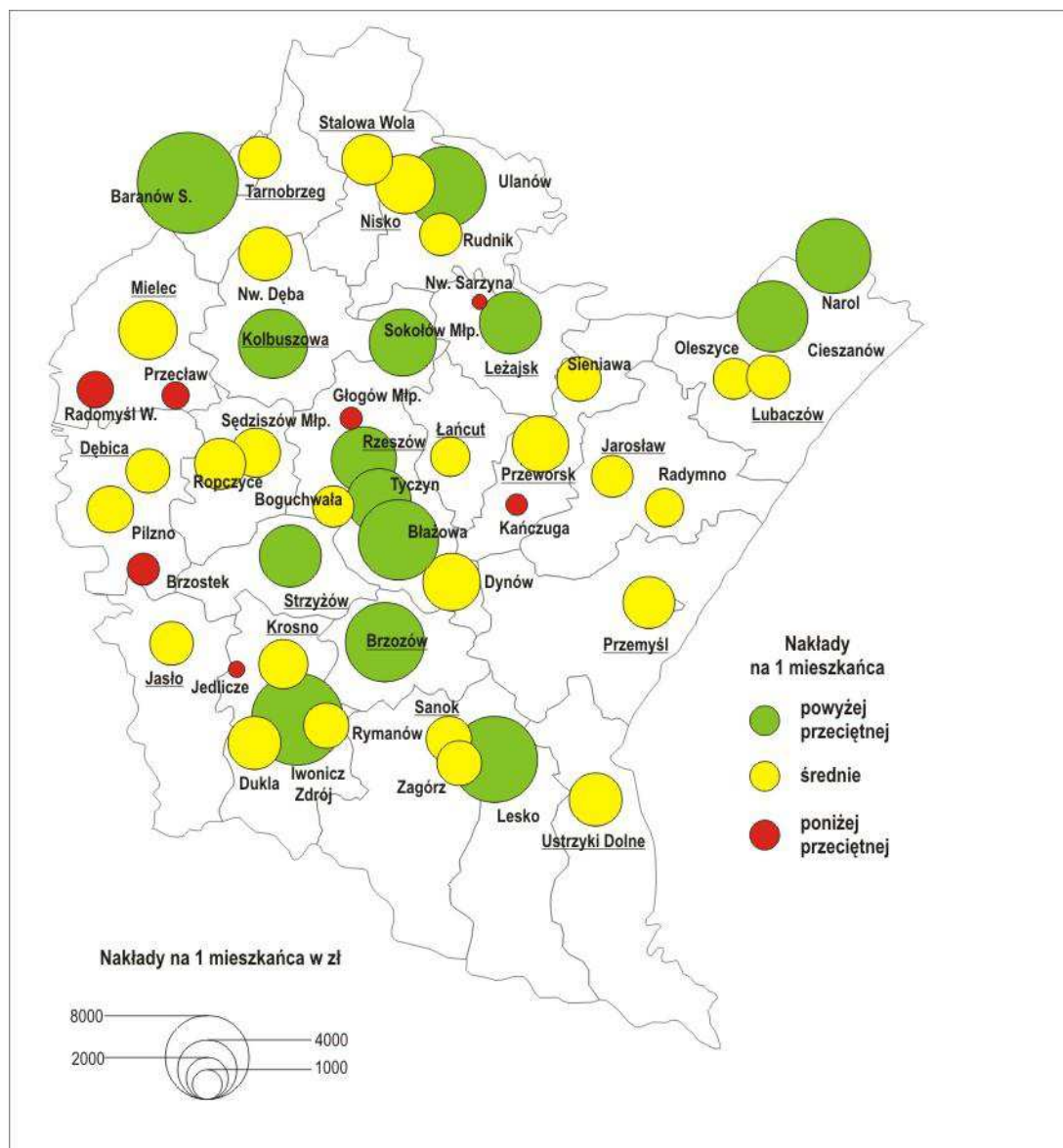
Stosunkowo mało środków, w porównaniu do pozycji tych miast pod względem liczby ludności oraz rangi w sieci osadniczej, trafiło do Ropczyc, Łańcuta oraz Lubaczowa. Natomiast wśród małych miast jako przykład ośrodków, które odniosły sukces w pozyskiwaniu środków na realizację przedsięwzięć w ramach RPO WP w stosunku do ich wielkości, wymienić należy: Sokołów Małopolski, Iwonicz-Zdrój, Baranów Sandomierski, Białową, Narol, Cieszanów i Ulanów. Z reguły w miastach małych realizowane były projekty z jednej, dwóch lub trzech osi priorytetowych programu regionalnego. Im większe miasto, o wyższym statusie administracyjnym, tym więcej osi priorytetowych było w nich reprezentowanych.

Choć generalnie łączna wartość projektów realizowanych w ośrodkach miejskich regionu w ramach RPO WP jest wprost proporcjonalna do wielkości tych miast, to w przeliczeniu na 1 mieszkańca mamy do czynienia z sytuacją dość wyrównaną (tab. 20). Oczywiście największe środki *per capita* trafiają do Rzeszowa, ale w pozostałych miastach wartości te układają się dość podobnie, poza jedynie miastami o liczbie ludności 20-50 tys. Warto jednak odnotować, że wśród miast małych można wskazać takie, w których nakłady w przeliczeniu na 1 mieszkańca są bardzo wysokie oraz takie, w których wartość realizowanych projektów *per capita* plasuje je na końcu stawki (rys. 28). Ponadprzeciętne nakłady na 1 mieszkańca, poza stolicą województwa, odnotowano również w niektórych mniejszych miastach powiatowych.

Tab. 20. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	4 838,40	Rzeszów	4 838,40	krośnieński	2 907,42
50-100	3 276,27	RzOM (z Rzeszowem)	3 961,78	przemyski	2 637,09
20-50	2 254,51	RzOM (bez Rzeszowa)	2 848,82	rzeszowski	4 328,28
10-20	3 146,94	poza RzOM	2 922,00	tarnobrzeski	2 940,36
5-10	3 334,74				
poniżej 5	3 553,60				
Średnia dla wszystkich miast:					3 301,95

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Rys. 28. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

W układzie subregionalnym warto zwrócić uwagę na stosunkowo niskie nakłady na 1 mieszkańca w podregionie przemyskim, którego miasta, jak wykazano w diagnozie, charakteryzują się słabszym potencjałem rozwojowym. Na skutek tego mogą one mieć niższą zdolność absorpcji środków unijnych. W konsekwencji pozyskują mniejsze środki w ramach programu regionalnego, co może prowadzić do dalszej utraty dystansu w stosunku do ośrodków z pozostałych części województwa.

Według najprostszego przyjętego w tym badaniu podziału,⁶⁷ 443 projekty o łącznej wartości 996,6 mln zł mają przyczyniać się do rozwoju gospodarczego i

⁶⁷ Liczba projektów w poszczególnych kategoriach nie sumuje się do 818, gdyż niektóre projekty przypisano do więcej niż 1 kategorii, np. przedsięwzięcia hotelarskie w ramach Działania 1.1 B zaklasyfikowano zarówno do kategorii „Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna”, jak i do kategorii „Usługi czasu wolnego”. Warto również pamiętać o umowności podziału na projekty wspierające rozwój gospodarczy i rozwój społeczny, gdyż

podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej miast podkarpackich. Natomiast 458 projektów o łącznej wartości blisko 2,5 mld zł ma oddziaływać na rozwój społeczny – podnoszenie poziomu i jakości życia oraz wzmacniania aktywności społecznej mieszkańców miast.

W podziale na 8 kategorii tematycznych, które stanowić będą szkielet tej części rozdziału, najwięcej projektów i najwięcej środków trafiło do kategorii rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna (tab. 21). Znaczące środki trafiły na inwestycje z zakresu infrastruktury społecznej (815 mln zł), usług czasu wolnego (602 mln zł) oraz infrastruktury technicznej i transportu publicznego (462 mln zł).

Tab. 21. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na kategorie tematyczne

Kategorie tematyczne	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna	443	996 577 183,37	857 848 688,60	596 252 131,02	543 410 023,18
Infrastruktura techniczna i transport publiczny	69	461 629 743,59	396 627 977,04	275 957 372,86	275 957 372,86
Bezpieczeństwo publiczne	24	160 071 878,26	147 192 002,11	121 204 909,02	121 204 909,02
Infrastruktura społeczna (usług publiczne)	140	814 974 135,44	752 454 124,26	546 423 841,36	535 078 254,69
Ochrona środowiska naturalnego	82	213 215 977,37	165 282 613,18	117 801 818,67	116 393 051,69
Usługi czasu wolnego	121	602 372 382,12	523 642 366,13	375 352 870,91	364 431 676,40
Rewitalizacja	59	298 711 265,31	282 752 645,34	222 600 559,21	216 012 053,78
Mieszkalnictwo	23	51 529 349,26	48 727 600,46	32 016 283,28	28 056 710,10
Jakość życia i aktywność społeczna	458	2 468 394 199,56	2 196 875 216,84	1 607 137 782,61	1 579 502 661,27
RAZEM	818	3 031 946 233,42	2 652 375 412,88	1 891 690 533,83	1 826 577 179,47

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Najwięcej projektów realizowanych jest przez przedsiębiorstwa różnej wielkości oraz jednostki samorządu terytorialnego różnego szczebla (tab. 22). Firmy realizują 425 projektów o łącznej wartości ponad 700 mln zł, przy czym średni poziom dofinansowania w ich przypadku sięga niespełna 50% wartości projektów. Jednostki samorządu terytorialnego realizują łącznie 268 projektów – ich łączna wartość jest jednak większa niż w przypadku przedsiębiorstw i sięga 1,45 mld zł. Poziom dofinansowania jest przy tym wyższy i stanowi około 2/3 łącznej wartości projektów. Mniej liczne projekty, ale stosunkowo o dużej łącznej wartości realizują uczelnie wyższe i jednostki badawczo-rozwojowe (316 mln zł), zakłady opieki zdrowotnej działające w publicznym systemie ochrony zdrowia (188 mln zł) oraz kościoły i związki wyznaniowe (142 mln zł).

W analizie wyróżniono dodatkowo instytucje otoczenia biznesu jako ważnego elementu regionalnego systemu innowacji. Mogą przyjmować one różne formy prawne i organizacyjne (np. przedsiębiorstwa czy organizacje pozarządowe), stąd też

wiele projektów ważnych z punktu widzenia mieszkańców miast jest również istotnych dla przedsiębiorców, np. infrastruktury drogowej czy szkolnictwa.

nie zostały wyróżnione w tab. 22. Realizowały one 16 projektów o łącznej wartości 44,8 mln zł.

Tab. 22. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na typ beneficjenta

Typ beneficjenta	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
JST - gmina	215	1 045 049 531,89	905 013 870,22	623 661 294,11	619 343 272,03
JST - powiat	44	140 265 576,76	128 648 068,51	91 056 370,14	91 056 370,14
JST - województwo	9	261 078 597,45	246 519 881,70	208 432 915,86	208 432 915,86
samorządowa jednostka organizacyjna	10	71 380 984,96	59 073 612,31	48 997 767,57	48 100 574,82
państwowa jednostka organizacyjna	3	61 145 485,54	61 002 569,76	49 397 054,14	49 397 054,14
mikroprzedsiębiorstwo	160	139 697 810,32	110 196 229,90	69 847 112,58	59 370 045,27
małe przedsiębiorstwo	117	195 144 789,85	156 412 922,07	101 612 983,13	86 371 035,36
średnie przedsiębiorstwo	124	276 738 500,40	217 158 157,55	122 637 620,04	106 484 648,16
duże przedsiębiorstwo	24	92 690 332,49	75 104 779,78	50 071 464,28	47 446 923,77
uczelnia wyższa lub jednostka badawczo-rozwojowa	20	316 077 896,16	306 282 091,08	248 108 353,45	240 662 736,96
organizacja pozarządowa	16	40 673 536,81	35 540 123,62	28 486 256,16	25 613 588,99
kościół lub związek wyznaniowy	19	142 230 416,81	134 876 143,75	111 632 958,67	111 295 271,62
zakład opieki zdrowotnej działający w publicznym systemie ochrony zdrowia	31	187 931 134,34	157 772 460,16	98 135 305,84	98 135 305,84
szkoła lub placówka oświatowa	1	1 826 162,01	1 628 832,39	1 140 182,67	1 140 182,67
spółdzielnia lub wspólnota mieszkaniowa	24	58 673 510,29	55 820 101,49	37 346 161,89	32 600 520,54
bez szczególnej formy prawnej	1	1 341 967,34	1 325 568,59	1 126 733,30	1 126 733,30
RAZEM	818	3 031 946 233,42	2 652 375 412,88	1 891 690 533,83	1 826 577 179,47

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

II.1.1. Charakterystyka projektów według kategorii tematycznych

Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna

Kategoria ta obejmuje szereg działań podejmowanych w ośrodkach miejskich województwa podkarpackiego na rzecz wzmocnienia gospodarki samych miast, a w konsekwencji całego regionu. Rozwój gospodarczy wymaga wspierania nie tylko samych przedsiębiorstw, ale również podejmowania działań zmierzających do wzmocnienia sektora naukowego i badawczo-rozwojowego, który powinien dostarczać nowych rozwiązań dla gospodarki oraz rozwijania sektora instytucji otoczenia biznesu, które oferują swoje usługi doradcze i finansowe firmom.

Podjęcie to nawiązuje do koncepcji regionalnego systemu innowacji, w którym można wydzielić 3 sfery: badawczo-rozwojową (B+R) (podsystem naukowo-badawczy), gospodarki (podsystem produkcyjno-usługowy) oraz instytucji pośredniczących (podsystem instytucjonalny). Regionalny system innowacji to „zbiór różnorodnych podmiotów (aktorów) wpływających na procesy innowacji oraz powiązań (relacji) zachodzących między nimi. Jest to system podmiotów, interakcji i zdarzeń, które w wyniku synergii powstają na konkretnym terytorium i prowadzą do zwiększenia zdolności absorpcji i dyfuzji innowacji w regionie. Regionalny system innowacji, to układ interakcji zachodzących pomiędzy sferą nauki, B+R, przemysłem, systemem edukacji, finansów i władz publicznych, sprzyjający procesom adaptacji i zbiorowego uczenia się. Podstawą jego działania jest istnienie powiązań sieciowych oraz środowiska innowacji.”⁶⁸

Z tego powodu do tej kategorii trafiły następujące rodzaje działań:

- wsparcie kapitałowe dla rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności firm (Schemat 1.1 B),
- rozwój zaplecza naukowego i badawczo-rozwojowego (Działania 1.3, niektóre projekty z osi III oraz Schematu 5.1 A),
- wsparcie i rozwój instytucji otoczenia biznesu (w ramach Schematu 1.1 A oraz Działania 1.2),
- uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych (w ramach Schematu 1.4 A i Działania 7.3),
- promocja gospodarcza przedsiębiorstw (w ramach Schematu 1.4 B),
- promocja gospodarcza samorządów terytorialnych i organizacji pozarządowych (w ramach Schematu 1.4 B),
- edukacja dla przedsiębiorczości (w ramach Osi VI i Działania 7.2).

Najwięcej projektów w tej kategorii realizowanych jest w ramach Działania 1.1 Wsparcie kapitałowe przedsiębiorczości Schematu B Bezpośrednie dotacje inwestycyjne, gdzie dofinansowanie na rozwój inwestycji w ośrodkach miejskich województwa podkarpackiego otrzymało dotychczas 331 mikro-, małych i średnich

⁶⁸ Matusiak K.B., 2008, *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, Warszawa: PARP, s. 302-303.

przedsiębiorstw⁶⁹. Ponad połowa analizowanych projektów (168) zostało już zakończonych. Łączna wartość ogółem dofinansowanych projektów wynosi 564,8 mln zł, z tego 23,7% realizowanych jest przez mikroprzedsiębiorstwa, 31,9% - przez małe, a 44,3% - przez średnie przedsiębiorstwa (tab. 23). Średniej wielkości firmy największy udział mają w miastach średniej wielkości od 20 do 100 tys. mieszkańców oraz najmniejszych miastach poniżej 5 tys. Mikroprzedsiębiorstwa mają natomiast duże znaczenie w małych miastach od 5 do 20 tys. mieszkańców.

Tab. 23. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na kategorie wielkościowe miast i przedsiębiorstw

Kategoria wielkości miasta (w tys. mieszk.)	Udział (w %) projektów w ramach Schematu 1.1 B realizowanych przez:		
	mikroprzedsiębiorstwa	małe przedsiębiorstwa	średnie przedsiębiorstwa
poniżej 5	7,7	42,0	50,2
5-10	34,7	36,0	29,3
10-20	31,3	34,2	34,5
20-50	17,1	25,1	57,9
50-100	18,9	22,7	58,4
powyżej 100	27,3	39,8	32,9
RAZEM	23,7	31,9	44,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Najwięcej projektów, bo co piąty, realizowany jest w Rzeszowie. Ich średnia wartość jest wyższa niż średnio we wszystkich miastach regionu, dlatego też skupiają one 28,2% wartości ogółem analizowanych projektów (tab. 24).

Znacząca liczba przedsięwzięć inwestycyjnych podjęta została również w Mielcu. Przedsiębiorcom z tego miasta udało się dzięki środkom RPO WP zrealizować projekty o wartości ponad 61 mln zł. Wśród miast o wielkości (powyżej 20 tys. mieszkańców), to właśnie w Mielcu wdrażane są średnio największej wielkości projekty (blisko 2,5 mln zł) oraz najwięcej środków w ramach Schematu 1.1 B przypada średnio na 1 mieszkańca miasta (około 1000 zł). Potwierdza to silną pozycję gospodarczą tego ośrodka.

Spośród pozostałych większych miast regionu dużą liczbę projektów gospodarczych realizują firmy z Przemyśla, Dębicy, Jasła i Stalowej Woli. Natomiast niższą aktywnością cechują się przedsiębiorcy z Tarnobrzega, Jarosławia, Sanoka, a w szczególności Krosna (8 projektów o łącznej wartości nieco powyżej 9 mln zł).

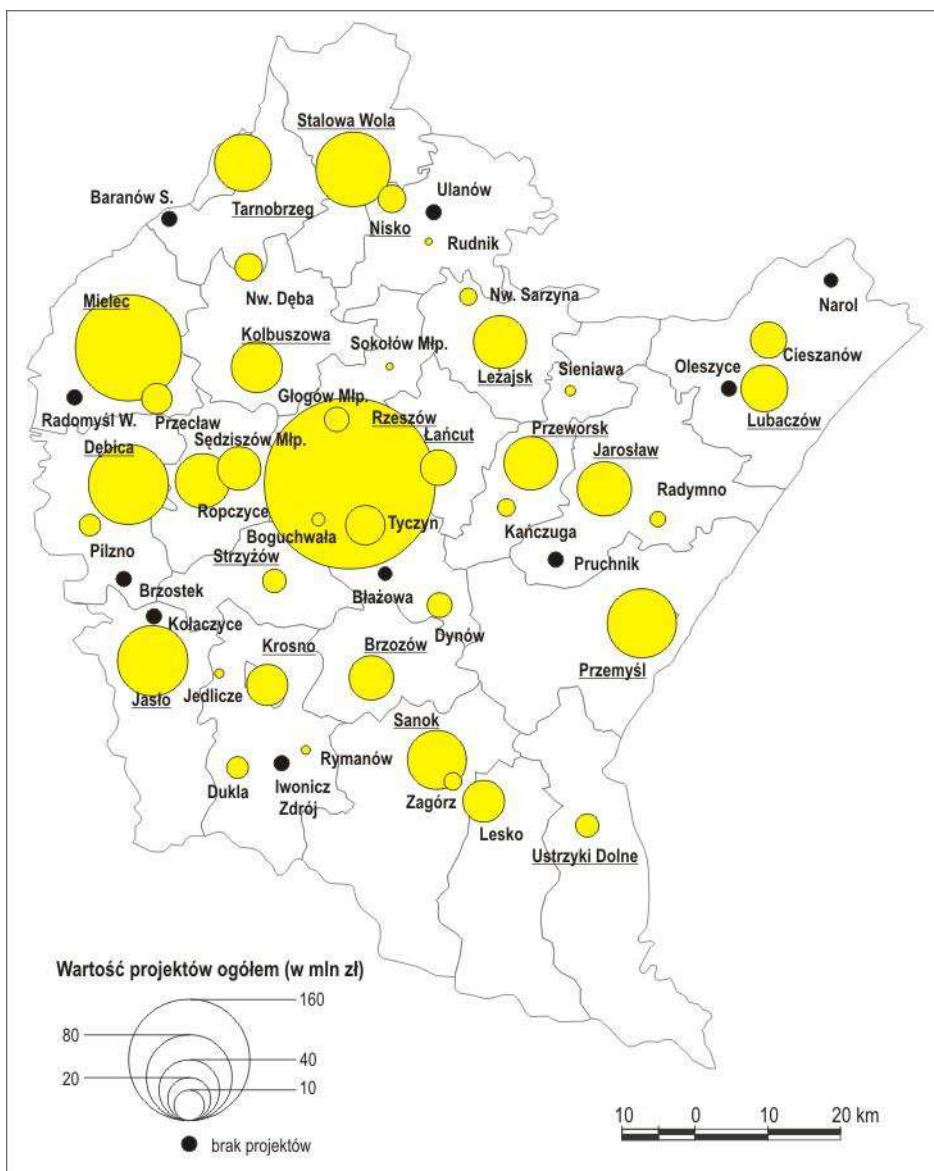
Spośród miast mniejszych (poniżej 20 tys.), którym udało się przyciągnąć największą liczbę przedsięwzięć inwestycyjnych w ramach Schematu 1.1 B wymienić należy: Ropczyce, Przeworsk, Kolbuszową, Lubaczów i Sędziszów Małopolski. Mniej projektów, ale o dużej wartości, realizowanych jest w Leżajsku.

⁶⁹ Niniejsze badanie realizowane było w trakcie wdrażania RPO WP, kiedy nie wszystkie środki zostały jeszcze rozdysponowane. Również w ramach w osi priorytetowej I w pierwszej połowie 2012 roku uruchomiono kolejne nabory we wszystkich działaniach, a których efektów niniejsze badanie nie mogło obejmować. W trakcie lektury raportu należy zatem mieć na uwadze ten fakt.

Tab. 24. Liczba i wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B

Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wartość dofinansowania projektów ogółem w zł	Średnia wartość 1 projektu w zł	Średnia wartość projektów ogółem w zł na 1 mieszk.	Średnia wartość dofinansowania projektów ogółem w zł na 1 mieszk.
Rzeszów	74	159 209 130,13	76 931 059,67	2 151 474,73	884,34	427,32
Mielec	25	61 508 451,71	28 471 591,99	2 460 338,07	1000,48	463,11
Przemyśl	23	25 983 587,57	11 467 921,99	1 129 721,20	401,43	177,17
Dębica	20	34 822 136,71	15 071 612,39	1 741 106,84	737,27	319,10
Jasło	17	26 936 811,42	10 387 269,63	1 584 518,32	729,64	281,36
Stalowa Wola	15	30 273 749,09	14 471 295,95	2 018 249,94	467,50	223,47
Ropczyce	14	16 179 859,40	6 956 268,28	1 155 704,24	1037,24	445,94
Przeworsk	13	15 649 125,14	7 637 335,28	1 203 778,86	982,49	479,49
Tarnobrzeg	10	17 634 478,90	8 047 302,62	1 763 447,89	362,58	165,46
Jarosław	10	16 062 385,83	7 027 834,10	1 606 238,58	404,52	176,99
Kolbuszowa	10	14 094 080,95	6 986 503,81	1 409 408,10	1500,81	743,96
Sanok	9	18 925 120,83	8 514 350,90	2 102 791,20	481,49	216,62
Krosno	8	9 209 868,00	3 386 774,98	1 151 233,50	194,51	71,53
Lubaczów	7	11 865 973,29	5 254 686,89	1 695 139,04	942,12	417,20
Sędziszów Małopolski	7	10 265 312,77	4 979 248,75	1 466 473,25	1380,86	669,79
Łańcut	7	6 903 671,27	3 237 181,78	986 238,75	379,34	177,88
Lesko	6	9 473 665,18	4 436 499,49	1 578 944,20	1645,30	770,49
Nisko	6	4 115 353,72	2 051 433,14	685 892,29	264,65	131,92
Brzozów	5	10 717 876,92	4 919 791,14	2 143 575,38	1404,15	644,54
Tyczyn	5	10 626 617,22	4 310 108,56	2 125 323,44	3006,12	1219,27
Głogów Małopolski	5	3 244 868,04	1 505 129,64	648 973,61	551,19	255,67
Ustrzyki Dolne	5	2 897 241,59	1 453 795,10	579 448,32	302,52	151,80
Leżajsk	4	15 211 205,30	8 912 464,26	3 802 801,33	1048,54	614,36
Nowa Dęba	4	4 059 773,41	2 057 358,51	1 014 943,35	350,95	177,85
Strzyżów	3	2 960 727,00	1 385 157,50	986 909,00	332,03	155,34
Cieszanów	2	7 089 044,38	2 852 853,51	3 544 522,19	3565,92	1435,04
Dynów	2	3 336 106,89	1 832 261,59	1 668 053,45	536,35	294,58
Kańczuga	2	1 679 223,96	853 620,03	839 611,98	519,88	264,28
Nowa Sarzyna	2	1 589 185,37	846 697,11	794 592,69	250,74	133,59
Dukla	1	2 548 956,08	1 503 948,96	2 548 956,08	1162,31	685,80
Pilzno	1	2 468 170,76	1 161 765,18	2 468 170,76	524,03	246,66
Zagórz	1	1 668 060,94	782 006,01	1 668 060,94	326,43	153,03
Przeclaw	1	1 378 537,33	705 250,00	1 378 537,33	834,47	426,91
Radymno	1	1 287 441,60	670 255,30	1 287 441,60	232,68	121,14
Boguchwała	1	893 953,43	562 330,16	893 953,43	154,13	96,95
Sieniawa	1	591 700,00	315 250,00	591 700,00	272,30	145,08
Jedlicze	1	451 680,11	155 432,53	451 680,11	78,42	26,98
Rymanów	1	423 254,60	219 817,00	423 254,60	114,05	59,23
Sokołów Małopolski	1	281 576,00	148 994,00	281 576,00	69,56	36,81
Rudnik nad Sanem	1	268 400,00	142 000,00	268 400,00	39,05	20,66
RAZEM	331	564 786 362,83	262 612 457,72	1 706 303,21	641,27	298,17

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Rys. 29. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Natomiast wśród najmniejszych miast województwa podkarpackiego uwagę zwrócić należy na Tyczyn, w którym przedsiębiorcy realizują 5 projektów o wartości ponad 10 mln zł. Na 1 mieszkańca tego miasta przypada zatem ponad 3000 zł inwestycji. Taka liczba inwestycji związana jest najpewniej z procesem suburbanizacji gospodarczej z Rzeszowa do gmin z nim sąsiadujących. W 10 miastach województwa nie odnotowano żadnego projektu w ramach Schematu 1.1 B – wszystkie z nich reprezentowały kategorię ludnościową poniżej 5 tys. mieszk.

Analiza przestrzenna wielkości inwestycji wskazuje na koncentrację środków w Rzeszowie oraz w Rzeszowskim Obszarze Metropolitalnym, na co wskazują przeciętnie większe nakłady na 1 mieszkańca niż w całym województwie. W podziale na podregiony statystyczne GUS za podregionem rzeszowskim plasują się miasta w podregionie tarnobrzeskim dzięki wspomnianym wcześniej znaczącym inwestycjom w Mielcu, Dębicy i Stalowej Woli (rys. 29; tab. 25).

Brak jest natomiast jednoznacznej zależności wielkości inwestycji od kategorii wielkości miast. W każdej z klas wielkości znaleźć można ośrodki o różnym poziomie aktywności przedsiębiorstw w pozyskiwaniu środków unijnych na rozwój firm. Wzmacnianie funkcji gospodarczych miało zatem charakter selektywny.

Tab. 25. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	884,34	Rzeszów	884,34	krośnieński	499,52
50-100	616,69	RzOM (z Rzeszowem)	824,30	przemyski	518,10
20-50	476,92	RzOM (bez Rzeszowa)	748,06	rzeszowski	853,16
10-20	711,76	poza RzOM	535,87	tarnobrzeski	593,55
5-10	656,22				
poniżej 5	537,23				
Średnia dla wszystkich miast:					641,27

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Na inwestycje przemysłowe przypada 53,1% ogółu środków wydatkowanych przez przedsiębiorstwa w ramach Schematu 1.1 B przy współdziale środków unijnych (tab. 26). Kolejne 13% trafia do budownictwa, a 33,9% do przedsiębiorstw usługowych. Struktura inwestycji jest jednak odmienna w poszczególnych miastach. W przypadku Rzeszowa mamy do czynienia z równowagą nakładów na działalności przemysłowe i usługowe. Funkcje przemysłowe w średniej wielkości miastach w największym stopniu będą wzmocnione dzięki inwestycjom w Mielcu, Dębicy, Stalowej Woli i Sanoku. W dawnych miastach wojewódzkich inwestycje przemysłowe odgrywają mniejszą rolę: w Tarnobrzegu duża część trafia do firm budowlanych, a w Przemyśle i Krośnie – do firm usługowych.

Z punktu widzenia wzmacniania potencjału gospodarczego miast istotne jest również zaawansowanie technologiczne⁷⁰ podejmowanych w ramach RPO WP przedsięwzięć inwestycyjnych firm. Bardzo niewielka część z nich (0,4%) realizowanych jest przez firmy z sektora wysokiej techniki – jest wśród nich jeden projekt z branży lotniczej w Mielcu oraz jeden projekt z branży farmaceutycznej w Nisku. Nieco więcej (13,4%) reprezentuje przedsięwzięcia średnio-wysokiej techniki. Mimo to łączny udział projektów z zakresu wysokiej i średnio-wysokiej techniki jest o wiele niższy niż udział tego rodzaju przedsiębiorstw w produkcji sprzedanej województwa, który wynosił w 2009 roku 35,9%⁷¹. Realizowane zatem w ramach Schematu 1.1 B projekty przemysłowe nie przyczyniają się do poprawy struktury zaawansowania technologicznego regionu.

⁷⁰ Zaawansowanie technologiczne przedsięwzięć zostało określone na podstawie klasyfikacji działalności i przemysłowych Eurostat.

⁷¹ por. *Nauka i technika w Polsce w 2009 roku*, 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa oraz Dej M., Domański B., Działek J., Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., 2011, *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

Tab. 26. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na sektory gospodarki

Miasto	Wartość projektów ogółem w zł	Udział (w %) sektorów gospodarki w wartości projektów ogółem		
		przemysł	budownictwo	usługi
Rzeszów	159 209 130,13	45,7	8,6	45,7
Mielec	61 508 451,71	79,9	6,2	13,9
Dębica	34 822 136,71	63,5	23,8	12,7
Stalowa Wola	30 273 749,09	59,5	33,7	6,8
Jasło	26 936 811,42	45,9	19,6	34,5
Przemyśl	25 983 587,57	32,9	18,0	49,0
Sanok	18 925 120,83	84,8	-	15,2
Tarnobrzeg	17 634 478,90	26,2	42,0	31,8
Ropczyce	16 179 859,40	60,2	-	39,8
Jarosław	16 062 385,83	51,8	-	48,2
Przeworsk	15 649 125,14	34,8	47,0	18,2
Leżajsk	15 211 205,30	2,3	1,6	96,1
Kolbuszowa	14 094 080,95	78,9	-	21,1
Lubaczów	11 865 973,29	84,5	12,0	3,4
Brzozów	10 717 876,92	44,6	53,4	2,0
Tyczyn	10 626 617,22	35,9	8,9	55,2
Sędziszów Małopolski	10 265 312,77	64,2	20,5	15,3
Lesko	9 473 665,18	96,0	-	4,0
Krosno	9 209 868,00	21,3	-	78,7
Cieszanów	7 089 044,38	68,5	-	31,5
RAZEM	564 786 362,83	53,1	13,0	33,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Tab. 27. Zaawansowanie technologiczne projektów przemysłowych realizowanych w ramach Schematu 1.1 B w wybranych miastach województwa podkarpackiego

Miasto	Wartość ogółem projektów w zł - przemysł	Udział (w %) projektów według poziomu zaawansowania technologicznego przemysłu:			
		wysoka technika	średnio-wysoka technika	średnio-niska technika	niska technika
Rzeszów	72 703 400,02	-	2,5	73,7	23,8
Mielec	49 168 999,03	2,3	23,8	62,8	11,2
Dębica	22 117 581,93	-	19,0	22,1	58,9
Stalowa Wola	18 009 970,50	-	24,0	68,2	7,8
Sanok	16 044 440,20	-	15,1	7,3	77,6
Jasło	12 372 720,80	-	0,0	79,2	20,8
Kolbuszowa	11 118 044,91	-	19,4	51,2	29,5
Lubaczów	10 029 984,45	-	54,2	15,0	30,8
Ropczyce	9 745 806,84	-	0,0	58,4	41,6
Lesko *	9 098 607,78	-	38,8	0,0	61,2
RAZEM	299 780 479,35	0,4	13,4	50,2	36,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Stosunkowo najkorzystniej proporcje bardziej zaawansowanych technologicznie przedsięwzięć kształtują się w gronie miast średnich. W Mielcu zaangażowano 26,1% środków na projekty wysokiej i średnio-wysokiej techniki, w Stalowej Woli (24%), a w Dębicy (19%). W Rzeszowie dominują przedsięwzięcia z zakresu średnio-niskiej techniki, a w Sanoku – niskiej techniki (tab. 27).

Tab. 28. Zaawansowanie technologiczne projektów przemysłowych realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na kategorie wielkości miast

Kategoria wielkości miast (w tys. mieszk.)	Udział (w %) projektów według poziomu zaawansowania technologicznego przemysłu:			
	wysoka technika	średnio-wysoka technika	średnio-niska technika	niska technika
powyżej 100	-	2,5	73,7	23,8
50-100	1,5	21,1	67,2	10,2
20-50	-	10,1	34,5	55,3
10-20	0,4	16,9	25,9	56,7
5-10	-	20,2	33,3	46,5
poniżej 5	-	16,4	14,9	68,7
RAZEM	0,4	13,4	50,2	36,0
Struktura produkcji sprzedanej w województwie podkarpackim ogółem*	8,4	27,5	37,4	26,7

Uwagi: * „Struktura produkcji sprzedanej w województwie podkarpackim ogółem” = struktura produkcji sprzedanej w sekcji przetwórstwo przemysłowe według poziomu techniki w województwie podkarpackim - dane za *Nauka i technika w Polsce w 2009 roku*, 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów;

Generalnie im większy ośrodek miejski, tym mniejszy udział projektów z zakresu niskiej techniki. Najbardziej zaawansowane technicznie projekty realizowane są głównie w miastach od 50 do 100 tys., ale również w niektórych miastach małych (od 5 do 10 tys.), tj. w Lesku, Kolbuszowej i Dynowie. Z punktu widzenia całego regionu niekorzystna jest struktura zaawansowania technologicznego w stolicy województwa (tab. 28).

Tab. 29. Zaawansowanie technologiczne projektów usługowych realizowanych w ramach Schematu 1.1 B w wybranych miastach województwa podkarpackiego

Miasto	Wartość ogółem projektów w zł - usługi	Udział (w %) projektów według poziomu zaawansowania technologicznego usług	
		usługi oparte na wiedzy	usługi mniej wiedzochłonne
Rzeszów	72 829 727,15	64,6	35,4
Leżajsk	14 618 370,10	-	100,0
Przemyśl	12 744 438,98	66,2	33,8
Jasło	9 283 426,49	11,9	88,1
Mielec	8 519 339,88	56,2	43,8
Jarosław	7 740 216,83	38,4	61,6
Krosno	7 245 668,00	55,9	44,1
Ropczyce	6 434 052,56	78,6	21,4
Tyczyn	5 864 201,12	3,7	96,3
Tarnobrzeg	5 608 644,19	26,5	73,5
RAZEM	191 500 377,35	47,6	52,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Warto jednak zwrócić uwagę, że mikro i małe przedsiębiorstwa, dla których duże znaczenie mają środki RPO WP, cechują się generalnie niższym poziomem zaawansowania technologicznego. Inwestycje poczynione w ramach Schematu 1.1 B przyczyniają się w dużym stopniu do unowocześnienia ich działalności, podniesienia

poziomu konkurencyjności oraz innowacyjności. Inną strukturę mogą mieć projekty realizowane w ramach PO IG oraz PO RPW.

Różny stopień zaawansowania technologicznego mają również przedsięwzięcia z sektora usługowego, które są objęte wsparciem w ramach RPO WP (tab. 29). Środki, które trafiły do usług opartych na wiedzy oraz do usług mniej wiedzochłonnych rozkładają się mniej więcej równomiernie.

Wielkość ośrodków miejskich wyraźnie różnicuje udział tych dwóch grup działalności usługowych o różnym poziomie zaawansowania. W miastach powyżej 50 tys. przeważają usługi oparte na wiedzy – w szczególności w Rzeszowie, Przemyśle i Mielcu. Do tych trzech miast trafiły również największe nakłady na wsparcie usług wysokich technologii. Natomiast w mniejszych miastach przeważają usługi mniej wiedzochłonne. Wyjątkiem są tutaj Ropczyce (tab. 30).

Tab. 30. Zaawansowanie technologiczne projektów usługowych realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na kategorie wielkości miast

Kategoria wielkości miast (w tys. mieszk.)	Udział (w %) projektów według poziomu zaawansowania technologicznego usług	
	usługi oparte na wiedzy	usługi oparte na wiedzy
powyżej 100	64,6	35,4
50-100	61,1	38,9
20-50	28,6	71,4
10-20	26,3	73,8
5-10	35,0	65,0
poniżej 5	49,0	51,0
RAZEM	47,6	52,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Wsparcie i rozwój instytucji otoczenia biznesu realizowane jest w ramach dwóch Działań RPO WP – 1.1 Wsparcie kapitałowe przedsiębiorczości Schematu A Wsparcie kapitałowe funduszy oraz 1.2 Instytucje otoczenia biznesu. W ramach pierwszego z nich udzielane jest wsparcie kapitałowe dla funduszy poręczeniowych i pożyczkowych. Z założenia instytucje zarządzające tymi funduszami powinny mieć charakter subregionalny lub regionalny. W ramach tego schematu realizowane są obecnie dwa projekty o łącznej wartości ponad 21 mln zł. Ich celem jest dofinansowanie funduszy, które oferują swoje usługi przedsiębiorcom z terenu całego województwa. Docelowo planują one udzielić 232 pożyczki. Co ciekawe, żaden z tych projektów nie jest zlokalizowany w stolicy województwa, tylko w ośrodkach subregionalnych – w Mielcu i Stalowej Woli.

W ramach Działania 1.2 realizowanych jest 13 projektów wsparcia instytucji otoczenia biznesu o łącznej wartości 23,3 mln zł. Ich celem jest rozwój sieci instytucji otoczenia biznesu, która oferować będą kompleksowe usługi doradcze dostosowane do potrzeb firm. Również w tym przypadku mamy do czynienia z instytucjami o szerszym zasięgu – ponadlokalnym lub subregionalnym. W tym przypadku większość z projektów zlokalizowanych jest w Rzeszowie – trafi do nich ponad połowa środków. Pozostałe projekty realizowane są w innych średnich wielkości miastach: Stalowej Woli, Przemyśle, Mielcu, Krośnie i Jasle. Instytucje, które

otrzymały wsparcie w ramach tych działań rozmieszczone są w różnych podregionach województwa, nawiązując przy tym do struktury przestrzennej gospodarki regionalnej. Powinny zatem zapewnić równy dostęp do oferowanych dla siebie usług dla firm z różnych części regionu (tab. 31).

Tab. 31. Projekty wsparcia instytucji otoczenia biznesu w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP

Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Jasło	1	666 181,25	595 589,96	413 815,90	351 743,51
Krosno	1	1 805 516,00	1 555 200,00	1 088 640,00	925 344,00
Mielec	2	13 653 822,23	13 116 356,08	11 002 622,03	9 352 228,72
Przemyśl	1	2 812 433,54	2 283 323,92	1 141 661,96	970 412,66
Rzeszów	8	12 064 108,48	9 744 889,96	5 856 810,92	4 978 289,26
Stalowa Wola	2	13 379 387,11	12 610 388,53	11 827 271,97	10 053 181,17
RAZEM	15	44 381 448,61	39 905 748,45	31 330 822,78	26 631 199,32

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Trzeci element regionalnego systemu innowacji stanowi zaplecze naukowe i badawczo-rozwojowe, które jest w stanie wypracować oraz przekazać rozwiązania z nauki do gospodarki. Do tej podkategorii projektów zaliczono kilka rodzajów przedsięwzięć:

- budowy, rozbudowy i modernizacji bazy dydaktycznej oraz naukowo-badawczej (w tym infrastruktury IT) uczelni wyższych oraz jednostek badawczo-rozwojowych w ramach Działów 1.3, 3 i 5.1 A,
- rozwoju centrów transferu technologii z nauki do gospodarki Działania w ramach 1.3,
- prowadzenia badań naukowych nad kierunkami rozwoju gospodarki regionu w ramach Działania 1.3

Inwestycje w szkolnictwie wyższym zostaną przedstawione szerzej w rozdziale dotyczącym infrastruktury społecznej. W tej części warto zwrócić uwagę na lokalizację przedsięwzięć z zakresu transferu technologii, które realizowane są w ramach projektów kluczowych. Są to Uniwersyteckie Centrum Innowacji i Transferu Wiedzy Techniczno-Przyrodniczej przy Uniwersytecie Rzeszowskim, Regionalne Centrum Transferu Nowoczesnych Technologii Wytwarzania – Powiat Mielecki oraz Regionalne Centrum Edukacji Zawodowej i Nowoczesnych Technologii w Krośnie. Stanowią one część całego systemu instytucji transferu wiedzy i technologii⁷², który ma stanowić sieć funkcjonującą we wszystkich większych miastach regionu, czyli w wymienionych wyżej ośrodkach, a także w Stalowej Woli, Ropczycach, Leżajsku, Jasle, Tarnobrzegu, Kolbuszowej, Łańcucie, Sanoku i Strzyżowie.

Ponad 3/4 inwestycji z tego zakresu trafia do stolicy województwa, co wynika ze zdecydowanie najmocniejszej pozycji tego miasta, jeżeli chodzi o rozwój sektora

⁷² Indykatory wykaz indywidualnych projektów kluczowych Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 (Załącznik nr 1 do uchwały Nr 75/1664/11 Zarządu Województwa Podkarpackiego) z dnia 13 września 2011 r.

naukowego i badawczo-rozwojowego (tab. 32). Taka koncentracja środków ma uzasadnienie ze względu na potrzebę wzmocnienia rzeszowskiego ośrodka naukowego w sytuacji, gdy główne ośrodki krajowe otrzymują wsparcie z programów krajowych rzędu miliardów złotych. Wsparcie nauki stanowi istotny element budowania funkcji metropolitalnych Rzeszowa. Środki trafiły również do ośrodków subregionalnych i ponadlokalnych, w których działają szkoły wyższe, tj. do Jarosławia, Krosna, Przemyśla, Sanoka i Tarnobrzega.

Tab. 32. Projekty wsparcia sektora nauki w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP

Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Jarosław	2	19 956 113,88	15 813 274,24	8 421 809,68	8 421 809,68
Krosno	3	26 404 979,92	24 254 577,07	19 049 971,12	17 839 323,93
Mielec	1	15 340 543,35	15 332 543,35	13 032 661,84	13 032 661,84
Przemyśl	1	3 546 557,90	3 529 306,60	2 470 514,61	2 470 514,61
Rzeszów	7	244 438 075,05	241 784 481,05	204 649 832,38	198 360 591,40
Sanok	2	8 990 542,15	8 901 477,72	5 217 444,99	5 217 444,99
Tarnobrzeg	1	1 072 380,00	1 072 380,00	746 376,48	746 376,48
RAZEM	17	319 749 192,25	310 688 040,03	253 588 611,10	246 088 722,93

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Przygotowanie terenów pod inwestycje realizowane jest jedynie w ramach 4 projektów, których łączna wartość przekracza 45 mln zł, a poziom dofinansowania 36 mln zł. Przedsięwzięcia te realizowane są w 3 miastach województwa (tab. 33). Pod względem wartości projektów największe są te zmierzające do kompleksowego uzbrojenia działek pod inwestycje w Przemyślu (20,5 mln zł) oraz w Stalowej Woli (blisko 17 mln zł) – oba realizowane w ramach Schematu 1.4 A. Dwa projekty realizowane są za to w Kolbuszowej, jednak ich łączna wartość jest mniejsza i wynosi blisko 8,5 mln zł. Przedsięwzięcia w tym mieście realizowane są w ramach Schematu 1.4 A oraz Schematu 7.3 A.

Tab. 33. Projekty wsparcia przygotowania terenów inwestycyjnych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP

Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Kolbuszowa	2	8 390 159,97	8 019 026,47	6 512 471,51	6 512 471,51
Przemyśl	1	20 557 959,25	20 432 588,50	16 754 722,57	16 754 722,57
Stalowa Wola	1	16 819 078,64	16 035 878,52	12 828 702,81	12 828 702,81
RAZEM	4	45 767 197,86	44 487 493,49	36 095 896,89	36 095 896,89

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Dotychczasową skalę inwestycji w tym zakresie w ramach RPO WP należy uznać za niską w stosunku do znaczenia tego instrumentu w przyciąganiu inwestorów⁷³. Warto dodać, że przygotowanie terenów inwestycyjnych było również

⁷³ W ramach tego Schematu prowadzony był w pierwszej połowie 2012 roku kolejny nabór i cieszył się on dużym zainteresowaniem wnioskodawców.

przedmiotem inwestycji w ramach PO RPW, gdzie wydatkowo środki na infrastrukturę terenów inwestycyjnych w Krośnie i Łańcucie oraz na rozwój parków przemysłowych i naukowo-technologicznych w Rzeszowie, Mielcu i Tarnobrzegu. Jak widać, w ramach tych dwóch programów operacyjnych wsparcie trafiało niemal wyłącznie do większych ośrodków miejskich.

Dodatkowo do analizowanej kategorii Rozwój gospodarczy i aktywność inwestycyjna zaliczono dwa projekty realizowane w gminie Błażowa, których celem jest stworzenie niezbędnej infrastruktury, która zapewni rozwój współpracy gospodarczej w okolicy (projekt „Partnerstwo na rzecz promocji turystyki i kultury elementem stymulowania rozwoju gospodarczego” w ramach VI osi priorytetowej) oraz umożliwi prowadzenie edukacji dla przedsiębiorczości (projekt „Rewitalizacja obszarów poprzemysłowych w Gminie Błażowa w celu rozwoju edukacji ekologicznej i Eko – przedsiębiorczości” w ramach Działania 7.2). Ich łączna wartość przekracza 8 mln zł.

Bardziej miękki charakter mają projekty w ramach schematu 1.4 B, których celem była promocja gospodarcza regionu czy to poprzez udział miejscowych przedsiębiorstw w targach krajowych i zagranicznych, czy też poprzez działania promocyjne prowadzone przez władze samorządowe oraz organizacje pozarządowe. Na 99 projektów 87 realizowanych jest przez przedsiębiorstwa, 10 przez jednostki samorządu terytorialnego, a 2 przez organizacje pozarządowe (tab. 34).

Tab. 34. Projekty wsparcia promocji gospodarczej w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na typ beneficjenta

Miasto	Liczba projektów realizowanych przez:			Wartość projektów ogółem w zł realizowanych przez:		
	JST i organizacje pozarządowe	przedsiębiorstwa	razem	JST i organizacje pozarządowe	przedsiębiorstwa	razem
Brzozów	–	2	2	–	91 891,05	91 891,05
Dębica	–	5	5	–	549 501,80	549 501,80
Jarosław	–	1	1	–	163 662,16	163 662,16
Jasło	–	3	3	–	201 012,67	201 012,67
Jedlicze	–	2	2	–	479 591,45	479 591,45
Kolbuszowa	1	–	1	120 000,00	–	120 000,00
Krosno	–	5	5	–	375 555,67	375 555,67
Leżajsk	1	1	2	40 000,00	42 170,50	82 170,50
Mielec	–	9	9	–	1 322 403,36	1 322 403,36
Nisko	–	6	6	–	600 484,84	600 484,84
Pilzno	–	1	1	–	289 665,73	289 665,73
Przemyśl	1	6	7	113 703,14	703 088,80	816 791,94
Przeworsk	–	3	3	–	378 151,20	378 151,20
Rudnik nad Sanem	–	3	3	–	239 674,06	239 674,06
Rzeszów	8	24	32	3 171 141,52	3 128 061,45	6 299 202,97
Sanok	–	4	4	–	477 744,19	477 744,19
Stalowa Wola	–	8	8	–	699 470,34	699 470,34
Strzyżów	–	4	4	–	226 912,15	226 912,15
Tarnobrzeg	1	–	1	304 175,58	–	304 175,58
RAZEM	12	87	99	3 749 020,24	9 969 041,42	13 718 061,66

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Widać wyraźnie, że działania promocyjne są prowadzone głównie przez przedsiębiorstwa z większych miast, w większości są to miasta powiatowe. Co czwarta firma pochodziła ze stolicy województwa – jednocześnie wykorzystały one co trzecią złotówkę wydatkowaną przez firmy w ramach tego działania. Dużą liczbę projektów realizują również firmy z Mielca, Stalowej Woli, Przemyśla, Niska, Dębicy i Krosna. Mniejsze miasta Podkarpacia reprezentują firmy z Jedlicza, Pilzna i Rudnika nad Sanem.

Pozostałe działania promocyjne prowadzone były przez jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe. Z 12 przedsięwzięć 4 dotyczyły promocji całego regionu (dwa projekty Samorządu Województwa Podkarpackiego oraz projekty Stowarzyszenia Euroregion Karpacki Polska i Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej). Kolejne dwie kampanie realizowane były przez władze powiatowe – powiatu leżajskiego i przemyskiego. Działania promocyjne podejmowały tylko trzy miasta województwa: Rzeszów (4 projekty) oraz Kolbuszowa i Tarnobrzeg (po 1 projekcie). Samorządy gminne podejmowały zatem działania promocyjne bardzo rzadko. Przykładem dobrych praktyk jest Kolbuszowa, której promocja gospodarcza współgrała z twardymi projektami inwestycyjnymi przygotowania terenów pod inwestycje.

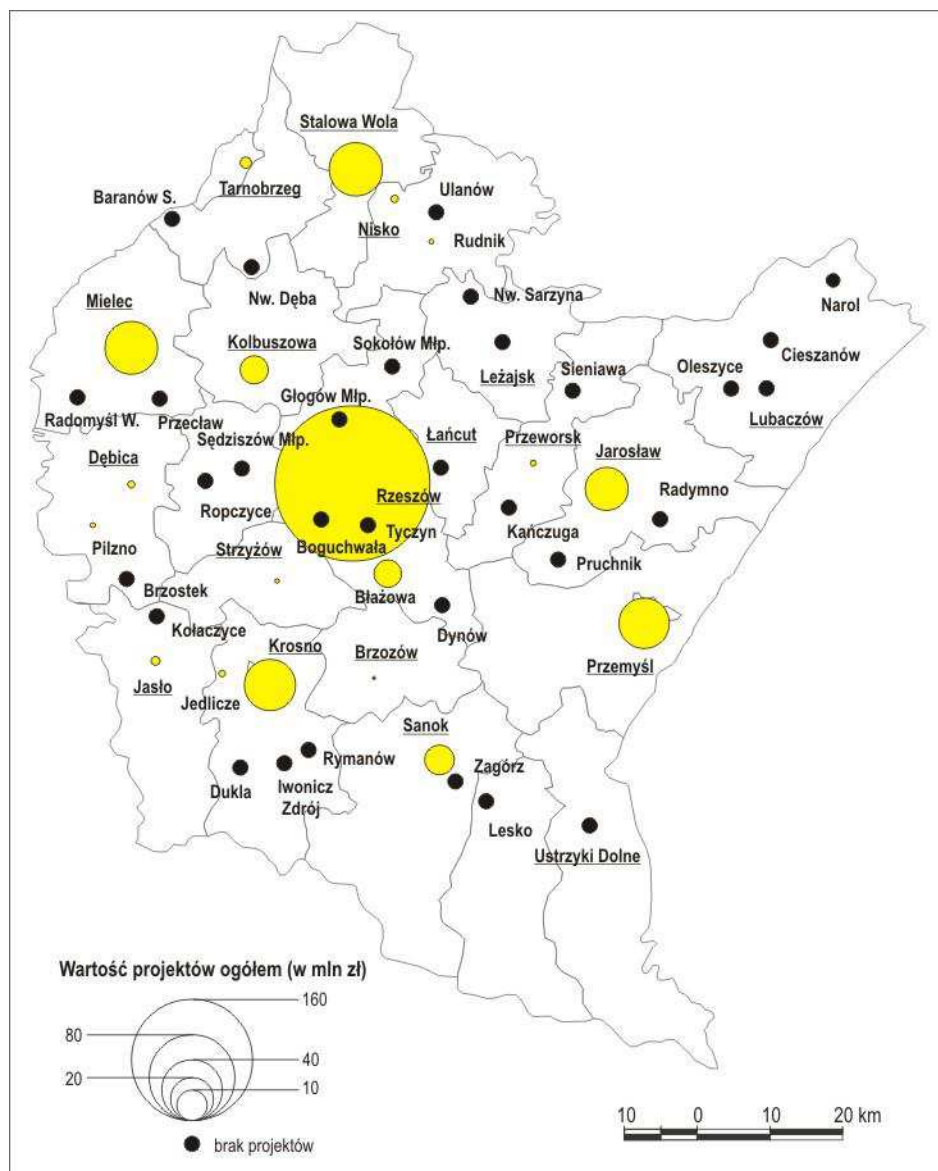
Podsumowując analizę inwestycji w pozostałe elementy regionalnego systemu innowacji z wyłączeniem podsystemu gospodarczego (czyli bez Schematu 1.1 B), które stanowią o wzmacnianiu potencjału innowacyjnego regionu oraz jego atrakcyjności inwestycyjnej, zauważamy dominację Rzeszowa (tab. 35; rys. 30).

Tab. 35. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna (bez Schematu 1.1 B) w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	1 459,76	Rzeszów	1 459,76	krośnieński	236,96
50-100	465,79	RzOM (z Rzeszowem)	871,73	przemyski	311,55
20-50	235,26	RzOM (bez Rzeszowa)	125,18	rzeszowski	1 046,69
10-20	10,21	poza RzOM	270,60	tarnobrzegi	220,37
5-10	99,22				
poniżej 5	167,88				
			Średnia dla wszystkich miast:		490,26

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Wielkość inwestycji na 1 mieszkańca skorelowana jest z pozycją w hierarchii osadniczej. Wynika to z faktu, że wiele z tych działań ma charakter usług wyższego rzędu, których zasięg oddziaływania jest szeroki – w przypadku Rzeszowa regionalny i ponadregionalny, a w przypadku średnich miast – subregionalny. W podziale na podregiony dominuje rzecz jasna podregion rzeszowski. Do miast pozostałych podregionów trafiają podobnej wielkości środki (w przeliczeniu na 1 mieszkańca) – niewielką przewagę posiada podregion przemyski.

Rys. 30. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna (bez Schematu 1.1 B)

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Infrastruktura techniczna i transport publiczny

Inwestycje w infrastrukturę techniczną obejmują realizowane w miastach województwa podkarpackiego przedsięwzięcia inwestycyjne w infrastrukturę drogową – drogi wojewódzkie (Schemat 2.1 A), powiatowe (2.1 B) i gminne (2.1 B) oraz w transport publiczny (2.1 D). Łącznie realizowanych jest 69 projektów o wartości ogółem 461,6 mln zł, z czego dofinansowanie unijne stanowi blisko 276 mln zł.

Tab. 36. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura techniczna i transport publiczny

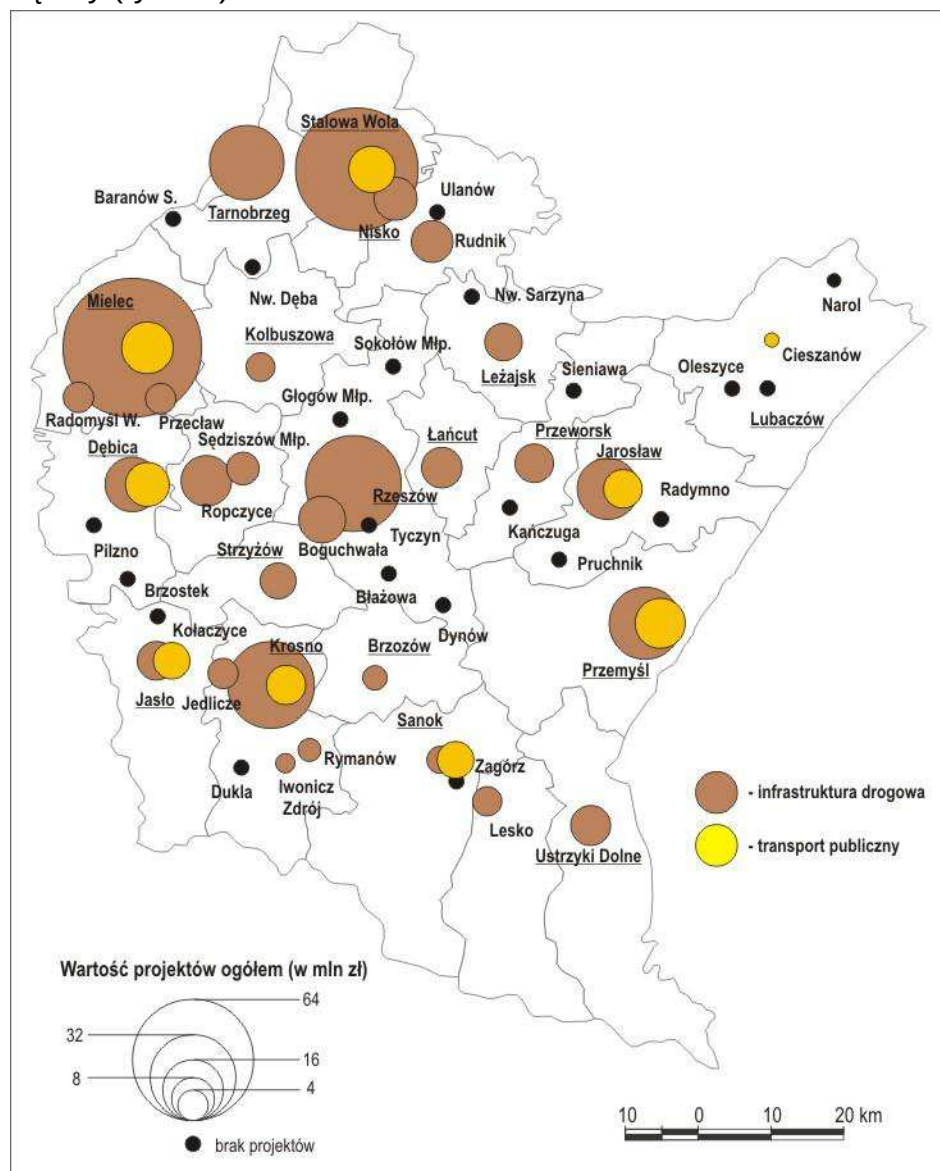
Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Mielec	8	95 802 687,15	89 038 766,00	69 591 466,73	69 591 466,73
Stalowa Wola	6	75 015 142,10	62 973 502,83	46 964 943,68	46 964 943,68
Rzeszów	3	40 142 114,36	24 326 012,29	15 021 472,61	15 021 472,61
Krosno	5	39 556 577,23	37 137 404,89	25 231 338,08	25 231 338,08
Przemyśl	6	33 592 034,15	29 547 878,19	20 638 279,41	20 638 279,41
Tarnobrzeg	5	24 239 820,06	20 641 766,18	11 388 601,52	11 388 601,52
Jarosław	3	22 759 281,91	16 456 445,95	10 750 316,43	10 750 316,43
Dębica	2	21 336 316,60	16 231 062,23	10 053 154,87	10 053 154,87
Jasło	2	12 277 264,92	9 839 468,12	7 695 809,80	7 695 809,80
Ropczyce	3	11 153 316,69	10 998 693,02	7 699 085,10	7 699 085,10
Boguchwała	2	9 545 185,23	9 545 185,23	5 766 765,39	5 766 765,39
Sanok	2	9 059 293,40	8 729 077,05	6 942 930,52	6 942 930,52
Nisko	3	8 016 614,71	7 528 392,98	4 634 782,15	4 634 782,15
Rudnik nad Sanem	2	7 567 199,96	7 324 807,78	4 827 635,61	4 827 635,61
Łańcut	2	7 145 870,11	6 681 984,45	4 558 592,72	4 558 592,72
Ustrzyki Dolne	2	6 940 144,50	5 040 949,19	3 150 105,58	3 150 105,58
Przeworsk	2	6 459 038,94	4 959 784,91	3 471 849,43	3 471 849,43
Leżajsk	2	6 099 211,54	5 775 672,16	3 783 149,53	3 783 149,53
Strzyżów	1	5 613 897,36	5 613 897,36	2 000 000,00	2 000 000,00
Sędziszów Małopolski	1	4 627 936,90	4 623 056,90	3 236 139,83	3 236 139,83
Lesko	2	3 728 888,56	3 506 504,38	2 454 553,06	2 454 553,06
Kolbuszowa	1	3 611 417,80	3 341 017,67	1 225 781,82	1 225 781,82
Brzozów	1	2 581 185,99	2 491 707,61	1 744 195,32	1 744 195,32
Rymanów	1	2 256 559,07	1 888 647,44	1 322 053,21	1 322 053,21
Łwonicz-Zdrój	1	1 609 638,35	1 493 186,23	1 045 230,36	1 045 230,36
Cieszanów	1	893 106,00	893 106,00	759 140,10	759 140,10
RAZEM	69	461 629 743,59	396 627 977,04	275 957 372,86	275 957 372,86

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

W miastach województwa podkarpackiego realizowanych jest 59 projektów z zakresu infrastruktury drogowej, z tego 8 na drogach wojewódzkich, 19 na drogach powiatowych, a 32 na drogach gminnych. Ich łączna wartość wynosi 395,6 mln zł. Największe środki trafiają do miast średniej wielkości, których potrzeby infrastrukturalne są największe. Projekty o największej wartości realizowane są w Mielcu, Stalowej Woli, Rzeszowie, Krośnie, Tarnobrzegu i Przemyślu (tab. 36).

Również projekty z zakresu transportu publicznego, które obejmowały zarówno roboty budowlane, jak i zakup i/lub modernizację taboru, realizowane są w zdecydowanej większości w średniej wielkości miastach. Projekty te nie są ważne jedynie dla samych miast, ale również dla otaczających je gmin, z których

mieszkańcy dojeżdżają do ośrodków miejskich do pracy lub w innych celach. Największe wartości projekty realizowane są w Mielcu, Przemyślu, Stalowej Woli i Dębicy (rys. 31).

Rys. 31. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura techniczna i transport publiczny

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Analiza wielkości nakładów na infrastrukturę techniczną wskazuje na bardzo duże inwestycje poczynione w miastach o wielkości od 50 do 100 tys. (tab. 37). Dość duże środki w przeliczeniu na 1 mieszkańca trafiają również do miast o wielkości 20-50 i 5-10 tys. mieszkańców. W tym zestawieniu słabo wypada stolica województwa, do której z RPO WP trafiły środki na infrastrukturę drogową, ale o mniejszej wartości niż w innych mniejszych miastach regionu. Rzeszów ze względu jednak na skalę potrzeb może starać się o środki z innych programów operacyjnych – np. w zakresie transportu publicznego realizuje projekt w ramach PO RPW pod nazwą „Budowa systemu integrującego transport publiczny miasta Rzeszowa i okolic”. Stąd też RPO

WP przyczynia się zaspokojenia potrzeb infrastrukturalnych pozostałych części województwa, w szczególności poza RzOM. Szczególnie duże jest jego znaczenie w podregionie tarnobrzeskim, gdzie trafiają największe środki w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Środki regionalne spełniają zatem swoje zadanie równoważenia rozwoju we wszystkich częściach regionu.

Kwestie dotyczące wpływu realizowanych projektów z zakresu infrastruktury drogowej na poprawę dostępności miast województwa podkarpackiego przedstawiono w podrozdziale II.3.

Tab. 37. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura techniczna i transport publiczny w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	222,97	Rzeszów	222,97	krośnieński	468,06
50-100	1 070,42	RzOM (z Rzeszowem)	320,59	przemyski	411,48
20-50	498,67	RzOM (bez Rzeszowa)	444,52	rzeszowski	306,24
10-20	373,98	poza RzOM	641,35	tarnobrzeski	815,28
5-10	459,48				
poniżej 5	94,39				
Średnia dla wszystkich miast:					524,14

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Bezpieczeństwo publiczne

Projekty, które miały na celu podniesienie poziomu bezpieczeństwa publicznego w miastach województwa podkarpackiego obejmowały dwa typy. Pierwsze dotyczyły przeciwdziałaniu zagrożeniom naturalnym – powodziom (wszystkie projekty w ramach Działania 4.2 Infrastruktura przeciwpowodziowa i racjonalna gospodarka zasobami wodnymi) oraz osuwiskom (2 projekty w ramach Działania 4.4 Zwalczanie i zapobieganie zagrożeniom). Drugie obejmowały wsparcie dla służb ratowniczych – straży pożarnej (w ramach Działania 4.4) oraz policji (jeden projekt w ramach osi III).

Tab. 38. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Bezpieczeństwo publiczne

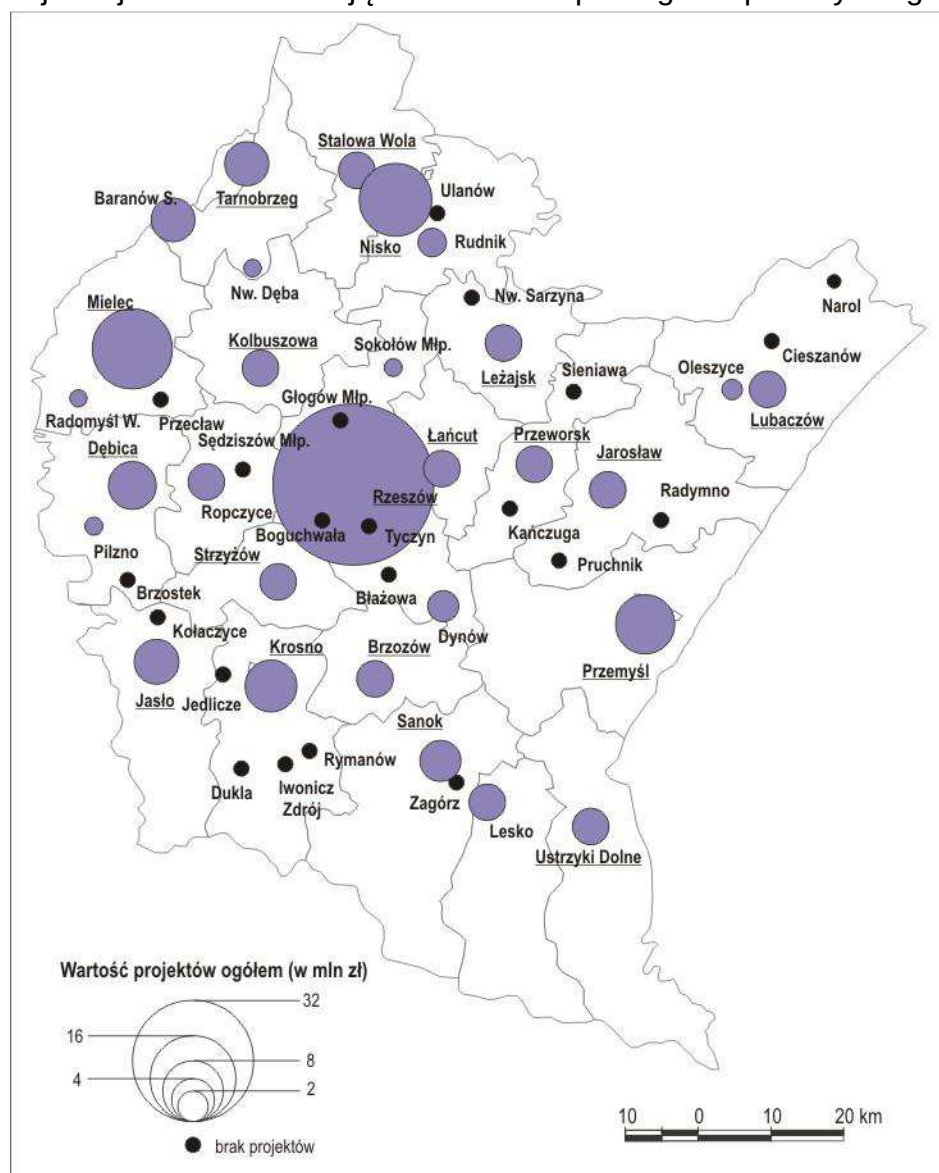
Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Rzeszów	5	56 709 322,80	45 474 966,05	38 536 810,17	38 536 810,17
Mielec	4	13 979 731,60	13 795 462,82	11 609 232,42	11 609 232,42
Nisko	4	11 561 007,13	11 557 098,17	9 706 622,47	9 706 622,47
Przemyśl	4	7 596 434,52	6 961 830,31	4 982 672,26	4 982 672,26
Krosno	4	5 843 417,00	5 809 968,04	4 821 561,86	4 821 561,86
Dębica	3	4 982 673,20	4 827 585,38	3 986 536,61	3 986 536,61
Jasło	3	4 348 977,95	4 335 613,99	3 568 360,93	3 568 360,93
Tarnobrzeg	3	4 235 474,59	4 092 162,79	3 115 547,41	3 115 547,41
Baranów Sand.	2	4 157 626,94	3 933 560,50	3 220 586,42	3 220 586,42
Sanok	3	3 662 303,01	3 632 132,91	2 970 402,01	2 970 402,01
Brzozów	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Jarosław	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Kolbuszowa	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Lesko	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Leżajsk	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Lubaczów	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Łańcut	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Przeworsk	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Ropczyce	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Stalowa Wola	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Strzyżów	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Ustrzyki Dolne	2	2 896 071,75	2 892 162,79	2 341 427,41	2 341 427,41
Dynów	1	2 086 941,59	2 066 268,60	1 756 328,31	1 756 328,31
Rudnik nad Sanem	1	1 761 680,00	1 761 680,00	1 497 428,00	1 497 428,00
Oleszyce	1	902 776,74	898 103,74	763 388,17	763 388,17
Pilzno	1	703 005,41	703 005,41	597 554,59	597 554,59
Sokołów Młp.	1	695 515,00	695 500,00	591 175,00	591 175,00
Nowa Dęba	1	669 701,42	600 000,00	387 060,00	387 060,00
Radomyśl Wielki	1	641 110,00	641 110,00	544 943,50	544 943,50
RAZEM	66	159 290 559,94	146 492 002,11	120 753 339,02	120 753 339,02

Uwagi: środki finansowe przeznaczone na realizację dwóch projektów kluczowych realizowane w miastach na prawach powiatu i miastach powiatowych podzielono proporcjonalnie między te miasta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Dwa spośród tych projektów realizowane były we wszystkich miastach powiatowych i miastach na prawach powiatu w województwie – były to projekty: „Budowa systemu dystrybucji informacji głosowej, tekstowej, wizualnej oraz alarmowania w jednostkach policji województwa podkarpackiego wraz z elementami wyposażenia centrów zarządzania siecią regionalną” oraz „Bezpieczne Podkarpacie - poprawa stanu wyposażenia jednostek ratowniczych województwa podkarpackiego w specjalistyczny sprzęt do reagowania na zagrożenia” (projekt kluczowy).

Zdecydowanie największe środki w ramach tej kategorii trafiły do Rzeszowa, w którym realizowany jest duży projekt budowy kanału ulgi (tab. 38; rys. 32). Znaczącej wartości inwestycje z zakresu ochrony przeciwpowodziowej prowadzone są również w Mielcu i Nisku. Widoczny jest stosunkowo wysoki napływ środków do miast o wielkości 10-20 tys. mieszkańców. W skali subregionalnej odnotować należy duże inwestycje (w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast) w podregionie rzeszowskim, najmniejsze środki trafiają natomiast do podregionu przemyskiego (tab. 39).

Rys. 32. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Bezpieczeństwo publiczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Tab. 39. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Bezpieczeństwo publiczne w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	315,00	Rzeszów	315,00	krośnieński	135,26
50-100	128,15	RzOM (z Rzeszowem)	238,51	przemyski	111,02
20-50	100,21	RzOM (bez Rzeszowa)	141,41	rzeszowski	265,97
10-20	256,97	poza RzOM	147,66	tarnobrzeski	166,03
5-10	190,47				
poniżej 5	140,82				
			Średnia dla wszystkich miast:		180,86

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Infrastruktura społeczna

Infrastruktura społeczna obejmuje szereg usług, w dużej mierze o charakterze nierynkowym, które zaspokajają potrzeby społeczne mieszkańców miast oraz ich otoczenia. Wydzielono z niej, zaliczane tradycyjnie do infrastruktury społecznej, projekty z zakresu sportu, rekreacji i kultury, które trafiły do kategorii usług czasu wolnego.

W analizowanej kategorii tej znalazły się zatem projekty wspierające rozwój:

- szkolnictwa wyższego (w ramach Schematu 5.1 A i 1.3),
- szkolnictwa podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego (w ramach Schematu 5.1 B),
- ochrony zdrowia (w ramach Schematu 5.2 A i 1.1 B),
- pomocy społecznej (w ramach Schematu 5.2 B),
- e-administracji (w ramach Osi priorytetowej III).

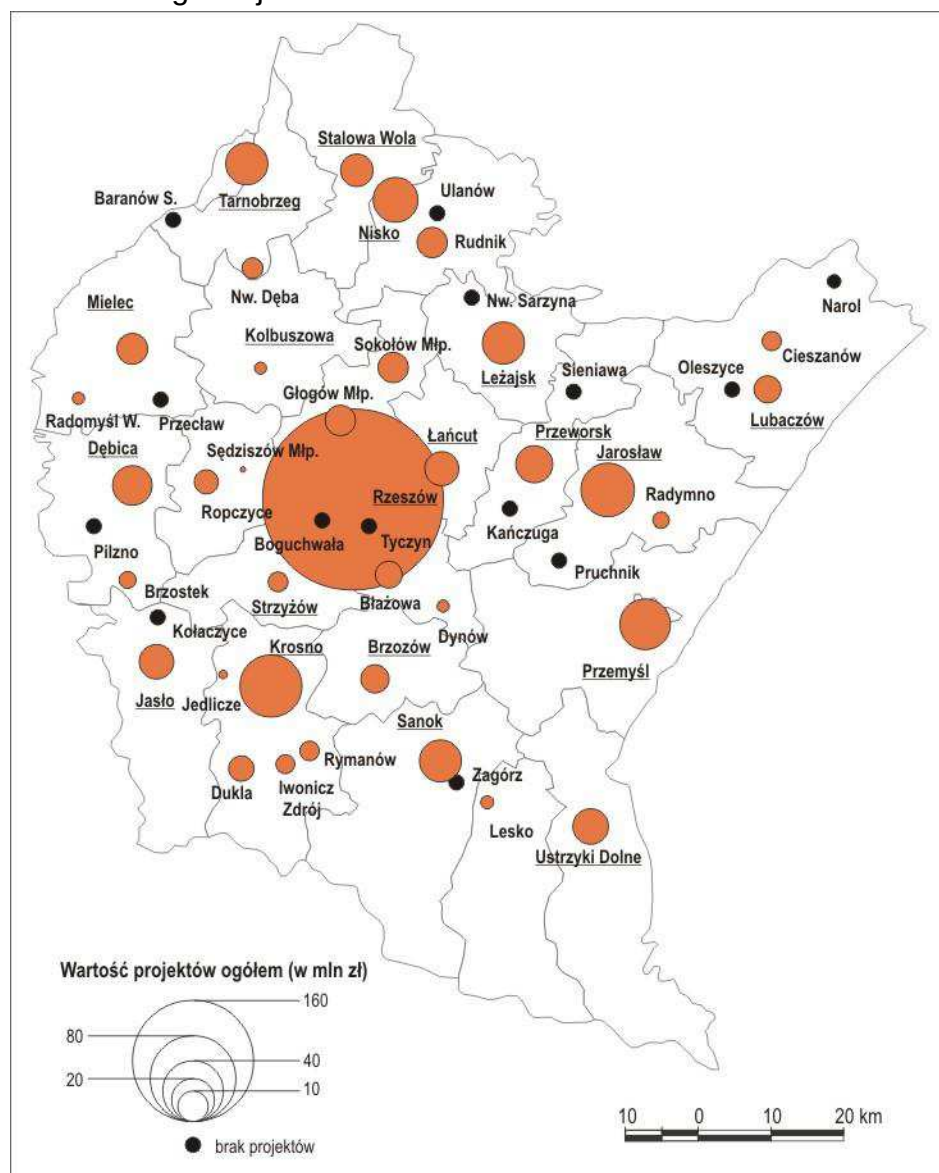
Pod względem wielkości nakładów na infrastrukturę społeczną, można zauważyć silną dominację Rzeszowa, do którego trafiła ponad połowa środków w tej kategorii (tab. 41; rys. 33). Wynika to z wysokich nakładów na usługi wyższego rzędu, które koncentrują się w stolicy województwa, a które mają zasięg regionalny, a niekiedy również ponadregionalny. Inwestycje te przyczyniają się do wzmocnienia funkcji metropolitalnych Rzeszowa (więcej na ten temat w podrozdziale II.3). Chodzi tu w szczególności o inwestycje w szkolnictwo wyższe, ochronę zdrowia oraz e-administrację.

W przypadku szkolnictwa wyższego do stolicy województwa podkarpackiego napłynęło aż 80% wydatkowanych na ten cel środków RPO WP. Środki finansowane na rozwój infrastruktury naukowej trafiają również do pozostałych ośrodków akademickich regionu, choć ich strumień jest zdecydowanie mniejszy. Największej wartości projekty realizowane są w Jarosławiu i Krośnie. Te trzy miasta to jednocześnie, jak wykazała diagnoza, trzy najważniejsze ośrodki akademickie regionu. Wsparcie finansowe w ramach RPO WP trafiło do 6 spośród 15 miast województwa, w których zlokalizowane są uczelnie wyższe. Warto jednak pamiętać, że środki na rozwój bazy naukowo-dydaktycznej wydatkowane są również z PO RPW w ramach Działania 1.1 Infrastruktura uczelni, z którego duże nakłady poniesiono w Rzeszowie, Stalowej Woli i Przemyśle.

Na rozwój infrastruktury ochrony zdrowia wydatkowanych będzie w Rzeszowie blisko 120 mln zł, czyli blisko połowę wydatków w tej kategorii we wszystkich miastach regionu. Najwięcej środków przeznaczono na realizację projektu kluczowego „Rozbudowa i modernizacja Szpitala Wojewódzkiego Nr 2 w Rzeszowie”. Inwestycje w ochronę zdrowia są jednak o wiele bardziej rozpowszechnione w różnych ośrodkach regionu – trafią bowiem aż do 33 miast podkarpackich. Związane to jest z tym, że inwestycje prowadzone są na różnych szczeblach systemu opieki zdrowotnej – trafiają do specjalistycznych szpitali wojewódzkich w najważniejszych ośrodkach miejskich regionu, do szpitali powiatowych, do zakładów opieki zdrowotnej w małych miastach, a także do

niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej i przychodni stomatologicznych w ramach Działania 1.1 B.

Warto również wspomnieć o projekcie kluczowym „Podkarpacki System Informacji Medycznej PSIM”, który realizowany jest przez sieć 8 szpitali w ramach Osi priorytetowej III, a który ma na celu stworzenie systemu teleinformatycznego gromadzącego, analizującego i udostępniającego zasoby cyfrowe z udzielonymi lub planowanymi świadczeniami opieki zdrowotnej w placówkach służby zdrowia na terenie całego województwa.

Rys. 33. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura społeczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Środki na rozwój e-administracji trafiają w dużej części do stolicy regionu. Powstające tu projekty mają jednak często wymiar ogólnoregionalny (np. Podkarpacka Biblioteka Cyfrowa, Podkarpacka Platforma Antyplagiatowa) czy aglomeracyjny („Budowa regionalnej sieci szerokopasmowej aglomeracji

rzeszowskiej ResMAN – Etap II”). Duże środki trafiają również do ośrodków subregionalnych – Jarosławia, Krosna i Tarnobrzegu. Ze względu na specyfikę projektów teleinformatycznych środki na ich realizację są przypisane do miast lub sieci miast, w których są one wdrażane, ale ich oddziaływanie ma zdecydowanie szerszy zasięg. Najważniejszym projektem z zakresu e-administracji jest „PSeAP - Podkarpacki System e-Administracji Publicznej” o wartości blisko 104 mln zł, który realizowany będzie we wszystkich gminach województwa podkarpackiego⁷⁴.

Zadania z zakresu szkolnictwa podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego oraz pomocy społecznej realizowane są w ośrodkach miejskich różnego szczebla. W przypadku projektów edukacyjnych trafiały one w szczególności do miast powiatowych – największe z nich realizowane są w Ustrzykach Dolnych, Leżajsku i Dębicy. Spośród mniejszych miast największe projekty realizowane są w Błażowej i Dukli. Duże projekty, porównywalnej wartości, z zakresu pomocy społecznej realizowane są zarówno w większych miastach, np. w Przemyśle i Rzeszowie, jak również w tych mniejszych, np. w Radymnie czy Brzostku.

W układzie subregionalnym widoczny jest niski napływ środków, w przeliczeniu na 1 mieszkańca miasta, do podregionu tarnobrzeskiego (tab. 40). Potwierdza się dominacja stolicy województwa w przyciąganiu środków na infrastrukturę społeczną. Ośrodki miejskie RzOM okazują się przy tym otrzymywać mniej środków niż miasta położone poza obszarem metropolitalnym. Stosunkowo duże środki trafiają do miast od 10 do 20 tys. mieszkańców, czyli do mniejszych miast powiatowych. Nierównowaga w napływie środków wynika jak już wspomniano w ich koncentracji w Rzeszowie i miastach powiatowych, które spełniają funkcje usługowe wobec swojego zaplecza.

Tab. 40. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura społeczna w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	1 986,23	Rzeszów	1 986,23	krośnieński	685,60
50-100	260,64	RzOM (z Rzeszowem)	1 280,61	przemyski	575,37
20-50	547,00	RzOM (bez Rzeszowa)	384,75	rzeszowski	1 466,95
10-20	842,05	poza RzOM	522,04	tarnobrzeski	371,72
5-10	371,82				
poniżej 5	624,71				
Średnia dla wszystkich miast:					799,23

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

⁷⁴ Ze względu na specyfikę tego projektu nie został on przypisany do żadnego z ośrodków miejskich województwa podkarpackiego i nie został uwzględniony w tabelach i rycinach w tym podrozdziale.

Tab. 41. Rodzaje projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura społeczna

Miasto	Szkolnictwo wyższe		Szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne		Ochrona zdrowia		Pomoc społeczna		E-administracja		Infrastruktura społeczna razem	
	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł
Rzeszów	6	172 805 310,66	2	12 673 252,57	24	118 940 705,91	1	4 890 459,31	6	48 272 681,39	39	357 582 409,84
Krosno	2	13 775 232,42	1	2 388 604,66	3	14 784 413,46	1	1 592 517,62	3	9 501 231,31	10	42 041 999,47
Jarosław	1	17 074 627,04	1	2 500 653,09	1	1 474 777,86	–	–	3	10 198 598,06	6	31 248 656,05
Przemyśl	2	4 827 713,69	1	5 233 584,95	3	2 964 895,40	2	7 694 148,33	1	7 221 256,41	9	27 941 598,78
Nisko	–	–	1	884 812,20	1	20 821 256,92	–	–	1	95 854,81	3	21 801 923,93
Łeżajsk	–	–	2	10 945 452,44	1	8 242 263,21	–	–	1	95 854,81	4	19 283 570,46
Tarnobrzeg	1	1 072 380,00	3	3 370 979,76	1	6 095 753,16	–	–	3	8 735 234,47	8	19 274 347,39
Sanok	1	7 184 035,71	1	1 198 428,49	2	7 752 599,65	1	288 580,94	3	2 758 952,18	8	19 182 596,97
Dębica	–	–	2	12 865 703,23	1	1 267 556,24	1	2 789 024,65	1	95 854,81	5	17 018 138,93
Przeworsk	–	–	1	3 657 327,30	3	11 281 080,53	–	–	–	–	4	14 938 407,83
Ustrzyki Dolne	–	–	2	13 785 980,55	–	–	–	–	–	–	2	13 785 980,55
Jasło	–	–	2	6 330 825,46	2	6 559 385,52	–	–	1	95 854,81	5	12 986 065,79
Łańcut	–	–	1	4 491 476,98	2	6 224 010,52	1	672 099,71	2	1 181 077,40	6	12 568 664,61
Stalowa Wola	–	–	1	1 547 933,47	6	7 922 975,36	1	2 030 610,24	–	–	8	11 501 519,07
Mielec	–	–	1	7 280 590,80	1	1 277 747,71	–	–	2	1 770 340,19	4	10 328 678,70
Brzozów	–	–	–	–	2	7 064 967,20	1	1 593 587,55	–	–	3	8 658 554,75
Lubaczów	–	–	1	5 781 705,56	1	2 121 409,77	–	–	1	95 854,81	3	7 998 970,14
Błażowa	–	–	1	7 832 795,26	–	–	–	–	–	–	1	7 832 795,26
Dukla	–	–	1	4 438 506,96	1	2 548 956,08	–	–	–	–	2	6 987 463,04
Ropczyce	–	–	1	3 506 121,31	2	2 687 399,56	–	–	1	95 854,81	4	6 289 375,68
Nowa Dęba	–	–	1	1 728 637,78	1	2 918 002,04	–	–	–	–	2	4 646 639,82
Strzyżów	–	–	–	–	1	3 027 408,78	1	869 149,46	1	350 754,44	3	4 247 312,68
Rymanów	–	–	1	1 261 428,67	–	–	1	2 885 161,00	–	–	2	4 146 589,67
Cieszanów	–	–	–	–	1	2 233 943,26	1	1 750 928,06	–	–	2	3 984 871,32
Łwonicz-Zdrój	–	–	1	518 478,75	1	3 333 475,31	–	–	–	–	2	3 851 954,06
Brzostek	–	–	–	–	–	–	1	3 100 487,74	–	–	1	3 100 487,74
Radymno	–	–	–	–	–	–	1	2 962 226,54	–	–	1	2 962 226,54
Lesko	–	–	1	1 246 817,18	1	279 093,59	1	321 971,80	–	–	3	1 847 882,57
Dynów	–	–	–	–	1	1 612 221,99	–	–	–	–	1	1 612 221,99
Radomyśl Wielki	–	–	1	751 448,75	–	–	1	842 144,77	–	–	2	1 593 593,52
Kolbuszowa	–	–	–	–	1	1 488 675,07	–	–	1	95 854,81	2	1 584 529,88
Jedlicze	–	–	1	776 750,10	–	–	–	–	–	–	1	776 750,10
Sędziszów Małopolski	–	–	–	–	1	305 205,16	–	–	–	–	1	305 205,16
RAZEM	13	216 739 299,52	32	116 998 296,27	65	245 230 179,26	16	34 283 097,72	31	90 661 109,53	157	703 911 982,30

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Ochrona środowiska naturalnego

Projekty realizowane w ramach RPO WP na obszarach miejskich województwa podkarpackiego, których zamierzeniem jest poprawa stanu środowiska naturalnego, pogrupować można w trzy grupy projektów:

- projekty infrastruktury energetycznej obejmujące inwestycje w energię odnawialną, modernizację źródeł energii oraz systemów energii oraz kompleksową termomodernizację obiektów użyteczności publicznej, realizowane w ramach Działania 2.2,
- projekty infrastruktury ochrony środowiska z zakresu oczyszczania ścieków (Schemat 4.1 A), zaopatrzenia w wodę (4.1 B) oraz zagospodarowania odpadów (4.1 C),

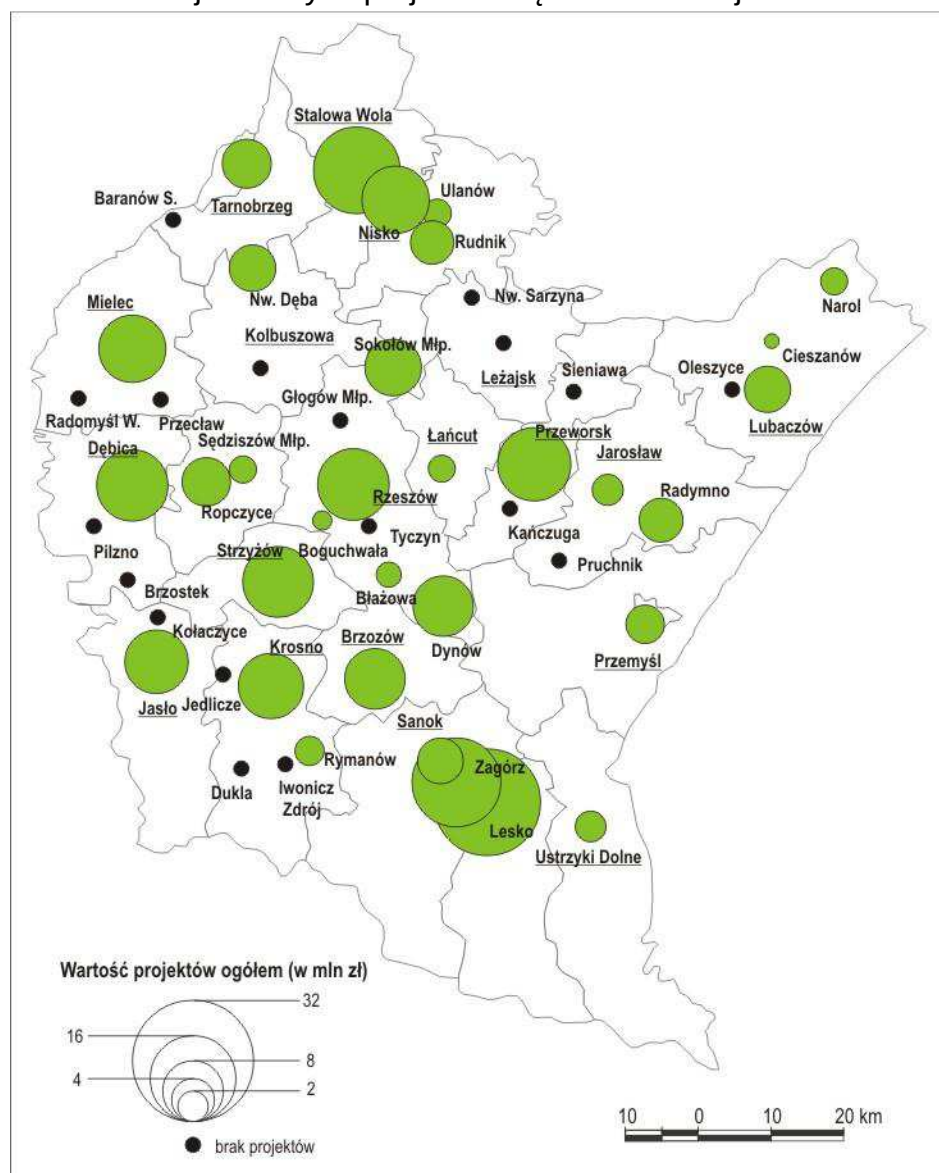
Tab. 42. Rodzaje projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Ochrona środowiska naturalnego

Miasto	Infrastruktura energetyczna		Infrastruktura ochrony środowiska		Edukacja i przedsiębiorczość ekologiczna		Razem	
	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł
Lesko	2	24 393 645,94	–	–	1	410 960,51	3	24 804 606,45
Zagórz	1	10 044 926,26	1	7 145 936,29	–	–	2	17 190 862,55
Stalowa Wola	5	9 657 512,92	1	6 719 349,22	–	–	6	16 376 862,14
Przeworsk	2	3 345 264,81	1	8 369 867,81	–	–	3	11 715 132,62
Rzeszów	3	11 181 013,04	–	–	–	–	3	11 181 013,04
Dębica	5	9 144 527,91	1	1 946 446,44	–	–	6	11 090 974,35
Strzyżów	3	7 875 982,42	1	3 036 107,36	–	–	4	10 912 089,78
Nisko	2	2 308 429,69	1	7 564 069,60	–	–	3	9 872 499,29
Mielec	4	9 501 928,98	–	–	1	327 978,75	5	9 829 907,73
Krosno	4	6 613 402,44	1	2 655 667,58	–	–	5	9 269 070,02
Jasło	3	8 790 380,26	–	–	–	–	3	8 790 380,26
Brzozów	3	2 800 696,08	2	5 180 672,77	–	–	5	7 981 368,85
Dynów	1	1 666 298,27	2	6 269 509,56	–	–	3	7 935 807,83
Sokołów Małopolski	–	–	1	6 980 250,00	–	–	1	6 980 250,00
Tarnobrzeg	2	5 232 178,90	–	–	–	–	2	5 232 178,90
Ropczyce	3	5 113 943,84	–	–	–	–	3	5 113 943,84
Nowa Dęba	2	4 714 976,44	–	–	–	–	2	4 714 976,44
Lubaczów	1	2 082 458,16	1	2 563 771,67	–	–	2	4 646 229,83
Sanok	2	2 502 319,58	1	2 023 603,29	–	–	3	4 525 922,87
Radymno	–	–	1	4 183 407,90	–	–	1	4 183 407,90
Rudnik nad Sanem	1	1 493 784,68	2	2 602 128,45	–	–	3	4 095 913,13
Przemyśl	2	3 217 307,36	–	–	–	–	2	3 217 307,36
Jarosław	2	2 096 234,33	–	–	–	–	2	2 096 234,33
Ustrzyki Dolne	1	2 051 902,31	–	–	–	–	1	2 051 902,31
Rymanów	–	–	1	1 853 781,01	–	–	1	1 853 781,01
Ulanów	1	1 137 644,59	1	606 869,16	–	–	2	1 744 513,75
Sędziszów Małopolski	1	1 604 021,09	–	–	–	–	1	1 604 021,09
Łańcut	2	1 578 634,80	–	–	–	–	2	1 578 634,80
Błażowa	–	–	–	–	1	1 360 931,72	1	1 360 931,72
Boguchwała	1	796 061,55	–	–	–	–	1	796 061,55
Cieszanów	–	–	–	–	1	469 191,63	1	469 191,63
RAZEM	59	140 945 476,65	19	69 701 438,11	4	2 569 062,61	82	213 215 977,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

- projekty z zakresu edukacji i przedsiębiorczości ekologicznej realizowane w ramach Działania 4.3 i Osi priorytetowej 6, które miały na celu zachowanie oraz ochronę różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Największe środki wydatkowane były na infrastrukturę energetyczną, na rozwój której trafiło blisko 141 mln zł (tab. 42). Na infrastrukturę ochrony środowiska przeznaczono 69,7 mln zł. Natomiast projekty edukacyjne miały najmniejszą wartość, nieco ponad 2,5 mln zł. Największe środki trafiły do Leska, w którym realizowany jest m.in. duży projekt budowy systemu zasilania w energię ciepłą Kompleksu Sportowo-Rekreacyjnego z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii. W gronie miast beneficjentów tych projektów są miasta różnej wielkości.

Rys. 34. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Ochrona środowiska naturalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

W przeliczeniu na 1 mieszkańca miasta można stwierdzić, że największe środki trafiają głównie do miast małych (poniżej 20 tys. mieszk.), głównie poza

Rzeszowskim Obszarem Metropolitalnym (tab. 43). W podziale na podregiony największe środki przypadają podregionowi krośnieńskiemu (rys. 34). Można zatem stwierdzić, że RPO WP przyczynia się do rozbudowy infrastruktury energetycznej i ochrony środowiska w mniejszych, bardziej peryferyjnych ośrodkach miejskich województwa, w których poziom rozwoju tej infrastruktury był niższy niż w większych miastach regionu.

Tab. 43. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Ochrona środowiska naturalnego w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	62,11	Rzeszów	62,11	krośnieński	458,81
50-100	154,08	RzOM (z Rzeszowem)	181,94	przemyski	170,06
20-50	158,23	RzOM (bez Rzeszowa)	334,08	rzeszowski	177,61
10-20	362,12	poza RzOM	276,72	tarnobrzeski	215,59
5-10	847,50				
poniżej 5	246,11		Średnia dla wszystkich miast:		242,09

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Usługi czasu wolnego

Na przedsięwzięcia inwestycyjne, których celem był rozwój usług czasu wolnego wydatkowano w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP ponad 600 mln zł. Do tej kategorii zaliczono projekty, które przyczyniać się miały do rozwoju infrastruktury turystycznej, kulturalnej oraz sportowo-rekreacyjnej. Nakierowane są one zatem zarówno na turystów, jaki i na mieszkańców miast. Z tych samych obiektów mogą korzystać często jednocześnie odwiedzający miasta, jak i sami mieszkańcy, stąd też zaklasyfikowano te projekty do jednej kategorii tematycznej.

W tej grupie znalazły się tym samym następujące rodzaje projektów:

- inwestycje w bazę hotelową i gastronomiczną realizowane przez przedsiębiorstwa w ramach Schematu 1.1 B,
- inwestycje w infrastrukturę sportową i rekreacyjną w ramach Działania 5.3 (wszystkie projekty w ramach Schematów A i B) i 7.3 (jeden projekt w ramach Schematu A),
- inwestycje w infrastrukturę turystyczną i kulturalną oraz w zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w ramach Osi priorytetowej VI, Osi priorytetowej III (projekty teleinformatyczne dla instytucji kultury), Działania 4.3 (zachowanie dziedzictwa przyrodniczego) oraz Osi priorytetowej VII (projekty rewitalizacyjne dziedzictwa kulturowego oraz przestrzeni publicznych),
- projekt badawczy „Wzrost potencjału innowacyjnego na Podkarpaciu poprzez realizację projektu badawczego w dziedzinie turystyki i rekreacji przez CDG Sp. z o.o.” w ramach Działania 1.3.

Projekty w ramach tej kategorii tematycznej realizowane są w 41 miastach województwa. Kategoria ta jest – obok projektów z zakresu rozwoju gospodarczego i atrakcyjności inwestycyjnej – wdrażana w największej liczbie ośrodków miejskich regionu. Najwięcej środków wydatkowanych jest w stolicy województwa. Za to największa liczba projektów i również znaczące środki trafiają do Przemyśla, gdzie realizowanych jest 17 projektów o łącznej wartości przekraczającej 70 mln zł (tab. 44).

Tab. 44. Rodzaje projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Usługi czasu wolnego

Miasto	Baza hotelowa i gastronomiczna		Infrastruktura sportowa i rekreacyjna		Infrastruktura turystyczna i kulturalna		Razem	
	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł
Rzeszów	5	22 949 614,67	1	41 499 999,56	6	78 973 803,90	12	143 423 418,13
Przemyśl	3	2 424 863,28	2	3 998 085,51	12	64 249 593,01	17	70 672 541,80
Sanok	1	1 327 585,94	1	3 379 128,44	4	31 157 217,75	6	35 863 932,13
Leżajsk	1	6 741 751,77	–	–	4	18 194 511,43	5	24 936 263,20
Nowa Dęba	1	1 298 502,70	1	11 562 473,29	1	11 744 374,96	3	24 605 350,95
Stalowa Wola	2	351 169,34	1	4 962 598,22	2	17 089 425,34	5	22 403 192,90
Kolbuszowa	1	1 583 895,50	1	11 581 574,54	1	8 830 416,19	3	21 995 886,23
Tarnobrzeg	1	1 508 200,16	2	12 784 772,19	1	6 984 226,21	4	21 277 198,56
Brzozów	–	–	2	12 010 552,15	2	8 767 923,60	4	20 778 475,75

Sokolów Małopolski	–	–	1	13 830 363,72	1	4 338 707,21	2	18 169 070,93
Mielec	1	3 050 000,00	1	1 442 815,47	3	11 319 834,49	5	15 812 649,96
Baranów Sandomierski	–	–	–	–	2	13 711 441,14	2	13 711 441,14
Strzyżów	1	1 365 272,00	1	2 109 083,46	1	10 187 702,55	3	13 662 058,01
Jasło	1	94 780,48	–	–	2	13 321 807,54	3	13 416 588,02
Narol	–	–	–	–	3	13 381 782,40	3	13 381 782,40
Iwonicz-Zdrój	–	–	–	–	3	12 676 750,00	3	12 676 750,00
Dębica	–	–	2	11 249 504,28	–	–	2	11 249 504,28
Dynów	–	–	–	–	1	10 079 357,27	1	10 079 357,27
Ulanów	–	–	–	–	1	9 167 268,02	1	9 167 268,02
Ropczyce	2	4 366 032,72	1	857 986,89	1	3 010 040,65	4	8 234 060,26
Błażowa	–	–	–	–	2	8 174 920,16	2	8 174 920,16
Pilzno	–	–	–	–	1	8 169 315,64	1	8 169 315,64
Nisko	1	565 210,13	–	–	1	6 363 363,35	2	6 928 573,48
Przeworsk	–	–	–	–	2	6 808 258,37	2	6 808 258,37
Tyczyn	1	1 601 958,82	–	–	2	4 173 920,35	3	5 775 879,17
Krosno	–	–	2	5 460 239,69	–	–	2	5 460 239,69
Oleszyce	–	–	–	–	1	5 037 697,71	1	5 037 697,71
Jarosław	–	–	–	–	1	4 779 293,31	1	4 779 293,31
Sieniawa	–	–	1	2 389 828,34	1	1 881 453,48	2	4 271 281,82
Lesko	–	–	1	2 008 111,88	2	1 502 221,17	3	3 510 333,05
Sędziszów Małopolski	–	–	1	1 674 454,35	1	1 440 242,97	2	3 114 697,32
Radomyśl Wielki	–	–	1	2 354 020,92	–	–	1	2 354 020,92
Zagórz	1	1 668 060,94	–	–	–	–	1	1 668 060,94
Cieszanów	–	–	1	1 162 946,45	1	469 191,63	2	1 632 138,08
Ustrzyki Dolne	2	1 609 984,89	–	–	–	–	2	1 609 984,89
Głogów Małopolski	1	1 460 792,74	–	–	–	–	1	1 460 792,74
Radymno	1	1 287 441,60	–	–	–	–	1	1 287 441,60
Łańcut	–	–	–	–	1	1 175 047,81	1	1 175 047,81
Boguchwała	1	893 953,43	–	–	–	–	1	893 953,43
Nowa Sarzyna	1	472 596,28	–	–	–	–	1	472 596,28
Dukla	–	–	–	–	1	31 077,50	1	31 077,50
Suma końcowa	29	56 621 667,39	23	145 754 645,96	67	392 154 489,40	121	600 132 393,85

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

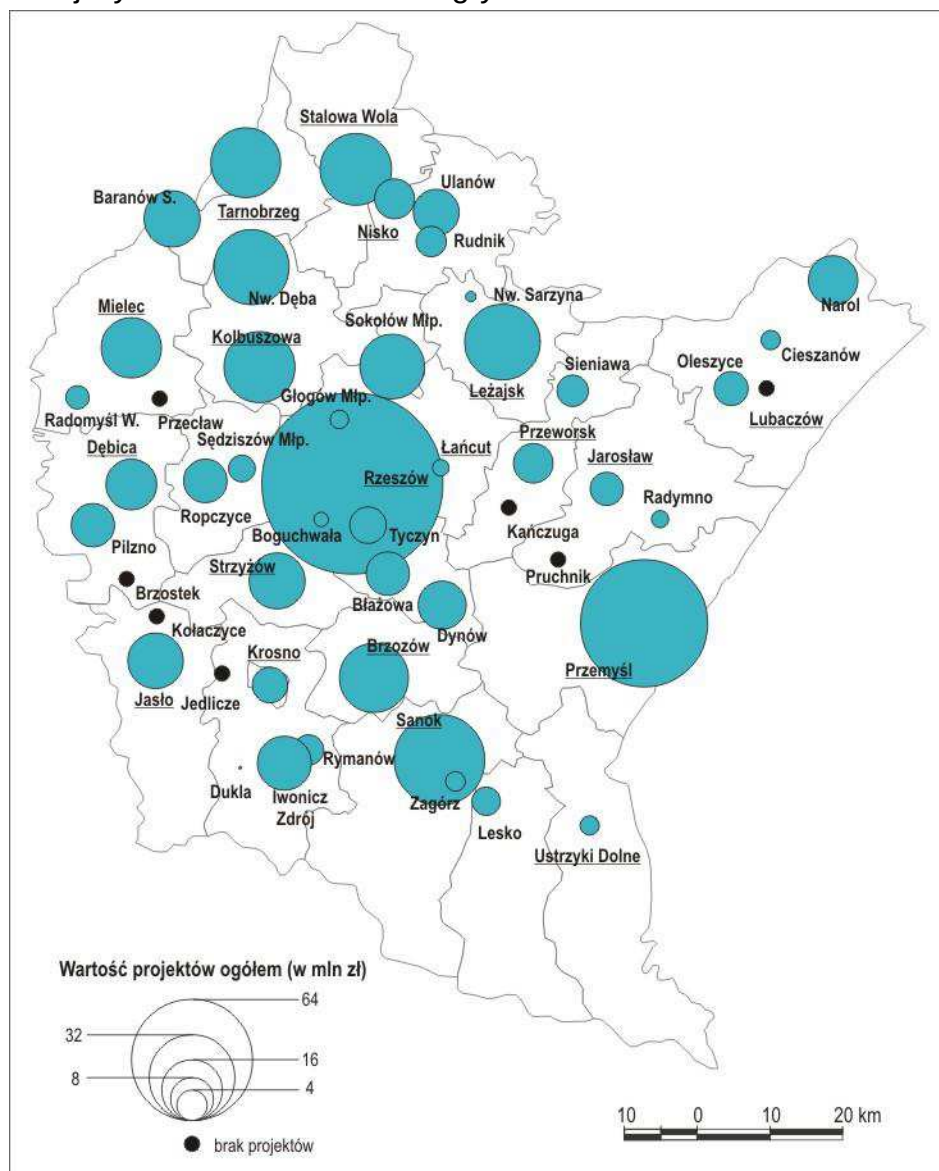
Tab. 45. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Usługi czasu wolnego w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	796,66	Rzeszów	796,66	krośnieński	570,10
50-100	570,21	RzOM (z Rzeszowem)	794,13	przemyski	696,77
20-50	355,19	RzOM (bez Rzeszowa)	790,92	rzeszowski	883,71
10-20	699,28	poza RzOM	616,48	tarnobrzeski	551,63
5-10	836,88				
poniżej 5	2 033,97				
Średnia dla wszystkich miast:					681,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

W układzie przestrzennym widoczny jest stosunkowo mniejszy napływ środków z tej kategorii do miast podregionu przemyskiego (tab. 45; rys. 35). Wysoka wartość nakładów na 1 mieszkańca w tym podregionie wynika jedynie z dużych inwestycji w samym Przemysku. W pozostałych ośrodkach nakłady te są mniejsze niż w innych podobnej wielkości miastach regionu. Analizując wielkość realizowanych inwestycji na 1 mieszkańca według kategorii wielkości miast, należy zwrócić na

stosunkowo wysokie nakłady w najmniejszych miastach regionu (poniżej 10 tys. mieszk.), co może sprzyjać rozwojowi tego sektora gospodarki, który w tych mniejszych ośrodkach może odgrywać duże znaczenie.

Rys. 35. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Usługi czasu wolnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Mieszkalnictwo

Projekty z zakresu mieszkalnictwa wydzielono z przedsięwzięć realizowanych w ramach projektów rewitalizacyjnych w Działaniu 7.1 RPO WP. W ich ramach możliwa była renowacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych oraz renowacja i adaptacja na cele mieszkaniowe istniejących budynków, stanowiących własność władz publicznych lub własność podmiotów działających w celach niezarobkowych. Ogółem zidentyfikowano 23 takie projekty o łącznej wartości około 51,5 mln zł. Najwięcej projektów realizowanych jest w Przemyśle. Projekty o największej wartości realizowane są w Tarnobrzegu, Przemyśle i Krośnie (tab. 46).

Tab. 46. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Mieszkalnictwo

Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Brzozów	1	1 163 803,34	1 100 293,13	770 205,18	654 674,40
Dębica	2	2 575 215,01	2 394 169,46	1 734 925,01	1 539 847,25
Krosno	1	7 261 793,90	6 932 685,80	4 159 611,47	3 535 669,74
Lesko	1	3 033 355,76	2 943 555,35	2 084 791,43	1 792 892,97
Leżajsk	1	1 992 057,20	1 605 130,08	1 123 591,05	955 052,39
Mielec	1	5 319 736,04	5 285 380,04	3 171 228,01	2 813 253,92
Przemyśl	6	7 466 341,90	7 195 057,86	4 592 388,30	4 198 076,97
Przeworsk	1	694 230,49	681 020,49	476 714,33	405 207,18
Radymno	1	5 042 870,63	4 609 795,00	3 251 359,85	2 784 539,72
Ropczyce	1	1 070 589,70	1 054 882,70	739 970,05	630 293,91
Rzeszów	1	1 637 227,58	1 479 327,32	739 663,66	635 751,66
Sanok	2	3 142 589,40	2 636 091,63	1 984 186,84	1 804 657,58
Sędziszów Małopolski	1	841 467,41	802 444,69	682 077,98	579 766,27
Tarnobrzeg	2	8 129 177,47	7 848 873,48	4 994 344,75	4 425 441,02
Ustrzyki Dolne	1	2 158 893,43	2 158 893,43	1 511 225,37	1 301 585,12
RAZEM	23	51 529 349,26	48 727 600,46	32 016 283,28	28 056 710,10

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

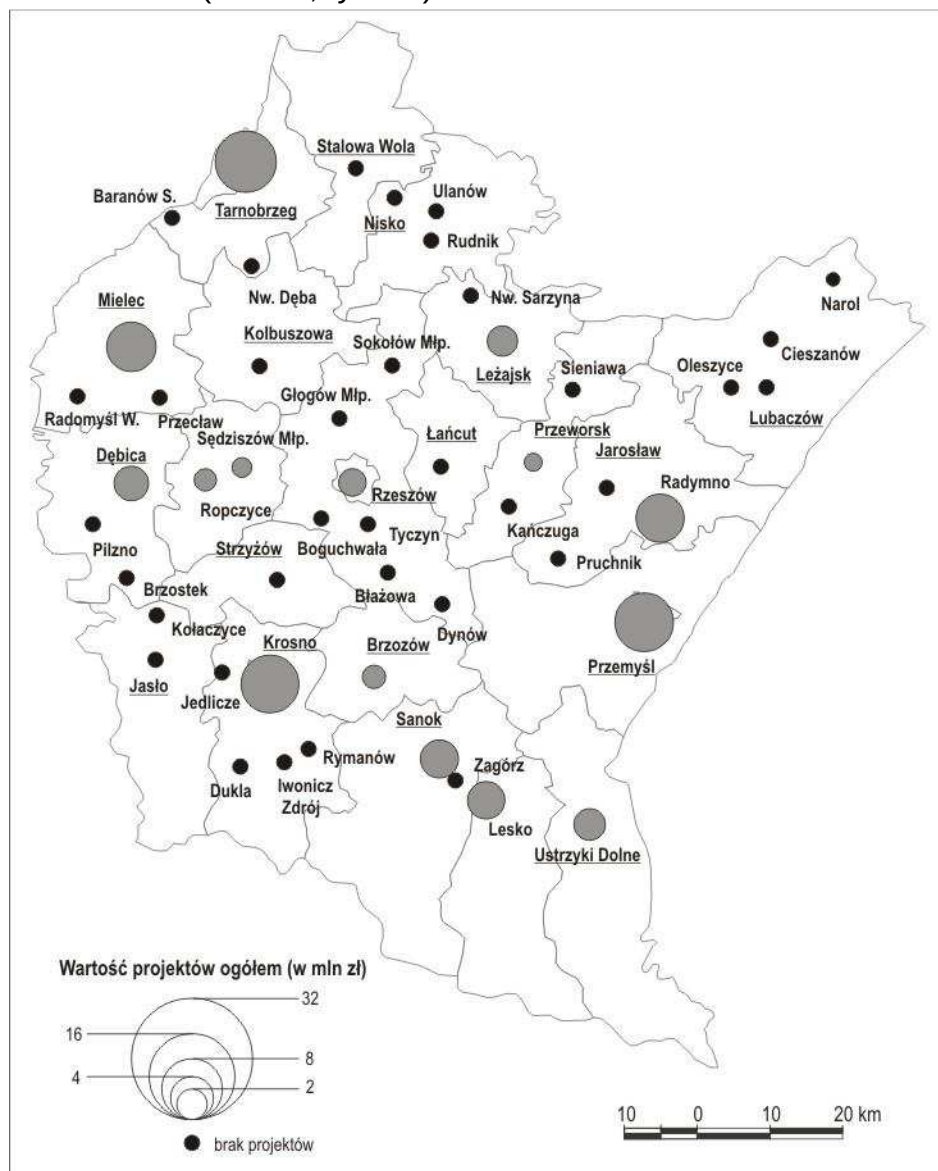
Tab. 47. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Mieszkalnictwo w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	9,09	Rzeszów	9,09	krośnieński	100,56
50-100	66,96	RzOM (z Rzeszowem)	19,03	przemyski	85,29
20-50	81,46	RzOM (bez Rzeszowa)	31,64	rzeszowski	13,28
10-20	36,14	poza RzOM	81,24	tarnobrzegi	61,70
5-10	127,20				
poniżej 5	–				
Średnia dla wszystkich miast:					58,51

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Środki RPO WP miały stosunkowo największe znaczenie w miastach średniej wielkości od 20 do 100 tys. mieszkańców oraz w miastach małych od 5 do 10 tys. mieszkańców. Przyczyniają się one do poprawy zasobów mieszkaniowych ośrodków

miejskich położonych poza RzOM, w największym stopniu w podregionie krośnieńskim (tab. 47; rys. 36).

Rys. 36. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Mieszkalnictwo

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Rewitalizacja

Projekty rewitalizacyjne realizowane są w ramach Osi priorytetowej VII RPO WP. Obejmują one opisane wcześniej projekty z zakresu poprawy estetyki przestrzeni publicznej, zachowania dziedzictwa kulturowego miast i odnowy obszarów zdegradowanych części miast oraz projekty z zakresu mieszkalnictwa. Na te pierwsze wydatkowano około 5/6 z całkowitej kwoty 298,7 mln zł przeznaczonych na projekty realizowane w ramach tej osi (tab. 48, 49; rys. 37).

Szczegółowa analiza projektów rewitalizacyjnych znajduje się w rozdziale III.

Tab. 48. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rewitalizacja

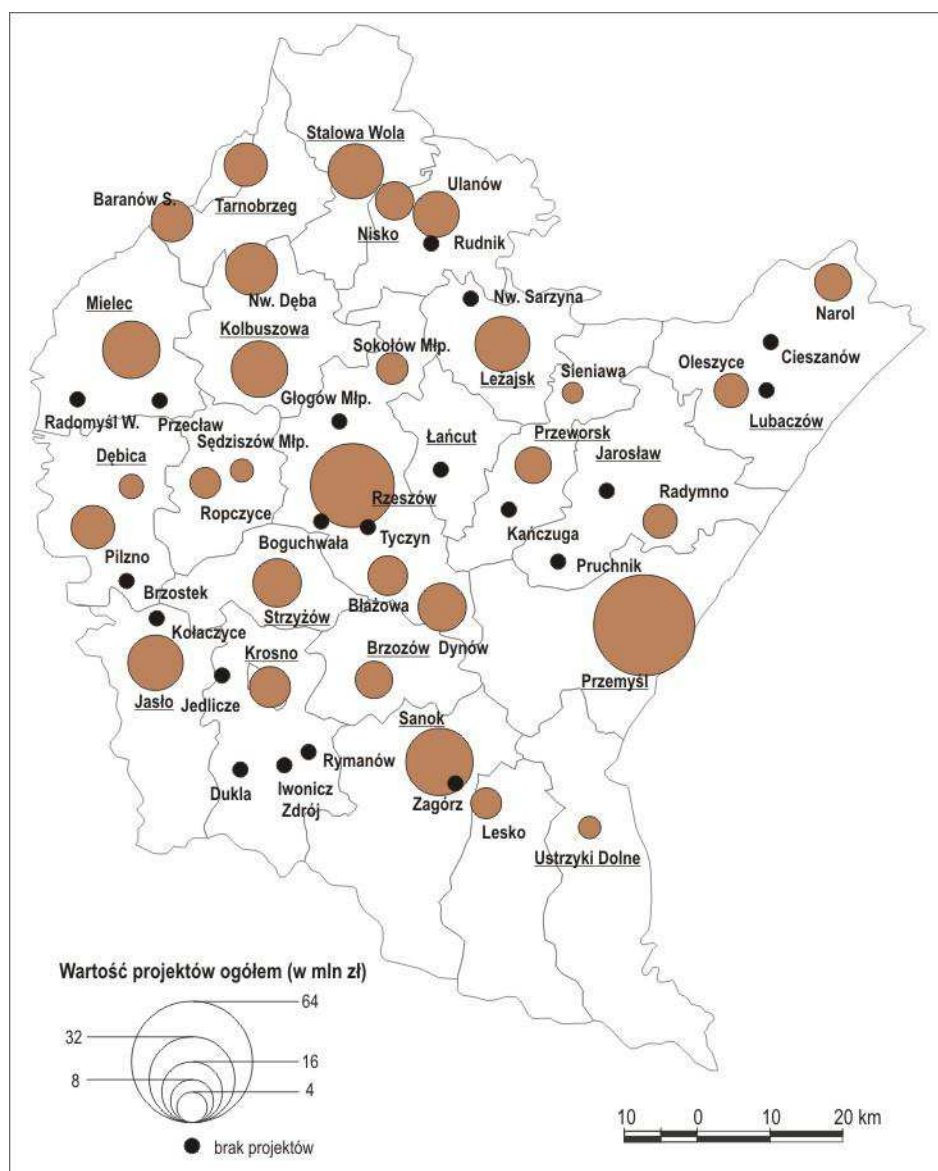
Miasto	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem w zł	Wydatki kwalifikowane w zł	Dofinansowanie ogółem w zł	W tym dofinansowanie UE w zł
Baranów Sandomierski	1	7 531 195,32	7 471 709,56	6 350 953,00	6 254 995,99
Błażowa	1	6 813 988,44	5 713 408,67	4 084 639,65	3 590 015,79
Brzozów	3	6 009 868,40	5 860 641,65	4 816 501,42	4 700 970,64
Dębica	2	2 575 215,01	2 394 169,46	1 734 925,01	1 539 847,25
Dynów	1	10 079 357,27	10 000 000,00	8 500 000,00	8 500 000,00
Jasło	2	13 321 807,54	13 063 342,35	11 103 840,99	11 103 840,99
Kolbuszowa	2	13 820 005,64	12 395 204,75	10 230 762,41	10 062 189,00
Krosno	1	7 261 793,90	6 932 685,80	4 159 611,47	3 535 669,74
Lesko	2	4 124 616,42	4 011 218,28	2 992 304,91	2 700 406,45
Leżajsk	3	13 100 759,53	9 466 086,70	7 733 157,90	7 564 619,24
Mielec	2	14 325 380,42	14 083 169,09	10 626 474,44	10 268 500,35
Narol	1	7 428 370,17	6 354 124,34	5 401 005,68	5 401 005,68
Nisko	1	6 363 363,35	6 243 807,69	5 174 599,30	5 174 599,30
Nowa Dęba	1	11 744 374,96	11 054 062,16	8 105 943,76	8 105 943,76
Oleszyce	1	5 037 697,71	4 939 787,71	4 196 843,64	4 196 843,64
Pilzno	1	8 169 315,64	7 974 783,65	6 778 565,99	6 778 565,99
Przemyśl	13	44 433 172,79	43 229 938,41	32 820 709,38	31 601 779,88
Przeworsk	2	5 731 854,07	5 385 905,06	4 475 866,20	4 404 359,05
Radymno	1	5 042 870,63	4 609 795,00	3 251 359,85	2 784 539,72
Ropczyce	2	4 080 630,35	3 760 601,05	3 039 830,64	2 930 154,50
Rzeszów	2	30 637 470,02	30 458 829,76	25 372 240,73	25 268 328,73
Sanok	4	19 753 597,03	17 246 934,70	13 605 898,78	12 529 176,77
Sędziszów Małopolski	2	2 281 710,38	2 196 449,26	1 866 981,86	1 764 670,15
Sieniawa	1	1 881 453,48	1 615 028,39	1 372 774,13	1 372 774,13
Sokołów Małopolski	1	4 338 707,21	4 313 500,17	3 666 475,14	3 666 475,14
Stalowa Wola	1	13 179 648,16	12 722 058,32	8 272 231,85	8 124 264,80
Strzyżów	1	10 187 702,55	10 080 368,43	8 568 313,16	8 568 313,16
Tarnobrzeg	2	8 129 177,47	7 848 873,48	4 994 344,75	4 425 441,02
Ulanów	1	9 167 268,02	9 167 268,02	7 792 177,80	7 792 177,80
Ustrzyki Dolne	1	2 158 893,43	2 158 893,43	1 511 225,37	1 301 585,12
RAZEM	59	298 711 265,31	282 752 645,34	222 600 559,21	216 012 053,78

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Tab. 49. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rewitalizacja w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast

Kategoria wielkości miasta (tys. mieszk.)	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Położenie w RzOM	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł	Podregiony statystyczne	Wartość projektów ogółem na 1 mieszk. w zł
powyżej 100	170,18	Rzeszów	170,18	krośnieński	315,79
50-100	376,71	RzOM (z Rzeszowem)	288,92	przemyski	449,28
20-50	196,96	RzOM (bez Rzeszowa)	439,67	rzeszowski	307,74
10-20	394,64	poza RzOM	368,09	tarnobrzeski	322,87
5-10	558,08				
poniżej 5	998,97				
Średnia dla wszystkich miast:					339,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Rys. 37. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rewitalizacja

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

II.2. Analiza priorytetów rozwojowych w dokumentach strategicznych

Pytanie badawcze:

Jakie są kierunki rozwoju miast województwa według dokumentów strategicznych?

Dokumenty strategiczne gmin (miast), będąc instrumentami zarządzania rozwojem lokalnym, wyznaczają postulowane (pożądane) cele rozwoju, a także warunki, jakie muszą zostać spełnione, aby możliwe było osiągnięcie tychże dążeń.

Na podstawie analizy części programowych dostępnych dokumentów strategicznych miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich) województwa podkarpackiego (strategii rozwoju oraz planów rozwoju lokalnego), wyszczególniono 13 głównych kierunków rozwoju tychże ośrodków (tab. 50). W ramach niniejszego badania pominięte zostały 4 miasta, nieposiadające tego rodzaju instrumentów zarządzania rozwojem lokalnym, a mianowicie Leżajsk, Radymno, Iwonicz-Zdrój i Przecław.

Tab. 50. Główne kierunki rozwoju miast województwa podkarpackiego

L.p.	Kierunki rozwoju miast	Liczba miast (N = 46)
1	Podniesienie poziomu konkurencyjności lokalnej gospodarki	46
2	Rozwój infrastruktury technicznej i transportu publicznego	46
3	Rozwój infrastruktury społecznej	46
4	Ochrona środowiska przyrodniczego	45
5	Tworzenie warunków do spędzania czasu wolnego	45
6	Rozwój kapitału ludzkiego	41
7	Rozwój kapitału społecznego	39
8	Rozwój współpracy wewnętrznej i zewnętrznej	38
9	Aktywizacja ekonomiczna ludności	36
10	Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu	34
11	Rozwój mieszkalnictwa i poprawa warunków mieszkaniowych	33
12	Poprawa poziomu bezpieczeństwa publicznego	33
13	Poprawa istniejącego stanu przestrzeni publicznej	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów strategicznych miast województwa podkarpackiego.

Miasta województwa podkarpackiego, niezależnie od położenia, charakteryzują się znacznym stopniem podobieństwa pod względem kierunków rozwoju, jakie obrano w ich dokumentach strategicznych. Warto w tym miejscu zauważyć, iż w przypadku 10 ośrodków miejskich (Rzeszów, Stalowa Wola, Mielec, Tarnobrzeg, Krosno, Jarosław, Jasło, Brzozów, Głogów Małopolski, Pilzno), do realizacji przyjęto cele i działania w ramach wszystkich kierunków rozwoju, jakie wyodrębnione zostały w niniejszym badaniu. Równocześnie należy zaznaczyć, że w dokumentach strategicznych wszystkich rozpatrywanych miast znalazły się zapisy odnoszące się do konieczności podniesienia poziomu konkurencyjności lokalnej gospodarki, a także rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej. Ponadto w przypadku niemalże każdego z analizowanych ośrodków miejskich zdefiniowano cele

i działania dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, tworzenia warunków do spędzania czasu wolnego, jak również rozwoju kapitału ludzkiego.

Zbieżność dokumentów strategicznych podkarpackich miast w zakresie obranych kierunków rozwoju może wynikać z czterech głównych przyczyn. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na podobieństwo rozpatrywanych ośrodków miejskich pod względem problemów i potrzeb rozwojowych w sferze przestrzennej, gospodarczej i społecznej, jakie zdefiniowano w częściach diagnostycznych właściwych dlań dokumentów strategicznych. Podobieństwo to, jak już wcześniej sygnalizowano, dotyczy w szczególności potrzeb infrastrukturalnych. Cele strategiczne, a także służące ich realizacji cele operacyjne i działania pozostają w ścisłej korelacji z wynikami przeprowadzonej uprzednio diagnozy sytuacji społeczno-ekonomicznej. W związku z powyższym przyjęte kierunki rozwoju odpowiadają najważniejszym problemom i potrzebom, jakie określone zostały na etapie tejże diagnozy.

Ponadto należy podkreślić, że dokumenty strategiczne podkarpackich miast, będąc instrumentami zarządzania rozwojem lokalnym, służą jednocześnie realizacji zadań własnych samorządu gminy, które niezależnie od wielkości czy pozycji zajmowanej przez poszczególne jednostki terytorialne w systemie oraz hierarchii osadniczej kraju i regionu, zostały szczegółowo określone w artykule 7 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Równocześnie trzeba odnotować, iż cele dokumentów strategicznych gmin (miast) powinny być spójne (zgodne) z zapisami instrumentów programowych przyjętych zarówno na szczeblu centralnym, jak i samorządu województwa.

Wreszcie należy zwrócić uwagę na wymianę informacji, a także stosowanie pewnych form naśladownictwa w procesie budowy lokalnych dokumentów strategicznych. Owo naśladownictwo, z jednej strony może wynikać z chęci czerpania wzorców od jednostek terytorialnych reprezentujących relatywnie wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego (*benchmarking*), bądź z drugiej strony ograniczać się jedynie do prostego kopiowania istniejących już wcześniej rozwiązań.

Pomimo nieznacznego zróżnicowania dokumentów strategicznych podkarpackich miast pod względem przyjętych do realizacji celów oraz działań, można zauważyć pewne prawidłowości pomiędzy ilością obranych kierunków rozwoju, a wielkością czy pozycją zajmowaną przez poszczególne ośrodki w systemie i hierarchii osadniczej kraju i regionu. Generalnie większą liczbę zdefiniowanych kierunków rozwoju zaobserwowano w przypadku miast o relatywnie dużej populacji, jak również ośrodków subregionalnych i ponadlokalnych (siedzib powiatów). Powyższe prawidłowości należy wiązać z faktem, iż miasta powiatowe spełniają różnego rodzaju funkcje na rzecz swojego zaplecza terytorialnego (otoczenia zewnętrznego).

Pytanie badawcze:

W jakim stopniu planowane kierunki rozwoju miast województwa podkarpackiego zawarte w dokumentach strategicznych są zgodne ze zidentyfikowanym potencjałem rozwojowym miast?

Ogólnie rzecz biorąc, podobieństwo kierunków rozwoju miast podkarpackich zdiagnozowane w poprzednim fragmencie pracy, a także wielość celów obecnych w dokumentach strategicznych miast, sprawiają że zidentyfikowane potencjały rozwojowe miast województwa w dużym stopniu odpowiadają dokumentom strategicznym. Rozpatrując kierunki rozwoju miast województwa podkarpackiego należy zwrócić uwagę, iż przeważająca większość z nich wiąże swój rozwój ze sferą turystyki, a czynniki kształtujące atrakcyjność turystyczną były najczęściej wymienianymi mocnymi stronami podkarpackich miast. Naszym zdaniem duże nadzieje związane z rozwojem funkcji turystycznej jako panaceum na bolączki miast Podkarpacia są jednak przesadzone i wymagają starannej ewaluacji co do ich rzeczywistego potencjału rozwoju i siły oddziaływania na gospodarkę miast.

Pytanie badawcze:

Czy realizowane w ramach RPO WP projekty są zgodne z celami wytyczonymi przez dokumenty strategiczne miast?

Aby stwierdzić, czy realizowane w ramach RPO WP projekty są zgodne z celami wytyczonymi przez dokumenty strategiczne miast dokonano analizy porównawczej dwiema metodami. Pierwsza na poziomie ogólnym dla wszystkich miast za pomocą współczynnika korelacji rang Spearmana. Druga za pomocą metody znaków na poziomie każdego z miast.

W pierwszym przypadku zestawiono ze sobą kierunki rozwoju miast oraz odpowiadające im kategorie tematyczne projektów. Spośród kierunków rozwoju, określonych na podstawie analizy dokumentów strategicznych miast, wybrano tylko te, które mogły być realizowane w ramach RPO WP, czy też szerzej ze środków EFRR. Dla każdego z nich określono liczbę miast, które wskazały dany kierunek rozwoju. Na tej podstawie każdemu z kierunków przypisano odpowiednią rangę zgodnie z zasadami stosowanymi w tej metodzie. Analogicznie postępowano w przypadku kategorii tematycznej. Tutaj kolejność rangowania określono na podstawie liczby miast, w których realizowane są projekty z danej kategorii tematycznej (tab. 51).

Poziom korelacji rang Spearmana dla tak określonych kierunków rozwoju miast województwa podkarpackiego oraz kategorii tematycznych projektów realizowanych w ramach RPO WP w tych ośrodkach miejskich wynosi $r = 0,41$. Oznacza to raczej słabą korelację pomiędzy liczbą miast, które deklarowały poszczególne kategorie projektów a ich faktyczną realizacją w ramach regionalnego programu operacyjnego. Stosunkowo największy wpływ na to miały projekty realizowane w ramach kategorii infrastruktura techniczna i transport publiczny, które

były realizowane w 26 miastach, a wskazywane były jako priorytet w 46 ośrodkach. W mniejszej liczbie miast, niż wskazywano to w dokumentach strategicznych, były też realizowane projekty z zakresu mieszkalnictwa. Natomiast stosunkowo częściej projekty z zakresu usług czasu wolnego.

Tab. 51. Porównanie głównych kierunków rozwoju miast województwa podkarpackiego z kategoriami tematycznymi projektów realizowanych w ramach RPO WP

Kierunki rozwoju miast	Liczba miast	Ranga dla kierunków rozwoju	Kategorie tematyczne projektów odpowiadające poszczególnym kierunkom rozwoju miast	Liczba miast	Ranga dla kategorii projektów
podniesienie poziomu konkurencyjności lokalnej gospodarki	46	2	rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna	41	1,5
rozwój infrastruktury technicznej i transportu publicznego	46	2	infrastruktura techniczna i transport publiczny	26	7
rozwój infrastruktury społecznej	46	2	infrastruktura społeczna	33	3
ochrona środowiska przyrodniczego	45	4,5	ochrona środowiska naturalnego	31	4
tworzenie warunków do spędzania czasu wolnego	45	4,5	usługi czasu wolnego	41	1,5
rozwój mieszkalnictwa i poprawa warunków mieszkaniowych	33	6	mieszkalnictwo	15	8
poprawa poziomu bezpieczeństwa publicznego	33	7	bezpieczeństwo publiczne	29	6
poprawa istniejącego stanu przestrzeni publicznej	32	8	rewitalizacja	30	5

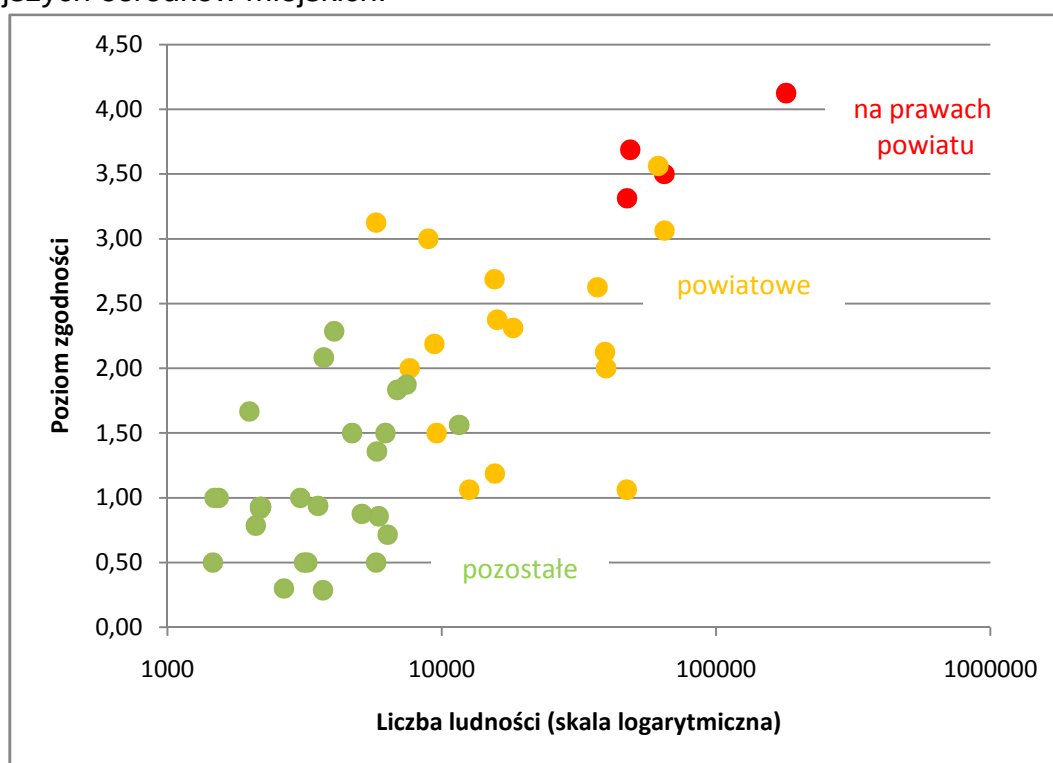
Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów strategicznych miast oraz bazy projektów.

W kolejnym kroku podjęto bardziej szczegółową, bo na poziomie poszczególnych ośrodków, ocenę zgodności projektów realizowanych w ramach RPO WP z dążeniami wytyczonymi w dokumentach strategicznych podkarpackich miast. Przyjęto pięciostopniową skalę punktową wynikającą z metody znaków: (+ +) oznaczało bardzo wysoką zgodność, natomiast (– –) – bardzo niską zgodność. Aby lepiej zobrazować średnie wartości dla poszczególnych kategorii miast oraz kategorii tematycznych, przekodowano te oznaczenia na skalę od 1 (bardzo niska zgodność) do 5 (bardzo wysoka zgodność). Punkty przypisywano osobno w każdej z kategorii tematycznych (rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna, itd.). Ocenę różnicowano w zależności od stopnia, w jakim wdrażane projekty przyczyniły się do osiągnięcia celów, zdefiniowanych w dokumentach strategicznych poszczególnych ośrodków miejskich.

W sytuacji, gdy w określonym obszarze tematycznym przyjęto dążenia rozwojowe, natomiast nie realizowano żadnych projektów, przyznawano 0 punktów. Podobnie w przypadku, gdy w danej kategorii tematycznej nie wyznaczono celów rozwojowych, a wdrażano projekty, również przypisywano 0 punktów. Oceny nie dokonywano w sytuacji, gdy w określonym obszarze tematycznym nie wytyczono dążeń rozwojowych, jak również nie realizowano żadnych projektów. Końcowa ocena stanowi średnią arytmetyczną z punktów przyznanych w poszczególnych kategoriach tematycznych.

Niniejsze badanie obejmuje w sumie 46 miast województwa podkarpackiego. W analizie pominięte zostały ośrodki nieposiadające dokumentów strategicznych, tj. Leżajsk, Radymno, Iwonicz-Zdrój oraz Przecław.

Na podstawie przeprowadzonego badania należy stwierdzić, iż projekty realizowane w ramach RPO WP, jedynie w niewielkim stopniu przyczyniły się do osiągnięcia dążeń rozwojowych, jakie wytyczono w dokumentach strategicznych podkarpackich miast. Średnia ocena w zakresie zgodności projektów z celami, dla wszystkich ośrodków miejskich, kształtuje się na poziomie 1,71 (tab. 52). Taki stan rzeczy trzeba wiązać przede wszystkim z relatywnie niewielką liczbą wdrażanych projektów, w stosunku do przyjętych dążeń rozwojowych, co dotyczy w szczególności mniejszych ośrodków miejskich.

Rys. 38. Porównanie poziomu zgodności realizowanych projektów i celów strategicznych miast w zależności od liczby ludności i statusu administracyjnego

Źródło: opracowanie własne.

Jednocześnie wypada zaznaczyć, iż najwyższą zgodność zaobserwowano w przypadku infrastruktury społecznej (usług publicznych), gdzie ocena dla wszystkich miast przyjęła przeciętną wartość 2,55. Relatywnie wysoką zgodność odnotowano również w obszarze usług czasu wolnego (2,27). Z kolei najniższą zgodność realizowanych projektów z obranymi celami rozwojowymi, zaobserwowano w przypadku mieszkalnictwa (0,74) i bezpieczeństwa publicznego (1,43). Równocześnie trzeba zwrócić uwagę na fakt, iż pomimo dużej liczby przedsięwzięć z zakresu rozwoju gospodarczego i atrakcyjności inwestycyjnej, jakie wcielano w życie w podkarpackich miastach, uzyskały one niską ocenę średnią w zakresie zgodności z dążeniami rozwojowymi, obranymi w dokumentach strategicznych (1,58). Projekty w tym obszarze skoncentrowane były głównie na obszarze dużych miast regionu (m.in.

Rzeszów, Przemyśl, Krosno, Stalowa Wola, Mielec). Dodatkowo gros projektów realizowanych w tej kategorii tematycznej dotyczyło przedsiębiorstw i wsparcia ich rozwoju. Natomiast mniej było projektów realizowanych przez samorządy miejskie, choć skala dążeń wskazywanych w dokumentach strategicznych w tym zakresie jest bardzo duża.

Na podstawie przeprowadzonego badania, należy podkreślić, że ośrodki miejskie województwa podkarpackiego charakteryzują się bardzo wysokim zróżnicowaniem pod względem spójności realizowanych przedsięwzięć z celami rozwojowymi dokumentów strategicznych (rys. 38). Najwyższą ocenę uzyskały: Rzeszów (4,13), Tarnobrzeg (3,69), Mielec (3,56) oraz Przemyśl (3,50). Ponadto ocenę na poziomie powyżej 3,00 otrzymały: Krosno (3,31), Lesko (3,13), Stalowa Wola (3,06) i Strzyżów (3,00). Ponadto trzeba odnotować, iż 14 podkarpackich miast otrzymało ocenę na poziomie poniżej 1,00. W grupie tej zdecydowanie dominują ośrodki liczące mniej niż 5 tysięcy mieszkańców. Niemniej jednak wypada zwrócić uwagę, iż wśród małych miast, również można znaleźć przykłady ośrodków o względnie wysokiej spójności realizowanych projektów z obranymi celami rozwojowymi, jak chociażby Sokołów Małopolski (2,29) czy Rymanów (2,08).

Tab. 52. Ocena zgodności realizowanych projektów z celami strategicznymi oraz stopnia ich przeciwdziałania barierom wskazanym w dokumentach strategicznych

Kategorie miast	Zgodność z celami strategicznymi	Przeciwdziałanie barierom rozwojowym
Kategoria wielkości miast (w tys. mieszk.)		
powyżej 100	4,13	2,63
50-100	3,38	3,06
20-50	2,47	1,59
10-20	1,86	1,61
5-10	1,64	1,44
poniżej 5	1,01	0,72
Status administracyjny miast		
na prawach powiatu	3,66	2,05
powiatowe	2,24	1,96
pozostałe	1,08	0,88
Położenie w RzOM		
RzOM	1,69	1,20
poza RzOM	1,72	1,48
Podregion statystyczny		
krośnieński	1,78	1,55
przemyski	1,36	1,31
rzeszowski	1,88	1,32
tarnobrzegi	1,77	1,38
RAZEM	1,71	1,39

Uwagi: oceny wyrażone są w skali od 1 do 5, gdzie 1 – bardzo niska zgodność, 5 – bardzo wysoka zgodność.

Źródło: opracowanie własne.

Poziom zgodności wdrażanych operacji z dążeniami dokumentów strategicznych, uzależniony jest od wielkości poszczególnych miast (mierzonej liczbą

ludności), jak również pozycji, jaką zajmują poszczególne ośrodki w systemie i hierarchii osadniczej regionu i kraju. Najwyższą ocenę uzyskały miasta na prawach powiatu, gdzie kształtowała się ona średnio na poziomie 3,66. W przypadku stolic powiatów oraz pozostałych ośrodków miejskich regionu, ocena zgodności przyjęła przeciętną wartość odpowiednio 2,24 i 1,08.

Poziom spójności realizowanych projektów z celami rozwojowymi jest wprost proporcjonalny do wielkości miast. Najwyższą ocenę, nie licząc stolicy województwa – Rzeszowa, uzyskały ośrodki o liczbie ludności w przedziale od 50 do 100 tysięcy (3,38). Z kolei najniższą zgodnością cechowały się miasta poniżej 5 tysięcy mieszkańców (1,01), a także miasta liczące od 5 do 10 tysięcy mieszkańców (1,64). Zależności te należy tłumaczyć faktem, iż duże miasta i ośrodki subregionalne (miasta na prawach powiatu, siedziby powiatów) charakteryzują się wyższym potencjałem instytucjonalnym, gospodarczym i finansowym. Równocześnie na ich obszarze zrealizowano większą liczbę różnego rodzaju projektów, w każdej, bądź w większości spośród rozpatrywanych kategorii tematycznych.

Pytanie badawcze:

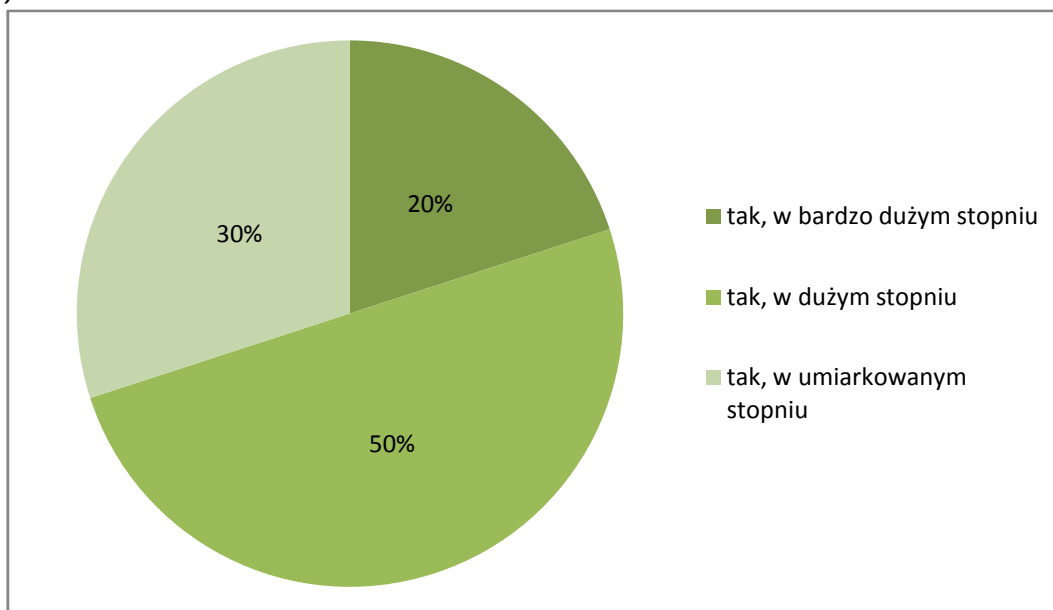
Czy podjęto interwencje niezbędne/ najważniejsze/ najpilniejsze z punktu widzenia rozwoju miasta? Czy projekty realizują najważniejsze potrzeby i w jakim stopniu rozwiążą problemy?

Wśród samorządowców panuje przekonanie o dużym i bardzo dużym wpływie realizowanych w ramach RPO WP projektów na pokonywanie ich głównych barier rozwojowych (rys. 39).

Analiza dokumentów strategicznych przynosi jednak zgoła inny obraz (tab. 52). W celu oceny, w jakim stopniu projekty realizowane w ramach RPO WP przyczyniły się do przezwyciężenia (ograniczenia) barier rozwojowych, jakie zdefiniowano w dokumentach strategicznych podkarpackich miast, przyjęto takie same zasady jak w przypadku oceny zgodności z celami strategicznymi. Oceny dokonano w sumie dla 43 miast województwa podkarpackiego. Obok ośrodków, które nie mają dokumentów strategicznych w badaniu pominięte zostały również miasta nieposiadające w swoich dokumentach analizy SWOT, a mianowicie: Dukla, Błażowa i Oleszyce.

Na podstawie przeprowadzonego badania, wypada stwierdzić, iż projekty wdrażane w ramach RPO WP, jedynie w bardzo małym stopniu przyczyniły się do przeciwdziałania barierom rozwojowym, jakie zdefiniowano w częściach diagnostycznych dokumentów strategicznych podkarpackich miast. Średnia ocena w tym zakresie, dla wszystkich analizowanych ośrodków miejskich kształtuje się na poziomie 1,39. Taki stan rzeczy należy wiązać w głównej mierze ze stosunkowo niewielką liczbą realizowanych projektów w stosunku do problemów oraz potrzeb, zdiagnozowanych w dokumentach strategicznych, co dotyczy przede wszystkim małych miast. Przedsięwzięcia wcielane w życie w ramach RPO WP, w największym stopniu przyczyniły się do ograniczenia barier w obszarze infrastruktury technicznej i transportu publicznego (2,04), a także usług czasu wolnego (1,97). Z kolei najniższy

poziom zgodności odnotowano w przypadku rewitalizacji (0,38) i mieszkalnictwa (0,95).

Rys. 39. Ocena wpływu projektów RPO WP na pokonanie głównych barier rozwojowych miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Dzięki projektom wdrażanym w ramach RPO WP, w największym stopniu udało się ograniczyć bariery rozwojowe w Mielcu (3,19), Brzozowie (3,13) i Stalowej Woli (3,06). Jedynie 11 ośrodków miejskich uzyskało ocenę na poziomie 2,00 i wyżej. Z kolei aż 16 miast otrzymało ocenę poniżej 1,00. W grupie tej przeważały ponownie ośrodki liczące mniej niż 5 tysięcy mieszkańców.

W efekcie realizowanych przedsięwzięć, w relatywnie największym stopniu udało się ograniczyć bariery rozwojowe w miastach na prawach powiatu (2,06), jak również w innych ośrodkach subregionalnych (1,96). W przypadku pozostałych miast, ocena zgodności kształtowała się średnio na poziomie 0,88. Jednocześnie wdrażane projekty, w znacznie większym stopniu przyczyniły się do przeciwdziałania barierom rozwojowym w dużych ośrodkach miejskich, niż w małych miastach. O ile ocena zgodności w przypadku miast liczących od 50 do 100 mieszkańców, kształtowała się na poziomie 3,06, to w ośrodkach o liczbie ludności poniżej 5 tysięcy, przyjęła średnią wartość 0,88. Powyższe zależności należy wiązać przede wszystkim z silnym zróżnicowaniem podkarpackich miast w zakresie możliwości finansowych oraz potencjału instytucjonalnego i gospodarczego, jak również z nierównomiernym rozkładem wdrażanych przedsięwzięć.

Różnica pomiędzy opiniami przedstawicieli urzędów miast a oceną dokonaną na podstawie dokumentów strategicznych wynikać może z dwóch czynników: po pierwsze, jakość istniejących dokumentów nie jest dobra (tj. nie zidentyfikowano w nich rzeczywiście najbardziej istotnych barier), po drugie, samorządy realizują projekty, na które mogą pozyskać dofinansowanie, nawet jeżeli nie przeciwdziałają one najważniejszym słabym stronom miast.

Warto również pamiętać, że przedstawiona w raporcie analiza zgodności z dokumentami strategicznymi dotyczy wyłącznie projektów realizowanych w ramach RPO WP. W podkarpackich miastach realizowane są również projekty w ramach innych programów operacyjnych, stąd też by dopełnić obrazu należy również je uwzględnić. Analiza przedsięwzięć realizowanych w ramach programów operacyjnych krajowych (PO IG, PO IŚ) i makroregionalnego (PO RPW) wskazuje, że w większości dotyczą one większych miast województwa, pełniących funkcje regionalne, subregionalne lub ponadlokalne. Wynika to ze skali projektów realizowanych w ramach tych programów, wynikające z zastosowania linii demarkacyjnej pomiędzy programami regionalnymi a krajowymi. Projekty te zatem mają większą wartość i odpowiadają na większe wyzwania, jakie pojawiają się w miastach, a jednocześnie tylko większe samorządy mogą sprostać ich realizacji. Jedynie w ramach PO IG kilka projektów z zakresu przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu realizowanych jest w mniejszych miastach. W kontekście przedstawionej powyżej oceny zgodności projektów RPO WP z celami strategicznymi miast i wskazanymi przez nie barierami, należy zatem stwierdzić, że wymienione programy operacyjne zwiększają różnice pomiędzy miastami większymi i mniejszymi na korzyść tych pierwszych. Do nich trafiają m.in. kolejne duże inwestycje w ramach:

- PO IŚ: z zakresu gospodarki wodno-ściekowej, infrastruktury drogowej, szkolnictwa wyższego, ochrony zdrowia, ochrony przeciwpowodziowej, infrastruktury energetycznej, instytucji kultury,
- PO IG: z zakresu wsparcia przedsiębiorczości i innowacyjności, centrów badawczo-rozwojowych, przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, przygotowania dokumentacji terenów inwestycyjnych,
- PO RPW: z zakresu infrastruktury drogowej, szkolnictwa wyższego, centrów badawczo-rozwojowych, parków naukowo-technologicznych, przygotowania terenów inwestycyjnych.

Poprawa sytuacji w miastach najmniejszych (pon. 5 tys.) może następować natomiast dzięki projektom realizowanym w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, zwłaszcza w ramach Osi 3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej. W jej ramach realizowane są m.in. projekty z zakresu wsparcia przedsiębiorczości, rozwoju infrastruktury komunalnej, społeczeństwa informacyjnego, energii odnawialnej, poprawy estetyki przestrzeni publicznych oraz rozwoju funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych.

Pytanie badawcze:

W jakim stopniu realizowane projekty wypełniają założenia dokumentów strategicznych regionu? W jakim stopniu projekty przyczynią się do zrównoważonego rozwoju województwa?

Projekty wdrażane w ramach RPO WP pozostają w zgodności z zapisami *Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020*, a tym samym

przyczynią się do realizacji przyjętych w niej celów i priorytetów rozwojowych. Równocześnie należy podkreślić, iż oba dokumenty, charakteryzują się znacznym podobieństwem w zakresie przyjętych kierunków interwencji i obszarów wsparcia. Wynika to z faktu, że regionalny program operacyjny musi nawiązywać bezpośrednio do celów strategicznych województwa, choć koncentruje się na pewnej wybranej grupie działań, które były efektem konsultacji prowadzonych w regionie.

Przedsięwzięcia z zakresu rozwoju gospodarczego oraz atrakcyjności inwestycyjnej, wcielane w życie w ramach osi priorytetowej 1 (*Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka*) RPO WP (działania: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4), wpisują się w cel strategiczny „*Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększanie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu*”. W *Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020* zwrócono uwagę na potrzebę wsparcia finansowego i instytucjonalnego przedsiębiorstw (zwłaszcza małych i średnich), tworzenia przyjaznego klimatu dla inwestorów, a także budowy regionalnego systemu innowacji (w tym poprzez stymulowanie współpracy między nauką i gospodarką oraz rozwój Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego).

Operacje wdrażane w toku realizacji działań: 2.1 (*Infrastruktura komunikacyjna*), 2.2 (*Infrastruktura energetyczna*), 4.1 (*Infrastruktura ochrony środowiska*), jak również osi 3 (*Spółczeństwo informacyjne*) RPO WP, przyczyniają się do osiągnięcia celu strategicznego „*Poprawa dostępności komunikacyjnej i infrastruktury technicznej województwa*”. W ramach powyższego dążenia przewidziano w szczególności wsparcie dla inwestycji z zakresu: infrastruktury transportowej, gospodarki wodno-ściekowej, infrastruktury energetycznej i odnawialnych źródeł energii, a także systemu usług telekomunikacyjnych.

Projekty urzeczywistniane w ramach działania 2.2 (*Infrastruktura energetyczna*), jak również osi priorytetowej 4 (*Ochrona środowiska i zapobieganie zagrożeniom*) RPO WP (działania: 4.1, 4.2, 4.3) wpisują się w cel strategiczny: „*Poprawa jakości środowiska oraz zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych*”. W tym zakresie, podkreślono w szczególności konieczność: ochrony wód powierzchniowych i podziemnych, ograniczenia ilości wytwarzanych odpadów, poprawy jakości powietrza atmosferycznego, a także zachowania i ochrony różnorodności biologicznej oraz krajobrazowej.

Operacje wdrażane w toku realizacji działania 5.1 (*Infrastruktura edukacyjna*), jak również osi priorytetowej 6 (*Turystyka i kultura*) RPO WP przyczyniają się do osiągnięcia celu strategicznego „*Wszechstronny rozwój kapitału społecznego, umożliwiający pełne wykorzystanie potencjału i możliwości rozwoju osobistego mieszkańców regionu*”. W tym aspekcie zwrócono uwagę m.in. na potrzebę poprawy jakości systemu edukacji oraz rozwoju kultury. Dodatkowo przedsięwzięcia w sferze turystyki, wcielane w życie w ramach osi priorytetowej 6 RPO WP są zgodne z zakresem interwencji priorytetu strategicznego „*Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa*”.

Projekty urzeczywistniane w toku realizacji działań: 4.4. (*Zwalczanie i zapobieganie zagrożeniom*) i 5.2 (*Infrastruktura ochrony zdrowia i pomocy*

społecznej) wpisują się w cel strategiczny „Bezpieczeństwo zdrowotne ludności”. W przypadku powyższego dążenia uwypuklono konieczność rozbudowy oraz modernizacji infrastruktury ochrony zdrowia, a także zapewnienia odpowiedniego wyposażenia i sprzętu dla służb odpowiedzialnych za przeciwdziałanie i zwalczanie zagrożeń o charakterze naturalnym i technologicznym. Jednocześnie operacje wdrażane w ramach działania 5.2 przyczyniają się do osiągnięcia celu strategicznego „Integracja działań w zakresie pomocy społecznej”. W tym aspekcie wskazano m.in. na potrzebę rozbudowy i modernizacji infrastruktury pomocy społecznej.

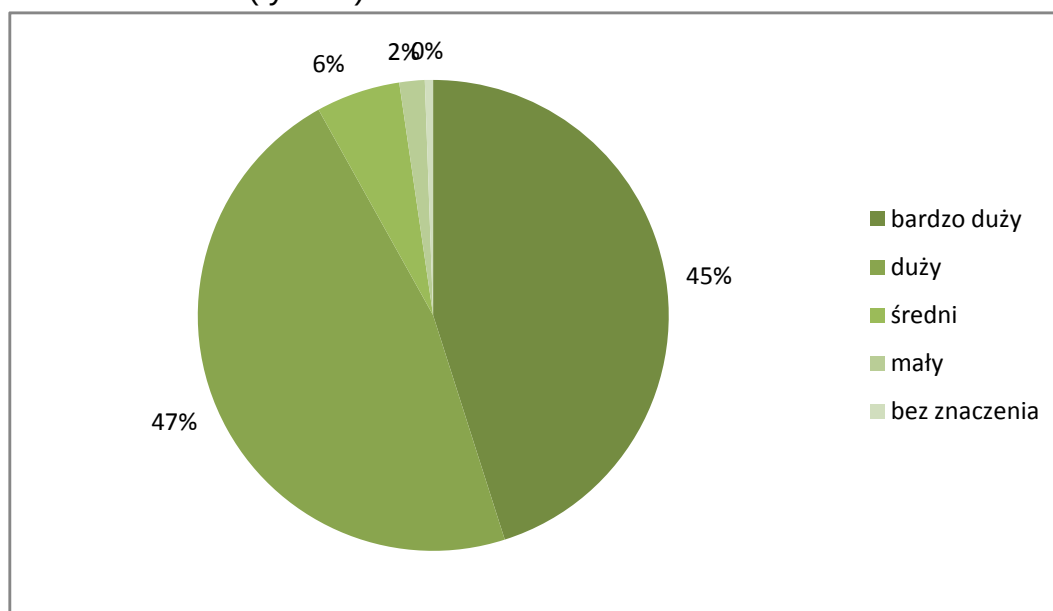
Wypada równocześnie zwrócić uwagę na pewne różnice w zakresie obszarów interwencji, jakie występują pomiędzy rozpatrywanymi dokumentami. W przeciwieństwie do RPO WP, w strategii regionu nie przewidziano wsparcia na rzecz projektów z zakresu rewitalizacji, a także infrastruktury sportu i rekreacji. Z kolei w strategii uwzględniono cele, priorytety oraz działania, które nie mieszczą się w zakresie interwencji RPO WP, jak chociażby inicjatywy związane z rozwojem kapitału społecznego czy rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich.

Podsumowując należy również odnotować, iż projekty wdrażane w ramach RPO WP, realizowane były zarówno w sferze gospodarczej, społecznej, jak również ekologicznej, a tym samym przyczyniły się do zrównoważonego rozwoju regionu oraz przybliżyły osiągnięcie wizji, jaką przyjęto w *Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013*.

II.3. Ocena potencjalnego wpływu realizowanych projektów

Ocena potencjalnego wpływu projektów realizowanych w ramach RPO WP na rozwój społeczno-gospodarczy miast województwa podkarpackiego została dokonana w oparciu o różne źródła danych – w największej mierze w oparciu o dane zebrane w trakcie analizy danych zastanych (m.in. bazy projektów, wniosków o dofinansowanie, wniosków o płatność, informacji o wskaźnikach z systemu SIMIK) oraz dzięki opiniom wyrażonym w trakcie badań ankietowych oraz wywiadów.

Istotne jest, by realizowane projekty umiejscowić w ogólnym kontekście napływu środków unijnych do miast regionu oraz w przypisywanym im znaczeniu. Blisko 2/3 przebadanych beneficjentów wskazuje, że środki unijne, w tym te z RPO WP, miały duży lub bardzo duży wpływ na rozwój ich miast. Co trzeci uważa, że ich rola była raczej umiarkowana. Natomiast wśród samych beneficjentów zdecydowana ich większość (92%) określała znaczenie środków unijnych w swojej działalności na duże lub bardzo duże (rys. 40).

Rys. 40. Znaczenie środków unijnych w działalności beneficjentów w ostatnich 5 latach (N = 173)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Dodatkowo o znaczeniu środków unijnych, w tym pochodzących z RPO WP, świadczy fakt, że bez tego dofinansowania wiele z przedsięwzięć nie miałoby szans na realizację. Co trzeci z projektów nie zostałby w ogóle zrealizowany. Natomiast blisko 60% projektów zostałoby zrealizowanych w mniejszym zakresie i w późniejszym terminie. Świadczy to o wysokiej użyteczności wydatkowanych środków, które nie zastępują inwestycji ze środków własnych. Bez dofinansowania unijnego efekty tych przedsięwzięć, tych które doszłyby do skutku, byłyby mniejsze i pojawiły się z opóźnieniem (tab. 53).

Tab. 53. Ocena możliwości realizacji projektów podejmowanych przez beneficjentów przy braku dofinansowania unijnego

		Termin realizacji		
		w tym samym terminie	w późniejszym terminie	
Zakres realizacji	w tym samym zakresie	0,0%	11,6%	
	w mniejszym zakresie	1,7%	57,2%	
	nie zostałyby zrealizowane			29,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Próbę określenia potencjalnego wpływu projektów realizowanych w ramach RPO WP na rozwój społeczno-gospodarczy podejmowano na różnych płaszczyznach rozwoju miast:

- gospodarczej – w tym na rozwój przedsiębiorczości i innowacji oraz wzmocnienia potencjału naukowo-badawczego,
- infrastrukturalnej – na rozwój infrastruktury technicznej i społecznej,
- społecznej – w szczególności na poprawę warunków i jakości życia mieszkańców,
- środowiskowej – na poprawę stanu środowiska naturalnego w miastach oraz wpływ projektów realizowanych w sąsiedztwie obszarów chronionych,
- przestrzennej – w szczególności na poprawę funkcjonalnych powiązań wewnątrz województwa.

Przeprowadzona tutaj analiza ma charakter wieloaspektowy i stanowi odpowiedź na wiele pytań badawczych postawionych w tej części badania. Stąd też podzielono ją na kilka grup problemowych. Najpierw przeprowadzona została analiza wskaźników dla realizowanych projektów. Przedstawiono ją w powiązaniu z innymi elementami wymiaru rzeczowo-finansowego wdrażanej interwencji, tj. efektywności, trwałości i komplementarności. Następnie przeanalizowano wpływ projektów RPO WP na potencjały rozwojowe miast. Kolejna część podrozdziału dotyczy wpływu analizowanych przedsięwzięć na funkcje miast oraz ich oddziaływania na otoczenia. W tej części podjęto się oceny znaczenia regionalnego programu dla rozwoju funkcji metropolitalnych Rzeszowa oraz wzmocnienia jego relacji z obszarem funkcjonalnym. Następnie przedstawiono kwestie atrakcyjności osiedleńczej i inwestycyjnej. Ostatnia część porusza natomiast zagadnienia związane z wpływem projektów na dostępność komunikacyjną miast województwa podkarpackiego.

Wymiar rzeczowo-finansowy interwencji

Przyjrzyjmy się najpierw oczekiwanym i dotychczas osiągniętym efektom realizowanych projektów, co możliwe jest dzięki danym zbieranym w systemie monitoringu programu operacyjnego. W dalszej kolejności wyniki te zostaną skonfrontowane z wynikami badań ankietowych oraz opiniami respondentów wyrażonymi w wywiadach, jak również z oceną ekspercką autorów raportu.

System monitoringu wdrażania RPO WP przynosi bardzo liczny zestaw wskaźników produktu i rezultatu opisujących różnorakie efekty projektów realizowanych w ramach tego programu operacyjnego na obszarach miejskich województwa podkarpackiego. Wskaźniki produktu dotyczą bezpośrednich, materialnych efektów uzyskanych przez beneficjentów wyłącznie podczas realizacji projektu, natomiast wskaźniki rezultatu opisują wpływ projektu na otoczenie społeczno-ekonomiczne oraz zmiany, jakie realizacja projektu spowodowała.

Na samym poziomie wskaźników kluczowych, gromadzonych w systemie SIMIK 07-13, analizowany zbiór projektów opisać można za pomocą 84 wskaźników produktu i 56 wskaźników rezultatu. Z systemu SIMIK 07-13 pozyskano przy tym informacje o poziomie tych wskaźników dla dwóch momentów realizacji projektu – zgodnie z podpisaną umową o dofinansowanie (czyli oczekiwaną wartość wskaźników po zakończeniu projektu) oraz zgodnie z końcowym wnioskami o płatność (czyli realne wartości wskaźników po zakończeniu projektu). Dodatkowo przeanalizowano wskaźniki regionalne dostępne we wnioskach o dofinansowanie oraz we wnioskach o płatność.

Szczegółowe zaprezentowanie każdego ze wskaźników nie jest możliwe ze względu na objętość raportu, dlatego zdecydowano się przedstawić te, które w najbardziej istotny sposób obrazują wpływ realizowanych projektów na rozwój społeczno-gospodarczy miast województwa podkarpackiego. Tam gdzie było to zasadne, przedstawiono te efekty w podziale na poszczególne osie priorytetowe i działania RPO WP oraz w podziale na miasta, w których realizowane były projekty. Dla wybranych wskaźników przeanalizowano również ich efektywność.

Kolejne dwie tabele (tab. 54, 55) zawierają szereg wskaźników produktu i rezultatu realizowanych projektów – są to zarówno wskaźniki kluczowe, jak i regionalne. Przedstawione są w niej wartości bezwzględne, planowane w umowach o dofinansowanie oraz osiągnięte i potwierdzone we wnioskach o płatność końcową.

Tab. 54. Wartość wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników produktów dla projektów realizowanych w ramach RPO WP w obszarach miejskich w podziale na osie priorytetowe

Oś	Wskaźniki produktu	Projekty, dla których podpisano umowy o dofinansowanie		Projekty, dla których złożono wnioski o płatność końcową	
		Liczba projektów	Wartość docelowa wskaźników	Liczba projektów	Wartość osiągnięta wskaźników
1	Liczba udzielonych pożyczek	2	232		
	Liczba jednostek naukowych zaangażowanych w realizację projektu	2	2		
	Liczba utworzonych laboratoriów	2	10		
	Liczba zmodernizowanych laboratoriów	1	33		

	Liczba zakupionej aparatury naukowo-badawczej	2	1673		
	Liczba przedsiębiorstw wspartych w zakresie doradztwa specjalistycznego	5	428		
	Liczba wdrożonych technologii	106	167	83	142
	Liczba przedsięwzięć informacyjno-promocyjnych o charakterze międzynarodowym	78	117	15	19
	Liczba wspartych terenów inwestycyjnych (MŚP)	3	7		
	Powierzchnia wspartych terenów inwestycyjnych (MŚP) w ha	3	53,04		
2	Długość przebudowanych dróg gminnych w km	28	60,45	27	76,29
	Długość przebudowanych dróg powiatowych w km	18	66,65	14	46,57
	Długość przebudowanych dróg wojewódzkich w km	7	14,16	5	8,86
	Długość wybudowanej/przebudowanej sieci ciepłowniczej w km	4	4,23	13	12,26
	Długość wybudowanych dróg gminnych w km	13	12,27	1	2,33
	Długość wybudowanych dróg powiatowych w km	3	5,02	1	0,67
	Długość wybudowanych dróg wojewódzkich w km	1	0,67		
	Długość wybudowanych obwodnic w km	1	1,62		
	Liczba jednostek wytwarzania energii ciepłej przy wykorzystaniu energii promieniowania słonecznego	22	167	20	170
	Liczba jednostek wytwarzania energii elektrycznej przy wykorzystaniu energii promieniowania słonecznego	7	108	6	25
	Liczba obiektów objętych termomodernizacją	37	83	34	81
	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii ciepłej z energii geotermicznej	3	13	2	11
	Liczba zainstalowanych systemów	9	18	8	22
	Liczba zakupionych jednostek taboru komunikacji miejskiej	9	81	8	97
	Liczba zmodernizowanych jednostek taboru komunikacji miejskiej	1	6	2	26
	Pojemność jednostek zakupionego taboru komunikacji miejskiej w osobach	8	4725	8	6849
	Pojemność jednostek zmodernizowanego taboru komunikacji miejskiej w osobach	3	3419	2	2669
3	Długość wybudowanej sieci Internetu szerokopasmowego w km	1	32,66		
	Liczba rejestrów publicznych udostępnionych on-line	5	16	3	6
	Liczba uruchomionych on-line usług na poziomie 1 – Informacja	13	260	9	11
	Liczba uruchomionych on-line usług na poziomie 2 – Interakcja	13	225	9	14
	Liczba uruchomionych on-line usług na poziomie 3 – Dwustronna interakcja	9	67	5	10
	Liczba uruchomionych on-line usług na poziomie 4 – Transakcja	4	25	3	5
	Liczba uruchomionych PIAP	4	96	3	74
4	Liczba utworzonych aplikacji lub udostępnionych usług teleinformatycznych	11	117	8	23
	Długość wybudowanej sieci kanalizacji sanitarnej w km	1	29,18	1	29,18
	Długość wybudowanej sieci wodociągowej w km	7	37,16	2	17,11
	Długość zmodernizowanej sieci wodociągowej w km	8	17,52	1	0,23
	Liczba wybudowanych/zmodernizowanych stacji uzdatniania wody	7	8	1	1
	Długość wybudowanych, wyremontowanych lub przebudowanych wałów przeciwpowodziowych w km	2	3		
	Liczba wybudowanych, wyremontowanych lub przebudowanych pozostałych obiektów ochrony przeciwpowodziowej	7	11		
	Liczba zakupionych wozów pożarniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof	12	58	11	25
	Liczba nowowytbudowanych sortowni	1	1	1	1
	Liczba zmodernizowanych sortowni	1	1	1	1
5	Liczba zrekultywowanych składowisk odpadów	5	5	4	4
	Liczba doposażonych instytucji ochrony zdrowia	24	25	17	18
	Liczba przebudowanych instytucji ochrony zdrowia	21	22	15	16
	Liczba wybudowanych obiektów infrastruktury szkół wyższych/szkół	19	22	15	19
	Liczba przebudowanych obiektów infrastruktury szkół wyższych/szkół	22	30	16	21
	Liczba obiektów infrastruktury szkół wyższych/szkół zapewniających dostęp dla osób niepełnosprawnych	35	47	27	34
	Liczba szkół doposażonych w aparaturę naukowo-badawczą	6	7	6	7
	Liczba szkół wyższych doposażonych w aparaturę naukowo-badawczą na potrzeby dydaktyki	8	8	4	5
6	Liczba zbudowanych/przebudowanych/doposażonych obiektów infrastruktury społecznej	29	37	25	32
	Długość przebudowanych szlaków turystycznych w km	1	1,5	1	3

	Długość wybudowanych szlaków turystycznych w km	3	169	3	170
	Liczba przebudowanych obiektów dziedzictwa kulturowego	10	12	10	12
	Liczba obiektów dziedzictwa kulturowego zapewniających dostęp dla osób niepełnosprawnych	16	17	14	18
	Liczba przebudowanych obiektów instytucji kultury	6	6	4	4
	Liczba obiektów instytucji kultury zapewniających dostęp dla osób niepełnosprawnych	13	15	9	12
	Liczba obiektów/zbiorów dziedzictwa kulturowego objętych wsparciem	16	29	12	26
	Liczba obiektów/zbiorów poddanych konserwacji	6	28	5	28
7	Liczba zbudowanych/przebudowanych/doposażonych obiektów infrastruktury mieszkalnictwa	23	183	1	5
	Liczba zrewitalizowanych obszarów	40	53	1	1
	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów w ha	37	87,79		
	Powierzchnia terenów przemysłowych oraz powojkowych poddanych rekultywacji w ha	4	19,66		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych systemu SIMIK, wniosków o dofinansowanie oraz wniosków o płatność końcową.

Tab. 55. Wartość wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników rezultatów dla projektów realizowanych w ramach RPO WP w obszarach miejskich w podziale na osie priorytetowe

Oś	Wskaźniki produktu	Projekty, dla których podpisano umowy o dofinansowanie		Projekty, dla których złożono wnioski o płatność końcową	
		Liczba projektów	Wartość docelowa wskaźników	Liczba projektów	Wartość osiągnięta wskaźników
1	Liczba przedsiębiorstw wspartych przez fundusze pożyczkowe	2	168		
	Liczba nowych produktów i wytworzonych technologii wprowadzonych na rynek	17	41	12	34
	Liczba nowych produktów/usług	141	536	102	795
	Liczba utworzonych nowych etatów badawczych (kat. 1-5, 7)	3	23		
	Liczba projektów badawczych, rozwojowych i celowych realizowanych przy wykorzystaniu wspartej infrastruktury	2	65		
	Liczba podpisanych kontraktów handlowych	53	640	3	9
	Liczba inwestycji zlokalizowanych na przygotowanych terenach (MŚP)	3	5		
2	Ilość zaoszczędzonej energii w wyniku realizacji projektów termomodernizacyjnych w GJ/rok	41	41146,01	34	33590,66
	Liczba osób korzystających z komunikacji miejskiej	10	21954361	9	20582186
3	Liczba osób korzystających z usług on-line	16	7610534	11	5647424
	Liczba osób, które uzyskały możliwość dostępu do internetu	3	12959	2	5799
4	Liczba osób objęta ochroną przeciwpowodziową	9	27821	6	25879
	Powierzchnia terenów objętych ochroną przeciwpowodziową w ha	9	4830,11	6	848,26
	Liczba osób objętych ochroną przeciwpożarową lasów i innymi środkami ochrony	12	2902016	11	800157
	Liczba osób objętych systemem zagospodarowania odpadów	1	47353	1	47444
	Liczba mieszkańców obsługiwanych w ramach projektów dotyczących zagospodarowania odpadów	3	81495	3	81495
	Liczba osób objętych selektywną zbiórką odpadów	4	221225	3	163375
	Liczba osób podłączonych do wybudowanej/zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej	2	3976	1	2192
	Liczba osób podłączonych do wybudowanej/zmodernizowanej sieci wodociągowej	8	26783	1	719
	Liczba osób obsługiwanych przez wybudowaną zmodernizowaną stację uzdatniania wody w wyniku realizacji projektu	7	99291	1	864
5	Liczba studentów korzystających z infrastruktury dydaktycznej wspartej w wyniku realizacji projektów	12	28158	5	13040
	Liczba studentów korzystających z infrastruktury wspartej w wyniku realizacji projektów	10	27510	6	17225
	Liczba uczniów korzystających z infrastruktury dydaktycznej wspartej w wyniku realizacji projektów	25	20412,5	23	16786,5
	Liczba uczniów korzystających z infrastruktury wspartej w wyniku realizacji projektów	27	22136	27	22136
	Potencjalna liczba specjalistycznych badań medycznych, które zostaną wykonane zakupionym sprzętem	16	442870	13	416778

	Liczba pacjentów korzystających rocznie z efektów realizacji projektów dot. ochrony zdrowia	30	306798	21	198848
	Liczba osób korzystających rocznie z efektów realizacji projektów dot. pomocy społecznej	16	15031	12	13292
	Liczba osób korzystających rocznie z efektów realizacji projektów dotyczących infrastruktury sportowej lub rekreacyjnej. (szt.)	23	1769526	17	1141312
	Liczba nowych firm powstałych na obszarze oddziaływania projektu w wyniku jego realizacji. (szt.)	10	51	7	33
	Liczba wydarzeń/imprez publicznych zorganizowanych w obiektach objętych wsparciem. (szt.)	16	335	12	256
6	Liczba osób korzystających z produktów turystycznych	2	311000	2	311000
	Liczba osób odwiedzających obiekty dziedzictwa kulturowego objęte wsparciem	19	1171532	15	1086532
	Liczba turystów korzystających z systemu rezerwacji i informacji turystycznej	3	4200	3	4200
7	Liczba nowych przedsiębiorstw zlokalizowanych na zrewitalizowanych obszarach	2	12		
	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury mieszkalnictwa	24	25512	1	505

Uwagi: w tabeli pominięto wskaźnik rezultatu „Przewidywana całkowita liczba bezpośrednio utworzonych nowych etatów (EPC)” szczegółowo analizowany w dalszej części rozdziału.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych systemu SIMIK, wniosków o dofinansowanie oraz wniosków o płatność końcową.

Niektóre, niestety nieliczne, kluczowe i regionalne wskaźniki produktu i rezultatu można porównać z danymi dostępnymi w statystyce publicznej, by określić ich względny potencjalny efekt na rozwój miast (tab. 56). Wartości wskaźników odniesiono do poziomu analogicznych miar z początku realizacji okresu programowania (2007) oraz, tam gdzie było to możliwe i uzasadnione, do zmiany tych miar w ostatnich latach (2007-2011).

W przypadku rynku pracy wpływ realizowanych projektów RPO WP należy uznać za nieznaczny, zarówno, gdy analizujemy cały rynek pracy, jak również wtedy, gdy odnosimy się do zatrudnienia w sektorze badawczo-rozwojowym. Jeżeli chodzi o rozwój infrastruktury technicznej to jest on już bardziej widoczny, ale obserwowany jest wpływ na poziomie kilku procent lub punktów procentowych. Większe oddziaływanie widoczne jest w przypadku wskaźników rezultatu, określających liczbę osób korzystających z powstałej infrastruktury, z efektów realizowanych projektów RPO WP.

Tab. 56. Porównanie wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników produktu i rezultatu z danymi statystycznymi dla wszystkich miast województwa podkarpackiego

Wskaźnik produktu lub rezultatu	Wartość wskaźnika docelowa	Wartość wskaźnika dotychczas osiągnięta	Dane dla wszystkich miast województwa (GUS)	Wartość miary dla wszystkich miast (GUS)	Stosunek wskaźnika docelowego do miary w %	Stosunek wskaźnika docelowego do zmiany miary w %
Przewidywana całkowita liczba bezpośrednio utworzonych nowych etatów	2297	1080,25	Liczba pracujących ogółem	384422 (2009)	0,6	–
Liczba utworzonych nowych etatów badawczych	23	–	Zatrudnieni w B+R ogółem (EPC)*	1461,2 (2007) 4079,3 (2010)	1,6	0,9
Długość przebudowanych dróg w km	141,26	131,72	Drogi miejskie o nawierzchni twardej ogółem w km	2287,4 (2007) 2612,5 (2011)	6,2	–
Długość wybudowanych dróg i obwodnic w km	19,58	15,26			0,9	6,0
Długość wybudowanej sieci kanalizacji sanitarnej w km	29,18	29,18	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w km	2469,0 (2007) 3205,6 (2011)	1,2	4,0
Długość wybudowanej sieci wodociągowej w km	37,16	17,11	Długość czynnej sieci rozdzielczej w km	2328,8 (2007) 2828,5 (2011)	1,6	7,4

Długość zmodernizowanej sieci wodociągowej w km	17,52	0,23			0,8	–
Pojemność jednostek zakupionego lub zmodernizowanego taboru komunikacji miejskiej	8144	9518	Miejsca w wozach w komunikacji miejskiej naziemnej	47000 (2007) 43200 (2011)	17,3	–
Liczba studentów korzystających z infrastruktury dydaktycznej wspartej w wyniku realizacji projektów	28158	13040	Studenci szkół wyższych ogółem*	73839 (2007) 70933 (2011)	38,1	–
Liczba osób podłączonych do wybudowanej/zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej	3976	2192	Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w miastach	713121 (2007) 738527 (2010)	0,6	–
Liczba osób podłączonych do wybudowanej/zmodernizowanej sieci wodociągowej	26783	719	Ludność korzystająca z sieci wodociągowej w miastach	779993 (2007) 798789 (2010)	3,4	–
Liczba pacjentów korzystających rocznie z efektów realizacji projektów dot. ochrony zdrowia	306798	198848	Leczeni w szpitalach ogólnych*	372532 (2007) 399788 (2010)	82,3	–
Liczba osób korzystających rocznie z efektów realizacji projektów dot. pomocy społecznej	15031	13292	Osoby w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej*	279430 (2008) 253249 (2011)	9,5	–

Uwagi: * - dane GUS dostępne tylko dla całego województwa podkarpackiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z systemu SIMIK, wniosków o dofinansowanie, wniosków o płatność końcową oraz danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Najważniejszym wskaźnikiem, którego zróżnicowanie można i należy przedstawić, to wskaźnik rezultatu „Przewidywana całkowita liczba bezpośrednio utworzonych nowych etatów (EPC)”. Wynika to z dwóch względów: z jednej strony jest on najpowszechniej stosowanym wskaźnikiem, w różnych działaniach RPO WP, z drugiej strony obrazuje on najważniejszy efekt oddziaływania na gospodarkę regionu, tj. tworzenie miejsc pracy. Jak wykazały analizy przedstawione w poprzednich częściach raportu, Zapewnienie miejsc pracy stanowi główną bolączkę władz lokalnych oraz główną przyczynę odpływu ludności z województwa.

W ramach wszystkich 448 projektów realizowanych w obszarach miejskich województwa podkarpackiego, które przewidują powstanie nowych miejsc pracy, oczekiwane jest stworzenie 2297 etatów. W porównaniu z liczbą pracujących ogółem w miastach podkarpackich w 2009 roku stanowi to 0,6% miejsc pracy. Wpływ ten należy uznać za niewielki, choć również taką liczbę należy uznać za wartościową w sytuacji, gdy miasta i ich otoczenie borykają się z problemem bezrobocia.

Najwięcej miejsc pracy, ponad 60% ze wszystkich, powstać ma dzięki projektom realizowanym w ramach Działania 1.1, gdzie powinny one być, obok wdrażania nowych technologii oraz wprowadzania nowych produktów i usług, głównym ich efektem (tab. 57). Duże znaczenie w tworzeniu nowych etatów mają mieć również projekty w ramach Osi priorytetowej V.

Efektywność finansowa tworzenia miejsc pracy zależy od specyfiki projektów. Tam gdzie mają one być efektem „ubocznym” rozbudowy infrastruktury technicznej czy rewitalizacji obszarów zdegradowanych, koszt utworzenia 1 miejsca pracy jest wysoki. Tam gdzie mają one być głównym rezultatem projektów np. w Działaniu 1.1 czy 5.2 koszt dofinansowania utworzenia jednego miejsca pracy wynosi odpowiednio około 190 tys. zł i 230 tys. zł.

Tab. 57. Liczba utworzonych nowych etatów w podziale na osie priorytetowe i działania

Oś/Działanie	Liczba projektów	Oczekiwana liczba utworzonych nowych etatów	Wartość dofinansowania projektów w zł	Wartość dofinansowania na 1 nowy etat w zł	Liczba projektów	Osiągnięta liczba utworzonych nowych etatów
1.1	301	1410	265 121 322,82	188 029,31	152	642,25
1.2	4	7,5	3 393 887,34	452 518,31	1	2
1.3	3	19,5	22 675 547,25	1 162 848,58		
2.1	6	41	29 712 681,17	724 699,54	4	27
2.2	3	27	7 718 898,54	285 885,13	1	1
3	3	9	24 544 377,68	2 727 153,08	2	8
4.1	5	18	14 092 783,14	782 932,40	3	13
4.3	1	1	339 947,91	339 947,91	1	1
5.1	31	129	135 299 488,77	1 048 833,25	25	95
5.2	26	346	79 997 362,53	231 206,25	16	108
5.3	23	144	63 513 045,22	441 062,81	18	117
6	26	99	88 905 922,65	898 039,62	18	66
7.1	13	37	85 513 168,87	2 311 166,73		
7.2	2	6	5 599 474,39	933 245,73		
7.3	1	3	4 196 843,64	1 398 947,88		
RAZEM	448	2297	830 624 751,92	361 612,87	241	1080,25

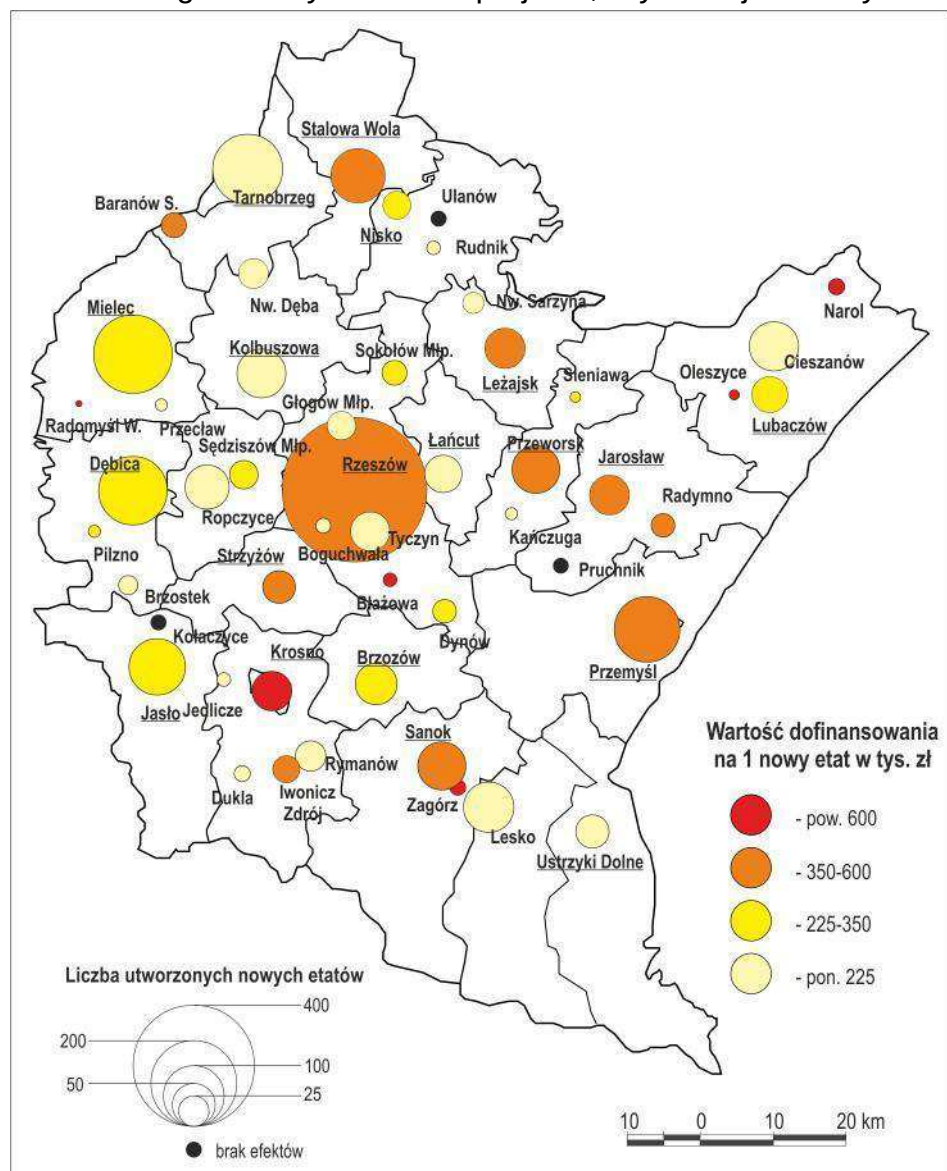
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z systemu SIMIK oraz bazy wniosków.

Również na poziomie poszczególnych miast wpływ ten jest niewielki i z reguły nie przekracza 1%. W wartościach bezwzględnych najwięcej miejsc pracy powstanie w Rzeszowie (570 etatów), natomiast pomiędzy 100 a 200 miejsc pracy ma zostać utworzonych w Mielcu, Tarnobrzegu, Dębicy i Przemyślu (tab. 58; rys. 41). Generalnie liczba planowanych miejsc pracy jest silnie skorelowana z wielkością ośrodka (na poziomie $r = 0,94$). Jeżeli chodzi o korelację pomiędzy stopniem wpływu RPO WP na lokalny rynek pracy (stosunek liczby planowanych miejsc pracy do liczby pracujących w mieście) a wielkością tego rynku pracy to jest ona nieznacznie ujemna ($r = -0,15$) – oznacza to, że im mniejszy ośrodek tym powstaje tam stosunkowo nieco więcej miejsc pracy. Ale nie należy oczekiwać jakiegś radykalnej zmiany w potencjale rynku pracy poszczególnych ośrodków na skutek wdrażania RPO WP. Realizowane działania raczej powielają dotychczasową strukturę rynku pracy w miastach województwa podkarpackiego.

Większy wpływ obserwujemy jedynie w niektórych mniejszych miastach regionu, gdzie jedna większa inwestycja w ramach RPO WP może nieco silniej wpłynąć na sytuację na rynku pracy. Tak może stać się w Baranowie Sandomierskim i Tyczynie (tworzone miejsca pracy stanowią nieco powyżej 3% obecnego rynku pracy). Wyjątkowa sytuacja panuje w Cieszanowie, gdzie stosunek tworzonych w ramach RPO WP miejsc pracy do istniejącej oferty wynosi blisko 15%, co jest skutkiem rozbudowy mieszczącego się tutaj zakładu tapicerskiego, który planuje dzięki wsparciu RPO WP zwiększyć zatrudnienie o 50 osób.

Analiza korelacji pomiędzy efektywnością kierowanego wsparcia (koszt dofinansowania 1 tworzonego miejsca pracy) a wielkością rynku pracy wskazuje na brak powiązania pomiędzy tymi elementami ($r = 0,05$). Wskazuje to na to, że koszty te nie są związane z wielkością ośrodka miejskiego, tj. koszt utworzenia nowego miejsca pracy w większych miastach nie jest mniejszy (nie obserwujemy efektu

skali). Zależność ta jest bardziej skomplikowana i związana jest raczej ze opisaną wcześniej specyfiką projektów oraz tym, czy miejsca pracy są głównym efektem realizowanego w danym mieście projektu, czy raczej ubocznym.

Rys. 41. Rozkład przestrzennych utworzonych nowych etatów i ich efektywność finansowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z systemu SIMIK.

Tab. 58. Liczba utworzonych nowych etatów w podziale na ośrodki miejskie

Miasto	Liczba pracujących ogółem w 2009 roku	Liczba projektów	Oczekiwana liczba utworzonych nowych etatów	Stosunek oczekiwanej liczby miejsc pracy do liczby pracujących (w %)
Baranów Sandomierski	547	2	17	3,1
Błażowa	714	2	5	0,7
Boguchwała	1838	2	6	0,3
Brzostek	626	1	10	1,6
Brzozów	4942	9	47	1,0
Cieszanów	442	6	66	14,9
Dębica	21135	26	128	0,6
Dukla	913	1	7	0,8

Dynów	1408	3	15	1,1
Głogów Małopolski	1616	4	22	1,4
Iwonicz-Zdrój	1029	4	20	1,9
Jarosław	16908	12	43	0,3
Jasło	19249	21	86,5	0,4
Jedlicze	2392	1	5	0,2
Kańczuga	1316	1	4	0,3
Kolbuszowa	4848	11	65	1,3
Krosno	27321	10	42,5	0,2
Lesko	2682	8	69	2,6
Leżajsk	7413	7	44	0,6
Lubaczów	4555	9	35	0,8
Łańcut	7757	9	38	0,5
Mielec	28280	29	168	0,6
Narol	520	3	9	1,7
Nisko	3913	6	21	0,5
Nowa Dęba	3741	5	24	0,6
Nowa Sarzyna	2621	3	12	0,5
Oleszyce	597	1	3	0,5
Pińczno	1986	1	4	0,2
Przeclaw	bd.	1	4	nd
Przemyśl	22606	30	117	0,5
Przeworsk	7191	16	62	0,9
Radomyśl Wielki	691	1	1	0,1
Radymno	1437	3	15	1,0
Ropczyce	5785	17	53	0,9
Rudnik nad Sanem	1563	1	5	0,3
Rymanów	1633	3	25	1,5
Rzeszów	94575	93	570	0,6
Sanok	17350	17	63	0,4
Sędziszów Małopolski	4240	7	22	0,5
Sieniawa	515	2	3	0,6
Sokołów Małopolski	963	3	21	2,2
Stalowa Wola	29477	16	80	0,3
Strzyżów	3310	8	29	0,9
Tarnobrzeg	15761	18	133	0,8
Tyczyn	1223	7	41	3,4
Ulanów	431			0,0
Ustrzyki Dolne	2905	6	30	1,0
Zagórz	1851	2	7	0,4
RAZEM	384422	448	2297	0,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z systemu SIMIK.

Pytanie badawcze:

Czy koszty interwencji miejskich są współmierne do ich efektów?

Efektywność kosztowa projektów jest istotna ze względu na wydatkowanie środków publicznych na działania realizowane w ramach RPO WP. Celem procedur konkursowych jest wyłonienie najlepszych projektów, które jednocześnie odznaczają się najwyższą efektywnością, tzn. ich poniesione nakłady są współmierne do efektów przedsięwzięć. Mechanizmy oceny efektywności zostały wypracowane na potrzeby procedur konkursowych. W opinii przedstawicieli Instytucji Zarządzającej stosowane kryteria efektywności są właściwe – dzięki nim można porównywać projekty proponowane przez różnych beneficjentów. Dodatkowo analizowano udział w kosztach projektów takich pozycji, jak koszty zarządzania i koszty promocji, które nie powinny przekraczać określonego w dokumentach poziomu.

Warto jednak podkreślić, że kryterium efektywności nie może być jedynym kryterium wyboru projektów i takie też podejście stosowano w procedurach konkursowych. Obok konkretnych, mierzalnych efektów realizowanych przedsięwzięć, ważne jest również oddziaływanie jakościowe, które jest niepoliczalne.

Analiza efektywności kosztowej (stosunku wartości dofinansowania do wielkości wskaźnika) dla wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników produktu i rezultatu wskazują na jej znaczące zróżnicowanie (tab. 59). Obliczenia wykonano dla tych grup projektów, w których obliczenia można było przeprowadzić dla większej ich grupy – kilkunastu lub kilkudziesięciu. Największą zmienność (mierzoną tutaj jako stosunek odchylenia ćwiartkowego do mediany) cechują się projekty z zakresu szkolnictwa wyższego, ochrony zdrowia czy mieszkalnictwa. Kilka projektów znacząco odstających kosztowo od pozostałych mamy natomiast w przypadku inwestycji drogowych, szkolnictwa wyższego, ochrony zdrowia i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Tab. 59. Porównanie wartości dofinansowania projektów z wielkością docelowych wskaźników produktu i rezultatu

Wartość dofinansowania w zł na:	Działanie / Schemat	Miary pozycyjne					
		max	kwartyl górny	mediana	kwartyl dolny	min	miara zmienności
1 km wybudowanej lub przebudowanej drogi	2.1	58 319 261,52	2 808 528,90	1 492 857,15	915 386,73	144 203,85	1,27
1 km wybudowanych lub zmodernizowanych wodociągów	4.1 B	8 617 457,57	2 228 264,71	901 382,05	415 923,45	93 365,46	2,01
1 osobę obsługiwaną przez wybudowaną lub zmodernizowaną stację uzdatniania wody	4.1 B	2 294,00	440,38	323,61	276,81	25,99	0,51
1 studenta korzystającego z infrastruktury dydaktycznej wspartej w wyniku realizacji projektów	5.1 A	324 124,69	9 582,35	2 062,59	1 275,30	270,70	4,03
1 ucznia korzystającego z infrastruktury wspartej w wyniku realizacji projektów	5.1 B	17 947,87	5 410,85	2 805,62	1 141,83	731,77	1,52
1 pacjenta korzystającego z efektów realizacji projektów dot. ochrony zdrowia	5.2 A	13 248,16	950,50	248,97	159,44	64,67	3,18
1 osobę korzystającą z efektów realizacji projektów dot. pomocy społecznej	5.2 B	15 531,98	7 701,15	3 021,56	415,24	52,99	2,41
1 osobę korzystającą z efektów realizacji projektów dotyczących infrastruktury sportowej lub rekreacyjnej	5.3	134,85	50,56	29,58	18,19	7,45	1,09
1 osobę odwiedzającą obiekty dziedzictwa kulturowego objęte wsparciem	6	22 512,71	393,70	207,60	41,06	5,99	1,70
1 osobę korzystającą z obiektów infrastruktury mieszkalnictwa	7.1	12 692,80	6 543,86	1 807,88	1 361,02	435,55	2,87

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z systemu SIMIK, wniosków o dofinansowanie, wniosków o płatność końcową oraz bazy projektów.

Większa zmienność oraz występowanie projektów o ponadprzeciętnych kosztach wynika z kilku powodów, które uzasadniają takie zróżnicowanie i potwierdzają tym samym współmierność kosztów do efektów. Wynikają one m.in. z następujących cech realizowanych projektów:

- specyficznych warunków terenowych, np. inwestycje w obszarach górskich czy silnie zurbanizowanych, wymagające np. budowy obiektów mostowych,
- inwestycji w kosztochłonne specjalistyczne środki trwałe przy mniejszej ilości użytkowników, np. w szkolnictwie wyższym (zaawansowane technologicznie laboratoria) czy w ochronie zdrowia (drogi sprzęt medyczny),
- wyższych kosztów budowy infrastruktury w obszarach słabiej rozwiniętych, gdzie jej dotychczas brakowało, w stosunku do niższych kosztów w przypadku modernizacji infrastruktury,
- wyższych kosztów inwestycji w obszarach o niższej gęstości zaludnienia, gdzie koszty rozkładają się na mniejszą liczbę potencjalnych użytkowników.

Pytanie badawcze:

Czy efekty/potencjalne efekty projektów będą trwałe, długookresowe?

Trwałość projektów gwarantowana jest przez beneficjentów przez okres 5 lat od daty ich finansowego zakończenia. W przypadku wsparcia inwestycyjnego przedsiębiorstw okres trwałości inwestycji wynosi 3 lata, a miejsc pracy – 2 lata. W przewidzianym okresie trwałości, a również w dalszym okresie można zatem spodziewać się trwałości fizycznej materialnych efektów realizacji projektów. Należy jednak również rozważyć inne aspekty trwałości efektów wdrażanych przedsięwzięć, które uzależnione są od działań podejmowanych przez beneficjentów oraz przez czynniki zewnętrzne.

Jeżeli chodzi o czynniki zewnętrzne, to na zmniejszenie się trwałości efektów projektów w dłuższej perspektywie wpływ mogą mieć zachodzące zmiany technologiczne. Dotyczy to m.in. następujących grup projektów jak: inwestycje w technologie w przedsiębiorstwach (obecne technologie mogą wyjść z użycia, mogą zostać zastąpione przez bardziej wydajne technologie), inwestycje w szkolnictwie wyższym (poziom technologiczny stworzonych laboratoriów w stosunku do zmieniających się warunków na rynku), inwestycje w ochronę zdrowia (wprowadzanie na rynek nowych, bardziej efektywnych technologii medycznych). W przypadku ochrony zdrowia istotnym uwarunkowaniem zewnętrznym jest odpowiednie wykorzystanie obiektów oraz sprzętu, które uzależnione jest od finansowania NFZ i polityki krajowej w tym zakresie. Opisane czynniki są jednak w dużej mierze niezależne od beneficjentów. Jeżeli obecnie realizowane przedsięwzięcia okażą się trafne, to beneficjenci powinni uzyskać zdolność realizowania nowych inwestycji ze środków własnych.

Bardziej istotne są te czynniki wpływające na trwałość efektów projektów, które są zależne od działań samych beneficjentów. Zależą one od podejmowanych przez nich działań organizacyjnych, które umożliwią odpowiednie wykorzystanie stworzonej infrastruktury. Dotyczy to w szczególności usług czasu wolnego: stworzenia odpowiedniego programu powstających instytucji kultury, promowania

powstałych obiektów sportowo-rekreacyjnych czy odnowionych obiektów zabytkowych. Odpowiednie zarządzanie zbudowaną i zmodernizowaną infrastrukturą jest warunkiem długotrwałości efektów realizowanej obecnie interwencji publicznej. Głosy ekspertów oraz przedstawicieli instytucji publicznych wskazują, że obszarem, w którym mogą zaistnieć trudności w utrzymaniu zbudowanej infrastruktury są inwestycje w duże obiekty sportowo-rekreacyjne (np. stadiony, baseny).

Pytanie badawcze:

Czy podejmowane interwencje są komplementarne z innymi działaniami podejmowanymi przez miasta, także ze środków własnych samorządów?

Analiza komplementarności projektów realizowanych w przestrzeni miast Podkarpacia została oparta na analizie danych zastanych oraz opiniach beneficjentów oraz urzędów miast korzystających ze środków RPO WP. Zapewnienie komplementarności projektów, ich wzajemnego uzupełniania się oraz zapobieganie ich powielaniu się, stanowi jedną z głównych zasad realizacji polityk wspólnotowych.

W przypadku analizowanych projektów RPO WP w miastach województwa podkarpackiego istotna jest komplementarność terytorialna, która dotyczy relacji uzupełniania się lub nakładania projektów realizowanych na wspólnym terytorium, czyli w województwie. Analizując przedsięwzięcia realizowane w ramach innych programów operacyjnych (krajowych i makroregionalnego), widoczne jest to, że uzupełniają one projekty realizowane z programu regionalnego⁷⁵. Wynika to z wzajemnej komplementarności wszystkich programów operacyjnych zaplanowanej w ramach NSRO, która ma skutkować synergia wdrażanych przedsięwzięć.⁷⁶

W ramach PO IG, PO IŚ i PO RPW realizowane były projekty o większej skali i większym oddziaływaniu, stąd też środki te wykorzystywane były głównie przez samorządy większych miast i inne podmioty z tych miast. Widoczne to jest w szczególności w takich kategoriach interwencji jak szkolnictwo wyższe, ochrona zdrowia, gospodarka wodno-ściekowa czy transport publiczny.

Projekty infrastruktury naukowo-dydaktycznej, centrów transferu technologii oraz parków naukowo-technologicznych realizowane w ramach wszystkich trzech programów operacyjnych w Rzeszowie, Przemyślu, Krośnie, Tarnobrzegu, Stalowej Woli i Mielcu, stanowią projekty komplementarne w stosunku do projektów realizowanych w ramach RPO WP, zaklasyfikowanych do kategorii tematycznej Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna. Wszystkie razem tworzą sieć instytucji naukowych i otoczenia biznesu w głównych ośrodkach miejskich regionu. Jednocześnie są one komplementarne do inwestycji realizowanych w samych miastach (w szczególności ma to miejsce w Rzeszowie, gdzie realizowanych jest

⁷⁵ W tym miejscu warto dodać, że wskazane byłoby przeprowadzenie całościowej analizy wszystkich programów operacyjnych oraz ich efektów w miastach oraz ich obszarach funkcjonalnych, gdyż niekiedy trudno jest (również nawet przedstawicielom miast) w wyodrębnić wpływ RPO WP spośród innych inwestycji realizowanych ze środków unijnych.

⁷⁶ Por. zapisy na temat komplementarności i synergii działań w ramach NSRO przedstawione w RPO WP, s. 58-59.

najwięcej tego rodzaju projektów), poprzez inwestycje w różne dziedziny nauki, które mogą przyczynić się do wzrostu transferu technologii do sektora gospodarki, wspieranej zarówno w ramach RPO WP, jak i w ramach PO IG.

W ramach PO IŚ realizowano projekty w szpitalach i placówkach ochrony zdrowia w Rzeszowie, Krośnie, Sanoku i Mielcu, które uzupełniają przedsięwzięcia realizowane w większej liczbie placówek regionu w ramach RPO WP. W ramach PO RPW wspierano uzbrajanie terenów inwestycyjnych w Krośnie i Łańcucie, natomiast w ramach PO IG możliwe było przygotowanie dokumentacji dla terenów inwestycyjnych w Dębicy i Mielcu.

Kluczowymi projektami komplementarnymi dla projektów realizowanych w ośrodkach miejskich są te z zakresu infrastruktury komunikacyjnej i transportu publicznego, gdyż umożliwiają one mieszkańcom otoczenia tych miast korzystanie z inwestycji w nich realizowanych. Z tego też względu należy uznać za istotne projekty z zakresu transportu publicznego realizowane w ramach RPO WP i PO RPW oraz infrastruktury drogowej, kolejowej i lotniczej realizowane w ramach RPO WP, PO IŚ i PO RPW.

W badaniu ankietowym beneficjenci projektów RPO WP, wśród których znaleźli się przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, instytucji publicznych, związków wyznaniowych i przedsiębiorców, mogli się wypowiedzieć na temat inwestycji realizowanych przez siebie (w tym ze środków własnych) oraz inne podmioty, które przyczyniały się do wzmocnienia efektów projektów beneficjentów. Ich doświadczenia i postrzeganie rozwoju życia społeczno-gospodarczego miast pozwalają uznać pozyskane w ten sposób opinie za wyznacznik realnych, dostrzegalnych związków pomiędzy realizowanymi projektami, w szczególności z tymi realizowanymi ze środków własnych.

Dwóch na pięciu respondentów dostrzega inwestycje, realizowane przez różne podmioty i finansowane z różnych źródeł, które mają szansę wzmocnić i uzupełnić efekty projektu beneficjenta. Związek taki w nieco ponad połowie przypadków dostrzegany był także przez przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego. Były to głównie inwestycje infrastrukturalne. Co ciekawe, podobnie oceniali sytuację przedsiębiorcy, którzy opisując projekty mogące wspomóc efektywność ich inwestycji wskazywali właśnie na przebudowę dróg, budownictwo i rewitalizację miast. Warto podkreślić, że respondenci realizowali bardzo różne projekty, które funkcjonują lub będą funkcjonować praktycznie we wszystkich dziedzinach życia społeczno-gospodarczego Podkarpacia.

Ważne jest zwrócenie uwagi na bariery utrudniające realizację projektów beneficjentom, gdyż najprawdopodobniej wpłyną one negatywnie na efektywność ich realizacji, a poprzez to obniżą realną komplementarność działań. Stosunkowo niewielu – 46 respondentów dostrzega bariery w realizacji swoich projektów. Bariery najczęściej wskazywanymi były: kryzys gospodarczy oraz nadmierne obciążenie biurokratyczne w realizacji projektów. Pozostałe ograniczenia i trudności miały bezpośredni związek z charakterem realizowanego projektu.

Wpływ projektów na potencjały rozwojowe miast

Pytanie badawcze:

Czy podjęte działania skoncentrowano na potencjałach rozwojowych obszarów miejskich? W jakim stopniu działania te przyspieszą procesy rozwojowe miast? Które projekty/grupy projektów przyczynią się najbardziej do wzmocnienia potencjału rozwojowego miast? W jakich dziedzinach wystąpi to wzmocnienie dzięki projektom RPO WP?

Przeprowadzone badanie zgodności (z)realizowanych projektów ze zdiagnozowanymi potencjałami miast, wskazują na co najwyżej umiarkowaną korelację tych sfer. Dla całego zbioru miast podkarpackich, zgodność mierzona w skali 1-5 (im wyższa wartość tym większa zgodność) wynosi, w zależności od zastosowanej miary statystycznej, 3,26 (średnia) i 3,63 (mediana) (tab. 60). Wyraźnie lepsze jest dopasowanie projektów do potencjałów rozwojowych miast, które wiążą się z ich funkcją jako miejsc koncentracji usług publicznych (zwłaszcza szkolnictwa i opieki zdrowotnej). Niewiele było natomiast projektów, które istotnie wzmacniają potencjał gospodarczy miast, w szczególności w nawiązaniu do ich przewag konkurencyjnych.

Tab. 60. Stopień dopasowania projektów realizowanych w ramach RPO WP do potencjałów rozwojowych miast

Kategoria wielkościowa miasta (tys.)	Liczba miast	Średnia	Mediana
Poniżej 5	19	2,88	3,25
5-10	14	3,02	3,00
10-20	7	3,46	3,75
20-50	6	3,92	3,88
50-100	3	4,58	4,50
Powyżej 100	1	4,25	4,25
Średnia	50	3,26	x
Mediana	50	X	3,75

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy wniosków oraz wyników diagnozy miast.

Zaobserwowano wyraźną zależność między wielkością miasta a dopasowaniem projektów do jego potencjału rozwojowego. Niekorzystnie sytuacja ta kształtuje się w ośrodkach najmniejszych (poniżej 5 tys. mieszkańców), oraz miastach małych (5-10 tys.) (tab. 61). Niemniej, nawet w grupie miast najmniejszych można wyodrębnić ośrodki (Narol i Iwonicz-Zdrój), w których rzeczywiście skoncentrowano się na ich potencjałach rozwojowych. Najlepiej działania w ramach RPO WP dopasowane są do potencjałów rozwojowych w ośrodkach subregionalnych, liczących między 50 a 100 tys. mieszkańców. Zdecydowanym liderem wśród wszystkich miast województwa w tym względzie jest Mielec, który może być wzorem w jaki sposób środki pomocowe mogą wzmocnić potencjał rozwojowy poprzez koncentrację na przewagach konkurencyjnych.

Słaba pozycja miast małych i najmniejszych może wynikać z pewnej ogólnikowości i braku priorytetów w lokalnych dokumentach strategicznych. Można pokusić się o szerszy wniosek, że widoczna dodatnia korelacja pomiędzy działaniami a potencjałami rozwojowymi dotyczy miast, które prowadzą konsekwentną i długoterminową politykę prorozwojową. Natomiast stosunkowo słabe dopasowanie potencjałów do działań w środkach najmniejszych i małych może wynikać z słabszej jakości kapitału ludzkiego.

Przy interpretacji dopasowania projektów do potencjału należy mieć świadomość, że analiza dotyczy tylko projektów realizowanych w ramach RPO WP. Pełniejszy obraz dałaby interpretacja wszystkich działań podejmowanych w ramach środków unijnych, co jednak znacznie wykracza poza cele postawione autorom niniejszej ekspertyzy.

By stwierdzić, które projekty lub grupy projektów, w szczególności tych realizowanych w ramach RPO WP, przyczyniają się najbardziej do wzmocnienia potencjałów rozwojowych miast przyjrzymy się opiniom przedstawicieli miast na temat wpływu tych projektów na rozwój społeczno-gospodarczy ośrodków miejskich (tab. 61).

W ocenie samorządów miast województwa podkarpackiego spośród wszystkich rodzajów projektów realizowanych w ramach RPO WP⁷⁷ największy wpływ na rozwój gospodarczy miały projekty z zakresu infrastruktury drogowej, zarówno te realizowane w samych miastach, jak i te powstające pomiędzy nimi. Bardzo słabo oceniany jest natomiast wpływ przedsięwzięć infrastrukturalnych na kolei, co potwierdza wyrażane również przez beneficjentów negatywne opinie na temat połączeń kolejowych w regionie i ich pogorszeniu w ostatnich latach. Ten obszar interwencji powinien znaleźć się w centrum zainteresowań w przyszłym okresie programowania, co będzie również zgodne z priorytetami krajowymi.

Przedstawiciele miast, poza stolicą regionu, nie odnotowują również wpływu rozbudowy portu lotniczego w Rzeszowie. Być może efekty tych inwestycji są zależne od rozwoju powiązań funkcjonalnych wewnątrz województwa, dzięki czemu dostępność i znaczenie portu lotniczego wzrosną.

Wyniki badania ankietowego wskazują, że odczuwana jest poprawa powiązań drogowych, przy natomiast pogarszającej się dostępności kolejowej.

Jeżeli chodzi o działania o charakterze *stricto* gospodarczym to ocena ich jest raczej przeciętna. Podobnie oceniane jest oddziaływanie realizowanych ze środków regionalnego programu operacyjnego przedsięwzięć z zakresu uzbrajania i przygotowywania terenów inwestycyjnych, wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności oraz promocji gospodarczej miast. W tych obszarach ponadprzeciętne zadowolenie z efektów tych projektów na rozwój gospodarczy wykazują jedynie większe miasta liczące powyżej 50 tys. mieszkańców. Rzeczywiście, projektów z zakresu wzmacniania oferty inwestycyjnej dzięki przygotowaniu odpowiednich terenów inwestycyjnych bądź podejmowaniu działań

⁷⁷ Przedstawiciele urzędów miast proszeni byli o ocenę wpływu wszystkich projektów realizowanych w ramach RPO WP na terenie ich miast, nie tylko tych wdrażanych przez same urzędy miast czy podległe im jednostki.

promocyjnych było dotychczas stosunkowo niewiele – były one realizowane z reguły właśnie w większych ośrodkach miejskich. Stąd też z pewnością oceny ich wpływu kształtują się na średnim poziomie.

Inaczej jest natomiast w przypadku projektów, które miały na celu wsparcie inwestycyjne przedsiębiorstw – skala wydatkowanych tam środków oraz ich przestrzenny rozkład w ośrodkach miejskich województwa były znaczące. Nie dziwi niska ocena w najmniejszych miastach, gdzie tych projektów było stosunkowo najmniej, podczas gdy skala zdiagnozowanych problemów na rynku pracy jest najwyższa. Ale w pozostałych ośrodkach to oddziaływanie powinno być wyższe. Dość niska ocena wynika zatem ze skali trudności na rynku pracy w miastach województwa, co sygnalizowano w poprzednich częściach analizy. Skala inwestycji oraz liczba tworzonych miejsc, choć stosunkowo duża, to jest niewystarczająca w stosunku do potrzeb, zwłaszcza w okresie spowolnienia gospodarczego. Warto jeszcze zwrócić uwagę na niską i bardzo niską ocenę wpływu powstających i rozwijających się dzięki RPO WP instytucji otoczenia biznesu.

Kolejny zestaw rodzajów projektów oceniany był przez samorządy miast w kontekście ich wpływ na rozwój usług publicznych i jakość życia mieszkańców. Widoczne są w szczególności dwie grupy projektów, które miały szczególnie duże, a jednocześnie dość powszechne znaczenie dla rozwoju społecznego miast województwa podkarpackiego. Na pierwszym miejscu wymieniana jest infrastruktura ochrony środowiska, co ma znaczenie w wyrównywaniu poziomu cywilizacyjnego w dostępie do instalacji wodociągowej czy kanalizacyjnej. Również w badaniu beneficjentów wskazano, że w tym obszarze zaszła w ostatnich latach duża poprawa, na co wpływ powinien mieć właśnie RPO WP. Natomiast na drugim miejscu wskazywana jest infrastruktura sportowa i rekreacyjna, która ma wpływ na możliwości spędzania wolnego czasu. Jednocześnie stanowi ważny element oferty turystycznej miast, która stanowi ważny element gospodarki w niektórych ośrodkach regionu (np. w podregionie krośnieńskim, gdzie ten aspekt RPO WP jest szczególnie wysoko oceniany).

Dość duży wpływ na poprawę warunków życia w miastach miały inwestycje RPO WP realizowane w takich obszarach jak: szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne, rewitalizacja zaniedbanych obszarów miejskich, pomoc społeczna, bezpieczeństwo publiczne i zapobieganie zagrożeniom oraz instytucje kultury. Ciekawe, że w kilku z tych obszarów największe zadowolenie wykazują miasta najmniejsze i największe, natomiast te pomiędzy 10 a 50 tys. mieszkańców wskazują, że efekty te są nieco słabsze.

W pozostałych obszarach interwencji w ramach RPO WP samorządy miejskie określiły ich wpływ na średni lub niski. Nie w każdym przypadku należy jednak mówić o słabości podejmowanych działań. Zrozumiałe jest bowiem, że pozytywny wpływ na rozwój miast dzięki inwestycjom w szkolnictwo wyższe odnotowały tylko miasta powyżej 50 tys. mieszkańców, bo w tych większych ośrodkach są one zlokalizowane. W tym obszarze zatem należy odnotować pozytywne efekty.

Średnie i większe ośrodki miejskie (w tym przypadku powyżej 20 tys. mieszk.) wskazują na duży wpływ na poprawę warunków życia dzięki projektom z zakresu

transportu publicznego. W dokonanej wcześniej charakterystyce projektów stwierdzono, że właśnie głównie w tych większych miastach takie projekty były realizowane – możemy mówić zatem o skuteczności tych projektów – dzięki nim zaspokojone są potrzeby mieszkańców. Pozostaje zatem kwestia rozwiązania problemu transportu publicznego w mniejszych miastach, co wskazywane jest przez mieszkańców (w badaniu beneficjentów) za słabość tych ośrodków. RPO WP nie przyczyniło się do poprawy sytuacji w tym zakresie, również w zakresie transportu kolejowego.

Również w przypadku ochrony zdrowia pozytywne efekty odczuwalne są raczej w większych miastach – w ośrodkach do 50 tys. odczucia przedstawicieli samorządów są raczej negatywne. Stoi to w sprzeczności do dość dużych inwestycji poczynionych w tym zakresie, zwłaszcza w średniej wielkości miastach powiatowych. Ponownie zatem jak w przypadku rynku pracy mamy do czynienia z nadal niewystarczającą skalą inwestycji w stosunku do potrzeb. Na to wszystko rzutują systemowe problemy w służbie zdrowia. Trzeba również pamiętać, że na dostępność do niektórych bardziej wyspecjalizowanych usług publicznych, w tym właśnie zdrowotnych, ma wpływ dostępność komunikacyjna do ośrodków wyższego rzędu, w których te usługi są zlokalizowane.

Zastanawiająco nisko oceniany jest wpływ RPO WP na rozwój e-administracji, pomimo wdrażanego projektu kluczowego w tym zakresie. Zapewne na pełne jego efekty należy poczekać do jego zakończenia – wówczas należy ocenić proces jego wdrażania i wyciągnąć stosowne wnioski. Świadomość niskiego poziomu spełnienia oczekiwań korzystających z usług administracji publicznej co do zapewnienia dostępu do nich za pośrednictwem Internetu skłania do zwrócenia baczniejszej uwagi na ten obszar interwencji publicznej.

Pytanie badawcze:

W jakim stopniu realizowane projekty wpływają na zaspokajanie potrzeb infrastrukturalnych miast?

Podsumowując powyższą analizę można odpowiedzieć na pytanie badawcze odnoszące się do poziomu zaspokojenia potrzeb infrastrukturalnych miast, a w konsekwencji ich wpływu na dalszy rozwój społeczno-gospodarczy miast:

- infrastrukturę drogową – w dużym stopniu,
- infrastrukturę kolejową – w małym stopniu,
- infrastrukturę lotniczą – w dużym stopniu z punktu widzenia stolicy regionu,
- infrastrukturę transportu publicznego – w dużym stopniu w większych miastach, w małym stopniu w mniejszych miastach,
- infrastrukturę energetyczną – w średnim stopniu,
- infrastrukturę ochrony środowiska – w bardzo dużym stopniu,
- infrastrukturę edukacyjną – w dużym stopniu,
- infrastrukturę szkolnictwa wyższego – w dużym stopniu w większych miastach,

- infrastrukturę ochrony zdrowia – w średnim stopniu,
- infrastrukturę pomocy społecznej – w dużym stopniu,
- infrastrukturę sportową i rekreacyjną – w bardzo dużym stopniu,
- infrastrukturę kulturalną – w średnim stopniu,
- infrastrukturę społeczeństwa informacyjnego – w średnim stopniu.

Nie oznacza to jednak, że potrzeby te zostały wypełnione w całości we wszystkich miastach. O dalszych potrzebach infrastrukturalnych miast wskazuje analiza priorytetów na kolejny okres programowania przedstawiona w części IV.

Pytanie badawcze:

Jaki jest wpływ projektów na stan środowiska w miastach oraz położonych w sąsiedztwie obszarów chronionych, w tym obszarów Natura 2000?

Jednoznaczne określenie wpływu projektów na stan środowiska jest bardzo trudne. Na obecnym etapie realizacji projektów można mówić jedynie o potencjalnym wpływie, który analizowany jest przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska podczas wydawania zaświadczenia o wpływie projektu na środowisko. Należy podkreślić, że żaden ze zgłoszonych do finansowania projektów nie uzyskał opinii negatywnej. Tak więc na etapie planowania nie są to projekty uciążliwe dla środowiska i nie zagrażają najcenniejszym przyrodniczo obszarom. Podkreślają to również autorzy raportu, dotyczącego znaczenia interwencji RPO województwa podkarpackiego na lata 2007-2013, w obszarze infrastruktury ochrony środowiska⁷⁸.

Obecna procedura nie obejmuje sprawdzania efektów środowiskowych po zakończeniu inwestycji (poza poziomem realizacji wskaźników zakładanych w projekcie), powstające obiekty podlegają jednak procedurom monitoringu środowiska, za który odpowiedzialny jest m.in. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska. Pracownicy Inspektoratu podkreślają, że oddzielenie wpływu jednej inwestycji od efektów funkcjonowania pozostałych podmiotów często jest niemożliwe i równie często wymaga znacznych środków finansowych na badania i analizy. Inwestorzy nie posiadają środków, nie są one bowiem przewidziane w projekcie, a sama Inspekcja również nie ma możliwości ich finansowania. Zatem realny wpływ zrealizowanych inwestycji, niezależnie od ich charakteru, pozostaje niejako poza możliwościami kontrolnymi, i jest badany za pomocą standardowych procedur Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Rzeszowie.

Należy podkreślić, że lista projektów realizowanych na obszarach miejskich w ramach RPO WP nie zawiera inwestycji, które w ocenie instytucji odpowiedzialnych za stan i ochronę środowiska mogłyby wywołać negatywne w nim zmiany. Jednocześnie inwestycje w infrastrukturę komunalną, modernizację systemów grzewczych, termomodernizację i gospodarkę odpadami wpłyną korzystnie na stan środowiska w miastach.

⁷⁸ Znaczenie interwencji RPO Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 w obszarze infrastruktury ochrony środowiska. Raport końcowy, Rzeszów: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.

Tab. 61. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP na rozwój gospodarczy oraz poprawę poziomu usług publicznych i jakości życia w miastach

Rodzaje projektów	RAZEM	Kategorie wielkości miast (w tys. mieszk.)						Wielkość miasta		Status administracyjny miasta			Położenie w RzOM		Podregion statystyczny			
		poniżej 5	5-10	10-20	20-50	50-100	powyżej 100	małe	średnie	miasta na prawach powiatu	powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM	króśnieński	przemyski	rzeczowski	tarnobrzeski
Liczba miast	40	12	12	6	6	3	1	30	10	4	16	20	13	27	10	8	10	12
Wpływ na rozwój gospodarczy																		
infrastruktura drogowa w regionie	4,05	4,17	4,17	4,00	3,80	3,67	4,00	4,13	3,78	3,75	4,20	4,00	4,23	3,96	4,11	4,13	4,10	3,92
infrastruktura drogowa w mieście	3,95	4,08	3,92	3,67	4,00	4,00	4,00	3,93	4,00	3,75	4,19	3,80	4,15	3,85	3,90	3,88	4,10	3,92
infrastruktura energetyczna (np. modernizacja źródeł energii, inwestycje w energię odnawialną)	3,20	2,83	3,50	2,83	3,50	3,33	4,00	3,10	3,50	3,25	3,44	3,00	3,54	3,04	2,90	3,13	3,70	3,08
uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych	3,08	2,75	3,08	3,33	2,50	4,67	3,00	3,00	3,38	3,00	3,71	2,65	3,25	3,00	2,44	3,25	3,50	3,09
promocja miasta, w tym promocja gospodarcza	2,97	3,00	2,92	3,17	2,50	2,67	5,00	3,00	2,88	3,00	3,21	2,80	3,08	2,92	3,00	2,88	3,20	2,82
wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności	2,87	2,25	3,00	3,00	2,60	4,67	4,00	2,70	3,44	3,25	3,33	2,45	3,00	2,81	2,30	3,00	3,10	3,09
infrastruktura kolejowa w regionie	2,31	1,92	2,58	2,33	2,60	2,00	3,00	2,27	2,44	2,50	2,33	2,25	2,54	2,19	2,11	2,75	2,60	1,92
rozwój instytucji otoczenia biznesu	2,16	2,00	2,25	2,17	1,50	3,00	3,00	2,13	2,25	2,25	2,36	2,00	2,42	2,04	1,56	2,50	2,50	2,09
rozbudowa portu lotniczego	2,11	2,00	2,18	1,67	2,25	2,00	5,00	2,00	2,50	3,00	1,85	2,10	2,27	2,04	2,22	2,13	2,56	1,64
Wpływ na poziom usług publicznych i jakość życia																		
infrastruktura ochrony środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów)	4,43	4,67	4,50	3,50	4,83	4,00	5,00	4,37	4,60	4,25	4,44	4,45	4,31	4,48	4,90	4,63	4,30	4,00
infrastruktura sportowa i rekreacyjna	4,28	4,17	4,50	3,83	4,33	4,33	5,00	4,23	4,40	4,25	4,44	4,15	4,31	4,26	4,90	3,88	4,60	3,75
szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne	3,75	3,50	3,75	3,67	4,00	4,33	4,00	3,63	4,10	3,75	4,00	3,55	3,92	3,67	4,00	3,25	4,20	3,50
rewitalizacja zaniedbanych obszarów miejskich	3,63	2,83	4,08	3,83	3,83	4,33	3,00	3,53	3,90	3,25	4,25	3,20	3,15	3,85	3,60	4,13	3,20	3,67
pomoc społeczna	3,59	3,75	3,42	3,17	3,60	4,33	4,00	3,50	3,89	3,75	3,53	3,60	3,54	3,62	3,44	3,88	3,50	3,58
bezpieczeństwo publiczne i zapobieganie zagrożeniom	3,58	3,82	3,92	2,67	3,20	3,67	4,00	3,62	3,44	3,50	3,33	3,79	3,38	3,68	4,13	3,50	3,40	3,42
instytucje kultury	3,38	3,58	3,25	3,00	3,00	4,33	4,00	3,33	3,56	3,00	3,40	3,45	3,15	3,50	3,11	3,50	3,20	3,67
ochrona przyrody	3,10	3,17	3,58	2,33	2,40	3,33	4,00	3,17	2,89	2,50	3,20	3,15	3,23	3,04	3,11	3,50	3,40	2,58
ochrona zdrowia	3,05	3,00	3,33	2,50	2,40	4,00	4,00	3,03	3,11	2,50	3,27	3,00	2,77	3,19	3,22	3,38	2,80	2,92
ochrona przeciwpowodziowa	2,98	3,00	3,17	2,17	3,50	2,67	3,00	2,90	3,20	3,00	2,88	3,05	3,31	2,81	2,90	3,25	3,20	2,67
infrastruktura społeczeństwa informacyjnego (e-administracja)	2,87	3,00	3,08	2,83	2,20	2,33	4,00	3,00	2,44	2,50	2,87	2,95	2,77	2,92	2,56	3,75	2,90	2,50
transport publiczny w mieście	2,65	2,08	2,17	2,17	4,00	4,33	5,00	2,13	4,20	4,00	3,00	2,10	2,46	2,74	2,80	3,00	2,50	2,42
baza turystyczna i noclegowa	2,62	2,83	2,92	1,50	2,60	2,67	3,00	2,60	2,67	2,50	2,47	2,75	2,23	2,81	3,00	3,25	2,40	2,08
szkolnictwo wyższe	2,00	1,25	2,17	1,20	2,60	4,00	4,00	1,62	3,22	2,50	2,64	1,45	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	2,18

Uwagi: wpływ oceniano na skali od 1 do 5, gdzie 1 to bardzo mały wpływ lub brak wpływu, a 5 – bardzo duży wpływ.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Funkcje miast

Pytanie badawcze:

Jak realizowane w miastach projekty wpływają na funkcje miast? Które funkcje ulegną poprawie lub rozwiną się dzięki wsparciu z RPO WP?

Elementem oceny projektów realizowanych w ramach RPO WP było ich oddziaływanie na poprawę i wzmocnienie funkcji miast. Funkcje miast rozumiano przy tym, jako te działalności, które miasta pełnią na rzecz swojego otoczenia. Analizowano zatem następujące funkcje miast oraz działania i schematy RPO WP, które miały wpływ na wzmocnienie tych funkcji w stosunku do obszarów funkcjonalnych miast:

- gospodarcze, w podziale na przemysłowe i usługowe, które zapewniają miejsca pracy mieszkańcom miast i ich okolic, a które mogły być wzmocniane dzięki projektom realizowanym w ramach Schematu 1.1 B,
- komunikacyjne – zapewniające mieszkańcom obszarów otaczających miasta dotarcie do niego transportem publicznym, wzmocniane dzięki projektom w ramach Schematu 2.1 D,
- naukowe – projekty rozwoju infrastruktury szkolnictwa wyższego wspierane w ramach Działania 1.3 i Schematu 5.1 A,
- usług dla biznesu – projekty wsparcia instytucji otoczenia biznesu realizowane w ramach Schematu 1.1 A oraz Działania 1.2,
- edukacyjne – projekty rozwoju szkolnictwa podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego w ramach Schematu 5.1 B,
- ochrony zdrowia – przedsięwzięcia infrastrukturalne realizowane w ramach Działania 5.2 A,
- turystyczne, sportowe, rekreacyjne i kulturalne – funkcje analizowano łącznie ze względu na ich powinowactwo; obejmowały przedsięwzięcia zaklasyfikowane do kategorii tematycznej usługi czasu wolnego,
- mieszkaniowe – przedsięwzięcia modernizacji zasobów mieszkaniowych w ramach projektów rewitalizacyjnych.

Stopień wzmocnienia różnego rodzaju usług związany jest z charakterem i zasięgiem tych usług (tab. 63). Funkcje naukowe i wyspecjalizowane usługi dla biznesu to funkcje wyższego rzędu charakterystyczne dla ośrodków regionalnych, subregionalnych i ponadlokalnych. Infrastruktura szkolnictwa wyższego otrzymała wsparcie w ramach RPO WP w 6 z 10 średnich miast województwa. Z miast powyżej 50 tys. mieszk. środki na ten cel nie trafiły do Stalowej Woli i Mielca – w tym pierwszym realizowany jest jednak dużej wartości projekt z tego zakresu w ramach PO RPW. Wsparcia instytucji otoczenia biznesu zabrakło w 4 miastach rangi ponadlokalnej – w Tarnobrzegu, Dębicy, Jarosławiu i Sanoku. Podobnie układa się wsparcie dla systemów transportu publicznego – trafia ono do wszystkich miast województwa powyżej 20 tys. mieszk. oprócz Rzeszowa (tutaj realizowany jest projekt w ramach PO RPW) i Tarnobrzega.

Tab. 62. Funkcje miast, które uległy wzmocnieniu dzięki projektom realizowanym w ramach RPO WP

Miasto	Funkcje miast, które uległy wzmocnieniu dzięki RPO WP								
	przemysłowe	usługowe	komunikacyjne (transport publiczny)	naukowe	usług dla biznesu	edukacyjne	ochrony zdrowia	turystyczne, sportowe, rekreacyjne, kulturalne	mieszkaniowe
Rzeszów	1	1		1	1	1	1	1	1
Stalowa Wola	1	1	1		1	1	1	1	
Przemyśl	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Mielec	1	1	1		1	1	1	1	1
powyżej 50 tys. (4)	4	4	3	2	4	4	4	4	3
Tarnobrzeg	1	1		1		1	1	1	1
Krosno	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Dębica	1	1	1			1	1	1	1
Jarosław	1	1	1	1		1	1	1	
Sanok	1	1	1	1		1	1	1	1
Jasło	1	1	1		1	1	1	1	
20-50 tys. (6)	6	6	5	4	2	6	6	6	4
Łańcut	1	1				1	1	1	
Przeworsk	1	1				1	1	1	1
Ropczyce	1	1				1	1	1	1
Nisko	1	1				1	1	1	
Leżajsk	1	1				1	1	1	1
Lubaczów	1	1				1	1		
Nowa Dęba	1	1				1	1	1	
10-20 tys. (7)	7	7				7	7	6	3
Ustrzyki Dolne	1	1				1		1	1
Kolbuszowa	1	1					1	1	
Strzyżów	1	1					1	1	
Brzozów	1	1					1	1	1
Sędziszów Małopolski	1	1					1	1	1
Rudnik nad Sanem	1								
Nowa Sarzyna	1	1						1	
Dynów	1	1					1	1	
Głogów Małopolski	1	1						1	
Boguchwała		1						1	
Jedlicze	1					1			
Lesko	1	1				1		1	1
Radymno		1						1	1
Zagórz		1						1	
5-10 tys. (14)	11	12				3	5	12	5
Pilzno	1							1	
Sokołów Małopolski	1							1	
Rymanów		1				1			
Pruchnik									
Tyczyn	1	1						1	
Kańczuga	1								
Oleszyce								1	
Radomyśl Wielki						1		1	
Brzostek									
Dukla		1				1	1	1	

Błażowa						1		1	
Sieniawa	1							1	
Narol								1	
Cieszanów	1	1	1				1	1	
Iwonicz-Zdrój						1	1	1	
Przeclaw	1								
Baranów Sandomierski								1	
Ulanów								1	
Kołaczyce									
poniżej 5 tys. (19)	7	4	1			5	3	13	
RAZEM MIASTA	35	33	9	6	6	25	25	41	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy projektów.

Przedsięwzięcia edukacyjne i z zakresu ochrony zdrowia mają podobny rozkład. Są one realizowane są głównie w miastach powiatowych i na prawach powiatu, gdyż to w ich gestii leży szkolnictwo ponadgimnazjalne oraz szpitale powiatowe, które były najczęściej przedmiotem wsparcia. Zapewniono wzmocnienie tych instytucji we wszystkich powiatach grodzkich oraz zdecydowanej większości powiatów ziemskich. Podobnie rozkłada się oddziaływanie RPO WP na wzmocnienie funkcji mieszkaniowych, które dotyczy 70% średnich miast i tylko 20% miast małych. Jednakże z racji ograniczonej skali realizowanych projektów (remonty i termomodernizacja budynków) trudno mówić o istotnym oddziaływaniu na funkcje mieszkaniowe miast.

Tab. 63. Funkcje miast, które uległy wzmocnieniu dzięki projektom realizowanym w ramach RPO WP w podziale na kategorie miast

Miasta	Liczba miast w danej kategorii	Funkcje (% miast danej kategorii, w których realizowane są projekty wzmacniające daną funkcję)								
		przemysłowe	usługowe	komunikacyjne (transport publiczny)	naukowe	usług dla biznesu	edukacyjne	ochrony zdrowia	turystyczne, sportowe, rekreacyjne, kulturalne	mieszkalniowe
Wielkość miast										
średnie (powyżej 20 tys.)	10	100	100	80	60	60	100	100	100	70
małe (poniżej 20 tys.)	40	62,5	57,5	2,5	0	0	37,5	37,5	77,5	20
Status administracyjny miast										
na prawach powiatu	4	100	100	50	100	75	100	100	100	100
powiatowe	17	100	100	35	12	18	82	88	94	53
pozostałe	29	48	41	3	0	0	24	21	72	7
Położenie w RzOM										
RzOM	15	80	73	7	7	7	33	53	93	27
poza RzOM	35	66	63	23	14	14	57	49	77	31

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy wniosków.

Podobny rozkład mają trzy ostatnie analizowane funkcje miast. Projekty wzmacniające funkcje usług czasu wolnego oraz przemysłowe i usługowe realizowane były w większości miast. Funkcje turystyczne, sportowe, rekreacyjne i kulturalne wzmocnione zostały przez projekty w 41 ośrodkach miejskich – zabrakło ich jedynie w kilku miastach z grupy miast najmniejszych poniżej 10 tys. Funkcje gospodarcze, przemysłowe bądź usługowe, wzmacniane są przez szereg projektów inwestycyjnych w większości miast powyżej 5 tys. mieszkańców. Jedynie w gronie najmniejszych ośrodków miejskich (poniżej 5 tys.) w wielu z nich RPO WP nie przyczynia się do wzmocnienia tych funkcji – w wielu z nich brak jest bowiem znaczących przedsięwzięć, które byłyby w stanie starać się o dotacje unijne lub są to ciągle małe miast o charakterze rolniczym lub turystycznym (tab. 63).

Wpływ projektów na otoczenie miast

Pytanie badawcze:

Czy podjęte działania przyczynią się do stymulowania rozwoju obszarów leżących w otoczeniu miast (tereny podmiejskie, obszary wiejskie, małe miasta)? Jaka będzie skala tych oddziaływań? Jakie kategorie projektów najbardziej wzmocnią to oddziaływanie?

Działania realizowane w ośrodkach miejskich w ramach RPO WP będą oddziaływać na ich otoczenie, tj. tereny podmiejskie, obszary wiejskie, a także mniejsze miasta położone w ich obszarze funkcjonalnym. Na otoczenie miast wpływają w szczególności te projekty, które wzmacniają lub rozwijają opisane wcześniej funkcje miast, które są właśnie tymi działalnościami prowadzonymi w miastach, z których korzystają nie tylko mieszkańcy miast, ale również obszarów je otaczających. Skala tych oddziaływań jest zróżnicowana i zależy od pozycji miasta w hierarchii osadniczej oraz rangi działalności wspieranej w ramach projektu (tab. 63). Przykładowo, projekty rozwoju infrastruktury szkolnictwa wyższego w Rzeszowie wzmocnią oddziaływanie regionalne stolicy województwa, natomiast ten sam rodzaj projektów w Jarosławiu wzmocni oddziaływanie subregionalne tego ośrodka akademickiego⁷⁹. Zasięg i charakter oddziaływania poszczególnych rodzajów projektów realizowanych w ramach RPO WP na ich otoczenia przedstawiono również w tabeli 64.

Również wskazanie pojedynczej kategorii projektów, które najbardziej wzmocnią oddziaływanie miast nie jest możliwe. Przedsięwzięcia dofinansowane ze środków RPO WP mają wpływ na różne sfery rozwojowe miast: gospodarkę, infrastrukturę techniczną, infrastrukturę społeczną, bezpieczeństwo publiczne czy usługi czasu wolnego. Wszystkie te sfery są ważne dla harmonijnego rozwoju miast. Najistotniejszym rodzajem projektów, która wzmacniałyby oddziaływanie miast są z tego punktu widzenia przedsięwzięcia poprawiające dostępność miast, czyli rozwój i

⁷⁹ Por. Sobala-Gwosdz A., 2005, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej.

modernizacja połączeń drogowych i kolejowych oraz wzmacnianie transportu publicznego.

Stymulowanie rozwoju obszarów otaczających miasta ma zatem charakter pośredni, głównie poprzez stwarzanie możliwości (poprawa dostępności) korzystania z usług oraz miejsc pracy zlokalizowanych w ośrodku miejskim.

Tab. 64. Wpływ projektów realizowanych w miastach w ramach RPO WP na ich otoczenie

Rodzaj projektu	Oś/ Działanie/ Schemat	Których miast dotyczą?	Zasięg oddziaływania	Charakter oddziaływania
instytucje otoczenia biznesu	1.1 A, 1.2	miasta powyżej 20 tys., głównie na prawach powiatu	regionalny lub subregionalny	specjalistyczne usługi dla firm (pożyczki, doradztwo, transfer technologii)
wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności	1.1 B	wszystkie miasta, oprócz niektórych poniżej 5 tys.	obszar funkcjonalny	dojazdy do pracy
szkolnictwo wyższe	1.3, 5.1 A	miasta powyżej 20 tys., głównie na prawach powiatu	regionalny lub subregionalny	przyciąganie studentów do uczelni wyższych
transport publiczny	2.1 D	miasta powyżej 20 tys.	obszar funkcjonalny	dojazdy do pracy i usług różnego rzędu
e-administracja	III	wszystkie miasta	regionalny, ponadlokalny, lokalny (w zależności od szczebla administracji)	możliwość załatwienia spraw administracyjnych przez internet
bezpieczeństwo publiczne	4.4	głównie miasta powiatowe i na prawach powiatu	regionalny, ponadlokalny	zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom gmin otaczających, np. w powiecie
szkolnictwo ponadgimnazjalne	5.1 B	głównie miasta powyżej 10 tys.	obszar funkcjonalny	przyciąganie uczniów do szkół ponadgimnazjalnych
ochrona zdrowia	5.2 A	głównie miasta powiatowe i na prawach powiatu	regionalny, subregionalny, ponadlokalny	dostępność usług zdrowotnych różnego szczebla, zwłaszcza do szpitali powiatowych i wojewódzkich
sport i rekreacja	5.3 A i B	wszystkie miasta	obszar funkcjonalny	dostęp do infrastruktury sportowej i rekreacyjnej różnego szczebla (głównie lokalnej i ponadlokalnej)
instytucje kultury	VI	wszystkie miasta	obszar funkcjonalny	dostęp do instytucji kultury różnego szczebla (od lokalnego do regionalnego)

Źródło: opracowanie własne.

Funkcje metropolitalne Rzeszowa oraz integracja funkcjonalno-przestrzenna ośrodków miejskich Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego

Pytanie badawcze:

W jakim stopniu realizowane w ramach RPO WP 2007-2013 projekty wpływają na wzmocnienie funkcji metropolitalnych oraz integrację funkcjonalno-przestrzenną ośrodków miejskich Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego?

Zjawisko metropolizacji odgrywa we współczesnym świecie coraz istotniejszą rolę. Obszar metropolitalny obejmuje wielkie miasto wraz z powiązaniem z nim funkcjonalnie zapleczem. Rzeszów wraz z swoim otoczeniem nie spełnia podstawowych warunków związanych identyfikacją tego rodzaju obszarów, tj. odpowiedniego potencjału ludnościowego. W *Planie Przestrzennego Zagospodarowania Województwa Podkarpackiego* wyznaczono co prawda zasięg Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego, jednak z punktu widzenia realnego oddziaływania Rzeszowa (zasięg FOM), jest to obszar zbyt duży, by mógł być obejmowany bezpośrednim oddziaływaniem stolicy regionu. Jak pokazują dane dotyczące dojazdów do pracy z 2006 roku, silne oddziaływanie Rzeszowa na swoje otoczenie zamyka się w obszarze pierścienia od dwóch lub niekiedy do trzech gmin (w kierunku południowym) wokół niego. Taki obszar oddziaływania nie pozwoli na wykształcenie się pełnego spektrum funkcji metropolitalnych. Możliwa i wskazana jest jednak integracja przestrzenna, tego obszaru funkcjonalnego w zakresie całego szeregu funkcji wyższego rzędu.

Nie należy przy tym rezygnować zbyt łatwo z lobbowania za obecnością nazwy Rzeszowski Obszar Metropolitalny w dokumentach strategicznych. Ta bowiem może mieć kluczowe znaczenie dla możliwości dofinansowania pewnych działań. Brak RzOM w założeniach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko uniemożliwił stolicy województwa m.in. aplikowanie o środki na zintegrowany rozwój transportu⁸⁰.

W dalszej części analizy za RzOM przyjęto obszar wyznaczony przez Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w *Planie Przestrzennego Zagospodarowania Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego*. Obejmuje on obszar miasta Rzeszowa oraz sześciu powiatów: rzeszowskiego, łańcuckiego, kolbuszowskiego, ropczycko-sędziszowskiego, strzyżowskiego oraz dębickiego. Przyjęty podział wynika z Porozumienia Partnerskiego w sprawie Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego podpisanego 4 maja 2005 roku przez Marszałka Województwa Podkarpackiego, Prezydenta Miasta Rzeszowa oraz Starostów wymienionych powiatów⁸¹. W tak zdefiniowanym obszarze metropolitalnym znajduje się 15 ośrodków miejskich – oprócz Rzeszowa są to: Błażowa, Boguchwała, Dynów, Głogów Małopolski, Sokołów Małopolski i Tyczyn w powiecie rzeszowskim, Łańcut w

⁸⁰ Jakkolwiek projekt taki otrzymał dofinansowanie z Programu Operacyjnego Polska Wschodnia.

⁸¹ Zgodnie z informacjami dostępnymi na stronie PBPP

http://www.pbpp.pl/opracowania/w_przygotowaniu/art-3.html

powiecie łańcuckim, Kolbuszowa w powiecie kolbuszowskim, Ropczyce i Sędziszów Małopolski w powiecie ropczycko-sędziszowskim, Strzyżów w powiecie strzyżowskim oraz Brzostek, Dębica i Pilzno w powiecie dębickim.

Ośrodki i obszary metropolitalne odgrywają kluczową rolę w dokumentach strategicznych regionu i kraju. Zgodnie z aktualną *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*⁸² Rzeszów ma w perspektywie 2030 roku stać się jednym z ośrodków metropolitalnych policentrycznej metropolii sieciowej. Obecnie stolica województwa podkarpackiego określana jest jako ośrodek regionalny.

W *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020*⁸³ jako jeden z priorytetów wymienia się rozwój rzeszowskiego obszaru metropolitalnego. Jako mocne strony Rzeszowa wskazuje ona na to, że już obecnie jest centralnym ośrodkiem aglomeracji rzeszowskiej, wypełniającym przy tym lukę, którą pełnił w tej części kraju przed II wojną światową Lwów. Stolica regionu korzysta ponadto z położenia na transeuropejskim korytarzu komunikacyjnym zachód-wschód, a jednocześnie może pochwalić się względnie dużym potencjałem naukowym, gospodarczym i społecznym oraz dostępem do międzynarodowego portu lotniczego.

Strategia wymienia następujące zadania realizowane do roku 2015 (a więc w dużej mierze w obecnym okresie programowania), które mają wzmocnić Rzeszów oraz jego obszar metropolitalny:

- stymulowanie rozwoju rzeszowskiego obszaru metropolitalnego jako ośrodka naukowo-badawczego,
- skomunikowanie portu lotniczego i terenów inwestycyjnych parku naukowo-technologicznego z autostradą A4 i drogą ekspresową S19,
- wspieranie rozwoju potencjału przemysłowego i usługowego o znaczeniu międzynarodowym, krajowym i regionalnym, w tym przede wszystkim rozwoju produkcji zaawansowanej technologicznie o najnowszych parametrach technicznych w ramach Doliny Lotniczej,
- stworzenie centrum handlowego o znaczeniu międzynarodowym w oparciu o funkcjonujące już giełdy i inne formy działalności handlowej i bankowej,
- wykorzystanie węzła komunikacyjnego (drogowego, kolejowego i lotniczego) o znaczeniu międzynarodowym i krajowym do tworzenia baz, obiektów i struktur organizacyjnych, które stanowić będą podstawową przesłankę do dalszego rozwoju miasta,
- wspieranie rozwoju funkcji naukowych, edukacyjnych, kulturalnych, turystycznych, administracyjnych i politycznych,
- budowa połączenia kolejowego pomiędzy portem lotniczym Rzeszów-Jasionka a dworcem kolejowym PKP w Rzeszowie,
- modernizacja istniejących, a także rozwój nowych systemów transportu miejskiego,

⁸² *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2011, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

⁸³ *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020. Aktualizacja 2010*, 2010, Rzeszów.

- przekształcenie centrum usługowego śródmieścia Rzeszowa poprzez dostosowanie go do standardów europejskich.

Założenia do aktualizacji Strategii z 2012 roku⁸⁴ również podkreślają, że Rzeszów jako największe miasto i stolica województwa ma do odegrania wiodącą rolę w rozwoju regionu. Za ważne funkcje metropolitalne o charakterze publicznym autorzy tego dokumentu wskazują na funkcje administracyjne, specjalistycznej opieki zdrowotnej, szkolnictwa wyższego i wysokiej kultury. Zwracają również uwagę na potencjał gospodarczy miasta. Zalecają również, żeby miasto w dalszym ciągu utrzymywało wizerunek dynamicznego ośrodka, który w wielu działaniach wykracza poza ramy stolicy województwa, i lidera rozwoju regionalnego.

W dalszej części omówiono przedsięwzięcia realizowane w Rzeszowie i jego okolicach, które mogą mieć wpływ na budowanie funkcji metropolitalnych tego miasta oraz na integrację funkcjonalno-przestrzenną obszaru metropolitalnego. Analiza ta powstała w oparciu o oceny ekspertów realizujących badanie oraz o opinie Urzędu Miasta Rzeszowa przedstawione w badaniu ankietowym.

Funkcje gospodarcze

Wzmocnienie funkcji gospodarczych odbywa się zarówno poprzez wsparcie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw działających w Rzeszowie, jak również poprzez wzmocnienie sektora instytucji otoczenia biznesu oraz sektora naukowego, badawczo-rozwojowego i transferu technologii.

W stolicy województwa realizowanych jest przez przedsiębiorstwa 74 projektów inwestycyjnych dofinansowanych w ramach RPO WP Schematu 1.1 B na łączną kwotę blisko 160 mln zł. Są wśród nich zarówno przedsiębiorstwa produkcyjne, jak i usługowe. Niepokojące może być niskie zaawansowanie technologiczne projektów przemysłowych, których zdecydowana część reprezentuje działalności średnio-niskiej i niskiej techniki. Za to 2/3 spośród środków wydatkowanych na projekty firm usługowych trafia do usług opartych na wiedzy, co należy uznać za pozytywny aspekt oddziaływania RPO WP na funkcje usługowe miasta.

W Rzeszowie realizowanych jest ponadto 8 projektów wsparcia instytucji otoczenia biznesu w ramach Działania 1.2 RPO WP. Wizerunek miasta kształtowały natomiast kampanie promocyjne realizowane przez Urząd Miasta Rzeszowa – była to jedna kampania reklamowa w kraju i za granicą oraz trzy kampanie promocyjne miasta na targach przemysłu lotniczego w Berlinie i Paryżu. Kampanie te wpisują się zatem dobrze w potencjał rozwojowy miasta i powinny przyczynić się do wzrostu międzynarodowych powiązań gospodarczych miasta.

Funkcje komunikacyjne

Ośrodki metropolitalne charakteryzują się wysokim stopniem powiązań z innymi metropoliami, w tym powiązań komunikacyjnych. Optymalny układ powiązań

⁸⁴ Założenia do aktualizacji Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020. Projekt, 2012, Rzeszów, Zarząd Województwa Podkarpackiego.

drogowych, kolejowych, żeglugi śródlądowej wraz z portami lotniczymi, morskimi oraz terminalami drogowo-kolejowymi zawiera unijny program transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T⁸⁵.

Na poprawę dostępności komunikacyjnej Rzeszowa wpływ mają projekty realizowane poza obszarem administracyjnym miasta. W ramach RPO WP kluczowe znaczenia dla stolicy województwa mają projekty rozbudowy portu lotniczego Rzeszów-Jasionka, realizowane w ramach Schematu 2.1 F „Infrastruktura lotniska Rzeszów-Jasionka”. Obecnie realizowanych jest 12 projektów o łącznej wartości ponad 205 mln zł.

Rzeszowski port jest obecnie jedynym międzynarodowym portem lotniczym w Polsce Wschodniej, który utrzymuje regularne międzynarodowe połączenia lotnicze⁸⁶. W 2011 roku port ten obsłużył 487,7 tys. pasażerów⁸⁷, podczas gdy w 2007 roku przez port przewinęło się 274,3 tys. pasażerów⁸⁸. W październiku 2012 roku port lotniczy w Jasionce oferował połączenia lotnicze z 9 europejskimi miastami w 4 państwach.

Dla połączeń drogowych i kolejowych kluczowe znaczenie mają projekty krajowe realizowane ze środków PO IŚ – chodzi o budowę autostrady A4 od Szarowa do granicy państwa⁸⁹ oraz modernizacja linii kolejowej E30/C-E30 na odcinku Kraków–Rzeszów⁹⁰. Dla rozwoju transportu publicznego w Rzeszowie oraz w gminach sąsiadujących kluczowe znaczenie ma realizowany w ramach PO RPW projekt „Budowa systemu integrującego transport publiczny Miasta Rzeszowa i okolic”⁹¹.

Władze Rzeszowa wskazują ponadto na dwa projekty, które ich zdaniem mają pozytywny wpływ na integrację funkcjonalno-przestrzenną ośrodków miejskich Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego. Chodzi o przedsięwzięcia rozbudowy infrastruktury drogowej „Budowa drogi łączącej drogę krajową S19 (węzeł Kielanówka) z drogą krajową nr 9 w ciągu ul. Podkarpackiej w Rzeszowie” oraz „Budowa ulicy GT na odcinku od ul. ZO do ul. Lubelskiej wraz z uzbrojeniem”. Wydaje się jednak, że projekty te mają jednak większy wpływ na przepustowość dróg oraz poprawę dostępności do obszarów intensywnej działalności gospodarczej oraz

⁸⁵ *Annex to the proposal for a regulation of the European Parliament and of the council on union guidelines for the development of the trans-European transport network*, 2011, I, 15, Komisja Europejska, Bruksela
http://ec.europa.eu/transport/infrastructure/connecting/revision-t_en.htm

⁸⁶ Dej M., Domański B., Działek J., Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., 2011, *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

⁸⁷ *Analiza rynku transportu lotniczego w Polsce w 2011 roku*, 2012, Warszawa: Urząd Lotnictwa Cywilnego.

⁸⁸ *Analiza rynku transportu lotniczego w Polsce w latach 2004-2007*, 2009, Warszawa: Urząd Lotnictwa Cywilnego.

⁸⁹ Mapa zaawansowania inwestycji drogowych dostępna na stronie http://www.gddkia.gov.pl/mapa-stanu-budowy-drog_podkarpackie

⁹⁰ Mapa inwestycji kolejowych dofinansowanych ze środków unijnych dostępna na stronie <http://www.plk-inwestycje.pl/mapa/>

⁹¹ Informacja o projekcie dostępna na stronie http://www.polskawschodnia.gov.pl/Projekty/Strony/Budowa_systemu_integrujacego_transport_publiczny_miasta_Rzeszowa_i_okolic.aspx

terenów inwestycyjnych w stolicy województwa niż na poprawę powiązań z innymi ośrodkami RzOM.

Taki wymiar ma natomiast projekt „Budowy regionalnej sieci szerokopasmowej aglomeracji rzeszowskiej ResMAN – Etap II”, który powinien przyczynić się do rozwoju infrastruktury teleinformatycznej oraz społeczeństwa informacyjnego w Rzeszowie oraz sąsiednich gminach.

Funkcje naukowe

Rzeszowskie uczelnie wyższe realizują 9 projektów w ramach RPO WP. Na szczególną uwagę, jeżeli chodzi o wzmacniania funkcji naukowych regionu mają projekty kluczowe w ramach Działania 1.3 i Schematu 5.1 A, a mianowicie: „Uniwersyteckie Centrum Innowacji i Transferu Wiedzy Techniczno-Przyrodniczej” realizowany przez Uniwersytet Rzeszowski, „Budowa, rozbudowa i modernizacja bazy naukowo-badawczej Politechniki Rzeszowskiej” oraz „Budowa i modernizacja bazy dydaktycznej Wydziału Budownictwa i Inżynierii Środowiska Politechniki Rzeszowskiej”, a także „Rozbudowa Collegium Securitatis podstawą lepszego kształcenia” realizowany przez Wyższą Szkołę Prawa i Administracji z siedzibą w Przemyśle.

Funkcje turystyczne, sportowe, rekreacyjne i kulturalne

Na wzmocnienie funkcji turystycznych, sportowych, rekreacyjnych i kulturalnych największy wpływ mają następujące inwestycje w ramach RPO WP:

- infrastruktura kulturalna:
 - o Rozbudowa, przebudowa i remont budynku Filharmonii im. Artura Malawskiego w Rzeszowie,
 - o Przebudowa i adaptacja pomieszczeń Teatru "Maska" w Rzeszowie w związku z rozwojem Muzeum Dobranoczek, poprawą funkcjonalności oraz zwiększeniem oferty kulturalnej Teatru,
 - o Wirtualne Muzea Podkarpacia,
 - o Podkarpacka Biblioteka Cyfrowa,
- infrastruktura sportowa i rekreacyjna:
 - o Poprawa infrastruktury sportowej poprzez przebudowę stadionu miejskiego w Rzeszowie (projekt kluczowy),
- ochrony dziedzictwa kulturowego:
 - o Zabytkowy konwent OO. Bernardynów w Rzeszowie z ogrodami i centrum religijno-kulturowym (projekt kluczowy),
 - o Odnowa dziedzictwa historyczno-kulturowego Zakonu OO. Bernardynów.

Funkcje ochrony zdrowia i pomocy społecznej

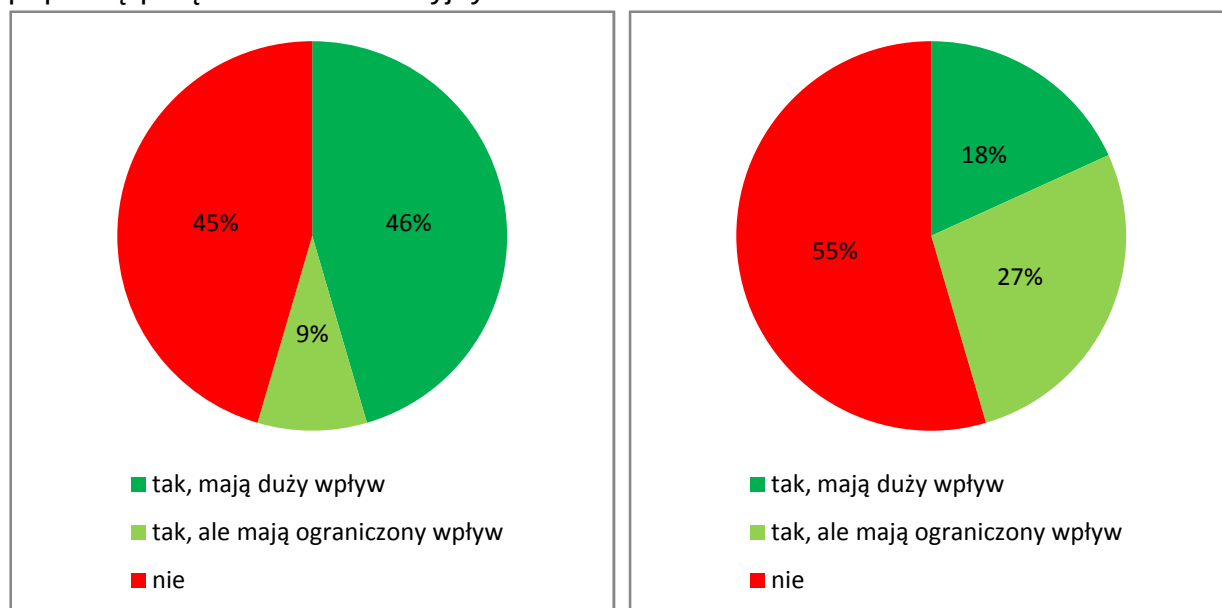
Na wzmocnienie funkcji ochrony zdrowia największy wpływ mają następujące inwestycje w ramach RPO WP:

- Rozbudowa i modernizacja Podkarpackiego Centrum Onkologii wraz z zakupem wyposażenia,

- Rozbudowa i modernizacja Szpitala Wojewódzkiego Nr 2 w Rzeszowie (projekt kluczowy),
- Rozwój usług medycznych w zakresie rehabilitacji poprzez utworzenie zakładu wodolecznictwa i rehabilitacji w Szpitalu Miejskim w Rzeszowie,
- Podkarpacki System Informacji Medycznej PSIM (projekt kluczowy),
- Poprawa infrastruktury placówek pomocy społecznej w Rzeszowie.

Spośród 15 ośrodków miejskich RzOM w badaniu ankietowym udział wzięło 13 z nich, z czego 11 odpowiedziało na pytania dotyczące wpływu projektów realizowanych w ramach RPO WP na wzmocnienie funkcji metropolitalnych Rzeszowa oraz integrację funkcjonalno-przestrzenną ośrodków miejskich Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego.

Głosy samorządów miejskich są w tych kwestiach podzielone (rys. 42). Połowa badanych samorządów stwierdziła, że projekty RPO WP mają duży lub umiarkowany wpływ na rozwój funkcji metropolitalnych Rzeszowa. Pozostali przedstawiciele samorządów stwierdzili, że takiego wpływu nie ma. Pozytywny wpływ ich zdaniem wynika z absorpcji bardzo dużych środków, które mają w szczególności duży wpływ na rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności przedsiębiorstw, modernizację gospodarki miasta, rozwój infrastruktury technicznej, w szczególności poprawę połączeń komunikacyjnych.

Rys. 42. Ocena wpływu projektów RPO WP na wzmocnienie funkcji metropolitalnych Rzeszowa (z lewej) oraz na integrację funkcjonalno-przestrzenną miast RzOM (z prawej)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego urzędów miast.

Urząd Miasta Rzeszowa wymienia 7 najbardziej znaczących dla tego miasta projektów budujących jego funkcje metropolitalne z zakresu komunikacji i telekomunikacji, edukacji i nauki, ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz

infrastruktury sportowej i rekreacyjnej, które zostały przedstawione wcześniej w tym rozdziale.

Jeżeli chodzi o integrację funkcjonalno-przestrzenną głosy samorządowców są mniej optymistyczne – 2 z przebadanych miast (wśród nich Rzeszów) wskazują na duży wpływ projektów RPO WP, 3 na ograniczony wpływ, a 6 w ogóle nie obserwuje takiego wpływu. Ale nawet te samorzady, który oceniają ten wpływ pozytywnie w większym lub mniejszym stopniu nie są w stanie wskazać konkretnych mechanizmów oddziaływania RPO WP, poza np. ogólnikowym stwierdzeniem „poprzez zrównoważony rozwój ośrodków miejskich ROM”. Władze Rzeszowa wskazują na wspomniane wcześniej dwa projekty rozbudowy układu komunikacyjnego miasta. Z głosów krytycznych należy wymienić jeden, który stwierdza, że realizowane przez miasto Rzeszów projekty wzmacniają głównie samo miasto i nie oddziałują na jego obszar metropolitalny, czego objawem ma być likwidacja połączeń MPK do sąsiednich gmin, czyli *de facto* dezintegrację funkcjonalno-przestrzenną.

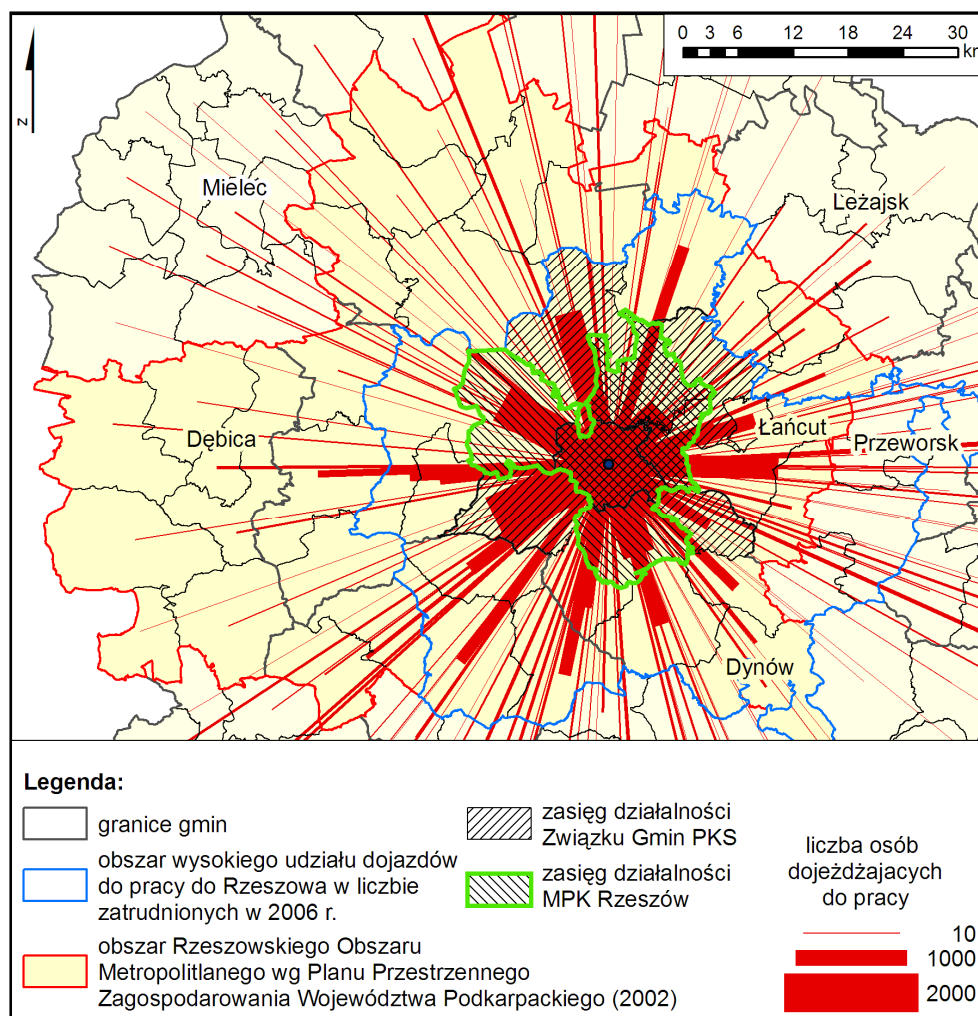
Odpowiedzi te należy skonfrontować z przeprowadzoną w ramach badania analizą niedopasowania funkcjonalnego w Rzeszowskim Obszarze Metropolitalnym. W bezpośrednim otoczeniu Rzeszowa zachodziły w okresie ostatnich kilkunastu lat intensywnie i jednocześnie liczne procesy:

- suburbanizacji⁹²,
- wzrostu zasięgu przestrzennego oddziaływania stolicy województwa w wyniku jej dynamicznego rozwoju, przy narastaniu problemów części lokalnych rynków pracy i będących tego efektem m.in. rosnącym zasięgiem dojazdów do pracy w Rzeszowie (rys. 43),
- lokalizacji działalności gospodarczej w gminach ościennych i dojazdami do pracy w nich pewnej, zauważalnej grupy mieszkańców Rzeszowa (rys. 44),
- regresu w niektórych rodzajach transportu publicznego.

Doprowadziły one do wytworzenia się niedopasowania w niektórych płaszczyznach funkcjonalnych.

Taką płaszczyzną jest bez wątpienia transport publiczny. Na terenie funkcjonalnego zaplecza Rzeszowa za większość przewozów w zakresie komunikacji autobusowej odpowiadają dwaj przewoźnicy: Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji Rzeszów oraz Związek Gmin Podkarpacka Komunikacja Samochodowa. Obaj ci przewoźnicy obsługują pierwszy pierścień gmin graniczących z Rzeszowem. Ich działalność nakłada się na siebie, poza Rzeszowem w dwóch przypadkach: gminy Trzebownisko, na terenie niewielkiej części której MPK Rzeszów realizuje przewóz pasażerów linią „lotniskową” – L, oraz w gminie Krasne, gdzie obsługiwane jest duże centrum handlowe zlokalizowane w samym Krasnem.

⁹² Analizę ruchów migracyjnych na poziomie gmin (NUTS 5) przedstawiono w części diagnostycznej raportu. Silne procesy suburbanizacji, odpływu mieszkańców Rzeszowa do gmin podrzeszowskich, obejmują pierścień gmin graniczących bezpośrednio ze stolicą województwa. Dodatkowo saldo migracji obserwowane jest ponadto w drugim rzędzie gmin jedynie w kierunku południowym i wschodnim.

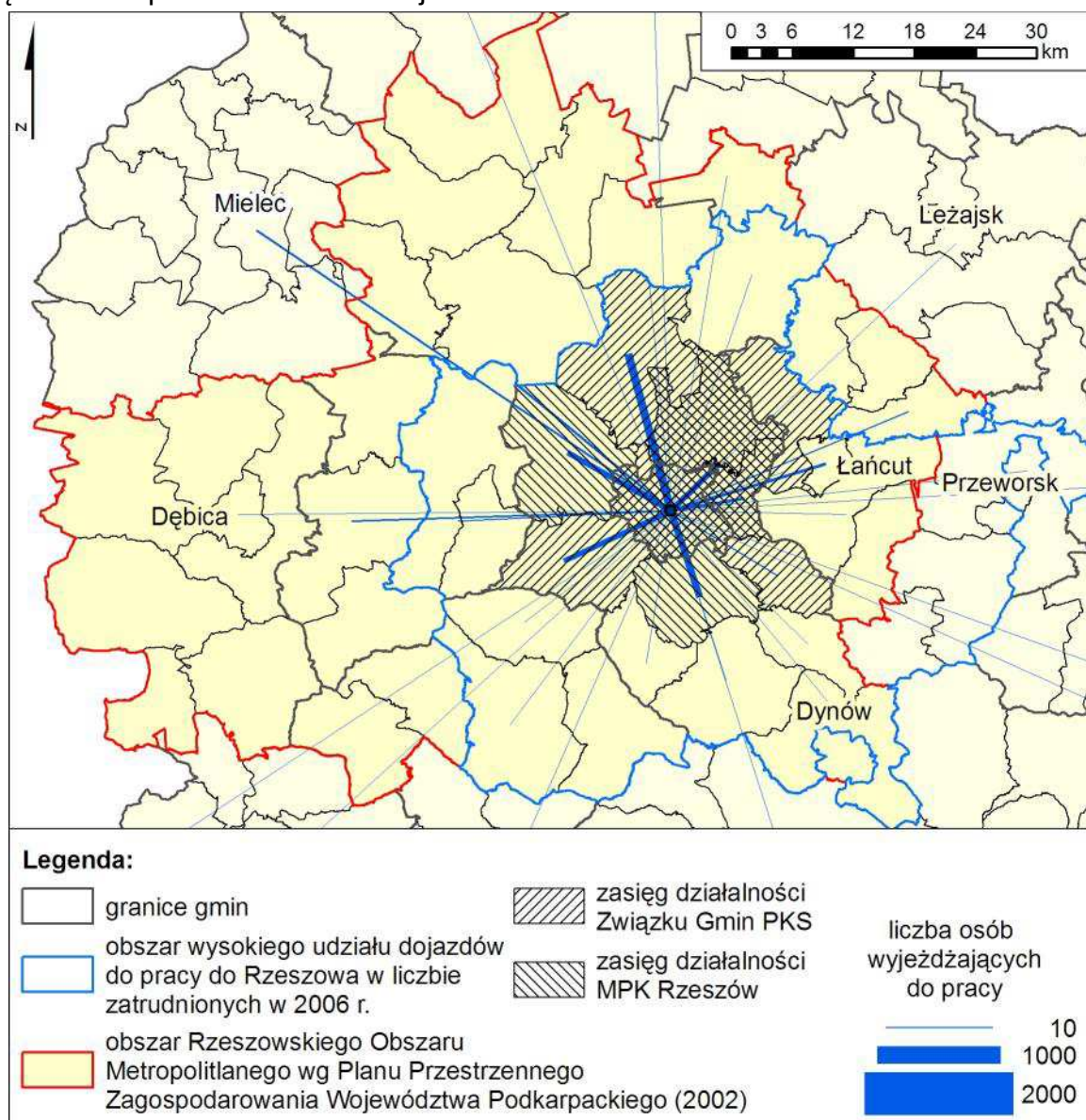

Rys. 43. Dojazdy do pracy do Rzeszowa w 2006 r. oraz zasięgi świadczenia usług transportowych w zakresie transportu zbiorowego przez MPK Rzeszów i ZG PKS w 2012 r.

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania *Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r.*, 2008, US w Poznaniu oraz stron internetowych przewoźników.

Sytuacja, w której przewozy są świadczone przez dwóch różnych przewoźników, sama w sobie nie stanowi problemu. W przypadku braku integracji taryf obu przewoźników, zmniejsza ona jednak wykorzystanie samego transportu zbiorowego ogółem, podraża bowiem koszt podróży dla klienta, jeśli ten zmuszony jest korzystać z usług obu przewoźników. Dodatkowo, jednolity system zniżek, taryf itd. pełni niebagatelne funkcje integrujące mieszkańców gmin sąsiednich z ośrodkiem miejskim wyższego rzędu. Co więcej, taki podział wykazuje tendencje do samoutrwalania. Realizowany przez miasto Rzeszów w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej *Zintegrowany Plan Rozwoju Transportu Publicznego Rzeszowa na lata 2010-2015* jest cenną inicjatywą, koncentruje się jednak niestety w zdecydowanej mierze na realizacji działań na terenie samego miasta, w niewielkiej zaś na terenie gmin ościennych, przy czym jedynie tych, na terenie których MPK Rzeszów realizuje usługi transportowe. W konsekwencji znacząca część obszaru funkcjonalnego pozostaje poza oddziaływaniem tego programu. Istotny jest tu także fakt, że gminy i miasta pozostające poza tym

obszarem mają potencjał związany z możliwością wykorzystania do celów transportu publicznego linii kolejowych Kraków-Rzeszów oraz Rzeszów-Jasło, które *notabene* są w trakcie procesu modernizacji.

Rys. 44. Wyjazdy do pracy mieszkańców Rzeszowa w 2006 r. oraz zasięgi świadczenia usług transportowych w zakresie transportu zbiorowego przez MPK Rzeszów i ZG PKS w 2012 r.

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania „Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r.”, 2008, US w Poznaniu oraz stron internetowych przewoźników.

Należy zatem rozważyć kwestię wsparcia wewnętrznej spójności obszaru funkcjonalnego Rzeszowa oraz pozostałych dużych miast regionu będących równocześnie biegunami wzrostu. Być może powinna takie działania powinny zostać zgrupowane w jedno z priorytetów RPO WP w nowym okresie programowania. Celem takich działań, powinna możliwie być szeroka integracja całego szeregu dokonanych już, w tym także ze środków RPO WP, inwestycji o ponadlokalnym charakterze znajdujących się właśnie w obszarach oddziaływania największych miast

oraz minimalizacja negatywnych skutków niedopasowania funkcjonalnego w takim obszarach.

W zakresie pozostałych usług komunalnych wyraźny jest spory stopień współpracy z gminami ościennymi (tab. 65). W przypadku zaopatrzenia w wodę główne ujęcie wody dla miasta Rzeszowa, wraz ze stacją uzdatniania wody, zlokalizowane jest w Zwiężycy (gm. Boguchwała). Z kolei do stycznia 2009 roku, tj. momentu włączenia Białej (gm. Tyczyn) do Rzeszowa, również poza granicami miasta główną siedzibę miało Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Rzeszowie.

Analiza dotycząca usług świadczonych przez spółkę komunalną MPWiK Rzeszów pokazuje wyraźnie południowy kierunek rozwoju współpracy spółki jako przeważający zarówno w przypadku zaopatrzenia wodę, jak i w szczególności odbioru ścieków. Kierunek taki jest poniekąd naturalny ze względu na bezpośrednią bliskość dwóch małych ośrodków miejskich tj. Tyczyna oraz Boguchwały. Wyraźnie zarysowuje się w przypadku tych usług również główny, wschodni kierunek suburbanizacji Rzeszowa tj. gmina Krasne.

Tab. 65. Zaopatrzenie w wodę i odbiór ścieków świadczone przez MPWiK na terenie Rzeszowa oraz gmin sąsiednich w 2009 r.

Gmina	Sprzedaż wody [m3]	Odbiór ścieków [m3]
Rzeszów	9155,0	8840,4
Boguchwała	239,6	452,2
Tyczyn	76,3	450
Głogów Małopolski	38,1	5,2
Krasne	11,4	74,9
Świlcza	0,2	0,2
razem gminy ościennie	365,6	982,5

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie *Sprawozdanie Zarządu z działalności spółki w 2009 r.*, Rzeszów 2010.

Z punktu widzenia efektywności systemu wodno-kanalizacyjnego całej aglomeracji jest z całą pewnością brak integracji w zakresie usług komunalnych z gminą Trzebownisko, realizującą je we własnym zakresie. Paradoksalnie gmina ta posiada, spośród wszystkich gmin otaczających Rzeszów najdogodniejsze położenie względem rzeszowskiej oczyszczalni ścieków mieszczącej się przy ul. Ciepłowniczej, oraz bardzo dobre warunki terenowe (stosunkowo płaski teren) do budowy i utrzymania infrastruktury wodno-kanalizacyjnej. Co więcej, gmina stanowi miejsce intensywnego rozwoju działalności przemysłowej oraz logistyczno-transportowej związanej z lotniskiem w Jasionce. Brak obsługi tej, kluczowej obecnie części obszaru funkcjonalnego Rzeszowa w zakresie usług wodno-kanalizacyjnych, przy jednoczesnym poszerzeniu miasta o sołectwo Budziwój (gm. Tyczyn) i wynikająca z tego koniecznością rozwoju infrastruktury w tym, pogórskim, trudnym z punktu widzenia zaopatrzenia w wodę i odbioru ścieków, terenie może stanowić poważną barierę z punktu widzenia efektywności integracji Rzeszowa z jego bezpośrednim zapleczem.

W zakresie gospodarki odpadami, warto zwrócić uwagę na działalność MPGK w Rzeszowie. Gospodarka odpadami należy do typów działalności komunalnej obejmującej swoim zasięgiem największą część obszarów metropolitalnych (funkcjonalnych). W przypadku rzeszowskiej spółki komunalnej odbiera ona odpady stałe i ciekłe z dużej części obszaru funkcjonalnego Rzeszowa, posiadając w tym zakresie pozycję dominującą na rynku tego rodzaju usług. Ponadto, przedsiębiorstwo zajmuje się również porządkowaniem zamkniętych wysypisk w Woli Zgłobieńskiej (gm. Boguchwała) oraz Rudnej Małej (gm. Głogów Małopolski)

Podsumowując, w ramach RPO WP realizowanych jest w mieście i jego okolicach kilkanaście projektów, które przyczyniają się do wzmocnienia jego funkcji miejskich o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym, które stanowią istotny wkład w budowanie funkcji wyższego rzędu przyszłego rzeszowskiego ośrodka metropolitalnego: gospodarczych, komunikacyjnych, naukowych, turystycznych i kulturalnych oraz ochrony zdrowia. Dzięki RPO WP udało się podjąć realizacji części zadań wskazanych w Strategii, które mają prowadzić do wzmocnienia RzOM.

Natomiast wpływ projektów RPO WP na wzmocnienie integracji przestrzenno-funkcjonalnej należy uznać za ograniczony. W przyszłości należy zwrócić uwagę na ten aspekt rozwoju RzOM. Należy również wzmocnić procesy współpracy samorządów lokalnych RzOM, m.in. poprzez konsultację projektów, które przyczyniłyby się do zintegrowania tego obszaru,

Atrakcyjność i konkurencyjność regionu

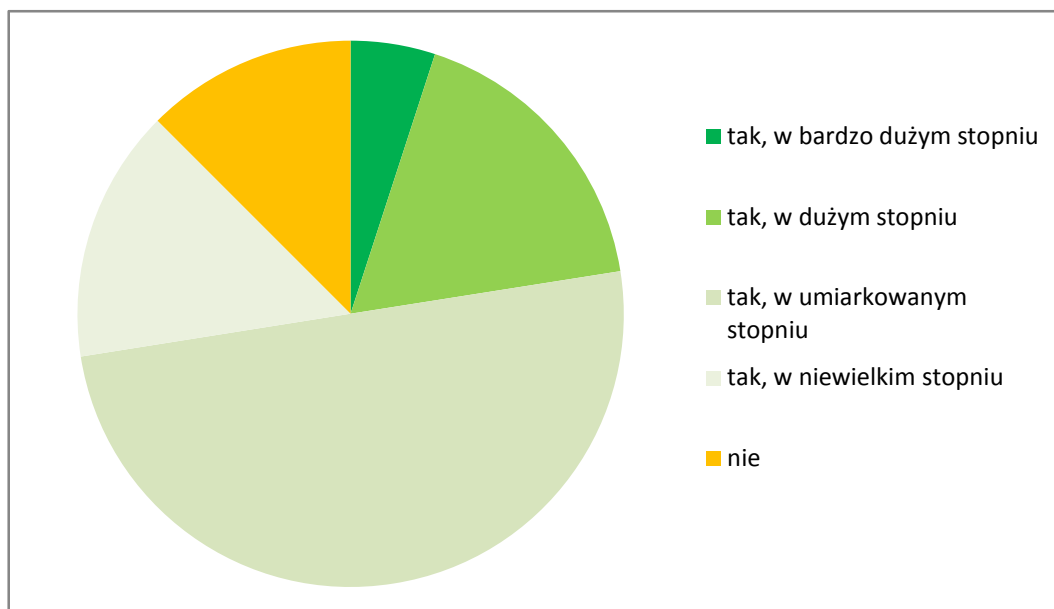
Pytanie badawcze:

Czy projekty przyczynią się do zwiększenia osadnictwa oraz przyciągną nowych inwestorów?

Atrakcyjność osiedleńcza

Skalę projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP przy dofinansowaniu ze środków unijnych należy uznać za znaczącą. W rozdziale charakteryzującym nakłady na różne kategorie przedstawiono wieloaspektowy wpływ tego programu na różne sfery życia gospodarczego i społecznego ośrodków miejskich regionu. Ponadto do regionu trafiają środki w ramach innych programów operacyjnych. W dotychczasowej historii regionu są to z pewnością jedne z największych środków inwestycyjnych przeznaczonych na rozwój społeczno-gospodarczy oraz na poprawę warunków i jakości życia.

Jaki jest zatem ich wpływ na podniesienie atrakcyjności i odwrócenie negatywnych trendów migracyjnych? Większość ankietowanych samorządów (2/3 z nich) wskazuje, że wpływ ten jest umiarkowany lub niewielki. O dużym lub bardzo dużym wpływie można mówić w przypadku tylko około 1/4 analizowanych ośrodków miejskich. Całkowity brak takiego wpływu stwierdził natomiast co ósmy badany przedstawiciel urzędów miast (rys. 45).

Rys. 45. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP na przyciąganie nowych mieszkańców i powroty osób, które opuściły miasta

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Bardziej szczegółowa analiza odpowiedzi wskazuje, że najbardziej o wpływie RPO WP na przyciąganie mieszkańców przekonane są samorządy miast w Rzeszowskim Obszarze Metropolitalnym (tab. 66). W ich przypadku pozytywny efekt związany jest z zachodzącymi tutaj silnie procesami suburbanizacji, które współgrają z korzystnymi przemianami zachodzącymi dzięki środkom w ramach RPO WP (lub często są odpowiedzią na potrzeby tych miast wynikające z napływu ludności ze stolicy województwa). W układzie podregionalnym, oprócz podregionu rzeszowskiego, korzystne trendy odnotowują również samorządy miast podregionu tarnobrzeskiego. Najmniej przekonane o pozytywnym oddziaływaniu regionalnego programu operacyjnego na napływ mieszkańców są przedstawiciele miast podregionów krośnieńskiego i przemyskiego.

Tab. 66. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP na przyciąganie nowych mieszkańców i powroty osób, które opuściły miasta

Postrzegany wpływ projektów RPO WP	Odsetek wskazań w poszczególnych kategoriach miast						RAZEM
	Położenie w RzOM		Podregion statystyczny				
	RzOM	poza RzOM	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarno-brzeski	
tak – bardzo duży i duży	33	19	0	25	33	33	24
tak – umiarkowany i niewielki	58	50	78	13	56	58	53
nie	17	35	33	63	22	8	29

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Również w badaniu ankietowym beneficjentów poruszona została kwestia oddziaływania realizowanych przez nich projektów na przyciąganie do gminy nowych mieszkańców oraz powroty emigrantów. Również oni oceniają ten wpływ jako mały (2,1 pkt na skali wpływu od 1 do 5). Nieco bardziej o pozytywnym wpływie przekonani są przedstawiciele samorządów (2,7 pkt) niż przedsiębiorcy (2,0 pkt). Samorządowcy w tej ankiecie wskazywali na potencjalnie pozytywny wpływ projektów z zakresu infrastruktury drogowej i rewitalizacji (tab. 70).

Brak jest jednak jednoznacznej odpowiedzi, które rodzaje projektów przyczyniają się w największym stopniu do przyciągania nowych mieszkańców czy powrotu osób, które już opuściły miasta. Analiza 31 opinii wyrażonych przez przedstawicieli urzędów miasta wskazuje raczej, że decyduje o tym kombinacja czynników:

- projekty sprzyjające tworzeniu miejsc pracy (wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności – 11 wskazań, uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych – 9 wskazań)
- projekty poprawiające dostępność komunikacyjną (infrastruktura drogowa – 12 wskazań)
- projekty rozbudowy infrastruktury, w szczególności infrastruktury ochrony środowiska (9 wskazań)
- projekty podnoszące jakość życia, zwłaszcza infrastruktury sportowej i rekreacyjnej (12 wskazań).

Mniejsze znaczenie, zdaniem respondentów, mają projekty rozwoju infrastruktury społecznej (szkolnictwo – 3 wskazania, instytucje kultury – 2 wskazania). Niektórzy ankietowani wskazywali na potrzebę poprawy wizerunku i estetyki miast, np. poprzez projekty rewitalizacyjne (3 wskazania). Dla większych miast, Rzeszowa lub ośrodków subregionalnych, rośnie znaczenie usług wyższego rzędu w przyciąganiu nowych mieszkańców – rozwój szkolnictwa wyższego (np. studentów, późniejszych mieszkańców miast) czy rozbudowa portu lotniczego.

Podsumowując, pomimo niewątpliwie dużej skali i wielowymiarowego doinwestowania w różne wymiary życia społeczno-gospodarczego, trudno uznać, by te środki miały zauważalne przełożenie na takie podniesienie atrakcyjności osiedleńczej regionu, by przełamać jego negatywne trendy migracyjne. Wpływ tych projektów na przyciąganie nowych mieszkańców lub powroty osób, które opuściły miasta należy uznać za niewielki.

Atrakcyjność inwestycyjna

W części poświęconej charakterystyce projektów przedstawiono wiele przedsięwzięć, których celem ma być przyspieszenie tempa rozwoju gospodarczego oraz poprawę atrakcyjności inwestycyjnej. Duże środki przeznaczono na wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności, rozwój sektora nauki oraz instytucji otoczenia biznesu. Przedsięwzięcia te będą służyły wzmocnieniu konkurencyjności regionu, a ich efekty będą widoczne w kolejnych latach.

Tab. 67. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP w podziale na typy beneficjentów

Rodzaj wpływu	RAZEM	Typ beneficjenta		
		przedsiębiorstwo	jednostka samorządu terytorialnego	pozostali
zwiększenie konkurencyjności gospodarczej miasta	3,01	2,99	3,29	2,77
rozwój przedsiębiorczości i innowacji	2,86	3,40	2,63	2,33
stworzenie nowych miejsc pracy w otoczeniu firmy/instytucji	2,67	3,01	2,45	2,43
wzrost liczby inwestycji prywatnych realizowanych w mieście	2,21	2,18	2,67	1,75
poprawa dostępności komunikacyjnej miasta	2,10	1,61	3,39	1,42
wzmocnienia potencjału naukowo-badawczego	2,08	2,18	1,90	2,13
przyciągnięcie inwestorów z zewnątrz	2,07	2,01	2,57	1,60

Uwagi: w tabeli przedstawiono średnie z odpowiedzi beneficjentów na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza bardzo mały wpływ lub brak wpływu, a 5 – bardzo duży wpływ).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Wśród działań bezpośrednio nakierowanych na przyciąganie inwestorów zewnętrznych wymienić należy projekty przygotowania terenów inwestycyjnych oraz kampanie promocyjne samorządów. Jak już stwierdzono liczba projektów w obu tych kategoriach była niewielka. Przygotowanie terenów inwestycyjnych było przedmiotem 4 projektów w 3 miastach, a promocję gospodarczą prowadziły w ramach RPO WP tylko 3 miasta.

Nie dziwi więc opinia beneficjentów, że w ogólnym rozrachunku wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP jest tym samym niewielki (2,1 pkt na skali wpływu od 1 do 5). W odczuciu beneficjentów interwencja publiczna w ramach regionalnego programu operacyjnego przyczynia się głównie do ogólnego podniesienia konkurencyjności gospodarczej miast, rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności oraz tworzenia nowych miejsc pracy (tab. 67).

Pytanie badawcze:

Czy projekty są korzystne dla różnych adresatów (mieszkańców, inwestorów)? Czy inwestycje spełnią ich oczekiwania? Czy realizowane projekty poprawią jakość życia mieszkańców?

Podsumowując analizę wpływu projektów realizowanych w ramach RPO WP na atrakcyjność inwestycyjną, można stwierdzić, że w opinii beneficjentów, przedsięwzięcia te są w średnim stopniu korzystne dla inwestorów miejscowych, a w niskim stopniu – dla inwestorów zewnętrznych.

Beneficjenci oceniali również, na ile realizowane przez nich projekty RPO WP mają wpływ na życie mieszkańców (tab. 68). Wyniki te wskazują, że ich efekty są nieco bardziej korzystne dla mieszkańców niż dla inwestorów, aczkolwiek ich oczekiwania nie są do końca spełnione. Skala poprawy jakości życia oraz estetyzacja przestrzeni miejscowości oceniane są jako nieco powyżej przeciętnej. Nieco słabiej oceniany jest pozytywny wpływ realizowanych projektów na wzrost dumy mieszkańców z miejsca zamieszkania oraz na poprawę ochrony przyrody. Jako najbardziej korzystne z punktu widzenia potrzeb mieszkańców i ich jakości życia są oceniane projekty realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego.

Tab. 68. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP w podziale na typy beneficjentów

Rodzaj wpływu	RAZEM	Typ beneficjenta		
		przedsiębiorstwo	jednostka samorządu terytorialnego	pozostali
lepsze zaspokojenie potrzeb życiowych mieszkańców	3,32	2,65	3,88	3,59
poprawa estetyki i wizerunku miejscowości	3,18	2,37	4,00	3,42
wzrost dumy mieszkańców z miejsca zamieszkania	2,87	2,25	3,42	3,15
przyczynił się do ochrony przyrody	2,85	2,65	3,56	2,34

Uwagi: w tabeli przedstawiono średnie z odpowiedzi beneficjentów na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza bardzo mały wpływ lub brak wpływu, a 5 – bardzo duży wpływ).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Ważnym efektem realizowanych projektów, o którym warto wspomnieć w tym miejscu, a który bywa pomijany w wielu analizach jest budowanie sieci współpracy dzięki realizowanym projektom (tab. 69). Mogą one pozytywnie skutkować w przyszłości, zwłaszcza że w przyszłym okresie programowania wzrośnie znaczenie współpracy pomiędzy różnymi podmiotami w projektach o charakterze zintegrowanym. Wyniki ankiety wśród beneficjentów wskazują, że realizowane

działania w ramach RPO WP przyczyniły się do lepszego poznania się partnerów pochodzących z różnych sektorów. Zdecydowana większość jednostek samorządu terytorialnego nawiązała kontakt z przedstawicielami innych samorządów. Należy uznać to za korzystne zjawisko, gdyż jak podkreślają eksperci w zakresie polityki miejskiej, współpraca jednostek samorządowych, zwłaszcza w obszarach funkcjonalnych miast, stanowi jedno z największych wyzwań wdrażania polityki miejskiej w przyszłym okresie programowania. Ponadto władze lokalne zaktywizowały współpracę z trzecim sektorem (blisko połowa z przebadanych) oraz z przedsiębiorstwami (ponad 1/3 z ankietowanych JST). Sami przedsiębiorcy rozwijali współpracę głównie z innymi firmami. Za dość pozytywne zjawisko można uznać rosnącą współpracę z sektorem nauki (co szósty przebadany przedsiębiorca) oraz z instytucjami otoczenia biznesu (co czwarty).

Tab. 69. Współpraca beneficjentów w ramach projektów RPO WP

Odsetek beneficjentów, którzy nawiązali współpracę z:	Ogółem (N=174)	Typ beneficjenta		
		jednostka samorządu terytorialnego (N=51)	przedsię- biorstwo (N=70)	inne podmioty (N=53)
władzami lokalnymi	51,7	84,3	25,7	55,8
instytucjami otoczenia biznesu	16,7	13,7	24,3	9,6
organizacjami pozarządowymi	23,0	47,1	8,6	19,2
uczelniami wyższymi lub jednostkami badawczo-rozwojowymi	16,7	15,7	15,7	19,2
przedsiębiorstwami	48,3	35,3	78,6	21,2
innymi podmiotami	4,6	3,9	1,4	9,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Tab. 70. Opinie beneficjentów na temat wpływu realizowanych przez nich w ramach RPO WP projektów na otoczenie lokalne

Wpływ projektów na otoczenie lokalne	RAZEM	Kategorie wielkości miast (w tys. mieszk.)						Wielkość miasta		Status administracyjny miasta			Położenie w RzOM		Podregion statystyczny			
		poniżej 5	5-10	10-20	20-50	50-100	powyżej 100	małe	średnie	miasta na prawach powiatu	powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
lepszé zaspokojenie potrzeb życiowych mieszkańców	3,32	3,67	3,52	3,17	3,35	3,18	3,13	3,42	3,23	3,27	3,20	3,75	3,20	3,37	3,61	3,25	3,19	3,25
poprawa estetyki i wizerunku miejscowości	3,18	4,11	3,07	3,07	3,00	3,42	2,63	3,32	3,05	3,04	3,03	3,86	2,75	3,39	3,34	3,47	2,75	3,28
zwiększenie konkurencyjności gospodarczej miasta	3,01	2,95	2,89	2,90	3,03	2,88	3,46	2,91	3,09	3,23	2,85	3,07	3,18	2,92	2,66	2,82	3,17	3,24
wzrost dumy mieszkańców z miejsca zamieszkania	2,87	3,44	2,88	2,66	2,80	3,09	2,50	2,93	2,83	2,82	2,77	3,30	2,59	3,02	3,00	3,10	2,56	2,94
rozwój przedsiębiorczości i innowacji	2,86	2,61	2,44	2,88	2,78	2,70	3,83	2,66	3,02	3,16	2,79	2,55	3,32	2,63	2,36	2,55	3,37	2,96
przyczynił się do ochrony przyrody	2,85	3,65	2,74	2,67	2,97	2,70	2,67	2,92	2,79	2,48	2,85	3,52	2,86	2,84	3,00	2,61	2,71	3,02
stworzenie nowych miejsc pracy w otoczeniu firmy/instytucji	2,67	2,61	2,44	2,83	2,53	2,76	2,88	2,64	2,70	2,70	2,74	2,39	2,84	2,59	2,49	2,91	2,81	2,52
przyciąganie do gminy odwiedzających/turystów spoza gminy	2,37	3,00	2,48	2,07	2,00	2,73	2,21	2,45	2,32	2,32	2,27	2,79	2,27	2,43	2,37	2,50	2,23	2,44
wzrost liczby inwestycji prywatnych realizowanych w mieście	2,21	2,78	2,11	2,04	2,11	1,97	2,61	2,25	2,19	2,24	2,06	2,64	2,44	2,10	2,08	2,16	2,47	2,10
przyciąganie do gminy nowych mieszkańców/powroty emigrantów	2,14	2,50	2,30	1,83	2,14	1,97	2,29	2,16	2,12	2,24	1,94	2,57	2,29	2,06	2,08	1,91	2,25	2,23
poprawa dostępności komunikacyjnej miasta	2,10	2,94	2,22	2,00	2,17	1,82	1,71	2,31	1,92	1,66	2,14	2,75	2,05	2,12	2,18	1,97	2,04	2,17
wzmocnienia potencjału naukowo-badawczego	2,08	1,50	1,63	1,90	2,26	2,18	2,83	1,70	2,38	2,44	2,06	1,50	2,38	1,93	1,71	1,84	2,38	2,23
przyciągnięcie inwestorów z zewnątrz	2,07	2,22	2,00	1,86	1,94	1,91	2,67	2,00	2,12	2,18	1,93	2,29	2,30	1,95	1,92	1,75	2,38	2,08

Uwagi: wpływ oceniano na skali od 1 do 5, gdzie 1 to bardzo mały wpływ lub brak wpływu, a 5 – bardzo duży wpływ; N = 174.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Poprawa dostępności komunikacyjnej

Zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszarów położonych peryferyjnie

Pytanie badawcze:

Czy projekty przyczynią się do zwiększenia dostępności obszarów położonych peryferyjnie?

Ukazane w części diagnostycznej opracowania przestrzenne zróżnicowanie dostępności komunikacyjnej w województwie podkarpackim jest funkcją odległości od Rzeszowa, a także oddalenia od głównego korytarza komunikacyjnego wzdłuż drogi krajowej nr 4.

Można wskazać kilka obszarów i ośrodków miejskich o peryferyjnym charakterze. Są to miasta powiatów lubaczowskiego, bieszczadzkiego, leskiego oraz tarnobrzeskiego, a w mniejszym stopniu krośnieńskiego, jasielskiego, mieleckiego, stalowowolskiego, niskiego i przemyskiego.

Aby w pełni odpowiedzieć na pytanie, czy realizowane w ramach RPO WP projekty przyczynią się do zwiększenia dostępności komunikacyjnej obszarów położonych peryferyjnie warto uwzględnić nie tylko projekty realizowane w miastach, ale także poza nimi w ramach działania 2.1 RPO WP, a także uwzględnić kluczowe z perspektywy poprawy dostępności projekty realizowane w ramach programów krajowych np. Infrastruktura i Środowisko z autostradą A4.

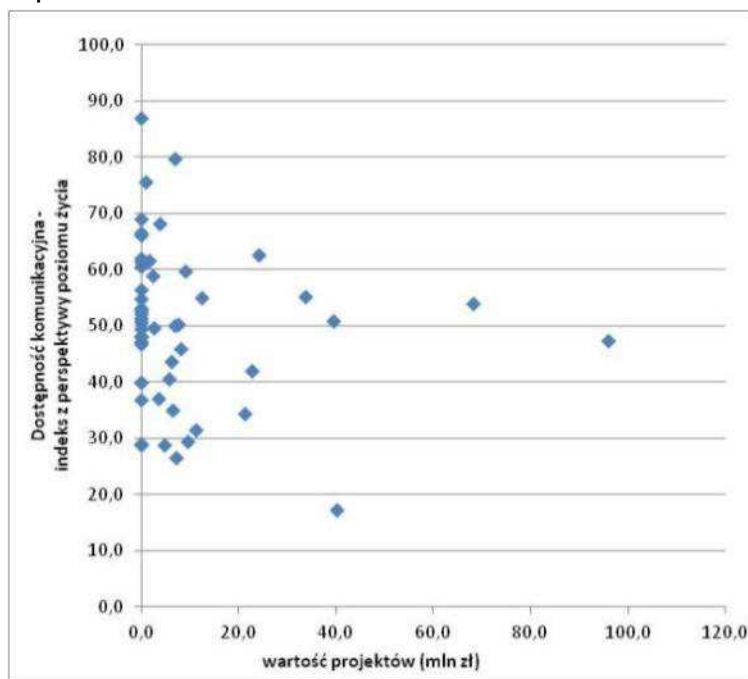
Poprawa dostępności obszarów peryferyjnych wiąże się z podnoszeniem standardów dróg łączących te obszary ze stolicą regionu i innymi obszarami węzłowymi – są to działania wykraczające poza analizowane projekty realizowane w obrębie miast. Największy pozytywny wpływ będzie mieć otwarcie autostrady A4, a także budowa obwodnic miast, które najbardziej poprawiają dostępność czasową. Z perspektywy poprawy dostępności obszarów peryferyjnych najważniejsza inwestycja, która obecnie realizowana jest tylko na niewielkim fragmencie, to trasa ekspresowa S19. Znacznie wcześniejsze otwarcie autostrady A4 niż budowa dróg S19 i S72 pogłębi przejściowo występujące w województwie różnice w dostępności. Mimo, że wszędzie nastąpi poprawa dostępności to będzie ona większa wzdłuż korytarza autostrady.

Uwzględniając tylko projekty realizowane na terenie miast w ramach RPO WP 2007-2013, których jest 69 to można zauważyć, że w niewielkim stopniu dopasowane są one do zdiagnozowanych problemów dostępności (rys. 46). Dopasowane są one do potencjału ludnościowego i pod względem wartości projektów w większości realizowane są w obszarach o średnim stopniu peryferyjności. Należy jednak pamiętać, że nawet inwestycje realizowane w centrum województwa są bardzo cenne dla poprawy dostępności w obszarach peryferyjnych, gdyż poprawiają odcinki na trasach, łączących te obszary z centrum.

Najwięcej, bo aż 8 projektów, o łącznej wartości 95,8 mln zł przypada na miasto Mielec. Wprawdzie pod względem dostępności komunikacyjnej plasuje się

ono w środku stawki miast, ale jest to ośrodek, który jako położony poza systemem dróg krajowych poprawę swojej dostępności może wiązać jedynie z aktywnością na poziomie regionalnym i lokalnym, dlatego jego czołowa pozycja jest uzasadniona. Innymi miastami o dużej koncentracji środków przeznaczonych na sferę transportową są Stalowa Wola, Rzeszów, Krosno i Przemyśl.

W 24 miastach nie realizowano projektów w ramach działania 2.1 RPO WP. Są to w większości małe miasta o peryferyjnym położeniu (m.in. Narol, Oleszyce, Zagórz, Dukla, Jedlicze), a także najbardziej peryferyjnie położone (oprócz Tarnobrzega) miasto powiatowe – Lubaczów.

Rys. 46. Dostępność komunikacyjna miast a całkowita wartość projektów schematu 2.1 RPO WP realizowanych w tych miastach.

Źródło: opracowanie własne.

Realizowane projekty w niewielkim stopniu poprawiają dostępność czasową, ale poprzez podniesienie poziomu bezpieczeństwa i zwiększenie komfortu podróży wpływają na poprawę wizerunkową i poczucie dostępności. Sama dostępność komunikacyjna to nie tylko czas dotarcia, ale także bezpieczeństwo, komfort i możliwość zaparkowania w miejscu docelowym podróży. Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki ankiety wśród beneficjentów. Wynika z niej jednoznacznie, że szeroko rozumiana sfera infrastruktury drogowej i parkingowej, a także dostępność drogowa miast zostały ocenione jako najbardziej pozytywnie zmieniające się w ostatnich 5 latach, chociaż ich obecny stan wciąż oceniany jest jako wysoce niezadawalający.

Zwiększenie dostępności terytorialnej regionu na poziomie kraju i UE

Pytanie badawcze:

Czy projekty wpłyną na zwiększenie dostępności terytorialnej regionu na poziomie kraju i UE?

Poprawa dostępność terytorialnej regionu na poziomie kraju i UE w jeszcze większym stopniu niż przypadku obszarów peryferyjnych jest zależna od działań realizowanych na poziomie centralnym. Kluczowa jest tutaj budowa autostrady A4, a także tras S19 i S72, których ukończenie znacznie przybliży region do najważniejszych ośrodków gospodarczych kraju, a także Europy. Niewątpliwie poprawi atrakcyjność inwestycyjną regionu, ale także przyczyni się do dalszego różnicowania tej atrakcyjności – zyskają najbardziej miasta położone w pobliżu autostrady. Inwestycje związane z budową podkarpackiego odcinka autostrady A4 przewyższają łączną wartość wszystkich pozostałych inwestycji w sferze transportowej. Podobnie duże jest znaczenie i wpływ tej inwestycji na zwiększenie dostępności terytorialnej regionu. Dla porównania obecna dostępność drogowa Rzeszowa do granicy z Niemcami wynosi 350 minut a po otwarciu wszystkich odcinków autostrady będzie to 280 minut, oznacza to, że Rzeszów będzie o 70 minut bliżej Krakowa, Wrocławia i Europy Zachodniej.

Drugą pod względem wartości inwestycją także realizowaną w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013 jest modernizacja linii kolejowej E30/C-E 30 (Kraków – Rzeszów). Połączenia kolejowe oceniane są przez badanych beneficjentów najbardziej negatywnie, a ponadto jest to jedna ze sfer, która postrzegana jest jako ulegająca pogorszeniu. Dlatego warto odnotować, że obok wcześniej wspomnianej modernizacji władze województwa wyasygnowały środki na modernizację linii kolejowej Rzeszów-Jasło (wartość projektu 160 mln zł) oraz Stróże-Krościenko (wartość projektu 63 mln zł). Obecnie najszybsza podróż koleją do Krakowa wynosi około 165 minut. Po modernizacji czas skróci się o 70 minut do około 95 minut. Dalsze prace między Krakowem a Wrocławiem, a także między Krakowem a Warszawą, przybliżą Rzeszów do innych polskich metropolii nawet o ponad dwie godziny.

Dla poprawy dostępności terytorialnej, a zarazem atrakcyjności inwestycyjnej we współczesnym zglobalizowanym i usieciowionym świecie, bardzo istotna jest troska o połączenia lotnicze. Port lotniczy „Rzeszów-Jasionka” jest beneficjentem aż 14 projektów na łączną sumę 412 mln zł z tego prawie połowa przypada na 2 projekty realizowane w ramach programu Infrastruktura i Środowisko 2007-2013, a reszta to 12 projektów realizowanych w ramach różnych działań schematu 2.1 RPO WP. Unowocześnienie i rozbudowa portu lotniczego nie tylko poprawi dostępność, ale także wzmocni funkcje metropolitalne Rzeszowa. Pełne wykorzystanie potencjału lotniska i jego perspektywy rozwoju zależne są od dostępności drogowej i atrakcyjności dojazdu do lotniska spoza województwa. Autostrada A4 sprawi, że istotnie zwiększy się dostępność do lotniska z powiatów regionu tarnowskiego. Kluczowe tutaj będzie realizacja tras S19 i S72 zwiększająca oddziaływanie lotniska w regionie świętokrzyskim i lubelskim oraz kraju preszowskim na Słowacji. Należy

podkreślić, podpierając się przykładem lotnisk regionalnych w Hiszpanii, że najnowocześniejszy terminal i urządzenia nie gwarantują sukcesu lotniska i jego żywotności, a istotna jest odpowiednia liczba podróżnych zależna od dostępności do lotniska i dostępności do konkurujących lotnisk.

Podsumowując, należy podkreślić, że dostępność terytorialna regionu i ta w jego obrębie ulegną w najbliższym czasie ogromnej poprawie i to zarówno w obrębie transportu drogowego, kolejowego i lotniczego. Koncentracja wysiłków modernizacyjnych w obszarze metropolitalnym Rzeszowa (lotnisko, fragmenty drogi S7) i korytarza autostrady A4 (autostrada, linia kolejowa do Krakowa) spowodują zwiększenie względnych różnic dostępności między tak nakreślonym obszarem rdzeniowym a peryferiami województwa. Dlatego dla zachowania spójności terytorialnej kluczowa będzie realizacja połączeń na osiach północ-południe (m.in. trasa S19), a także dalsze prace na trasach łączących miasta z autostradą A4 i drogą S19.

III. Wpływ projektów z zakresu rewitalizacji na wzmocnienie wewnętrznej spójności ośrodków miejskich

W ramach niniejszego rozdziału dokonano kompleksowej oceny zrealizowanych i trwających projektów związanych z rewitalizacją, wdrażanych w ramach VII osi priorytetowej RPO WP. Ocena projektów z zakresu rewitalizacji przeprowadzona została w kontekście całego badania ewaluacyjnego, z wykorzystywaniem efektu realizacji Celu I tj. z diagnozy stanu rozwoju miast województwa podkarpackiego. Jednocześnie efekty analizy działań rewitalizacyjnych w miastach regionu były podstawą do sformułowania rekomendacji w kontekście wyzwań nowego okresu programowania.

Zasadnicza analiza projektów rewitalizacyjnych zostanie podjęta z punktu widzenia dwóch grup kryteriów związanych z:

1. Jakością organizacji samego projektu i odpowiedniością względem modelowych założeń rewitalizacji (sformułowanych w podręczniku pt. *Model rewitalizacji miast* K. Janasa i W. Jarczewskiego (2010))
2. Wpływem projektów na rozwój miast – ich skutecznością, efektywnością oraz użytecznością i trwałością.

Obie grupy kryteriów są ze sobą powiązane, ponieważ dobra organizacja i uwzględnienie kluczowych założeń modelowego procesu rewitalizacji zwiększa zasadniczo szansę projektu na powodzenie.

Zaproponowane metody, ze względu na kompleksowy charakter procesów rewitalizacji pozwoliły na ocenę zakresu i skuteczności podjętych działań z punktu widzenia dwóch zasadniczych komponentów struktury miast tj.:

1. podsystemu społecznego (społeczność, gospodarka, tożsamość i wizerunek),
2. podsystemu urbanistycznego (tkanka miejska, infrastruktura, środowisko naturalne).

Ze względu na charakter rewitalizacji jako procesu, głównym narzędziem badawczym była ekspercka analiza dokumentów takich jak:

- dokumentacja projektowa wszystkich działań rewitalizacyjnych przeprowadzonych przy zastosowaniu wsparcia z RPO 2007-2013 w województwie podkarpackim,
- lokalne programy rewitalizacji,
- lokalnego kontekstu wynikającego z założeń planowania przestrzennego (analiza planów i studium), oraz dokumentów strategicznych miast i gmin miejsko-wiejskich.

Wyniki zastosowania tych techniki badawczych uzupełniono wynikami innych metod, a w szczególności:

- badań ankietowych wśród mieszkańców 5 miast wyznaczonych do badań studiów przypadków,
- wywiadów telefonicznych z mieszkańcami, przedsiębiorcami/inwestorami,

- badań ankietowych z beneficjentami projektów,
- pogłębionych wywiadów wśród władz 5 miast wyznaczonych do badań w ramach studiów przypadków,
- analiz przestrzennych.

III.1. Rewitalizacja w RPO WP

W podkarpackim Regionalnym Programie Operacyjnym rewitalizacja była finansowana w ramach Osi Priorytetowej VII *Spójność wewnątrzregionalna*. W ramach tej osi priorytetowej przewidziano trzy działania (tab. 71):

- 7.1. Rewitalizacja miast,
- 7.2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych,
- 7.3 Aktywizacja obszarów zmarginalizowanych gospodarczo oraz wsparcie terenów zniszczonych przez powódź.

Tab. 71. Podstawowe informacje o alokacjach w ramach Osi Priorytetowej VII *Spójność wewnątrzregionalna*

Działanie	Rodzaje podmiotów, które mogły ubiegać się o dofinansowanie	Rodzaje projektów podlegających dofinansowaniu	Szacunkowa kwota przeznaczona na dofinansowanie projektów w ramach konkursu
7.1. Rewitalizacja miast	jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych, szkoły wyższe, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe, Towarzystwa Budownictwa Społecznego.	przedsięwzięcia na obszarach i w obiektach rewitalizowanych, w tym renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja i wyposażenie istniejącej zabudowy na cele gospodarcze, społeczne, edukacyjne, kulturowe, turystyczne oraz mieszkalne, oraz poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej, budowa i wyposażenie nowych obiektów, systemy poprawy bezpieczeństwa publicznego oraz przedsięwzięcia mające na celu walkę z przestępczością i patologiami społecznymi, przedsięwzięcia służące aktywizacji społeczności zamieszkujących obszary rewitalizowane oraz przeciwdziałaniu negatywnym zjawiskom społecznym, renowacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych oraz renowacja i adaptacja na cele mieszkaniowe budynków istniejących stanowiących własność władz publicznych lub własność podmiotów działających w celach niezarobkowych,	Dla spółdzielni mieszkaniowych – 15 000 000,00 zł Dla wspólnot mieszkaniowych – 8 500 000,00 zł Dla pozostałych wnioskodawców – 70 000 000,00 zł

7.2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych (poprzemysłowych, powojennych, popegeerowskich, powstałych w wyniku zaniechania rozpoczętych inwestycji)	jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych, szkoły wyższe, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe, Towarzystwa Budownictwa Społecznego, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne	przedsięwzięcia na obszarach i w obiektach rewitalizowanych służące ich adaptacji do potrzeb gospodarczych, społecznych, edukacyjnych, kulturowych, turystycznych oraz mieszkalnych, rekultywacja terenów zdegradowanych, przedsięwzięcia służące wypromowaniu obszarów i obiektów rewitalizowanych, renowacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych na terenach zdegradowanych oraz renowacja i adaptacja na cele mieszkaniowe budynków istniejących stanowiących własność władz publicznych lub własność podmiotów działających w celach niezarobkowych.	Dla spółdzielni mieszkaniowych – 10 000 000,00 zł Dla wspólnot mieszkaniowych – 7 000 000,00 zł Dla pozostałych wnioskodawców – 30 000 000,00 zł
7.3 Aktywizacja obszarów zmarginalizowanych gospodarczo	jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych, szkoły wyższe, organizacje pozarządowe, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne.	uzbrojenie terenów wraz ze zwiększeniem ich dostępności komunikacyjnej m.in. poprzez modernizację i budowę bezpośrednich dróg dojazdowych – nie będą dopuszczalne projekty dotyczące wyłącznie infrastruktury drogowej, przedsięwzięcia służące wypromowaniu uzbrojonych terenów inwestycyjnych, projekty dot. niezagospodarowanych oraz niedokończonych w wyniku zaniechania inwestycji obiektów w celu dostosowania ich do potrzeb gospodarczych, społecznych, edukacyjnych, kulturowych i turystycznych.	55 000 000,00 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie naboru wniosku umieszczonego na stronie internetowej www.rpo.podkarpackie.pl. Tabela zawiera szacunkowe kwoty przeznaczone na dofinansowanie projektów w ramach konkursu.

O dofinansowanie, w ramach działań 7.1 oraz 7.2, mogły starać się tylko te projekty, które zostały włączone do lokalnych programów rewitalizacji (LPR). Miasta przygotowywały LPR-y zgodnie z wytycznymi przedstawionymi przez Urząd Marszałkowski. LPR-y nie podlegały ocenie merytorycznej – musiały jedynie spełniać kryteria formalne. Dodatkowo w działaniu 7.1 odpowiadającym za 87,5% wartości projektów⁹³, przyjęto zasadę, że jeden podmiot (np. gmina, spółdzielnia mieszkaniowa) może ubiegać się o dofinansowanie tylko jednego projektu. Władze miast w żaden sposób nie koordynowały procesu ubiegania się o środki przez podmioty, których projekty zostały wpisane do LPR-ów.

⁹³ Łącznie z projektem kluczowym.

Maksymalną kwotę dofinansowania określono na poziomie 85% wartości kosztów kwalifikowalnych projektu. Nie przyjęto natomiast limitu dotyczącego liczby projektów, które mogą być współfinansowane w ramach jednego miasta, ani także maksymalnej kwoty, która może być alokowana w jednym mieście.

W wyniku przeprowadzonego naboru w ramach osi VII RPO WP zdecydowano o współfinansowaniu na terenie miast Podkarpacia 59 projektów. Ogólna wartość tych projektów wyniosła 298,7 mln zł, a ogólna wartość dofinansowania wyniosła 222,6 mln zł. Oznacza to, że średnie współfinansowanie projektów wynosiło 74,5% wartości projektów.

Tab. 72. Alokacja środków na rewitalizację w ramach Osi priorytetowej VII RPO WP w podziale na miasta

Miasto	Całkowita wartość projektów (w mln zł)	Udział w całkowitej alokacji w regionie (%)	Liczba projektów
Przemyśl	44,4	14,9	13
Rzeszów	30,6	10,3	2
Sanok	19,8	6,6	4
Mielec	14,3	4,8	2
Kolbuszowa	13,8	4,6	2
Jasło	13,3	4,5	2
Stalowa Wola	13,2	4,4	1
Leżajsk	13,1	4,4	3
Nowa Dęba	11,7	3,9	1
Strzyżów	10,2	3,4	1
Dynów	10,1	3,4	1
Ulanów	9,2	3,1	1
Pilzno	8,2	2,7	1
Tarnobrzeg	8,1	2,7	2
Baranów Sandomierski	7,5	2,5	1
Narol	7,4	2,5	1
Krosno	7,3	2,4	1
Błażowa	6,8	2,3	1
Nisko	6,4	2,1	1
Brzozów	6,0	2,0	3
Przeworsk	5,7	1,9	2
Radymno	5,0	1,7	1
Oleszyce	5,0	1,7	1
Sokołów Małopolski	4,3	1,5	1
Lesko	4,1	1,4	2
Ropczyce	4,1	1,4	2
Dębica	2,6	0,9	2
Sędziszów Małopolski	2,3	0,8	2
Ustrzyki Dolne	2,2	0,7	1
Sieniawa	1,9	0,6	1
RAZEM	298,7	100	59

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy wniosków.

Brak przyjęcia limitów liczby i wielkości alokowanych środków dla poszczególnych miast dał w efekcie dużą nierównomierność przestrzenną w rozmieszczeniu współfinansowanych projektów. Rekordzistą okazał się Przemyśl.

Podmioty z tego miasta, w tym głównie wspólnoty mieszkaniowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, w sumie otrzymały 13 projektów, których wartość sięgnęła niemal 15% całkowitej alokacji (tab. 72). Można także zaobserwować dużą nierównomierność w rozmieszczeniu wielkości nakładów, szczególnie jeżeli porówna się je do liczby ludności poszczególnych miast. Dla przykładu: alokacje w Kolbuszowej i Mielcu były praktycznie identyczne, za to większe niż w Stalowej Woli. W Sanoku wsparcie otrzymały 4 projekty, a w Stalowej Woli tylko 1.

III.2. Analiza projektów rewitalizacji na podstawie dokumentacji projektowej i LPR-ów

W celu oceny poszczególnych projektów i ich znaczenia dla rozwoju miast, a także skuteczności, efektywności, użyteczności i trwałości przeprowadzono, w oparciu o dokumentację projektową – ocenę każdego projektu. Każdy projekt oceniano w kontekście założeń modelowych rewitalizacji⁹⁴ (11 wskaźników) oraz wpływu projektu na rozwój miasta i jego spójność (9 wskaźników). Dla oceny projektów przeanalizowano także, jako kontekst, lokalne programy rewitalizacji. Tak przeprowadzona ewaluacja projektów pozwoliła na szeroką ocenę efektów wykorzystania środków Osi priorytetowej VII *Spójność wewnątrzregionalna* RPO WP. Przyjęto następujący układ prezentacyjny:

- wskaźnik wraz z opisem,
- kryteria oceny,
- wnioski z analizy wskaźnika.

Kompleksowe podsumowanie i wnioski z tej części przedstawiono formułując odpowiedzi na pytania badawcze.

III.2.1. Ewaluacja projektów w kontekście założeń modelowych rewitalizacji

Wskaźnik 1.

Powiązania z innymi projektami w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji. (Czy projekt realizowany jest w ramach kompleksowego programu rewitalizacji? W jaki sposób projekt powiązany został z innymi zadaniami, czy powiązanie to stwarza szanse na uzyskanie efektu synergicznego?)

Kryteria oceny: Na podstawie analizy Lokalnego Programu Rewitalizacji oraz opisu projektu oceniano stopień powiązania z innymi projektami na danym obszarze rewitalizacji w skali:

- 0 – brak powiązań z innymi projektami, brak efektu synergii,
- 1 – powiązania z innymi projektami słabe, małe szanse na osiągnięcie efektu synergii,
- 2 – istnieją powiązania z innymi projektami, istnieje szansa na osiągnięcie efektu synergii,
- 3 – silne powiązania z innymi projektami, duże szanse na osiągnięcie efektu synergii.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Wszystkie 59 projektów otrzymało ocenę 0. Żaden projekt nie był realizowany z uwzględnieniem innego projektu, który został wpisany do programu rewitalizacji, a

⁹⁴ Janas K., Jarczewski W., 2010, *Model procesu rewitalizacji – poziom lokalny*, [w.] K. Janas, W. Jarczewski, W. Wańkowicz, *Model rewitalizacji miast*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.

następnie finansowany ze środków RPO WP. Oczywiście miasta są organizmami silnie powiązanymi wewnątrz i poszczególnych projektów w naturalny sposób na siebie oddziałują. Jednak w ujęciu modelowym powiązane ze sobą w sposób celowy projekty pozwalają na generowanie efektów synergii i wartości dodanej, wynikającej z podejścia zintegrowanego. Wydaje się, że na brak powiązań pomiędzy projektami wpłynęły wytyczne przygotowywania LPR oraz przyjęta konstrukcja logiczna naboru. Każdy potencjalny beneficjent sam starał się o dofinansowanie swojego projektu i jego ocena nie była w żaden sposób uzależniona od powiązania z innymi projektami.

Wskaźnik 2.

Obszar interwencji i uzasadnienie potrzeby realizacji projektu – analiza kryteriów wyboru obszaru do rewitalizacji, identyfikacja problemów i uzasadnienie potrzeby rewitalizacji w kontekście występowania innych obszarów kryzysowych i z uwagi na znaczenie obszaru dla całego systemu miejskiego.

Kryteria oceny: Na podstawie analizy Lokalnego Programu Rewitalizacji oraz opisu projektu oceniano jego potrzebę realizacji w kontekście problemów zidentyfikowanych na danym obszarze objętym LPR.

- 0 – realizacja projektu nie ma znaczenia dla rewitalizacji całego systemu miejskiego,
- 1 – realizacja projektu ma niewielkie znaczenia dla rewitalizacji całego systemu miejskiego objętego LPR,
- 2 – realizacja projektu ma istotne znaczenia dla rewitalizacji całego systemu miejskiego objętego LPR,
- 3 – realizacja projektu ma bardzo istotne znaczenia dla rewitalizacji całego systemu miejskiego objętego LPR.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Średnia ocena dla tego wskaźnika wyniosła 2,5. 29 projektów otrzymało maksymalną ocenę 3, a 30 projektów ocenę 2. Oznacza to, że w kontekście przyjętych programów rewitalizacji wszystkie projekty oceniono jako istotne lub bardzo istotne dla całego systemu miejskiego. Wyniki analizy tego wskaźnika pokazują, że projekty dofinansowane w ramach Osi Priorytetowej VII *Spójność wewnątrzregionalna PRPO* były potrzebne lokalnym społecznościom i wydatkowanie środków na projekty, które uzyskały dofinansowanie należy uznać właściwie za niezbędne dla skutecznej rewitalizacji wskazanych, zdegradowanych fragmentów miast.

Wskaźnik 3.

Typ projektu/działania (miękki/nieinwestycyjny, twardy/inwestycyjny, złożony).

Kryteria oceny (typologia):

- A – projekt miękki/nieinwestycyjny,
- B – projekt twardy/inwestycyjny,

C – projekt złożony.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Wszystkie projekty miały charakter twardy/inwestycyjny i znalazły się w efekcie w kategorii B. W regulaminie naborów znalazło się wiele zapisów, które umożliwiały realizację zarówno projektów miękkich/nieinwestycyjnych, a także projektów złożonych. Dofinansowaniu podlegały m.in.: przedsięwzięcia służące aktywizacji społeczności zamieszkujących obszary rewitalizowane oraz przeciwdziałaniu negatywnym zjawiskom społecznym.

Żaden z beneficjentów nie podjął się jednak realizacji projektów złożonych, nie mówiąc już o miękkich. Nawet nakłady na działania promocyjne w prawie wszystkich projektach były bardzo ograniczane. Zazwyczaj na oznakowanie i przygotowanie tablic informacyjnych i pamiątkowych przeznaczano po kilka tysięcy złotych. Część beneficjentów deklarowała, że informacje o realizacji projektu będzie zamieszczać na swoich stronach internetowych, ale nie przewidywała środków na realizację tego zadania. Po przeanalizowaniu zapisów w aplikacjach można wręcz odnieść wrażenie, że wśród beneficjentów, w okresie przygotowywania projektów panowało przekonanie, że im mniejszy budżet przeznaczą na działania promocyjno-informacyjne, tym większe szanse będą mieli na otrzymanie finansowania.

Wskaźnik 4.

Główna sfera (element systemu miejskiego), którego dotyczy interwencja (podsystem społeczny, podsystem urbanistyczny, projekt złożony).

Kryteria oceny (typologia):

Projekt obejmował głównie następującą sferę systemu miejskiego:

- A - podsystem społeczny,
- B - podsystem urbanistyczny,
- C - projekt złożony.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Wszystkie projekty obejmowały głównie podsystem urbanistyczny. Taki wynik dla tego wskaźnika jest konsekwencją sytuacji, że wszystkie projekty koncentrowały się na „twardych” inwestycjach. Oczywiście w wyniku tych inwestycji powstaje różnego rodzaju infrastruktura, która będzie wykorzystywana przez lokalne społeczności, a także w niektórych przypadkach turystów i innych gości. Jednak prawie wszystkie środki były inwestowane w „mury” i „ulice”. Wyjątkiem są planowane w ponad połowie projektów – systemy monitoringu wizyjnego mające poprawiać bezpieczeństwo.

Wskaźnik 5.

Sfery (elementy systemu miejskiego), w których ujawnić może się pośrednie oddziaływanie projektu.

Kryteria oceny (typologia):

Pośrednie oddziaływanie projektu może ujawnić się w następujących sferach systemu miejskiego:

- A - podsystem społeczny,
- B - podsystem urbanistyczny,
- C - projekt złożony.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Wnioski z analizy wskaźnika są dosyć jednoznaczne – pośrednie oddziaływanie projektu powinno ujawniać się w obu podsystemach. W podsystemie urbanistycznym inwestycje „twarde” są dosyć oczywiste. Natomiast praktycznie wszystkie projekty będą miały także oddziaływanie w podsystemie społecznym. Nawet stosunkowo niewielkie nakłady na uporządkowanie otoczenia budynków, tworzenie skwerków, parkingów, stawianie ławeczek może przyczynić się do znacznej poprawy jakości życia. Wiele projektów to inwestycje w infrastrukturę społeczną, która radykalnie wpłynie na zmianę w podsystemie społecznym.

Wskaźnik 6.

Logiczne powiązanie z innymi działaniami i projektami w ramach programu rewitalizacji. W jaki sposób powiązania te mogą wpłynąć na pojawienie się efektu synergii i przyczynić się do przyspieszenia rozwoju lub odwrócenia negatywnych trendów w obszarze kryzysowym miasta?

Kryteria oceny:

- 0 – brak w opisie projektu powiązań z innymi działaniami i projektami w ramach programu rewitalizacji,
- 1 – istnieją w opisie projektu powiązania z innymi działaniami i projektami w ramach programu rewitalizacji.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Z uwagi na brak powiązań pomiędzy projektami nie można było oceniać i interpretować związków logicznych.

Wskaźnik 7

Bezpośredni i pośredni beneficjenci i interesariusze projektu – Jakie grupy odniosą bezpośrednią korzyść z realizacji projektu, a jakie odniosą korzyści pośrednio.

Kryteria oceny:

Beneficjenci i interesariusze projektu:

- 1 – mieszkańcy rewitalizowanych budynków,
- 2 – mieszkańcy miasta, a w szczególności mieszkańcy obszaru objętego LPR, a także nieliczni goście (turyści, pielgrzymi, nowi inwestorzy i inni),
- 3 - mieszkańcy miasta oraz goście (turyści, pielgrzymi, nowi inwestorzy i inni).

Wnioski z analizy wskaźnika:

Dla 21 projektów oceniono, że głównymi interesariuszami i beneficjentami będą głównie mieszkańcy rewitalizowanych budynków, dla 8 projektów oprócz mieszkańców tych budynków także szerzej – mieszkańcy miasta i nieliczni goście a dla 29 projektów to zarówno mieszkańcy miasta jak i goście (turyści, pielgrzymi, nowi inwestorzy i inni). Taki rozkład projektów należy uznać za zadowalający. Pokazuje on, że w skali województwa (bo już oczywiście nie w skali poszczególnych miast) – wsparcie zostało skierowane zarówno bezpośrednio do mieszkańców zdegradowanych budynków, pozostałych mieszkańców miast, którzy być może mieszkają w zadowalających warunkach, ale chętnie wykorzystają nową, lepszą przestrzeń publiczną i infrastrukturę społeczną oraz do szeroko pojętej grupy „gości”. Pod tym terminem należy rozumieć wszystkich, którzy, nie mieszkając w danym mieście, będą mieli możliwość korzystania z efektów rewitalizacji (infrastruktury społecznej oraz przestrzeni publicznych). W przyszłości podobne proporcje powinny być także zachowane na poziomie poszczególnych miast.

Wskaźnik 8

Realizacja projektu w partnerstwie.

Kryteria oceny:

- 0 – projekt realizowany wyłącznie przez podmiot, który otrzymał dofinansowanie,
- 1 – projekt realizowany w partnerstwie z innymi podmiotami.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Skuteczna rewitalizacja jako proces szeroki i wieloelementowy możliwa jest jedynie w warunkach szerokiego porozumienia i współpracy pomiędzy różnego rodzaju podmiotami (aktorami) na scenie miejskiej. Znacząca większość projektów tego wymagania nie spełniła. Zaledwie 15 projektów realizowanych jest w partnerstwie, najczęściej z tylko jednym partnerem. Pozostałe projekty mają zatem charakter, co do konstrukcji projektu – indywidualistyczny. Najczęściej ktoś miał pomysł na projekt, zgłosił go na listę projektów w programie rewitalizacji, następnie wypełnił wniosek, otrzymał dofinansowanie i projekt zrealizował. Na żadnym etapie nie nawiązywał relacji partnerstwa. Wydaje się, że docelowo prawie każdy projekt, a w szczególności inwestycyjny w procesie rewitalizacji, powinien być realizowany w partnerstwach.

Wskaźnik 9.

Sposób, w jaki różne podmioty miejskiej sceny zostały włączone w realizację lub kontynuację działań.

Kryteria oceny:

- 0 – brak włączenia innych podmiotów miejskich w realizację lub kontynuację działań,

- 1 – słabe włączenie innych podmiotów miejskich w realizację lub kontynuację działań,
- 2 – istotne włączenie innych podmiotów miejskich w realizację lub kontynuację działań,
- 3 – bardzo istotne włączenie innych podmiotów miejskich w realizację lub kontynuację działań.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Dla projektów, w których realizowana jest lub była współpraca partnerska oceniono stopień zaangażowania i wykorzystania partnerów. Okazało się, że tam, gdzie partnerstwo zostało nawiązane, tam też było ono od razu dosyć mocno intensyfikowane i wykorzystywane do realizacji wspólnych celów. Dla wszystkich 15 projektów włączenie partnerów w realizację projektów oceniono jako istotne lub bardzo istotne dla działań rewitalizacyjnych. Można więc wysnuć wniosek, że tam, gdzie wykonano wysiłek wspólnego aplikowania, tam też znalazło się od razu znaczna przestrzeń do wspólnego działania.

W tym miejscu warto wspomnieć o zupełnie nietypowym projekcie pt. *Rewitalizacja miasta Kolbuszowa*. Ten projekt angażuje tak wielu różnego rodzaju partnerów i jest tak kompleksowy, że właściwie stał się dla Kolbuszowej mini programem rewitalizacji. W jednym projekcie, wartym w sumie 8,8 mln zł, zaplanowano m.in.:

- renowację Kaplicy Grobowej Tyszkiewiczów na cmentarzu Parafialnym,
- przebudowę i zagospodarowanie płyty Rynku Placu Wolności,
- utworzenie Centrum Transferu Nowoczesnych Technologii i Kolbuszowskiego Inkubatora Przedsiębiorczości.

Wskaźnik 10.

Realizacja projektów w partnerstwie publiczno-prywatnym (PPP) lub publiczno-publicznym.

Kryteria oceny:

- 0 – brak PPP,
- 1 – doszło do PPP.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Żaden projekt nie był realizowany z wykorzystaniem partnerstwa publiczno-prywatnego.

Wskaźnik 11.

Sposób, w jaki zostały uwzględnione założenia partycypacji społecznej na etapie planowania i realizacji projektów rewitalizacyjnych.

Kryteria oceny:

- 0 – brak partycypacji społecznej,

- 1 – partycypacja społeczna na etapie planowania lub na etapie realizacji projektu,
- 2 – partycypacja społeczna zarówno na etapie planowania jak i realizacji projektu.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Partycypacja społeczna nie była w żaden sposób wymagana ani promowana w procesie przygotowywania wniosków projektowych, a także na etapie realizacji projektów. Stąd też w żadnym z projektów nie opisano czy, a jeżeli tak, to jaką procedurę włączenia społeczności lokalnych do planowania i realizacji projektu wykorzystano. Czasami z kontekstu można wywnioskować, że mieszkańcom w jakiś sposób zależało np. na odnowie płyty rynku czy dobudowaniu wieży do ratusza. Nie można jednak stwierdzić, w jaki sposób te różnego rodzaju oczekiwania społeczne były identyfikowane, a pomysły konsultowane. W przyszłości partycypacja społeczna powinna być obowiązkowym elementem procesu przygotowywania i realizacji każdego projektu rewitalizacyjnego.

Podsumowanie

W ramach analizy skonstruowano wskaźnik dopasowania projektów do założeń modelowych rewitalizacji. W sumie każdy projekt w tej kategorii mógł otrzymać 17 punktów. Średnia ocena projektów wyniosła 5,44 (32% możliwych do zdobycia punktów). Najwięcej punktów zdobyły rewitalizacje Ropczyc i Kolbuszowej – po 10, czyli niecałe 60%. W sumie należy więc stwierdzić, że w stosunku do założeń modelowych w projektach rewitalizacyjnych, zidentyfikowano znaczne braki. W szczególności dotyczyły one:

- braku powiązania projektów ze sobą (brak kompleksowości),
- słabej współpracy z partnerami w ramach projektów,
- braku partycypacji społecznej,
- skoncentrowania się jedynie na inwestycjach „twardych”.

Wszystkie projekty przyczyniały się natomiast do realizacji celów zapisanych w poszczególnych lokalnych programach rewitalizacji w stopniu istotnym lub bardzo istotnym. Należy stwierdzić zatem, że projekty, choć tylko w ograniczonym stopniu przyczyniały się do kompleksowej rewitalizacji podkarpackich miast, to były potrzebne i ważne dla lokalnych społeczności.

III.2.2. Wpływ projektów na rozwój miast i ich spójność

Wskaźnik 12.

Zakładany lub istniejący wpływ projektu na sferę społeczną i gospodarczą.

Kryteria oceny:

- 0 – brak wpływu projektu na sferę społeczną i gospodarczą,
- 1 – słaby wpływ projektu na sferę społeczną i gospodarczą,
- 2 – istotny wpływ projektu na sferę społeczną i gospodarczą,
- 3 – bardzo istotny wpływ projektu na sferę społeczną i gospodarczą.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Realizacja praktycznie wszystkich projektów miała wpływ na sferę społeczną i gospodarczą. Ocenę 1, czyli słaby wpływ otrzymała większość projektów polegających na prostej renowacji czy termomodernizacji wielorodzinnych budynków mieszkalnych. W sumie takich projektów było 29. Jeżeli jednak oprócz odnowy budynku mieszkalnego realizowane były także inwestycje w infrastrukturę rekreacyjną, place zabaw, parki itp. to takie projekty otrzymywały ocenę 2 lub 3. Większą liczbę punktów przyznawano także bardziej zaawansowanym projektom w infrastrukturę społeczną i przestrzeń publiczną.

Wskaźnik 13.

Zakładany wpływ projektu na jakość życia mieszkańców.

Kryteria oceny:

- 0 – brak wpływu projektu na jakość życia mieszkańców,
- 1 – słaby wpływ projektu na jakość życia mieszkańców,
- 2 – istotny wpływ projektu na jakość życia mieszkańców,
- 3 – bardzo istotny wpływ projektu na jakość życia mieszkańców.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Projekty realizowane w ramach VII Osi Priorytetowej RPO WP mają istotny lub bardzo istotny wpływ na jakość życia mieszkańców. Żaden projekt nie otrzymał dla tego wskaźnika oceny 0 lub 1. Różne są oczywiście grupy, dla których projekty są istotne. Projekty typowo mieszkaniowe odpowiadają za poprawę jakości życia głównie grupy osób zamieszkującej rewitalizowane budynki. Znacznie szerszy zasięg oddziaływania, choć nie tak głęboki, mają projekty w infrastrukturę i przestrzeń społeczną.

Wskaźnik 14.

Funkcje, do których wzmocnienia może przyczynić się projekt, ze zwróceniem szczególnej uwagi na egzogeniczne funkcje miastotwórcze: usługi wyższego rzędu, działalność wytwórczą oraz funkcje handlowe i turystyczne.

Kryteria oceny (typologia):

Funkcje, do których wzmocnienia może przyczynić się projekt:

- A - usługi wyższego rzędu,
- B - działalność wytwórcza,
- C - funkcje handlowe i turystyczne, a także kulturalne i usługowe.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Ponad połowa projektów przyczyniała się do wzmocniania egzogenicznych funkcji miast, w których były one realizowane. Głównie było to wzmocnienie potencjału turystycznego, usługowego lub kulturalnego oferty tych miast (biblioteki, centra kultury, ośrodki duszpasterskie przy kościołach i klasztorach). Część projektów zakwalifikowano jako wzmocnianie usług wyższego rzędu, jak np. rozwój infrastruktury dla pełnienia funkcji administracyjnych w miastach powiatowych. W niektórych przypadkach rozwój funkcji kulturalnych – np. tworzenie biblioteki o znaczeniu subregionalnym – kwalifikowano jednocześnie jako wzmocnianie usług wyższego rzędu. Zupełnie pojedyncze projekty koncentrowały się na przygotowywaniu infrastruktury technicznej i ofert inwestycyjnych na potrzeby rozwijania działalności wytwórczej. 23 projekty, głównie te poświęcone termomodernizacji i renowacji budynków, nie przyczyniały się w większym stopniu do wzmocniania egzogenicznych funkcji miastotwórczych.

Wskaźnik 15.

Obecność kwestii związanych z generowaniem nowych, w szczególności podnoszeniem atrakcyjności starych zasobów mieszkaniowych.

Kryteria oceny

- 0 – brak związku z generowaniem nowych i podnoszeniem atrakcyjności starych zasobów mieszkaniowych,
- 1 – słaby wpływ projektu na generowanie nowych i podnoszeniem atrakcyjności starych zasobów mieszkaniowych,
- 2 – istotny wpływ projektu na generowanie nowych i podnoszeniem atrakcyjności starych zasobów mieszkaniowych,
- 3 – bardzo istotny wpływ projektu na generowanie nowych i podnoszeniem atrakcyjności starych zasobów mieszkaniowych.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Podnoszenie atrakcyjności starych zasobów mieszkaniowych było celem, lub jednym z celów dla 24 projektów. W każdym z tych projektów podnoszenie atrakcyjności zasobów mieszkaniowych było istotne i przyznano po 2 punkty. Żaden projekt w większej skali nie generował natomiast nowych zasobów mieszkaniowych i z tego też powodu żadnemu projektowi nie przyznano 3 punktów.

Wskaźnik 16.

Potencjalny wpływ projektów na niwelowanie dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych.

Kryteria oceny

- 0 – brak wpływu projektu na niwelowanie dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych,
- 1 – słaby wpływ projektu na niwelowanie dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych,
- 2 – istotny wpływ projektu na niwelowanie dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych,
- 3 – bardzo istotny wpływ projektu na niwelowanie dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Realizacja 49 z 59 wniosków miała wpływ na niwelowanie dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych. Oprócz projektów dedykowanych mieszkalnictwu, do tej grupy zaliczono także szereg projektów, które poprzez inwestycje w poprawę estetyki, użyteczności i bezpieczeństwa przestrzeni publicznej pośrednio przyczyniają się do niwelowania dysproporcji w rozwoju obszarów mieszkaniowych. Jedną z cech jakości obszarów mieszkaniowych jest bowiem przestrzeń publiczna oraz szeroko pojęte „sąsiedztwo”. W sumie, realizacja znaczącej większości wniosków spowodowała pozytywne zmiany i rozwój obszarów mieszkaniowych.

Wskaźnik 17.

Ocena potencjalnego wpływu projektów na wzrost funkcjonalnego powiązania rewitalizowanego obszaru z innymi obszarami miasta.

Kryteria oceny

- 0 – brak wpływu projektów na wzrost funkcjonalnego powiązania rewitalizowanego obszaru z innymi obszarami miasta,
- 1 – słaby wpływ projektów na wzrost funkcjonalnego powiązania rewitalizowanego obszaru z innymi obszarami miasta,
- 2 – istotny wpływ projektów na wzrost funkcjonalnego powiązania rewitalizowanego obszaru z innymi obszarami miasta,
- 3 – bardzo istotny wpływ projektów na wzrost funkcjonalnego powiązania rewitalizowanego obszaru z innymi obszarami miasta.

Wnioski z analizy wskaźnika

Do wzrostu funkcjonalnych powiązań rewitalizowanego obszaru z innymi obszarami miasta przyczyniają się głównie projekty dotyczące inwestycji w przestrzeni publicznej, a w mniejszym stopniu inwestycje w infrastrukturę społeczną, rozbiórki zbędnych i zrujnowanych obiektów.

Wskaźnik 18.

Ocena potencjalnego wpływu projektów na zwiększenie przestrzennej spójności obszaru miasta poprzez zwiększenie jego dostępności i minimalizowanie wpływu barier przestrzennych.

Kryteria oceny

- 0 – brak wpływu projektu na zwiększenie przestrzennej spójności obszaru miasta,
- 1 – słaby wpływ projektu na zwiększenie przestrzennej spójności obszaru miasta,
- 2 – istotny wpływ projektu na zwiększenie przestrzennej spójności obszaru miasta,
- 3 – bardzo istotny wpływ projektu na zwiększenie przestrzennej spójności obszaru miasta.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Wszystkie projekty niemieszkaniowe, a także kilka projektów mieszkaniowych przyczyniają się do poprawy spójności przestrzennej miast i minimalizowaniu różnego rodzaju barier przestrzennych.

Wskaźnik 19.

Trwałość w planowanych i realizowanych projektach rewitalizacyjnych.

Kryteria oceny:

- 0 – trwałość projektu zapewniona tylko do końca trwania projektu,
- 1 – trwałość projektu zapewniona do 5 lat od zakończenia projektu,
- 2 – trwałość projektu zapewniona powyżej 5 lat od zakończenia projektu.

Wnioski z analizy wskaźnika:

Każdy projekt ma zakładaną trwałość minimalną 5 lat. Jednak przedstawione plany wykorzystania efektów projektów praktycznie dla wszystkich projektów pokazują, że trwałość projektów będzie zapewniona także dłużej niż 5 lat po zakończeniu projektów.

Wskaźnik 20.

Wpływ planowanych działań pod kątem ich trwałości oraz identyfikacja działań perspektywicznych (po zakończeniu projektu), które przyczynią się do utrwalenia pozytywnych efektów.

Kryteria oceny

- 0 – brak kolejnych działań perspektywicznych które przyczynią się do utrwalenia pozytywnych efektów,

1 – istnieją plany kolejnych działań perspektywicznych które przyczynią się do utrwalenia pozytywnych efektów.

Wnioski z analizy wskaźnika:

W żadnym projekcie nie przedstawiono programu działań perspektywicznych, które miałyby przyczyniać się w przyszłości do wzmacniania i utrwalania pozytywnych efektów realizacji projektu.

Podsumowanie

W tej części postępowania badawczego skonstruowano wskaźnik dopasowania wpływu projektów na rozwój miast i ich spójność. W ramach tej oceny każdy projekt mógł uzyskać 21 punktów. Średnio projekty otrzymały 9,98 punktu, a więc 47,5% możliwych do uzyskania.

Oceniając syntetycznie i kompleksowo jakość zrealizowanych projektów rewitalizacyjnych w regionie należy stwierdzić, że wpływ projektów na rozwój miast i ich spójność był średnio na poziomie 47,5% i jest znacznie wyższy niż ewaluacja projektów rewitalizacyjnych w kontekście rozwiązań modelowych – 32%. Oznacza to, że projekty rewitalizacyjne, zrealizowane w województwie podkarpackim z wykorzystaniem środków z RPO WP przeznaczonych na rewitalizację dosyć dobrze wpływają na rozwój miast i ich spójność. Jednak te projekty w bardzo ograniczonym stopniu realizują cele stawiane przed rewitalizacją, a więc zintegrowane i kompleksowe działania mające zatrzymać procesy degradacji poszczególnych dzielnic i zapewnić samopodtrzymywalny rozwój.

III.2.3. Wskaźnik syntetyczny jakości projektów rewitalizacyjnych

Każdy projekt rewitalizacyjny został oceniony w kontekście 20 wskaźników. Na podstawie tych ocen sformułowano dwa, omówione już wcześniej, syntetyczne wskaźniki cząstkowe:

- wskaźnik syntetyczny dopasowania do modelu,
- wskaźnik syntetyczny wpływu projektów na rozwój miast i ich spójność.

Na podstawie tych ocen obliczono także sumaryczny wskaźnik syntetyczny jakości projektów rewitalizacyjnych w województwie podkarpackim (tab. 73). W sumie każdy projekt mógł otrzymać 38 punktów. Średnio projekty otrzymały ocenę na poziomie 15 punktów, czyli 39,5% możliwych do uzyskania. Sumarycznie najlepiej oceniony został projekt Rewitalizacja miasta Kolbuszowa, który otrzymał 63,2% możliwych do uzyskania punktów. 17 projektów może pochwalić się wskaźnikiem syntetycznym jakości projektów rewitalizacyjnych na poziomie 50% możliwych do uzyskania punktów lub powyżej. Najniższy wskaźnik syntetyczny otrzymały projekty polegające głównie na termomodernizacji i prostych remontach wielorodzinnych budynków mieszkaniowych. Takich projektów, które otrzymały ocenę poniżej 32% możliwych do uzyskania punktów jest 24.

Tab. 73. Wskaźniki syntetyczne cząstkowe oraz wskaźnik syntetyczny jakości projektów rewitalizacyjnych

Tytuł projektu	Miasto	Wskaźnik syntetyczny:		
		dopasowania do modelu [%] (a)	wpływu projektów na rozwój miast i ich spójność [%] (b)	jakości projektów rewitalizacyjnych [%] (c)
Rewitalizacja miasta Kolbuszowa	Kolbuszowa	58,8	66,7	63,2
Poprawa wizerunku miasta Dynów poprzez rewitalizację Rynku i przyległych ulic, parku przydworskiego oraz remont infrastruktury komunikacyjnej w obrębie Obszaru I	Dynów	52,9	57,1	55,3
Rewitalizacja przestrzeni publicznej osiedla Śródmieście wraz ze zmianą funkcji części domu gościnnego Hutnik	Stalowa Wola	52,9	57,1	55,3
Zabytkowy konwent OO. Bernardynów w Rzeszowie z ogrodami i centrum religijno-kulturowym (projekt kluczowy)	Rzeszów	35,3	66,7	52,6
Rewitalizacja zespołów klasztoru i parkowego na cele społeczne i edukacyjno-kulturalne oraz remont i modernizacja budynku przy ul. Grodzkiej 11	Przemyśl	35,3	66,7	52,6
Przywrócenie historycznej funkcji centrum handlowo-rekreacyjnego miasta Mielca zabytkowemu Śródmieściu z rynkiem i bazyliką mniejszą św. Mateusza	Mielec	52,9	52,4	52,6
Rewitalizacja otwartych przestrzeni rekreacyjnych Miasta Jasła	Jasło	52,9	52,4	52,6
Wykreowanie strefy usług turystycznych poprzez rewitalizację centrum Baranowa Sandomierskiego szansą na stworzenie raj dla turystów	Baranów Sandomierski	52,9	52,4	52,6
Sanocki Park Dziedzictwa Kulturowego. Etap VII. Rewitalizacja placu św. Michała wraz z przyległymi ulicami.	Sanok	52,9	52,4	52,6
Rozwój gospodarki turystycznej poprzez rewitalizację przestrzeni publicznej centrum Narola.	Narol	52,9	52,4	52,6
Rewitalizacja przestrzeni publicznej w Nisku	Nisko	52,9	52,4	52,6
Rewitalizacja infrastruktury publicznej i zabytkowych obiektów kościelnych Parafii Farniej i Caritas Archidiecezji Przemyskiej w Leżajsku	Leżajsk	52,9	52,4	52,6
Rewitalizacja obiektów Opactwa Sióstr Benedyktyn w Przemyślu	Przemyśl	52,9	52,4	52,6
Rekultywacja terenów zdegradowanych przy ul. Kwiatowej w Jaśle	Jasło	35,3	61,9	50,0
Rewitalizacja obszarów przemysłowych w Gminie Błażowa w celu rozwoju edukacji ekologicznej i Eko - przedsiębiorczości	Błażowa	52,9	47,6	50,0
Rewitalizacja terenów os. Centrum-poprawa efektywności ener. oraz estetyki budynków mieszk. przy ul. Wyszyńskiego 12,14,16,18,20 w Tarnobrzegu wraz z rozwojem funkcji edukacyjno-kulturalnej w otoczeniu.	Tarnobrzeg	41,2	57,1	50,0
Rewitalizacja zabytkowego Zespołu Pałacowo – Parkowego Lubomirskich w Przemyślu	Przemyśl	52,9	47,6	50,0
Rewitalizacja centrum zabytkowego poprzez zwiększenie estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej w Sędziszowie Małopolskim.	Sędziszów Małopolski	35,3	57,1	47,4
Poprawa funkcjonowania i estetyki przestrzennej rynku w Strzyżowie wraz z uzbrojeniem terenu w infrastrukturę techniczną służącą pobudzeniu społeczno-gospodarczego miasta	Strzyżów	35,3	52,4	44,7
Rewitalizacja zabytkowej przestrzeni publicznej Miasta Ulanowa wraz z udostępnieniem jej na cele turystyczno - sportowe	Ulanów	35,3	52,4	44,7
Rewitalizacja obszaru Rynku w Pilźnie wraz z jego otoczeniem.	Pilzno	35,3	52,4	44,7
Rewitalizacja wzgórza zamkowego – najstarszej części miasta Sanoka	Sanok	35,3	52,4	44,7

Rewitalizacja i zagospodarowanie przestrzeni publicznej wokół zabytkowego rynku miejskiego w Leżajsku	Leżajsk	35,3	52,4	44,7
Poprawa funkcjonalności wizerunku miasta Nowa Dęba	Nowa Dęba	35,3	47,6	42,1
Rewitalizacja kompleksu powojkowego przy ul. Grodzkiej w Przemyśle	Przemyśl	29,4	52,4	42,1
Rewitalizacja zabytkowych budynków w obrębie starego miasta Przemyśla	Przemyśl	23,5	57,1	42,1
Rewitalizacja zabytkowego Ratusza wraz z otoczeniem w Przeworsku	Przeworsk	35,3	47,6	42,1
Poprawa estetyki rynku i nadanie nowych funkcji obiektom użyteczności publicznej w centralnej części Sokołowa Małopolskiego	Sokołów Małopolski	35,3	47,6	42,1
Rewitalizacja centrum Ropczyc.	Ropczyce	35,3	47,6	42,1
Renowacja zabytkowego Ratusza miasta Leska (ul. Rynek 21, 38-600 Lesko)	Lesko	47,1	33,3	39,5
Uzbrojenie terenów inwestycyjnych przy ulicy św. Brata Alberta i Topolowej w Kolbuszowej	Kolbuszowa	29,4	42,9	36,8
Termomodernizacja zespołu budynków mieszkalnych w Przemyśle wraz z renowacją terenów zielonych wokół budynków i remontem nawierzchni dróg wewnątrzsiedlowych i chodników	Przemyśl	23,5	47,6	36,8
Rewitalizacja rynku w Brzozowie	Brzozów	35,3	33,3	34,2
Poprawa jakości życia mieszkańców Radymna poprzez rewitalizację osiedla Władysława Jagiełły.	Radymno	17,6	47,6	34,2
Rewitalizacja zespołu trzech przyzakładowych budynków mieszkalnych w zdegradowanej strefie przy ul. Sienkiewicza 163,167,169 w Tarnobrzegu, w tym utylizacja azbestowego pokrycia dachowego.	Tarnobrzeg	17,6	47,6	34,2
Remont i modernizacja nieużytkowanego budynku pawilonu handlowego w Oleszycach z dostosowaniem do potrzeb społecznych, kulturalnych i edukacyjnych - utworzenie Miejsko Gminnego Ośrodka Kultury	Oleszyce	23,5	38,1	31,6
Modernizacja budynków mieszkalnych wielorodzinnych w Krośnie.	Krosno	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja Osiedla Lotników w Mielcu	Mielec	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja terenów wokół i pomieszczeń pod parafialnym kościołem św. Józefa - Salezjanie - przy ul. Św. Jana 3, w celu aktywizacji młodzieży w sferze kulturowo-sportowej	Przemyśl	35,3	28,6	31,6
Rewitalizacja osiedli Spółdzielni Mieszkaniowej w Lesku.	Lesko	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja zdegradowanych obiektów poprzemysłowych dla rozwoju społeczności lokalnej Dzielnicy Posada	Sanok	17,6	42,9	31,6
Przebudowa płyty głównej Rynku w Sieniawie oraz budowa wieży ratuszowej na istniejącym ratuszu wraz z modernizacją I piętra ratusza - etap I,II,III i IV	Sieniawa	29,4	33,3	31,6
Odnowa części wspólnych oraz zabudowa dachów wielospadowych w budynkach znajdujących się w zasobach Spółdzielni Mieszkaniowej Pionierska wraz z zagospodarowaniem przyległych przestrzeni publicznych	Ustrzyki Dolne	17,6	42,9	31,6
Remont budynku mieszkalnego wielorodzinnego przy ul. Smolki 13	Przemyśl	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja osiedla mieszkaniowego w zakresie infrastruktury technicznej oraz poziomu życia społeczności lokalnej na terenie administrowanym przez Spółdzielnię Mieszkaniową "Leśna" w Dębicy.	Dębica	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja budynku przemysłowej Kapituły Metropolitarnej obrządku łacińskiego w Przemyśle	Przemyśl	23,5	38,1	31,6
Rewitalizacja zasobów mieszkaniowych Spółdzielni Mieszkaniowej w Leżajsku	Leżajsk	17,6	42,9	31,6
Termomodernizacja bloków na osiedlu przy ul. Kopernika i Bielańskiego - poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Brzozów	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja dzielnicy "ŚRÓDMIEŚCIE" poprzez renowację części wspólnych wielorodzinnych budynków	Rzeszów	17,6	42,9	31,6

mieszkalnych przez Rzeszowską Spółdzielnię Mieszkaniową.				
Rewitalizacja budynków wielorodzinnych należących do spółdzielni mieszkaniowej Cukrownik w Ropczycach.	Ropczyce	17,6	42,9	31,6
Termomodernizacja wraz z rewitalizacją i remontem poziomów c.o. w budynkach mieszkalnych wielorodzinnych Spółdzielni Mieszkaniowej Osiedle Młodych 16/1 w Sędziszowie Małopolskim.	Sędziszów Małopolski	17,6	42,9	31,6
Remont budynku mieszkalnego wielorodzinnego z lokalami użytkowymi przy ul. Paderewskiego 2 w Dębicy	Dębica	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja zasobów mieszkaniowych Przykładowej Spółdzielni Mieszkaniowej przy Cukrowni „Przeworsk”	Przeworsk	17,6	42,9	31,6
Remont budynku mieszkalnego wielorodzinnego przy ul. Śmigurskiego 16 i 18	Przemyśl	17,6	42,9	31,6
Remont budynku mieszkalnego wielorodzinnego przy Wybrzeże J. Piłsudskiego 3	Przemyśl	17,6	42,9	31,6
Rewitalizacja zdegradowanych pozakładowych budynków wielomieszkaniowych osiedla Konarskiego w Sanoku	Sanok	17,6	42,9	31,6
Remont wielorodzinnego budynku mieszkalnego przy ul. Franciszkańskiej 21	Przemyśl	17,6	42,9	31,6
Remont budynku mieszkalnego wielorodzinnego przy ul. Dworskiego 20	Przemyśl	17,6	42,9	31,6
Remont i przebudowa budynku MOSIR w Brzozowie przy ul. Słonecznej	Brzozów	23,5	33,3	28,9

Uwagi: a - % możliwych do uzyskania punktów dla wskaźników od 1 do 11; b - % możliwych do uzyskania punktów dla wskaźników od 12 do 20; c - % możliwych do uzyskania punktów dla wskaźniki od 1 do 20

Źródło: opracowanie W. Jarczewski.

Efektywność finansowa projektów rewitalizacyjnych

Efektywność finansowa⁹⁵ utożsamiana jest z koniecznością osiągnięcia przewagi efektów uzyskanych z przedsięwzięcia, wyrażonych w formie przychodów bądź wpływów pieniądza, nad poniesionymi nakładami, czyli kosztami bądź wydatkami pieniężnymi. Aby dokonać tego typu oceny, konieczne jest przeprowadzenie rachunku czy też kalkulacji, nazywanej rachunkiem opłacalności inwestycji, a obejmującego ogół obliczeń porównujących wyrażone wartościowo efekty uzyskane dzięki inwestycji z wyrażonymi wartościowo nakładami niezbędnymi do osiągnięcia tych efektów.

Dla programów rewitalizacji w niektórych przypadkach, szczególnie w krajach Europy Zachodniej, przeprowadza się wyliczenia umożliwiające, przynajmniej szacunkowe, określenie efektywności finansowej podjętej interwencji. Zazwyczaj szacuje się nakłady w przeliczeniu na jednego mieszkańca lub użytkownika terenu objętego programem rewitalizacji i porównuje się je z konkretnymi wskaźnikami produktu i rezultatu w kontekście innych, podobnych programów rewitalizacji. Dla projektów rewitalizacyjnych zrealizowanych w województwie podkarpackim takiego wyliczenia jednak nie udało się przeprowadzić. Główną barierą okazał się brak, dla większości projektów informacji na temat liczby użytkowników i mieszkańców inwestycji realizowanych w ramach środków na rewitalizację.

Niewątpliwie jednak, na podstawie analizy wskaźnikowej można powiedzieć, że środki przeznaczone na rewitalizację w województwie podkarpackim zostały

⁹⁵ Ziarkowski R., 2004, *Opcje rzeczowe oraz ich zastosowanie w formułowaniu i ocenie projektów inwestycyjnych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 20.

wydatkowane dosyć efektywnie. Projekty, które otrzymały dofinansowanie to w większości inicjatywy, dla których już kilka lat temu rozpoczęto proces zabiegania o środki na realizację. Wszystkie te projekty były bardzo potrzebne lokalnym społecznościom i dopiero w kilkuletniej perspektywie będzie możliwe bardziej dokładnie szacowanie efektywności finansowej projektów.

III.3. Projekty rewitalizacyjne w opinii mieszkańców i inwestorów

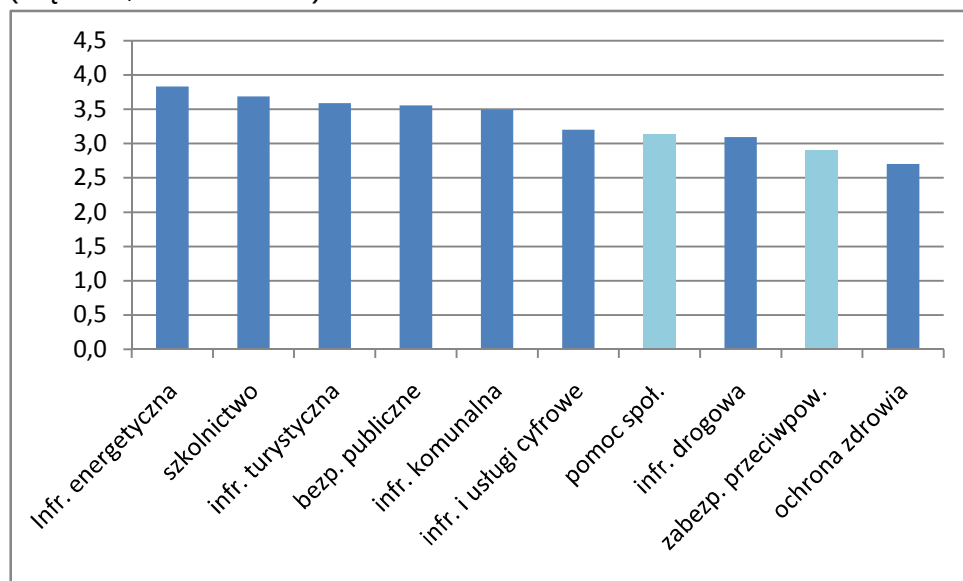
Warunki życia w zamieszkanych przez badanych miejscowościach zostały ocenione jako tylko nieco ponadprzeciętne (średnia z 1-5: 3,21). Blisko 46% badanych stwierdzało, że w ich miejscowości nie żyje się ani dobrze, ani źle, jednak ponad jedna trzecia oceniała warunki życia w miejscowości jako dobre, a tylko niespełna 14% uważała, że są raczej złe. Oceny skrajne (bardzo źle, bardzo dobrze) wskazywane były sporadycznie. Jednocześnie osoby będące przedsiębiorcami bardziej krytycznie oceniały warunki życia (średnia 2,96) od pozostałych mieszkańców (3,33).

Zdecydowana większość badanych osób (ponad dwie trzecie wskazań) za zdecydowanie najważniejszą potrzebę mieszkańców ich miejscowości uznała potrzebę pracy. Aspekt ten podkreślały niemal wszystkie osoby prowadzące działalność gospodarczą. W następnej kolejności wskazywano głównie na potrzeby związane z rozwojem infrastruktury drogowej i zwiększeniem dostępności komunikacyjnej (co piąty badany). Pozostałe wskazane potrzeby również koncentrują się wokół różnych kwestii związanych z rozwojem infrastruktury (kanalizacja, wodociągi, parkingi itp.), sporadycznie pojawiały się wypowiedzi dotyczące podniesienia jakości i poprawy dostępności usług publicznych oraz potrzeby kulturalne i rekreacyjne, zwłaszcza w kontekście potrzeb młodzieży.

Struktura odpowiedzi na pytanie o główne problemy, z którymi borykają się mieszkańcy nawiązuje do zidentyfikowanych potrzeb i tak za dominujący problem uznano bezrobocie (2/3 ogółu wskazań i 90% wskazań w grupie przedsiębiorców). Drugim najczęściej wskazywanym problemem (choć zdecydowanie rzadziej – 18% wskazań) było ubóstwo. W dalszej kolejności wskazywano problemy związane z dostępnością oraz złym stanem lub brakiem infrastruktury. Co ciekawe, tylko pojedyncze osoby wskazały na deficyty związane z mieszkalnictwem, sugerując jednocześnie, że rozwiązanie problemu bezrobocia rozwiąże także problemy mieszkaniowe i wiele innych, które są pochodną braku lub niewystarczających dochodów.

Oceny poszczególnych elementów mających wpływ na poziom życia w miejscowości, w tym stan różnego typu infrastruktury, usług i bezpieczeństwa podobnie jak ogólna ocena warunków życia kształtowały się nieco ponadprzeciętnie (3,32). Najwyżej oceniony został stan infrastruktury energetycznej (3,83) a w dalszej kolejności poziom szkolnictwa, infrastruktura turystyczna i bezpieczeństwo publiczne (powyżej 3,5). Mniej pozytywnych ocen zebrały takie elementy jak pomoc społeczna i infrastruktura drogowa, a wyraźnie poniżej przeciętnej oceniono zabezpieczenia przeciwpowodziowe (2,91) i ochronę zdrowia (2,70) (rys. 47). Należy przy tym dodać, że zabezpieczenia przeciwpowodziowe były jedyną kategorią, którą większość badanych nie potrafiła w ogóle ocenić. Pewne trudności sprawiła również ocena jakości pomocy społecznej w miejscowości (20 osób nie potrafiło dokonać oceny). Pozostałe elementy zostały ocenione niemal przez wszystkich badanych. Oceny w

grupie przedsiębiorców były na ogół nieco niższe, jednak nie były to różnice istotne (rzędu 0,2 w skali 1-5).

Rys. 47. Średnia ocena wybranych elementów związanych z infrastrukturą techniczną i społeczną oraz usługami w miejscowości zamieszkania

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie wywiadu telefonicznego.

Zdecydowana większość badanych (83%) stwierdziła, że zakres usług publicznych świadczonych na terenie ich miejscowości jest wystarczający i nie było w tym względzie większych różnic między przedsiębiorcami a mieszkańcami. Osoby twierdzące przeciwnie wskazywały przede wszystkim na niską efektywność i złą organizację pracy różnego rodzaju urzędów publicznych. Stosunkowo krytycznie oceniono natomiast zakres usług prywatnych, których niedostatek doskwiera 42% badanych. Osoby te wskazywały głównie na brak drobnych usług rzemieślniczych oraz ograniczoną ofertę kulturalno-rozrywkową w ich miejscowościach. W tym wypadku jednak zdanie przedsiębiorców było odmienne – 80% spośród nich uważało, że usługi prywatne są na wystarczającym poziomie.

Niemal wszyscy badani potrafili wskazać w swoich miejscowościach miejsca szczególnie lubiane przez mieszkańców. Blisko połowa wskazań (46%) dotyczyła miejsc związanych z rekreacją i odpoczynkiem, w szczególności terenów zielonych, parków miejskich. Niewiele mniej osób (43%) wskazało na obszar centralny miasta jako miejsce szczególnie preferowane i uczęszczane przez ogół mieszkańców (rynek, centrum, stare miasto, śródmieście itp.).

Usiłując wskazać czynniki, które negatywnie wpływają na odbiór ich miejscowości jako miejsca do życia, badani znów najczęściej wskazywali na problem bezrobocia, a w następnej kolejności na problemy komunikacyjne i słabą dostępność, co piąty badany nie potrafił wskazać takiego czynnika. Większość nie dostrzega też żadnych negatywnych czynników, które mogłyby wpływać na odbiór miejscowości przez turystów. Ci, którzy dostrzegają takie mankamenty, najczęściej wskazują na brak atrakcji turystycznych, słabą dostępność komunikacyjną oraz niedostatki infrastruktury turystycznej, zwłaszcza noclegowej. Wśród czynników negatywnie

wpływających wizerunek miejscowości jako miejsca prowadzenia działalności gospodarczej, najczęściej pojawiały się stwierdzenia dotyczące niskiego popytu na lokalne produkty i usługi. Stosunkowo często wskazywano również na ubóstwo i niski poziom przedsiębiorczości wśród mieszkańców.

Wśród najistotniejszych inwestycji realizowanych w ciągu ostatnich 5 lat, które zdaniem badanych w największym stopniu wpłynęły na rozwój społeczno-gospodarczy miejscowości, najczęściej wskazywano na budowę jakiegoś konkretnego obiektu (boiska sportowe – tzw. orliki, galeria handlowa, miasteczko galicyjskie). Nieco rzadziej wskazywano natomiast na inwestycje drogowe i inne związane z poprawą infrastruktury technicznej (kanalizacja, wodociągi, sieć ciepłownicza). Jedynie 14% badanych wskazało na inwestycje związane z rewitalizacją, a pojedyncze osoby wymieniły również inwestycje w przemysł oraz podnoszące atrakcyjność inwestycyjną (strefa ekonomiczna).

Większość badanych osób miała trudność z identyfikacją obszarów wewnątrz miast, które cechowałyby szczególna koncentracja zjawisk problemowych. Ponad połowa osób stwierdziła, że właściwie nie ma takich obszarów, a problemu na ogół dotyczą w podobnym stopniu całego miasta. Osoby, które próbowały wskazać takie obszary najczęściej wymieniały obszary centralne miast oraz wielkie osiedla mieszkaniowe. Gros wskazań dotyczyło raczej konkretnych miejsc niż obszarów (np. okolice za dworcem autobusowym, konkretna ulica, tereny po byłej cegielni, itp.). Na pytanie o najważniejsze problemy dotyczące wskazanych obszarów, badani najczęściej mówili ogólnikowo o patologiach społecznych, alkoholizmie lub wskazywali na ogólną degradację przestrzeni, zaniedbanie, niedoinwestowanie.

Ocena wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WP

Niemal wszyscy badani twierdzili, że znają przynajmniej jeden projekt realizowany w ramach RPO WP w ich mieście, jednak blisko 15% nie potrafiło ostatecznie wskazać żadnego konkretnego projektu. Tym niemniej zdecydowania większość badanych osób (85%) wskazała przynajmniej jeden projekt z nazwy lub potrafiła opisać, czego dotyczy. Zdecydowana większość (79%) twierdziła również, że zauważa wpływ realizacji danego projektu na życie społeczno-gospodarcze zamieszkiwanej miejscowości, jednocześnie osoby te nie potrafiły w żaden sposób skonkretyzować, na czym ten wpływ miałby polegać, ani w jakich dziedzinach można go zaobserwować. Dopiero po wskazaniu konkretnych propozycji odpowiedzi, respondenci byli w stanie określić bliżej charakter owego wpływu. Najczęściej wskazywano na poprawę estetyki miasta (co trzeci badany) oraz wzrost jakości życia (co piąty badany). Badani nie potrafili jednak nadal sprecyzować mechanizmu ani sposobu oddziaływania wymienionych inwestycji na wskazane dziedziny. Zdecydowana większość badanych stwierdziła jednak, że wpływ ten był adekwatny do wielkości i charakteru inwestycji (72%), większość pozostałych osób nie potrafiła wypowiedzieć się na ten temat, a jedynie nieliczni (4%) twierdzili, że wpływ jest zbyt mały, biorąc pod uwagę koszty danej inwestycji. Tylko dwie osoby potrafiły wskazać

jakieś negatywne konsekwencje związane z realizacją projektów rewitalizacyjnych w ich miastach. Było to niezadowolenie mieszkańców z efektów przeprowadzonej renowacji oraz zła praca firmy realizującej projekt w związku z jej problemami finansowymi i ostatecznym bankructwem.

Niemal wszyscy respondenci zgodzili się też co do tego, że wskazane projekty rewitalizacyjne realizowane w ich miastach były istotne z punktu widzenia mieszkańców uzasadniając swą opinię ogólnikowymi stwierdzeniami o „poprawie estetyki” lub „podnoszeniu jakości życia”, w kilkunastu przypadkach wskazano na konkretne nowe funkcje wynikające z realizacji projektu jako uzasadnienie istotności projektu.

Mając na uwadze wcześniejsze odpowiedzi, nie dziwi fakt, że zdecydowana większość (85%) osób, z którymi prowadzono wywiad telefoniczny uważa, że tego typu projekty powinny być kontynuowane w przyszłości. Osoby, które były przeciwnego zdania najczęściej wskazywały na inne, bardziej palące potrzeby i problemy do rozwiązania, jak choćby kwestia bezrobocia i aktywizacji gospodarczej, której nie rozwiąże się remontując parę budynków czy poprawiając estetykę otoczenia – do czego głównie sprowadzała się większość projektów realizowanych w badanych miejscowościach.

Znacznie bardziej podzielone były opinie badanych na temat uwzględniania zasady partnerstwa na etapie planowania jak i wdrażania projektów rewitalizacyjnych. 42% badanych twierdziło, że trudno w znanych im przypadkach mówić o jakimkolwiek partnerstwie, 27% badanych nie potrafiło się w tej kwestii jednoznacznie wypowiedzieć, a 30% stwierdziło, że projekty uwzględniały zasadę partnerstwa. Znaczna część tych osób niesłusznie utożsamiała ową zasadę z faktem przeprowadzenia tzw. konsultacji społecznych.

Niemal wszyscy badani przyznali, że projektom towarzyszyły konsultacje, i blisko 2/3 badanych uznało, że były one dobrze przeprowadzone. Jedna czwarta badanych nie potrafiła się w tej kwestii wypowiedzieć, ponieważ nie uczestniczyła w konsultacjach, a pozostali wypowiadali się o ich jakości raczej negatywnie. Osoby uczestniczące w konsultacjach w większości deklarowały poczucie, że ich głos w dyskusji był uwzględniony, aczkolwiek większość przedsiębiorców była przeciwnego zdania (82%).

Wśród wielu sfer i obszarów, które zdaniem badanych wymagają szczególnego wsparcia w ich miejscowości, wybijają się dwie sfery: walka z bezrobociem oraz wspieranie przedsiębiorczości i rozwoju osobistego mieszkańców.

Podsumowanie

Mimo iż osoby, z którymi prowadzono wywiad miały w większości przypadków bezpośredni związek z realizowanymi projektami, bardzo trudno było im określić wpływ owych projektów na rozwój ich miasta. Wpływ ten choć postrzegany jako istotny najczęściej postrzegany był w kategoriach bezpośrednich rezultatów. Działania rewitalizacyjne są traktowane jak każda inna inwestycja infrastrukturalna, która oczywiście poprawia sytuację, ale w bardzo wąskim zakresie.

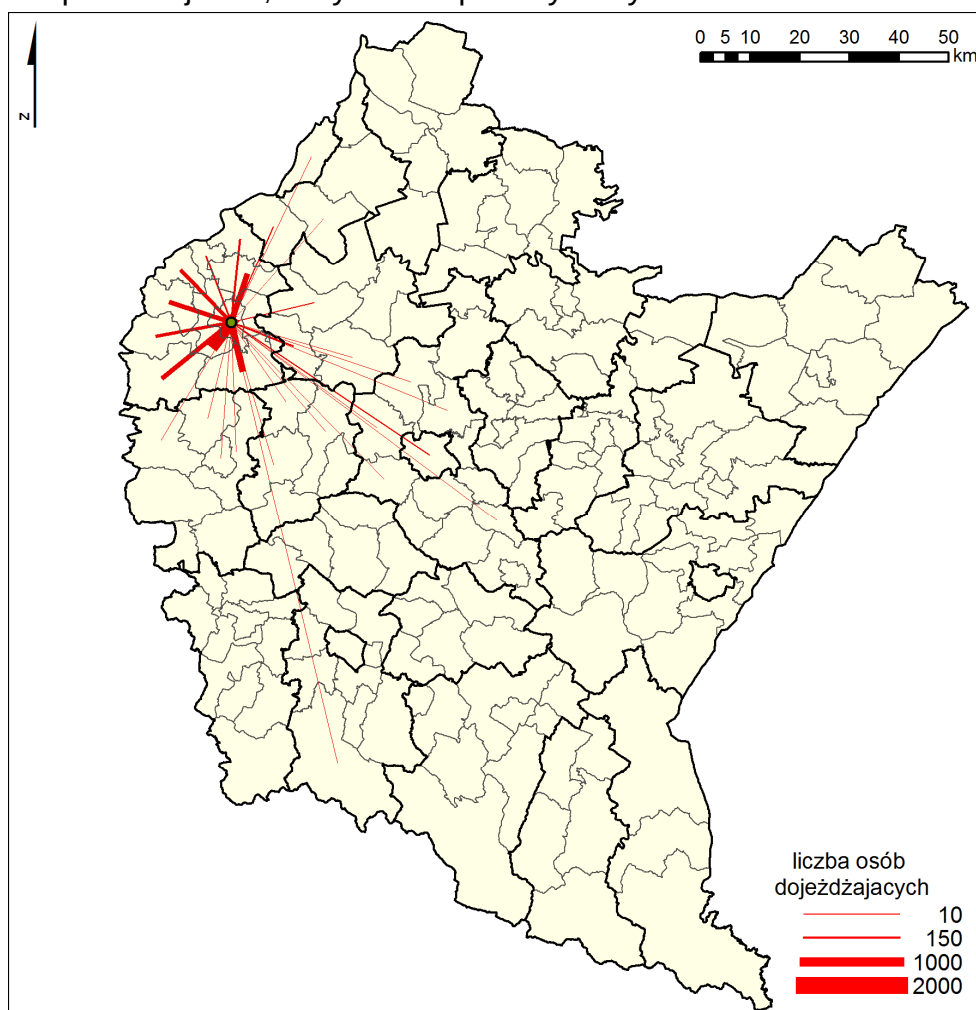
Istnieje też znaczna rozbieżność między identyfikowanymi problemami (bezrobocie, brak miejsc pracy) a sferami, w których badani dostrzegają największy wpływ projektów rewitalizacji (estetyka, poprawa, jakości życia). Badani nie potrafili też znaleźć przełożenia między tymi wymiarami ani wskazać innych mechanizmów, które pozwoliłyby na osiągnięcie efektu synergii czy koła zamachowego, którym dla miast powinna być rewitalizacja. O braku widocznego wpływu dotychczasowych działań rewitalizacyjnych na przeobrażenia w badanych miastach może świadczyć również fakt, że na pytanie o najważniejsze inwestycje zrealizowane w ciągu ostatnich pięciu lat, badani wskazywali na pojedyncze przedsięwzięcia infrastrukturalne i tylko w kilku przypadkach były to inwestycje związane z projektami rewitalizacyjnymi. Skala dotychczas prowadzonych działań rewitalizacyjnych, zwłaszcza w mniejszych miastach regionu jest zdecydowanie za mała, aby mogły zadziałać klasyczne mechanizmy mnożnikowe i aby wpływ projektów rewitalizacyjnych uwidaczniał się w większej skali. Ostateczny wpływ prowadzonych działań będzie można ocenić dopiero w długofalowej perspektywie (pod warunkiem, że wdrożony zostanie system monitorowania efektów rewitalizacji), jednak już teraz można zaryzykować, że potencjał generowany przez realizowane projekty jest niewystarczający. Co nie oznacza, że projekty traktowane z osobna mogą być wysokiej jakości i odpowiadać na konkretne zapotrzebowania, o czym świadczą również pozytywne opinie osób, które wzięły udział w badaniach.

III.4. Studia przypadków

III.4.1. Mielec

Uwarunkowania i problemy rozwoju miasta

Mielec pełni rolę głównego ośrodka miejskiego powiatu mieleckiego. Miasto i otaczający go obszar funkcjonalny charakteryzuje względnie izolowany charakter wynikający m.in. z peryferyjnego położenia komunikacyjnego względem wszystkich najbliższych ośrodków ponadregionalnych (Rzeszów, Kraków, Kielce), uwarunkowań fizyczno-geograficznych oraz rozwoju społeczno-gospodarczego w okresie PRL tj. rozwoju w oparciu o jeden, duży zakład przemysłowy.

Rys. 48. Dojazdy do pracy do Mielca w 2006 roku

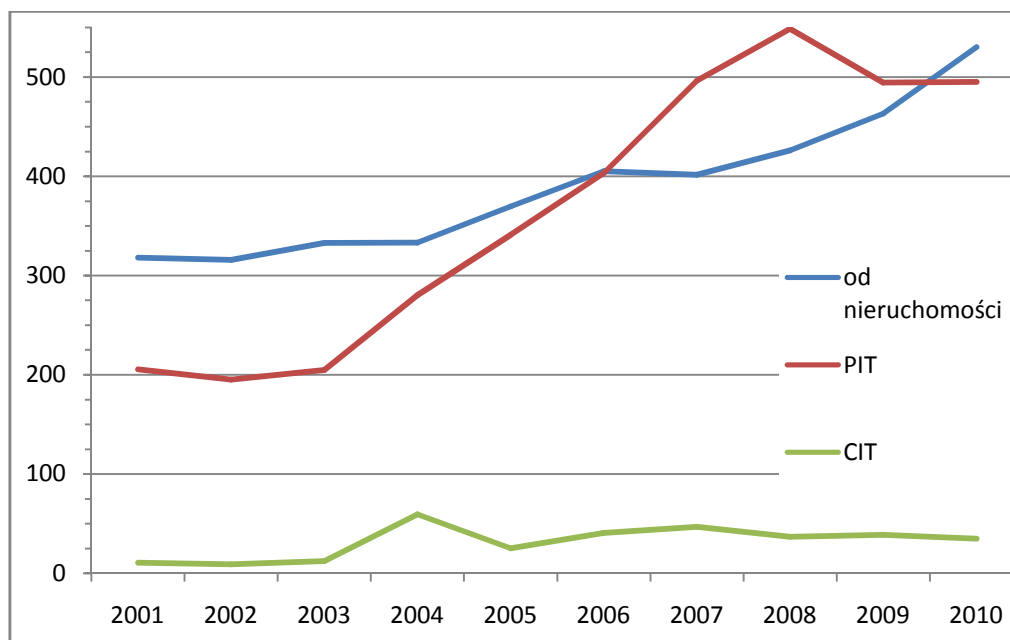
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania „Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r.”, 2008, US w Poznaniu.

Po okresie załamania gospodarczego w pierwszej połowie lat 1990. Mielec systematycznie odbudowuje swoją vitalność gospodarczą i społeczną. Wynikiem

przedstawionych uwarunkowań jest bardzo silna rola miasta jako rynku pracy dla wszystkich gmin powiatu (rys. 48).

Do głównych problemów rozwojowych miasta należy skomplikowana struktura przestrzenna miasta, które w okresie po 1945 rozwijało się głównie w oparciu o osiedla mieszkaniowe. Ich budowa była sprzężona z rozwojem zakładów WSK-PZL Mielec, co w konsekwencji doprowadziło do wykształcenia wyraźnie bipolarnej struktury osadniczej, na którą składa się rejon historycznego Śródmieścia (Starego Miasta) oraz osiedle Centrum. Dodatkową bolączką miasta jest istnienie w jego obrębie tylko jednej przeprawy mostowej przez Wisłokę.

Szansą, która miasto jak dotąd bardzo dobrze wykorzystuje jest rozwój specjalnej strefy ekonomicznej SSE Europark Mielec. Bezpośredni rezultat jej dotychczasowej działalności m.in. ponad 10 tys. nowych miejsc pracy stanowi ważny czynnik rozwoju i stabilizacji rynku pracy nie tylko miasta, ale całego powiatu. Ponadto, izolowany charakter rynku pracy powiatu sprzyja dość wyraźnemu domknięciu efektów mnożnikowych generowanych przez firmy zlokalizowane w SSE⁹⁶.

Rys. 49. Wpływy z wybranych typów podatków w zł/mieszkańca w Mielcu w latach 2001-2010

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

Głównymi źródłami dochodów własnych miasta Mielca były w latach 2001-2010 wpływy z podatków: od nieruchomości oraz od osób fizycznych. Dochody z podatku od przedsiębiorstw, nie odgrywały znaczącej roli (rys. 49). W poszczególnych latach, udział dwóch pierwszych spośród wymienionych grup, w dochodach miasta ogółem wahał się pomiędzy 18 a 37% dla każdego z wymienionych typów dochodów. W przypadku wpływów z podatku od nieruchomości

⁹⁶ Domański B., Gwosdz K. (red.), 2005, *Dziesięć lat doświadczeń pierwszej polskiej specjalnej strefy ekonomicznej. Mielec 1995-2005*, IGiP UJ, Kraków-Mielec.

w przeliczeniu na 1 mieszkańca Mielec zrównał się w latach 2009-2010 z wynikami Krosna, miasta o wyższej pozycji w hierarchii osadniczej województwa.

Dzięki szybkiemu przyrostowi wpływów z obu tych podatków miasto osiągnęło wysokie wartości nadwyżki operacyjnej w przeliczeniu na 1 mieszkańca (tab. 74). Świadczy to o właściwej polityce budżetowej i znaczącym, choć uszczuplonym przez zjawiska związane z kryzysem gospodarczym, potencjale do absorpcji środków w nowej perspektywie programowania. Szansą, jaką są środki pomocowe UE zostały wykorzystane przez zarządzających miastem w sposób planowy. Świadczy o tym wskaźnik wydatków poniesionych do planowanych w części budżetu dotyczącej środków zagranicznych. W latach 2006-2009 wyniósł on pomiędzy 81 a 216%. Tak wysokie wartości, nie obserwowane w żadnym innym mieście badanym w ramach studium przypadku świadczą również o wyjątkowo wysokiej skuteczności miasta w zakresie pozyskiwania środków zagranicznych.

Tab. 74. Nadwyżka operacyjna miasta Mielca w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010

Rok	Nadwyżka operacyjna zł/mieszkańca
2005	333,3
2006	334,2
2007	426,3
2008	559,1
2009	416,4
2010	324,7

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie danych Systemu Analiz Samorządowych.

W strukturze projektów realizowanych w Mielcu zauważalna jest dominacja dwóch typów (tab. 75). Z jednej strony są to inwestycje związane z infrastrukturą drogową, z drugiej szeroko pojmowane wsparcie przedsiębiorstw. Razem, obie te grupy projektów skupiły blisko 3/4 ogółu kosztów kwalifikowanych i ponad 70% dofinansowania pochodzącego z UE. Taka alokacja środków jest ze wszech miar zrozumiała i logiczna w perspektywie dotychczasowego rozwoju Mielca jako głównego w województwie podkarpackim ośrodka przyciągającego inwestycje zagraniczne w przemyśle przetwórczym⁹⁷. Zważywszy na dynamikę rozwoju Mielca jako ośrodka przemysłowego i będącą tego konsekwencją w postaci wzmożonego ruchu samochodowego, jedną przeprawę mostową na jego terenie, dominujący udział inwestycji drogowych jest uzasadniony. Nakłady na infrastrukturę komunikacyjną znajdują także uzasadnienie w celach strategicznych znajdujących się w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego.

Tab. 75. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Mielcu według tematów priorytetów

Lp.	Temat priorytetu	Liczba	Wartość	Wartość dofinansowania

⁹⁷ Sobala-Gwosdz A., Działek J., Gwosdz K., Huculak M., Jarczewski W., Micek G., 2006, *Inwestycje zagraniczne w województwie podkarpackim do 2005 roku*, Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego, Rzeszów.

		projektów		ogółem			
		szt.	%	mln zł	%	mln zł	%
1	23 Drogi regionalne/lokalne	7	13,2	84,2	42,7	61,69	49,4
2	08 Inne inwestycje w przedsiębiorstwa	14	26,4	34,5	17,5	15,86	12,7
3	07 Inwestycje w przedsiębiorstwa bezpośrednio związane z dziedziną badań i innowacji (innowacyjne technologie, tworzenie przedsiębiorstw przez uczelnie, istniejące ośrodki B+RT i przedsiębiorstwa itp.)	8	15,1	25,5	12,9	11,8	9,5
4	25 Transport miejski	1	1,9	11,6	5,9	7,9	6,3
5	61 Zintegrowane projekty na rzecz rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich	1	1,9	9,0	4,6	7,5	6,0
6	75 Infrastruktura systemu oświaty	1	1,9	7,3	3,7	4,40	3,5
7	78 Infrastruktura mieszkalnictwa	1	1,9	5,3	2,7	3,2	2,5
8	05 Usługi w zakresie zaawansowanego wsparcia dla przedsiębiorstw i grup przedsiębiorstw	10	18,9	3,9	2,0	1,7	1,3
9	suma	43	81,1	181,2	91,8	114,0	91,3

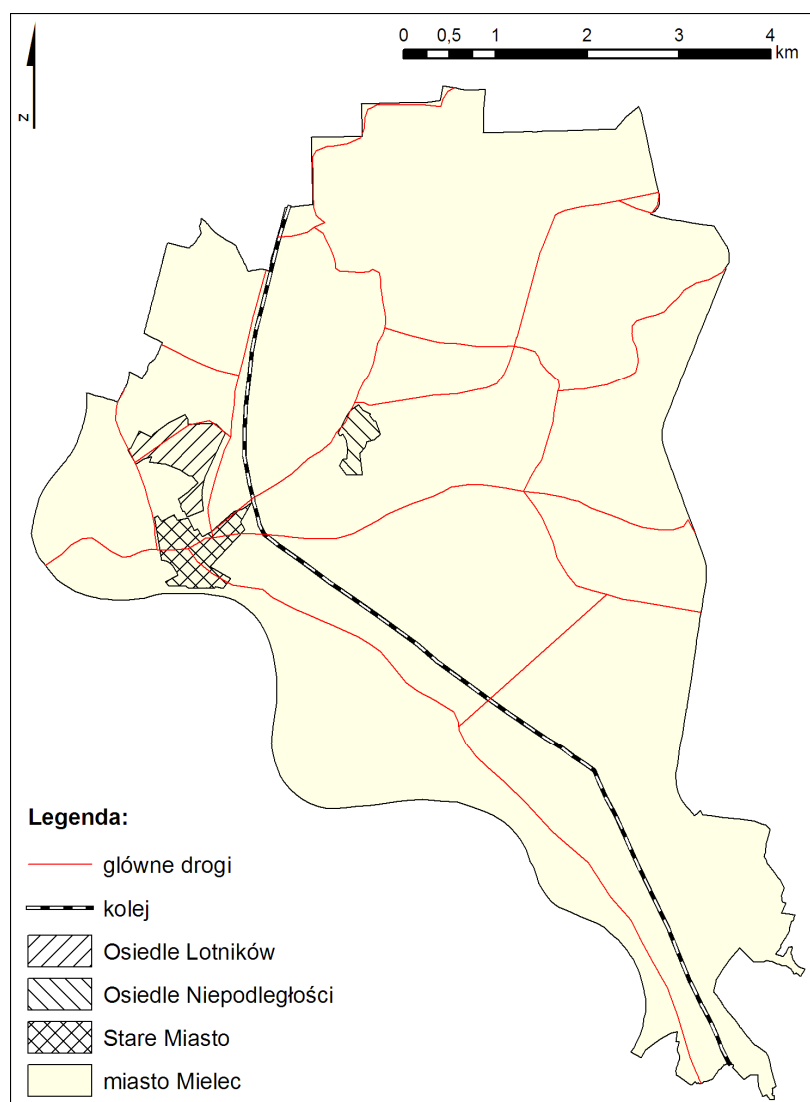
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie bazy projektów.

W przypadku alokacji środków z RPO WP na wsparcie przedsiębiorstw na uwagę zasługuje bardzo znaczący udział wsparcia w temacie priorytetu VII „Inwestycje w przedsiębiorstwa bezpośrednio związane z dziedziną badań i innowacji”. Uzyskane w tej kategorii wsparcie stawia Mielec na drugim, po Rzeszowie, miejscu w regionie pod względem wielkości środków z UE. Z łącznej liczby 32 projektów, które otrzymały dofinansowanie w Mielcu z priorytetów V-VIII aż 8 stanowiły projekty związane z badaniami i innowacjami. Na tle województwa jest to wynik wyjątkowo wysoki. Warto zaznaczyć, że w porównaniu z pozostałymi działaniami związanymi ze wsparciem przedsiębiorstw, udział środków UE w kosztach kwalifikowanych nie różnił się od nich zasadniczo.

Realizowane w ramach RPO WP wsparcie bardzo dobrze wpisuje się w cele strategiczne wyznaczone przez strategię rozwoju miasta. Należą do nich zarówno działania w zakresie przebudowy i modernizacji infrastruktury drogowej, jak i wsparcie przedsiębiorstw.

Modernizacja taboru miejskiej komunikacji samochodowej w Mielcu, która była jednym z istotnych priorytetów wspartych z RPO WP, ze względu na świadczenie przez przewoźnika usług w aż 25 ościennych miejscowościach, w tym mieście Przecławiu, bardzo silnie wpisuje się w działania mające na celu wsparcie powiązań miast z ich zapleczem funkcjonalnym.

Duży zakres działań inwestycyjnych o charakterze infrastrukturalnym powodował konieczność zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, Zmiany te odbywały się w zgodzie z obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Rys. 50. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie Mielca

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR dla miasta Mielca.

Tab. 76. Powierzchnia o obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w mieście Mielcu.

Miasto	Obszary	Powierzchnia [ha]	% powierzchni miasta	Ogółem [ha]	Powierzchnia miasta [ha]	% powierzchni miasta ogółem
Mielec	Stare Miasto	50,3	1,1	118	4689	2,5
	os. Niepodległości	18,8	0,4			
	os. Lotników	49,4	1,1			

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR dla miasta Mielca.

Mielcowi udało się również uzyskać środki na dofinansowanie działań we wszystkich obszarach, wyznaczonych w ramach Lokalnego Planu Rewitalizacji, tj. rejonie Starego Miasta oraz osiedli Lotników i Niepodległości⁹⁸ (rys. 50). Wielkość pozyskanych środków na 2 spośród 3 projektów stawia miasto na czwartym miejscu

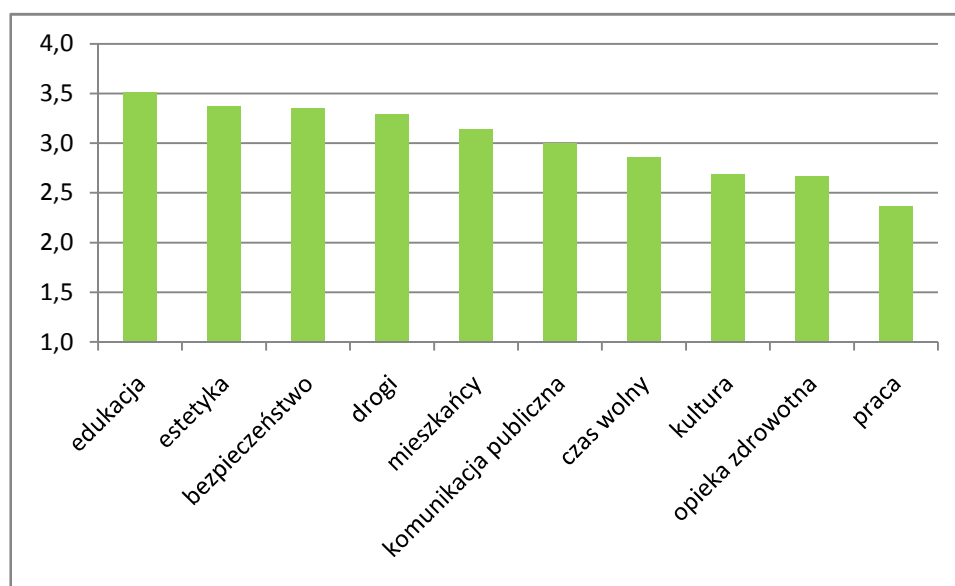
⁹⁸ Projekt dotyczący os. Niepodległości został zakwalifikowany do realizacji z listy rezerwowej.

w regionie, po Przemyśle, Rzeszowie i Sanoku. Ten wynik, jest konsekwencją wysokiej jakości LPR i prawidłowo przeprowadzonej diagnozy i identyfikacji obszarów problemowych. Na uwagę zasługuje stosunkowo niewielka w skali miasta powierzchnia obszarów wyznaczonych do rewitalizacji. Łącznie zajmują one 2,5% powierzchni Mielca (tab. 76). W efekcie możliwe stało się zogniskowanie środków na ograniczonym obszarze w celu osiągnięcia odpowiednio dużej „masy” początkowej projektów. Niestety wartość obu zrealizowanych już projektów, wynosząca 1,4 mln zł, przy dofinansowaniu z UE rzędu 1,0 mln zł wydaje się być niska, w stosunku, do skali degradacji wyznaczonych obszarów.

Wyniki badań ankietowych

Większość badanych (54%) deklarowała zadowolenie z zamieszkiwania w Mielcu, choć jednocześnie niemal jedna trzecia z nich oceniała swój stopień zadowolenia jako przeciętny (31%). Średnia ocena w skali 1-5 wyniosła 3,52. Również porównując rozwój swojego miasta na tle innych miast województwa podkarpackiego, nieco ponad połowa badanych (55%) uznała, że rozwijało się ono szybciej niż inne miasta regionu, w tym co dziesiąty respondent uważał, że tempo rozwoju było zdecydowanie szybsze. Jedynie nieco ponad 10% badanych było przeciwnego zdania, a 31% osób stwierdziło, że Mielec rozwijał się ani szybciej ani wolniej niż inne podkarpackie miasta.

Jeśli chodzi o różnego rodzaju potrzeby mieszkańców, w większości przypadków poziom ich zaspokojenia oceniany był przeciętny (rys. 51). W najwyższym stopniu ocenione zostało zaspokojenie potrzeb edukacyjnych oraz jakość architektury i estetyka miasta. Stosunkowo wysoko oceniono poczucie bezpieczeństwa oraz stan infrastruktury drogowej. Zdecydowanie negatywnie postrzegano natomiast możliwość znalezienia pracy (choć nie aż tak negatywnie jak w innych badanych miastach). Oceny poniżej przeciętnej uzyskały: możliwości spędzania wolnego czasu, oferta kulturalna miasta i zaspokajanie potrzeb związanych ze zdrowiem.

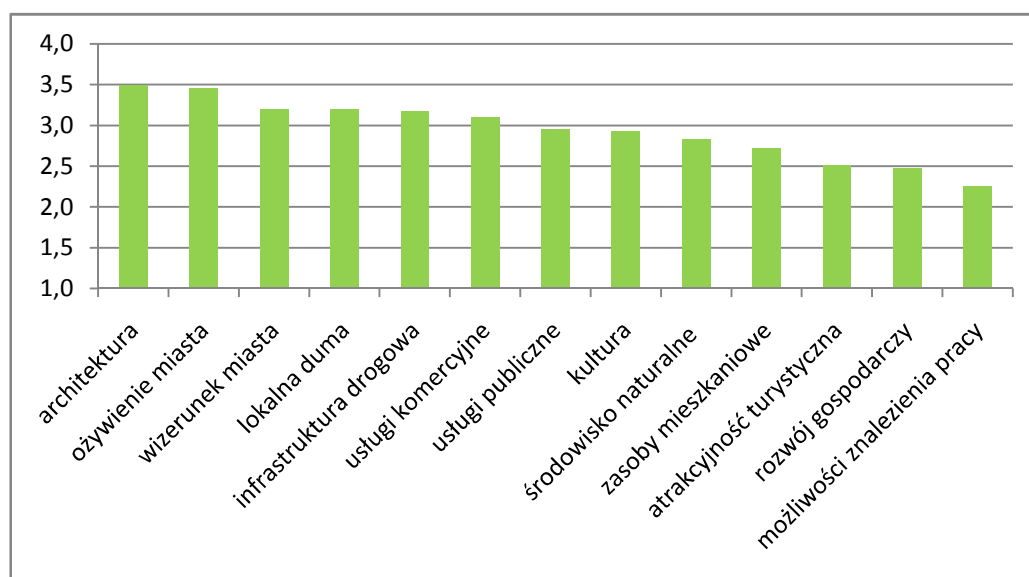
Rys. 51. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Mielca

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Respondenci zostali poproszeni o wpisanie trzech najpoważniejszych problemów, które występują w Mielcu. Na liście kilkunastu zagadnień zdecydowanie wybijają się dwa, choć nie tak wyraźnie jak w innych badanych miastach. Na bezrobocie jako pierwszorzędny problem wskazało blisko 30% badanych a problemy związane ze złym stanem infrastruktury drogowej sygnalizował co piąty badany. Do innych zidentyfikowanych problemów, które przekroczyły próg 5% wskazań należała zła organizacja komunikacji miejskiej i międzymiastowej oraz słaby dostęp do służby zdrowia. Sygnalizowano również problem związane z niedostateczną ofertą kulturalną miasta.

Wśród najważniejszych inwestycji, które zostały zrealizowane w Mielcu w ciągu ostatnich pięciu lat, zdecydowanie najczęściej wymieniane były te związane z rozbudową infrastruktury drogowej (40% wskazujących na pierwszym miejscu), natomiast na drugim miejscu znalazła się rewitalizacja mieleckiej starówki. Stosunkowo często wskazywano również na inwestycje związane z rozbudową infrastruktury sportowej.

Tylko co piąty badany deklarował całkowitą nieświadomość prowadzenia rewitalizacji w Mielcu, a 40% respondentów wie o rewitalizacji, choć miałyby trudność we wskazaniu konkretnych działań z nią związanych. Ponad jedna trzecia badanych ma pełniejszą wiedzę na ten temat. Jedna osoba była zaangażowana w te działania poprzez udział w konsultacjach związanych z realizacją projektów rewitalizacyjnych.

Rys. 52. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Mielcu na wybrane sfery

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Interesująco przedstawia się opinia na temat wpływu prowadzonych w Mielcu działań rewitalizacyjnych na poszczególne sfery poziomu życia (rys. 52). Respondenci mogli ocenić znaczenie tego wpływu na pięciostopniowej skali. Stosunkowo najwyższy wpływ ten został oceniony w odniesieniu do jakości architektury i estetyki miasta, ale zauważony został również efekt w postaci ożywienia miasta poprzez stworzenie odpowiedniej przestrzeni publicznej. Nieco wyżej niż przeciętny wpływ przypisano działaniom rewitalizacyjnym w odniesieniu do takich sfer jak kreowanie pozytywnego wizerunku, umacnianie lokalnej dumy i tożsamości, poprawę infrastruktury drogowej i zwiększenie zakresu usług komercyjnych. Najniżej oceniono natomiast wpływ rewitalizacji na te sfery, które były identyfikowane wcześniej jako najistotniejsze problemy w skali miasta. Zdaniem badanych działania rewitalizacyjne mają bardzo ograniczony wpływ na rozwój gospodarczy miasta jak i na zwiększenie możliwości znalezienia odpowiedniej pracy. Zdecydowanie wyżej, oceniono również wpływ na poprawę usług publicznych, urozmaicenie oferty kulturalnej, czy poprawę zasobów mieszkaniowych.

W ankiecie wskazano dwa projekty rewitalizacyjne finansowane w ramach RPO WP, prosząc badanych o ocenę ich zasadności:

- Projekt 1: Przywrócenie historycznej funkcji centrum handlowo-rekreacyjnego miasta Mielca zabytkowemu śródmieściu z rynkiem i bazyliką mniejszą św. Mateusza.
- Projekt 2: Rewitalizacja Osiedla Lotników w Mielcu.

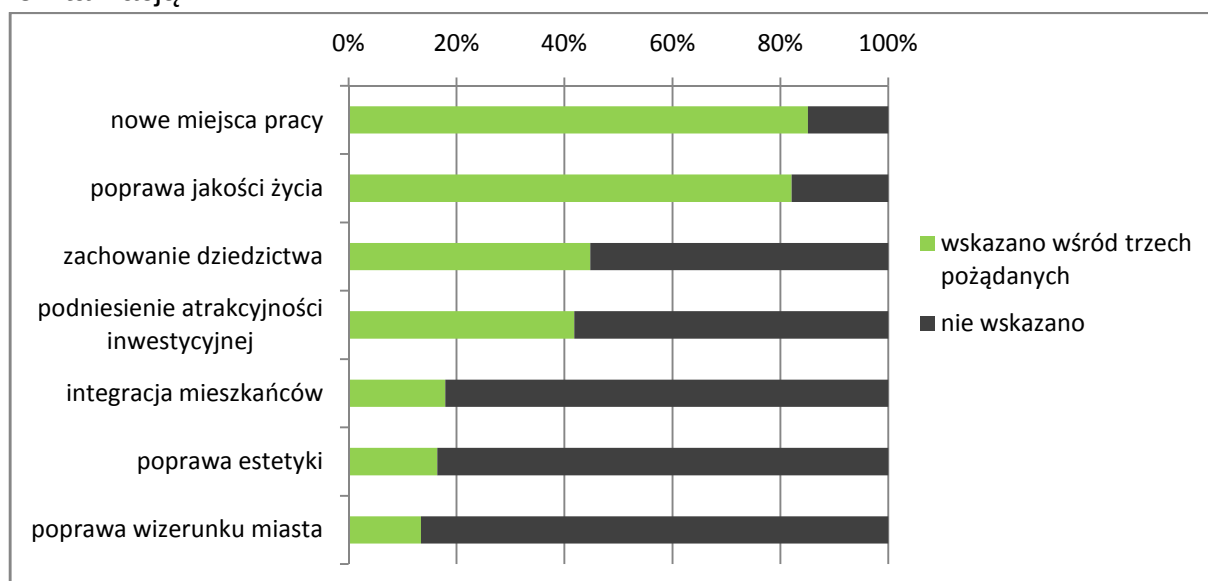
W przypadku pierwszego projektu o jego zasadności w pełni przekonani byli niemal wszyscy badani. Załedwie dwie osoby z badanej grupy miały w tym względzie pewne wątpliwości. Drugi z wymienionych projektów realizowany poza ścisłym centrum również został pozytywnie oceniony, choć w tym wypadku za zdecydowanie uzasadniony uznał go tylko co trzeci badany a blisko połowa

pytanych o zasadność realizacji wybrała odpowiedź raczej tak. Stosunkowo większe było też grono osób niezdecydowanych (10%) lub uważających projekt za bezzasadny (7%).

Także biorąc pod uwagę potrzeby miasta, projekt rewitalizacji śródmieścia został uznany przez zdecydowaną większość respondentów (83%) za inwestycję ważną i oczekiwaną przez mieszkańców. 17% badanych twierdziło jednakowoż, że są pilniejsze potrzeby. W przypadku Osiedla Lotników, większość badanych (57%) skłonna była przyznać, że są inne ważniejsze inwestycje, które powinny być realizowane wcześniej.

Zdecydowana większość mieszkańców Mielca, uważa, że projekty rewitalizacyjne powinny być także w przyszłości wspierane z funduszy europejskich, i blisko 70% jest o tym przekonana w sposób zdecydowany. Przeciwnicy wspierania rewitalizacji z funduszy UE stanowili marginalną grupę (2 osoby).

Wśród bezpośrednich korzyści, jakie badani odnieśli w związku z realizacją pierwszego projektu rewitalizacyjnego (odpowiedzi udzieliło 36% badanych) wskazano przede wszystkim na ogólną poprawę wyglądu miasta oraz poprawę infrastruktury technicznej, zwłaszcza drogowej. Podkreślano także zalety wynikające z powstania nowej przestrzeni do spotkań i integracji. Blisko 2/3 badanych nie potrafiło jednak wskazać żadnych osobistych korzyści, które wiązałyby się z rewitalizacją.

Rys. 53. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Mielca

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Bardzo zróżnicowane jest natomiast poparcie dla różnego typu inwestycji, które w opinii powinny zostać dofinansowane z funduszy UE w przyszłym okresie programowania. Należy przy tym zaznaczyć, że respondenci zostali poproszeni o wskazanie nie więcej niż trzech typów inwestycji. Znacząca większość zgodziła się co do tego, że absolutnym priorytetem powinny być inwestycje sprzyjające powstawaniu nowych miejsc pracy (85% wskazań) (rys. 53). Niewiele mniej osób wskazało na inwestycje wpływające bezpośrednio na poprawę jakości życia

mieszkańców (82%), a na trzeciej pozycji znalazły się inwestycje mające na celu zachowanie i promocję dziedzictwa kulturowego miasta (44%). Podobna część badanych uznała za priorytet podnoszenie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej Mielca. Znacznie mniej osób nadało priorytetowe znaczenie inwestycjom przyczyniającym się do wzmacniania integracji mieszkańców, poprawy estetyki oraz wizerunku miasta.

Podsumowując, jeśli potencjalny wpływ projektów rewitalizacyjnych na rozwój Mielca chcielibyśmy oceniać poprzez stopień w jakim funkcjonują one w świadomości mieszkańców miasta, to należy stwierdzić, że wpływ ten jest dostrzegany przede wszystkim w odniesieniu do działań realizowanych w centrum miasta, które miały charakter bardziej kompleksowy. Projekt rewitalizacji położonego bardziej peryferyjnie osiedla mieszkaniowego cieszył się znacznie mniejszym poparciem badanych mieszkańców, co wiąże się m.in. z mniejszym znaczeniem tego obszaru dla ogółu mieleckiej społeczności. Spośród badanych miast, rewitalizację w Mielcu należy niewątpliwie uznać jako najlepiej funkcjonującą w świadomości społecznej.

W przypadku Mielca na czoło zagadnień problemowych wysuwają się kwestie związane z bezrobociem i dostępnością miejsc pracy, choć na tle pozostałych badanych miast problem ten nie jest aż tak wyrazisty. Ponieważ podstawowe potrzeby rozwojowe są zaspokojone w większym wymiarze, niż w innych obszarach miasta, również akceptacja dla działań rewitalizacyjnych jest stosunkowo większa, choć również mieszkańcy Mielca nie dostrzegają w pełni związku między rewitalizacją a wpływem na rozwój ich miasta. Znacznie wyraźniej dostrzegają za to wpływ w sferze społecznej i znaczenie odnowionej przestrzeni publicznej dla ożywienia miasta i integracji mieszkańców.

Podsumowanie

Wykorzystanie alokacji środków z RPO WP na terenie miasta Mielca, nosi wszelkie cechy wzorcowego działania. Środki RPO wsparły w głównej mierze silne strony miasta, tj. dynamiczne działalności produkcyjne, które stanowią o sile gospodarki tego ośrodka miejskiego. Wsparcie to dotyczyło, w skali wyjątkowej jak na województwo podkarpackie, działalności badawczo-rozwojowej, a więc *de facto* budowania długofalowej przewagi konkurencyjnej, nie tylko samego Mielca, ale również całego regionu.

Duży udział wsparcia wykorzystanego na działania w zakresie infrastruktury drogowej jest przykładem alokacji środków na przełamanie słabych stron miasta, które hamują jego rozwój. Wsparcie to obejmowało w większości projekty kluczowe, będące elementami regionalnego systemu komunikacyjnego.

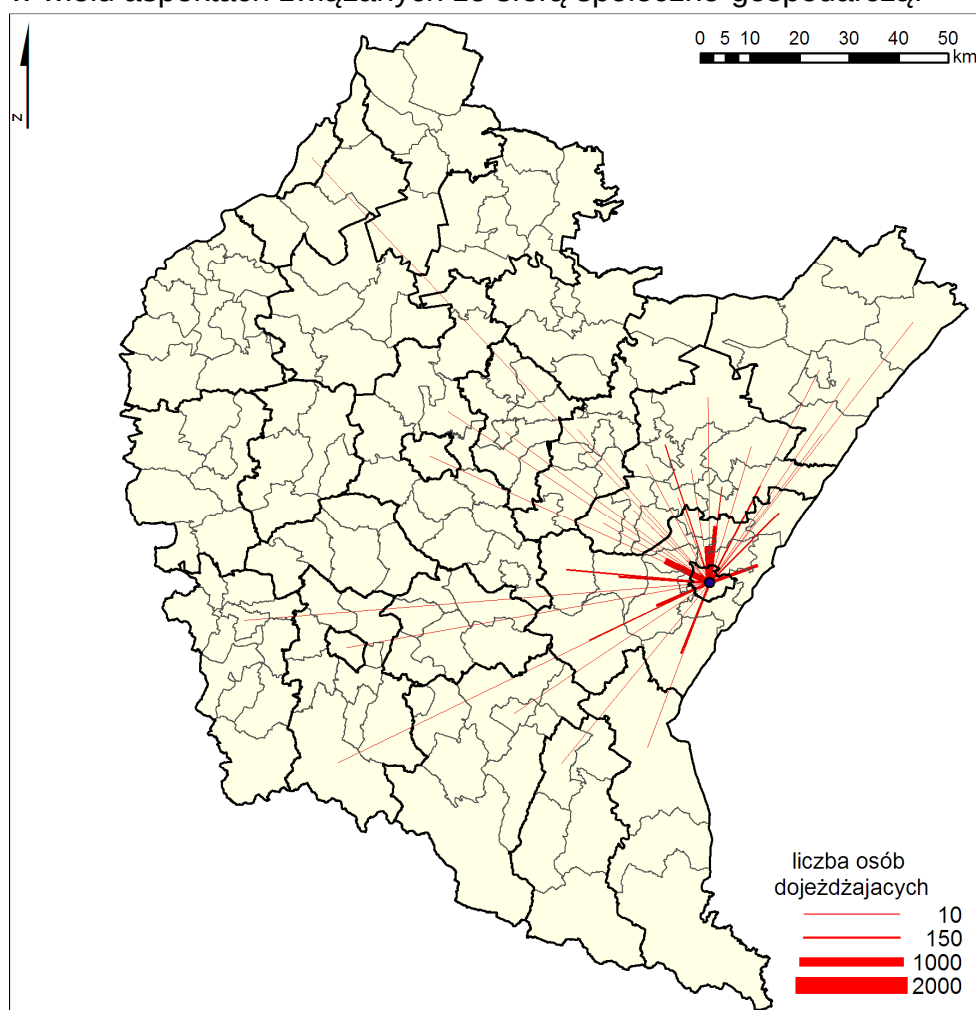
Do działań zmierzających do likwidacji słabych stron miasta, należą także działania o charakterze zintegrowanej rewitalizacji, które uzyskały wsparcie w ramach RPO WP. Prawidłowo wyznaczono obszary problemowe, zarówno ze względu na złożony charakter procesów wieloczynnikowej degradacji, jak i wyznaczenie obszaru (terytorium) interwencji.

Stan finansów miasta, będący z jednej strony odbiciem bardzo dobrej, na tle innych miast regionu, koniunktury gospodarczej, ale też określonej polityki finansowej władz gwarantuje możliwości dalszej absorpcji środków pomocowych.

III.4.2. Przemysł

Uwarunkowania i problemy rozwoju miasta

Przemysł jest jednym z głównych ośrodków miejskich województwa podkarpackiego i wiodącym miastem we wschodniej części regionu. Jednocześnie od czasu reformy administracyjnej, która weszła w życie w 1999 r. utracił swoją pozycję w wielu aspektach związanych ze sferą społeczno-gospodarczą.

Rys. 54. Dojazdy do pracy do Przemyśla w 2006 roku

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania „Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r., 2008, US w Poznaniu.

Bez wątpienia jednym z kluczowych i strukturalnych problemów rozwoju miasta jest ograniczone bliskością granicy polsko-ukraińskiej zaplecze miasta. Granica wpływa nie tylko na ogólne uwarunkowania rozwoju, ale także, ze względu na swoje bezpośrednie sąsiedztwo oddziałuje na wiele szczegółowych kwestii funkcjonalno-przestrzennych⁹⁹. Zmniejszenie się przenikalności granicy wschodniej wraz z przejęciem głównego ruchu tranzytowego przez przejście graniczne

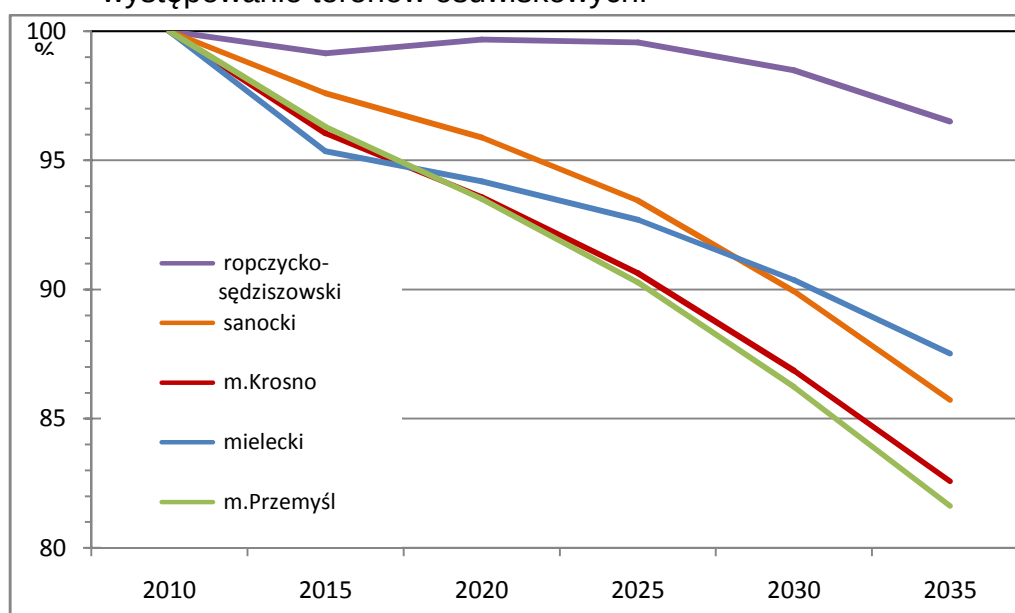
⁹⁹ Jak choćby utrudnione możliwości potencjalnego wykorzystania lotniska dawnej Twierdzy Przemysł.

Korczowa-Krakowiec i rozwijaniem tam wielkopowierzchniowej działalności handlowej¹⁰⁰ działalności sprawiło, że miasto odnotowuje w ciągu ostatnich lat więcej negatywnych niż pozytywnych efektów związanych ze swoim nadgranicznym położeniem.

Baza ekonomiczna Przemyśla jest ponad dwukrotnie słabsza niż jego potencjał ludnościowy. Dodatkowo, Przemyśl charakteryzuje także jej „płytkość”. Sektor egzogeniczny stanowi w mieście zaledwie 22% pracujących, w porównaniu do wartości 44% dla Rzeszowa i 47% dla Krosna. W strukturze bazy ekonomicznej dominują usługi nierynkowe, co przekłada się w tym przypadku odległą pozycja Przemyśla w zakresie wysokości przeciętnego wynagrodzenia¹⁰¹. Niekorzystnie przedstawiają się także tendencje w zakresie rozwoju sektora egzogenicznego miasta. W analizowanym okresie uległ on bowiem znacznemu zmniejszeniu.

Do kolejnych uwarunkowań rozwoju miasta, należą m.in. te natury fizyczno-geograficznej, w tym:

- urozmaicone warunki topograficzne, które podwyższają koszt większości inwestycji prowadzonych na terenie miasta,
- rzeka San, która stanowi istotną barierę przestrzenną m.in. ze względu na ograniczoną liczbę przepraw, nie tylko na terenie samego miasta, ale również jego bezpośredniego otoczenia
- występowanie terenów osuwiskowych.

Rys. 55. Dynamika prognozy liczby ludności dla ludności miejskiej wybranych powiatów woj. podkarpackiego do roku 2035 (2010=100%).

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

Czynnikiem, który komplikuje sytuację miasta w zakresie polityki mieszkaniowej i działań rewitalizacyjnych jest duży zasób zabytkowej substancji

¹⁰⁰ Skoncentrowanych obecnie w centrum handlowym Korczowa Dolina.

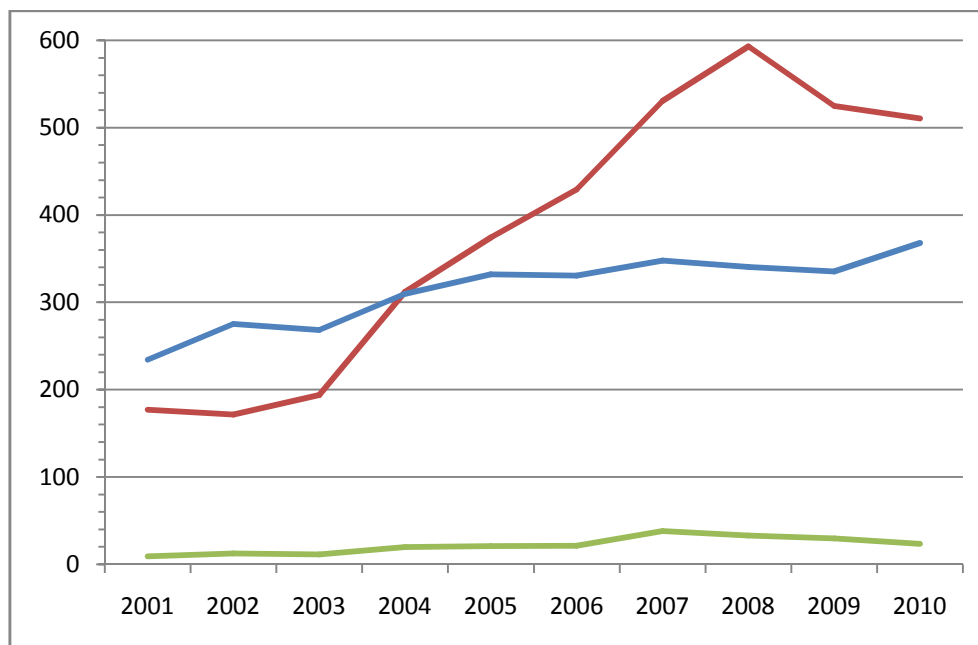
¹⁰¹ Wyższe wartości odnotowuje m.in. Sanok oraz podrzeszowskie miasta – Boguchwała i Tyczyn.

mieszkaniowej w stosunku do liczby ludności i wielkości bazy ekonomicznej. Koszty realizacji takich zadań przekraczają możliwości finansowe miasta.

Poważnym zagrożeniem procesów rozwojowych Przemysła jest sytuacja demograficzna. Miasto charakteryzuje się najmniej korzystnym typem demograficznym spośród dużych miast regionu. Niezależnie od procesów starzenia się mieszkańców, głównym problemem miasta w perspektywie najbliższych 25 lat będą procesy jego depopulacji (rys. 55). W perspektywie najbliższych 20 lat czynniki demograficzne, w połączeniu z malejącą bazą ekonomiczną miasta będą stanowić jedną głównych barier rozwoju miasta.

Głównymi źródłami dochodów własnych miasta Przemysła były w latach 2001-2010 wpływy z podatków: od nieruchomości oraz od osób fizycznych. Dochody z podatku od przedsiębiorstw, nie odgrywały znaczącej roli, będąc w dodatku na niższym poziomie od analogicznych wartości dla Mielca i Sanoka (rys. 56). Wpływy z podatku od nieruchomości w przeliczeniu na 1 mieszkańca były latach 2006-2010 na poziomie wyraźnie niższym od wpływów z podatku PIT. Obie wartości były wyraźnie niższe niż analogiczne dla Krosna, miasta o zbliżonej pozycji w hierarchii osadniczej regionu (tj. ośrodka subregionalnego).

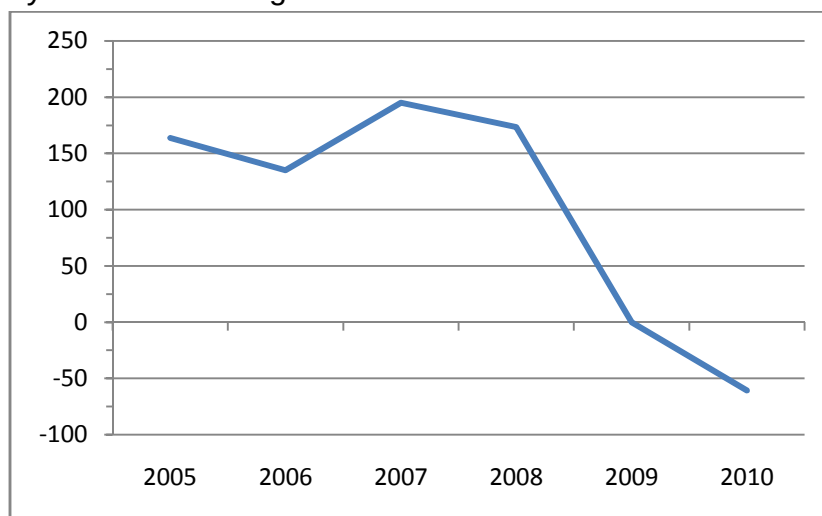
Umiarkowana dynamika dochodów własnych, w szczególności podatku od nieruchomości przy rosnącym zaangażowaniu inwestycyjnym miasta doprowadziła w latach 2008-2009 do załamania się wskaźnika nadwyżki operacyjnej (rys. 57). Przy spadających wpływach z PIT związanych z kryzysem gospodarczym, tendencje te ograniczają zdolność miasta do absorpcji środków w nowej perspektywie programowania.

Rys. 56. Wpływy z wybranych typów podatków w zł/mieszkańca w Przemyslu w latach 2001-2010.

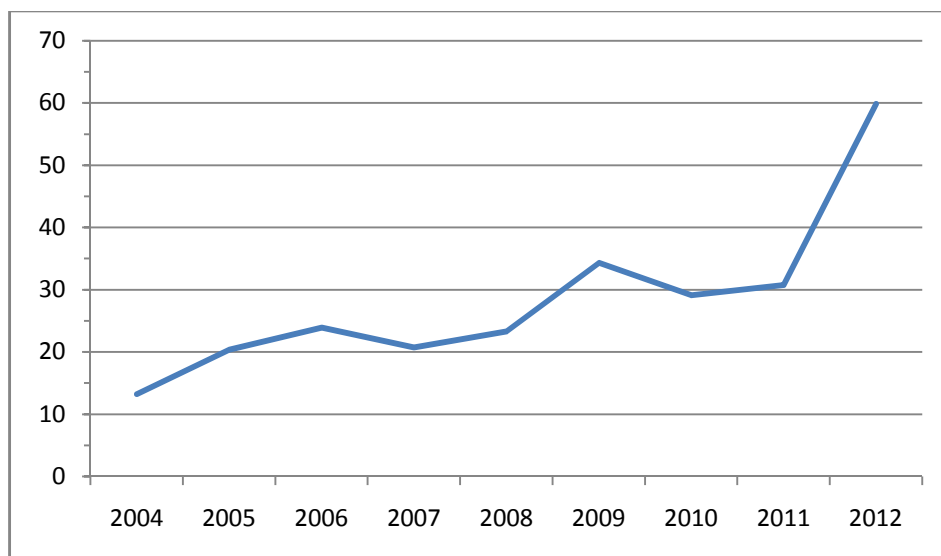
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

W latach 2005-2009 stopień zaplanowanego wykorzystania środków zagranicznych do rzeczywistego kształtował się wyraźnie poniżej 100%. W tym okresie skuteczność miasta w zakresie pozyskiwania środków zagranicznych była na poziomie niższym od zakładanego.

Rys. 57. Nadwyżka operacyjna w przeliczeniu na 1 mieszkańca Przemyśla w latach 2005-2010

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie danych Systemu Analiz Samorządowych

Rys. 58. Wskaźnik zadłużenia Przemyśla w latach 2004-2011 wraz z prognozą na rok 2012

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie danych Urzędu Miasta Przemyśla.

Rzeczywistym zagrożeniem absorpcji środków pomocowych w nowym okresie finansowania jest w przypadku Przemyśla zadłużenie, które w 2012 r. ma osiągnąć wielkość zbliżoną do maksymalnej dopuszczalnej ustawowo (rys. 58). Jeżeli planowany poziom zadłużenia zostanie w 2012 r. osiągnięty będzie to, w połączeniu z deficytem operacyjnym miasta poważna bariera w kolejnym okresie programowania.

W strukturze projektów realizowanych w Przemyśle zauważalny jest duży projekt związany z uzbrojeniem strefy inwestycyjnej na terenie miasta, oraz wyjątkowo duża liczba projektów związanych z działaniami rewitalizacyjnymi na terenie historycznego śródmieścia. Łącznie projekty rewitalizacyjne zarówno związane z mieszkalnictwem, jak i zintegrowaną rewitalizacją pochłonęły blisko 30 mln zł. Środki zostały skoncentrowane na stosunkowo niedużym obszarze śródmieścia miasta, co należy ocenić pozytywnie. Wyjątkowym w skali całego województwa jest udział w wartości projektów związanych z zintegrowaną rewitalizacją beneficjentów takich jak Kościół Katolicki i związki wyznaniowe. W Przemyśle przypada na nie 87% wartości projektów. Kolejnym wyjątkowym jak na skalę regionu sytuacją była duża pula środków, która przypadła na wspólnoty mieszkaniowe. Przemyśl, był w ramach RPO WP jedynym miastem, w którym środki na rewitalizację zostały przeznaczone na takich beneficjentów. Choć sama idea włączenia wspólnot mieszkaniowych w procesy inwestycyjne jest ze wszech miar słuszna, to jednak powinna odbywać się ona przy dużo większym ich wkładzie własnym.

Poza wymienionymi projektami, istotny udział w ogólnej kwocie dofinansowania projektów RPO WP na terenie miasta odgrywały również inwestycje w infrastrukturę drogową (13%) oraz inwestycje w przedsiębiorstwa (9,5%) i ochronę dziedzictwa kulturowego (9,6%) (tab. 77).

Tab. 77. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Przemyśle wg tematów priorytetów

Lp.	Temat priorytetu	Liczba projektów		Wartość ogółem		Wartość dofinansowania	
		szt.	%	mln zł	%	mln zł	%
1	09 Inne działania mające na celu pobudzenie badań, innowacji i przedsiębiorczości w MŚP	1	1,8	20,6	12,5	16,8	15,7
2	61 Zintegrowane projekty na rzecz rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich	5	8,9	19,6	11,9	16,1	15,0
3	23 Drogi regionalne/lokalne	4	7,1	22,6	13,8	13,8	12,9
4	58 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego	1	1,8	17,4	10,6	10,3	9,6
5	08 Inne inwestycje w przedsiębiorstwa	17	30,4	23,2	14,1	10,1	9,5
6	78 Infrastruktura mieszkalnictwa	6	10,7	10,2	6,2	7,7	7,2
7	25 Transport miejski	2	3,6	11,0	6,7	6,8	6,4
8	50 Rewaloryzacja obszarów przemysłowych i rekultywacja skażonych gruntów	1	1,8	10,3	6,3	6,8	6,4
9	75 Infrastruktura systemu oświaty	2	3,6	8,8	5,4	5,8	5,4
10	05 Usługi w zakresie zaawansowanego wsparcia dla przedsiębiorstw i grup przedsiębiorstw	7	12,5	3,5	2,1	1,5	1,4
	Razem	46	82,1	147,0	89,6	95,7	89,6

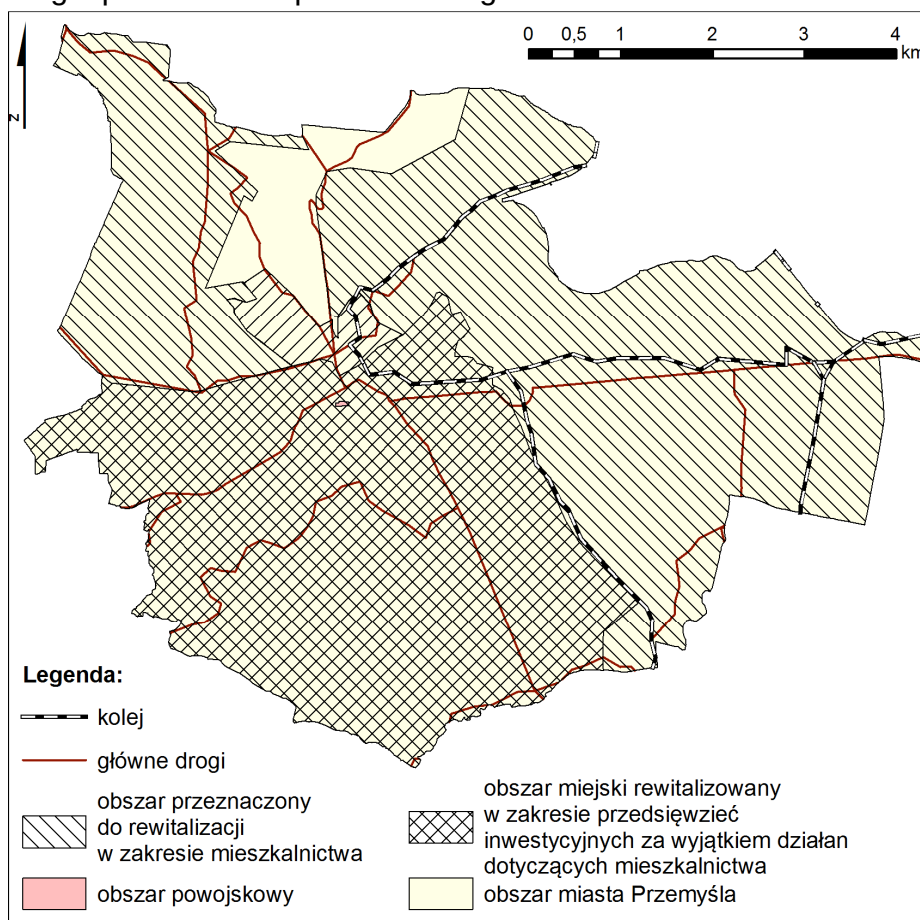
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie bazy projektów.

Realizowane w ramach RPO WP wsparcie dobrze wpisuje się w cele strategiczne wyznaczone przez strategię sukcesu miasta, w tym te nakierowane na wsparcie mieszkalnictwa, przedsiębiorczości, czy funkcji turystycznych miasta poprzez inwestycje w ochronę i modernizację dziedzictwa kulturowego.

Modernizacja taboru miejskiej komunikacji samochodowej w Przemyśle i projekt rozwoju systemu komunikacji publicznej, wraz z modernizacją i przebudową

ważnych elementów infrastruktury drogowej była jednym z istotnych priorytetów wspartych z RPO WP. Inwestycje te uzupełnione zostały wschodnią obwodnicą Przemyśla, realizowaną w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013. Przemyskie MZK, ze względu na świadczenie przez przewoźnika usług w istotnym zakresie także na obszarze podmiejskim (7 linii), dobrze wpisuje się w działania mające na celu wsparcie powiązań miast z ich zapleczem funkcjonalnym.

Projekty realizowane w ramach RPO WP były zgodne z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Rys. 59. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie Przemyśla

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR miasta Przemyśla na lata 2010-2015.

Lokalny Program Rewitalizacji i sporządzony dla Przemyśla obejmuje zasięgiem wsparcia praktycznie całe miasto (rys. 59). Łącznie tereny przeznaczone do wsparcia obejmują 92% terenu miasta w granicach sprzed ostatniego ich poszerzenia (tab. 78). Skuteczność pozyskiwania środków na rewitalizację jest w przypadku Przemyśla bardzo wysoka i zasługuje na uznanie. Wątpliwości może jednak budzić koncentracja środków w praktyce na kwestiach związanych z remontami i modernizacją istniejącej, zabytkowej zabudowy przy bardzo ograniczonym komponencie społecznym. Pojawia się również pytanie o zasadność tak dużej alokacji środków na remont i modernizację własności prywatnej. W

konsekwencji inwestycji przeprowadzonych w ramach RPO WP w zakresie mieszkalnictwa na kompleksową odnowę 7 budynków wsparto kwotą 7,7 mln zł.

Tab. 78. Powierzchnia obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w Przemyślu

Miasto	Obszary	Powierzchnia [ha]	% powierzchni miasta	Ogółem [ha]	Powierzchnia miasta [ha]	% powierzchni miasta ogółem
Przemyśl	powojaskowy	0,6	0,0	4034	4377	92,2
	obszar wsparcia mieszkalnictwa	2142,5	48,9			
	obszar wsparcia inwestycyjnego	1890,5	43,2			

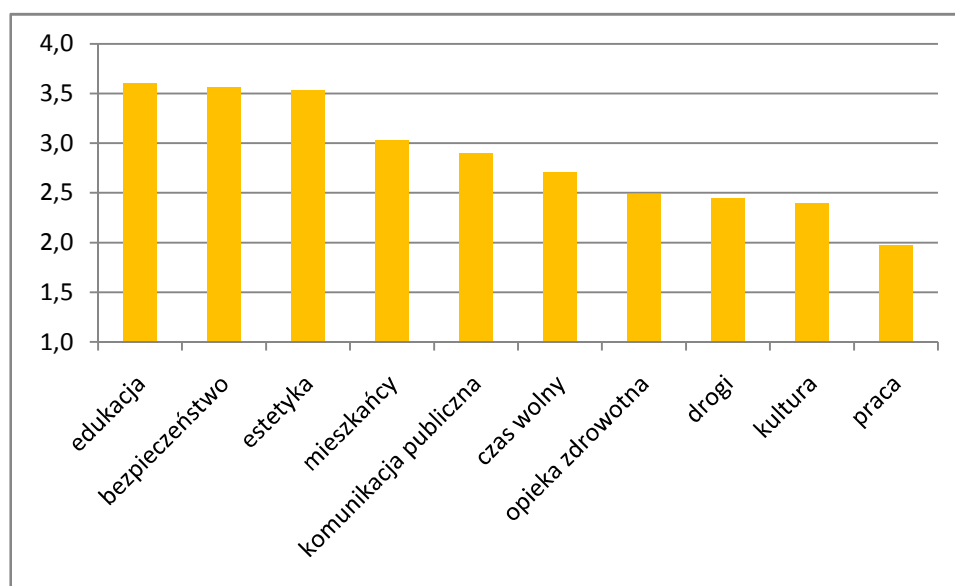
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR dla miasta Przemyśla.

Wyniki badań ankietowych

Większość badanych (54%) deklarowała zadowolenie z zamieszkiwania w Przemyślu, choć jednocześnie znaczna część oceniała stopień swój stopień zadowolenia jako przeciętny (37%). Średnia ocena w skali 1-5 wyniosła 3,61. Również porównując rozwój swojego miasta na tle innych miast województwa podkarpackiego, większość badanych uznała, że Przemyśl rozwijał się wolniej niż inne miasta regionu (57%), w tym 27% ogółu badanych uznało, że rozwój ten był zdecydowanie wolniejszy. Przeciwnego zdania było 11% badanych, a jedna trzecia uznała, że Przemyśl rozwija się w podobnym tempie jak inne podkarpackie miasta.

Również jeśli chodzi o różnego rodzaju potrzeby, w większości przypadków poziom ich zaspokojenia oceniany był poniżej przeciętnej. W najwyższym stopniu ocenione zostało zaspokojenie potrzeb edukacyjnych związanych z dostępnością szkolnictwa, bezpieczeństwo oraz jakość architektury i estetyka miasta (rys. 60). Zdecydowanie negatywnie oceniono natomiast możliwość znalezienia pracy, tylko nieznacznie lepiej oceniono dostęp do wydarzeń kulturalnych, stan infrastruktury drogowej i parkingowej i dostęp do opieki zdrowotnej. Poniżej przeciętnej ocenione zostały również możliwości spędzania wolnego czasu i jakość komunikacji publicznej. Jako przeciętne uznane zostały relacje i więzi między mieszkańcami.

Respondenci zostali również poproszeni o wpisanie trzech najpoważniejszych problemów dotyczących Przemyśla. Na liście kilkunastu zagadnień zdecydowanie wybijają się bezrobocie (75% wskazań na pierwszym miejscu). Drugi najczęściej wskazywany problem, choć znacznie rzadziej wymieniano go w pierwszej kolejności, związany był ze złym stanem infrastruktury drogowej (8%). Do innych zidentyfikowanych problemów, które przekroczyły próg 5% wskazań (zwykle na dalszych miejscach), należały niskie zarobki, uboga oferta kulturalna i brak atrakcyjnych miejsc do spędzania wolnego czasu. Kilukrotnie dostrzeżony został również problem wyludniania się miasta.

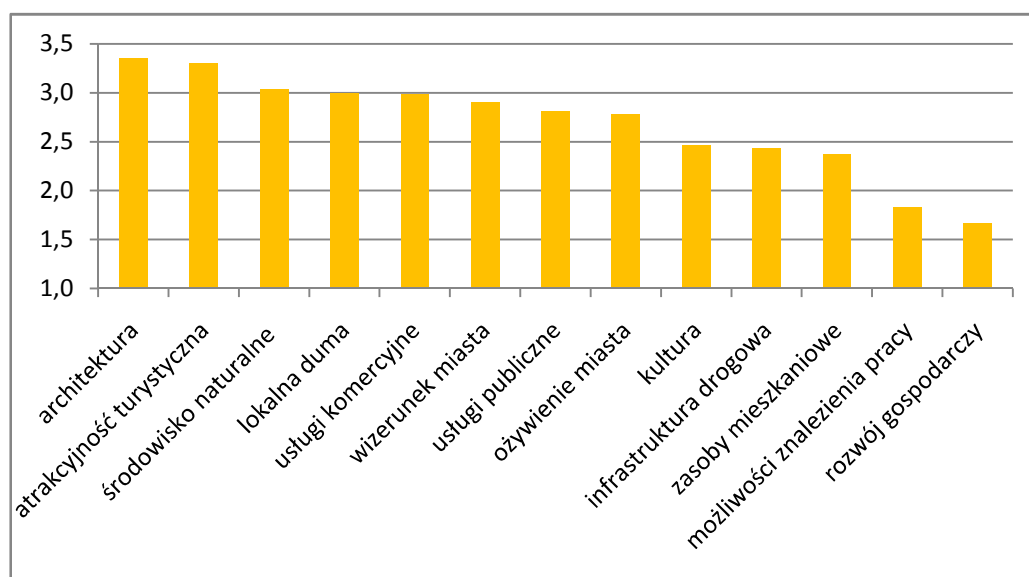
Rys. 60. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Przemyśla

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Wśród najważniejszych inwestycji, które zostały zrealizowane w Przemyślu w ciągu ostatnich pięciu lat, zdecydowanie najczęściej wymieniane były różnego rodzaju działania związane z rozbudową infrastruktury drogowej (52% wskazań na pierwszym miejscu). Kolejną zauważalną kategorią była rozbudowa infrastruktury sportowej (18%). Ok. 10% badanych wskazało w pierwszej kolejności na budowę nowych centrów handlowych. Tylko kilka osób spośród badanych (4%) wskazało bezpośrednio na działania związane z rewitalizacją śródmieścia.

Co piąty badany na pytanie o działania związane z rewitalizacją w mieście stwierdził, że nigdy wcześniej o nich nie słyszał, natomiast połowa badanych wybrała stwierdzenie „słyszałem/am, że tego typu działania są realizowane, ale nie wiem jakie to są konkretnie działania”. Jedna czwarta badanych zadeklarowała posiadanie pełniejszej wiedzy co do realizowanych w Przemyślu działań rewitalizacyjnych, a tylko dwie osoby spośród badanych była w nie bezpośrednio zaangażowane, ale nie wskazały na czym konkretnie owo zaangażowanie polegało.

Interesująco przedstawia się opinia na temat wpływu prowadzonych w Przemyślu działań rewitalizacyjnych na wybrane sfery życia (rys. 61). Stosunkowo najwyżej wpływ ten został oceniony w odniesieniu do jakości architektury oraz podniesieniu atrakcyjności turystycznej, choć oceny te oscylowały tylko nieco ponad ocenę przeciętną. Jako przeciętny uznano wpływ rewitalizacji na poczucie lokalnej dumy i stan usług komercyjnych. Nieco gorzej oceniono możliwość wpływania na jakość usług publicznych, czy też przyczynienie się do społecznego ożywienia miasta. Mały wpływ przypisano takim sferom jak poprawa infrastruktury drogowej czy zwiększenie dostępu do zasobów mieszkaniowych. Najniżej oceniono natomiast wpływ rewitalizacji na te sfery, które były identyfikowane jako najistotniejsze problemy w skali miasta. Zdaniem badanych działania rewitalizacyjne mają bardzo ograniczony wpływ na zwiększenie możliwości znalezienia odpowiedniej pracy jak i na rozwój gospodarczy miasta.

Rys. 61. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Przemyślu na wybrane sfery

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

W ankiecie wskazano trzy wybrane projekty rewitalizacyjne finansowane w ramach RPO WP prosząc badanych o ocenę ich zasadności:

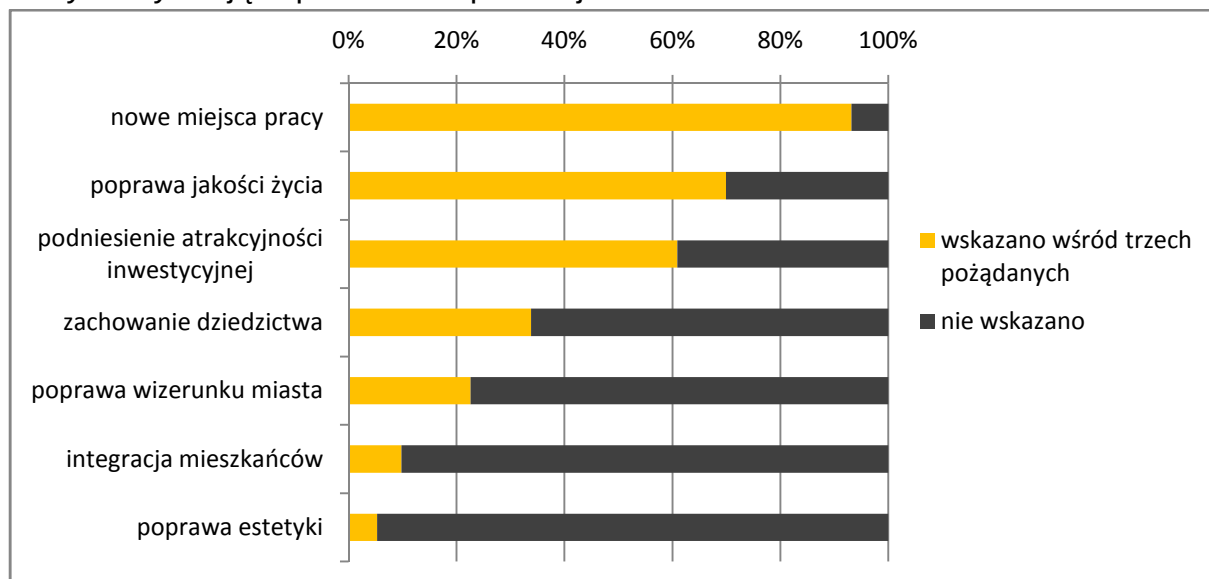
- Projekt 1: Rewitalizacja zabytkowych budynków w obrębie starego miasta Przemyśla,
- Projekt 2: Rewitalizacja zespołów klasztorного i parkowego na cele społeczne i edukacyjno-kulturalne,
- Projekt 3: Termomodernizacja zespołu budynków mieszkalnych w Przemyślu wraz z renowacją terenów zielonych wokół budynków i remontem nawierzchni dróg wewnątrzsiedlowych i chodników (Spółdzielnia Metalowiec).

Zdecydowanie najwięcej badanych (65%) za zasadny do realizacji uznała projekt odnowy zabytkowych budynków w centrum miasta. Duże poparcie uzyskały również pozostałe wskazane projekty: rewitalizacja zespołu klasztorного i działania prowadzone na terenie Spółdzielni Mieszkaniowej Metalowiec.

W przypadku pytania o zasadność realizacji projektów z punktu widzenia potrzeb miasta, ponad 80% uznało za w pełni uzasadnioną rewitalizację Starego Miasta, podczas gdy w odniesieniu do rewitalizacji zespołu klasztorного odsetek ten był o 10% niższy, a w przypadku działań na terenie Spółdzielni Metalowiec 38% badanych wybrało twierdzenie, „że są w Przemyślu ważniejsze inwestycje i potrzeby do realizacji”. Tym niemniej zdecydowana większość respondentów (67%) w zdecydowany sposób opowiedziała się za kontynuacją tego typu działań w przyszłości, a jedna czwarta wyraziła takie poparcie pod warunkiem, że projekty będą lepiej przygotowywane.

Wśród korzyści, jakie badani odnieśli w związku z realizacją projektów odnowy zabytkowych kamienic na Starym Mieście (odpowiedzi udzieliło blisko 30% badanych) dominowały takie wypowiedzi jak: ogólna poprawa estetyki miasta (64%) i poprawa estetyki budynków (14%). Dziewięciu na dziesięciu badanych nie potrafiło wskazać żadnych korzyści, jakie mogliby osobiście odnieść w związku z odnową

zespołu klasztornego, natomiast wśród osób, które wskazały takowe dominowały wypowiedzi dotyczące pojawienia się nowej przestrzeni rekreacji (spacery) oraz korzyści wynikające pośrednio z promocji miasta.

Rys. 62. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Przemyśla

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Bardzo zróżnicowane jest poparcie dla różnego typu inwestycji, które w opinii respondentów powinny zostać dofinansowane z funduszy UE w przyszłym okresie programowania (rys. 62). Należy przy tym zaznaczyć, że respondenci zostali poproszeni o wskazanie nie więcej niż trzech typów inwestycji. Niemal wszyscy badani zgodzili się co do tego, że absolutnym priorytetem powinny być inwestycje sprzyjające powstawaniu nowych miejsc pracy (93% wskazań). Kolejnym najczęściej wybieranym typem inwestycji były te wpływające bezpośrednio na poprawę jakości życia mieszkańców (70%), a na trzeciej pozycji znalazły się inwestycje podnoszące atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną miasta (61%). Znacznie mniej osób nadało priorytetowe znaczenie inwestycjom przyczyniającym się do zachowania dziedzictwa kulturowego miasta (34%), a marginalne znaczenie mają inwestycje mające na celu poprawę wizerunku miasta, wzmocnienie integracji mieszkańców, nie wspominając o estetyce, którą za priorytet uznało zaledwie 5% badanych mieszkańców Przemyśla.

Podsumowując, jeśli potencjalny wpływ projektów rewitalizacyjnych na rozwój Przemyśla chcielibyśmy pośrednio oceniać poprzez stopień, w jakim funkcjonują one w świadomości mieszkańców miasta, to należy stwierdzić, że wpływ ten nie jest zbyt duży, choć dostrzeżone zostały inwestycje w centrum miasta. Nie zmienia to faktu, że projekty same w sobie są w opinii większości mieszkańców zasadne, choć te realizowane poza obszarem centralnym i nie związane z bardziej ogólnym interesem jakim może być ochrona zabytków, cieszą się znacznie mniejszą popularnością wśród ogółu mieszkańców.

Z drugiej jednak strony identyfikowane przez mieszkańców cele działań rewitalizacyjnych są rozbieżne z potrzebami i priorytetami rozwojowymi Przemyśla.

W przekonaniu zdecydowanej większości badanej grupy mieszkańców Przemyśla, działania rewitalizacyjne nie są adekwatnym instrumentem wspierania rozwoju gospodarczego miasta, które postrzegane jest jako tracące dystans do innych dużych i średnich miast województwa podkarpackiego.

Działania rewitalizacyjne w Przemyśle na tle innych miast prowadzone były na stosunkowo największą skalę, przynajmniej jeśli weźmiemy pod uwagę liczbę realizowanych projektów. Ponieważ działania realizowane były również w obszarze centralnym użytkowanym przez ogół mieszkańców miasta, zostały przez nich lepiej dostrzeżone, choć nadal mieszkańcy nie dostrzegają przełożenia jakie może mieć remont nawet kilkunastu zabytkowych kamienic na bieżące problemy miasta związane pośrednio z utratą znaczenia i kurczącą się bazą ekonomiczną.

Podsumowanie

Znacząca część wsparcia została skierowana na uzbrojenie strefy inwestycyjnej. Choć sama idea tworzenia terenów profesjonalnie przygotowanych dla nowych inwestorów jest ze wszech miar słuszną, należy odpowiedzieć na pytanie o skuteczność takich przedsięwzięć w obszarach o niskiej atrakcyjności inwestycyjnej. Fakt, że w Przemyśle przez okres ponad 20 lat transformacji systemowej, nie pojawił się żaden duży, zewnętrzny, zagraniczny inwestor nie jest dziełem przypadku, czy też niewłaściwie prowadzonej polityki proinwestycyjnej, ale efektem braku zainteresowania takich inwestorów lokalizacją w Przemyśle. Kluczowe jest w tym względzie pytanie, czy w związku z realizacją autostrady A4 wzrośnie na tyle atrakcyjność inwestycyjna Przemyśla, aby miasto zdołało przyciągnąć znaczących inwestorów. Należy wskazać, że nakierowanie wsparcia na działania proinwestycyjne jest zgodne z główną barierą rozwoju Przemyśla, jaką jest jego słabnąca dynamika gospodarcza i problemy na rynku pracy.

W zakresie wsparcia działań rewitalizacyjnych zastrzeżenia budzi ogromna dysproporcja alokacji wsparcia według grup beneficjentów. W projektach zintegrowanych głównymi beneficjentami są związki wyznaniowe i Kościół Katolicki, w przypadku działań związanych z infrastrukturą mieszkaniową – wspólnoty mieszkaniowe. Zastrzeżenia nie dotyczą samej kwestii konieczności remontów substancji zabytkowej zarówno należącej do wspólnot mieszkaniowych, jak i do związków wyznaniowych. Ta jest w przypadku zabytkowej substancji śródmieścia Przemyśla oczywista. Problemem jest natomiast efekt w postaci alokacji wsparcia procesów rewitalizacji, w tym zintegrowanej praktycznie wyłącznie na odnowę substancji mieszkaniowej oraz zabytkowej. Taki stan trudno uznać, z punktu widzenia istoty rewitalizacji za satysfakcjonujący. Istotą rewitalizacji jest bowiem m.in. integracja wielu partnerów, w tym społecznych i prywatnych wokół celu jakim jest odnowa zarówno tkanki urbanistycznej jak i społecznej obszarów problemowych. Jednym z przykładów takiej współpracy może być współpraca jaką podjął Urząd Miasta Mielca w ramach projektu rewitalizacji obszaru Starego Miasta z lokalną parafią, która była jednym z partnerów projektu. Problemem w przypadku Przemyśla wydaje się być brak integracji pomiędzy projektami. Przypadek Przemyśla pokazuje

słabość konkursowego systemu alokacji środków na poziomie wojewódzkim, przy nikłej koordynacji tych procesów na poziomie miasta. Jest to bez argumentu za jego optymalizacją bądź zmianą.

Co więcej, ogromna duża w porównaniu z innymi miastami, alokacja środków rewitalizacyjnych na remonty i modernizacje budynków prywatnych (wspólnot mieszkaniowych) prowadzi do rozbudzenia wysokich oczekiwań pozostałych wspólnot na terenie śródmieścia. Oczekiwania te ze względu na skalę potrzeb nie będą mogły być zaspokojone zarówno w kolejnym okresie programowania, jak i następującym po nim. Fakt ten może być stać się zagrożeniem nawet dla najlepiej zaprogramowanych działań.

Powyższe zastrzeżenia mają szczególne znaczenie ze względu na niezbyt dobrą sytuację finansową budżetu miasta. Przy rosnącym zadłużeniu miasta, wynoszącym w 2010 roku blisko 30%, prowadzi to do konieczności starannego doboru kluczowych dla miasta obszarów wsparcia w kontekście nowego okresu programowania.

Jednym z zasadniczych problemów rewitalizacji miasta, który może zostać znacząco poprawiony relatywnie niskim kosztem, jest dokument leżący u jego podstaw, tj. LPR. Jest on świadectwem niezrozumienia istoty problemu rewitalizacji. Brak pogłębionej diagnozy i objęcie obszarem wsparcia ponad 90% obszaru miasta jest sytuacją niewłaściwą, uniemożliwiającą precyzyjną a w konsekwencji efektywną alokację środków na działania rewitalizacyjne.

Natomiast elementem, który zasługuje na zasługuje uwagę, jako dobrą praktykę, jest zastosowany w Przemyślu system wsparcia remontów i modernizacji substancji zabytkowej. Opiera się on na:

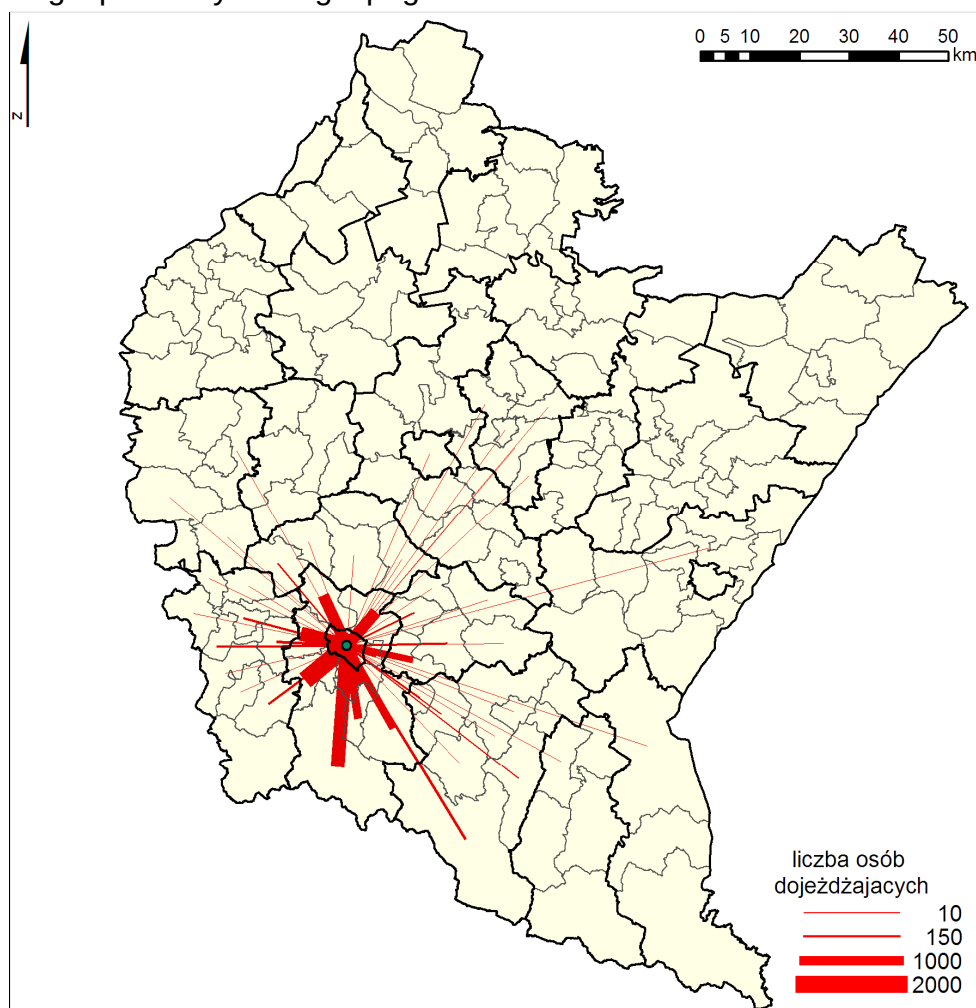
- Wsparcie przez miasta zarówno jego finansowania inwestycji w ramach wynikających z rozporządzenia Prezydenta Miasta,
- pomocy, w tym finansowej, na etapie przygotowania projektu architektonicznego,
- pomocy miasta w pozyskiwaniu środków z funduszu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Skuteczność realizacji wszystkich projektów kształtowała się na wysokim poziomie. W wypadku wybranych, ważnych projektów, takich jak np. przygotowanie terenów inwestycyjnych efektywność wsparcia będzie mogła zostać oceniona dopiero po zakończeniu budowy podkarpackiego odcinka autostrady A4 i będącej tego wynikiem poprawie dostępności komunikacyjnej miasta.

III.4.3. Krosno

Zarys uwarunkowań i problemów rozwoju miasta

Krosno pełni rolę głównego ośrodka miejskiego w południowej części regionu. Cechy rynku pracy w mieście (m.in. duża liczba pracujących, relatywnie niska stopa bezrobocia) i największa po Rzeszowie baza ekonomiczna wśród miast województwa, świadczy o dużej sile oddziaływania Krosna na swoje otoczenie (rys. 63). Jednocześnie, w ostatnich latach sytuacja miasta w niektórych sferach społeczno-gospodarczych uległa pogorszeniu.

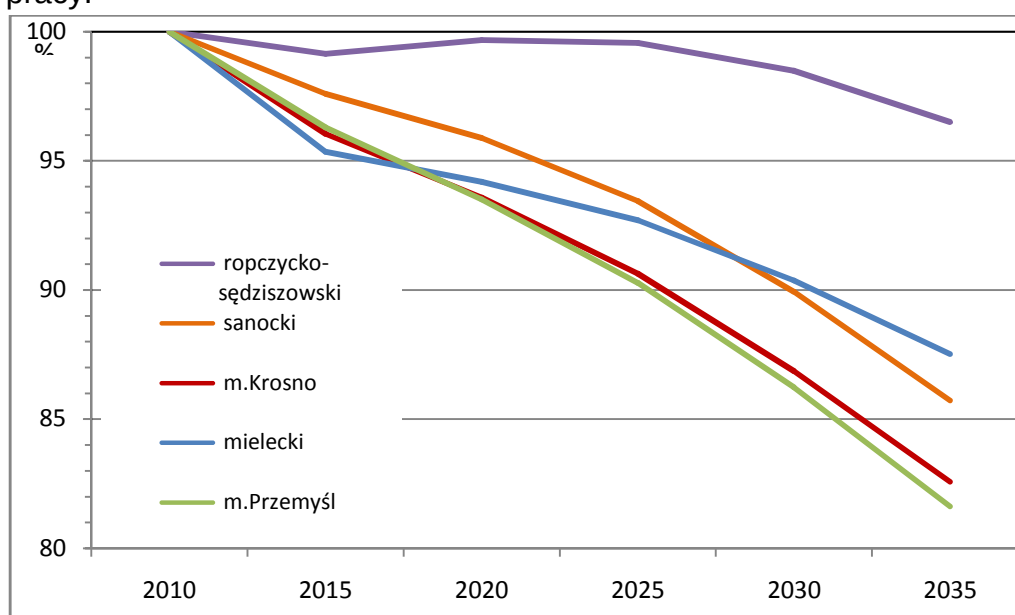
Rys. 63. Dojazdy do pracy do Krosna w 2006 roku

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania *Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r.*, 2008, US w Poznaniu.

Miasto posiada jedną z najbardziej zdywersyfikowanych gospodarek spośród wszystkich miast województwa. Charakteryzuje je także duża „głębokość” bazy ekonomicznej. Krosno jest także istotnym, w skali regionu, ośrodkiem koncentracji firm wysokich technologii, oraz usług wiedzochłonnych. W świetle przeprowadzonej diagnozy, Krosno charakteryzuje się drugim najwyższym poziomem rozwoju

gospodarczego po Rzeszowie, będąc najlepiej i najwszechstronniej rozwiniętym byłym ośrodkiem wojewódzkim.

Poważnym zagrożeniem korzystnych procesów rozwojowych Krosna jest jego sytuacja demograficzna. Miasto, jakkolwiek należy do grupy o dużym udziale ludności w wieku produkcyjnym, podlega procesom wyludniania się. Prognoza demograficzna do roku 2035 przewiduje kilkunastoprocentowy spadek liczby ludności miasta (rys. 64). Ubytek ten będzie więc zbliżony do tego w Przemyśle. W perspektywie najbliższych 20 lat czynniki demograficzne, mogą zatem niekorzystnie oddziaływać na rozwój stosunkowo dobrze rozwiniętej, zarówno pod względem wielkości, jak i struktury bazy ekonomicznej miasta. Dodatkowo, miasto charakteryzuje się dużą nierównowagą na rynku pracy ze względu na strukturę płci. Wśród miast na prawach powiatu cechuje je największy stopień maskulinizacji rynku pracy.

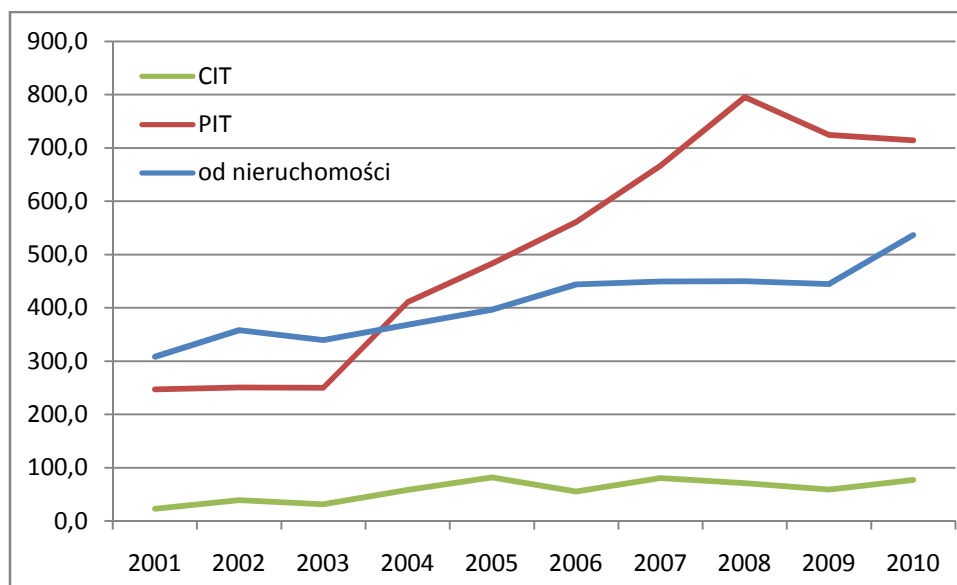
Rys. 64. Dynamika prognozy liczby ludności dla ludności miejskiej wybranych powiatów województwa podkarpackiego do roku 2035 (2010=100%)

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

Jednym z istotnych czynników ograniczających możliwości rozwojowe miasta jest jego peryferyjne położenie, zarówno z punktu widzenia województwa, jak i kraju. Dodatkową barierą może być umiarkowana atrakcyjność inwestycyjna miasta. Słabą stroną miasta są także połączenia kolejowe z stolicą województwa, a także z najbliższymi średniej wielkości ośrodkami miejskimi południowej części województwa (Jasło, Sanok). Poprawa dostępności w obu wymienionych kierunkach będzie sprzyjać procesom rozwojowym miasta w przyszłości.

Głównymi źródłami dochodów własnych miasta Krosna były w latach 2001-2010 wpływy z podatków: od nieruchomości oraz od osób fizycznych (rys. 65). Jakkolwiek wpływy z podatku od przedsiębiorstw, nie odgrywały znaczącej roli w strukturze dochodów miasta, to jednak kształtowały się one na poziomie najwyższym spośród analizowanych miast. Wpływy z podatku od nieruchomości w przeliczeniu na

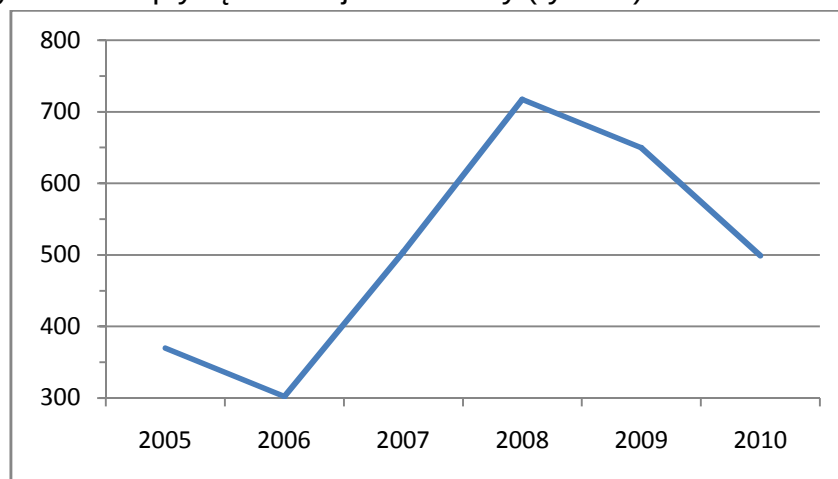
1 mieszkańca były latach 2006-2010 na poziomie wyraźnie niższym od wpływów w podatku PIT.

Rys. 65. Wpływy z wybranych typów podatków w Krośnie w latach 2001-2010 w zł/mieszkańca.

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

Duża dynamika dochodów własnych, w szczególności podatku od osób fizycznych, pozwoliła nawet przy rosnącym zaangażowaniu inwestycyjnym miasta, osiągać dynamiczny wzrost nadwyżki operacyjnej przeliczonej na 1 mieszkańca, którego umiarkowany spadek nastąpił dopiero po wybuchu kryzysu gospodarczego w 2008 r., który istotnie wpłynął na miejscowe firmy (rys. 66).

Rys. 66. Nadwyżka operacyjna Krosna w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010 w zł

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie danych Systemu Analiz Samorządowych.

W latach 2005-2009 stopień zaplanowanego wykorzystania środków zagranicznych do rzeczywistego kształtował się – poza 2005 r. na wysokim kilkudziesięcioprocentowym (70-100%) poziomie. Świadczy to o dobrej organizacji wykorzystania zewnętrznych środków zagranicznych.

W strukturze projektów realizowanych w Krośnie zauważalne są trzy zasadnicze grupy, z czego dwie pierwsze skupiały ponad 56% ogółu przyznanego dofinansowania (tab. 79). Były to działania w zakresie systemu oświaty oraz infrastruktury drogowej. Trzecią w kolejności grupę stanowiły projekty dotyczące infrastruktury służby zdrowia. Duża, zbliżona do inwestycji drogowych, alokacja środków na infrastrukturę edukacyjno-oświatową, w tym szkolnictwo wyższe, warta jest podkreślenia jako bardzo prorozwojowa, szczególnie w kontekście integracji szkolnictwa z firmami sektora wysokich technologii obecnych w mieście.

Realizowane w ramach RPO WP wsparcie dobrze wpisuje się w cele strategiczne wyznaczone m.in. przez Plan Rozwoju Lokalnego, czy strategię rozwoju miasta, w tym cele strategiczne polegające na wsparciu działań związanych z ładem przestrzennym, wsparciem przedsiębiorczości i wzmocnieniem atrakcyjności inwestycyjnej, oświatą, w tym szkolnictwem wyższym.

Modernizacja taboru miejskiej komunikacji samochodowej w Krośnie wraz z wprowadzeniem biletu elektronicznego oraz z modernizacją i przebudową ważnych elementów infrastruktury drogowej uzyskały zauważalne wsparcie z RPO WP. Krośnieńskie MKS, jest wyjątkowym w skali województwa przykładem obsługi w tak dużym zakresie obszaru podmiejskiego. Z 16 funkcjonujących w październiku 2012 r. linii autobusowych aż 12 realizowało usługi poza terenem miasta¹⁰². Z kolei tylko 4 obsługiwały wyłącznie miasto. Siatka połączeń obejmowała m.in. najbliższy Krosnu ośrodek miejski, tj. Jedlicze. Ze względu na duży obszar funkcjonalnego zaplecza miasta, wyrażający się m.in. skalą i zasięgiem dojazdów do pracy, wsparcie komunikacji publicznej w Krośnie w bardzo wyraźny sposób wpływa na integrację miasta z jego zapleczem, co należy ocenić bardzo pozytywnie.

Projekty realizowane w ramach RPO WP były zgodne z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Tab. 79. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Krośnie wg tematów priorytetów

Tematy priorytetów	Liczba		Wydatki ogółem		Dofinansowanie	
	szt.	%	mln zł	%	mln zł	%
75 Infrastruktura systemu oświaty	4	12,9	28,8	25	20,6	28,3
23 Drogi regionalne/lokalne	4	12,9	32,8	28	20,3	27,8
76 Infrastruktura ochrony zdrowia	2	6,5	12,1	11	7,1	9,7
25 Transport miejski	1	3,2	6,7	6	5,0	6,8
78 Infrastruktura mieszkalnictwa	1	3,2	7,3	6	4,2	5,7
43 Efektywność energetyczna, produkcja skojarzona (kogeneracja), zarządzanie energią	3	9,7	6,2	5	3,7	5,0
razem	15	48,4	93,9	81,5	60,8	83,5

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie bazy projektów.

Spośród projektów rewitalizacyjnych na terenie miasta do dofinansowania zakwalifikowano tylko jeden, złożony przez Krośnieńską Spółdzielnię Mieszkaniową i dotyczący modernizacji budynków na osiedlach Grota-Roweckiego i Tysiąclecia. Projekt rewitalizacji zlokalizowany na terenie części śródmiejskich miasta nie został

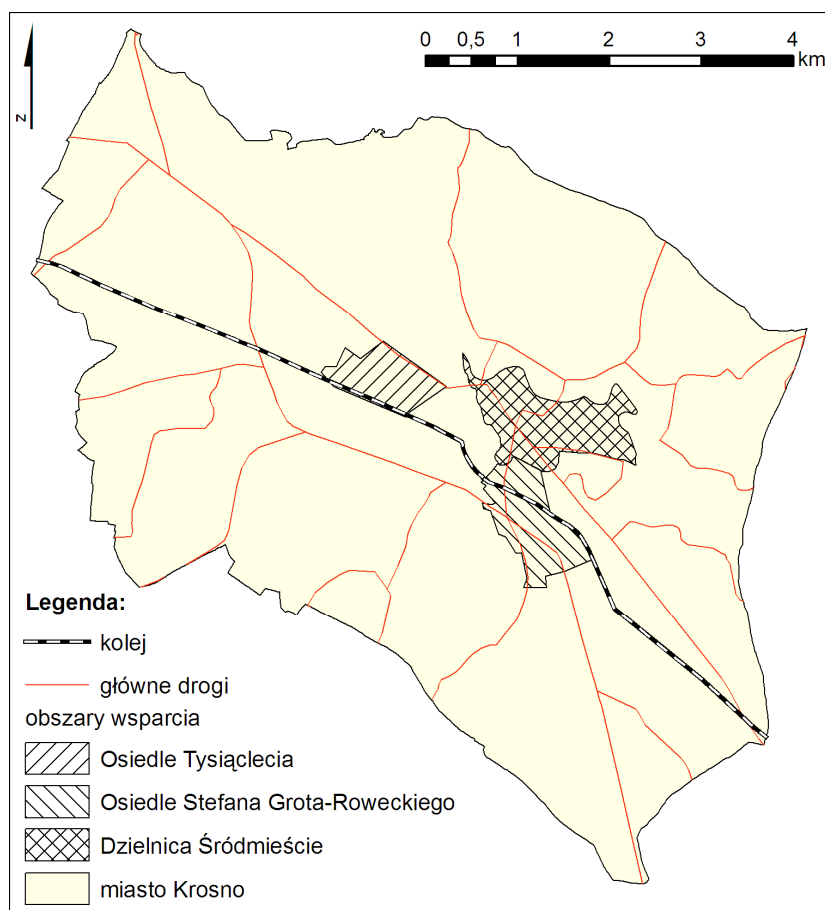
¹⁰² W różnym zakresie.

dofinansowany i trafił na listę rezerwową. Jednocześnie miasto podjęło realizację działań rewitalizacyjnych na terenie śródmieścia przy wykorzystaniu środków własnych.

Tab. 80. Powierzchnia o obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w Krośnie

Miasto	Obszary	Powierzchnia [ha]	% powierzchni miasta	Ogółem [ha]	Powierzchnia miasta [ha]	% powierzchni miasta ogółem
Krosno	Dzielnica Śródmieście	118,8	2,7	261	4348	6,0
	Osiedle Stefana Grota-Roweckiego	84,7	1,9			
	Osiedle Tysiąclecia	57,8	1,3			

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR Miasta Krosna na lata 2009-2015.

Rys. 67. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie miasta Krosna

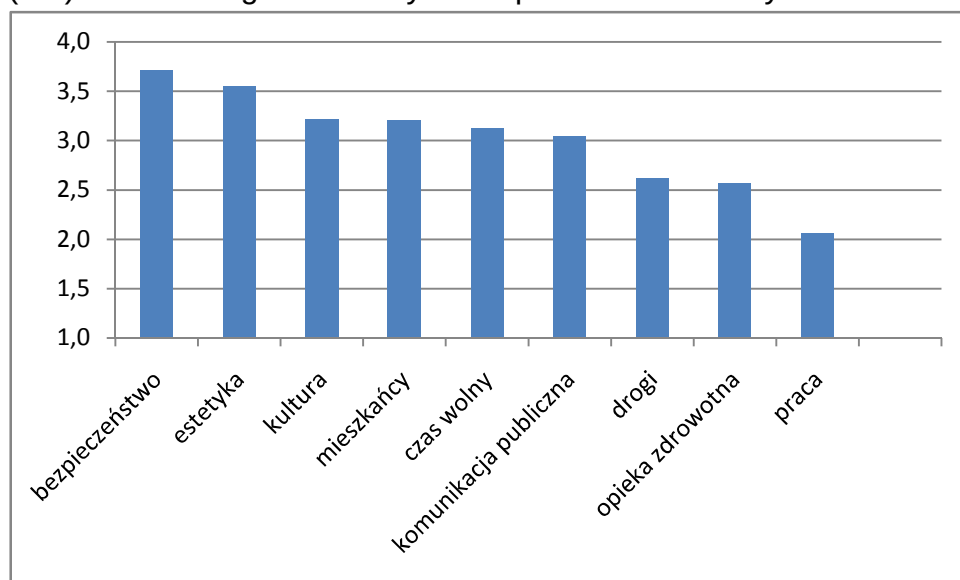
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR Miasta Krosna na lata 2009-2015.

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Krosna rekomendował do wsparcia obszar 261 ha na terenie miasta, co odpowiadało 6% powierzchni miasta ogółem (tab. 80; rys. 67). Jest obszar znaczący pod względem powierzchni i w kontekście skuteczności planowanych działań dobrym rozwiązaniem byłoby jego ograniczenie i

koncentracja środków przeznaczonych na rewitalizację na kluczowych podobszarach tak wyznaczonych terenów. Realizowany projekt inwestycyjny uzupełniał główne projekty zrealizowane na terenie miasta, które w swym ogólnym wydźwięku miały za zadanie poprawę jakości życia mieszkańców.

Wyniki badań ankietowych

Większość badanych (52%) deklarowała zadowolenie z zamieszkiwania w Krośnie, choć jednocześnie znaczna część oceniała stopień swój stopień zadowolenia jako przeciętny (38%). Średnia ocena w skali 1-5 wyniosła 3,6. Również porównując rozwój swojego miasta na tle innych miast województwa podkarpackiego, stosunkowo największa grupa badanych (46%) uznała, że rozwijało się ono w takim samym tempie jak i inne miasta regionu, jednak niewiele mniej osób uznało, że Krosno rozwijało się szybciej (37%) lub nawet zdecydowanie szybciej (4%). Przeciwnego zdania było niespełna 13% badanych mieszkańców Krosna.

Rys. 68. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Krosna

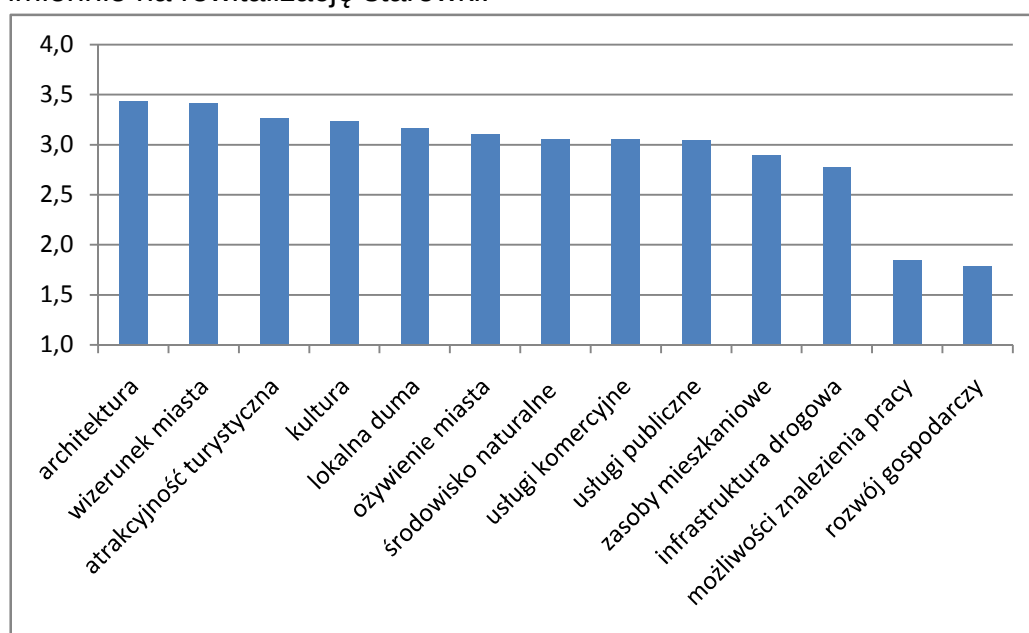
Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Również, jeśli chodzi o różnego rodzaju potrzeby, w większości przypadków poziom ich zaspokojenia oceniany był ponadprzeciętnie. W najwyższym stopniu ocenione zostało zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa oraz jakość architektury i estetyka miasta (rys. 68). Zdecydowanie negatywnie oceniono natomiast możliwość znalezienia pracy. Poniżej przeciętnej oceniony został też stan infrastruktury drogowej i parkingowej oraz opieka zdrowotna.

Respondenci zostali również poproszeni o wpisanie trzech najpoważniejszych problemów, które dotyczą Krosna. Na liście kilkunastu zagadnień zdecydowanie wybijają się dwa: bezrobocie (65% wskazań na pierwszym miejscu) oraz jakość infrastruktury drogowej (15% wskazań na pierwszym miejscu). Do innych zidentyfikowanych problemów, które przekroczyły próg 5% wskazań należały niskie

zarobki, zbyt mała ilość połączeń w komunikacji miejskiej i międzymiastowej oraz problemy z dostępnością do służby zdrowia.

Wśród najważniejszych inwestycji, które zostały zrealizowane w Krośnie w ciągu ostatnich pięciu lat, zdecydowanie najczęściej wymieniane były trzy przedsięwzięcia. Pierwszą pozycję zajęły różnego rodzaju inwestycje związane z rozbudową infrastruktury drogowej (35% wskazań na pierwszym miejscu). Kolejną zauważalną inwestycją było powstanie Regionalnego Centrum Kultury Pogranicza (1/4 respondentów). Około 15% badanych wskazało w pierwszej kolejności na budowę obiektu sportowego (głównie boiska do gry w piłkę nożną). Tylko kilka osób wskazało na remont rynku i odnowę centrum miasta, a zaledwie jedna osoba wskazała imiennie na rewitalizację starówki.

Rys. 69. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Krośnie na wybrane sfery

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Jedna trzecia badanych na pytanie o działania związane z rewitalizacją w mieście stwierdziła, że nigdy wcześniej o nich nie słyszała natomiast blisko połowa (49%) wybrała stwierdzenie „słyszałem/am, że tego typu działania są realizowane, ale nie wiem jakie to są konkretnie działania”. Co piąty badany deklarował posiadanie pełniejszej wiedzy co do realizowanych w Krośnie działań rewitalizacyjnych, a tylko jedna osoba spośród badanych była w nie bezpośrednio zaangażowana.

Interesująco przedstawia się opinia na temat wpływu prowadzonych w Krośnie działań rewitalizacyjnych na poszczególne domeny poziomu życia (rys. 69). Respondenci mogli ocenić znaczenie tego wpływu na pięciostopniowej skali. Stosunkowo najwyższy wpływ ten został oceniony w odniesieniu do jakości architektury i estetyki miasta oraz kształtowania jego wizerunku na zewnątrz. Nieco wyżej niż przeciętny wpływ przypisano działaniom rewitalizacyjnym w odniesieniu do takich sfer jak podnoszenie atrakcyjności turystycznej, kreowanie lokalnej dumy i wzmacnianie tożsamości. Najniżej oceniono natomiast wpływ rewitalizacji na te sfery,

które były identyfikowane wcześniej jako najistotniejsze problemy w skali miasta. Zdaniem badanych działania rewitalizacyjne mają bardzo ograniczony wpływ na rozwój gospodarczy miasta (średnia ocena: 1,79) jak i na zwiększenie możliwości znalezienia odpowiedniej pracy (1,85). Zdecydowanie lepiej oceniono również wpływ na poprawę zasobów mieszkaniowych (2,78) oraz stan infrastruktury drogowej (2,89).

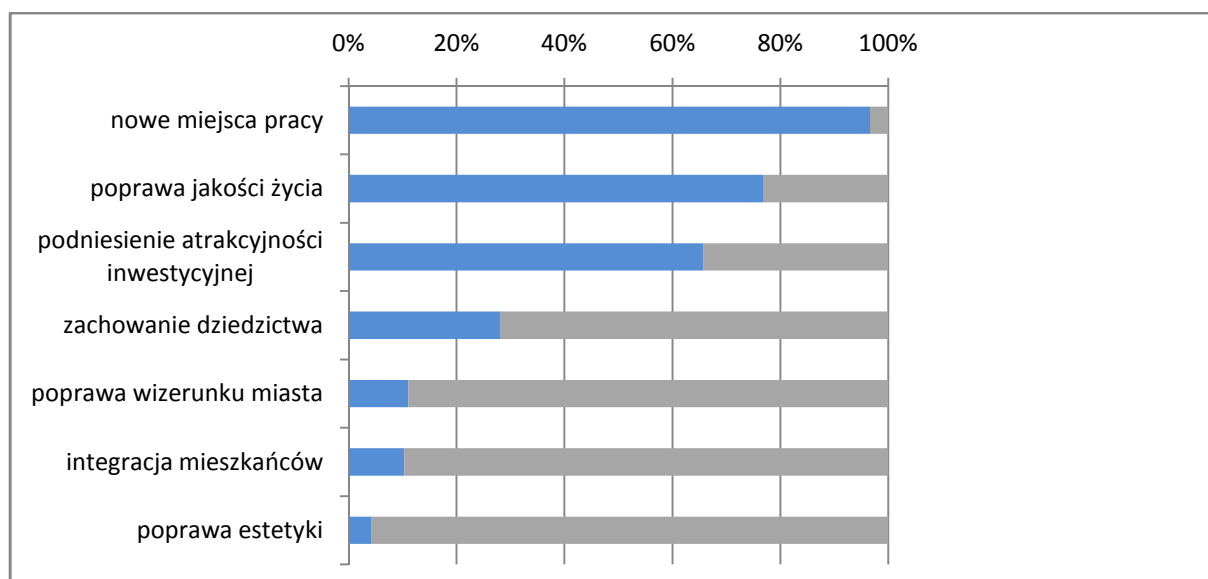
Projekt rewitalizacyjny finansowany w ramach RPO WP pt. *„Modernizacja budynków mieszkalnych wielorodzinnych w Krośnie polegający na dociepleniu budynków i remoncie instalacji hydrantowych w budynkach administrowanych przez Krośnieńską Spółdzielnię Mieszkaniową”* został przez zdecydowaną większość badanych uznany za uzasadniony. Ponad połowa badanych na pytanie o zasadność zrealizowanego projektu odpowiedziała zdecydowanie tak, a dalsze 36%, że raczej tak. Przeciwnego zdania były nieliczne osoby (5%), ok 7% nie potrafiło się na ten temat bardziej jednoznacznie wypowiedzieć.

Nieco bardziej podzielone były zdania w przypadku pytania o zasadność realizacji projektu z punktu widzenia potrzeb miasta. Co prawda nadal zdecydowana większość (60%) uważała projekt za zasadny, jednak blisko 35% stwierdziło, że są inne ważniejsze inwestycje i potrzeby w mieście.

Niemal 60% badanych uważało, że projekty rewitalizacyjne powinny w przyszłości być nadal wspierane z funduszy europejskich, choć zarazem 31% uznało, że wsparcie powinno zostać uzależnione od lepszego przygotowania projektów.

Wśród korzyści, jakie badani odnieśli w związku z realizacją projektu rewitalizacyjnego (odpowiedzi udzieliło 20% badanych) dominowały takie wypowiedzi jak oszczędność energii i poprawa komfortu cieplnego (24% wskazań na pierwszym miejscu), poprawa estetyki budynków (20%). 1/5 badanych stwierdziła, że nie odniosła żadnych korzyści. Jeśli do grupy tej zaliczymy również respondentów, którzy pominęli całkowicie to pytanie, to okaże się, że ponad 84% badanych nie znajduje żadnych korzyści z realizacji projektu rewitalizacji realizowanego w Krośnie ramach RPO WP.

Bardzo zróżnicowane jest natomiast poparcie dla różnego typu inwestycji, które w opinii powinny zostać dofinansowane z funduszy UE w przyszłym okresie programowania. Należy przy tym zaznaczyć, że respondenci zostali poproszeni o wskazanie nie więcej niż trzech typów inwestycji (rys. 70). Niemal wszyscy badani zgodzili się co do tego, że absolutnym priorytetem powinny być inwestycje sprzyjające powstawaniu nowych miejsc pracy (97% wskazań). najczęściej wybieranym typem inwestycji były te wpływające bezpośrednio na poprawę jakości życia mieszkańców (77%), a na trzeciej pozycji znalazły się inwestycje podnoszące atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną miasta (66%). Znacznie mniej osób nadało priorytetowe znaczenie inwestycjom przyczyniającym się do zachowania dziedzictwa kulturowego miasta, a marginalne znaczenie mają inwestycje mające na celu poprawę wizerunku miasta, wzmocnienie integracji mieszkańców, nie wspominając o estetyce, którą za priorytet inwestycyjny uznało zaledwie 4% badanych.

Rys. 70. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Krosna

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Podsumowując, jeśli potencjalny wpływ projektów rewitalizacyjnych na rozwój Krosna chcielibyśmy pośrednio oceniać poprzez stopień, w jakim funkcjonują one w świadomości mieszkańców miasta, to należy stwierdzić, że wpływ ten nie istnieje lub jest znikomy. Nie zmienia to faktu, że projekt sam w sobie jest w opinii większości mieszkańców zasadny i powinien być realizowany.

Z drugiej jednak strony identyfikowane przez mieszkańców cele działań rewitalizacyjnych są rozbieżne z potrzebami i priorytetami rozwojowymi Krosna. W przekonaniu zdecydowanej większości badanej grupy mieszkańców, działania rewitalizacyjne nie są adekwatnym instrumentem wspierania rozwoju gospodarczego miasta.

Należy sobie również zadać pytanie skąd takie a nie inne przekonania dotyczące rewitalizacji. Można oczywiście wskazać na brak zrozumienia sensu rewitalizacji i niską świadomość mieszkańców w tym względzie. Przyczyną takiego stanu rzeczy może tkwić z jednej strony w złej polityce informacyjnej, ale największym problemem jest niewątpliwie brak kompleksowej rewitalizacji w Krośnie, bo trudno tym mianem określić termomodernizację jednego budynku mieszkalnego. Gdyby działania rewitalizacyjne dotąd przeprowadzone miały wpływ na rozwój miasta, z pewnością inne byłyby też przekonania mieszkańców co do znaczenia rewitalizacji również w sferze rozwoju aktywizacji gospodarczej i dostarczania impulsów rozwojowych miastu.

Podsumowanie

Wykorzystanie alokacji środków z RPO WP na terenie miasta Krosna wykazuje wiele cech działań o charakterze prorozwojowym, których właściwe efekty będą możliwe do pełnej oceny dopiero w perspektywie średnioterminowej tj. powyżej 5 lat. Dotyczy to w szczególności działań zakresie edukacji i oświaty oraz

infrastruktury ochrony zdrowia. Widoczny w strukturze wartości projektów swoisty mix, dotyczący kilku kluczowych dla miasta i jego zaplecza dziedzin, wpisuje się w charakter miasta, które posiada jedną z najpełniej rozwiniętych struktur gospodarczych spośród miast regionu, cechując się przy tym wysokim poziomem życia. Wsparcie ze środków RPO WP w widoczny sposób wspiera te zróżnicowane uwarunkowania rozwoju miasta, co należy ocenić pozytywnie.

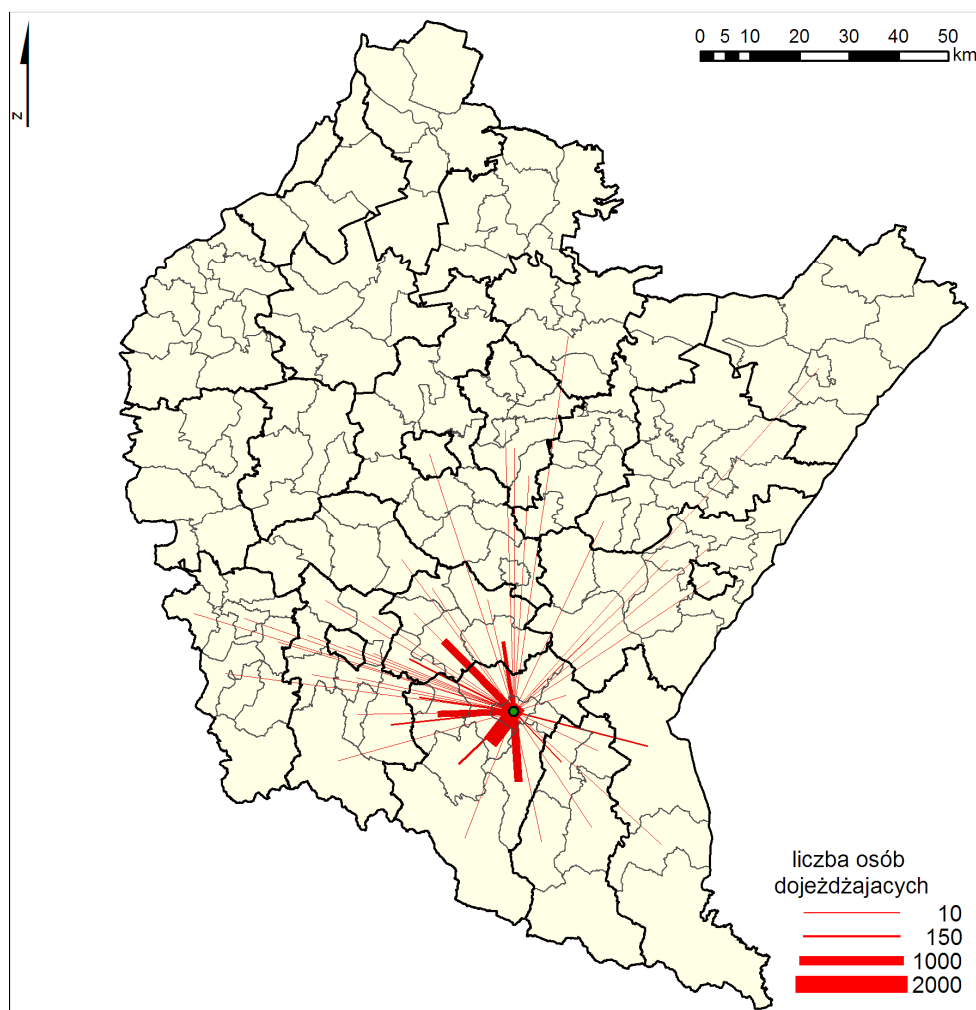
Spojrzenie na wsparcie procesów rozwojowych w tak szerokiej, z punktu widzenia skali czasowej perspektywy ułatwiają dobre wyniki finansowe miasta, które nie wskazują na znaczące ograniczenie możliwości absorpcyjnych środków pomocowych w nowej perspektywie finansowania.

Użyteczność i skuteczność realizowanego w ramach RPO WP wsparcia należy ocenić wysoko. Warto również zauważyć, że niektóre z miast realizowały projekty komplementarne do działań wspieranych w ramach RPO WP, przy wykorzystaniu w dużej mierze, bądź wyłącznie, środków własnych.

III.4.4. Sanok

Uwarunkowania i problemy rozwoju miasta

Sanok jest jednym z trzech głównych ośrodków miejskich południowej części województwa podkarpackiego (rys. 71). Na rozwój miasta wpływa bliskość granicy polsko-ukraińskiej, będącej jednocześnie zewnętrzną granicą UE, oraz polsko-słowackiej. Sanok charakteryzuje relatywnie niski poziom bezrobocia, który w przeciągu ostatnich kilku lat uległ zmniejszeniu; relatywnie wysoki poziom dochodów na 1 mieszkańca i umiarkowanie zróżnicowana baza ekonomiczna.

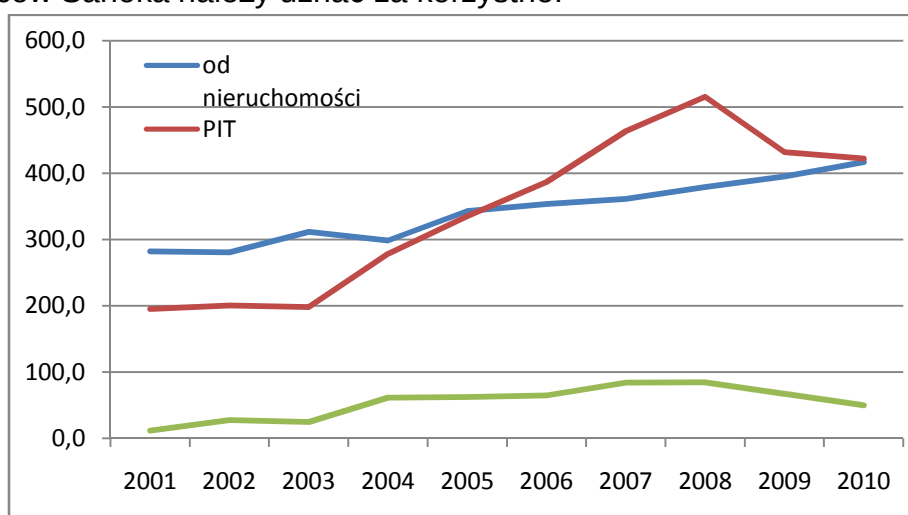
Rys. 71. Dojazdy do pracy do Sanoka w 2006 roku

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania „Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r.”, 2008, US w Poznaniu.

Wśród zewnętrznych barier rozwoju miasta należy wymienić peryferyjne położenie. Wpływa ono bezpośrednio na obniżenie atrakcyjności inwestycyjnej miasta, z punktu widzenia inwestorów zewnętrznych. Z kolei wśród wewnętrznych czynników hamujących rozwój miasta wymienić należy duży odsetek terenów powojсковych oraz przemysłowych. Podobnie jak w przypadku wcześniej

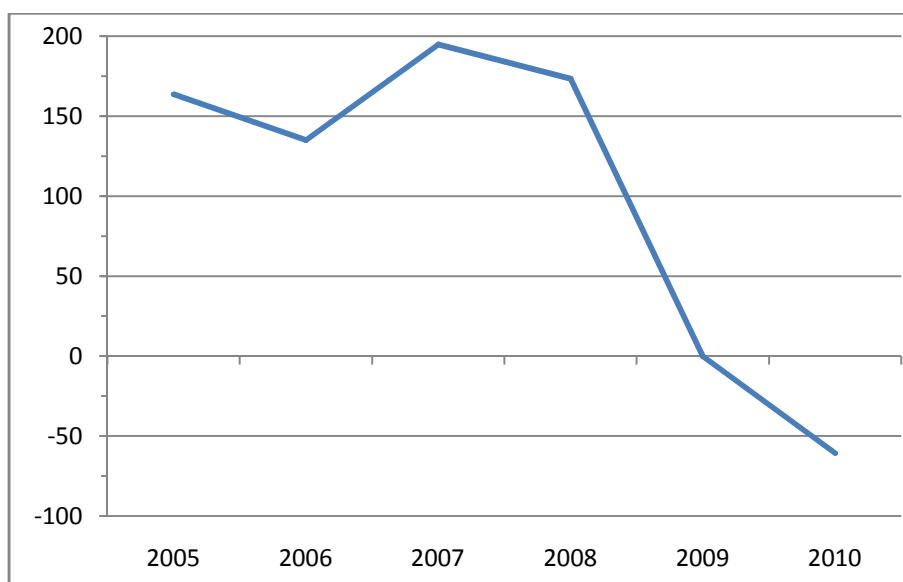
analizowanych miast wyzwaniem w kontekście procesów rozwojowych Sanoka jest sytuacja demograficzna.

Głównymi źródłami dochodów własnych Sanoka były w latach 2001-2010 wpływy z podatków: od nieruchomości oraz od osób fizycznych (rys. 72). Dochody z podatku od przedsiębiorstw, odgrywały na pozostałych analizowanych miast dużo większą rolę. W 2010 r. wpływy z podatku od nieruchomości zrównały się z wpływami z PIT, co przy stosunkowo wysokim, na tle regionu, poziomie przeciętnych dochodów mieszkańców Sanoka należy uznać za korzystne.

Rys. 72. Wpływy z wybranych typów podatków w zł/mieszkańca w Sanoku w latach 2001-2010

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

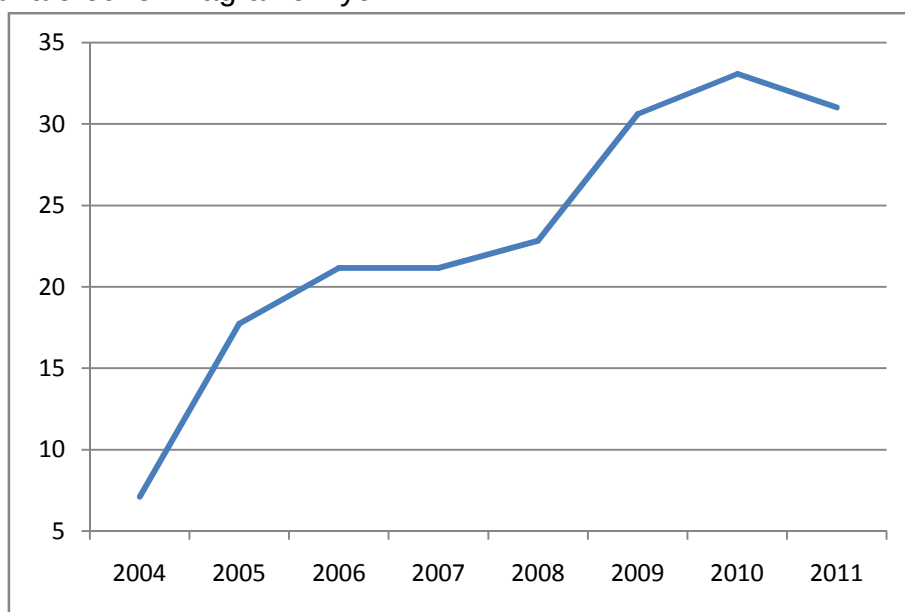
Rys. 73. Nadwyżka operacyjna Sanoka w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie danych Systemu Analiz Samorządowych.

Pomimo korzystnej tendencji w zakresie dynamiki dochodów własnych, możliwości finansowe miasta ulegały od 2007r. wyraźnemu pogorszeniu. W

przeciągu jednego roku, tj. w 2009 r. nadwyżka operacyjna miasta ze zmiennej, ale oscylującego w okresie 2005-2008 w przedziale 140-200 zł na 1 mieszkańca, przekształciła się w deficyt operacyjny, który w kolejnym roku uległ dalszemu pogłębieniu (rys. 73).

Jednocześnie od 2004 roku systematycznie narastał poziom zadłużenia miasta. W ciągu zaledwie kilku lat wzrósł on z poziomu kilku % w 2004r. do ponad 30% w 2010 roku (rys. 74). Obie opisane tendencje w znaczącym stopniu będą ograniczały możliwości absorpcyjne w nowym okresie finansowania. W latach 2005-2009, za wyjątkiem roku 2008, stopień zaplanowanego wykorzystania środków zagranicznych w stosunku do rzeczywistego kształtował się wyraźnie na poziomie 50-60%, co pozwala domniemywać o umiarkowanej skuteczności miasta w zakresie pozyskiwania środków zagranicznych.

Rys. 74. Wskaźnik zadłużenia Sanoka w latach 2004-2011 w procentach

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie sprawozdań z wykonania uchwał budżetowych.

W strukturze projektów realizowanych w Sanoku wg tematów priorytetów zauważalna jest dominacja dwóch dużych projektów związanych z zintegrowaną rewitalizacją (tab. 81). Przypadło na nie aż 28% ogółu dofinansowania, jakiego udzielono projektom na terenie miasta. Kolejnym ważnym elementem wsparcia była modernizacja transportu miejskiego, oraz kolejno: infrastruktury oświatowej i ochrony zdrowia. Działania rewitalizacyjne uzupełniały dodatkowo dwa projekty z zakresu wsparcia infrastruktury mieszkaniowej realizowane na osiedlu Posada i Konarskiego. Warto podkreślić, że użyteczność i skuteczność działań podjętych w ramach osi VII w Sanoku, polega m.in. na wsparciu poprzez kilka inwestycji, zarówno funkcji turystycznej miasta, jak i podniesienia jakości życia mieszkańców poprzez wykorzystanie części obszarów na cele kulturalne.

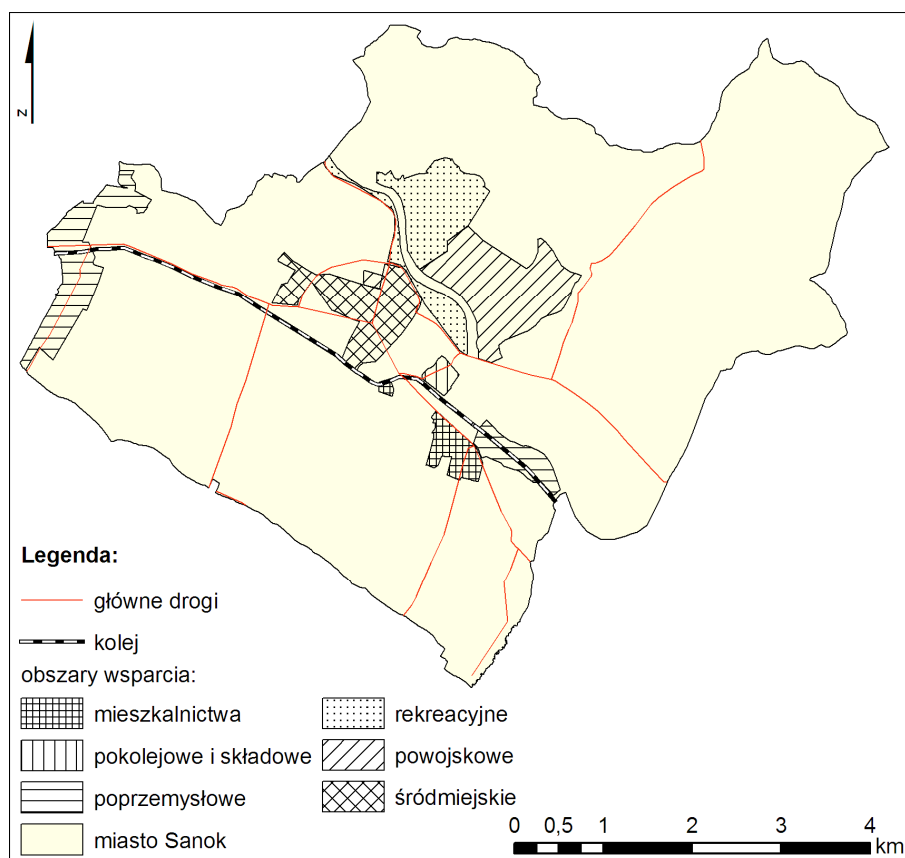
Modernizacja taboru miejskiej komunikacji samochodowej w Sanoku, ze względu na świadczenie przez przewoźnika usług również na terenie gminy wiejskiej

Sanok, wpisuje się w działania mające na celu wsparcie powiązań miast z ich zapleczem.

Tab. 81. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Sanoku wg tematów priorytetów.

Temat priorytetu	Liczba projektów		Wartość ogółem		Wartość dofinansowania	
	szt.	%	mln zł	%	mln zł	%
61 Zintegrowane projekty na rzecz rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich	2	9,5	16,6	23,0	11,6	28,2
25 Transport miejski	1	4,8	5,9	8,1	4,7	11,4
75 Infrastruktura systemu oświaty	1	4,8	7,2	9,9	3,7	9,0
76 Infrastruktura ochrony zdrowia	1	4,8	7,3	10,1	3,6	8,7
57 Inne wsparcie na rzecz wzmocnienia usług turystycznych	1	4,8	10,2	14,1	2,9	7,0
Razem	6	28,6	47,1	65,2	26,5	64,4

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie bazy projektów.

Rys. 75. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie Sanoka

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR miasta Sanoka lata 2009-2015.

Lokalny Program Rewitalizacji i sporządzony dla Sanoka obejmuje zasięgiem wsparcia 13% jego powierzchni (tab. 82; rys. 75). Nawet ze względu na zakres i charakter zjawisk degradacji przestrzeni miejskiej w Sanoku, obszar przeznaczony do wsparcia jest zbyt duży, aby w sposób efektywny i kompleksowy przeprowadzić skuteczną politykę rewitalizacyjną.

Tab. 82. Powierzchnia o obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w Sanoku

Miasto	Obszary	Powierzchnia [ha]	% powierzchni miasta	Ogółem [ha]	Powierzchnia miasta [ha]	% powierzchni miasta ogółem
Sanok	I	88,6	2,3	482,9	3808	12,7
	II	79,9	2,1			
	III	127,4	3,3			
	IV	3,1	0,1			
	V	26,7	0,7			
	VI	30,5	0,8			
	VII	31,8	0,8			
	VIII	82,4	2,2			
	IX	10,0	0,3			
	X	2,4	0,1			

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie LPR dla miasta Sanoka.

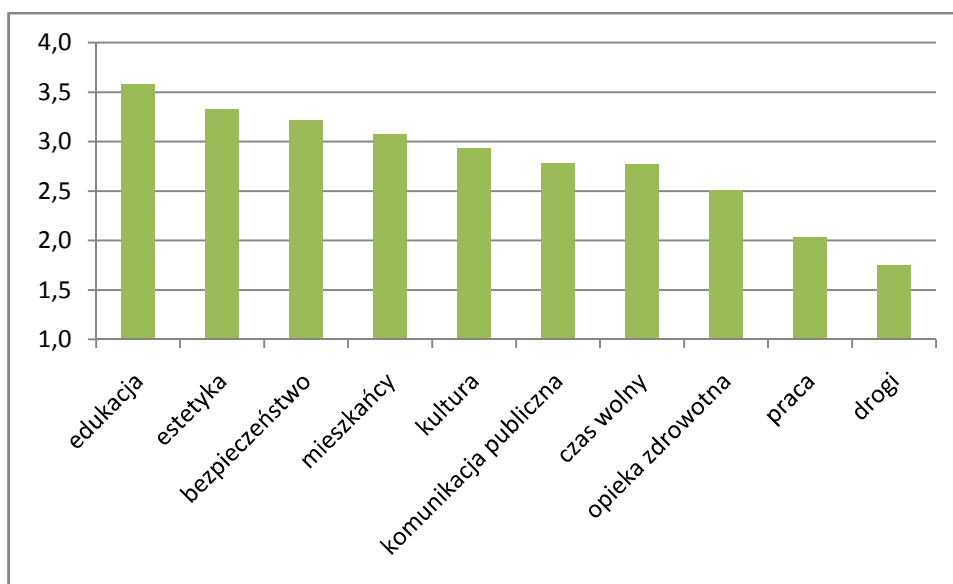
Wyniki badań ankietowych

Większość badanych (61%) deklarowała zadowolenie z zamieszkiwania w Sanoku, choć jednocześnie co trzeci badany oceniał swój stopień zadowolenia jako przeciętny. Średnia ocena w skali 1-5 wyniosła 3,8. Również porównując rozwój swojego miasta do innych ośrodków miejskich województwa podkarpackiego, stosunkowo największa grupa badanych (38%) uznała, że rozwijało się ono w takim samym tempie jak i inne miasta regionu, tyle samo osób uznało, że Sanok rozwijało się szybciej (37%).

Możliwość zaspokojenia różnego rodzaju potrzeb przez mieszkańców w większości przypadków została jednak oceniona niżej niż przeciętnie (w skali 1-5) (rys. 76). Ponadprzeciętnie ocenione zostało zaspokojenie potrzeb edukacyjnych, dotyczących estetyki miasta i jakości architektury oraz bezpieczeństwa publicznego. Zdecydowanie negatywnie oceniono natomiast stan infrastruktury drogowej (1,75) oraz możliwość znalezienia pracy (2,03). Nieco lepiej choć też poniżej przeciętnej oceniona została możliwość zaspokojenia potrzeb związanych z opieką zdrowotną, możliwościami spędzania wolnego czasu, czy jakością komunikacji miejskiej.

Respondenci zostali również poproszeni o wpisanie trzech najpoważniejszych problemów, które dotyczą Sanoka. Na liście kilkunastu zagadnień zdecydowanie wybijają się dwa: bezrobocie (42% wskazań na pierwszym miejscu), brak miejsc parkingowych w mieście (31%) i inne niedostatki związane z infrastrukturą drogową (13%). Do innych zidentyfikowanych problemów, które przekroczyły próg 5% wskazań należało bezrobocie i brak placów zabaw dla dzieci.

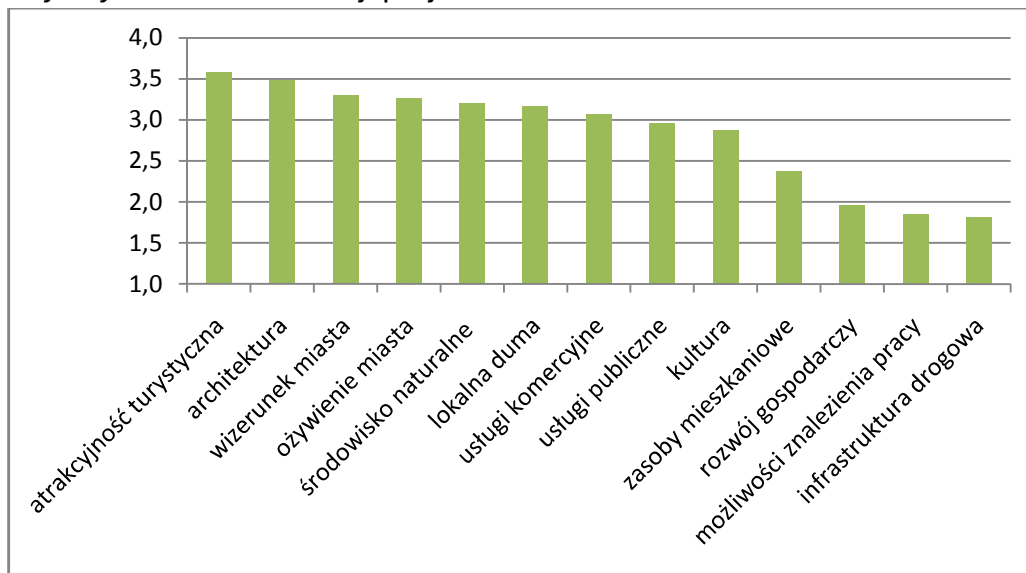
Wśród najważniejszych inwestycji, które zostały zrealizowane w Sanoku w ciągu ostatnich pięciu lat, zdecydowanie najczęściej wymieniane były te związane z rozwojem infrastruktury sportowej (26% wskazań w pierwszej kolejności). Mniej więcej co dziesiąty ankietowany mieszkaniec Sanoka wskazał w pierwszej kolejności na poprawę stanu zieleni miejskiej i terenów rekreacyjnych, budowę nowych centrów handlowych oraz odnowienie rynku. Żaden z projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WP nie został zauważony.

Rys. 76. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Sanoka

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Co czwarty badany nie słyszał o działaniach rewitalizacyjnych w Sanoku, a 30% w prawdzie słyszało o nich, ale nie potrafiłoby wskazać żadnych konkretnych działań w tym zakresie. Ponad 43% respondentów stwierdziło jednak, że zna tego typu działania, a kilka osób było w nie bezpośrednio zaangażowanych, w tym jedna osoba brała aktywny udział w realizacji projektu.

Rys. 77. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Sanoku na wybrane sfery

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Interesująco przedstawia się opinia na temat wpływu prowadzonych w Sanoku działań rewitalizacyjnych na poszczególne sfery poziomu życia (rys. 77). Respondenci mogli ocenić znaczenie tego wpływu na pięciostopniowej skali. Stosunkowo najwyższy wpływ ten został oceniony w odniesieniu do poprawy

atrakcyjności turystycznej miasta, jakości architektury i estetyki miasta oraz wizerunku miasta. Nieco wyżej niż przeciętny wpływ przypisano działaniom rewitalizacyjnym w odniesieniu do ożywienia miasta, wzmacniania poczucia lokalnej dumy. Najniżej oceniono natomiast wpływ rewitalizacji na te sfery, które były identyfikowane wcześniej jako najistotniejsze problemy w skali miasta. Zdaniem badanych działania rewitalizacyjne mają bardzo ograniczony wpływ na rozwój gospodarczy miasta jak i na zwiększenie możliwości znalezienia odpowiedniej pracy. Ich wpływ nie przekłada się też w opinii badanych na rozwiązywanie problemów związanych z infrastrukturą drogową. Zdecydowanie wyżej oceniono również wpływ na poprawę zasobów mieszkaniowych.

W ankiecie wskazano trzy wybrane projekty rewitalizacyjne finansowane w ramach RPO WP prosząc badanych o ocenę ich zasadności:

- Projekt 1: Rewitalizacja zdegradowanych pozakładowych budynków wielomieszkaniowych osiedla Konarskiego w Sanoku,
- Projekt 2: Sanocki Park Dziedzictwa Kulturowego - Rewitalizacja placu św. Michała wraz z przyległymi ulicami
- Projekt 3: Rewitalizacja Wzgórza Zamkowego

Największym poparciem cieszył się projekt rewitalizacji Wzgórza Zamkowego, który zdecydowanie poparło 63% badanych, a w sumie pozytywnych odpowiedzi było 96%. Niewiele mniejszym poparciem cieszył się projekt rewitalizacji placu Św. Michała (53% zdecydowanie tak, 40% raczej tak). Większość badanych opowiedziała się także zdecydowanie za projektem realizowanym na osiedlu Konarskiego, choć w tym wypadku nieco większy był odsetek osób, które nie potrafiły się jednoznacznie wypowiedzieć, co do zasadności realizacji tego projektu (14%) a 6% badanych nie uznało tego projektu za zasadny do realizacji.

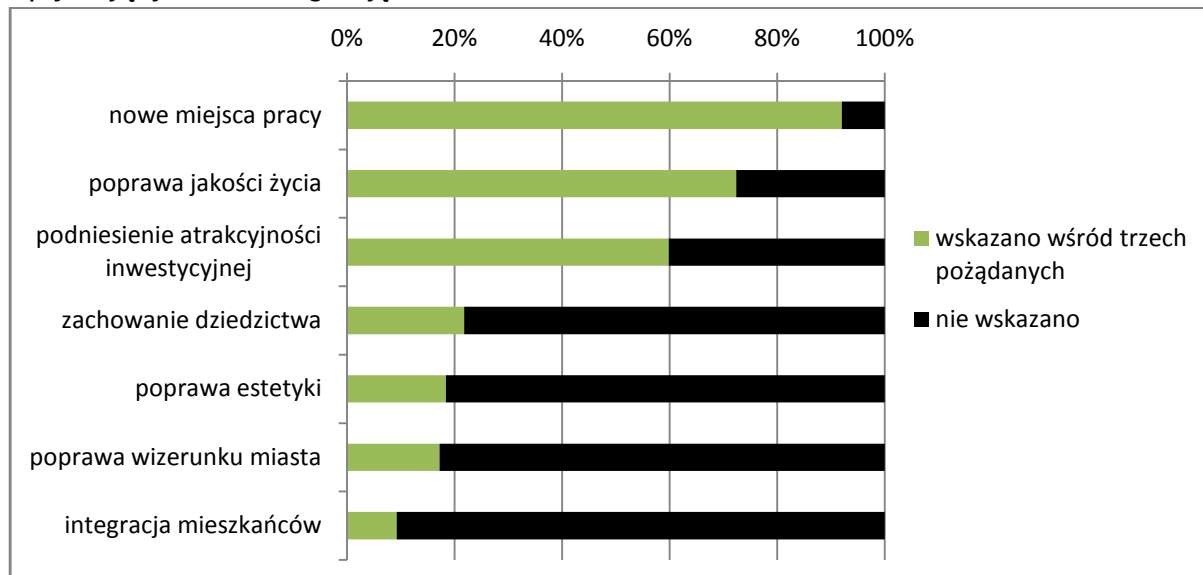
Nieco ponad połowa badanych uznała też, że z punktu widzenia potrzeb miasta są inne ważniejsze inwestycje niż rewitalizacja osiedla Konarskiego, podczas gdy w przypadku Parku Dziedzictwa podobnego zdania był co trzeci badany a jedynie co czwarty w przypadku rewitalizacji Wzgórza Zamkowego, które zostało uznane za ważną inwestycję z punktu widzenia potrzeb miasta przez 75% respondentów.

Niemal wszyscy badani opowiedzieli się za dalszym wspieraniem projektów rewitalizacyjnych z funduszy unijnych, przy czym ponad 40% uznało, że powinny być one lepiej przygotowane.

Wśród korzyści jakie badani odnieśli w związku z realizacją projektów rewitalizacyjnych (odpowiedzi udzieliło 24% badanych) dominowały wypowiedzi odnoszące się do poprawy estetyki miasta.

Wyraźnie zróżnicowane jest natomiast poparcie dla różnego typu inwestycji, które w opinii powinny zostać dofinansowane z funduszy UE w przyszłym okresie programowania. Należy przy tym zaznaczyć, że respondenci zostali poproszeni o wskazanie nie więcej niż trzech typów inwestycji. Niemal wszyscy badani zgodzili się co do tego, że absolutnym priorytetem powinny być inwestycje sprzyjające powstawaniu nowych miejsc pracy (92% wskazań) (rys. 78). Kolejnym najczęściej wybieranym typem inwestycji były te wpływające bezpośrednio na poprawę jakości życia mieszkańców (72%), a na trzeciej pozycji znalazły się inwestycje podnoszące

atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną miasta (60%). Znacznie mniej osób nadało priorytetowe znaczenie inwestycjom przyczyniającym się do zachowania dziedzictwa kulturowego miasta, a marginalne znaczenie mają działania poprawiające wizerunek miasta i jego estetykę. Za niepożądane uznano też finansowanie działań wpływających na integrację mieszkańców.

Rys. 78. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Sanoka

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Podsumowując, mieszkańcy Sanoka, podobnie jak i innych badanych miast nie traktują podejmowanych dotąd działań rewitalizacyjnych jako odpowiedzi na najbardziej palące problemy mieszkańców. Projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO WP są zasadniczo akceptowane i uznane za uzasadnione i potrzebne. Działania rewitalizacyjne, o których słyszało stosunkowo wielu mieszkańców Sanoka kojarzone są jednak nie z obecnie realizowanymi projektami, ale głównie z restauracją sanockiego rynku wraz z okalającą zabudową, która uznawana jest za wizytówkę miasta. Niestety mieszkańcy nie dostrzegają w zdecydowanej większości przełożenia realizowanych projektów rewitalizacyjnych na inne sfery niż poprawa wizerunku, czy estetyki miasta – które nie są z kolei postrzegane przez nich jako priorytetowe dla rozwoju miasta.

Podsumowanie

Realizowane w Sanoku projekty realizowane w ramach RPO WP dość dobrze wpisywały się kierunki rozwoju potencjału miasta. Pozytywnie, należy omówić wsparcie, jakie miasto otrzymało na wzmocnienie swojego potencjału turystycznego. Jego wzmocnienie nastąpi zarówno po zakończeniu projektów rewitalizacyjnych na obszarze ścisłego, historycznego śródmieścia, w tym inwestycji w ramach Parku Kulturowego, jak również projektów mających na celu promocję i rozwój firm związanych z obsługą ruchu turystycznego. Dodatkowo, Wzmacnianie regionalnych funkcji turystycznych Sanoka odbywa się poprzez realizację komplementarnych

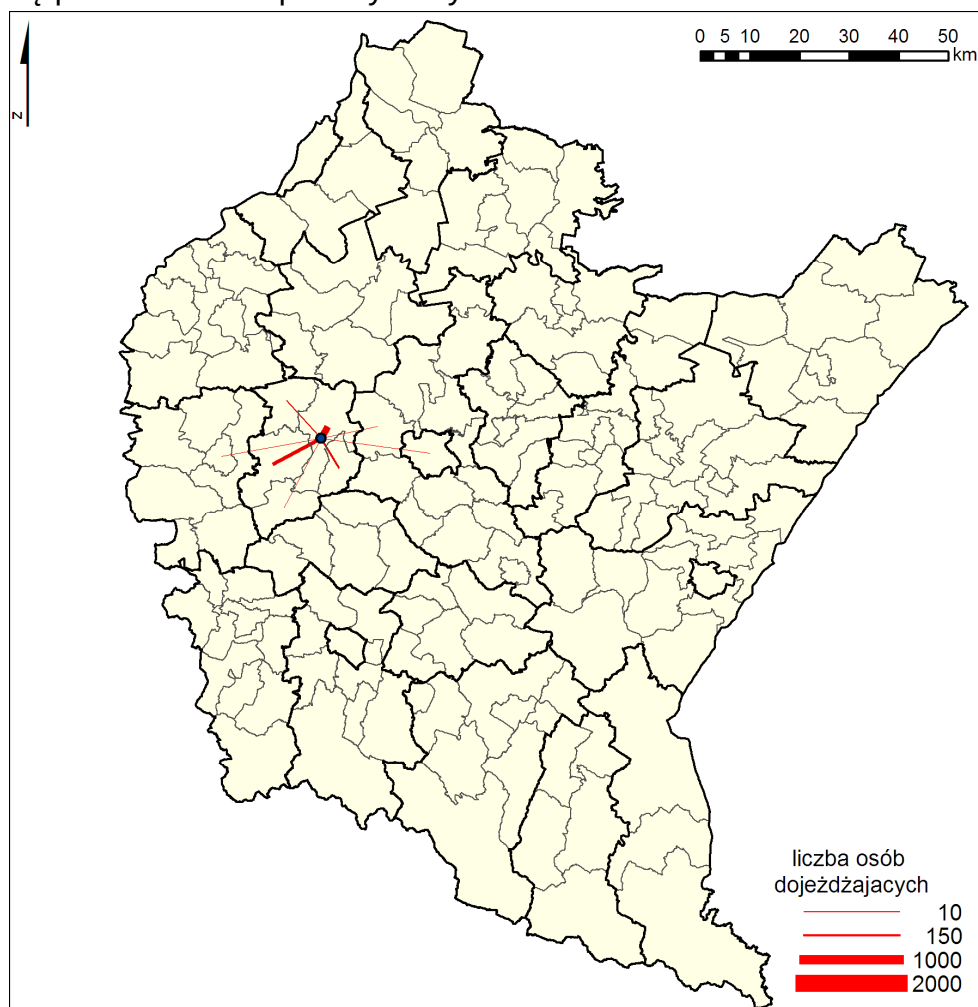
projektów jak np. projekt Galicyjski Rynek – budowa sektora miejskiego w Parku Etnograficznym w Sanoku realizowany w ramach projektu Infrastruktura i Środowisko. Wsparcie funkcji turystycznych jest równoważone poprzez dofinansowanie projektów poprawiających poziom życia oraz ważny sektor przemysłowy miasta. Większość projektów realizowana jest na terenach posiadających obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz była zgodna ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta. Zrównoważony rozwój działalności produkcyjnej, przy uzupełniającej funkcji turystycznej, określony w strategii rozwoju miasta, w dużej mierze znalazł odzwierciedlenie w wsparciu realizowanych w ramach RPO WP 2007-2013. Wzrost integracji miasta z jego otoczeniem został wzmocniony, poprzez wsparcie podstawowego elementu decydującego o integracji funkcjonalnych obszarów miejskich, tj. komunikacji publicznej.

Miasto Sanok, pomimo peryferyjnego położenia konsekwentnie realizuje dość trafnie podjęte przez władarzy miasta cele prorozwojowe. Kontynuowanie wsparcia sektora przemysłowego i funkcji turystycznych miasta jest działaniem, które powinno być kontynuowane w nowej perspektywie finansowania. Głównym zagrożeniem, jakie rysuje się w takiej perspektywie czasowej, jest znaczący i szybko rosnący poziom zadłużenia miasta.

III.4.5. Sędziszów Małopolski

Uwarunkowania i problemy rozwoju miasta

Sędziszów Małopolski jest jednym z niedużych ośrodków miejskich położonych w obrębie Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego (rys. 79). Miasto charakteryzuje wysoka aktywność ekonomiczna ludności oraz silnie przemysłowy profil zatrudnienia. Ponad 75% pracujących w mieście przypada na firmy zajmujące się przetwórstwem przemysłowym.

Rys. 79. Dojazdy do pracy do Sędziszowa Małopolskiego w 2006 roku

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie badania *Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 r.*, 2008, US w Poznaniu.

Potencjał ekonomiczny miasta jest wyraźnie wyższy niż jego pozycja w strukturze osadniczej wynikająca z liczby ludności. Należy przy tym pamiętać, że proces prywatyzacji największego pracodawcy – Wytwórni Filtrów dobiegał końca w 2012 roku, który nie był objęty danymi statystycznymi. W tym samym okresie czasu, baza ekonomiczna Sędziszowa Małopolskiego uległa obniżeniu, co było widoczne w spadku liczby miejsc pracy ogółem. Warto podkreślić, że spośród małych miast

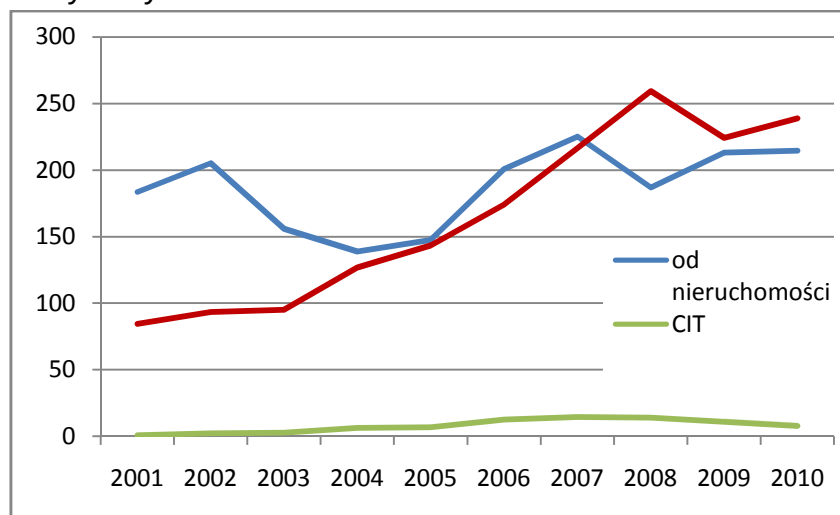
regionu, miasto stanowi zauważalną, w odniesieniu do liczby mieszkańców, koncentrację firm wysokich technologii.

Zasadniczym problemem rozwoju miasta jest kwestia zagospodarowania dużego obszaru przemysłowego wytwórni filtrów, położonego w bezpośredniej bliskości historycznego centrum miasta. W ciągu ostatnich 30 lat zatrudnienie w sędziszowskim zakładzie zmalało z 2,2 tys. osób do około 400 osób¹⁰³. Kwestie bezrobocia związanego z procesami restrukturyzacji dwóch największych pracodawców tj. WF Sędziszów oraz Rzeszowskich Fabryk Mebli¹⁰⁴ w dużej mierze złagodziły następujące tendencje:

- wysoki poziom atrakcyjności inwestycyjnej, wynikający z położenia w Rzeszowskim Obszarze Metropolitalnym, przy głównym korytarzu komunikacyjnym regionu – drodze krajowej nr 4 i powstającej autostradzie A4,
- bliskość Rzeszowa umożliwiającą codzienne dojazdy do pracy, w wyniku której część lokalnego popytu na pracę jest realizowane w mieście wojewódzkim.

W rezultacie pomimo zmniejszającej się liczby pracujących w mieście, w okresie 2003-2010 nastąpiła poprawa w zakresie poziomu bezrobocia.

Na tle całego regionu, miasto charakteryzuje się korzystną sytuacją w zakresie tendencji demograficznych. Liczba ludności w okresie 2000-2010, pomimo pewnych wahań, uległa niewielkiemu zmniejszeniu o ok. 0,5%. Utrzymanie poziomu liczby ludności uznać należy na za wynik korzystny. Pozytywne tendencje demograficzne znajdują odzwierciedlenie w prognozie liczby ludności dla miast powiatu ropczycko-sędziszowskiego do roku 2035. Niewielki, bo sięgający poziomu 3-4% spadek ludności miejskiej powiatu jest atutem, który powinien być przez władze miasta właściwie wykorzystany.

Rys. 80. Wpływy z wybranych typów podatków w zł/mieszkańca w gminie Sędziszów Małopolski w latach 2001-2010.

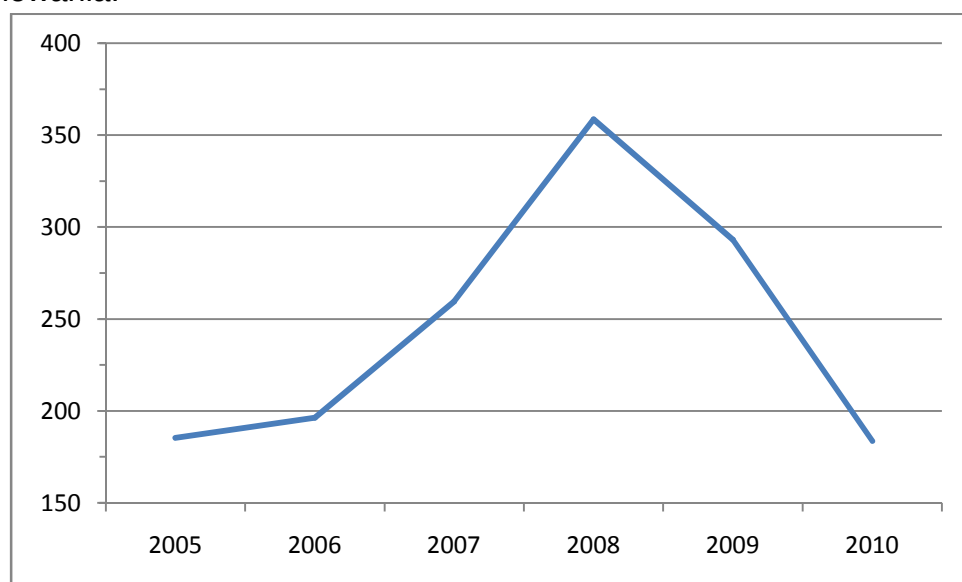
Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie BDL GUS.

¹⁰³ Ponad 250 osób zatrudnionych jest ponadto w wydzielonej w 2004 roku spółce, która dzierżawi hale na terenie WF Sędziszów.

¹⁰⁴ Obecnie Paged.

Głównymi źródłami dochodów własnych gminy Sędziszów Małopolski były w latach 2001-2010 wpływy z podatków: od nieruchomości oraz od osób fizycznych (rys. 80). Dochody z podatku od przedsiębiorstw odgrywały – pomimo silnie produkcyjnego profilu miasta – minimalną rolę. W roku 2009 wpływy z podatku od nieruchomości zrównały się z wpływami z PIT. W przeciwieństwie to rosnącej tendencji w zakresie wpływów z PIT, wpływy z podatku od nieruchomości w 2010 r. pozostawały na poziomie z 2002 roku. Stagnacja tej części dochodów własnych może w przyszłości utrudniać politykę rozwoju. Na tle pozostałych miast, wpływy z trzech analizowanych źródeł były niskie.

Gmina, pomimo umiarkowanie korzystnej tendencji w zakresie dynamiki wzrostu dochodów własnych, utrzymała w okresie 2005-2010 ten sam poziom nadwyżki operacyjnej w przeliczeniu na 1 mieszkańca (rys. 81). Jest ona kilkakrotnie niższa od najbardziej dynamicznie rozwijających się ośrodków miejskich regionu takich jak Krosno czy Mielec, niemniej na tle peryferyjnie położonych miast jak Przemyśl, czy Sanok, można jej poziom określić jako dobry. Fakt ten nie stwarza zatem zagrożeń dla finansowania działań w zakresie RPO WP w nowym okresie programowania.

Rys. 81. Nadwyżka operacyjna gminy Sędziszów Małopolski w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010

Źródło: opracowanie M. Huculak na podstawie danych Systemu Analiz Samorządowych.

W strukturze projektów realizowanych na terenie miasta, wyraźna większość przypada na działania, których beneficjentami były przedsiębiorstwa (tab. 83). Łącznie otrzymały one 40% ogółu dofinansowania, przy relatywnie dużym udziale wkładu własnego. Wśród tych projektów na uwagę zasługuje projekt firmy z branży lotniczej, który wpisuje się w rozwój klastra Dolina Lotnicza.

Kolejne działania obejmowały rewitalizację centrum historycznego miasta, modernizację układu komunikacyjnego oraz inwestycje w infrastrukturę społeczną

(oświatową) oraz mieszkalnictwo. W obu przypadkach projekty dotyczyły kwestii termomodernizacji istniejących obiektów.

Tab. 83. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Sędziszowie Małopolskim wg tematów priorytetów.

Tematy priorytetów	Liczba projektów		Wartość ogółem		Wielkość dofinansowania	
	szt.	%	mln zł	%	mln zł	%
08 Inne inwestycje w przedsiębiorstwa	6	54,5	9,9	49,2	4,8	40,4
23 Drogi regionalne/lokalne	1	9,1	4,6	23,1	3,2	27,4
61 Zintegrowane projekty na rzecz rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich	1	9,1	1,6	7,2	0,9	10,0
79 Pozostała infrastruktura społeczna	1	9,1	1,4	8,3	1,2	9,1
43 Efektywność energetyczna, produkcja skojarzona (kogeneracja), zarządzanie energią	1	9,1	0,8	8,0	0,7	7,4
78 Infrastruktura mieszkalnictwa	1	9,1	1,7	4,2	1,1	5,8
Razem	11	100	20,1	100	11,8	100

Źródło: opracowanie M.Huculak na podstawie materiałów UMWP.

Lokalny Program Rewitalizacji i sporządzony dla miasta Sędziszów Małopolski obejmuje zakresem wsparcia całe miasto, nie precyzując konkretnych obszarów problemowych. W dokumencie tym pojawiają się co prawda ogólne sformułowania dotyczące terenów przemysłowych, mieszkalnictwa jedno i wielorodzinnego, niemniej jednak ze względu na fakt, że dotyczą one całości tego rodzaju obszarów, ich przydatność z punktu widzenia planowania procesów rewitalizacji jest znikoma.

Realizację projektów rewitalizacyjnych na terenie miasta należy ocenić pozytywnie, choć w decydującej mierze dotyczyły one wyłącznie projektów inwestycyjnych. Na uwagę zasługuje w szczególności projekt rewitalizacji centrum miasta, które wprowadziło do przestrzeni publicznej nową jakość.

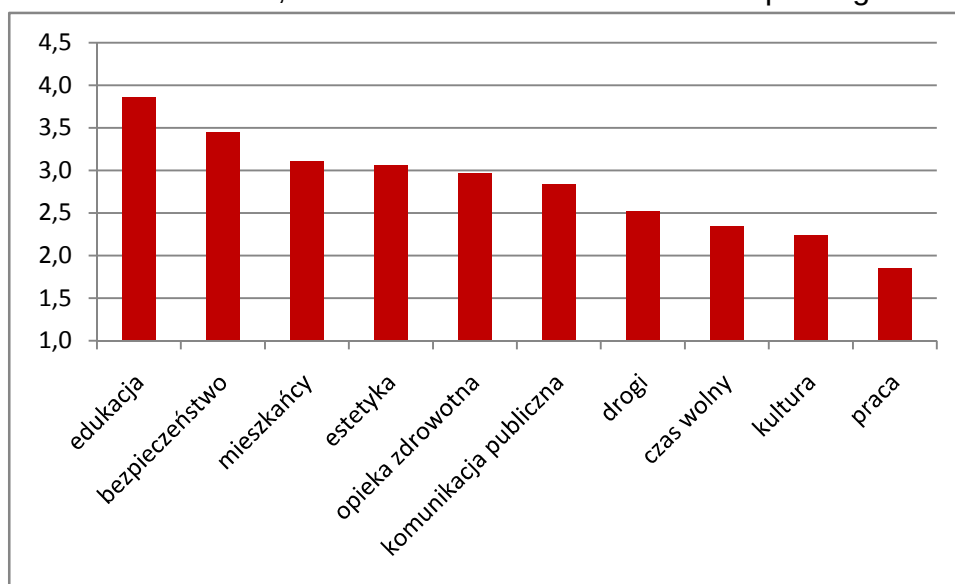
W ramach RPO WP jedynym wsparciem integracji Sędziszowa z jego obszarem funkcjonalnym była przebudowa dróg powiatowych. Najważniejszym projektem, który wzmacniał ten element była realizowana w ramach Programu Wsparcia Obszarów Wiejskich budowa nowoczesnego systemu wodno-kanalizacyjnego, obejmującego zdecydowaną większość mieszkańców gminy.

Wyniki badań ankietowych

Większość badanych (59%) deklarowała zadowolenie z zamieszkiwania w Sędziszowie Małopolskim, w tym 15% było bardzo zadowolonych. Średnia ocena w skali 1-5 była najwyższa w porównaniu z innymi miastami badanymi w ramach studiów przypadku i wyniosła 3,70. Jednak porównując tempo rozwoju Sędziszowa Małopolskiego na tle innych miast podkarpackich, opinia badanych mieszkańców była bardziej powściągliwa. Blisko połowa z nich twierdziła, że Sędziszów nie rozwija się ani szybciej ani wolniej w porównaniu z innymi miastami regionu, niewiele mniej osób było skłonnych przyznać, że rozwój ten jest wolniejszy. Tylko nieliczni (6%) uznali, że miasto rozwija się szybciej niż inne miasta Podkarpacia.

Również, jeśli chodzi o różnego rodzaju potrzeby, tylko w przypadku dwóch – edukacji i bezpieczeństwa – poziom ich zaspokojenia oceniany był ponadprzeciętnie. Wokół średniej oscylowały potrzeby związane z dobrymi relacjami między mieszkańcami, jakością i wyglądem estetycznym miasta, czy opieką zdrowotną (rys. 82). Mieszkańcy Sędziszowa Małopolskiego nie są natomiast w wystarczającym stopniu zadowoleni z możliwości jakie oferuje im miasto w zakresie spędzania wolnego czasu i oferty kulturalnej. Podobnie jak i w innych badanych miastach zdecydowanie najslabiej oceniane są możliwości znalezienia pracy w mieście.

Respondenci zostali również poproszeni o wpisanie trzech najpoważniejszych problemów, które dotyczą Sędziszowa Małopolskiego. Absolutną dominację w tym względzie zyskał problem bezrobocia, na który wskazał niemal co drugi badany jako najważniejszą bolączkę miasta. Wśród problemów, które zostały wskazane na pierwszym miejscu przez więcej niż 5% badanych znalazły się jeszcze kwestie braków w infrastrukturze, zwłaszcza odnośnie chodników i parkingów.

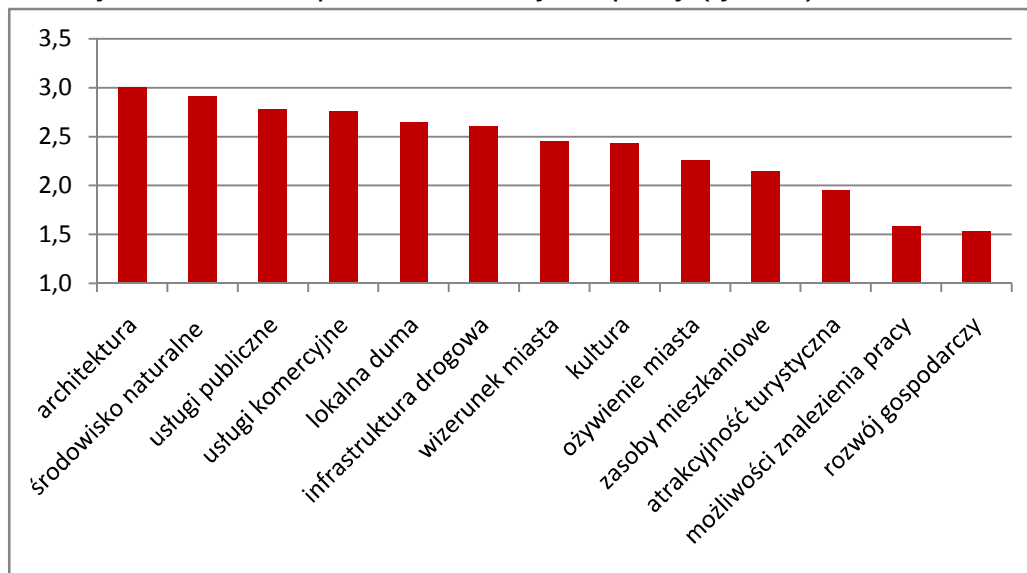
Rys. 82. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Wśród najważniejszych inwestycji, respondenci mieli trudności we wskazaniu na konkretne działania, które miały największy wpływ na życie mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego zrealizowanych w ciągu ostatnich pięciu lat. Najczęściej wskazywano na rozbudowę infrastruktury sportowej (orliki) (19% wskazań na pierwszym miejscu), remonty dróg (14%) oraz budowę placów zabaw dla dzieci (14%). Tylko 5% badanych wskazało w pierwszej kolejności na odnowę centrum miasta i remont rynku.

Niemal połowa badanych nie słyszała wcześniej o działaniach rewitalizacyjnych w swoim mieście. 37% stwierdziło, że wprawdzie słyszeli o nich, ale nie potrafili wskazać konkretnie takich działań. Tylko 13% posiada dokładniejszą wiedzę na ten temat a 2 osoby spośród badanych były zaangażowane w te działania poprzez udział w tzw. konsultacjach społecznych.

Ponieważ wiedza na temat rewitalizacji Sędziszowa Małopolskiego jest wśród badanych osób ograniczona, również ocena potencjalnego wpływu takich działań na różne sfery jest oceniana niemal w każdym przypadku poniżej przeciętnie. W szczególności badani nie dostrzegają żadnego związku rewitalizacji z rozwojem gospodarczym ich miasta i poszerzaniem rynku pracy (rys. 83).

Rys. 83. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Sędziszowie Małopolskim. na wybrane sfery

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

W ankiecie wskazano dwa projekty rewitalizacyjne w Sędziszowie Małopolskim, finansowane w ramach RPO WP, prosząc badanych o ocenę ich zasadności:

- Projekt 1: Rewitalizacja centrum zabytkowego poprzez zwiększenie estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej w Sędziszowie Małopolskim
- Projekt 2: Termomodernizacja wraz z rewitalizacją i remontem poziomów c.o. w budynkach mieszkalnych wielorodzinnych Spółdzielni Mieszkaniowej Osiedle Młodych.

Zdecydowana większość badanych zgodziła się ze stwierdzeniem, że to dobrze iż oba projekty są realizowane, choć w przypadku projektu termomodernizacyjnego na obszarze Spółdzielni Mieszkaniowej, pojawiło się więcej głosów sceptycznych co do zasadności tych projektów (19% nie potrafiło udzielić jednoznacznej odpowiedzi, a 8% stwierdziło, że to raczej niedobrze).

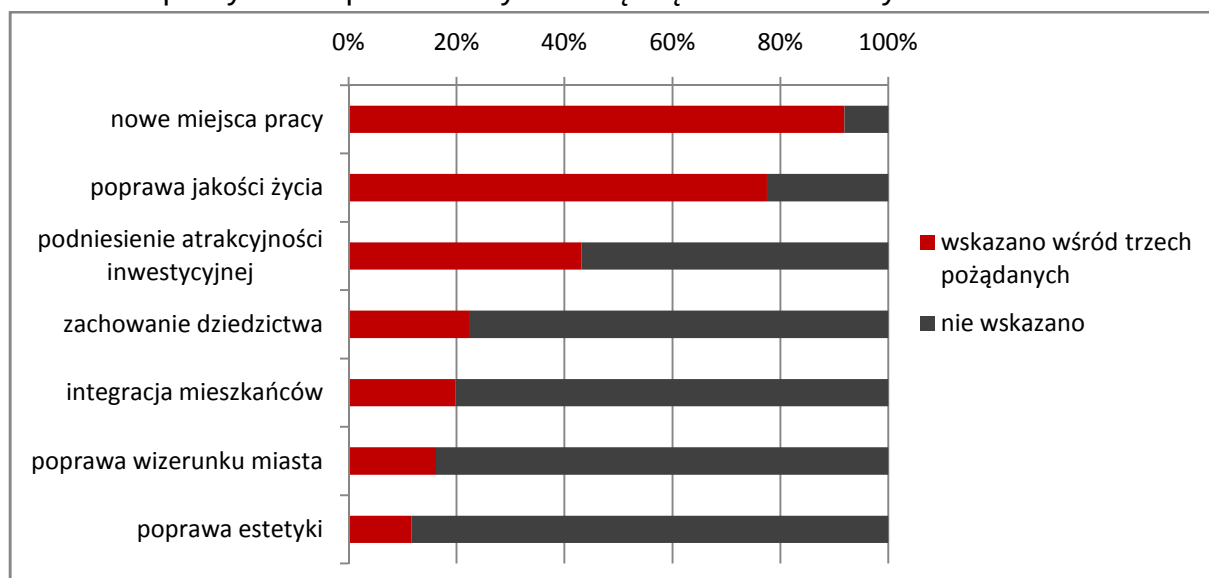
Nieco bardziej podzielone były zdania w przypadku pytania o zasadność realizacji projektu z punktu widzenia potrzeb miasta. Co ciekawe, to projekt Spółdzielni został przez zdecydowaną większość badanych uznany za ważną i oczekiwaną przez mieszkańców inwestycję, podczas gdy w odniesieniu do rewitalizacji centrum miasta, większość skłaniała się ku twierdzeniu, że istnieją inne, ważniejsze potrzeby inwestycyjne.

Mimo to, większość badanych optowała za dalszym wspieraniem projektów rewitalizacyjnych ze środków pomocowych UE (59%), a jedna czwarta respondentów

nie wykluczała takiego poparcia pod warunkiem lepszego przygotowania tych projektów.

Tylko nieliczne badane osoby (mniej niż 10%) wskazały na osobiste korzyści związane z rewitalizacją. Wiązały się one z poprawą estetyki miasta oraz usprawnieniami technicznymi ważnymi z punktu widzenia poszczególnych osób.

Bardzo zróżnicowane jest natomiast poparcie dla różnego typu inwestycji, które w opinii powinny zostać dofinansowane z funduszy UE w przyszłym okresie programowania. Należy przy tym zaznaczyć, że respondenci zostali poproszeni o wskazanie nie więcej niż trzech typów inwestycji (rys. 84). Podobnie jak w przypadku pozostałych badanych miast na czele stawki sytuują się inwestycje wspierające powstawanie nowych miejsc pracy (92%) oraz podnoszące jakość życia (77%). Na trzecim miejscu wskazano na podnoszenie atrakcyjności inwestycyjnej i atrakcyjności turystycznej miasta (43%). Inwestycje mające na celu zachowanie dziedzictwa, integrację mieszkańców, poprawę wizerunku oraz estetyzację miasta nie zostały uznane za priorytetowe przez zdecydowaną większość badanych.

Rys. 84. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego

Źródło: opracowanie K. Janas na podstawie badania ankietowego mieszkańców miast.

Rewitalizacja w małym stopniu funkcjonuje w świadomości mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego, a z pewnością nie jest postrzegana jako ważny element, który mógłby wpłynąć na rozwój miasta i poprawę jakości życia jego mieszkańców. Mieszkańcy dostrzegają pragmatyczne znaczenie konkretnych inwestycji, takich jak np. termomodernizacja budynków mieszkalnych, ale nie bardzo są w stanie odnieść to do szerzej rozumianej rewitalizacji. Można zaryzykować, że wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w Sędziszowie Małopolskim na rozwój miasta jest taki sam jak każdego innego projektu infrastrukturalnego. Skala tych działań jest zbyt mała, brak też powiązań, które pozwoliłyby na osiągnięcie efektu synergii. Powstaje też pytanie, czy rewitalizacja, jest rzeczywiście najbardziej adekwatnym środkiem rozwiązywania problemów Sędziszowa Małopolskiego?

Podsumowanie

Realizowane w ramach RPO WP w Sędziszowie Małopolskim projekty dość dobrze wpisywały się kierunki rozwoju potencjału miasta. Duża alokacja środków przypadająca na wsparcie przedsiębiorstw w zasadniczej mierze przypada na firmy o profilu wytwórczym, a więc dominującym w strukturze funkcjonalnej miasta. Warto jeszcze raz podkreślić wsparcie dla firmy wysokich technologii, będącej jednocześnie przedsiębiorstwem branży lotniczej, której rozwój i wsparcie na terenie regionu powinno być jednym z kluczowych kierunków rozwoju w nowym okresie programowania. Pożądanym kierunkiem wsparcia realizowanym w mieście były także działania termomodernizacyjne, zarówno w zakresie infrastruktury oświatowej, jak i mieszkaniowej.

Większość projektów realizowana w ramach RPO WP w Sędziszowie Małopolskim była podejmowana na terenach posiadających obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego jak również odpowiadała studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta. Jednocześnie, kwestie ładu przestrzennego, wyznaczone jako odrębny cel w strategii rozwoju gminy, w tym związane z zagospodarowaniem dużych obszarów przemysłowych powinny być podjęte w nowym okresie programowania w wyraźnie większym niż dotąd zakresie.

III.5. Podsumowanie

Przeprowadzone w części III analizy pozwalają odpowiedzieć na pytania badawcze dotyczące projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WP:

Pytanie badawcze:

Jaki będzie potencjalny wpływ projektów z zakresu rewitalizacji na ożywienie społeczno-gospodarcze miast oraz podniesienie jakości życia lokalnej społeczności?

Zrealizowane projekty rewitalizacyjne w bardzo ograniczonym stopniu będą wpływały bezpośrednio na ożywienie społeczno-gospodarcze. Zaledwie kilka projektów przewiduje jakiekolwiek działanie nakierowane na poprawianie i przygotowywanie infrastruktury dla przedsiębiorców. Prawie wszystkie projekty rewitalizacji koncentrują się na odnawianiu zasobów mieszkaniowych, rewitalizacji przestrzeni publicznych bądź też zmiany funkcji obiektów zdegradowanych na użyteczne publicznie.

W niektórych przypadkach można się spodziewać, że rewitalizacja przestrzeni publicznych przyniesie za sobą rozwój drobnej przedsiębiorczości, a szczególnie handlu i usług, w tym gastronomicznych. Jednak projekty rewitalizacyjne nie są realizowane w partnerstwach z takimi podmiotami i przed zakończeniem realizacji projektów rewitalizacyjnych trudno oszacować skalę tych zmian.

Z całą pewnością natomiast realizacja projektów przyczyni się do podniesienia jakości życia lokalnych społeczności. Jakość życia w rewitalizowanych budynkach ulegnie znaczącej poprawie. Odnowienie przestrzeni publicznych – rynków, placów, głównych ulic, a także tworzenie nowych obiektów infrastruktury społecznej – stworzy nowe szanse i możliwości dla mieszkańców podkarpackich miast.

Pytanie badawcze:

W jakim stopniu projekty z zakresu rewitalizacji przyczynią się do przywrócenia miastom ważnych funkcji?

Realizacja dotychczasowych projektów z zakresu rewitalizacji w bardzo ograniczonym stopniu przyczyni się do przywrócenia miastom ważnych funkcji. Oceniając realnie – projekty rewitalizacyjne koncentrują się na usuwaniu zaniedbań związanych z degradacją budynków, przestrzeni miejskich czy obiektów sakralnych i kulturalnych. Są to raczej niezbędne działania, konieczne do utrzymania obecnego poziomu rozwoju lub też zahamowania negatywnych procesów. W bardzo wielu projektach beneficjenci, uzasadniając konieczność realizacji planowanych inwestycji uważali, że ich zdaniem będzie to jeden z mechanizmów umożliwiających zahamowanie spadku liczby mieszkańców czy wzrostu przedsiębiorczości. Przywrócenie miastom ważnych funkcji wymagałoby znacznie większych i bardziej skoordynowanych interwencji. Odpowiadając na pytanie badawcze trzeba zatem stwierdzić, że projekty dotychczas dofinansowane w zakresie rewitalizacji nie przyczynią się do przywrócenia miastom ważnych funkcji.

Wyniki badań przeprowadzonych dla pięciu miast (studiów przypadków) potwierdzają te oparte na wskaźnikach cząstkowych. W badanych miastach (Sanok, Mielec, Przemyśl, Krosno, Sędziszów Małopolski) projekty rewitalizacji koncentrowały się głównie na zahamowaniu procesów wpływających na dalszy spadek ważnych funkcji ponadlokalnych. Szczególnie wartościowe, w tym kontekście, okazały się, nazywane w różny sposób, remonty najważniejszej przestrzeni publicznej w mieście.

Pytanie badawcze:

W jakim stopniu projekty z zakresu rewitalizacji zaspokoją potrzeby związane z mieszkalnictwem?

Projekty z zakresu rewitalizacji w sumie dotyczyły kilku tysięcy mieszkań i kilkunastu tysięcy mieszkańców. Poza Przemyślem, w większości miast realizowano najwyżej jeden projekt dotyczący mieszkalnictwa w zakresie remontu i termomodernizacji budynków wielorodzinnych. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że mówimy o tych efektach w kontekście siedmioletniego okresie programowania i kilkuletniego okresu realizacji projektów to należy stwierdzić że skala tych inwestycji jest istotna dla mieszkańców poszczególnych odremontowanych obiektów, ale dla przemian zachodzących w podkarpackich miastach właściwie bez znaczenia. Wyjątkiem jest Przemyśl, gdzie realizowano kilkanaście projektów rewitalizacyjnych, ale należy pamiętać, że stare, zabytkowe zasoby mieszkaniowe w tym mieście są największe w regionie.

Pytanie badawcze:

Czy realizowano projekty o kluczowym znaczeniu dla rewitalizacji miast (najważniejsze inwestycje zgodne z planem rewitalizacji, strategią miasta, planem zagospodarowania przestrzennego)?

Po przeanalizowaniu lokalnych programów rewitalizacji, w kontekście strategii rozwoju miast i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego należy stwierdzić, że w ramach środków na rewitalizację zrealizowano około 30 projektów o kluczowym znaczeniu dla rewitalizowanych miast. Ta sytuacja dotyczyła głównie miast małych, a także części miast powiatowych. Były to głównie projekty związane z odnową i zagospodarowaniem przestrzeni publicznych – parków, rynków, głównych ulic, odnowienie ratuszów i innych obiektów użyteczności publicznej. W wielu przypadkach można wręcz odnieść wrażenie, że cały program rewitalizacji był przygotowywany z myślą o pozyskaniu finansowania na ten jeden, główny projekt. Projekty dedykowane mieszkalnictwu, w świetle dokumentów programowych miast wydają się natomiast mało istotne.

Pytanie badawcze:

Czy realizowane projekty z zakresu rewitalizacji objęły swoim zakresem całe obszary wymagające wsparcia, czy wsparcie było tylko częściowe?

Z uwagi na brak jasnych ograniczeń związanych z wielkością obszarów przeznaczonych do rewitalizacji w prawie wszystkich miastach wyznaczono zbyt duże obszary. Taka sytuacja, w obliczu braku jasnych wytycznych wydaje się zupełnie naturalna i wynika z presji, jaką na władze miast wywierali właściciele nieruchomości. Każdy starał się, aby jego nieruchomość znalazła się na obszarze przeznaczonym do rewitalizacji, bo to dawało szansę na staranie się o dofinansowanie. Władze lokalne niewiele kosztowało natomiast poszerzanie granic – i tak zgodnie z regulaminem mogły się starać o dofinansowanie dla jednego projektu. W efekcie granice obszarów rewitalizacji zostały w prawie wszystkich miastach przesunięte nawet do granic obszarów zurbanizowanych. Przyznanie jednego lub kilku projektów dla takiego dużego obszaru spowodowało, że utracono szansę na osiągnięcie synergii i powiązań pomiędzy poszczególnymi projektami. Stąd też odpowiadając na to pytanie badawcze trzeba stwierdzić, że wsparcie było tylko częściowe i fragmentaryczne.

Pytanie badawcze:

Czy w przypadku projektów z zakresu rewitalizacji zastosowano podejście kompleksowe? Czy działania te uwzględniały uwarunkowania gospodarcze, społeczne i środowiskowe miast? Czy oprócz inwestycji infrastrukturalnych podjęto także działania miękkie mające na celu aktywizację społeczności zamieszkujących obszary poddane rewitalizacji?

Realizując projekty z zakresu rewitalizacji nie udało się wypracować kompleksowego podejścia. Projekty zasadniczo nie były nakierowane na wspieranie uwarunkowań gospodarczych miast, komponent środowiskowy wiązał się właściwie z termomodernizacją i w jej konsekwencji redukcją emisji CO₂. Wszystkie projekty były inwestycjami infrastrukturalnymi w „cegły” i „ulice”. W ramach realizowanych projektów nie podejmowano działań miękkich. Analizując dokumentację projektową, można było odnieść wrażenie, że nakłady na komunikację i promocję były maksymalnie zredukowane, co mogło wiązać się z obawą beneficjentów, że większe nakłady na te cele ograniczą szansę na otrzymanie dofinansowania, a asesory będą to traktowali jako koszty zbędne. Taka sytuacja wynika prawdopodobnie z całego zespołu czynników, z których najważniejszym są ogromne potrzeby na inwestycje tego typu i dalece niewystarczające środki, o które można się starać. Nie zastosowano żadnych zachęt ani wymagań, które mogłyby zachęcać beneficjentów do realizacji działań „miękkich”.

Pytanie badawcze:

Czy w projektach uwzględniono partnerstwo i zaangażowanie w realizację zakładanych celów różnych podmiotów włącznie z beneficjentami?, Czy stworzono/przewidziano szansę na zaangażowanie i przyciągnięcie prywatnego kapitału? Czy projekt realizowany był w konsultacji z lokalną społecznością i czy odpowiada jej realnym potrzebom?

W realizowanych projektach partnerstwa zostały uwzględnione słabo i polegały głównie na włączeniu jednego dodatkowego partnera do realizacji projektu. Natomiast żaden projekt nie przewidywał włączania do realizacji mieszkańców czy różnego rodzaju organizacji społecznych na innych zasadach niż formalne partnerstwo zapisane we wniosku. Oznacza to, że nie stworzono szansy pozwalającej na uzyskanie bezpośredniego „efektu dźwigni” rozumianego jako zaangażowanie dodatkowego kapitału. Projekty rewitalizacyjne stanowiły więc w pewnym sensie zamknięte całości. Beneficjenci starający się o dofinansowanie, w rzadkich przypadkach z partnerami, przewidywali realizację wyłącznie tych zadań, na które bezpośrednio otrzymali dofinansowanie. Żadne inne, niedofinansowywane w ramach projektu przedsięwzięcia nie były elementami projektów. W związku z realizacją projektów nie przewidywano angażowania i przyciągania dodatkowego prywatnego kapitału, wykraczającego poza wkład własny (zarówno kwalifikowany jak i niekwalifikowany).

W żadnym z projektów nie uwidoczniono w znaczący sposób wyników konsultacji z lokalnymi społecznościami, choć z kontekstu niektórych projektów można było wnioskować, że planowane inwestycje są bardzo pożądane przez lokalne społeczności.

Z analizy wniosków o dofinansowanie wynika, że praktycznie wszystkie projekty odpowiadały realnym potrzebom. W tym kontekście ważną byłaby jednak odpowiedź na pytanie, czy istniały ważniejsze potrzeby i ważniejsze projekty konieczne dla rewitalizacji i rozwoju miast, niż te, które otrzymały dofinansowanie. Procedura przyznawania dofinansowania na projekty rewitalizacyjne nie zakładała rangowania projektów pod względem ich istotności dla lokalnych społeczności. Stąd też, porównując projekty, które otrzymały dofinansowanie z lokalnymi programami rewitalizacji miast można stwierdzić, że w wielu przypadkach finansowano realizację projektów potrzebnych, ale nie tych najpotrzebniejszych.

Pytanie badawcze:

Czy, i w jaki sposób projekty z zakresu rewitalizacji mają szansę przyczynić się do wzmocnienia spójności wewnętrznej miast? Czy problem ten ujmowany jest w celach programów rewitalizacji?

Konieczność wzmocnienia spójności wewnętrznej miast, rozumianej jako poprawa jakości, dostępności i atrakcyjności terenów zurbanizowanych powiązanych z wsparciem rozwoju społeczno-ekonomicznego była nadrzędnym celem większości

lokalnych programów rewitalizacji, choć nie zawsze formułowanym w tak bezpośredni sposób. Projekty rewitalizacyjne, choć ujęte w programach rewitalizacji, praktycznie się do nich nie odnosiły. Oznacza to, że w projektach, które otrzymały dofinansowanie właściwie nie wskazywano, na ile ich realizacja przyczyni się do osiągnięcia celów stawianych w lokalnych programach rewitalizacji. Niewątpliwie część projektów, szczególnie tych polegających na odnawianiu i przekształcaniu przestrzeni publicznych realizuje cele programów rewitalizacji w stopniu znacznym. Projekty koncentrujące się na termomodernizacji budynków mieszkalnych przyczyniają się do realizacji programów w stopniu ograniczonym.

Na podstawie studiów przypadku pięciu miast można wskazać następujące mechanizmy wzmacniania spójności wewnętrznej miast w wyniku realizacji projektów rewitalizacyjnych:

- przywrócenie historycznych funkcji centrom handlowo-rekreacyjnym miast,
- ochrona dziedzictwa materialnego, a w szczególności najcenniejszych zabytków zlokalizowanych w centrach miast,
- termomodernizacje i renowacje wielorodzinnych budynków mieszkalnych, które przyczynią się do powstrzymania procesów powstawania obszarów typu slumsy (tzw. slamifikacji) na terenach zagrożonych tymi procesami,
- wzmocnienie infrastruktury technicznej w celu pozyskiwania kolejnych inwestorów oraz rozwijania przedsiębiorczości lokalnej.

Pytanie badawcze:

Czy realizowane/planowane projekty cechuje trwałość? Jakie działania podjęto w celu osiągnięcia trwałości efektów?

Wszystkie projekty rewitalizacyjne, które otrzymały dofinansowanie wykazały trwałość minimum 5 lat i właściwie nie widać zagrożeń dla osiągnięcia tego celu. Projekty twarde, inwestycyjne, a właściwie wyłącznie z takimi mamy do czynienia w przypadku rewitalizacji w województwie podkarpackim, charakteryzują się zazwyczaj znaczną trwałością. Po przeanalizowaniu dokumentacji projektowej stwierdzono, że jeżeli nie pojawią się jakieś obecnie trudne do zidentyfikowane zagrożenia, to trwałość znacznej większości projektów można szacować nawet na minimum 10 lat. Z uwagi na łatwość osiągnięcia celu minimalnej, pięcioletniej trwałości projektów inwestycyjnych realizowanych w ramach rewitalizacji nie zaplanowano dodatkowych niż właściwa eksploatacja mechanizmów wspierania i zapewniania trwałości.

IV. Znaczenie miast w kontekście wyzwań nowego okresu programowania 2014+

W tej części raportu zebrano wyniki analiz, które wskazują, jak powinny być ukierunkowane środki finansowe w przyszłej perspektywie finansowej 2014+, tak by możliwe było jak najlepsze wsparcie potencjałów rozwojowych miast, przy uwzględnieniu ich specyfiki oraz możliwości finansowych. W szczególności rozpatrywano następujące zagadnienia:

- obszary interwencji, które zostały niedostatecznie dofinansowane w kontekście strategicznych potrzeb rozwojowych miast,
- priorytetowe obszary interwencji, które powinny wzmocnić rozwój miast wraz z ich otoczeniem w okresie programowania 2014+,
- rolę rewitalizacji miast (w szczególności rewitalizacji zintegrowanej) w przyszłym okresie programowania,
- potencjał absorpcyjny miast w kontekście nowej perspektywy finansowej 2014+.

Pytanie badawcze:

Czy występują w RPO WP obszary, które zostały niedostatecznie dofinansowane w kontekście strategicznych potrzeb rozwojowych miast? O jakie obszary należałoby rozszerzyć program w przyszłej perspektywie 2014+?

Przedstawiciele urzędów miast zwracali uwagę na kilka rodzajów projektów, na które ich zdaniem przeznaczono w ramach RPO WP zbyt małe środki w stosunku do strategicznych potrzeb rozwojowych miast. Na pierwszym miejscu wskazywali na niedostateczne wsparcie inwestycji w infrastrukturę drogową w miastach, a częściowo również w regionie (tab. 84). Samorządy miast wskazywały również na niedobory finansowania inwestycji w infrastrukturę ochrony środowiska oraz w infrastrukturę sportową i rekreacyjną. Świadczy to o ciągle dużych i niezaspokojonych potrzebach miast regionu w zakresie podstawowych inwestycji z zakresu kanalizacji, oczyszczania ścieków, zaopatrzenia w wodę i zagospodarowania odpadów, jak również o dążeniu samorządów do podnoszenia jakości życia mieszkańców poprzez uatrakcyjnienie oferty sportowej i rekreacyjnej.

Opinie samorządowców znajdują potwierdzenie w głosach przedstawicieli UMWP i IZ RPO WP oraz ekspertów z zakresu polityki miejskiej, którzy wskazywali na duże zainteresowanie środkami na inwestycje w gospodarkę wodno-ściekową oraz infrastrukturę komunikacyjną. Potrzeby inwestycyjne miast w tym zakresie były i są nadal duże. Często realizowane w ramach RPO WP działania stanowią pierwsze etapy poszczególnych inwestycji.

Warto również przypomnieć, że wymienione kategorie projektów były również wskazywane przez respondentów jako te, które są istotne z punktu widzenia przyciągania nowych mieszkańców. Dodatkowo respondenci zwracali również na

ograniczone środki na infrastrukturę edukacyjną oraz na rewitalizację zaniedbanych obszarów miejskich. W wymienionych obszarach w kolejnym okresie programowania należy zatem rozważyć zwiększenie, albo przynajmniej utrzymanie dotychczasowej alokacji finansowej.

Tab. 84. Obszary interwencji, na które w ramach RPO WP przeznaczono zbyt małe środki

Rodzaje projektów	Liczba wskazań (N = 40)
infrastruktura drogowa w mieście	13
infrastruktura ochrony środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów)	11
infrastruktura sportowa i rekreacyjna	10
szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne	7
rewitalizacja zaniedbanych obszarów miejskich	6
infrastruktura drogowa w regionie	6
infrastruktura energetyczna (np. modernizacja źródeł energii, inwestycje w energię odnawialną)	4
instytucje kultury	3
uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych	2
bezpieczeństwo publiczne i zapobieganie zagrożeniom	2
ochrona zdrowia	2
wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności	1
rozwój instytucji otoczenia biznesu	1
transport publiczny w mieście	1
pomoc społeczna	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Przedstawiciele urzędów miast mogli również wskazać inne obszary interwencji publicznej, sprzyjające rozwojowi gospodarczemu miasta lub poprawie usług publicznych i jakości życia w ich mieście, które nie były przedmiotem interwencji w ramach RPO WP, a które powinny uzyskać wsparcie ze środków unijnych w kolejnym okresie programowania 2014+. Respondenci wskazywali tylko na nieliczne nowe obszary i były to z reguły pojedyncze wskazania. Wśród nich pojawiły się następujące rodzaje projektów:

- budownictwo mieszkaniowe wielorodzinne/budownictwo komunalne (wskazane przez 3 respondentów),
- rewitalizacja obiektów miejskich nieujętych w rejestrach zabytków,
- infrastruktura przedszkolna,
- infrastruktura i baza uzdrowiskowo-sanatoryjna,
- alternatywne źródła energii,
- internet szerokopasmowy.

Z tej perspektywy można zatem stwierdzić, że zakres interwencji realizowany w ramach RPO WP odpowiadał potrzebom ośrodków miejskich województwa podkarpackiego. Należy jedynie zastanowić się nad zmianą akcentów i wielkości środków przeznaczonych na poszczególne działania.

Pytanie badawcze:

Na jakie interwencje przyszłego okresu programowania należy ukierunkować środki? Jakie inwestycje są priorytetowe do realizacji w perspektywie 2014-2020 w pierwszej kolejności aby wzmocnić rozwój miast wraz z ich otoczeniem?

Z punktu widzenia ogółu beneficjentów (bez przedstawicieli urzędów miast) najbardziej kluczowymi obszarami interwencji są projekty sprzyjające rozwojowi gospodarczemu i podnoszące atrakcyjność inwestycyjną miast oraz inwestycje w infrastrukturę techniczną. Taką opinię wyrażają zarówno ankietowani przedsiębiorcy, jak i przedstawiciele innych instytucji publicznych i prywatnych. Priorytetem regionalnego programu operacyjnego w kolejnym okresie programowania powinno być zatem wsparcie przedsiębiorczości, innowacyjności i otoczenia gospodarczego, które będzie przekładać się na wzrost liczby miejsc pracy (tab. 85).

Tab. 85. Priorytetowe obszary interwencji w okresie programowania 2014+

Rodzaje projektów	RAZEM (N = 130)	w tym przedsiębiorstwa (N = 70)
rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna	4,67	4,73
infrastruktura techniczna (drogowa, kolejowa, lotnicza) i transport publiczny	4,35	4,33
infrastruktura społeczna (administracja, edukacja, ochrona zdrowia i pomoc społeczna)	3,93	3,76
turystyka, sport, rekreacja, kultura	3,77	3,59
rewitalizacja zaniedbanych terenów w mieście	3,76	3,54
jakość życia, integracja i aktywność społeczna	3,70	3,60
ochrona środowiska naturalnego	3,64	3,53
poziom bezpieczeństwa i zapobieganie zagrożeniom	3,63	3,54

Uwagi: tabela zawiera odpowiedzi beneficjentów z wyłączeniem przedstawicieli urzędów miast, którzy ze względu na ich znaczenie w kształtowaniu polityki miejskiej otrzymali bardziej rozbudowany zestaw odpowiedzi analizowany w dalszej części podrödziału

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego beneficjentów.

Na dalszych miejscach znalazły się inwestycje w infrastrukturę społeczną, na co w szczególności uwagę zwracali przedstawiciele instytucji reprezentujących tę sferę. Dla beneficjentów z sektora publicznego ważniejsze niż dla przedsiębiorców są również inwestycje w infrastrukturę turystyczną, sportową, rekreacyjną i kulturalną oraz podejmowanie działań rewitalizacyjnych na obszarach zaniedbanych.

Bardziej szczegółowy obraz przynosi analiza wyników odpowiedzi przedstawicieli miast, którzy są głównymi aktorami polityki miejskiej, stąd też ich głos powinien mieć kluczowe znaczenie.

Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego kluczowe są dwa obszary interwencji – wsparcie samorządów w przygotowaniu terenów inwestycyjnych oraz dalsza rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej w regionie (tab. 86). Znamienne jest bardzo duże zapotrzebowanie na poprawę oferty inwestycyjnej – w ramach RPO WP zrealizowany tylko kilka projektów z tego zakresu; również w ramach PO RPW tylko kilka miast otrzymało dofinansowanie na przygotowanie terenów pod inwestycje czy rozwój parków przemysłowo-technologicznych.

Beneficjenci odnotowali również niskie oddziaływanie projektów RPO WP na przyciąganie inwestorów z zewnątrz. Stąd też w kolejnym okresie programowania należy rozważyć zwiększenie środków na tworzenie stref aktywności gospodarczej. Kwestia ta jest w szczególności podnoszona przez miasta Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego, które świadome są korzystnej lokalizacji w pobliżu stolicy regionu oraz wzdłuż głównego korytarza komunikacyjnego wschód-zachód, który zostanie wzmocniony po otwarciu autostrady A4.

Na potrzebę dalszej rozbudowy infrastruktury drogowej w regionie wskazują nieco częściej miasta małe, dla których ważna jest poprawa dostępności komunikacyjnej i powiązania z większymi ośrodkami miejskimi. Natomiast miasta o wyższym statusie administracyjnym (na prawach powiatu i powiatowe) zdecydowanie częściej postulują zwiększenie środków na rozbudowę i modernizację infrastruktury drogowej wewnątrzmiejskiej – respondenci wskazywali m.in. na potrzebę budowy dróg obwodowych, których skala wydatków przekracza czasami możliwości miast.

Tab. 86. Priorytetowe rodzaje projektów z punktu widzenia rozwoju gospodarczego miast

Rodzaje projektów	Priorytety interwencji w poszczególnych kategoriach miast: (% odpowiedzi w danej kategorii miast)						
	RAZEM	wg wielkości		wg statusu admini- stracyjnego		wg położenia w RzOM	
		średnie (powyżej 20 tys.)	małe (poniżej 20 tys.)	na prawach powiatu i powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM
N =	40	10	30	20	20	13	27
uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych	83	80	83	90	75	100	74
infrastruktura drogowa w regionie	80	70	83	80	80	85	78
infrastruktura drogowa w mieście	70	70	70	80	60	85	63
wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności	65	70	63	65	65	38	78
infrastruktura energetyczna (np. modernizacja źródeł energii, inwestycje w energię odnawialną)	63	80	57	70	55	62	63
promocja miasta, w tym promocja gospodarcza	50	60	47	55	45	38	56
infrastruktura kolejowa w regionie	25	30	23	30	20	23	26
rozwój instytucji otoczenia biznesu	18	40	10	30	5	8	22
rozbudowa portu lotniczego	15	30	10	15	15	15	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Kolejne obszary interwencji wskazywane przez co najmniej połowę respondentów z urzędów miast to:

- wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności – wzmocnienie potencjału konkurencyjnego miejscowych przedsiębiorców istotne jest dla 2/3 samorządów, w szczególności kluczowe jest to dla ośrodków miejskich spoza obszaru metropolitalnego Rzeszowa, które najpewniej z racji mniej korzystnego dla inwestorów zewnętrznych położenia swoje szanse rozwojowe upatrują we wzmacnianiu lokalnej gospodarki,

- infrastruktura energetyczna – na potrzebę dalszej modernizacji źródeł energii i rozwoju energii odnawialnej wskazują w szczególności większe miasta, powiatowe lub na prawach powiatu,
- promocja miast, w tym promocja gospodarcza – ten rodzaj projektów również nieco częściej wskazują większe miasta regionu.

Pozostałe trzy rodzaje projektów przedstawiciele urzędów miast uznali za mniej istotne. Wśród nich znalazła się infrastruktura kolejowa, która ma stanowić ważny obszar interwencji polityki unijnej w kolejnym okresie programowania. Opinia samorządowców wynikać może z negatywnej oceny stanu transportu kolejowego w kraju i niewiary, że może on odzyskać swoją pozycję. W przypadku instytucji otoczenia biznesu należy raczej zadbać o poprawę jakości oferowanych usług już istniejących instytucji niż tworzenie nowych. Po raz kolejny widoczny jest brak przekonania przedstawicieli miast w potrzebę rozbudowy portu lotniczego.

Wśród rodzajów projektów, które powinny być priorytetowe z punktu widzenia poprawy usług publicznych i jakości życia w miastach podkarpackich w okresie programowania 2014+ na pierwsze miejsce wysuwają się zdecydowanie inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska (tab. 87). Wskazuje na nie 4/5 badanych przedstawicieli miast województwa. Szczególnie zwracają uwagę na ten priorytet przedstawiciele miast małych i tych, które nie posiadają statusu miasta powiatowego – jak widać potrzeby infrastrukturalne w tym zakresie mniejszych ośrodków miejskich nie zostały jeszcze zaspokojone. Co ciekawe, priorytet ten wskazują częściej miasta z RzOM, co może mieć związek z rosnącą liczbą ludności w tych ośrodkach, wynikającą z procesów suburbanizacji w okolicach Rzeszowa.

Podobny rozkład odpowiedzi cechuje dwie kolejne kategorie projektów, tj. szkolnictwo na poziomie podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym oraz infrastrukturę sportową i rekreacyjną, która częściej stanowi priorytet miast Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego niż ośrodków z pozostałych części regionu. Dla tych miast spoza obszaru metropolitalnego ważniejszymi obszarami interwencji jest również rewitalizacja zaniedbanych obszarów miejskich oraz infrastruktura ochrony zdrowia.

Na dalszą potrzebę rozbudowy bazy turystycznej i noclegowej wskazuje połowa respondentów z urzędów miast – nie widać tu większego zróżnicowania pomiędzy różnymi kategoriami ośrodków miejskich.

Ostatnim obszarem interwencji wskazywanym przez znaczącą część miast jest potrzeba budowy infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w zakresie e-administracji – pomimo realizowanego projektu kluczowego Podkarpackiego Systemu e-Administracji Publicznej, wiele miast wskazuje na dalsze inwestycje w tym zakresie. Widoczne jest to zwłaszcza w przypadku miast o wyższym statusie administracyjnym – w miastach na prawach powiatu i powiatowych, wśród których na potrzebę dalszego rozwoju e-administracji wskazało 2/3 JST.

Pozostałe rodzaje projektów wskazywane były przez 1/3 lub mniej respondentów. Warto jednak pamiętać, że niektóre z nich, choć mniej istotne dla całego zbioru miast, są istotne dla niektórych z nich – wśród tych kategorii wymienić należy zatem instytucje kultury i szkolnictwo wyższe, które wskazywane są jako

istotne przez miasta powiatowe lub większe miasta – tam rozwój tych instytucji jest istotny ze względu na funkcje jakie pełnią one w stosunku do otoczenia.

Tab. 87. Priorytetowe rodzaje projektów z punktu widzenia poprawy usług publicznych i jakości życia w mieście

Rodzaje projektów	Priorytety interwencji w poszczególnych kategoriach miast:: (% odpowiedzi w danej kategorii miast)						
	RAZEM	wg wielkości		wg statusu admini- stracyjnego		wg położenia w RzOM	
		średnie (powyżej 20 tys.)	małe (poniżej 20 tys.)	na prawach powiatu i powiatowe	pozostałe	RzOM	poza RzOM
N =	40	10	30	20	20	13	27
infrastruktura ochrony środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, zaopatrzenie w wodę, zagospodarowanie odpadów)	83	50	93	75	90	92	78
infrastruktura sportowa i rekreacyjna	65	60	67	65	65	77	59
szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne	63	50	67	65	60	85	52
rewitalizacja zaniedbanych obszarów miejskich	58	60	57	60	55	38	67
baza turystyczna i noclegowa	50	40	53	50	50	38	56
ochrona zdrowia	48	50	47	50	45	31	56
infrastruktura społeczeństwa informacyjnego (e-administracja)	43	60	37	60	25	38	44
ochrona przeciwpowodziowa	33	40	30	30	35	38	30
pomoc społeczna	33	30	33	40	25	15	41
instytucje kultury	33	30	33	40	25	46	26
transport publiczny w mieście	20	30	17	30	10	15	22
bezpieczeństwo publiczne i zapobieganie zagrożeniom	20	20	20	30	10	8	26
szkolnictwo wyższe	13	30	7	20	5	15	11
ochrona przyrody	10	0	13	10	10	15	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Opinie przedstawicieli UMWP i IZ RPO WP są zbieżne z głosami samorządowców. Wskazują oni na ciągle duże potrzeby z zakresu infrastruktury komunikacyjnej (drogowej i kolejowej) oraz infrastruktury komunalnej, które cieszyły się również największym zainteresowaniem w obecnej perspektywie. Ważne jest, aby te inwestycje stanowiły logiczną konsekwencję obecnie realizowanych przedsięwzięć. Nowe inwestycje drogowe powinny pozwolić jak najlepiej wykorzystać efekty obecnie realizowanych projektów – dowiązywać do powstających obecnie odcinków dróg czy też łączyć tworzone obecnie strefy aktywności gospodarczej z siecią drogową. W zakresie transportu publicznego istotne jest pójście o krok dalej, tj. oprócz modernizacji taboru należy rozwijać transport intermodalny, który integrować ma różne rodzaje transportu lokalnego w ramach poszczególnych obszarów funkcjonalnych (w szczególności w RzOM). Eksperti od polityki miejskiej podkreślają przy tym potrzebę współpracy samorządów w ramach obszarów funkcjonalnych, by udało się zrealizować te wspólne przedsięwzięcia infrastrukturalne.

Przedstawiciele samorządu regionalnego wskazują również na nowe potrzeby z zakresu inwestycji proekologicznych, prowadzących do zwiększenia efektywności energetycznej, m.in. modernizacji systemu energetycznego, termomodernizacji, ograniczania niskiej emisji, rozwoju rozproszonych źródeł energii odnawialnych. Kluczowe jest również zapewnienie dostępu do podstawowych usług publicznych (z zakresu edukacji, kultury, sportu i rekreacji) w małych miastach oraz poprawę dostępności tych ośrodków (zarówno w wymiarze transportu indywidualnego, ale w dużej mierze transportu publicznego) do ośrodków ponadlokalnych i subregionalnych oraz ośrodka regionalnego, gdzie mieszkańcy mniejszych miast oraz obszarów wiejskich mogą korzystać z usług publicznych wyższego rzędu.

Kluczowym obszarem interwencji powinna pozostać rewitalizacja, która w ramach polityki miejskiej, ale i regionalnej, może być skutecznym narzędziem ograniczenia rozlewania się terenów zurbanizowanych i ekspansji budownictwa na tereny jeszcze nie zagospodarowane (również wewnątrz miast). Powinna być ona działaniem nakierowanym na rozwój społeczny i gospodarczy, a nie tylko na estetyzację przestrzeni miast. Rewitalizacja może być jednym z niewielu dostępnych narzędzi poprawy warunków mieszkaniowych – na problemy z zakresu mieszkalnictwa wskazywano m.in. w ramach wywiadów przeprowadzonych w ramach studiów przypadków.

Innym kluczowym obszarem jest dalsze wzmacnianie gospodarki regionu. Diagnoza wykazała w tym zakresie zróżnicowanie potencjałów poszczególnych miast. Źle oceniana sytuacja na regionalnym rynku pracy wymaga podejmowania kolejnych działań, w szczególności tworzenia odpowiednich warunków do prowadzenia działalności gospodarczej. W ramach regionalnego programu operacyjnego wskazane jest zatem prowadzenie dalszych działań z zakresu wspierania przedsiębiorczości oraz rozwoju innowacyjności i kreatywności.

Przedstawione powyżej głosy przedstawicieli urzędów miast, władz regionalnych i ekspertów oraz wyniki przeprowadzonej w niniejszym badaniu diagnozy potencjałów rozwojowych miast województwa podkarpackiego w kontekście aktualnych dokumentów strategicznych kraju (m.in. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie* oraz *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*) oraz założeń dokumentów programowych dla perspektywy finansowej 2014+ (m.in. projekt *Założeń krajowej polityki miejskiej do roku 2020* oraz *Programowanie perspektywy finansowej 2014 - 2020. Uwarunkowania strategiczne*) wskazują, że polityka miejska na poziomie regionalnym powinna opierać się na trzech filarach wsparcia:

- głównego ośrodka regionalnego jako potencjalnym ośrodkiem metropolitalnym (cel 1. krajowej polityki miejskiej, obszar interwencji strategicznej A),
- ośrodków subregionalnych i ponadlokalnych (cel 2. krajowej polityki miejskiej, obszar interwencji strategicznej B),
- pozostałych małych ośrodków miejskich i obszarów wiejskich (cel 2. krajowej polityki miejskiej, obszar interwencji strategicznej C).

Na każdym poziomie istotne jest rozwijanie powiązań ośrodków miejskich z ich obszarami funkcjonalnymi poprzez rozwój transportu publicznego oraz rozbudowę i modernizację infrastruktury drogowej i kolejowej. Priorytetem w skali całego regionu jest natomiast uzupełnienie oraz poprawa sieci powiązań drogowych i kolejowych pomiędzy głównymi miastami regionu i pozostałymi częściami kraju oraz krajami sąsiednimi oraz wzmacnianie powiązań pomiędzy ośrodkami miejskimi wewnątrz regionu, w tym poprzez poprawę dostępności małych miast i obszarów wiejskich do ośrodków powiatowych, subregionalnych i ośrodka regionalnego.

W tym kontekście dla każdej z tych grup miast za priorytetowe, prorozwojowe kierunki wsparcia w kolejnym okresie programowania należy uznać:

Rzeszów jako główny ośrodek regionalny

1. Wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności.
2. Regionalna infrastruktura naukowa (uczelnie wyższe, jednostki badawczo-rozwojowe).
3. Zintegrowany transport publiczny oraz infrastruktura drogowa i kolejowa w RzOM.
4. Rozwój portu lotniczego (w myśl koncepcji Airport City).
5. Regionalne i ponadregionalne instytucje otoczenia biznesu i transferu technologii.
6. Regionalne i ponadregionalne instytucje kultury (projekty flagowe o wysokiej jakości architektury i programie artystycznym).
7. Placówki ochrony zdrowia o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.
8. Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego i e-administracji.
9. Lokalne inwestycje energetyczne, w tym strategię niskoemisyjne.
10. Infrastruktura edukacyjna oraz sportowo-rekreacyjna o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym.

Ośrodki subregionalne i ponadlokalne (powiatowe)

1. Wsparcie przedsiębiorczości i innowacyjności.
2. Przygotowanie i uzbrojenie terenów inwestycyjnych.
3. Infrastruktura szkolnictwa wyższego, zwłaszcza o profilu technicznym.
4. Zintegrowany transport publiczny oraz infrastruktura drogowa i kolejowa.
5. Placówki ochrony zdrowia o znaczeniu subregionalnym i ponadlokalnym.
6. Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego i e-administracji.
7. Instytucje otoczenia biznesu i transferu technologii o znaczeniu subregionalnym i ponadlokalnym.
8. Infrastruktura edukacyjna o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym.
9. Infrastruktura sportowo-rekreacyjna o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym.

10. Lokalne inwestycje energetyczne, w tym strategię niskoemisyjną.
11. Infrastruktura ochrony środowiska.

Miasta małe

1. Wsparcie lokalnej przedsiębiorczości.
2. Przygotowanie i uzbrojenie terenów inwestycyjnych (w obszarach o odpowiednio wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej).
3. Infrastruktura ochrony środowiska.
4. Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego i e-administracji.
5. Lokalne instytucje kultury.
6. Placówki ochrony zdrowia o znaczeniu lokalnym.
7. Infrastruktura edukacyjna o znaczeniu lokalnym.
8. Infrastruktura sportowo-rekreacyjna o znaczeniu lokalnym.
9. Lokalne inwestycje energetyczne, w tym strategię niskoemisyjną.

Na wszystkich wymienionych poziomach, tam gdzie zostaną zidentyfikowane obszary problemowe, powinna być realizowana zintegrowana rewitalizacja zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich (cel 3. krajowej polityki miejskiej).

Rekomendujemy ponadto wdrożenie grantów dedykowanych dla miast o funkcjach uzdrowiskowych oraz tych bezpośrednio sąsiadujących z obszarami Natura 2000, które będą nakierowane na infrastrukturę proekologiczną i tworzenie miejsc pracy w sektorach tzw. „zielonej gospodarki”.

Pytanie badawcze:

Jaką rolę powinna odgrywać rewitalizacja miast w przyszłym okresie programowania 2014+?

Działania rewitalizacyjne ze względu na swoją specyfikę, w tym zdolność do generowania efektów synergicznych, powinny stać jednym z najważniejszych narzędzi polityki miejskiej w kolejnym okresie programowania. Należy jednak pamiętać, że skuteczność i efektywność takiego narzędzia będzie warunkowana zmianami zarekomendowanymi w wyniku badania III celu badawczego tj. m.in. zastosowaniem projektów rzeczywistej, zintegrowanej rewitalizacji, w miejsce projektów czysto, bądź głównie inwestycyjnych, oraz wprowadzeniem standardów sporządzania LPR.

Najistotniejsze jest przy tym, żeby efektem projektów rewitalizacyjnych była restrukturyzacja bazy ekonomicznej miasta, co przyniesie rozwój gospodarczy, a w jego konsekwencji rozwój społeczny. Kluczowe jest w tym względzie przyjęcie wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania, które odnoszą się do tych właśnie zagadnień czyli np. liczba osób wychodzących z długotrwałego bezrobocia, liczba powstałych nowych miejsc pracy, trwałość utworzonych miejsc pracy, powstawanie i trwałość przedsiębiorstw na obszarze rewitalizowanym. Kwestia trwałości efektów projektów powinna być bezwzględnie przedmiotem monitoringu.

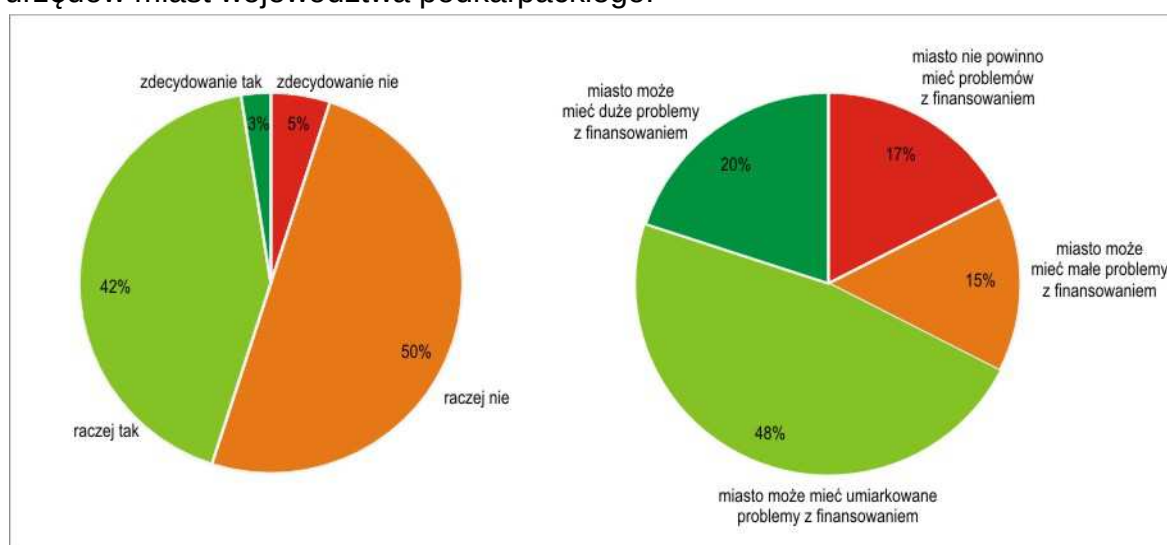
Należy wskazać na następujące działania w przyszłym okresie programowania w zakresie rewitalizacji:

1. Należy rozważyć odejście od trybu konkursowego w przyznawaniu środków.
2. Zapewnienie spójności pomiędzy poszczególnymi projektami, tak aby zapewnić efekt synergii.
3. Władze gminy powinny mieć decydujący wpływ na wskazanie projektów, które powinny dostać środki na rewitalizację.
4. Świadome prowadzenie polityki miejskiej i polityki rewitalizacji ze strony władz regionalnych wymaga przyjęcia ujednoliconych zasad alokacji środków na rewitalizację na poszczególne miasta.
5. Wartość środków przeznaczanych na miasto powinna odpowiadać jego randze, liczbie ludności, stopniowi degradacji lub innemu obiektywnemu wskaźnikowi.
6. W optymalnym modelu każde miasto powinno znać wartość środków, jakie zostaną u niego alokowane na rewitalizację.
7. W ramach tych środków może wskazać nieograniczoną liczbę projektów, które na ograniczonym terenie objętym programem rewitalizacji będą mogły być współfinansowane ze środków pomocowych.
8. Lista projektów na liście referencyjnych miast (wraz z listą rezerwową) powinna być negocjowana z urzędem marszałkowskim na etapie przygotowywania programów rewitalizacji.
9. Urzędnicy, wspierani przez ekspertów powinni sugerować miastom optymalne, kompleksowe i zintegrowane projekty.
10. Powinna istnieć możliwość składania wniosków o dofinansowanie nawet na bardzo niewielkie, ale istotne dla lokalnych społeczności obszarów rewitalizowanych, projekty miękkie. Często bardzo niewielkie środki pozwalają na uwalnianie ogromnych pokładów energii tkwiących w lokalnych społecznościach.
11. Należy radykalnie obniżyć procent dofinansowania, do maksymalnie 30%. Taki poziom dofinansowania pozwoli objąć pomocą znacznie większą liczbę projektów i uzyskać znacznie większe zaangażowanie partnerów.
12. Konieczne jest radykalne ograniczenie obszarów obejmowanych programami rewitalizacji. Tylko na ograniczonych obszarach możliwe są spójne i skoordynowane działania mogące osiągnąć masę krytyczną i nadać obszarowi nowe impulsy rozwojowe.
13. Konieczne jest opracowanie i przyjęcie standardów do sporządzania Lokalnych Planów Rewitalizacji. Ich brak powoduje, że są ich rola ogranicza się jedynie do spełnienia formalnego wymogu, zaś ich jakość jest niezadawalająca. Tylko w wyjątkowych przypadkach stanowią one podstawę do prowadzenia efektywnej polityki miejskiej. Diagnoza, oparta m.in. o przestrzenną analizę planistyczno-urbanistyczną pozwoli na precyzyjne zidentyfikowanie obszarów, które wymagają rzeczywistej odnowy pozwalając na efektywne wykorzystanie wsparcia z RPO.

Pytanie badawcze:

Jak przedstawia się potencjał absorpcyjny miast w kontekście nowej perspektywy finansowej 2014+? Jakie działania/narzędzia/instrumenty mogą zapewnić samorządom miejskich przeprowadzanie dalszych inwestycji, pomimo ograniczonych zdolności finansowych?

Potencjał absorpcyjny miast w oparciu o podstawowe wskaźniki zdolności finansowej miast przedstawiono w części I (diagnostycznej) niniejszego opracowania. Wskazano na zróżnicowaną sytuację budżetową miast województwa, wyróżniając jednocześnie zbiór miast, które mogą mieć trudności w finansowaniu nowych projektów inwestycyjnych. Wskaźnikową ocenę potencjału finansowego podkarpackich miast odniesiono do opinii wyrażonych w ankiecie skierowanej do urzędów miast województwa podkarpackiego.

Rys. 85. Ocena możliwości finansowych miast: trudności z pokryciem wkładu własnego w obecnym okresie programowania (z lewej) oraz ocena możliwych problemów finansowania projektów unijnych w kolejnym okresie programowania (z prawej)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego urzędów miast.

Respondenci z blisko połowy podkarpackich miast, które odpowiedziały na ankietę stwierdzili, że napotkali na trudności związane z pokryciem wkładu własnego w realizowanych dotychczas projektach w ramach RPO WP (rys. 85). Odnosząc te odpowiedzi do wielkości ośrodka miejskiego zauważamy, że największe trudności miały miasta liczące między 5 a 10 tys. mieszkańców – na taką możliwość wskazało 7 z 12 przedstawicieli tej grupy. Relatywnie najbardziej optymistycznie sytuację oceniali respondenci z miast najmniejszych, gdzie wystąpienie trudności podkreśliło 5 respondentów na dwunastu należących do tej grupy wielkościowej.

Oceniając możliwości finansowania projektów inwestycyjnych w kolejnym okresie programowania, połowa respondentów wskazała na fakt, że gmina może mieć umiarkowane problemy z pokryciem wkładu własnego, osiem gmin (20% całości próby) uważa, że będzie miała duże problemy w tym względzie. Sześciu

respondentów wskazało na małe problemy, a siedmiu uważa, że miasto nie powinno mieć problemów z pokryciem wkładu własnego (rys. 85).

Ocena zdolności finansowych wyrażona w ankiecie w większości przypadków pokrywa się z dokonaną w części I niniejszej ekspertyzy analizą wskaźnikową. Najlepsze dopasowanie występuje przy tym w przypadku wskaźnika nadwyżki operacyjnej. Pięć na osiem miast, które wskazały na potencjalne duże problemy z finansowaniem projektów w przyszłej perspektywie finansowej, należy do grupy 25% miast o najniższym wskaźniku nadwyżki operacyjnej, zaś kolejne dwa miasta zanotowały silne obniżenie tego wskaźnika w 2010 r. w stosunku do lat wcześniejszych. Dwa miasta natomiast wydają się oceniać zbyt optymistycznie swoje przyszłe możliwości finansowania projektów. Warto podkreślić, że z omawianej grupy ośmiu miast, które wskazały na możliwość duże trudności w przyszłej perspektywie finansowej, aż pięć to miasta powiatowe.

Rosnące ograniczenia samorządów w sferze samofinansowania działań inwestycyjnych, potęgowane przez zwiększający się poziom długu publicznego, prowadzą do propozycji zmian obecnego finansowania samorządów oraz implementacji nowych instrumentów i narzędzi, które mogą zapewnić samorządom przeprowadzanie dalszych inwestycji, pomimo ograniczonych zdolności finansowych. Dyskusji należy poddać następujące typy działań prowadzących do wzmocnienia finansów samorządów:

1. Zwiększenie bazy dochodowej samorządów lokalnych.
2. Wprowadzenie na większą skalę narzędzi inżynierii finansowej.
3. Działania optymalizacyjne w ramach zarządzania środkami pomocowymi.
4. Współpraca miast z ich obszarami funkcjonalnymi.

Zwiększenie bazy dochodowej samorządów lokalnych

Zwiększenie bazy dochodowej samorządów lokalnych może zachodzić na dwa sposoby:

- a) zmiany w systemie finansów publicznych – zwiększenie udziału samorządów w podatkach stanowiących zasilenie budżetu państwa lub wprowadzenie nowych źródeł dochodów dla samorządów,
- b) wzrost lokalnej bazy podatkowej wynikający z lokalnego wzrostu gospodarczego.

W zakresie zmian w systemie finansów publicznych na uwagę zasługuje złożony we wrześniu b.r. w Sejmie RP projekt obywatelski dotyczący zmiany ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. Projekt ten przewiduje m.in. zwiększenie udziału gmin w podatku PIT z 39,34 proc. do 48,78 proc., oraz wprowadzenie subwencji ekologicznej dla gmin, na terenie których są obszary chronione lub obszary o szczególnych walorach przyrodniczych.

Postulowane są ponadto różne inicjatywy dotyczące tworzenia funduszy celowych na finansowanie konkretnych sfer problemowych, np. rewitalizacji. Doświadczenia zagraniczne wskazują bowiem, że znaczący wzrost skali tych działań nie będzie możliwy bez radykalnego zwiększenia wolumenu środków finansowych

przeznaczonych z budżetu państwa, np. w formie krajowego funduszu rewitalizacyjnego.

Pojawia się jednak zasadnicze pytanie, czy zaistnieje wola polityczna w zakresie większego transferu środków z budżetu centralnego do samorządów.

Działaniami w zakresie zwiększenia lokalnej bazy podatkowej, na które samorządy mają bardziej bezpośredni wpływ jest polityka stymulująca wzrost dochodów poprzez procesy lokalnego wzrostu gospodarczego, np. przyciągnięcie nowych podatników (firm i mieszkańców) i wzrostu zamożności/przychodów podmiotów już zlokalizowanych na terenie gminy. Trzeba jednak zauważyć, że szanse relatywnie szybkiego sukcesu w tym względzie są dość silnie ograniczone do tylko niektórych grup miast, w szczególności ośrodków podmiejskich korzystających z suburbanizacji ludnościowej i gospodarczej oraz tych, które posiadają na tyle atrakcyjne czynniki lokalizacji by przyciągnąć kapitał zewnętrzny. Warto w tym aspekcie podkreślić, że budując korzystniejszy klimat inwestycyjny (np. powołując strefy inwestycyjne) nie należy opierać swojej konkurencyjności na polityce ulg w podatku od nieruchomości gdyż jest to mechanizm mało skuteczny. Rzadko kiedy obciążenia z tego tytułu stanowią istotną pozycję w strukturze kosztów przedsiębiorstw, a dla samorządu lokalnego wpływy z tego podatku stanowią ważną bazę dla inwestycji. Doświadczenia gmin-liderów w pozyskiwaniu inwestycji w województwie małopolskim wykazują, że możliwe jest stosowanie maksymalnych stawek podatku od nieruchomości i jednocześnie przyciąganie wielu inwestorów¹⁰⁵.

Możliwości stosowania narzędzi inżynierii finansowej

Wobec rosnących barier w sposobie dotychczasowej relatywnie prostej logiki finansowania projektów inwestycyjnych na znaczeniu nabierają nowe, bardziej skomplikowane mechanizmy finansowania, które określa się mianem inżynierii finansowej. Do głównych instrumentów w tym zakresie należą: fundusze poręczeniowe (gwarancyjne), fundusze pożyczkowe oraz fundusze inwestycyjne¹⁰⁶. Dla inwestorów publicznych kluczowe są dwa narzędzia: partnerstwo publiczno prywatne (PPP) oraz fundusze poręczeniowo-pożyczkowe (np. inicjatywa JESSICA).

Partnerstwo publiczno-prywatne jest na razie słabo wykorzystywanym instrumentem finansowania projektów inwestycyjnych w samorządach. Zalety tego rozwiązania, m.in. niezaliczanie zobowiązań z tytułu umów PPP do długu publicznego i deficytu sektora finansów publicznych, w przypadku jeśli dwa z trzech podstawowych ryzyk dla projektów PPP (budowy, dostępności i popytu) zaistnieje po stronie partnera prywatnego, nie równoważą obaw przed jego stosowaniem. Prowadzona w maju b.r. debata nad PPP¹⁰⁷ wskazuje, że podstawowymi problemami

¹⁰⁵ Jarczewski W., Huculak M. (red.), 2011, *Sukces polityki proinwestycyjnej Niepołomice 1990–2010. Wnioski dla władz lokalnych*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków.

¹⁰⁶ *Ekspertyza dotycząca uwarunkowań społeczno-gospodarczych oraz systemu prawnoinstytucjonalnego wdrażania instrumentów inżynierii finansowej w Polsce Wschodniej*, 2010, Policy & Action Group Uniconsult Sp. z o.o.

¹⁰⁷ Debata "Partnerstwo publiczno-prywatne. Doświadczenia europejskie" w ramach IV Europejskiego Kongresu Gospodarczego w Katowicach (18 maja 2012)

w stosowaniu PPP są mała stabilizacja prawodawstwa w tym zakresie (tymczasem realizacja projektu trwa często kilkadziesiąt lat), bariery mentalne po stronie samorządów (obawa o posądzenie o korupcję), a ponadto niska wiedza dotycząca mechanizmów jego implementacji. Jedną z determinant przełamania marazmu, jaki panuje w Polsce w zakresie inwestycji publiczno-prywatnych, mogą być kompleksowe szkolenia i upowszechnienie doświadczeń dotyczącym tego mechanizmu – w tym względzie można wskazać na działania podejmowane przez fundację Centrum Partnerstwa Publiczno-Prywatnego. Rekomendowane są także warsztaty, na których firmy posiadające doświadczenia w realizacji takich projektów w kraju i zagranicą mogłyby zaprezentować uwarunkowania związane z implementacją tego mechanizmu w projektach realizowanych na terenie województwa podkarpackiego.

Przed kilku laty pojawił się nowy odnawialny i niedotacyjny mechanizm finansowania inwestycji - JESSICA, który jest wspólnym przedsięwzięciem Komisji Europejskiej, EBI oraz Banku Rozwoju Rady Europy. JESSICA może być podstawą regionalnych funduszy pożyczkowo-poręczeniowych mogących wspierać rewitalizację terenów zdegradowanych. Podobnie jak PPP inicjatywa JESSICA jest w Polsce na razie mechanizmem znajdującym się w fazie pilotażowym.

Podstawowym problemem związanym z JESSICA jest to, że w jednym instrumencie nawarstwiają się dwie kwestie: relacja sektor publiczny-sektor prywatny oraz zwrotny charakter tego mechanizmu. W zakresie pierwszego z problemów istnieje (analogiczna sytuacja jak w PPP) obawa sektora publicznego do wspólnych projektów z biznesem (wątpliwości co do przejrzystości systemu), z drugiej strony niechęć sektora prywatnego do ponoszenia ciężaru związanego ze funkcją społeczną realizowanego projektu. Zwrotny charakter instrumentu – pomimo oczywistej niezaprzeczalnej zalety, że środki pomocowe mogą „pracować” kilka razy – ma tę niedogodność, że wiąże się z interpretacjami i regulacjami dotyczącymi pomocy publicznej.

Ogólnie rzecz biorąc obydwa mechanizmy inżynierii finansowej, które mogłyby być istotnym narzędziem prowadzenia inwestycji wydają się na obecną chwilę być trudnymi dla samorządów województwa podkarpackiego. Zarówno PPP jak i JESSICA nie są na razie popularnymi metodami, stąd nie generują one mocnego impulsu, który wskazywałby, że jest to przełomowa formuła w finansowaniu inwestycji. Wyzwaniem będzie tworzenie pozytywnej atmosfery wobec tych działań, co będzie wymagało powszechnej świadomości korzyści – tak ze strony przedsiębiorców, samorządów jak i beneficjentów społecznych. Kluczowe w tym względzie jest wzmocnienie działań w sferze edukacyjno-promocyjnej tych mechanizmów. W zakresie samorządów musi to być wskazanie, że mamy do czynienia z procedurą konkurencyjną i przejrzystą. Dla partnerów społecznych i opinii publicznej wyraźnie widoczne muszą być korzyści, jakie odnoszą mieszkańcy z tej formuły wdrażania projektów. Wreszcie dla biznesu ważna jest przede wszystkim jasność regulacji prawnych, wobec długoterminowej skali realizacji projektu.

Symptomatyczne na chwilę obecną jest to, że żaden z respondentów w ankiecie miejskiej nie wskazał na możliwość zastosowania mechanizmów inżynierii finansowej czy partnerstwa publiczno prywatnego. Co więcej, w przeprowadzonych wywiadach w ramach studiów przypadku wszyscy respondenci wyrazili zaniepokojenie wprowadzeniem na szerszą skalę mechanizmów zwrotnych. Niedotacyjne wsparcie wielu obszarów jest ich zdaniem niemożliwe ze względu na niedochodowy charakter większości pól podlegających wsparciu jak np. infrastruktura społeczna, techniczna, inwestycje w ochronę środowiska, gospodarka komunalna itp. Skuteczne wdrożenie zarówno PPP jak i JESSICA jawi się w tym kontekście jako spore wyzwanie.

W zakresie finansowania projektów rewitalizacyjnych, rozsądnym rozwiązaniem jest przekazywanie zadań związanych z rewitalizacją spółkom komunalnym, które działałyby jako operatorzy obszaru rewitalizacji. Niemniej jednak zdaniem ekspertów polityki miejskiej, opracowanie i uruchomienie w Polsce skutecznego, systemowego rozwiązania w zakresie finansowania projektów rewitalizacji jest niemożliwe bez wyprzedzających działań polityczno ustrojowych, a w szczególności przyznania rewitalizacji cechy usługi publicznej i uznania konieczności partycypacji władzy publicznej w jej finansowaniu i opracowania polityki rewitalizacji na poziomie krajowym¹⁰⁸. W tych ramach niezbędne jest powołanie funduszu, który byłby dedykowany na wspieranie kompleksowych działań rewitalizacyjnych, szczególnie zaś osiągnięcie zrównoważonego rozwoju na terenach zdegradowanych. Fundusz taki jest potrzebny niezależnie od niedotacyjnych funduszy rozwoju obszarów miejskich typu JESSICA¹⁰⁹.

Działania optymalizacyjne w ramach zarządzania środkami pomocowymi

Wyniki ankiety miejskiej świadczą o tym, że samorządy miejskie upatrują pomocy ułatwiających inwestowanie w przyszłym okresie programowania na kilku polach. Bezwzględnie najczęstszym pojawiającym się wnioskiem – przekonanie takie przejawia co czwarte miasto – było zwiększenie wsparcia finansowego realizacji projektów i zmniejszenie wkładu własnego. Podstawowym problemem jest w tym wypadku jednak relatywne mniejsza liczba projektów jakie otrzymują dofinansowanie, lub zmniejszenie środków przypadających na jeden projekt.

Często pojawiają się wnioski ze strony samorządów o większą dostępność pre-finansowania projektów, w szczególności utrzymanie możliwości zaliczkowania. Wskazywane są także rozwiązania polegające na większej współpracy z instytucjami biorącymi udział w przygotowaniu i realizacji projektów – w tym konsultacje z samorządami dotyczącymi oczekiwań co do przyszłych kierunków i skali wsparcia. Pojawiają się głosy wskazujące na trudności gmin w percepcji przejrzystości

¹⁰⁸ Herbst M., 2009, *Warunki finansowania procesów rewitalizacji w gospodarce rynkowej*, w: Bryx M. (red.), *Finansowanie i gospodarka nieruchomościami w procesach rewitalizacji*, tom VII, seria „Rewitalizacja miast polskich” Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 119-160.

¹⁰⁹ Bryx M., Jadach-Sepiolo A., 2010, *Propozycje instrumentów finansowych*, [w:] Ziobrowski Z. (red.), *Założenia polityki rewitalizacji w Polsce*, tom IX, seria „Rewitalizacja miast polskich”, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 199 – 222.

wytycznych IZ, utrzymania stabilności w zakresie zasad naboru wniosków oraz umożliwienie realizacji projektów łączących kilka segmentów, np. sport z turystyką oraz ochroną środowiska bądź wykorzystaniem energii odnawialnej. Część samorządów miejskich oczekuje intensywnych szkoleń przed naborami.

Niezbędne jest uelastycznienie procedur w zakresie realizacji projektów RPO WP. Długi okres oczekiwania na rozstrzygnięcie finansowania prowadzi nierzadko do zmiany uwarunkowań projektowych, która musi być następnie finansowana w całości przez beneficjenta. Niewielkie, uzasadnione odstępstwa od projektów powinny być dopuszczalne, ze względu na optymalizację procesu realizacji całego projektu.

Na koniec warto wskazać na korzyści, które są efektem zintegrowanego podejścia do realizowanych inwestycji. Takie kompleksowe myślenie prowadzi nie tylko do optymalizacji kosztów jej realizacji, ale także generuje przyszłe korzyści – obniża koszty użytkowników nie obniżając standardów usługi. Przykładem takiego zintegrowanego podejścia jest jeden z zrealizowanych w województwie projektów, gdzie beneficjent, tworząc infrastrukturę komunalną (kanalizację), wykonał równocześnie kanały teletechniczne, tworząc warunki do powstania kilku konkurencyjnych sieci teleinformatycznych. Zapobiegnięto w ten sposób powstaniu czegoś na kształt monopolu naturalnego wprowadzając możliwość wejścia kilku dostawców, co da korzyści mieszkańcom. Zebranie bazy dobrych praktyk i jej upowszechnienie jest w tym względzie bardzo pożądane.

Wspólne projekty w ramach obszarów funkcjonalnych miast

W perspektywie finansowej okresu 2014-2020 zostanie wdrożone nowe narzędzie dedykowane wsparciu miast – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT), którego podstawowym celem jest wzmacnianie współpracy miast z ich obszarami funkcjonalnymi poprzez realizację wspólnych projektów. ZIT w Polsce będą realizowane w pierwszej kolejności na terenie obszarów funkcjonalnych 18 miast wojewódzkich, dla których MRR zakłada wydzielenie środków finansowych w wysokości co najmniej 5% EFRR z tzw. rezerwy programowej.

W świetle zidentyfikowanych w niniejszej perspektywie problemów rozwojowych i finansowych ośrodków subregionalnych bardzo ważne jest, by w ramach ZIT położyć silny nacisk na wsparcie także tego szczebla hierarchii.

Alokacja środków dla poszczególnych ZIT powinna być przy tym ustalona na podstawie zobiektywizowanych kryteriów i znana z wyprzedzeniem zainteresowanym samorządom powołującym partnerstwa w ramach ZIT. Głównym kryterium powinna być liczba ludności w funkcjonalnym obszarze miasta (FOM), przy czym obszar ten powinien być delimitowany na podstawie zobiektywizowanych wskaźników, takich jak zasięg i siła codziennych dojazdów do miasta węzłowego oraz przestrzenny zasięg suburbanizacji. W alokacji środków jako kryterium pomocnicze należy uwzględnić wskaźniki gospodarcze charakteryzujące FOM, takie jak np. stopa bezrobocia, średnie dochody mieszkańców.

Bardzo ważne jest przy tym, by, wyznaczając FOM, uwzględnić specyfikę powiązań funkcjonalnych w układach policentrycznych. W województwie

podkarpackim chodzi przede wszystkim o uwzględnienie wzajemnych relacji w zespole miast Stalowa Wola-Nisko-Tarnobrzeg i Sandomierz (świętokrzyskie), tak by wzmacniać komplementarność tych miast.

Wdrażając założenia ZIT, należy pozostawić do decyzji powołanych w ich ramach partnerstw kierunki wykorzystania środków, aby uwzględnić specyfikę potrzeb każdego z nich. Ważny jest taki wybór priorytetów, aby interwencja była ukierunkowana na kluczowe obszary jego rozwoju i zogniskowana na wzmacnianiu powiązań funkcjonalnych w ramach FOM. Niezbędne w tym względzie jest opracowanie wysokiej jakości dokumentów strategicznych dla poszczególnych ZIT realizowanych w modelu partycypacyjno-eksperymentalnym. Podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie tych dokumentów powinny być powoływane na obszarach funkcjonalnych partnerstwa samorządów, czy to w formie związków komunalnych, czy „zespołów współpracy terytorialnej” przewidzianych w projekcie ustawy o *wzmocnieniu udziału mieszkańców w działaniach samorządu terytorialnego, o współdziałaniu gmin, powiatów i województw oraz o zmianie niektórych ustaw*. Strategie te powinny być konsultowane z samorządem województwa.

Wnioski i rekomendacje

Analiza SWOT

I. Diagnoza stanu rozwoju miast

Organizacja sieci miejskiej

Silne strony	Słabe strony
– Policentryczna i spójna struktura sieci miejskiej	– Brak silnego ośrodka metropolitalnego
Szanse	Zagrożenia
– Wzrost znaczenia polityki miejskiej, a zwłaszcza nacisk na wzmocnienie rozwoju ośrodków regionalnych i ich obszarów funkcjonalnych	– Konflikty związane z nierównomiernym tempem rozwoju i różnym stopniem finansowania projektów kluczowych – Osłabienie spójności sieci poprzez przechwytywanie funkcji przez dynamicznie rozwijający się Krakowski Obszar Metropolitalny

Demografia i kapitał ludzki

Silne strony	Słabe strony
– Relatywnie młoda struktura wieku – Dodatni przyrost naturalny w obszarach funkcjonalnych miast – Duża mobilność mieszkańców – unikalne umiejętności i postawy pracowników i przedsiębiorców, które wykształciły się w skupieniach innowacyjnych i konkurencyjnych działalności – Kapitał instytucjonalny w postaci bardzo dobrze zarządzanych SSE przez ARP, pełniącego rolę przekąźnika rozwiązań proinwestycyjnych	– Przewaga typu emigracyjnego – Dominacja kapitału społecznego wiążącego
Szanse	Zagrożenia
– Poprawa zasobów ludzkich związana z powrotami osób z kraju i zagranicy – Poprawa atrakcyjności miast podkarpackich jako miejsca do życia	– Brak skutecznej polityki prorodzinnej w Polsce – Utrzymujący się stereotyp regionu zapóźnionego rozwojowo i cywilizacyjnie – Zmniejszający się poziom aspiracji gospodarczych (realizowanych w regionie) mieszkańców, powodowany utrzymującą silną emigracją zarobkową

Gospodarka miast

Silne strony	Słabe strony
– Skupienia innowacyjnych i konkurencyjnych branż gospodarczych (IT, przemysł lotniczy, samochodowy) – Konkurencyjne działalności produkcyjne średniej i niskiej techniki i (produkcja wyrobów gumowych i z tworzyw sztucznych, produkcja mebli, przemysł szklarski)	– Słaby i mało zróżnicowany rynek pracy – Słabość dynamicznych działalności gospodarczych (przetwórstwo przemysłowe i usługi rynkowe) w wielu miastach, zwłaszcza małych i położonych w podregionie przemyskim – Słabość gospodarcza części ośrodków subregionalnych i wielu miast powiatowych – Słabość sektora średnich przedsiębiorstw – Słabość finansowa samorządów – Niskie dochody ludności
Szanse	Zagrożenia
– Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej w wyniku realizacji autostrady A4 – Rozwój gospodarczy Ukrainy i zmniejszenie kosztów transakcyjnych z Ukrainą	– Postępująca marginalizacja województwa podkarpackiego (w tym jego miast) w skali kraju – Zmniejszenie się atrakcyjności inwestycyjnej – Polski na rzecz krajów Europy Środkowo-Wschodniej – Dalsze przesuwanie w czasie horyzontu realizacji ważnych centralnych inwestycji celu publicznego

Poziom życia i usługi publiczne

Silne strony	Słabe strony
– Atrakcyjne środowisko naturalne – Niska przestępczość – Dobra infrastruktura edukacyjna (baza materialna)	– Słabe wykorzystanie narzędzi e-administracji – Słaba infrastruktura drogowa i parkingowa – Niezadawalający stan komunikacji publicznej
Szanse	Zagrożenia
– Napływ osób (mieszkańców, turystów, inwestorów), o wysokich aspiracjach i potrzebach społecznych, pośrednio wymuszających rozwój infrastruktury społecznej – Fundusze unijne, utrzymanie priorytetów Polityki Spójności UE	– Zmniejszenie roli działań zmierzających do upowszechnienia dostępu do Internetu i usług cyfrowych w polityce Państwa – Słabe mechanizmy przeciwdziałające negatywnemu procesowi rozlewania się miast – Ograniczenie społecznych oczekiwań rozwoju regionalnych ośrodków kulturalnych, medycznych i in., ze względu na polepszenie dostępności usług specjalistycznych w innych regionach, poprzez rozbudowę sieci drogowej.

II. Potencjalne efekty realizowanych projektów

Silne strony	Słabe strony
– Napływ znaczącej ilości środków zewnętrznych do miast regionu – Poprawa sytuacji w większości sfer poziomu życia i usług publicznych w miastach – Istotny wpływ projektów RPO WP na rozwój społeczno-gospodarczy w miastach w wyniku inwestycji w infrastrukturę drogową, ochrony środowiska oraz sportowo-rekreacyjną – Wzmocnienie funkcji wyższego rzędu w Rzeszowie	– Słabe dopasowanie do potencjałów rozwojowych w wielu miastach małych i średnich – Umiarkowane powiązanie realizowanych projektów z dokumentami strategicznymi miast – Niewystarczający wpływ projektów na poprawę sytuacji na rynku pracy oraz dostępności kolejowej – Niski poziom integracji funkcjonalno-przestrzennej w RzOM – Umiarkowany wpływ RPO WP na zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej – Umiarkowany poziom rozwoju e-administracji
Szanse	Zagrożenia
– Tworzenie założeń polityki miejskiej przez MRR – Uwzględnienie przez MRR konieczności prowadzenia polityki rozwoju w obszarach funkcjonalnych miast – Kontynuacja Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej – Powstanie nowego programu pomocowego dla obszarów problemowych	– Niedopasowanie priorytetów nowego okresu programowania do cech regionu – Słaba współpraca pomiędzy samorządami

III. Rewitalizacja

Silne strony	Słabe strony
– Znacząca alokacja środków na działania z zakresu polityki miejskiej – Środki na mieszkalnictwo, w tym poprawę efektywności energetycznej miast (termomodernizacja) – Silna tożsamość lokalna mieszkańców miast – Wspieranie działań rewitalizacyjnych w niektórych miastach ze środków własnych oraz poprzez realizację projektów uzupełniających – Zwrócenie uwagi na działania rewitalizacyjne jako kompleksowe narzędzie polityki miejskiej	– De facto brak projektów zintegrowanej rewitalizacji – Brak projektów miękkich – Niska jakość LPR, w tym m.in. zbyt duże obszary wyznaczone do rewitalizacji – Wyłącznie konkursowy tryb przyznawania środków na działania rewitalizacyjne
Szanse	Zagrożenia
– Tworzenie założeń polityki miejskiej przez MRR – Uwzględnienie przez MRR konieczności prowadzenia polityki rozwoju w obszarach funkcjonalnych miast	– Niekorzystne trendy demograficzne w miastach (wyludnianie się i starzenie) – Ograniczenie środków na mieszkalnictwo w RPO w okresie programowania 2014-2020 – Brak zmian w zakresie systemu finansowania rewitalizacji w Polsce i województwie – Brak zmian w zakresie systemu wyboru działań rewitalizacyjnych w Polsce i województwie – Znacząca alokacja środków na mechanizmy zwrotne (niedotacyjne) w nowym okresie programowania – Nasilający kryzys gospodarczy, który pogorszy wyniki finansowe miast – Wysoki poziom zadłużenia niektórych miast

Wnioski i rekomendacje

Miasta, szczególnie średnie i duże, jako ośrodki skupienia działalności gospodarczych, usług publicznych oraz różnorodnych instytucji muszą być liderami wzrostu gospodarczego w regionie. Bez wzmocnienia potencjału ośrodków miejskich trudno oczekiwać poprawy sytuacji na rynku pracy oraz pozytywnych trendów w zakresie kapitału ludzkiego. Równocześnie działania władz publicznych muszą być dopasowane do roli miasta w sieci osadniczej, a zważywszy na rolę, jaką następny okres programowania będzie odgrywał w kształtowaniu się przewag konkurencyjnych zarówno poszczególnych miast, jak i całego regionu, konieczne jest precyzyjne sprofilowanie wsparcia RPO WP w zasadniczej części na kluczowych priorytetach przy jednoczesnym minimalizowaniu realizacji celów pobocznych.

Rzeszów, jako ośrodek regionalny potrzebuje dalszego wzmocnienia funkcji wyższego rzędu. Należy umacniać jego rolę jako głównego ośrodka skupiającego wyspecjalizowane usługi dla biznesu oraz konsumpcyjne i publiczne, a jednocześnie wzmacniać jego integrację w ramach RzoM. W tym względzie priorytetem powinien być dalszy rozwój międzynarodowego portu lotniczego Rzeszów-Jasionka w myśl koncepcji Airport City, a więc koncentracji szeregu działalności o charakterze logistycznym, przemysłowym, hotelowo-konferencyjnym, przy jednoczesnym rozwoju multimodalnego, ponadregionalnego węzła transportowego.

Potencjalną barierą zrównoważonego rozwoju województwa jest słaba dynamika rozwoju gospodarczego w ośrodkach subregionalnych – Przemyślu, Tarnobrzegu i Stalowej Woli, a ponadto słabnąca dynamika rozwoju Krosna. Zgadza się w pełni z diagnozą W. Dziemianowicza, J. Szlachty i K. Szmigiel-Rawskiej (s. 225)¹¹⁰, że „pełne wykorzystanie potencjału społeczno-gospodarczego regionów i wdrożenie priorytetów spójności terytorialnej powinno uwzględniać większą niż dotąd wagę do rozwoju ośrodków subregionalnych”. Sytuacja w każdym z tych ośrodków jest różna, odmienna też jest skala możliwości interwencji władz lokalnych i regionalnych. W najtrudniejszej pozycji znajduje się Przemyśl. Wspólną rekomendacją dla działań w zakresie wszystkich tych ośrodków jest poprawa dostępności oraz wspieranie ich roli w sieci osadniczej jako skupienia usług publicznych, a w szczególności szkolnictwa wyższego, ochrony zdrowia i kultury. Należy przy tym zwracać uwagę na komplementarność działań w przypadku Tarnobrzega i Stalowej Woli, które mogą wówczas korzystać z wzajemnego potencjału demograficznego. Przyspieszenie rozwoju ośrodków subregionalnych mogłoby przynieść duże projekty „flagowe”, które byłyby elementem krystalizującym przemiany w poszczególnych miastach.

Słabość części ośrodków powiatowych, zwłaszcza małych i średnich – jeśli zakładać utrzymanie istniejącej sieci – wymaga podniesienia standardu usług publicznych w tych ośrodkach. Miasta te wymagają selektywnego wsparcia w

¹¹⁰ Dziemianowicz W., Szlachta J., Szmigiel-Rawska K., 2011, *Subregionalne bieguny wzrostu w kontekście transformacji gospodarczej, reformy administracyjnej i gospodarki opartej na wiedzy*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

zakresie zdiagnozowanych deficytów rozwojowych. Istotna – jak zresztą na każdym szczeblu hierarchii – jest poprawa ich dostępności do ośrodków wzrostu w regionie.

Sytuacja małych miast jest zróżnicowana, ale najczęściej to one są miejscami o relatywnie najniższym poziomie życia i rozwoju gospodarczego wśród ośrodków miejskich województwa. Najlepsze perspektywy mają miasta podmiejskie korzystające z suburbanizacji demograficznej i gospodarczej, ale także niektóre małe miasta położone peryferyjnie, rozwijające się w oparciu o miejscowe zasoby. Wiele małych miast wymaga wszechstronnego wsparcia w wielu sferach decydujących o poziomie życia. Jak w żadnym innym typie miast kluczowa jest tu jednak poprawa dostępności do ośrodka regionalnego oraz ośrodków subregionalnych i powiatowych.

Podstawą rozwoju podkarpackich miast są zasoby kapitału ludzkiego. Kluczowe w tym względzie jest utrzymanie i wzmocnienie już istniejących tu kompetencji i zlokalizowanych zdolności. Niezwykle istotne będzie przy tym – jak to określił M. Boni¹¹¹ „spożytkowanie efektów dyfuzji cywilizacyjnej”, czyli zachęcenie do powrotu przynajmniej części tych osób, które zdobyły doświadczenie i wykształcenie w innych obszarach Polski czy Europy. Warunkiem do tego niezbędnym jest po pierwsze wzmocnienie rozwoju lokalnych i regionalnych rynków pracy, co wchodzi w skład szerzej rozumianej polityki podniesienia jakości życia w regionie. W tym względzie niezbędne są działania w trzech kierunkach:

1. Wzmocnienie potencjału gospodarczego
2. Poprawa jakości usług publicznych (infrastruktury społecznej i technicznej), co będzie trudne bez równoczesnej:
3. Poprawy dostępności i spójności (integracji wewnątrzregionalnej i ponadregionalnej)

W **sferze gospodarczej** kluczowe jest wzmocnienie i wykorzystanie potencjału endogenicznego, szczególnie w zakresie działalności produkcyjnej (przemysłu przetwórczego). Towarzyszyć temu powinno umacnianie istniejących kompetencji i zlokalizowanych zdolności poprzez wspieranie szkolnictwa zawodowego (zwłaszcza kierunków technicznych na podkarpackich uczelniach wyższych) i specjalistyczne szkolenia (np. z zakresu wzornictwa, zarządzania). Należy przy tym wspierać zwłaszcza aktywność inwestycyjną działających już w regionie firm (branż), które odniosły sukces. W tym względzie ważne jest wsparcie sektorowe dla firm wysokiej technologii z branży lotniczej, ich lokalnych kooperantów oraz uczelni i instytucji z nimi współpracujących. Rozwój firm Doliny Lotniczej na Podkarpaciu jest jednym z kluczowych impulsów rozwojowych, którego odpowiednie wsparcie powinno być ważnym celem RPO WP. Nie oznacza to wykluczania wsparcia dla firm nie mających dłuższych tradycji w poszczególnych ośrodkach, ale należy skoncentrować działania na miejscach, w których już obserwujemy taki rozwój. Narzędziami takiego wsparcia powinny być dedykowane granty inwestycyjne, propagowanie dobrych praktyk, inkubatory przedsiębiorczości i promocja sukcesu miejscowych firm. Należy skorzystać z doświadczeń współpracy między instytucjami

¹¹¹ Boni M., 2007, *Kapitał ludzki, kapitał społeczny...*, op. cit.

publicznymi, okołobiznesowymi i firmami, opierając się np. na pozytywnych doświadczeniach specjalnych stref ekonomicznych działających w województwie.

Równolegle należy wspierać działania mające na celu przyciągnięcie inwestorów zewnętrznych, przy czym wsparcie to należy skoncentrować na wybranych obszarach atrakcyjnych inwestycyjnie, bądź mogących realnie zwiększyć swoją atrakcyjność w wyniku np. przeprowadzenia w ich bezpośredniej bliskości autostrady. Podstawowym narzędziem jest w tym względzie przygotowywanie kompleksowo uzbrojonych terenów inwestycyjnych oraz intensywne szkolenia z zakresu polityki proinwestycyjnej.

Rozwoju podkarpackich miast nie można rozpatrywać bez uwzględnienia sytuacji w obszarach wiejskich województwa. Wzmacnianie gospodarcze obszarów wiejskich może się to odbywać poprzez stymulowanie modernizacji, specjalizacji i wzrostu towarowości gospodarstw rolnych, tworzenia grup producenckich i inicjatyw klastrowych, które łączą działalność rolniczą, przetwórczą i handlową. Będzie to sprzyjało rozwojowi przemysłu spożywczego oraz innych branż, a ponadto stymulowało wzrost poziomu życia i jakości kapitału ludzkiego. Zbliżone pozytywne rezultaty przyniesie rozwój usług w ramach wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

Wreszcie niezbędne jest propagowanie sukcesu firm z województwa podkarpackiego. Naszym zdaniem jest to kluczowe w przełamaniu dotychczasowego wizerunku regionu.

W zakresie **usług publicznych i jakości życia** konieczne są dalsze działania w kierunku poprawy standardu usług publicznych na wszystkich szczeblach hierarchii osadniczej. Szczególnie w miastach małych nadrabianie luki cywilizacyjnej wymaga dalszego wspierania. Niezaspokojone potrzeby w tym względzie istnieją w szczególności w zakresie infrastruktury ochrony środowiska, ochrony zdrowia, form opieki nad dziećmi, infrastruktury sportowej i rekreacyjnej. Główne potrzeby miast w omówiono szczegółowo w części IV niniejszej ekspertyzy.

Dla zachowania wysokich walorów środowiskowych i krajobrazowych województwa ważna jest ochrona tych zasobów, a w szczególności zapobieganie rozlewaniu się miast i rozpraszania zabudowy wsi. Podstawowymi narzędziami powinny tu być regulacje planistyczne.

Słaba dostępność jest kluczową barierą rozwoju obszarów pozametropolitalnych, jest także czynnikiem wpływającym na obniżenie jakości życia. Poprawa dostępności komunikacyjnej tak w skali wewnątrzregionalnej, jak i ponadregionalnej jest jedną z determinant mogących przyspieszyć rozwój gospodarczy i społeczny województwa. W tym względzie trzeba wskazać na niezbędność inwestycji w sieć transportu drogowego, a ponadto rekonstrukcję układu kolejowego (co będzie trudne zważywszy na skalę jego zapaści). W zakresie prowadzonych działań poprawiających dostępność nie należy się przy tym skupiać głównie na modernizacji taboru, co było widoczne w obecnej perspektywie nie tylko w skali regionu, ale również Polski. W miejsce działań czysto zakupowych, należy wprowadzić wsparcie dla działań integrujących różne formy transportu, np. system Park&Ride, zintegrowane bilety aglomeracyjne, wreszcie działania ułatwiające

dostęp do informacji pasażerskiej. Na konieczność inwestycji w tej sferze wskazują zarówno wyniki ankiety miejskiej, jak i opinie ekspertów. Poprawa dostępności komunikacyjnej i transportu publicznego, a wraz z nią spójności sieci jest kluczowa w całym systemie hierarchii osadniczej województwa, jest ona jednocześnie warunkiem *sine qua non* rozwoju większości małych miast. W skali ponadregionalnej należy wspierać rozwój południkowego korytarza transportowego, a także ponadlokalnych powiązań w niektórych obszarach, np. między powiatem mieleckim a tarnowskim i lubaczowskim a tomaszowskim.

W zakresie integracji międzyregionalnej kluczowe jest włączenie szkół wyższych i jednostek badawczo-rozwojowych z terenu województwa podkarpackiego w sieci powiązań z silnymi partnerami w obszarach metropolitalnych w kraju i za granicą, zwłaszcza w tych sektorach, w których województwo posiada silne kompetencje. Zdaniem wielu ekspertów polityki regionalnej¹¹² jest to, obok wzmocnienia kapitału ludzkiego, podstawowy warunek transferu innowacji i technologii do miast, a za ich pośrednictwem terenów wiejskich takich regionów jak województwo podkarpackie.

Warto zastanowić się na koniec nad długofalową trajektorią rozwoju województwa. Naszym zdaniem w perspektywie kilkudziesięciu województwo podkarpackie może stać się jednym z atrakcyjniejszych obszarów do zamieszkania w skali ogólnopolskiej. Decydujące w tym względzie jest jego atrakcyjność przyrodnicza i krajobrazowa przy poprawiającej się dostępności komunikacyjnej. Należy przypuszczać, że z racji ponadprzeciętnego w skali Polski przywiązania do stron rodzinnych (silny kapitał społeczny wiążący) wiele obszarów województwa stanie się miejscem osiedlania się (przynajmniej czasowego – drugie domy) osób, które zdobyły środki finansowe za granicą. Województwo ma też szanse na przyciągnięcie nowych mieszkańców spoza regionu. Kluczowymi, długofalowymi działaniami w tym względzie jest poprawa infrastruktury społecznej i technicznej, a przede wszystkim promocja atrakcyjnego wizerunku regionu. W te działania może się wpisywać promocja miast podkarpackich jako atrakcyjnych ośrodków średniej wielkości, o „ludzkiej skali”, które oferują usługi publiczne na odpowiednim poziomie, a co najważniejsze zapewniają bliskość cennych przyrodniczo obszarów, co może je stawiać w opozycji do silnie zurbanizowanych, coraz bardziej zanieczyszczonych, zakorkowanych i niebezpiecznych metropolii. Trzeba wskazać, że wzrost atrakcyjności osiedleńczej, który będzie miał raczej miejsce na terenach wiejskich, przełoży się na wzmocnienie gospodarcze miast, przy czym zależność ta jest dwustronna – atrakcyjne będą te tereny, z których będzie łatwa dostępność do miast oferujących dobry standard usług publicznych, przede wszystkim opieki zdrowotnej, edukacji i kultury.

Najważniejsze rekomendacje płynące z badań wykonanych w ramach niniejszego projektu zebrano w poniższej tabeli.

¹¹² Gorzelak G, 2007, *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej, Ekspertyza dla potrzeb opracowania Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Dej M., Domański B., Działek J., Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., 2011, *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej...*, op. cit.

Tabela rekomendacji badania ewaluacyjnego
Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego

Lp.	Wniosek (strona w raporcie)	Rekomendacja (strona w raporcie)	Oczekiwany efekt wdrożenia rekomendacji	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin realizacji
1.	Konieczność wzmacniania siły zasięgu oddziaływania ośrodka regionalnego [rozdział IV, s.300-301]	Umacnianie roli Rzeszowa jako głównego ośrodka skupiającego wyspecjalizowane usługi dla biznesu oraz konsumpcyjne i publiczne, a jednocześnie wzmacniać jego integrację w ramach RzoM [rozdział IV, s.300-301]	Wzmocnienie siły i zasięgu oddziaływania ośrodka regionalnego, podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu	Wdrożenie projektów flagowych w dziedzinie gospodarki (Rzeszów-Jasionka jako Airport City), szkolnictwa wyższego, kultury, ochrony zdrowia	IZ RPO WP oraz MRR (IZ PO RPW), Urząd Miasta Rzeszowa	2014-2020
2.	Słabe gospodarczo ośrodki subregionalne [rozdział I s. 107-108, Wnioski i rekomendacje s. 315]	Konieczność wzmocnienia potencjału rozwojowego ośrodków subregionalnych [Wnioski i rekomendacje s. 315]	Wzrost potencjału gospodarczego ośrodków subregionalnych, a dzięki temu pobudzanie rozwoju w obszarze ich zaplecza	Selektywne wspieranie przedsiębiorstw (branże o potencjale wzrostu), tworzenie lub dozbieranie stref inwestycyjnych, wspieranie rozwoju funkcji ponadlokalnych, projekty flagowe	IZ RPO WP oraz MRR (IZ PO RPW), władze miejskie, agencje rozwoju regionalnego i lokalnego	proces ciągły
3.	Relatywnie niski poziom rozwoju średnich miast powiatowych [rozdział I s. 102-103]	Konieczność wzmocnienia roli ośrodków powiatowych jako węzłów rynku pracy i usług publicznych [Wnioski i rekomendacje s. 315-316]	Wzrost roli ośrodków powiatowych jako węzłów ryнку pracy i usług publicznych	Selektywne wsparcie rozwoju usług publicznych, decentralizacja niektórych funkcji regionalnych, poprawa dostępności komunikacyjnej do ośrodka regionalnego, subregionalnego i zaplecza miast, dedykowane granty inwestycyjne dla branż o potencjale wzrostu	IZ RPO WP oraz samorządy lokalne, agencje rozwoju regionalnego i lokalnego	proces ciągły

Lp.	Wniosek (strona w raporcie)	Rekomendacja (strona w raporcie)	Oczekiwany efekt wdrożenia rekomendacji	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin realizacji
4.	Relatywnie najniższy poziom rozwoju gospodarczego i poziom życia wielu miast małych [rozdział I, s. 103]	Konieczność poprawy poziomu życia i rozwoju gospodarczego miast małych [Wnioski i rekomendacje s. 316]	Poprawa poziomu rozwoju gospodarczego i poziom życia w miastach małych	Poprawa dostępności do ośrodków powiatowych, subregionalnych i ośrodka regionalnego, zdecydowane wsparcie w różnych sferach poziomu życia, stymulowanie endogenicznej aktywności gospodarczej i społecznej	IZ RPO WP oraz samorządy lokalne	proces ciągły
5.	Słabość finansowa samorządów miejskich i miejsko-wiejskich [rozdział I, s. 93-94, rozdział IV s. 304-305]	Konieczność wzmocnienia potencjału finansowanego poprzez zmiany systemu finansowania samorządów, wdrożenie i rozpowszechnienie Partnerstwa Publiczno-Prywatnego, nacisk na działania zintegrowane [rozdział IV s. 305-310]	Większy potencjał inwestycyjny samorządów	Zmiany legislacyjne, upowszechnienie dobrych praktyk, szkolenia prowadzone przez IZ RPO WP oraz instytucje posiadające doświadczenie we wdrażaniu PPP i innych mechanizmów inżynierii finansowej	Sejm i Senat RP, IZ RPO WP	2014-2020
6.	Konieczność wzmocnienia kapitału ludzkiego i zlokalizowanych zdolności [Rozdział I, s. 41. Wnioski i rekomendacje s. 316]	- wzmocnianie szkolnictwa wyższego w ośrodkach subregionalnych pod kątem kierunków inżynierskich - włączanie uczelni i jednostek B+R z województwa w sieci powiązań z silnymi partnerami w kraju i za granicą [Wnioski i rekomendacje s. 316]	Podniesienie jakości kształcenia, a w efekcie wzmocnienie kapitału ludzkiego	- obejmowanie patronatem szkół lub kierunków przez silnych partnerów - stypendia i staże dla kadry - utrzymanie systemu kierunków zamawianych - tworzenie warunków do inwestowania przez osoby powracające z zagranicy i innych regionów	IZ RPO WP oraz władze uczelni wyższych, zarządzający jednostkami B+R, instytucje otoczenia biznesu	proces ciągły
7.	Uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych kluczowym priorytetem samorządów miejskich w zakresie rozwoju gospodarczego [rozdział IV, s. 296]	Dalsze wsparcie działań z zakresu uzbrojenia i przygotowania terenów inwestycyjnych [rozdział IV, s. 297]	Wzrost oferty terenów inwestycyjnych, zwłaszcza w terenach najbardziej atrakcyjnych inwestycyjnie w pobliżu powstającej autostrady A4. Napływ inwestorów zewnętrznych.	Utrzymanie w RPO działań z zakresu uzbrojenia i przygotowania terenów inwestycyjnych. Promowanie dobrych wzorów funkcjonowania stref aktywności gospodarczej – Mielecka i Tarnobrzaska SSE.	IZ RPO WP, samorządy lokalne, zarządzający strefami aktywności gospodarczej	2014-2020

Lp.	Wniosek (strona w raporcie)	Rekomendacja (strona w raporcie)	Oczekiwany efekt wdrożenia rekomendacji	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin realizacji
8.	Infrastruktura ochrony środowiska kluczowym priorytetem samorządów miejskich w zakresie poziomu życia, zwłaszcza w małych miastach [rozdział IV, s. 298]	Utrzymanie alokacji na działania skierowane na rozwój podstawowej infrastruktury komunalnej, w szczególności w małych miastach [rozdział IV, s. 298-299]	Wyrównanie zaległości cywilizacyjnych w zakresie podstawowej infrastruktury komunalnej	Utrzymanie w RPO działań z zakresu infrastruktury ochrony środowiska.	IZ RPO WP	2014-2020
9.	Słabość transportu publicznego w małych miastach oraz pogarszająca się dostępność kolejowa [Rozdział I s. 61].	Wsparcie transportu publicznego, w tym kolejowego, zwłaszcza w kontekście potrzeb transportowych mniejszych miast [Rozdział II s. 181].	Wzrost dostępności transportem publicznym (w tym kolejowym) małych ośrodków miejskich do ośrodków powiatowych i subregionalnych	Utrzymanie w RPO działań z zakresu transportu publicznego i transportu kolejowego	IZ RPO WP, PKP PKL	2014-2020
10.	Niski poziom integracji funkcjonalno-przestrzennej w RzOM [Rozdział II s. 197-198]	Wzmocnienie integracji funkcjonalno-przestrzennej ośrodków RzOM. Rozwój realnej współpracy pomiędzy samorządami RzOM. [Rozdział II s. 201]	Dalsze wzmacnianie funkcji metropolitalnych: lotnisko, powiązania nauki z przemysłem, kultura, ochrona zdrowia – funkcje wyższego rzędu. Rozwój powiązań, w szczególności komunikacyjnych i telekomunikacyjnych, w RzOM	Wydzielenie osi priorytetowej dedykowanej RzOM działaniami wzmacniającymi funkcje metropolitalne Rzeszowa oraz integrację funkcjonalno-przestrzenną RzOM. Wsparcie procesów współpracy i konsultacji pomiędzy samorządami RzOM	IZ RPO WP, samorządy lokalne RzOM	2014-2020
11.	Wskazywany przez beneficjentów i urzędy miasta niski poziom rozwoju e-administracji [rozdział I s.59]	Monitoring wdrażania projektu kluczowego z zakresu e-administracji PSeAP [Rozdział II s. 183]	Określenie efektów wdrażania projektu kluczowego PSeAP i wskazanie dalszych potrzeb w zakresie e-administracji	Monitoring wdrażania projektu kluczowego z zakresu e-administracji PSeAP Utrzymanie w RPO działań z zakresu e-administracji.	IZ RPO WP	2014-2020
12.	Trudności w wyodrębnieniu wpływu RPO WP spośród innych inwestycji realizowanych ze środków unijnych [Rozdział II s. 178]	Pełne uwzględnienie innych programów operacyjnych oraz ich efektów w miastach i ich obszarach funkcjonalnych [Rozdział II s. 178]	Poznanie pełnego obrazu wpływu środków unijnych na rozwój miast i ich otoczenia	Prowadzenie analiz z uwzględnieniem wszystkich projektów realizowanych w ramach programów operacyjnych w obszarach funkcjonalnych miast	IZ RPO WP	proces ciągły

Lp.	Wniosek (strona w raporcie)	Rekomendacja (strona w raporcie)	Oczekiwany efekt wdrożenia rekomendacji	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin realizacji
13.	Słaby wpływ działań rewitalizacyjnych na wzmocnienie bazy ekonomicznej miast i przełamanie kryzysu w obszarach deprywacji [Rozdział III, s. 288-290]	Odejście od trybu konkursowego w przyznawaniu środków na rewitalizację. Przyjęcie ujednoliconych zasad alokacji środków na rewitalizację na poszczególne miasta, np. wartość środków przeznaczanych na miasto powinna odpowiadać jego randze, liczbie ludności, stopniowi degradacji lub innemu wskaźnikowi [Rozdział IV, s. 303]	Wzrost efektywności wsparcia działań rewitalizacyjnych. Możliwość planowania działań z zakresu polityki miejskiej przez miasta	Zmiana mechanizmu przyznawania środków	IZ RPO WP	2014-2020
14.	Brak zintegrowanych działań rewitalizacyjnych obejmujących działania twarde i miękkie [Rozdział III, s. 290]	Wdrożenie realnie zintegrowanych działań rewitalizacyjnych [Rozdział IV, s. 303]	Uruchomienie efekty synergicznych działań rewitalizacyjnych	Zmiana kryteriów przyznawania środków na rewitalizację, m.in. wsparcie projektów miękkich	IZ RPO WP	2014-2020
15.	Brak jednoznacznych standardów do sporządzania Lokalnych Planów Rewitalizacji, które traktowane są wyłącznie jako wymóg formalny [Rozdział IV, s. 303]	Opracowanie i przyjęcie standardów do sporządzania Lokalnych Planów Rewitalizacji. [Rozdział IV, s. 303]	Precyzyjna identyfikacja obszarów problemowych, i w konsekwencji wzrost efektywności wsparcia obszarów problemowych	Wprowadzenie merytorycznej oceny LPR	IZ RPO WP	2014-2020
16.	Brak środków na realizację większej liczby projektów rewitalizacyjnych [Rozdział IV, s. 303]	Obniżenie poziomu dofinansowania do poziomu maksymalnie 30% [Rozdział IV, s. 303]	Objęcie pomocą znacznie większą liczbę projektów i uzyskać znacznie większe zaangażowanie partnerów	Zmiana mechanizmu przyznawania środków	IZ RPO WP	2014-2020
17.	Brak spójności pomiędzy poszczególnymi projektami rewitalizacyjnymi [Rozdział III, s. 221]	Zapewnienie spójności pomiędzy poszczególnymi projektami rewitalizacyjnymi [Rozdział IV, s. 303]	Uruchomienie efektów synergicznych działań rewitalizacyjnych, wzrost efektywności wsparcia działań rewitalizacyjnych	Wprowadzenie merytorycznej oceny LPR, zmiana wytycznych oceny merytorycznej projektów rewitalizacyjnych	IZ RPO WP	2014-2020

Table of recommendations

Significance of projects realized within The Regional Operational Programme for The Podkarpackie Voivodeship

No.	Conclusion	Recommendation	Effect of recommendation's implementation	Way of implementation	Recommendation's addressee	Time of realization
1.	Necessity of strengthening of influence of regional centre [Chapter IV, p. 300-301]	Strengthening of the role of Rzeszów as the main centre of concentration of specialized business, consumer and public services and its integration within The Rzeszów Metropolitan Area [Chapter IV, p. 300-301]	Strengthening of the influence of regional centre, increase of the investment attractiveness of the region	Implementation of the main projects in the field of economy (Rzeszów-Jasionka as the Airport City), higher education, culture and health care	IZ RPO WP and MRR (IZ PO RPW), The Municipal Council of Rzeszów	2014-2020
2.	Economically weak sub-regional centres [Chapter I p. 107-108, Conclusions... p.315]	Necessity of strengthening of the developmental potential of sub-regional centres [Conclusions... p.315]	Increase of economic potential of sub-regional regions and developmental stimulation within their base	Selective support of enterprises (with high growth potential), creation and development of investment zones, support of development of over local functions, flagship projects	IZ RPO WP and MRR (IZ PO RPW), local authorities, agencies of local and regional development	continuous process
3.	Relatively low level of development of the middle county towns [Chapter I p. 102-103]	Necessity of strengthening of the role of the county centres as the link between the labour market and public services [Conclusions... p.315-316]	Increase of the role of the county centres as the link between the labour market and public services	Selective support of development of public services, decentralization of chosen regional functions, improvement of communication links with the sub-regional centres; dedicated investment grants for enterprises with growth potential	IZ RPO WP and local authorities, agencies of local and regional development	continuous process
4.	Relatively low level of economic development and quality of life in small towns [Chapter I p. 103]	Necessity of improvement of economic development and quality of life in small towns [Conclusions... p.316]	Improvement of the level of economic development and quality of life in small towns	Improvement of links with the county, sub-regional and regional centres; support for various spheres of the quality of life, stimulation of endogenic economic and social activity	IZ RPO WP and local authorities	continuous process

No.	Conclusion	Recommendation	Effect of recommendation's implementation	Way of implementation	Recommendation's addressee	Time of realization
5.	Financial limitations of urban authorities and urban-rural authorities [Chapter I, p. 93-94, Chapter IV p. 304-305]	Necessity of strengthening of financial potential by changes in financing of local authorities, implementation of public-private partnership and integrated activities [Chapter IV p. 305-310]	Higher investment potential of local authorities	Legislative changes, dissemination of best practice, training courses conducted by IZ RPO WP and PPP institutions and other mechanisms of finance engineering	Legislative power of RP, IZ RPO WP, business institutions	2014-2020
6.	Necessity of strengthening of human resources and localized capabilities [Chapter I p. 41, Conclusions... p.316]	Strengthening of higher education in sub-regional centres paying special attention to engineering studies; implementation of universities, colleges and research and development institutions into domestic and foreign partnerships [Conclusions... p.316]	Strengthening of the quality of education and human resources	Strengthening of the higher education infrastructure in connection with development of the system of traineeship, co-operation between the universities, colleges and enterprises within and outside the region	IZ RPO WP and authorities of universities and colleges, research and development authorities, business institutions	continuous process
7.	Creation and development of investment zones as the main priority of economic development [Chapter IV p. 296]	Continuous support of activities, which include preparation of investment zones [Chapter IV p. 297]	Increase in existing offer of investment zones, especially in the most attractive areas (close to the A4 motorway); inflow of foreign investors	Holding within The Regional Operational Programme activities, which include creation and development of investment zones; promotion of best examples of functioning of economic activity zones – Mielecka and Tarnobrzaska SSE	IZ RPO WP, local authorities, administering the economic activity zones	2014-2020
8.	Environmental protection infrastructure as the main priority for urban authorities activities, within the quality of life, especially in small towns development [Chapter IV p. 298]	Holding of allocation of activities focused on development of basic council infrastructure, especially in small towns [Chapter IV p. 298-299]	Compensation of arrears of civilization within the basic council infrastructure	Holding within The Regional Operational Programme activities focused on environmental protection infrastructure	IZ RPO WP	2014-2020
9.	Low level of public transport in small towns and worsening railway accessibility [Chapter I p. 61].	Support of public transport, including railway transport, especially in context of transport needs in small towns [Chapter II p. 181].	Increase of accessibility of public transport (including railway transport) linking small towns with county and sub-regional centres	Holding within The Regional Operational Programme activities focused on public transport and railway transport	IZ RPO WP, PKP PKL	2014-2020

No.	Conclusion	Recommendation	Effect of recommendation's implementation	Way of implementation	Recommendation's addressee	Time of realization
10.	Low level of the functional and spatial integration within The Rzeszów Metropolitan Area [Chapter II s. 197-198]	Strengthening of the functional and spatial integration of The Rzeszów Metropolitan Area centres; development of co-operation between The Rzeszów Metropolitan Area authorities [Chapter II s. 201]	Continuous strengthening of the metropolitan functions: airport, science and industry co-operation, culture, health care – upper level needs; development of communication and telecommunication links within The Rzeszów Metropolitan Area	Selection of the priority axis dedicated to The Rzeszów Metropolitan Area, strengthened by the Rzeszów metropolitan functions and the functional and spatial integration within The Rzeszów Metropolitan Area	IZ RPO WP, local authorities and The Rzeszów Metropolitan Area	2014-2020
11.	Low development of e-government (pointed out by the beneficiaries and municipal council) [Chapter I p. 59].	Monitoring of implementation of the key project of PSeAP focused on e-government [Chapter II p. 183].	Defining of effects of implementation of the key project of PSeAP and indicating of further needs within e-government	Monitoring of implementation of the key project of PSeAP focused on e-government; holding within The Regional Operational Programme activities focused on e-government	IZ RPO WP	2014-2020
12.	Difficulties in distinguishing of influence of The Regional Operational Programme for the Podkarpackie Voivodeship out of the other investment projects financed from the EU funds [Chapter II p. 178]	Full consideration of other operational programmes and their effects in the urban functional areas [Chapter II p. 178]	Cognition of full image of influence of EU funds on development of the urban functional areas	Conducting of analysis of all projects realized within the operational programmes in urban functional areas	IZ RPO WP	continuous process
13.	Weak influence of revitalization activities on strengthening of the economic base of the urban areas overcome of deprivation crisis [Chapter III, p. 288-290]	Abandoning of the competition mode in granting of revitalization funds; implementation of unified rules of revitalization funds' allocation in particular towns (amount of funds should correspond with the rank, population and/or level of degradation) [Chapter IV, p. 303]	Increase of support effectiveness of revitalization actions; possibility of planning of urban policy actions	Change of the mechanism of the co-financing	IZ RPO WP	2014-2020
14.	Lack of integrated revitalization activities, which include investment and non-investment projects [Chapter III, p. 290]	Implementation of integrated revitalization activities [Chapter IV, p. 303]	Synergic effects of the revitalization projects	Change of criteria of the co-financing of revitalization projects (support of the non-investment projects)	IZ RPO WP	2014-2020

No.	Conclusion	Recommendation	Effect of recommendation's implementation	Way of implementation	Recommendation's addressee	Time of realization
15.	Lack of unified standards of The Local Revitalization Plans' creation, which are treated only formally [Chapter IV, p. 302]	Implementation of unified standards of The Local Revitalization Plans [Chapter IV, p. 303]	Specified identification of the problematic areas; increase of support effectiveness in problematic areas	Implementation of the factual assessment of The Local Revitalization Plans	IZ RPO WP	2014-2020
16.	Lack of funds for realization of more number of revitalization projects [Chapter IV, p. 302]	Reducing of the level of co-financing to thirty per cent [Chapter IV, p. 303]	Co-financing of the more number of projects and increase of the scope partners' engagement	Change of the mechanism of the co-financing	IZ RPO WP	2014-2020
17.	Lack of integrity between the particular revitalizing projects [Chapter III, p. 218]	Assurance of integrity between the particular revitalization projects [Chapter IV, p. 303]	Synergic effects of the revitalization projects; increase of effectiveness of support for revitalization projects	Implementation of the factual assessment of The Local Revitalization Plans; change of the guidelines of the factual assessment of the revitalization projects	IZ RPO WP	2014-2020

Spis tabel

Tab. 1. Charakterystyka sieci miejskiej województwa podkarpackiego	26
Tab. 2. Poziom bezrobocia w miastach województwa podkarpackiego w 2003 i 2010 roku	37
Tab. 3. Struktura wykształcenia w miastach województwa podkarpackiego	38
Tab. 4. Charakterystyka bazy ekonomicznej miast województwa podkarpackiego	43
Tab. 5. Zmiany wielkości bazy ekonomicznej na tle zmian całkowitej liczby pracujących w miastach w latach 1999-2008	45
Tab. 6. Ocena różnych sfer życia społeczno-gospodarczego miasta oraz ich zmian w ostatnich 5 latach w opinii beneficjentów projektów RPO WP	60
Tab. 7. Ocena domen poziomu życia w miastach przez beneficjentów RPO WP	62
Tab. 8. Ocena zmian zachodzących w miastach województwa podkarpackiego w ostatnich 5 latach w opinii beneficjentów RPO WP	63
Tab. 9. Jakość usług publicznych w ocenie przedstawicieli urzędów miast	64
Tab. 10. Wskaźniki cząstkowe uwzględnione w obliczeniu wskaźnika syntetycznego poziomu życia	65
Tab. 11. Średnia wartość wskaźnika syntetycznego poziomu życia w 1999 i 2010 roku	67
Tab. 12. Ranga miast województwa podkarpackiego	72
Tab. 13. Obszary funkcjonalne miast w świetle dojazdów do pracy (2006) – poziom lokalny	78
Tab. 14. Obszary funkcjonalne miast w świetle dojazdów do pracy (2006) – poziom ponadlokalny	80
Tab. 15. Dostępność drogową miast województwa podkarpackiego	85
Tab. 16. Lista cech, które zostaną uwzględnione w konstrukcji syntetycznego wskaźnika poziomu rozwoju gospodarczego	88
Tab. 17. Wskaźniki potencjału finansowego miast województwa podkarpackiego (dane uśrednione za 2009 i 2010 r.)	92
Tab. 18. Główne bariery rozwoju miast województwa podkarpackiego według dokumentów strategicznych	95
Tab. 19. Potencjały rozwojowe miast województwa podkarpackiego	99
Tab. 20. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	118
Tab. 21. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na kategorie tematyczne	120
Tab. 22. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na typ beneficjenta	121
Tab. 23. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na kategorie wielkościowe miast i przedsiębiorstw	123
Tab. 24. Liczba i wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B	124
Tab. 25. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	126
Tab. 26. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na sektory gospodarki	127
Tab. 27. Zaawansowanie technologiczne projektów przemysłowych realizowanych w ramach Schematu 1.1 B w wybranych miastach województwa podkarpackiego	127
Tab. 28. Zaawansowanie technologiczne projektów przemysłowych realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na kategorie wielkości miast	128
Tab. 29. Zaawansowanie technologiczne projektów usługowych realizowanych w ramach Schematu 1.1 B w wybranych miastach województwa podkarpackiego	128
Tab. 30. Zaawansowanie technologiczne projektów usługowych realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B w podziale na kategorie wielkości miast	129

Tab. 31. Projekty wsparcia instytucji otoczenia biznesu w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP	130
Tab. 32. Projekty wsparcia sektora nauki w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP	131
Tab. 33. Projekty wsparcia przygotowania terenów inwestycyjnych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP	131
Tab. 34. Projekty wsparcia promocji gospodarczej w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na typ beneficjenta	132
Tab. 35. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna (bez Schematu 1.1 B) w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	133
Tab. 36. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura techniczna i transport publiczny	135
Tab. 37. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura techniczna i transport publiczny w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	137
Tab. 38. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Bezpieczeństwo publiczne	138
Tab. 39. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Bezpieczeństwo publiczne w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	140
Tab. 40. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura społeczna w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	143
Tab. 41. Rodzaje projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura społeczna	144
Tab. 42. Rodzaje projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Ochrona środowiska naturalnego	145
Tab. 43. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Ochrona środowiska naturalnego w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	147
Tab. 44. Rodzaje projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Usługi czasu wolnego	148
Tab. 45. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Usługi czasu wolnego w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	149
Tab. 46. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Mieszkalnictwo	151
Tab. 47. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Mieszkalnictwo w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	151
Tab. 48. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rewitalizacja	153
Tab. 49. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rewitalizacja w przeliczeniu na 1 mieszkańca miast	154
Tab. 50. Główne kierunki rozwoju miast województwa podkarpackiego	155
Tab. 51. Porównanie głównych kierunków rozwoju miast województwa podkarpackiego z kategoriami tematycznymi projektów realizowanych w ramach RPO WP	158
Tab. 52. Ocena zgodności realizowanych projektów z celami strategicznymi oraz stopnia ich przeciwdziałania barierom wskazanym w dokumentach strategicznych	160
Tab. 53. Ocena możliwości realizacji projektów podejmowanych przez beneficjentów przy braku dofinansowania unijnego	167
Tab. 54. Wartość wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników produktów dla projektów realizowanych w ramach RPO WP w obszarach miejskich w podziale na osie priorytetowe	168
Tab. 55. Wartość wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników rezultatów dla projektów realizowanych w ramach RPO WP w obszarach miejskich w podziale na osie priorytetowe	170
Tab. 56. Porównanie wybranych kluczowych i regionalnych wskaźników produktu i rezultatu z danymi statystycznymi dla wszystkich miast województwa podkarpackiego	171

Tab. 57. Liczba utworzonych nowych etatów w podziale na osie priorytetowe i działania_	173
Tab. 58. Liczba utworzonych nowych etatów w podziale na ośrodki miejskie _____	174
Tab. 59. Porównanie wartości dofinansowania projektów z wielkością docelowych wskaźników produktu i rezultatu _____	176
Tab. 60. Stopień dopasowania projektów realizowanych w ramach RPO WP do potencjałów rozwojowych miast _____	180
Tab. 61. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP na rozwój gospodarczy oraz poprawę poziomu usług publicznych i jakości życia w miastach _____	185
Tab. 62. Funkcje miast, które uległy wzmocnieniu dzięki projektom realizowanym w ramach RPO WP _____	187
Tab. 63. Funkcje miast, które uległy wzmocnieniu dzięki projektom realizowanym w ramach RPO WP w podziale na kategorie miast _____	188
Tab. 64. Wpływ projektów realizowanych w miastach w ramach RPO WP na ich otoczenie _____	190
Tab. 65. Zaopatrzenie w wodę i odbiór ścieków świadczone przez MPWiK na terenie Rzeszowa oraz gmin sąsiednich w 2009 r. _____	200
Tab. 66. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP na przyciąganie nowych mieszkańców i powroty osób, które opuściły miasta _____	203
Tab. 67. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP w podziale na typy beneficjentów _____	204
Tab. 68. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP w podziale na typy beneficjentów _____	205
Tab. 69. Współpraca beneficjentów w ramach projektów RPO WP _____	206
Tab. 70. Opinie beneficjentów na temat wpływu realizowanych przez nich w ramach RPO WP projektów na otoczenie lokalne _____	207
Tab. 71. Podstawowe informacje o alokacjach w ramach Osi Priorytetowej VII <i>Spójność wewnątrzregionalna</i> _____	214
Tab. 72. Alokacja środków na rewitalizację w ramach Osi priorytetowej VII RPO WP w podziale na miasta _____	216
Tab. 73. Wskaźniki syntetyczne cząstkowe oraz wskaźnik syntetyczny jakości projektów rewitalizacyjnych _____	230
Tab. 74. Nadwyżka operacyjna miasta Mielca w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010 _____	241
Tab. 75. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Mielcu według tematów priorytetów _____	241
Tab. 76. Powierzchnia o obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w mieście Mielcu. _____	243
Tab. 77. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Przemyślu wg tematów priorytetów _____	254
Tab. 78. Powierzchnia obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w Przemyślu _____	256
Tab. 79. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Krośnie wg tematów priorytetów _____	265
Tab. 80. Powierzchnia o obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w Krośnie _____	266
Tab. 81. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Sanoku wg tematów priorytetów. _____	275
Tab. 82. Powierzchnia o obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w Sanoku _____	276
Tab. 83. Projekty RPO WP 2007-2013 realizowane w Sędziszowie Małopolskim wg tematów priorytetów. _____	284
Tab. 84. Obszary interwencji, na które w ramach RPO WP przeznaczono zbyt małe środki _____	295
Tab. 85. Priorytetowe obszary interwencji w okresie programowania 2014+ _____	296
Tab. 86. Priorytetowe rodzaje projektów z punktu widzenia rozwoju gospodarczego miast _____	297
Tab. 87. Priorytetowe rodzaje projektów z punktu widzenia poprawy usług publicznych i jakości życia w mieście _____	299

Spis rysunków

Rys. 1. Główne ośrodki miejskie Polski w 2010 i 2030 roku oraz powiązania funkcjonalne między nimi	18
Rys. 2. System celów badawczych	21
Rys. 3. Sieć miejska województwa podkarpackiego w 2012 roku	27
Rys. 4. Typologia demograficzna Webba miast województwa podkarpackiego	29
Rys. 5. Saldo migracji w województwie podkarpackim według gmin	31
Rys. 6. Zmiany liczby ludności do 2030 roku według prognozy demograficznej GUS	32
Rys. 7. Indeks starości demograficznej dla miast województwa podkarpackiego w 2010 roku	34
Rys. 8. Dynamika miejsc pracy w miastach województwa podkarpackiego według sekcji PKD 2004 w latach 1999-2009 (w %)	35
Rys. 9. Poziom aktywności stowarzyszeniowej w miastach województwa podkarpackiego	39
Rys. 10. Wielkość i struktura sektorowa bazy ekonomicznej miast województwa podkarpackiego	48
Rys. 11. Firmy przemysłu wysokiej techniki i usług wiedzochłonnych w miastach województwa podkarpackiego	49
Rys. 12. Odsetek ludności obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków	52
Rys. 13. Zróżnicowanie warunków mieszkaniowych w miastach województwa podkarpackiego	55
Rys. 14. Średni dochód mieszkańców miast województwa podkarpackiego	56
Rys. 15. Ocena poziomu życia w miastach województwa podkarpackiego	66
Rys. 16. Ranga miast województwa podkarpackiego	73
Rys. 17. Liczba studentów do mieszkańców w wieku 20-24 lata	75
Rys. 18. Powiązania miast województwa podkarpackiego w świetle dojazdów do pracy	76
Rys. 19. Zasięg oddziaływania miast w świetle dojazdów do pracy	77
Rys. 20. Dostępność drogowa w UE (metoda potencjałowa)	82
Rys. 21. Typologia czasowej dostępności transportowej od ośrodków usługowych różnych rzędów	83
Rys. 22. Dostępność drogowa miast – ujęcie z perspektywy poziomu życia oraz atrakcyjności inwestycyjnej	85
Rys. 23. Poziom rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego	89
Rys. 24. Wskaźniki potencjału finansowego miast województwa podkarpackiego	91
Rys. 25. Relatywna pozycja miast województwa podkarpackiego pod względem poziomu życia i poziomu gospodarczego	102
Rys. 26. Typologia miast województwa podkarpackiego ze względu na ich potencjał rozwojowy	104
Rys. 27. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na osie priorytetowe	117
Rys. 28. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w przeliczeniu na 1 mieszkańca.	119
Rys. 29. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach Schematu 1.1 B	125
Rys. 30. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rozwój gospodarczy i atrakcyjność inwestycyjna (bez Schematu 1.1 B)	134
Rys. 31. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura techniczna	136
Rys. 32. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Bezpieczeństwo publiczne	139
Rys. 33. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Infrastruktura społeczna	142
Rys. 34. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Ochrona środowiska naturalnego	146

Rys. 35. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Usługi czasu wolnego	150
Rys. 36. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Mieszkalnictwo	152
Rys. 37. Wartość projektów realizowanych w miastach województwa podkarpackiego w ramach kategorii Rewitalizacja	154
Rys. 38. Porównanie poziomu zgodności realizowanych projektów i celów strategicznych miast w zależności od liczby ludności i statusu administracyjnego	159
Rys. 39. Ocena wpływu projektów RPO WP na pokonanie głównych barier rozwojowych miast	162
Rys. 40. Znaczenie środków unijnych w działalności beneficjentów w ostatnich 5 latach (N = 173)	166
Rys. 41. Rozkład przestrzennych utworzonych nowych etatów i ich efektywność finansowa	174
Rys. 42. Ocena wpływu projektów RPO WP na wzmocnienie funkcji metropolitalnych Rzeszowa (z lewej) oraz na integrację funkcjonalno-przestrzenną miast RzOM (z prawej)	196
Rys. 43. Dojazdy do pracy w Rzeszowie w 2006 r. oraz zasięgi świadczenia usług transportowych w zakresie transportu zbiorowego przez MPK Rzeszów i ZG PKS w 2012 r.	198
Rys. 44. Wyjazdy do pracy mieszkańców Rzeszowa w 2006 r. oraz zasięgi świadczenia usług transportowych w zakresie transportu zbiorowego przez MPK Rzeszów i ZG PKS w 2012 r.	199
Rys. 45. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WP na przyciąganie nowych mieszkańców i powroty osób, które opuściły miasta	202
Rys. 46. Dostępność komunikacyjna miast a całkowita wartość projektów schematu 2.1 RPO WP realizowanych w tych miastach.	209
Rys. 47. Średnia ocena wybranych elementów związanych z infrastrukturą techniczną i społeczną oraz usługami w miejscowości zamieszkania	235
Rys. 48. Dojazdy do pracy do Mielca w 2006 roku	239
Rys. 49. Wpływy z wybranych typów podatków w mieście Mielcu w latach 2001-2010 w zł/mieszkańca	240
Rys. 50. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie miasta Mielca	243
Rys. 51. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Mielca	245
Rys. 52. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Mielcu na wybrane sfery	246
Rys. 53. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Mielca	247
Rys. 54. Dojazdy do pracy do Przemyśla w 2006 roku	250
Rys. 55. Dynamika prognozy liczby ludności dla ludności miejskiej wybranych powiatów woj. podkarpackiego do roku 2035 (2010=100%).	251
Rys. 56. Wpływy z wybranych typów podatków w mieście Przemyślu w latach 2001-2010 w zł/mieszkańca.	252
Rys. 57. Nadwyżka operacyjna miasta Przemyśla w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010	253
Rys. 58. Wskaźnik zadłużenia miasta Przemyśla w latach 2004-2011 wraz z prognozą na rok 2012	253
Rys. 59. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie miasta Przemyśla	255
Rys. 60. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Przemyśla	257
Rys. 61. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Przemyślu na wybrane sfery	258
Rys. 62. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Przemyśla	259
Rys. 63. Dojazdy do pracy do Krosna w 2006 roku	262
Rys. 64. Dynamika prognozy liczby ludności dla ludności miejskiej wybranych powiatów woj. podkarpackiego do roku 2035 (2010=100%)	263
Rys. 65. Wpływy z wybranych typów podatków w Krośnie w latach 2001-2010 w zł/mieszkańca.	264
Rys. 66. Nadwyżka operacyjna Krosna w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010 w zł	264

Rys. 67. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie miasta Krosna	266
Rys. 68. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Krosna	267
Rys. 69. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Krośnie na wybrane sfery	268
Rys. 70. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Krosna	270
Rys. 71. Dojazdy do pracy do Sanoka w 2006 roku	272
Rys. 72. Wpływy z wybranych typów podatków w mieście Sanoku w latach 2001-2010 w zł/mieszkańca	273
Rys. 73. Nadwyżka operacyjna Sanoka w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010	273
Rys. 74. Wskaźnik zadłużenia Sanoka w latach 2004-2011 w %	274
Rys. 75. Obszary wsparcia w zakresie rewitalizacji na terenie miasta Sanoka	275
Rys. 76. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Sanoka	277
Rys. 77. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Sanoku. na wybrane sfery	277
Rys. 78. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego	279
Rys. 79. Dojazdy do pracy do Sędziszowa Małopolskiego w 2006 roku	281
Rys. 80. Wpływy z wybranych typów podatków w gminie Sędziszów Małopolski w latach 2001-2010 w zł/mieszkańca.	282
Rys. 81. Nadwyżka operacyjna gminy Sędziszów Małopolski w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2005-2010	283
Rys. 82. Stopień zaspokojenia wybranych potrzeb mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego	285
Rys. 83. Ocena wpływu działań rewitalizacyjnych w Sędziszowie Małopolskim. na wybrane sfery	286
Rys. 84. Priorytetowe obszary wsparcia inwestycji w opinii mieszkańców Sędziszowa Małopolskiego	287
Rys. 85. Ocena możliwości finansowych miast: trudności z pokryciem wkładu własnego w obecnym okresie programowania (z lewej) oraz ocena możliwych problemów finansowania projektów unijnych w kolejnym okresie programowania (z prawej)	304

Załączniki

Załącznik 1. Przebieg badań

Załącznik 2. Narzędzia badawcze

Załącznik 3. Projekty realizowane w miastach województwa podkarpackiego w ramach RPO WP w podziale na osie priorytetowe, działania i schematy

Załącznik 4. Lista instytucji do badania rangi miast

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego
Departament Rozwoju Regionalnego
al. Łukasza Cieplińskiego 4, 35-010 Rzeszów
tel. (17) 747 64 66, fax. (17) 747 64 27
drr@podkarpackie.pl, <http://www.rpo.podkarpackie.pl>